

ISSN 2224-9524

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Редакційна колегія

О. С. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук (*голова*)

Г. В. Боряк, д-р іст. наук

В. М. Горovий, д-р іст. наук

Т. Ю. Гранчак, канд. іст. наук

Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*заст. голови*)

Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук

С. Г. Кулешов, д-р іст. наук

В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук

Г. В. Папакін, д-р іст. наук

В. В. Петров, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук

В. І. Попик, канд. іст. наук (*заст. голови*)

В. В. Різун, д-р філол. наук

Л. І. Шевченко, д-р філол. наук

Н. А. Шип, д-р іст. наук

В. А. Широков, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 33

Електронна версія – на www.nbuv.gov.ua

Київ 2012

УДК 02(477)(06)
ББК Ч73я54(4Укр)

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 9 від 22.06.2012)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 33 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2012. – 568 с.

До збірника наукових праць увійшли матеріали, у яких висвітлюються актуальні питання функціонування бібліотек як сучасних інформаційно-комунікаційних центрів, розвитку діяльності бібліотечних структур, спрямованої на забезпечення інформаційного супроводу процесу суспільних трансформацій в Україні, зокрема вдосконалення ресурсно-технологічної бази бібліотек як чинника інтенсифікації їх комунікативної діяльності, розширення спектра бібліотечних послуг, відповідно до процесів соціокультурної трансформації українського суспільства, активного використання бібліотеками можливостей новітніх інтернет-технологій, у тому числі інформації та технологій соціальних мереж як нового чинника інформаційної діяльності.

Видання адресоване широкому колу працівників інформаційно-бібліотечної сфери, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, фахівцям, які працюють у сфері соціальних комунікацій, структурної обробки та аналізу інформації для потреб управлінських структур, наукових установ, громадських організацій.

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2012

Розділ I

**СУЧАСНА БІБЛІОТЕКА
В СОЦІОКОМУНІКАТИВНОМУ
ПРОЦЕСІ**

УДК 027.02.021.6(100)"20"

Олена Воскобойнікова-Гузєва,

провід. наук. співроб. ІБД НБУВ, старш. наук. співроб., канд. іст. наук

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ УСТАНОВ У ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИЗНАЧЕННЯ БАЗОВИХ СКЛАДОВИХ

У статті обґрунтовано необхідність вироблення модернізаційних моделей розвитку бібліотечно-інформаційних установ України в сучасних умовах соціально-економічної та інформаційно-комунікаційної дійсності. Враховано методологічні підходи до модернізації та побудови модернізаційних моделей в історичній, економічній, соціологічній і політичній науці, концептуальні розробки щодо моделей розвитку бібліотеки в сучасному бібліотекознавстві та соціальних комунікаціях.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційна діяльність, модернізаційні моделі розвитку, бібліотекознавство.

В умовах глобалізації і розбудови інформаційного суспільства потрібна принципово нова модернізаційна модель суспільного розвитку, скерована на всебічне покращання, удосконалення суспільного організму у сферах економіки, політики, науки, освіти, культури й способу життя. Таким чином розроблення модернізаційної моделі розвитку (ММР) бібліотечно-інформаційної сфери, що є певним поєднанням сфер культури, освіти, науки і перебуває під впливом економічної та політичної системи суспільства, є одночасно і складовою загальнонаціональної модернізаційної моделі, і набуває пріоритетного значення для розвитку бібліотечної справи як окремої галузі діяльності. Концептуальною ідеєю запропонованої модернізаційної моделі стає взаємодія організації та самоорганізації соціуму, реалізація якої орієнтує на найбільш цінні зразки розвитку, випередження економічних конкурентів, випуск найсучаснішої, найякіснішої продукції. Розробка ММР бібліотечно-інформаційних установ відбувається з урахуванням загальнонаукових підходів до модернізаційних теорій як універсального методу історичного дослідження та соціосинергетичних підходів до розвитку бібліотеки як соціальної системи, керування якою може будуватися на м'яких впливах, з урахуванням як суб'єктів, так і об'єктів керування. Під модернізацією розуміємо якісне покращання форм, методів і результатів діяльності бібліотек,

а також удосконалення способів керування як окремими бібліотечно-інформаційними установами, так і бібліотечною системою країни в цілому.

Розробка ММР бібліотечно-інформаційних установ здійснюється з метою визначення перспективних напрямів розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу (у напрямі технологічної, соціальної та інституційної модернізації), збагачення його завдань і функцій у контексті переходу до знаннєвого, інформаційного суспільства. Це питання потребує всебічного розгляду інформаційної діяльності бібліотеки, оптимізації функціональних, інформаційних, сервісних та організаційних процесів, що забезпечується всією системою керування бібліотечно-інформаційною справою, базується на результатах наукових досліджень у галузі економіки, соціології, політології, бібліотекознавства, соціальних комунікацій та інформаційних наук, враховує світовий досвід функціональної та організаційної трансформації бібліотечно-інформаційних комплексів.

Вироблення ММР бібліотечно-інформаційних установ в умовах глобалізації бачиться як найактуальніше завдання сучасного бібліотекознавства з огляду на виклики сучасного процесу суспільного розвитку, світових інтеграційних процесів, практику міжнародного інформаційного, освітнього, наукового та соціокультурного співробітництва, темпи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Розробці методологічних підходів сприяли праці В. В. Головка (теорії модернізації як метанаратив української історії), В. І. Куценко (модернізація соціальної сфери як основа її стійкого розвитку), матеріали національної доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави», Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 рр., проекту Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року тощо. Певні аспекти стосовно модернізації матеріально-технічної бази бібліотек, структурної модернізації бібліотечної системи висвітлювалися в роботах І. О. Давидової (технологічна модернізація в контексті інноваційної політики), Є. О. Фенелонова (розвиток і модернізація бібліотечної системи Російської Федерації), С. О. Басова (методологічні засади для модернізації бібліотечної справи) та інших бібліотекознавців. Узагальненню уявлень щодо ММР бібліотек сприяв аналіз відповідних програмних документів – Стратегії модернізації бібліотечної справи Росії (2011), Концепції модернізації Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Концепції розвитку Державного закладу «Національна історична бібліотека України» до 2015 р.

Для визначення базових понять даного дослідження – «глобалізація», «теорії модернізації», «модернізаційна модель розвитку» максимально враховуємо напрацювання науковців в інших галузях знання. Отже, на зламі століть у світовій соціологічній науці склався відносний консенсус щодо наукового розуміння й визначення поняття «глобалізація», яка розглядається більшістю науковців сьогодні як поступово зростаюча взаємопов'язаність і взаємозалежність усіх складових суспільного й господарського життя в планетарному масштабі. Більшість дослідників цього комплексного процесу і феномену також поділяють думку про те, що глобалізація сучасного світу прийшла в наші дні на зміну інтернаціоналізації соціально-економічних відносин, які набули інтенсивного розвитку наприкінці XIX – початку XX ст., але згодом були перервані внаслідок Першої світової війни. Глобалізація відрізняється від інтернаціоналізації більш високим, якісно новим рівнем інтеграції, який називають останнім часом транснаціоналізацією [1]. Глобалізація не лише кардинально змінює світ, а й умови життєдіяльності людини, загострює проблеми в розвитку культури, освіти і науки.

Процеси глобалізації безпосередньо впливають на бібліотеку як соціокультурний об'єкт, і прагнучи наблизитися до вироблення моделі розвитку сучасної бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції, слід звернути увагу на низку думок і висновків К. Ю. Генієвої, висловлених нею в монографії «Бібліотека як центр міжкультурної комунікації» [10], які дають певною мірою філософське підґрунття для розуміння глобальних і технологічних впливів на реформування функцій, структури і культурно-інформаційного простору бібліотеки.

Бібліотека як система взаємодії людей в інформаційній сфері є дійсно одним з найстаріших соціальних інститутів людства. Як кожен соціальний інститут, бібліотека еволюціонує, і цей розвиток пов'язаний зі змінами потреб суспільства. На цей час у європейській культурній традиції одночасно існують дві світоглядні парадигми, що впливають на соціальні інститути у сфері культури. Перша, традиціоналістична парадигма спирається на уявлення про бібліотеку як «сховище знань». Відповідно до такої позиції і місія бібліотеки полягала в збиранні та збереженні документів, які є об'єктом вивчення з боку користувачів. У цих бібліотеках інтенсивно розвивалися усі види класифікаційної, систематизаційної роботи з фондами, практики збереження, різноманітні форми інформаційного обслуговування населення, забезпечення доступу до інформації. Інші функції бібліотеки відходили на другий план та розглядалися як менш суттєві й факультативні. Така стала традиціоналістична парадигма знаходила підтримку

у відповідних орієнтирах культурної політики більшості держав, що було закріплено у відповідних проектах і нормативній базі.

Нова парадигма зобов'язана своїй появі двом факторам сучасного життя: глобалізації усіх сфер суспільної діяльності та революції у сфері комунікацій.

Технічна революція у сфері комунікацій, розширення виробництва й тиражування інформації призводить до інформаційного перенасичення людини, яка не встигає засвоїти інформацію в повному обсязі. Велика кількість каналів поширення інформації сприяє не тільки отриманню відомостей з різних джерел, а й у разі некваліфікованого їх використання дезорієнтує людей, знижує ефективність сприйняття, змушує задовільнятися більш поверховим засвоєнням знань.

Таким чином, збагачуючи сучасне життя динамізмом і різноманітністю, глобалізація та революція у сфері інформаційно-комунікаційних технологій створюють у невідповідній частині суспільства додаткову сферу напруження, яку й покликано знизити відповідні соціальні інститути. Для того, щоб реалізувати це завдання, соціальні інститути мають реформуватися.

Сучасна «полікультурна», «плюралістична» бібліотека має сприяти успішній соціалізації читачів, їх орієнтації у сучасному багатополлярному світі.

Методологічним підґрунтям вирішення даної проблеми мають бути загальнонаукові підходи до модернізаційних теорій як універсального методу історичного дослідження. Як зазначається в «Енциклопедії історії України» (2010), «теорії модернізації (з англ. modern – сучасний) – сукупність концепцій, які описують історію як універсальний процес переходу людства від традиційного (аграрного) до сучасного (індустріального, постіндустріального) суспільства. Теорії модернізації виникають у західних соціологічній та політичній науках у 1950-х роках як засіб пояснення глобальних змін після закінчення Другої світової війни (розпад колоніальної системи, поява нових держав у результаті національно-визвольних змагань). З точки зору теорій модернізації, тісно пов'язаних з концепцією прогресу та європоцентризму, усю історію людства можна поділити на два етапи – архаїчний (аграрний) і сучасний (промисловий)» [12], після якого наша цивілізація входить в постіндустріальний етап свого розвитку. Як зазначає автор енциклопедичної статті, теорії модернізації, зазнавши невдачі як універсальні теорії історичного процесу, виявилися зручними як система координат, що задає загальноісторичну канву для конкретно-історичних праць, не нав'язуючи дослідникам

жорстких методологічних та ідеологічних обмежень. Власне, саму модернізацію як феномен соціального життя, пропонується визначити як складний процес політичного, економічного, технологічного, воєнного, культурного ладів певного суспільства, спрямованих на досягнення «світових стандартів» у цих сферах. Також окремо виділяють політичну, економічну, культурну модернізацію [там само, с. 18].

В іншій публікації В. В. Головка саме культурний чинник модернізаційних процесів визначається як «забута складова модернізації» [13, с. 416]. Як зазначає дослідник, під час описування ідеальних типів модернізаційних процесів навмисно уникалося питання впливу на них культурного чинника. «Культура» в даному випадку використовується в широкому значенні і містить увесь спектр духовного й соціального життя спільноти, у тому числі площину масової психології. Якщо давати загальну характеристику культурному чиннику, то на ранніх етапах модернізації на одне з перших місць виходить роль конфесійного фактора в політичній модернізації та специфіки господарської діяльності тієї чи іншої спільноти. З розгортанням процесів секуляризації більшої ваги набирає етнічний фактор, що порушує проблему ролі націоналізму в модернізаційних процесах. У ХХ ст. культурна сфера набуває самодостатності, тому не дивно, що в проектах «навздогоняючої» модернізації активно пропагувалося проведення «культурних революцій», які мали привести до створення «нової людини». Нарешті ідеалом ХХІ ст. є «інформаційне суспільство», що робить духовну сферу визначальним чинником успішності модернізаційних процесів.

Зазначимо, що поняття «модернізаційна модель розвитку» відповідно до розвитку соціогуманітарної сфери комплексно обґрунтовано в матеріалах національної доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» [38]. У ній, зокрема, зазначається, що суспільству потрібна принципово нова модернізаційна модель розвитку, скерована на вдосконалення суспільного організму.

Концептуальною ідеєю запропонованої модернізаційної моделі стає взаємодія організації та самоорганізації соціуму, реалізація якої орієнтує на найбільш цінні зразки розвитку, випередження економічних конкурентів, випуск найсучаснішої, найякіснішої продукції. Таким чином зазначається, що потрібна модель модернізації України, зорієнтована на випереджальний розвиток, а не тільки на оновлення технологій.

В окремому розділі національної доповіді, присвяченому аналізу нарізних завдань у галузі книговидавничої та бібліотечно-інформаційної діяльності, наголошувалося, що «у зв'язку зі зміною соціальної

ролі і функції бібліотеки в інформаційному суспільстві, упровадженням та специфікою використання нових інформаційних технологій, необхідністю створення додаткових умов для забезпечення вільного доступу громадян України до світових інформаційних ресурсів є потреба у виконанні цілої низки завдань у царині законодавчого, матеріально-технічного та кадрового забезпечення, створенні сприятливих умов для проектного розвитку та міжнародної діяльності бібліотечно-інформаційних установ України» [38, с. 556].

Так само слід зазначити, що і проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року [19], передбачаючи модернізацію національного інформаційного простору, спрямовує увагу на медійну його складову, не визначаючи інформаційно-бібліотечну сферу як вагому рушійну силу гуманітарного розвитку суспільства.

Пізніше, у 2011 р., до пріоритетних векторів розвитку бібліотечно-інформаційної сфери нами було віднесено розробку довгострокової загальнонаціональної стратегії розвитку і модернізації бібліотечно-інформаційної галузі як поєднання державних і міжнародних програм і проектів; створення додаткових умов для ефективного забезпечення вільного доступу громадян України до світових інформаційних ресурсів; розвиток ідеології соціально-інформаційної рівності й доступності інформації [9]. Державну політику в галузі бібліотечно-інформаційної діяльності вважаємо векторною сумою державної політики у сфері інформації, культури й освіти, вона має бути узгодженою та спрямованою на інтеграцію інформаційних ресурсів, що існують у різних середовищах, та розвиток інфраструктури бібліотечно-інформаційних установ, кадрового ресурсу, матеріально-технічного й техніко-технологічного забезпечення, ефективно реалізуватися через загальнодержавні, регіональні, корпоративні, міжнародні проекти та ініціативи. На сьогодні певною мірою вже узагальнено досвід впливу міжнародних проектів та ініціатив на розвиток вітчизняних бібліотек [8]. На часі – розробка модернізаційних моделей розвитку бібліотечно-інформаційних установ.

У монографічному дослідженні В. І. Куценко «Соціальний вектор економічного розвитку» (К., 2010) модернізація соціальної сфери розглядається як основа її стійкого розвитку. Відомий український економіст, фахівець у галузі соціально-економічного розвитку, інноваційного розвитку регіонів та модернізації економічної освіти, розглядаючи модель економіки знань, її основні функції та результати функціонування, серед структурних елементів моделі економіки знань визначає бібліотеки, ресурси Інтернет, архіви, виставкові центри і музеї, розглядає

культуру як складову ринкової економіки, пропонує шляхи формування нової моделі культурної сфери в умовах глобалізації [24].

Розробка модернізаційних моделей розвитку бібліотечно-інформаційних установ сприятиме активній підтримці інформаційно-освітніх процесів, зорієнтованих на культуру, культурні й духовні цінності, культурно-історичну спадщину, культурні здобутки та інноваційні підходи і відкриття в умовах ХХІ ст., які вважаються головними пріоритетами національної культурної політики на найближчі роки. Національна культурна політика, відповідним чином впливаючи на суб'єкти (у тому числі бібліотеки, архіви, музеї тощо), має забезпечити кожному громадянину доступ до національної та світової культурної, освітньої і наукової, економічної та виробничої інформації незалежно від місця його проживання через створення системи регіональних інформаційно-ресурсних центрів, розвиток інформаційної мережі – телерадіоканалів, інтернет-порталів та гідне представлення України у світовому інформаційному й культурному просторі.

З огляду на проблематику даного дослідження, важливим є врахування підходів В. І. Куценко до модернізації соціальної сфери, яка розглядається нею як узгоджена реалізація ряду взаємопереплетених процесів, до найважливіших з яких відносить: технологічну модернізацію, пов'язану зі змінами того набору способів, за допомогою яких вирішуються проблеми забезпеченості населення відповідними благами й ресурсами; соціальну модернізацію, що передбачає зміну професійної, соціальної та освітньої структур суспільства у відповідь на вимоги, що ставляться технологічною модернізацією; інституційну модернізацію, пов'язану зі зміною економічних і правових механізмів регулювання інвестування та виробництва продукту, виходячи з вимог, що пред'являються технологічною модернізацією; політичну модернізацію, спрямовану на створення в країні сприятливих умов для розвитку інвестиційних взаємозв'язків, поліпшення інвестиційного клімату [24, с. 619]. Перші три з наведених вище процесів (технологічної, соціальної, інституційної модернізації) становлять на сьогодні основу нашої модернізаційної моделі, процес політичної модернізації вважаємо зовнішнім, безсумнівно, впливовим і важливим чинником.

Сучасна наукова література сутність соціально-політичних перетворень в українському суспільстві та інших посткомуністичних державах вкладає в поняття «політичної модернізації» [28]. Поняття політичної модернізації може використовуватися не лише для аналізу переходу традиційних суспільств до сучасних, а й процесів удосконалення сучасних

суспільств. Існує думка, що ефективність політичної модернізації держави залежить від різних факторів і обставин, однак значний вплив на характер модернізаційних процесів у країні має відповідність існуючих соціально-політичних процесів тому, що було укорінено й що становить національно-культурну особливість суспільства.

Дуже важливим для нашої роботи є розуміння економічної модернізації. Спочатку в західній теорії під модернізацією розумілася обумовленість індустріалізації країн, що розвиваються, переходом до демократичних форм правління. Сьогодні поняття модернізації трактується значно ширше й застосовується як до політики, так і до економіки.

Під економічною модернізацією розуміються структурні, технологічні та інституційні зміни в національній економіці, спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності. Символами економічної модернізації теперішнього часу є «економіка знань», «економіка різноманітності», «глобалізація економіки». Визначальним у модернізації економіки є інноваційний аспект, хоча модернізація як комплексний багатоплановий процес не зводиться до інноваційної діяльності й містить інші взаємопов'язані складові – структурну, інвестиційну тощо [4].

За характером нововведень учені виділяють два типи модернізації – креативну та адаптивну. Вони вважають, що модернізація стає креативною (піонерною), якщо здійснені в країні технологічні й інституційні нововведення отримують визнання й починають поширюватися світом, приносячи країні певний рентний дохід. Інший тип модернізації, який можна назвати адаптивною (імітаційною, запозиченою модернізацією), заснований на впровадженні запозичених нововведень, що пов'язано з певними витратами на придбання авторських прав, патентів, ліцензій, устаткування, на інжиніринг, сервісне обслуговування тощо (виплатою інноваційної ренти). У реальності креативна й адаптивна модернізації в країнах поєднуються в різній пропорції, яка відображає їхнє місце в глобальній економіці, національний інноваційний і фінансовий потенціал.

Найбільш активними в плані модернізації є чотири провідні країни СНД: Росія, Україна, Білорусь та Казахстан. Хоча програми модернізації їхніх економік розроблялися незалежно одна від одної і ніяким чином не координувалися, вони досить схожі за мотивами розробки, цілями, завданнями й пріоритетами. Всі вони більшою (Росія, Україна, Білорусь) чи меншою (Казахстан) мірою орієнтовані на креативний тип модернізації. З трьох відомих у світі стратегій інноваційного розвитку (стратегія нарощування, стратегія запозичення, стратегія перенесення) ці країни, як випливає з їхніх програмних документів, віддають перевагу найбільш

прогресивній стратегії нарощування на базі прогресивних технологій, випуску нової конкурентоспроможної продукції з використанням насамперед власного науково-технічного потенціалу й залученням зарубіжного досвіду.

В Україні на початку 2004 р. була прийнята Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 рр. [30], що передбачає, зокрема, глибокі якісні зміни в економіці, її структурну перебудову, перехід на інноваційну модель розвитку. Згідно зі Стратегією, період 2004–2015 рр. повинен стати в Україні етапом формування нової інноваційної економіки. Велика увага в Стратегії приділена розвитку інфраструктури інноваційної системи, окресленню пріоритетів науково-технологічного розвитку, розробці сценаріїв і етапів інноваційного розвитку. Українська стратегія переходу на інноваційний шлях розвитку має вельми амбітний характер і орієнтована на моделі, властиві країнам з високорозвинутою економікою і потужним власним науково-технічним потенціалом. Проте з об'єктивних і суб'єктивних причин не всі ці завдання були виконані (й виконуються зараз) у повному обсязі [4, с. 66].

Окрім характеру нововведень, модернізацію класифікують за структурою кінцевого попиту. З погляду вимоги загальної збалансованої економіки, що модернізується, зсуви у виробничо-галузевій структурі мають бути пов'язані зі змінами в структурі кінцевого попиту. Тому, як показує світовий досвід, модернізація завжди орієнтована на один із «пріоритетних» елементів кінцевого попиту. За цим критерієм в економічній науці виділяють чотири типи моделей структурної модернізації: орієнтовані на споживчий попит; орієнтовані на розвиток експорту; орієнтовані на масштабне інвестування; орієнтовані на воєнно-промислові інновації. Усі перераховані моделі мають певні обмеження соціально-економічного характеру, усунення або послаблення яких потребує значних коштів та цілеспрямованих дій держави, а іноді – узагалі неможливої. У той же час з точки зору євроінтеграційних перспектив транзитивних економік найбільш ефективною, на погляд автора, є модель, орієнтована на розвиток експорту.

У даному контексті важливим ресурсним елементом економічної модернізації можуть стати електронні інформаційні ресурси бібліотек у глобальному інформаційному просторі та можливість їх ефективного використання [16, 17].

Усі розглянуті І. Вітром європейські перспективи транзитивних економік можуть виявитися достатньо ефективними за умови

внутрішньої готовності до інтеграції, яка значною мірою визначається темпами та характером модернізаційних трансформацій у кожній країні і, безсумнівно, впливає на модернізацію окремих галузей і сфер діяльності, зокрема бібліотечно-інформаційної.

Аналіз даних процесів дає підстави для висновку: вибір моделі модернізації транзитивних економік обумовлений багатьма внутрішніми чинниками (рівнем розвитку промисловості, інвестиційною привабливістю країни, наявністю ресурсного потенціалу), а також об'єктивними закономірностями розвитку глобальної економіки. У той же час для більш швидкої й успішної інтеграції до європейського економічного простору постсоціалістичним країнам варто обирати креативну модель модернізації, максимально орієнтовану на розвиток експорту. З другого боку, тісна співпраця цих країн з розвинутими країнами Європи, участь в існуючих угрупованнях інтеграційної спрямованості значною мірою сприятиме проведенню в них модернізаційних трансформацій.

Таким чином підсумуємо: модернізація як комплексний багатоплановий процес не зводиться до інноваційної діяльності й містить інші взаємопов'язані складові: технологічну, соціальну, інституційну, економічну, політичну, структурну, інвестиційну тощо. Інноваційна спрямованість міститься в змісті всіх визначених складових. Даний факт особливо актуальний з огляду на ту увагу, яка приділялась у бібліотекознавчих дослідженнях в останні 10–15 років (як на рівні відомчих НДР, так і окремих кандидатських та докторських дисертацій) питанням інноваційної діяльності в бібліотечно-інформаційній галузі [5, 7].

Найґрунтовнішим комплексним теоретичним дослідженням цього питання стала робота І. О. Давидової [15]. У дисертаційному дослідженні І. О. Давидової «Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві» доведено, що інноваційна політика інтегрує процеси модернізації та інформатизації бібліотечної діяльності, створює умови й форми входження бібліотек до єдиного інформаційного простору, сприяє визначенню ролі та місця бібліотек України як суб'єктів інформаційного ринку, складової інформаційної інфраструктури суспільства і дає змогу сформулювати стратегічне бачення сутності процесів розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві та їх трансформацій під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

І. О. Давидовою досліджено системні трансформації бібліотек, які відбуваються на рівнях техніко-технологічних, організаційно-структурних, функціональних й управлінських змін. І доведено, що інноваційна

політика в бібліотечній сфері України набуває інституціональних ознак, пов'язаних з виокремленням об'єктів інноваційної політики – інформаційних технологій; програмного забезпечення автоматизації діяльності бібліотек; інформаційних ресурсів і технологій їхньої переробки; інформаційних продуктів і послуг; бібліотечних програм і проєктів; інфраструктури бібліотечно-інформаційного виробництва і підприємництва. Суб'єктами інноваційної політики є держава, галузеві й регіональні органи управління, бібліотечні громадські організації й асоціації, бібліотечні установи. Головним завданням інноваційної політики бібліотек є створення умов для їхнього інноваційного розвитку й адекватних організаційних структур управління. Відповідно, інноваційна політика ґрунтується на процесах модернізації, інформатизації та інноваційного розвитку.

У контексті модернізації, у межах дослідження І. О. Давидової, як напрям цільової програми реалізації обраних конкретними бібліотеками стратегій передбачається, зокрема, завершення процесу технологічної модернізації бібліотек України, який враховує впровадження комп'ютерної техніки, автоматизацію бібліотечно-інформаційних процесів, створення сучасної системи комунікацій та підключення до міжнародних телекомунікаційних мереж. А її пропозиції щодо зміни існуючих форм організації бібліотечно-інформаційного виробництва, утворення корпоративних бібліотечно-інформаційних мереж можуть бути враховані при розробленні структурної та інвестиційної складових модернізаційних моделей. А напрям щодо вдосконалення механізмів державного економічного регулювання діяльності бібліотеки як виробничої системи – в економічній та політичній складових.

Є. О. Фенелонов, аналізуючи проблеми розвитку й модернізації бібліотечної системи (у контексті оптимізації бібліотечної системи Російської Федерації) з використанням сучасних форм, засобів і методів управління, пропонує під концепцією розуміти певний науковий проєкт побудови тієї або іншої великої соціальної системи. Концепція насамперед фіксує стан та основні характеристики життєдіяльності об'єкта, визначає те, що має бути створено, побудовано як кінцевий результат, модель, яка має бути реалізована в реальному житті і той рівень результату, що має бути забезпечений створеною системою [42].

Саме такий підхід видається конструктивним при доповненні його результатами аналізу бібліотекознавчих концепцій та підходів щодо розвитку бібліотечно-інформаційної сфери, побудови концептуальних моделей сучасних бібліотек. Дані проблеми розглядаються,

зокрема, у роботах сучасних українських і російських бібліотекознавців Ю. І. Артемова [2], С. О. Басова [3], К. Ю. Генієвої [10, 11], Л. Й. Костенка [22, 23], К. В. Ніканорової [29], О. І. Ратнікової [32], М. С. Слободяника [34, 35] та ін.

Зокрема, аналіз конфлікту технократичних та гуманістичних ідей у бібліотекознавстві й практичній роботі бібліотек у центрі уваги С. О. Басова. Ним сформульовані методологічні засади для модернізації бібліотечної справи РФ [3], проте, на нашу думку, його пропозиції гальмуватимуть реалізацію Стратегії модернізації бібліотечної справи Росії [39]. У роботі С. О. Басова зроблено спробу довести, що для формування наукових основ професійної свідомості винятково важливу роль відіграє аналіз феномену бібліотеки в контексті категорій цивілізації і культури, а цивілізаційні й соціокультурні процеси в діяльності сучасної бібліотеки входять у складні динамічні відносини, які породжують різне ідейне підґрунтя для формування стратегії розвитку бібліотечним соціальним інститутом у XXI ст. На думку С. О. Басова, вплив бібліотеки на життєдіяльність людини й суспільства може бути не тільки гуманістично розвиваючим, а й технократично-деструктивним. Однак для того, щоб досягти домовленості між ученими, практиками й управлінцями щодо єдиного світоглядного фундаменту для розбудови бібліотечної галузі й поступово узгодити принципи модернізації, поглиблюючи та конкретизуючи їх по мірі обговорення, – потрібен не абиякий час, протягом якого стан галузі погіршуватиметься. У даному випадку, на нашу думку, більш важливим стає узгодження потреб технологічної та можливостей інвестиційної складових модернізації.

К. В. Ніканоровою зроблено спробу філософського осмислення трансформації бібліотечного соціально-культурного інституту в наш час. Суть концепції полягає в тому, що бібліотека стає суб'єктом конструювання соціокультурної реальності на підґрунті суб'єкт-суб'єктних відносин із читачами та суспільством. У розрізі постнекласичної методології акцентуються два ключові моменти: об'єктивний інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (інноваційне середовище бібліотечної діяльності) та формування самосвідомості бібліотечних колективів як самостійного суб'єкта, що активно та цілеспрямовано взаємодіє із суспільством в особі читацького контингенту [29].

О. І. Ратніковою пропонується зміна дослідницької парадигми як основи сучасної методології бібліотекознавства на синергетику. Центральне місце в синергетичній методології належить новому поняттю еволюції, притаманному постнекласичній науці. Особливістю процесів

такої еволюції стає те, що процес розвитку великих та складних систем може здійснюватися в різній динаміці. Соціосинергетика розглядається як концепція соціального управління складними соціальними системами, у межах якої відбулося переосмислення ролі й принципів управління в сучасному світі. Соціосинергетика, на відміну від концепції цілеспрямованого керування соціальною організацією, робить акцент на здатності соціальної системи до самовибудовування й самовідтворення. При цьому така властивість визнається як іманентно властива соціосистемі. Таким чином керування такою системою будується на м'яких впливах, з урахуванням інтересів як суб'єктів, так і об'єктів керування. Крім іншого, дослідницею пропонується використовувати інструментарій синергетики, зокрема побудову імітаційних моделей для вивчення читачів (користувачів) та їхніх потреб у документах і інформації [32].

Питання розробки базових моделей бібліотек як інформаційних, освітніх і культурних центрів перебуває на теоретико-методологічному рівні бібліотекознавства як наукової дисципліни та постійно в центрі уваги фахівців.

Зокрема, у 2009 р. про необхідність оновлення теоретичних засад бібліотекознавства йшлося в публікації М. С. Слободяника [34]. Необхідним елементом такого оновлення було визначено розробку моделі бібліотеки як інституції, що входить до системи соціальних комунікацій. На підставі критичного огляду змістовно-логічних моделей, які найбільш повно репрезентовані в монографіях професорів В. П. Леонова [26], М. С. Слободяника [35], працях Ю. М. Столярова [40, 41], автор аналізованої публікації робить висновок, що жодна з існуючих моделей не відображає повною мірою бібліотеку як соціально-комунікаційну інституцію, що зумовлює необхідність розробки саме такої моделі. Вона має відповідати вимогам високого рівня абстракції, але бути схожою на оригінал; відображати ресурси й засоби комунікаційної діяльності; бути керованою; включати елементи, необхідні й достатні для репрезентації бібліотеки в соціально-комунікаційному контексті. На основі цих вимог М. С. Слободяником пропонується модель бібліотеки, що складається з таких елементів як інформаційний потенціал, інформаційна діяльність, комунікаційний процес, управління. Запропонована модель розглядається автором як базова, що дає підстави багатьом дослідникам у подальшому долучитися до її доповнення й розвитку. Слід зазначити, що під час розроблення такої моделі необхідно вирішити багато питань як методологічного, так і конкретно-змістовного й діяльнісного характеру: від питання визначення місця в такій моделі техніко-технологічній

складовій інформаційного потенціалу (нам ближче термін «ресурс») та інформаційної діяльності, кадрового ресурсу (людський потенціал, система підготовки й перепідготовки кадрів) тощо.

У статті К. Ю. Генієвої [11], присвяченій аналізу концептуальних моделей бібліотеки в сучасному бібліотекознавстві, розглядаються теорії Ю. М. Столярова, В. В. Скворцова [33] та В. П. Леонова [26, 27] з точки зору об'єкта, предмета та методології дослідження. Автор зазначає, що методологія може мати як іманентний, так і пояснювальний характер. Таким чином концепція Ю. М. Столярова належить до іманентного типу і виявляє сутнісні властивості бібліотеки «взагалі», застосовує як методологію системний підхід. Теорії В. В. Скворцова та В. П. Леонова побудовані як казуально-генетичне пояснення властивостей бібліотеки з точки зору інформаційної та пізнавальної парадигм. У першому випадку як методологію використано діяльнісний підхід, у другому – герменевтичний. Проте власна модель дослідницею в даній публікації не була представлена.

Безсумнівно, у заявленому контексті необхідно відзначити більш «технологічно-інформаційні» висновки Ю. І. Артемова [2] щодо побудови концептуальної моделі бібліотеки суспільства знань, яка базується на діяльнісному підході та ґрунтовному аналізі доробку багатьох уже згаданих вище бібліотекознавців. Запропонована Ю. І. Артемовим модель, як і будь-яка концептуальна, здатна відображати лише загальні риси об'єкта, що досліджується. Як зазначає дослідник, для побудови інформаційної моделі конкретної бібліотеки потрібно використовувати інший підхід, в основу якого може бути покладена мова UML (скор. від англ. Unified Modeling Language – уніфікована мова моделювання). В основі UML-проекування лежить створення системи діаграм, основними з яких є діаграми структур діяльності й взаємодії. Повний комплект діаграм (відповідно до основних процесів, виконуваних бібліотекою) є діяльнісною моделлю бібліотеки. Така модель здатна наочно показати, який набір бібліотечно-бібліографічних процесів опановано в бібліотеці, як вони забезпечені ресурсами, технологічними інструкціями та нормами. Саме вона відображає наскільки книгозбірня, що моделюється, відповідає сучасним уявленням про бібліотеку суспільства знань [2, с. 70].

Концепція даного автора побудована на широкому розумінні поняття бібліотечно-інформаційного ресурсу, який у запропонованій ним моделі виходить за межі окремої бібліотеки. Це доводить той факт, що сучасна бібліотека має бути членом корпоративної бібліотечної мережі, надавати своїм користувачам доступ до інформації в регіональному, галузевому

й світовому інформаційному просторі за можливості всіма сучасними доступними засобами. Останнє стає ознакою бібліотеки суспільства знань.

Цікавою є також спроба, презентована в публікації Т. О. Колесникової [18], щодо визначення основних моделей бібліотек України та світу (у контексті бібліотеки ВНЗ). По-перше, за умов відсутності в Україні модельного стандарту бібліотеки ВНЗ, яка на сьогодні позиціонується як інтегрований інтелектуальний простір, заповнений різноманітними інформаційними ресурсами та засобами інформаційної взаємодії, Т. О. Колесникова обґрунтовує створення однієї з нових моделей функціонування розвитку бібліотеки ВНЗ – «Бібліотека – інформаційний інтелектуальний центр». Це, на думку дослідниці, нова модель і новий організаційно-функціональний елемент ВНЗ, завданням якого стає керування процесами функціонування інформаційного середовища закладу освіти через координацію документообігу і документозбереження, створення електронного інформаційного ресурсу, організацію доступу до нього, формування умов інформаційного споживання, розвиток інформаційної культури споживачів.

По-друге, авторкою робиться спроба проаналізувати інші існуючі моделі, хоча методологічне й функціональне розмежування між ними досить умовне. Так, модель «Бібліотека – центр інформаційної грамотності» визначається автором як педагогічна модель розвитку бібліотеки, обумовлена її інформатизацією, коли бібліотека стає центром е-навчання, передбачає навчання студентів і докторантів основам інформаційної культури, стимулює розвиток бібліотечних функцій з обслуговування користувачів. Наступна модель – «Бібліотека – інформаційний ресурсний центр» – позиціонується автором як банк ідей у деяких університетах Швеції, Хорватії та Росії. Ця модель передбачає виконання бібліотеками функцій інституційних депозитаріїв як майдану для демонстрації всієї наукової продукції установи. Проте слід зазначити, що така модель активно розвивається і в Україні, зокрема на базі університетських бібліотек-учасниць проекту «Електронна бібліотека: центри знань в університетах України» [44], цей проект має міжнародний рівень, понад 10 провідних українських університетів беруть у ньому участь, він уже аналізувався нами [8], існує сайт проекту, багато публікацій інших дослідників, організаторів та учасників проекту. Це обов'язково необхідно врахувати під час подальших досліджень та розробок моделі сучасної бібліотеки ВНЗ.

Цікавою вважає Т. О. Колесникова ідею Л. Й. Костенка та М. Б. Сороки [22] щодо створення моделі «Бібліотека – інфополюс». Принагідно

треба зазначити, що концепція Л. Й. Костенка щодо розвитку бібліотеки суспільства знань [23] є найбільш цитованою та аналізованою в сучасній вітчизняній бібліотекознавчій літературі.

Моделям і напрямам розвитку бібліотек, зокрема академічних, у сучасному інформаційному середовищі приділено вагомий увагу в ряді дисертаційних та монографічних досліджень, зокрема В. М. Горюхова [14], О. Л. Лаврик [25], Г. В. Шемаєвої [43], В. О. Копанєвої [21], циклі публікацій Д. В. Соловяненка [36, 37] тощо. Концептуальні положення цих робіт також враховано при побудові модернізаційних моделей розвитку бібліотечно-інформаційних установ, так само як напрацювання науково-дослідних розвідок, у яких у 2000–2012 рр. брав участь автор.

Як уже констатувалося в попередніх публікаціях автора цієї статті, в Україні сьогодні успішно реалізуються дві базові концепції розвитку сучасної бібліотеки – модель загальнодоступного (публічного) інформаційно-освітнього центру та модель універсального/галузевого науково-інформаційного комплексу [6].

На теоретичному і науково-практичному рівнях розвитку моделі універсального науково-інформаційного комплексу було присвячено наукові дослідження Інституту бібліотекознавства НБУВ та інші відомі науково-дослідні роботи (НДР), які реалізовувалися з 2000 р. Зокрема, НДР «Технологія і організація формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки» (2000–2004), «Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки» (2005–2007), «Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки» (2008–2010), «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки» (2011–2013) тощо.

З точки зору практичної реалізації ідеї модернізаційного розвитку установ бібліотечно-інформаційної сфери слід відзначити ряд нових проєктів та концепцій. На сьогодні це, насамперед, представлена у 2011 р. для загального обговорення Стратегія модернізації бібліотечної справи Росії (створена робочою групою при Суспільному комітеті сприяння розвитку російських бібліотек, лютий – квітень 2011 р.) [39]. Головне завдання цієї Стратегії – модернізація і забезпечення інноваційного розвитку бібліотек. Під модернізацією авторами розуміється якісне поліпшення форм, методів і результатів діяльності бібліотек, а також удосконалення способів керування бібліотечною системою країни. Ґрунтуючись на об'єктивному аналізі стану справ, наші російські колеги, з одного боку, намагаються охопити весь спектр проблем, що постають перед сучасною бібліотекою, з іншого – чітко виокремлюють предметні

завдання Стратегії. Саме предметними завданнями визначено – формування національного бібліотечного ресурсу, який має бути доступним у цифровій формі всім громадянам країни; розвиток єдиного інформаційного простору, створення різних видів цифрового контенту; створення якісно нової системи послуг, що надаються користувачам бібліотек на основі вільного доступу до гарантовано достовірної інформації; забезпечення збереженості бібліотечних фондів як національного культурного надбання на основі використання новітніх технічних засобів та інформаційних технологій; доведення матеріально-технічної бази бібліотек до рівня, що відповідає нормативним вимогам; модернізація ресурсної бази бібліотек; підвищення соціального престижу бібліотечної професії й рівня заробітної плати персоналу бібліотек.

Ситуація в бібліотечно-інформаційній системі України також потребує активних зрушень, адже, не маючи на сьогодні цілісної державної концепції розвитку і модернізації галузі, сподіваємося, що реалізація аналізованих раніше проєктів та ініціатив сприятиме планомірному становленню як окремих бібліотек, так і загальнодержавної системи в цілому. Провідні бібліотеки України розробляють відповідні концепції, де питанням модернізації, інноваційного розвитку, комплексного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку мережевих сервісів надається першочергове значення.

Отже, новий, сучасний погляд на роль бібліотеки в суспільстві представлено в Концепції модернізації Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) [31]. Автори концепції головним суб'єктом бібліотечної діяльності визначили користувача і, відповідно, пріоритетними напрямками модернізації було визначено підвищення якості, ефективності й швидкості обслуговування на всіх стадіях. У межах цієї Концепції наукова бібліотека розглядається як частина «електронного робочого столу» користувача, оскільки й сама створює цифрові депозитарії для збереження текстів і даних досліджень та надає доступ до світових джерел інформації. Виходячи з цього завдання, ХДНБ планує реалізувати структурну перебудову системи читальних залів, передбачає впровадження комплексу автоматизованих програмно-керованих ліній транспортування документів, засобів сучасної телефонії, зв'язку та телебачення, створення більш комфортних умов роботи. Особливий акцент зроблено на необхідності функціонування сучасних інженерних та інформаційних систем, здатних забезпечити повноцінне та безперервне виконання всіх процесів обслуговування та збереження фондів, що, у свою чергу, передбачає будівництво нової будівлі бібліотеки.

Таким чином, усі складові технічно оснащеної бібліотеки ХХІ ст. стали пріоритетом цієї Концепції – швидкий доступ до наявних документів, забезпечення збереженості інформації, мережеві сервіси з якісним доступом користувачів до ресурсів, надійні системи передавання даних, доступ до електронних версій видань, підтримка в приміщеннях книго-сховищ нормативних кліматичних умов, контроль доступу в приміщення бібліотеки, відеомоніторинг читальних залів та інших важливих приміщень з єдиного пульта, побудова сучасної повнофункціональної системи пожежогасіння в книго-сховищах.

Головними складовими концепції стали інженерний, технологічний і соціальний проекти, які в сукупності, як визначено розробниками, забезпечать інтелектуалізацію інформаційних технологій та інженерної інфраструктури бібліотеки, що в поєднанні зі структурною перебудовою та сучасною організацією праці дадуть можливість ХДНБ надавати читачам інформаційні продукти нового рівня.

На досягнення нового, адекватного потребам суспільства рівня розвитку інформаційних ресурсів і матеріально-технічної бази націлена і реалізація Концепції розвитку Державного закладу «Національна історична бібліотека України» (НІБ України) до 2015 р. [20]. Головною метою реалізації Концепції має стати утвердження модернізації НІБ України, і на цій основі передбачаються подальші якісні зміни у формуванні інформаційно-культурного простору та обслуговування користувачів, збереження та одночасно доступності документної бази бібліотеки. Розглядаючи інформаційні ресурси НІБ України як стратегічну складову всієї ресурсної бази бібліотек країни, від яких залежить соціально-економічний та культурний розвиток, духовні основи здоров'я нації, розробники Концепції мають на меті вироблення стратегії модернізації бібліотеки відповідно до вимог часу і користувачів бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Для досягнення стратегічних цілей та ефективного розвитку визначено шість векторів розвитку (на нашу думку, їх можна розглядати як окремі проекти), серед яких, безсумнівно, модернізаційними є «Бібліотека для кожного ученого України» (вирішується завдання підвищення доступності послуг), «Бібліотека електронного століття» (поставлено завдання інтенсивного впровадження інформаційних технологій, досягнення розумного поєднання можливостей традиційної та електронної бібліотеки), «Бібліотека – відкритий простір знань, спілкування, творчості» (орієнтація сервісів на вимоги та сподівання користувачів), «Удосконалення системи управління» (завдання комплексного підвищення кваліфікації кадрів і розвитку матеріально-технічної бази).

Виходячи із системного аналізу викладених вище матеріалів, прослідковуємо чіткий взаємозв'язок і взаємозалежність між ММР суспільного розвитку – ММР соціокультурної сфери – ММР бібліотечно-інформаційної галузі – ММР бібліотечно-інформаційної установи. На сьогодні пропонуємо до *базових складових* ММР бібліотечно-інформаційних установ віднести:

– *технологічну модернізацію* (включає комплексне оновлення матеріально-технічної бази, що сприяє інтелектуалізації інформаційних технологій, забезпечує новий технологічний рівень виконання основних функцій установи, передбачає оптимізацію функціональних, сервісних та організаційних процесів, що забезпечуються системою управління);

– *соціальну модернізацію* (передбачає зміну професійної, соціальної та освітньої структур галузі у відповідь на вимоги, що ставляться технологічною модернізацією, на рівні окремої установи включає гармонізацію соціально-професійної структури персонального складу, організації проблемно-модульного навчання в системі підвищення кваліфікації, впровадження тренінгової системи тощо);

– *інституційну модернізацію* (передбачає зміну економічних і правових механізмів регулювання інвестування та виробництва інформаційних продуктів і послуг, виходячи з вимог, що ставляться технологічною модернізацією та соціальним замовленням суспільства, на рівні окремої установи включає структурну модернізацію, вироблення та впровадження маркетингових стратегій тощо).

Впливовими складовими ММР вважаємо ідеологічну (визначення базових принципів, загальної спрямованості ММР, урахування національно-культурних особливостей, регіональних відмінностей тощо), інноваційну (визначення характеру нововведень [креативні, адаптивні], орієнтація на структуру кінцевого попиту) та інвестиційну (визначення пріоритетних напрямів і проектів у складі ММР, їх конкурентоспроможності та джерел інвестування).

Розглядаючи ММР бібліотечно-інформаційних установ як стратегію, зазначимо, що концептуально ММР може бути представлена у вигляді самостійної комплексної довготермінової стратегії або короткострокової стратегії, що складається з конкретних взаємопов'язаних проектів (наприклад, інженерного, технологічного, соціального); може бути складовою загальної стратегії розвитку установи чи галузі.

Вибір ММР обумовлений багатьма внутрішніми чинниками (рівнем технологічного розвитку установи, здатністю до функціональних і структурних перетворень, моральною та освітньою готовністю до

модернізаційних трансформацій тощо), а також об'єктивними закономірностями розвитку економічної і соціокультурної сфер суспільства, інвестиційною привабливістю тощо.

Подальшого дослідження в цьому ключі потребує проблема використання глобальних, регіональних і національних факторів при розробці ММР бібліотечно-інформаційних установ.

Список використаних джерел

1. *Арсенко А.* Глобалізація і глобалізм в оцінках населення України / А. Арсенко, Л. Гирич, Н. Толстих // Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2007. – С. 117–132.

2. *Артемов Ю. І.* Концептуальна модель бібліотеки суспільства знань / Ю. І. Артемов // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2010. – Вип. 2. – С. 66–71.

3. *Басов С. А.* Библиотека в контексте цивилизации и культуры / С. А. Басов // Библиотековедение. – 2010. – № 1. – С. 27–34.

4. *Вітер І.* Модернізаційні перетворення транзитивних економік: європейський вимір / І. Вітер // Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 2 (67). – С. 54–73.

5. *Воскобойникова-Гузєва Е. В.* Библиотечковедческие исследования НБУВ в контексте инновационного развития научных библиотек / Е. В. Воскобойникова-Гузєва // Б-ки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / Междунар. асоц. акад. наук.

6. *Воскобойникова-Гузєва О. В.* Бібліотечно-інформаційна діяльність: системний підхід / О. В. Воскобойникова-Гузєва // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 29 : Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки. – С. 5–13.

7. *Воскобойникова-Гузєва О. В.* Інноваційна діяльність наукової бібліотеки у теоретико-методологічних розробках сучасного бібліотечознавства / О. В. Воскобойникова-Гузєва // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. К., 2008. – Вип. 20 : Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки. – С. 5–15.

8. *Воскобойникова-Гузєва О. В.* Міжнародні проекти та ініціативи для розвитку бібліотек України / О. В. Воскобойникова-Гузєва // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали третьої наук.-практ. конф. (29 верес. 2011 р., м. Львів). – Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – С. 70–80.

9. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Пріоритети державної політики, програмного і проектного розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Міжнар. наук. конгр. з розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та розбудови інформаційного суспільства в Україні (17–18 лист. 2011 р., м. Київ): тези доп. – К., 2011. – С. 24–25.

10. *Гєниєва Е. Ю.* Библиотека как центр межкультурной коммуникации / Е. Ю. Гєниєва. – М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2007. – С. 176–180.

11. *Гєниєва Е. Ю.* Концептуальные модели библиотеки: объект, предмет и методология исследования / Е. Ю. Гєниєва // Научно-техническая информация. Серия 1. Организация и методика информационной работы. – 2006. – № 6. – С. 1–6.

12. *Головка В. В.* Модернізації теорії / В. В. Головка // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.] – К. : Наук. думка, 2010. – Т. 7 : Мл–О. – С. 18–20.

13. *Головка В. В.* «Модернізація» як метанаратив української історії / В. В. Головка // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. – К., 2003. – Вип. 9. – С. 410–427.

14. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу (1991–2006 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук. : спец. 27.00.03 / В. М. Горовий ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 35 с.

15. *Давидова І. О.* Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / І. О. Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 51 с.

16. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : монографія / О. С. Онищенко [та ін.]; Нац. акад. наук України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 247 с.

17. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий [та ін.]; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 224 с.

18. *Колєсникова Т. О.* Сучасна бібліотека ВНЗ: моделі розвитку в умовах інформатизації / Т. О. Колєсникова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 57–62.

19. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року: проект // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 11–30.
20. Концепція розвитку Державного закладу «Національна історична бібліотека України» на період до 2015 р. [Електронний ресурс] // Національна історична бібліотека України. – Режим доступу : [%22. http://www.dibu.kiev.ua/flash-point//%22/flash-point/files/pages/files/996_kontseptsrozvitkunikibu.pdf%](http://www.dibu.kiev.ua/flash-point//%22/flash-point/files/pages/files/996_kontseptsrozvitkunikibu.pdf) – Дата доступу: 4.04.2012. – Назва з екрана.
21. *Копанева В.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / В. Копанева. – К., 2009. – 198 с.
22. *Костенко Л.* Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Костенко, М. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 38–41.
23. *Костенко Л. Й.* Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.
24. *Куценко В. І.* Соціальний вектор економічного розвитку : монографія / В. І. Куценко ; ред.: Б. М. Данилишин ; НАН України ; Рада по вивч. продукт. сил України. – К. : Наук. думка, 2010. – 736 с.
25. *Лаврик О. Л.* Академические библиотеки: состояние и модель развития в современной информационной среде : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 05.25.03 / О. Л. Лаврик ; Гос. публ. науч.-техн. б-ка Сибирского отделения РАН. – Новосибирск, 2003. – 59 с.
26. *Леонов В. П.* Библиотечно-библиографические процессы в системе научных коммуникаций / В. П. Леонов ; РАН, Б-ка РАН. – СПб., 1995. – 139 с.
27. *Леонов В. П.* Пространство библиотеки: библиотечная симфония / В. П. Леонов ; науч. ред. Н. П. Лавров ; Б-ка РАН. – М. : Наука, 2003. – 123 с.
28. *Лисеенко Е. В.* Особенности процесса политической модернизации в современной Украине / Е. В. Лисеенко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 15. – С. 113–117.
29. *Никанорова Е. В.* Читатель и библиотека в современном обществе (некоторые аспекты постнеклассического библиотековедения) / Е. В. Никанорова // Библиотековедение. – 2009. – № 5. – С. 5–93.
30. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки : Указ Президента України від 28.04.2004 р. № 493/2004 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 18. – Ст. 1278.
31. *Ракитянська В. Д.* Концепція модернізації Харківської державної

наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка / В. Д. Ракитянська // Наук. б-ка : стратегія інноваційного розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 24–25 верес. 2009 р. – Одеса, 2010. – С. 29–36.

32. *Ратникова Е. И.* Социосинергетическая исследовательская парадигма как направление развития современного библиотековедения / Е. И. Ратникова // Библиотечные исследования в системе постнеклассической науки. Проблемно-ориентированный сб. – М. : Пашков дом, 2008. – С. 147–172.

33. *Скворцов, В. В.* Концепция библиотеки в современном российском библиотековедении / В. В. Скворцов // Российское библиотековедение: XX век. Направления развития, проблемы и итоги. – М. : ФАИР-Пресс, Пашков дом, 2003. – С. 159–177.

34. *Слободяник М. С.* Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 5–6.

35. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1995. – 268 с.

36. *Соловяненко Д.* Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі / Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2010. – № 4. – С. 3–14; № 5. – С. 3–16; № 6. – С. 3–17; 2011. – № 1. – С. 8–24.

37. *Соловяненко Д.* Бібліотека – 2.0: концепція бібліотеки другого покоління / Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 10–20.

38. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К., 2009. – С. 395–396.

39. Стратегия модернизации библиотечного дела России : проект [Электронный ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/law/11_smbdr.html. – Дата доступа: 4.04.2012. – Загл. с экрана.

40. *Столяров Ю. Н.* Библиотека – двухконтурная система / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2002. – № 11. – С. 5–24.

41. *Столяров Ю. Н.* Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. – М. : Книга, 1986. – 240 с.

42. *Фенелонов Е. А.* Социально-экономический анализ библиотечного дела как объекта управления : монографія / Е. А. Фенелонов ; Рос. гос. б-ка. – М. : Пашков дом, 2008. – С. 110–143. – (Б-ка: новые возможности).

43. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

44. *Ярошенко Т.* Проект «Електронна бібліотека: центри знань в університетах України» – інновації через співробітництво / Т. Ярошенко // Бібл. вісн. – 2009. – № 3. – С. 3–5.

УДК 025.5:35.075.5

Валентина Пальчук,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ СТРУКТУРИ БІБЛІОТЕК ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ПІДСИСТЕМИ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У статті розкрито роль інформаційно-аналітичних структур бібліотек як інтелектуально-комунікативних підсистем, що організують рух знань на основі їх упорядкування та трансформування в аналітичні розробки з метою підвищення рівня їх цільового застосування в будь-якій сфері суспільної діяльності, у тому числі під час вироблення результативних рішень владними структурами.

Ключові слова: інформаційно-аналітичні структури бібліотек, органи державного урядування, інформація, науково-практичні, науково-експертні знання, інформаційно-аналітичні розробки.

В умовах активної трансформації українського суспільства органи державного урядування мають виробляти ефективні й точні рішення на базі своєчасного отримання достовірної інформації про будь-які зміни в процесі суспільного розвитку, передбачати їх та ефективно реагувати на них. У зв'язку з цим посилюються потреби в якісно новій організації процесу забезпечення інформацією всіх рівнів складності для результативного керування всією сучасною соціальною структурою.

Ці потреби ускладнюються під впливом динамічних змін у характері й змісті державного управління, зумовлених політичними, соціально-економічними перетвореннями, становленням громадянського суспільства й утвердженням демократичних цінностей як основ його розвитку. При цьому зростає значення оперативної, якісної інформації як ключової умови прийняття ефективних управлінських рішень для пошуку консенсусу між різними політичними силами, що вибирають у результаті діалогу оптимальний шлях узгодження різнобічних інтересів з метою збалансованого розвитку усіх сфер українського суспільства.

У класичному уявленні управління подається як взаємодія двох систем – керуючої (суб'єкта управління) і керованої (об'єкта управління) [5, с. 81]. Тому, у процесі вивчення інформаційних потреб владних

структур за сучасних умов варто звернути увагу на одну з важливих передумов існування та функціонування ефективного державного управління, – налагодження якісного інформаційного обміну, за допомогою якого реалізується зв'язок між суб'єктом і об'єктом, між керованою та керуючою частинами суспільства.

Визначальною рисою інформаційних потоків владних структур є їх зворотність. Від суб'єкта (державного органу урядування) до об'єкта управління йде нисхідна інформація у вигляді розпоряджень, директив, різних регламентуючих матеріалів, планів, конкретних вказівок тощо. У зворотному напрямі повертається висхідна (зворотна) інформація, яка, зокрема, може бути оцінена, інтерпретована з точки зору стану й тенденцій змін у суспільному організмі при вирішенні управлінських завдань. Здійснюється обмін інформацією, на основі якого керівництво отримує відомості, необхідні для прийняття ефективних рішень, налагоджується інформаційний зв'язок між управлінськими структурами й суспільством.

Як показує досвід, у цих процесах ефективну допомогу органам державної влади мають змогу надавати також і бібліотечні установи.

Значний внесок у теоретичне осмислення інформаційного забезпечення управлінських процесів сучасності пов'язаний з реалізацією ідей В. Глушкова, Г. Лавинського, В. Сєдової, В. Бірбасера та ін. В основу цього процесу закладено створення державної інформаційної системи, що базується на збиранні, аналізі та поширенні інформації для цілей управління. Це допомагає відмовитися від традицій ручного управління і перейти до сучасного, що базується на знанні ситуації в кожний момент часу [6, 10, 13, 3].

Логічне продовження реалізації цієї ідеї в нашій країні відображено в Концепції Національної програми інформатизації. Зокрема, у документі передбачено «створити єдину інформаційно-телекомунікаційну систему збору, обробки та передачі даних, необхідних для прийняття стратегічно важливих рішень у сфері економіки, внутрішньої та зовнішньої політики» [1]. У цій системі поступово активізуються всі суб'єкти інформаційної інфраструктури, що працюють з постійно зростаючими обсягами інформації, у тому числі й бібліотечні установи.

Таким чином, успішність владних структур у вирішенні актуальних проблем суспільного життя, особливо нинішнього періоду значних суспільних трансформацій, значною мірою залежить від інформаційного стану суб'єктно-об'єктної системи управління, забезпеченої взаємозворотними інформаційними потоками. Від якісного рівня введення необхідних і достатніх обсягів інформації (знань) у сферу державного управління.

Як показує практика, інформаційно-аналітичні структури бібліотек

на основі проведення моніторингу інформаційних потоків щодо стану функціонування політичних, соціально-економічних та інших сфер суспільства вже надають відчутну допомогу управлінським структурам в їх інформаційному забезпеченні. Серед різноманітних форм такого забезпечення останнім часом стало виробництво найбільш популярних інформаційно-оглядових (тематичних) продуктів різного призначення. Ці продукти є результатом узагальнення громадської думки, наприклад, актуальних, найбільш гострих питань, що турбують громадян, як запровадження системи оподаткування, проведення політики приватизації об'єктів державної власності. До таких форм також належить створення різних видів інформаційної продукції, орієнтованої на запити владних структур України в питаннях взаємодії влади й громадськості, реалізованої у співробітництві Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ та Департаменту комунікацій влади та громадськості Секретаріату КМУ. Зокрема, СІАЗ НБУВ вироблено й удосконалено методи організації управління правовою інформацією, що відповідає найбільш актуальним запитам громадян, та введення її в активний обіг у різних сферах життєдіяльності суспільства. Налагодження відповідного процесу, як показала практика СІАЗ НБУВ, сприяло вдосконаленню й розширенню ефективних механізмів комунікації між виконавчою владою та громадськістю у сфері правозастосування.

У бібліотеках регіонів відкриваються центри правової інформації на допомогу місцевому самоврядуванню, створюються повнотекстові бази даних розпоряджень облдержадміністрацій і рішень рад народних депутатів. Зазначені БД представлено на веб-сторінках бібліотек і на регіональних веб-серверах. Вони надають можливість користувачам ознайомитися з нормативно-правовими актами, які приймаються різними за рівнем загальнодержавними владними органами, а також документами місцевих управлінських структур і будь-якою іншою інформацією про життєдіяльність відповідної території (місцевий бюджет, податки, власність, соціальний захист малозабезпечених верств населення, транспортне забезпечення, матеріально-технічні ресурси, статистичні дані тощо).

Однак інтенсивний розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем, що поєднали весь світ своїми мережами, з одного боку, створив складне глобальне інформаційне середовище з численними джерелами інформації й засобами її збереження, обробки, поширення, з іншого – постійно збільшує мережу та посилює інтенсивність комунікативних зв'язків, ускладнюючи їх.

Досліджуючи інформаційно-технологічні аспекти глобального інформаційного простору, науковці звертають увагу на дедалі зростаючу

провідність інформаційної інфраструктури. З цього приводу Н. Сляднева зауважує, що ці цивілізаційні явища породжують інтенсивні інформаційні потоки, інформаційні сплески, що відображають на інформаційному рівні їх взаємодію [15]. Вона полягає в тому, що нове інформаційне збурення, яке виникає в інформаційному просторі як окремого суспільства, так і світового співтовариства, отримує можливість швидко активно впливати на життєдіяльність людей, соціуму, націй, держав. У зв'язку з цим, сучасне соціальне середовище, яке стало простором безперервних глобальних, взаємопов'язаних інформаційних потоків, дедалі частіше стає об'єктом соціально-керуючих технологій.

У цьому контексті необхідно зауважити, що такі процеси загострили ситуацію з надходженням в інформаційний простір значних обсягів інформації малої надійності й достовірності, що містить суперечливі дані стосовно функціонування різних сфер українського суспільства. Особливо це проявляється в період передвиборних кампаній, в економічній сфері при валютних операціях, у процесі приватизації великих підприємств, у зовнішніх відносинах Україна – НАТО, Україна – ЄС, Україна – Росія тощо. За таких умов констатується збільшення інформаційного навантаження на сферу державного управління, виникає синдром ентропії (невизначеності) при формуванні уявлення щодо суспільно-економічної, політичної ситуації в державі, прийнятті державних рішень щодо внутрішніх і зовнішніх векторів розвитку українського суспільства.

За таких умов простого інформування органів державного урядування з окремих соціально-економічних проблем чи питань розвитку різних сфер суспільства не достатньо. Набуває вагомого значення оперативна організація цілеспрямованих масивів інформаційних ресурсів, що відображають закономірність розвитку суспільних процесів, сприяють державним органам у своєчасному й ефективному відпрацьовуванні шляхів й методів вирішення широкого спектра проблем соціально-економічного й культурно-політичного характеру.

У зв'язку з цим для ефективної реалізації бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади постає ряд завдань, пов'язаних із проведенням інформаційного аналізу інформаційних потоків, що циркулюють у національному інформаційному просторі, а саме:

– забезпечення об'єктивного інформування про стан функціонування різних сфер українського суспільства з урахуванням потреб владних структур, що зменшує їх ентропію;

- накопичення необхідного обсягу якісних інформаційних ресурсів для ефективного цільового використання у сфері державного управління;
- залучення в інформаційний супровід діяльності органів державної влади якісної науково-прикладної інформації, яка вже пройшла шлях соціально-практичної конкретизації ефективного державного менеджменту;
- удосконалення форм взаємозворотного інформаційного зв'язку владних структур із громадянами, громадськими організаціями, науковими установами, системою вітчизняних інформаційних центрів, у тому числі бібліотечних.

Державотворча діяльність вимагає спеціальних процесів інформаційного обміну, встановлення та підтримки постійних зв'язків між владними структурами, державою й суспільством. На сьогодні залишаються актуальними висновки, зроблені дослідниками, про те, що в Україні «розбудова держави явно випереджає розбудову суспільства і тому інститути влади часто немов би зависають над прірвою: їм не зовсім зрозуміло, які цінності та інтереси суспільства вони мають відстоювати й захищати...» [4, с. 10].

У сучасній соціотехніці управління особливе значення має оптимізація інформаційно-аналітичного забезпечення цієї діяльності, оскільки будь-яка керована система не в змозі функціонувати без налагодження надійного та оперативного зв'язку між суспільством і органами влади, виробляти відповідні рішення без повної, достовірної та оперативної інформації.

При цьому для успішної реалізації вищезазначених завдань необхідно взяти до уваги, що дедалі більш численними, різноманітними і взаємопов'язаними стають чинники, які враховуються при прийнятті рішень у сфері державного управління. Відбувається перехід від розв'язання окремих інформаційних завдань, до забезпечення комплексного бачення суспільних проблем, що потребує інформаційно-аналітичного, аналітико-прогнозного, науково-експертного представлення матеріалів.

У цьому контексті для результативної діяльності органів державного урядування необхідна всебічна, попередньо опрацьована інформація, яка відтворює життєдіяльність суспільства в комплексному баченні, надає науково-обґрунтований, експертний аналіз, прогнози суспільному розвитку.

Як зазначає з цього приводу І. Шейдіна, «надзвичайно високий темп змін у світі, продиктований соціальними й науково-технічними революціями, комплексний характер проблем, що виникають перед тими, хто приймає відповідні рішення, зумовили необхідність залучення експертів-

консультантів як джерела відсутніх в американського уряду чи монополій професійних знань» [18].

Ці знання можуть бути представлені ідеями, втіленими у форму доповідей, різних типів – тут і нові варіанти політичного курсу, оцінки, теорії, пропозиції, попередження, довгострокові плани, статистичні викладення, прогнози, моделі, висновки й конкретні дії в різних проблемних ситуаціях тощо. Цей вид інформаційного продукту стає дедалі більш характерним для інформаційно-аналітичних структур сучасних бібліотек. Опрацьовуючи значні обсяги інформації, ці структури виробляють власне бібліотечні інформаційні продукти стосовно модернізації суспільних відносин, соціально-економічних перетворень у державі тощо. Позитивним у цьому процесі спостерігається те, що до опрацювання залучається інформація, що висвітлює результат дискусій фахівців щодо політичного життя, їхні оцінки суспільно значущих процесів та визначення оптимальних способів вирішення проблем. Тобто ці матеріали висвітлюють результати суспільної комунікації в соціумі, обміну думками, професійної дискусії експертів з наданням рекомендацій, висновків щодо розвитку та шляхів подолання соціально-економічних проблем. Зарубіжний досвід показує, що ці дискусії експертів стають інформаційною базою для прийняття рішень на державному рівні: «аналітичні центри конкурують і дискутують між собою, і з цього виходить якісний продукт» [2].

У бібліотечну практику активно запроваджуються інформаційні технології, що полягають у дослідженні розвитку суспільно значущих сфер, реалізації практичної державної політики. До того ж важливого значення набуває також науково обґрунтоване експертне представлення матеріалів з метою ефективної реалізації державних програм, проєктів під час різнобічної діяльності владних структур.

Це підтверджується ініціативою владних структур у поглибленні співробітництва з НАН України, іншими інформаційно-аналітичними центрами, організації «приурядових» експертних груп, упровадженні практики стратегічного аналізу вироблення та реалізації повноцінної автентичної національної парадигми зростання на основі активізації використання наукового, інноваційно-технологічного потенціалу, застосування сучасних організаційних та соціально-економічних механізмів суспільного поступу тощо.

Справедливо з цього приводу зазначив М. Азаров під час розширеної наради з керівниками провідних галузевих наукових та науково-дослідних установ на тему: «Острови інноваційного прориву національної економіки: політика держави та практика реалізації», що «країні не вистачає

організованої системи, завдяки якій шлях до практичної реалізації ідеї проходив би за короткий термін. Вітчизняна наука ж здатна продукувати прогресивні розробки» [12].

На сьогодні основним посередником між наявними масивами знань наукових колективів і суспільством залишаються бібліотечні установи. Вони впроваджують у бібліотечну практику більш якісні форми забезпечення своїх користувачів, у тому числі й органів державної влади загальносуспільними науковими знаннями, які відображають як вітчизняний, так і світовий досвід. Для ефективного обслуговування владних структур інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотечних установ розробляють нові методики відбору, аналізу й синтезу інформації, що має наукову цінність і практичну значущість для процесу державного управління, створюють на цій основі електронні проблемно-орієнтовані БД із ключових питань суспільного розвитку; запроваджують ефективні методи й форми виробництва та введення у сферу державного управління науково-аналітичних знань.

Як показує практика інформаційно-аналітичних структур провідних бібліотек, зокрема СІАЗ НБУВ, вектор розвитку інформаційно-аналітичної діяльності, удосконалення її технологій відповідно до запитів її користувачів спрямований на активізацію ефективного використання наукових напрацювань у процесі продукування аналітичних матеріалів, виконання аналітичних завдань (розробок) різних рівнів складності.

Це забезпечує оперативне введення у сферу державного управління нових знань, зокрема про зміни навколишнього середовища, ситуацію, пов'язану з затребуваністю енергетичних і сировинних ресурсів, ефективність їх використання, розвиток виробничої сфери нашого суспільства, соціально-політичні перетворення, дисфункції, що виникають в суспільному організмі, тощо.

Поряд із цим сучасні наукові дослідження у своїй більшості ведуться в контексті дисциплінарних підходів, які накладають обмеження на вирішення комплексних суспільних проблем. Подоланню цієї ситуації можуть сприяти інформаційно-аналітичні структури в потужних інформаційних системах, зокрема при великих бібліотечних установах, що здатні інтегрувати соціально-наукове знання різних дисциплін та створюють умови для консолідації навколо спільної праці інтелектуально активних фахівців з багатьох галузей знань. Консолідація таких груп фахівців створює умови для ефективного дослідження тієї чи іншої комплексної суспільної проблеми та її вирішення на основі вдосконалення методик інформаційного синтезу та трансформування наукових знань у науково-

практичні розробки, придатні для застосування у сфері державного управління.

Такі центри, серед яких знаходять своє місце й новостворені бібліотечні підрозділи, сприяють трансформації здобутків сучасної науки до рівня практичного використання, введення останніх у практику з метою підвищення ефективності діяльності органів державної влади. Тобто особливістю якісної роботи таких структур, як це вважає В. П. Ксьонзенко, є перетворення знань на дієздатний інформаційний ресурс і його матеріалізацію. У його основі закладені «знання, доведені до рівня моделей, алгоритмів, конкретних програм: бери й застосуй» [17, с. 158–159].

У цьому контексті М. Слободяник, аналізуючи різні підходи до розуміння сутності сучасної бібліотеки, слушно стверджує, що «за активної участі бібліотеки створюються інформаційно-когнітивні передумови для одержання нового знання через накопичення, збереження й доступу до знання, а також його аналіз, синтез і трансформацію» [14, с. 97].

Більше того, на переконання дослідників О. Литвиненка, І. Бінька, В. Потіхи, уже сьогодні створені необхідні передумови активізації перетворення знань на інформаційно-наукові ресурси й засоби ефективного їх використання протягом усього замкнутого циклу супроводження знань [11, с. 44].

Зазначена точка зору відображена також у висновках Л. Костенка про розвиток у бібліотеках інформаційних технологій обробки документних масивів, що мають базуватися на конвеєрному технологічному циклі: «бібліографуванні, реферуванні, підготовці інформаційно-аналітичних і прогнозних матеріалів, проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень, які, у свою чергу, є передумовою для досягнення головного кінцевого результату науково-інформаційної діяльності бібліотек – виділення зі сховищ даних нових знань, що в явному вигляді в них не містяться» [9, с. 26].

У зв'язку з цим стає дедалі очевиднішим, що активізація практичного використання знань та міра їх впливу на життєво важливі ланки суспільства залежить від інтелектуально-комунікативних систем, у тому числі бібліотечної. Організація переробки й руху знань, рівень їх цільового застосування та масштаби тощо – усе це спрямоване на упорядкованість інтелектуального доробку, зниження ентропії в процесі ефективного його використання в будь-якій сфері суспільної діяльності, у тому числі під час вироблення результативних рішень владними структурами. До того ж сучасний підхід до діяльності інтелектуально-комунікативних систем (інформаційно-аналітичних структур), на думку дослідників, показує, що вони саме й базуються на інформаційних технологіях перетво-

рення розсіяних знань на аналітичні матеріали, призначені для вирішення функціональних завдань у різних сферах українського суспільства. Різні аспекти функціонування та трансформації їх функцій як в Україні, так і за кордоном висвітлені в працях І. Шейдіної, В. Грановського, В. Горового, Н. Сляднєвої, О. Білоруса, І. Бінька та ін. [18, 8, 7, 16].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку інформаційного середовища країни набуває дедалі більшої актуальності побудова інформаційної інфраструктури, яка б займалася перетворенням наукових напрацювань, інших розсіяних суспільно значущих знань на ефективний знаннємісткий дієздатний ресурс, орієнтований на забезпечення ефективної роботи управлінської ланки суспільства, що стає своєрідним базисом для прийняття ефективних державних рішень.

Саме сучасні центри, обладнані новітньою технікою з відповідним програмним забезпеченням, використовуючи новітні інформаційно-телекомунікаційні технології доступу до національних і світових знань, їх засвоєння, опрацювання, акумулюючи інтелектуальний потенціал і базуючись на інноваційній моделі розвитку, забезпечують обіг суспільно значущої інформації, ефективно її функціонування у всіх сферах суспільства, у тому числі державного управління.

Важливим завданням для бібліотек у цьому контексті є розробка власної концепції розвитку інформаційно-аналітичної діяльності в системі інформаційного забезпечення процесу вироблення рішень органами державної влади, яка втілює ідею організації з відповідними функціями структури, що з'єднує «силу інтелекту із силою влади» [8, с. 1]. Такі організаційно-функціональні структури відпрацьовують весь технологічний та інструментальний процес, який можна назвати інженерією знань, у нашому випадку робота спрямована на «з'єднання ресурсу знань з ресурсом влади» [там само], уособлюють сучасну форму нової взаємодії носіїв знань і владних структур. У такому випадку має місце визначення стратегії розвитку нової якості інформаційно-аналітичних структур бібліотек, у яку вони трансформуватимуться з урахуванням функцій, що вони мають виконувати в процесі вдосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення інформаційних запитів владних структур.

Список використаних джерел

1. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – С. 494. – Ст. 182.

2. *Бажал Ю.* Політики ігнорують «Економікс» / Ю. Бажал // Дело. – 2006. – 25.10.

3. *Бирбраер В.* Информационное обеспечение органов государственной власти и управления на основе новых информационных технологий / В. Бирбраер // Інформація і ринок. – 1994. – № 2. – С. 20–25.

4. *Видрін Д. Г.* Україна на порозі ХХІ ст.: політичний аспект / Д. Г. Видрін, Д. В. Табачник. – К. : Либідь, 1995. – 294 с.

5. *Гамаонов В. Г.* Информация, информатизация, управление: системный подход. (Теоретические и прикладные аспекты) / В. Г. Гамаонов ; РАН. Владикавказский науч. центр, Ин-т прикладной математики и информатики. – Владикавказ, 2000. – 192 с.

6. *Глушков В. М.* Основы безбумажной информатики / В. М. Глушков. – М. : Наука, 1987. – 552 с.

7. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія / В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – 297 с.

8. *Грановский В.* Современные фабрики мысли : аналитический доклад / В. Грановский, С. Дацюк, Т. Р. Хариманга ; Агентство гуманитарных технологий. – К., 1999. – 86 с.

9. *Костенко Л.* Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.

10. *Лавинский Г. В.* Построение и функционирование сложных систем управления / Г. В. Лавинский. – К. : Вища шк., 1989. – 186 с.

11. *Литвиненко О.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України / О. Литвиненко, І. Бінько, В. Потіха ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К. : Чорнобильінтерінформ, 1998. – 48 с.

12. *Малолеткова О.* Нестабільність шкодить інноваційному розвитку / О. Малолеткова // Уряд. кур'єр. – 2007. – 27.09.

13. *Седова В. В.* Информационная поддержка принятия решений в региональных системах / В. В. Седова. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1996. – 18 с.

14. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник / НАН України ; ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К., 1995. – 268 с.

15. *Сляднева Н. А.* Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.it2.b/gu/it2.b2.view3.page53.html>. – Загл. с экрана.

16. *Сляднева Н. А.* Информационная аналитика – эзотерическое искусство или современная профессия? [Электронный ресурс]. / Н. А. Сляднева // Факт : инф.-аналит. журн. – 2000. – № 7. – Режим доступа: <http://www.fact.ru/www/arhiv7s6.htm>. – Загл. с экрана.

17. Україна: інтелект нації на межі століть / В. К. Врублевський, В. М. Ворона, Ю. М. Канигін [та ін.] ; Ін-т соціології НАН України, Укр. т-во «Інтелект нації». – К. : Інф.-вид. центр «Інтелект», 2000. – 508 с.

18. *Шейдина И. Л.* США: «Фабрики мысли» на службе стратегии / И. Л. Шейдина. – М. : Наука, 1973. – С. 47.

УДК 001:004.77:02

Ірина Соколова,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ (ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

У статті йдеться про вплив електронних технологій на розвиток наукових комунікацій, розкриваються нові форми взаємодії науковців у професійній діяльності, акцентовано увагу на роботі науковців з інформаційним ресурсом бібліотек та світової мережі Інтернет.

Ключові слова: наукова комунікація, електронна бібліотека.

Наукова комунікація (НК) як сукупність процесів надання, передачі й одержання наукової інформації є необхідною умовою для функціонування й розвитку науки, поширення знань у людському суспільстві. Комунікативний процес охоплює всі сторони й моменти пізнання. Сучасне життя протікає під девізом «Глобалізація в усьому». Наукові комунікації – не виняток, вони також зазнають глобалізації і, насамперед, внаслідок розвитку глобальної мережі Інтернет. Створення глобального електронного інформаційного простору Інтернет, фіксування інформації на електронних носіях, робота в режимі онлайн, електронний зв'язок і електронний пошук обумовили по-суті переворот у способах передачі інформації і здійсненні наукових комунікацій. Видається доцільним прослідкувати наскільки радикальні зміни відбулись у системі і процесах наукової комунікації за умов активного впровадження електронних технологій у сучасних умовах.

Питання розвитку наукових комунікацій і інформаційного забезпечення науки у своїх працях порушують соціологи, філософи, спеціалісти бібліотечної справи та інформаційних технологій. Теоретичні основи проблематики наукових комунікацій розроблені в працях фахівців з науки соціології – А. Михайлова, Д. Райкової, М. Гіляровського, В. Келле та ін. Нові дані та результати соціологічних досліджень, які характеризують сучасні процеси в науковій спільноті у зв'язку з безперервно зростаючим використанням науковцями інформаційно-комунікаційних технологій, висвітлюються в публікаціях Є. Мирської. Теоретичне узагальнення розвитку бібліотечно-інформаційної сфери та інтернет-простору

як складової наукових комунікацій міститься в роботах В. Копаневої, М. Дворкіної, Г. Шемаєвої, В. Московкіна, І. Богданової та ін.

У науковій літературі сутність наукових комунікацій розкривається через:

- загальну схему,
- типологію,
- основні процеси НК.

Наукова комунікація – цілісна система, окремі компоненти якої тісно пов'язані між собою. **Загальна схема** здійснення комунікації, не тільки наукової як підвиду, а й соціальної комунікації загалом, виглядає як взаємодія декількох елементів, за якої основними суб'єктами інформаційної діяльності виступають комунікант (особа, що передає інформацію), повідомлення (об'єкт, який передається) та реципієнт (особа, що приймає інформацію) [9, с. 11]. У структурі НК комунікантами і реципієнтами є окремі науковці чи наукові об'єднання, а повідомлення можуть бути представлені у вигляді усних доповідей, письмових текстів (книг, статей та ін.), відео- та аудіоматеріалів.

Аналіз умов, у яких працюють науковці, метв і спрямованість пошуків, міжособистісних відносин дало можливість дослідникам створити класифікацію і виділити окремі **типи** наукової комунікації, які можна умовно поділити на дві групи: у першій за критерій аналізу взято дії комуніканта, у другій – характеристики повідомлення. Першу групу становлять формальна і неформальна, планова і спонтанна, міжособистісна й безособова НК. Другу – усна й письмова, опосередкована і безпосередня, первинна і вторинна НК.

За характером зв'язків наукова комунікація здійснюється у формі офіційних та неофіційних контактів. *Формальна комунікація* об'єднує сукупність форм, засобів і процесів наукової взаємодії, центральними компонентами якої є наукова публікація, *неформальна* не передбачає обов'язкового відтворення в науковій літературі. Нові технічні засоби зробили можливим частково перенести неформальні наукові контакти у віртуальний простір. Електронне листування, участь у електронних соціальних мережах, створення власного блогу, спілкування в чаті, відео- і аудіоконтент наукової спрямованості по достоїнству оцінені і широко використовуються в науковому середовищі. Безпосередня неформальна комунікація має ряд переваг, а сам: оперативність, вибірковість, негайний зворотний зв'язок, наявність у повідомленні подробиць і деталей, які не передаються іншими засобами, мають емоційну окраску.

Цілеспрямований пошук для одержання необхідної наукової інформації та професійні інформаційні потреби, як правило, визначають *плановану*

наукову комунікацію. Електронні каталоги і електронні колекції бібліотек, фактографічні бази даних, світові електронні репозитарії відкритого доступу та ін. – новий ресурс на допомогу науковцям. Корисною може виявитися непередбачена, несподівана наукова інформація в процесі «ненаправленого» читання, бесіди – *спонтанна* комунікація. І в першому, і в другому випадку широко застосовуються можливості електронних технологій.

До *міжособистісної наукової комунікації* прийнято відносити ті її засоби й форми, у яких наукова інформація адресована конкретному фахівцеві. Відповідно *безособова комунікація* передбачає оприлюднення інформації для широкого загалу, передачу наукової інформації групі вчених або фахівців. Книга, стаття в періодичному виданні, електронний ресурс, виставлений в Інтернет, фактографічні бази даних, архів препринтів і т. ін. – усе це приклади безособової комунікації. Цей ресурс не спрямований конкретній особі, він до певної міри безадресний, розрахований на те, що внаслідок цілеспрямованого пошуку або збігу випадковостей читач сам звернеться до нього. Фахівці інформатизаційної сфери зазначають, що при використанні Інтернет, ті матеріали, які були б доступні дуже обмеженому колу читачів у друкованому вигляді, за нових умов стають значно доступнішими і затребуваними. Наприклад, тиражування препринтів (матеріалів, які не були опубліковані в рецензованих журналах), традиційно обмежувалося приблизно сотнею примірників, очевидно, що розміщення цих матеріалів в інтернет-мережі значно збільшує читацьку аудиторію.

Аналіз другого елемента загальної схеми соціальної комунікації – «об'єкта, що передається», порівняння характеристик наукових повідомлень у процесі інформативного обміну і сама наявність матеріального носія інформації були критеріями для виділення усної і письмової, опосередкованої і безпосередньої, первинної і вторинної НК.

Безпосередня комунікація припускає прямий інформаційний взаємозв'язок від людини до людини (усне спілкування між фахівцями, бесіда, конференція, семінар), *опосередкована* – передбачає наявність проміжного буферного об'єкта – носія інформації (книга, відео- або аудіозапис). У процесах опосередкованої комунікації широко використовуються електронні технології.

Первинна і вторинна НК визначаються за характеристикою джерел інформації. Первинна передбачає циркуляцію і поширення в суспільстві первинних джерел інформації: відомостей про дослідження та відкриття, роботу наукових установ і лабораторій, це наукові статті, монографії,

матеріали наукових конференцій, листи тощо. Вторинна містить інформацію про самі джерела інформації і представлена у вигляді бібліографічних списків, рефератів наукових статей і книг, різних оглядів наукової літератури, рецензій тощо. На сьогодні широке поширення одержують реферативні журнали – основні джерела вторинної наукової інформації. Очевидно, що вся інформація, як на традиційних носіях (папір), так і в електронній формі, розподіляється на первинну й вторинну.

Розгляд загальної схеми і типології НК показав, що впровадження інформаційних технологій відбилосся на формах взаємодії в науковому середовищі, не зачепивши основ. Найменше, порівняно з попередніми часами, змінилося наповнення таких типів НК, як усна й безпосередня. Ті типи НК, які допускають дії науковців із залученням матеріального носія інформації у вигляді письмового тексту або дають змогу у іншому вигляді скористатися можливостями «комп'ютеризації» та «інтернетизації» (формальна і неформальна, планова і спонтанна, міжособистісна і безособова, опосередкована, письмова, первинна і вторинна) зазнали найбільшого впливу.

Сутність наукової комунікації характеризують процеси, які відбивають усі етапи поширення знання і взаємодії науковців у їх професійній діяльності. Дослідники соціології науки в 70-х роках ХХ ст. виділили такі **основні процеси** наукової комунікації:

- безпосередній діалог між науковцями і спеціалістами про дослідження або розробки, які вони проводять;
- відвідування науковцями лабораторій своїх колег, науково-практичних виставок;
- усні доповіді науковців перед аудиторією;
- обмін листами, препринтами і відтисками публікацій;
- підготовка результатів досліджень або розробок до публікації, включаючи вибір форми друку (лист до редактора журналу, повідомлення, рукопис для депонування, стаття в журналі, звіт, доклад, патентна заявка, огляд, монографія, підручник і т. ін.);
- процеси розповсюдження наукових публікацій через книготоргівлю;
- бібліотечно-бібліографічна діяльність і архівна справа (у тій мірі, у якій вони оперують з науковою інформацією);
- безпосередньо науково-інформаційна діяльність, тобто збір, аналітико-синтегична переробка, зберігання, пошук і розповсюдження наукової інформації, причому науково-інформаційна діяльність в основному пов'язана з науковими документами [7, с. 55].

Визначені процеси взаємодії у науковому середовищі становлять основу здійснення наукової комунікації, але, як вже зазначалось,

із впровадженням електронних технологій контакти науковців частково переносяться в інтернет-середовище. Особисті контакти та участь науковців у процесах передачі й обміну інформацією виражені у використанні таких на сьогодні вже традиційних сервісів мережі Інтернет, як електронна пошта, чати, форуми, соціальні мережі, блоги. Таким формам електронних контактів у науковому середовищі буває важко знайти повну відповідність з наведеного вище переліку процесів НК, адже дуже часто нові форми спілкування поєднують одразу кілька процесів із традиційного списку, виконують додаткові функції, що робить їх по суті багатofункціональними. Тому, мабуть, доцільно доповнити цей перелік, виділивши як окрему позицію процес «Здійснення наукових контактів в інтернет-середовищі».

Розглянемо, як реалізуються ці основні процеси НК у сучасних умовах, зауваживши, що не будемо акцентувати увагу на традиційних формах НК, а зупинимось на нових сервісах і проявах взаємодії.

Найбільш точну відповідність традиційному процесу листування в науковому середовищі за сучасних умов отримав *сервіс електронної пошти*. Саме e-mail-інформація дедалі більше заміняє такі традиційні джерела, як особисте листування вчених, наукових центрів і установ, які раніше здійснювалися на основі традиційної поштової служби і дотепер служили важливим джерелом інформації для багатьох дослідників. Крім традиційного обміну листами між двома дописувачами сервіс електронної пошти надає можливість обмінюватися інформацією групам людей через списки розсилки. Цікавими виявляються дані соціологів, як змінювалася географія адресатів на самому початковому етапі використання сервісу e-mail російськими науковцями – значною мірою це була переписка з закордонними колегами, і виступала певною мірою «індикатором включеності» до світової науки, пізніше електронне листування почало більше застосовуватись для спілкування з колегами всередині країни.

Електронним аналогом процесу живого спілкування колег та ведення діалогу є сервіс *чату*, яке має вигляд переписки, записи якої миттєво висвітлюються на екранах дописувачів. Використання *скайпу* зробило дистанційне онлайн-спілкування більш зручним, адже залучення аудіо- і відеосервісу дозволило відмовитись від текстової форми повідомлень, під час сеансу зв'язку учасники діалогу можуть бачити і чути один одного.

Інші сучасні сервіси електронної мережі (форуми, соціальні мережі, блог та ін.) поєднують у собі відразу кілька процесів НК із наведеної традиційної схеми. Наприклад, спілкування на форумі містить ознаки і *діалогу між науковцями*, і *доповіді перед аудиторією*, і *листування*.

Відмінність *форуму* від спілкування в чаті полягає передусім у тому, що діалог не обмежується двома співрозмовниками, текст повідомлень для ознайомлення й можливість висловити свою думку мають усі учасники, які отримали доступ до даного ресурсу. Прикладом форуму наукової спрямованості може бути форум dxdu (режим доступу: dxdu.ru), на якому обговорюються проблеми й питання з математики і фізики, хімії і біології, медицини і техніки, програмування і гуманітарних наук. Форум має російськомовну і англomовну версію, потребує реєстрації. На форумі через функцію пошуку за ключовими словами можна знайти повідомлення необхідної тематики.

Інша форма спілкування та реалізації професійних інтересів – *соціальні наукові мережі*. Цей сервіс дає можливість вести власну сторінку й створювати власну групу, знайомитись та налагоджувати контакти, брати участь у дискусіях, розміщувати фото та відео тощо. Прикладом наукової соціальної мережі може бути проект для американських медиків Sermo (режим доступу: www.sermo.com), учасники якого через участь у цьому ресурсі реалізують потребу в збиранні актуальної медичної статистики, в обговоренні лікарняної практики, підходів і методів лікування. Учасником цієї мережі може стати фахівець, лише надавши відповідні документи про свою кваліфікацію та лікарняну практику. На сьогодні мережа об'єднує 120 тис. американських лікарів 68-ми спеціальностей. Нетрадиційними для подібних ресурсів є тематичні фахові проекти з важливих питань здоров'я, замовниками яких є уряд, академічні структури, фінансові організації і медичні заклади. Беручи участь у обговоренні запропонованих тем, учасники мережі діляться своїм досвідом і спостереженнями, наводять описи лікарських наглядів або досліджень. Участь у таких тематичних проектах передбачає матеріальну винагороду, за повідомлення або статтю з запропонованої тематики дописувач може отримати до 100 дол. [10, 1].

У країнах Азії і Близького Сходу досить популярна медична соціальна мережа DoctorsHangout.com (режим доступу: <http://www.doctorshangout.com>), яка станом на квітень 2012 р. об'єднувала 23,5 тис. учасників.

Новим ресурсом на допомогу науковцям є сервіс обміну відеоінформацією наукового змісту. У серпні 2007 р. в Інтернеті було запущено американський проект *сервіс обміну науковим відеоконтентом* SciVee (режим доступу <http://www.scivee.tv>), створений спільними зусиллями Національного наукового фонду США, Публічної наукової бібліотеки, Суперкомп'ютерного центру Сан-Дієго. Користувачі сайту SciVee отримали можливість завантажувати відеоролики, в яких описують

свою роботу у вигляді короткої лекції. Творці сервісу SciVee зазначають: «SciVee робить науку видимою», з появою відео- і аудіозаписів, у яких учені популярно пояснюють сутність своєї роботи, звіти про дослідження стануть більш простими для розуміння не тільки фахівцям, а й широкій громадськості. Крім того, цей сайт містить розділ «Журнали», у якому автори можуть завантажувати короткі відеоматеріали з поясненням змісту своєї наукової статті, яка вийшла в періодичному виданні, за необхідності поряд з відеорядом на екрані відображається текст статті [2, 11].

Перегляд відеоматеріалів наукового змісту можливий і на сайті Journal Visualized Experiments (режим доступу: www.jove.com). Він відкриває відеоролики, на яких записані реальні експерименти та інтерв'ю дослідників з актуальних наукових питань. Ресурс потребує реєстрації і особливо затребуваний молодими науковцями, оскільки дає можливість обміну досвідом на принципово іншому рівні: візуальний перегляд експериментів створює ефект «реальної присутності» в лабораторії, що значно підвищує якість засвоєння матеріалу порівняно з звичайними текстовими публікаціями.

Процес підготовки результатів досліджень до публікації та редакційно-поліграфічні роботи в сучасних умовах важко уявити без використання електронних технологій. Книготоргівля та розповсюдження наукової літератури частково здійснюється через інтернет-магазини, в інтернет-мережі після відповідної оплати відкривається читачеві і значна частина наукових електронних журналів (повне видання або окремі статті). Провідні видавництва світу (Elsevier, Springer, Blackwell, Kluwer та інші) випускають сьогодні свої видання в електронному вигляді і забезпечують користувачам доступ не тільки до поточних, а й до ретроспективних випусків. Деякі наукові видавництва пропонують на ринку свої друковані журнали на компакт-дисках.

Нарешті, *безпосередньо науково-інформаційна діяльність*, яка включає збір і аналітико-синтетичну переробку інформації, із застосуванням інтернет-технологій суттєво розширює можливості науковців отримувати актуальну інформацію та оперативно використовувати професійні комунікації. У вичерпному огляді стану й результатів впливу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на європейську науку, опублікованому Європейською комісією в 1999 р., зазначається, що використання ІКТ веде до підвищення професійної продуктивності науковців.

Соціологічні дослідження, які проводилися на базі Російської академії наук протягом 1995–2002 рр., не тільки показали значний позитивний вплив використання електронних технологій на продуктивність наукової

діяльності, а й кількісно підтвердили залежність зростання професійної успішності науковців від рівня активності використання сучасних ІКТ. Зіставлення даних обстежень 1998 і 2001–2002 рр. виявили цілком очікувану динаміку: науковці-респонденти, які увійшли до найактивнішої у інтернет-технологіях групи, випередили своїх менш активних колег як за кількістю і публікацій (у 2–3 рази) і доповідей, так і за участю в міжнародних грантах. Аналіз спектра використання різних сервісів Інтернет групою науковців-респондентів показав, що на той час найбільш затребуваними були електронна пошта і пошук інформації у базах даних, поряд із цим виконувалися такі роботи, як запуск завдань на віддаленому комп'ютері та участь у дистанційних експериментах. Водночас дослідження виявило, що близько 10–20 % співробітників зовсім не використовували сучасні ІКТ [6, с. 136].

Ефективному здійсненню наукових комунікацій сприяє і те, що академічні наукові установи представлені в інтернет-просторі та мають свої сайти, на яких можна знайти інформацію про заплановані конференції та семінари, тематику досліджень, структуру закладу, основні результати діяльності та публікації. Аналіз ситуації по Україні показує, що академічний інтернет-простір представляють 155 наукових установ, інформація про які наведена на веб-порталі НАНУ, серед них 118 веб-сайтів наукових інститутів, 11 – незалежних науково-дослідних центрів. Часто через сайт відкривається сторінка академічної бібліотеки, яка надає інформацію про наявну літературу, може містити список електронних фахових бібліотек. Переважна більшість сайтів НАНУ мають англійську версію, що сприяє міжнародним контактам, усі надають можливість електронного зв'язку [3, с. 118].

Одним із процесів наукових комунікацій *є робота з інформаційним ресурсом бібліотек і архівів*, пошук наукових джерел. На сьогодні, мабуть, буде справедливо більш загально перефразувати цю позицію, зазначивши, що науковці працюють зі світовим електронним і друкованим інформаційним ресурсом. Бібліотечні фонди друкованих видань продовжують виконувати свою функцію, але поряд з ними активно створюються нові електронні колекції і зібрання. На сьогодні ми можемо переконалися в дієвості найважливішої закономірності розвитку засобів соціальних комунікацій, яка полягає в тому, що з появою нових засобів колишні не відмирають у сфері людського спілкування. «Розвиваючись через історичні перехідні форми, система комунікацій у кожний період тієї або іншої епохи поповнюється новими засобами, при цьому старі, що віддали частину своїх функцій новим, як правило, починали нове

життя, ефективніше виконуючи більш обмежені функції й зберігаючись у рамках цілісної системи. Такий перерозподіл функціонального навантаження між старими й новими засобами в системі наукових комунікацій створював можливість зосередити наукові зусилля на передньому краї науки» [7, с. 62].

Очевидно, що протягом останніх десятиріч активно змінюється структура інформаційного простору загалом, і наукового, зокрема, поряд із традиційними бібліотеками-книгозбірнями, вже стали реальністю електронні бібліотеки та бази даних, а процеси глобалізації проявляються не тільки в самій можливості роботи у світовій електронній мережі Інтернет, а й у тенденції до об'єднання електронних колекцій, створенні національних і континентальних проектів цифрових бібліотек, світових реєстрів електронних репозитаріїв на умовах відкритого доступу.

Так, міжнародний проект «Світової цифрова бібліотека» (режим доступу: <http://www.wdl.org/ru/>), який створено за ініціатииви ООН у 2005 р., не тільки відкриває безкоштовний доступ до матеріалів, які представляють культуру різних країн світу, але й об'єднує зусилля різних бібліотек при створенні цього ресурсу. Багато країн, у тому числі й Україна, надали до колекції найцінніші документи національної культурної спадщини у цифровому вигляді. Документи відкриваються у вигляді зображення та створюють уяву «безпосередньої присутності», зміст веб-сайту доступний сімома мовами, що знімає мовний бар'єр користувачам.

З березня 2005. р. розпочала свою роботу Європейська цифрова бібліотека (The European Library), створення якої було ініційовано Європейською комісією. Сорок вісім національних бібліотек Європи взяли участь у цьому спільному некомерційному проекті.

Найбільші бібліотеки світу активно працюють над створенням й впорядкуванням свого електронного фонду джерел, який містить наукову періодику, дисертації, монографії тощо. Зокрема, у Бібліотеці Конгресу США щоденно сканується від 75 до 200 документів. Британська національна бібліотека, яка з 2005 р. реалізує проект із переведення фонду в електронний вигляд, заявила про намір до 2020 р. перевести у цифровий формат близько 90 % наукової продукції британських учених і зробити їх доступними через Інтернет [5].

Більше ніж півтора десятиріччя формує свій електронний ресурс Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>). Одним із ключових завдань НБУВ є формування національної електронної бібліотеки, державного депозитарію електронних

видань та електронних версій друкованих видань, координація робіт з переведення бібліотечних фондів на паперових носіях в електронну форму. У бібліотеці триває робота зі створення електронного пошукового апарату, електронні каталоги та картотеки містять 3,5 млн бібліографічних записів і 5 млн зображень карток генерального алфавітного каталогу. Створено електронну загальнодержавну реферативну базу даних «Україніка наукова». Через сайт бібліотеки на умовах відкритого доступу відкривається наукова електронна бібліотека періодичних видань НАНУ, яка містить 340 назв журналів [4].

Успішно реалізованим проектом і водночас однією з найбільших електронних наукових бібліотек Росії є Наукова електронна бібліотека Російського фонду фундаментальних досліджень (режим доступу: <http://elibrary.ru>). Цей ресурс відкриває читачам доступ до повнотекстових версій близько 4 тис. іноземних і 2,3 тис. російських наукових журналів, надає можливість користуватися рефератами статей з-понад 20 тис. журналів. Частина електронного фонду відкривається безкоштовно на умовах відкритого доступу, робота з іншими джерелами потребує оплати. Користувачами цієї електронної бібліотеки є представники 125 країн світу, серед яких сегмент українських користувачів становить 8 % (62 тис. читачів) [8].

З 2004 р. відкрито для користування Електронну бібліотеку дисертацій (режим доступу: <http://www.diss.rsl.ru>), яка була створена бази Російської державної бібліотеки. У Росії і за її межами працюють численні віртуальні читальні зали цієї електронної бібліотеки.

Відповідно до сучасних вимог дисертаційні ради, ухвалюючи рішення про проведення захисту дисертацій, зобов'язані розміщувати в Інтернеті електронні версії авторефератів дисертацій, представлених до захисту. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на своєму сайті (режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/eb/ard.html>) надає вільний доступ до 63,5 тис. текстів авторефератів дисертацій (квітень 2012 р.) 1998–2011 рр. для своїх читачів [4]. Подібні колекції авторефератів публікуються на сайтах ВАК Росії (режим доступу <http://vak.ed.gov.ru>), ВАК Білорусі (режим доступу: <http://referat.vak.org.by/index.php>), Громадського інформаційного центру при Управлінні справами президента Киргизії (режим доступу: <http://oel.bik.org.kg>), інших країн СНД.

Принципово новою формою впорядкування і збереження інформації є розміщення наукових матеріалів в Інтернет у вигляді відкритих архівів-репозитаріїв на умовах відкритого доступу, матеріали *репозитаріїв* відкриваються користувачам тільки безоплатно. У колекціях

репозитаріїв зберігаються наукові документи, які передають бібліотеки, академічні установи та автори власноруч через самоархівування. Матеріали цих колекцій досить різноманітні: наукові статті з рецензованих наукових журналів, монографії, препринти, рукописи, звіти про роботу наукових колективів, оцифровані стародруки, аудіо- і відеоматеріали тощо. Кілька організацій ведуть реєстр світових електронних ресурсів відкритого доступу. Як приклад можна навести британські проекти ROAR і DOAR, які здійснюють, відповідно, Ноттингемський та Саутгемптонський університети. Цінність цих реєстрів полягає в тому, що вони поєднують у єдине ціле розрізнений електронний ресурс різних установ і організацій у всьому світі. Таким чином утворюється єдиний світовий електронний простір на допомогу науковцям, що передбачає загальний пошук та навігацію, а також надає науковцям різноманітні засоби для змістовного використання накопичених у професійному інформаційному просторі наукових матеріалів.

Отже, із поширенням інтернет-технологій у 90-х роках ХХ ст. відбуваються значні зміни в способах передачі інформації, вони відкрили нові можливості у світі наукових комунікацій як для досліджень, так і для обміну інформацією. Робота в режимі онлайн, переведення інформації в електронну форму, створення електронних баз даних, наукових сайтів і особистих сторінок в Інтернеті, активне залучення функції електронного пошуку були належним чином оцінені представниками наукової спільноти та активно використовуються в НК. На сьогодні науковці вже не можуть бути в курсі останніх надбань у своїй галузі без залучення електронного ресурсу. Відбувається процес переформатування інформаційного простору, поряд з бібліотечними фондами друкованих видань науковці активно використовують електронні бібліотеки і бази даних. Аналіз структури наукових комунікацій показав, що використання сучасних телекомунікаційних технологій привело до радикальних змін у процесах здійснення наукової діяльності, кожен з розглянутих процесів містить елементи діяльності з застосуванням новітніх технологій, нові сервіси Інтернету надають нові можливості та стали невід'ємною частиною здійснення НК.

Список використаних джерел

1. *Богданова И.* Онлайновое пространство научных коммуникаций [Электронный ресурс] / И. Богданова. – Режим доступа: <http://scilance.com/library/book/37576>. – Загл. с экрана.

2. В интернете появился «YouTube для ученых» [Электронный ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/106>. – Загл. с екрана.

3. Грига В. Ю. Веб-сайти установ НАН України як показник рівня її інформатизації та міжнародної інтеграції / В. Ю. Грига // Наука та наукознавство. – 2009. – № 1. – С. 117–123.

4. Загальна статистика порталу бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/library/webstat.html>. – Назва з екрана.

5. Крупнейшие цифровые библиотеки мира. Справка. 27.05.2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/library/webstat.html>. – Загл. с екрана.

6. Мирская Е. З. Коммуникации в науке / Е. З. Мирская // Социология науки и технологий. – 2010. – Т. 1. – № 1. – С. 126–139.

7. Михайлов А., Черный А., Гиляревский Р. Научные коммуникации и информатика / М. Михайлов, А. Черный, Р. Гиляревский. – М. : Наука, 1976.

8. Научная электронная библиотека eLIBRARY.RU [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.ru/project_orgs.asp. – Загл. с екрана.

9. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации / А. В. Соколов. – СПб., 2002. – 461 с.

10. Get to know Sermo [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sermo.com/about/introduction>. – Title from the screen.

11. SciVee / Making Science Visible [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.scivee.tv/about>. – Title from the screen.

УДК 025.5(477):004.7

Олег Ворошилов,

старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття висвітлює як основні тенденції розвитку вітчизняних бібліотек, пов'язані з переходом до інформаційного суспільства, так і ті питання, що потребують вирішення вже в найближчій перспективі.

Ключові слова: розвиток бібліотек, інформатизація, інформаційне суспільство.

Сучасна бібліотека – це адаптивна багатофункціональна, відкрита культурно-цивілізаційна інституція. Організуючи доступ до накопичених інформаційно-знанневих ресурсів, забезпечуючи навігацію в них, вона формує й задовольняє інформаційні, освітні та культурні потреби користувачів, забезпечує стійкий розвиток людського суспільства в цілому.

За тривалий період людської історії соціальні функції бібліотеки зазнали істотних змін. Призначенням перших бібліотек було зберігання документів. За час своєї еволюції бібліотека пройшла шлях від обслуговування потреб правлячої еліти до задоволення потреб суспільства в цілому, перетворившись на соціальний інститут, що містить інформаційні й культурні компоненти та забезпечує стійкість зв'язків і відносин у межах суспільства.

Цілком зрозуміло, що питанню еволюції бібліотечних установ, у тому числі вітчизняних, фахівці приділяють значну увагу. Зокрема, можна назвати праці таких фахівців, як Д. Галаган, М. Гончаров, І. Давидова, Я. Шрайберг та ін. [1]. Дані питання активно досліджуються і науковцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – О. Онищенко, В. Горовим, Т. Гранчак, С. Кулицьким, Ю. Половинчак, В. Пальчук та ін. [2, 3, 4, 5, 6]. Водночас досліджувані науковцями питання потребують подальшого вивчення.

Суспільні трансформації, що відбуваються нині, впливають на бібліотеки так рішуче, що змінюють не лише всю систему бібліотечної праці та бібліотечних ресурсів, але і вперше ставлять питання про «межі» бібліотечного простору та основи існування традиційних бібліотек і їхніх функцій. Зміна ролі, призначення бібліотек позначається також

на взаємовідносинах бібліотеки із суспільством у цілому і його окремими соціальними інститутами.

Усі ці явища привели до пошуку нових моделей бібліотечного розвитку, що забезпечують життєздатність бібліотеки як необхідного суспільству соціального інституту в контексті побудови відкритого суспільства знань.

Як зазначає у зв'язку з цим заступник директора зональної наукової бібліотеки УДТУ-УПІ Г. Щербініна, функції бібліотеки залишилися колишніми: документи та інформацію збирати, зберігати та доводити до тих, кому вона призначена. Причому робити це якомога більш якісно, оперативно й повно. Проте засоби, за допомогою яких зазначені функції реалізуються, стали новими, сучасними, такими, що відповідають новій інформаційній епосі. У бібліотек з'явився новий інструмент, за допомогою якого вони успішно вирішують поставлені перед ними завдання автоматизації. Нові електронні засоби передавання інформації змінюють безповоротно вигляд бібліотек, бібліотечні процеси, всю бібліотечну технологію й навіть систему книжкової справи в цілому [7].

Нині, із зростанням запитів на інформацію, у період переходу до постіндустріального інформаційного суспільства, бібліотеки перетворюються на суспільні інформаційні центри широкого призначення, а їхні працівники – на посередників між виробниками й користувачами інформації, між інформаційним ресурсом, що є в суспільстві, і соціальними структурами, які базуються на ньому.

Бібліотеки відповідатимуть сьогоднішнім вимогам, успішно виконуватимуть роль найважливішого елемента інфраструктури керування інформаційними ресурсами суспільства, якщо:

- їхня техніко-технологічна база забезпечуватиме можливість якісного керування електронними потоками інформації;
- вони зможуть ефективно працювати в глобальному інформаційному просторі, відбираючи необхідну суспільству інформацію;
- вони стануть центрами надійного зберігання нової електронної й перекладеної з інших носіїв в електронну форму інформації, структурованої й надійно керованої;
- переведена в електронну форму інформація фондів бібліотек вводиться в активний обіг, створюючи єдині масиви з новою, затверджуючи напрацьовані попередніми поколіннями традиції створення інформації;
- бібліотеки, активізуючи роботу з дистантного обслуговування користувачів, відпрацьовуватимуть технології, спрямовані на підвищення ефективності використання інформації, у тому числі й шляхом адаптації до потреб замовника, з урахуванням специфіки його сприйняття тощо;

– бібліотеки почнуть процес входження на інформаційні ринки як повноправні суб'єкти;

– бібліотеки як суспільні інформаційні центри стануть також центрами передового досвіду, наукової думки та просвіти для всіх категорій громадян, які використовують сучасні інформаційні технології як важливий елемент свого способу життя.

Прогнозується також, що вже в недалекому майбутньому більш відчутною стане навігаторська функція працівників бібліотеки. І не лише в бібліографічній сфері, як це ми зазвичай маємо в практиці сьогодення. Ідеться про забезпечення доступу замовника до повнотекстових матеріалів, активної допомоги у відборі такої інформації, її обробці.

Крім того, дедалі більш явною стає тенденція еволюції інформаційної функції бібліотек в інформаційно-аналітичну.

Слід зазначити, що зміни відбуваються і в оцінці ролевих характеристик бібліотек. У минулому бібліотеки виступали як сховища, як науково-допоміжні, культурно-освітні, ідеологічні установи. Нині бібліотеки позиціонують себе як інформаційні центри, мультимедіацентри, культурні центри, центри правової інформації, екологічної освіти, сімейного читання, а також як центри міжкультурної комунікації, навчання, спілкування, інтелектуальні центри тощо. (Утім, рольове позиціонування – часто лише самооцінка, і не завжди зрозуміло, наскільки вона відбиває реальні зміни бібліотеки).

Загалом же практика новітнього періоду розвитку вітчизняних бібліотек, що пов'язаний з появою в бібліотеках Інтернету, і початок якого в Україні припадає на другу половину 90-х років ХХ ст., характеризується інтенсивним впровадженням у роботу бібліотек засобів телекомунікації, появою електронних повнотекстових видань, створенням власних електронних зібрань, розвитком корпоративних бібліотечних систем тощо.

Основна увага надається дослідженням у галузі інформаційних інфраструктур і міжбібліотечної кооперації, організації роботи з інтернет-ресурсами, комплексної автоматизації бібліотечних процесів із застосуванням мережевих технологій, створенню електронних бібліотек. Активізується вивчення різних аспектів застосування сучасних інформаційних (у тому числі мережевих) технологій у бібліотеках, роботи з електронними виданнями.

Бібліотеки стають виробниками власних електронних інформаційних ресурсів, у практику бібліотек поряд з видавничою діяльністю починає входити тиражування на компакт-дисках окремих інформаційних продуктів та електронних ресурсів. Вагомою складовою документно-інформаційного ресурсу сучасної бібліотеки стають електронні інформаційні ресурси.

Водночас не можна не відзначити, що на початок 90-х років значне відставання в галузі ПК, відсутність власної виробничої бази, повне домінування зарубіжного системного програмного забезпечення, практична недоступність для бібліотек телекомунікаційних технологій, природно, посилили технологічний розрив між вітчизняними і зарубіжними бібліотеками, який з кінця 90-х років почав поступово скорочуватися, але на сьогодні ще остаточно не подоланий. А розрив технологічний неминуче призвів до розриву інформаційного.

На сьогодні дослідники виділяють такі основні пріоритети для вітчизняних бібліотек (і для всіх бібліотечних установ на пострадянському просторі):

- автоматизація бібліотек, інформаційні технології в бібліотеках;
- корпоративні бібліотечно-інформаційні системи й технології;
- інтернет-ресурси та інтернет-технології для бібліотек;
- електронні ресурси, електронні бібліотеки, електронна інформація;
- збереження фондів, проблеми формування і використання фондів.

Виходячи з вищевикладеного, легко зрозуміти, що пріоритети бібліотечно-інформаційної системи України диктуються все ще нереалізованою в масштабі країни технологічною революцією. Незважаючи на значну кількість бібліотек, які вже мають комп'ютери, доступ в Інтернет тощо, залишається все ще значний прошарок бібліотек та інших бібліотечно-інформаційних установ, для яких автоматизація – справа майбутнього. Все ще залишає бажати кращого стан загальнодоступних телекомунікацій. Ряд організацій, незважаючи на очевидні успіхи, усе ще не мають доступу до високошвидкісних каналів зв'язку, іноді через фінансові обмеження, а іноді – із технічних причин. Тому проблеми комп'ютеризації й телекомунікації, як і раніше, залишаються актуальними. Таким чином, технічна й технологічна проблема поки домінує під час вибору пріоритетів розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної інфраструктури.

Водночас інші, можливо не менш важливі проблеми, які хвилюють Захід, – доступність інформації, толерантність, авторське право, ліцензування, нові підходи до планування діяльності бібліотек з урахуванням зростаючого потоку електронних публікацій тощо – відходять на другий план. Починати ж їх вирішувати потрібно вже сьогодні. Так, наприклад, питання взаємодії закону про авторське право й бібліотек особливо загострилося з появою цифрових технологій, використанням сканерів у бібліотеках. Фактично, бібліотеки сьогодні можуть репродукувати будь-яку кількість копій документів бібліотечного фонду,

що вже перебувають у суперечності з авторськими й видавничими правами. Як правило, адміністрація бібліотек не бере на себе відповідності за сканування читачами документів з фондів, практично не надаючи цю послугу, і різко обмежує електронну доставку документів, в основному тільки журнальними статтями. Закон про авторське право тісно пов'язаний із правами на інтелектуальну власність, які бібліотеки також зобов'язані шанувати й дотримуватися.

Можна відзначити й той момент, що на Заході вже давно реалізуються різні нові схеми стратегічного й поточного планування діяльності бібліотек в умовах різкого збільшення потоків електронної інформації. Відбувається перегляд основ і стратегій формування фондів бібліотек з урахуванням зростання ролі повнотекстового документарного ресурсу, електронних книг, мультимедійних засобів, а також перегляд їх структур і системи керування. В адміністраціях бібліотек з'являються нові посади – менеджери вищої ланки, які відповідають за стратегічне планування й наукові комунікації, ліцензування, роботу з провайдерами, докорінно змінюється планова діяльність бібліотеки, головним чином із планування й розрахунку показників фондів і обслуговування користувачів. Змінюється концепція традиційної бібліотеки: збільшується кількість документів, що надаються користувачам певної бібліотеки, які фізично не присутні у фонді певної бібліотеки, але вже відображаються в її електронному каталозі. Ця тенденція розвитку бібліотечно-інформаційної інфраструктури передбачає, безумовно, швидку адаптацію бібліотек до інформаційних технологій, що постійно оновлюються й удосконалюються. Крім того, передбачає розробку спеціальних засобів запобігання неліцензованому доступу до зростаючих масивів електронної повнотекстової й мультимедійної інформації.

Зі свого боку перший заступник директора ДПНТБ Росії Я. Шрайберг підкреслює важливість визначення оптимальної взаємодії традиційної, автоматизованої та електронної бібліотеки, а також створення корпоративних систем [8].

У цьому контексті можна відзначити, що історія створення бібліотечних мереж й активний розвиток їх взаємодії налічує десятиріччя. Найяскравішими прикладами бібліотечних мереж є централізовані бібліотечні мережі, сформовані наприкінці 70-х років ХХ ст. на принципах адміністративно-командного керування, та система міжбібліотечного абонементу. На принципах мережевої взаємодії ґрунтувалася система методичного керівництва і внутрішньосистемного книгообміну, здійснювалася діяльність територіальних бібліотечних об'єднань, міжвідомчих бібліотечних комісій.

І сьогодні, за соціально-економічних умов, що змінилися, створюється

й діє величезна кількість бібліотечних мереж, побудованих на принципах, що допускають добровільність й активність участі, встановлення взаємовигідних і партнерських відносин. Пояснюється це, крім іншого, тим, що сьогодні навіть найбільші бібліотеки не можуть власними ресурсами задовольнити весь спектр інформаційних потреб [9].

Більшість дослідників цього питання сходиться на думці, що нині бібліотека перестає бути пасивним інформаційним посередником, вона перетворюється на одну з найпродуктивніших і масових систем керування знаннями.

В Україні флагманом у цій галузі є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – головний науково-інформаційний бібліотечний комплекс країни, покликаний забезпечувати зростаючі інформаційні потреби сфер науки, освіти, культури, державного управління, репрезентації України у світовому інформаційному просторі. НБУВ зберігає найбільш цінну частину друкованої й рукописної документальної спадщини української нації та інших етносів, які мешкають в Україні, є центром накопичення, наукової обробки, зберігання та використання вітчизняних наукових і суспільно значущих документів на всіх видах носіїв інформації.

НБУВ належить до числа найбільших бібліотек світу. За неофіційними міжнародними рейтингами, станом на 2011 р. вона займає 18-те місце за обсягами й цінністю нагромаджених фондів і колекцій (15 млн документів). Бібліотека виконує функції офіційного Депозитарію документів ООН в Україні.

Щорічно до фондів надходить 160–180 тис. документів. Бібліотека комплектується всіма українськими виданнями, отримує примірник дисертацій, які захищаються на території України, веде міжнародний книгообмін з понад 1500 науковими закладами й бібліотеками 80 країн світу. З 1994 р. наповнюється електронний каталог бібліотеки, з 1998 р. – загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова». З 1998 р. здійснюється цілеспрямоване комплектування електронними документами, з 2005 р. – вибіркоче архівування науково-інформаційних ресурсів Інтернету, з 2010 р. – формування репозитарію електронних копій наукової періодики України.

При відносній стабілізації загальної чисельності читачів НБУВ і кількості щоденних відвідувачів її читальних залів кількість звернень користувачів мережі Інтернет до електронних інформаційних ресурсів бібліотеки невинно зростає й сягає нині понад 60–70 тис. на добу. Особлива категорія абонентів – інформаційні служби органів державної

влади, серед яких Верховна Рада України, Адміністрація Президента України і Кабінет Міністрів України.

НБУВ має статус наукового інституту Національної академії наук України. Вона є одним із провідних центрів бібліотекознавчих та книгознавчих досліджень на слов'янських землях. Бібліотекою вивчаються теоретичні й прикладні проблеми формування і використання науково-інформаційних ресурсів, створення національної бібліографії та розвитку біобібліографічних інформаційних ресурсів, упровадження нових технологій збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів.

Розвиток електронних інформаційних ресурсів, зважаючи на їх пріоритетну запитаність читачами/користувачами електронних інформаційних мереж, посів нині першорядне місце серед завдань, які вирішуються НБУВ. У наш час національні бібліотеки у всьому світі розбудовують масштабні бібліографічні, тематичні, зокрема науково-технічного спрямування, історико-культурні, меморіальні, а також науково-методичні та освітні електронні інформаційні ресурси й цифрові бібліотеки, успішно конкуруючи в цьому з провідними інформаційними корпораціями та асоціаціями.

У результаті багаторічних підготовчих зусиль НБУВ досягнуто нині відчутного кількісного та якісного прориву в справі формування електронних ресурсів. Упродовж 2011 р. відбулися переломні позитивні зрушення в їх змістовному наповненні. На веб-порталі НБУВ, крім генеральних електронних каталогів книжкових, а також продовжуваних і періодичних видань, відкрито нові тематичні каталоги та сегменти електронної бібліотеки, які розкривають зміст спеціалізованих фондів НБУВ, де зберігаються пам'ятки історико-культурної спадщини. Технічними засобами здійснено інтеграцію новостворених електронних ресурсів у єдиний комплекс – дані локальних тематичних каталогів відображено в генеральному електронному каталозі [10].

Таким чином, головною метою бібліотек було та є задоволення інформаційних потреб суспільства. Щоб встигати в сучасних умовах за всезростаючими інформаційними потребами, щоб бути потребуваними суспільством, бібліотеки можуть і повинні розвивати свої інформаційні ресурси й служби.

Разом з тим у публікаціях про сучасний стан і тенденції розвитку бібліотек частіше розглядаються технічні новації, упровадження технологій, тоді як це, швидше, наслідок, ніж сутність перетворень.

Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, приводять до трансформації соціальних функцій бібліотеки. Її традиційні функції (меморі-

альна, комунікаційна, інформаційна, освітня, культурна) збагатилися новим змістом, розширилися можливості їх реалізації.

Водночас уже в найближчій перспективі вітчизняним бібліотекам необхідно вирішити такі питання, як відкритий доступ до інформації, захист авторського права, інформаційна безпека, право на приватну інформацію, ціна інформаційного доступу тощо. Вирішення цих питань є особливо важливим для бібліотек як інститутів, які відображають суспільний зріз інтересів до інформації, відіграють особливу роль в інформаційній політиці суспільства.

Крім того, сучасна бібліотека має освоїти інтегрований технологічний цикл, що включає послідовність наукоємних процесів комп'ютерної обробки документних масивів: бібліографування, реферування, підготовку аналітичних матеріалів, проведення статистичних досліджень (бібліо-, інформо-, наукометричних) як передумову для виділення зі сховищ даних нових знань. Технологічна трансформація бібліотеки обумовить структурну – вона виступатиме системотвірним елементом комплексу, що включатиме власне бібліотеку, наукову установу (вона здійснюватиме продукування нових знань), інформаційно-аналітичний центр та, на переконання ряду фахівців, навчальний заклад і культурологічну установу.

Список використаних джерел

1. *Галаган Д.* Библиотеки будущего [Электронный ресурс] / Д. Галаган // Центр евроинтеграции. – Режим доступа: <http://www.cei.urau.net.ua/archives/2001>. – Загл. с экрана; *Гончаров М. В.* Новые информационные технологии как новый шанс для библиотек / М. В. Гончаров // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новое сотрудничество : материалы 4-й Междунар. конф. «Крым-97», Т. 1. – М. : ТЕЛЕР, 1997; *Горный Е.* Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы [Электронный ресурс] / Е. Горный, К. Вигурский. – Режим доступа: <http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/texts/dlib.html>. – Загл. с экрана; *Давидова И. О.* Библиотечное производство в информационном обществе / И. О. Давидова : монография. – Х. : ХДАХ, 2005; *Шрайберг Я. Л.* Библиотеки и информационные технологии: десять лет спустя // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 1. – С. 25–55.

2. *Онищенко А. С.* Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К., 2003. – С. 15–39;

Горовий В. М. Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 21 / НАН України, Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2008. – С. 5–15;
Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 23 / НАН України, Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – С. 7–25.

3. *Гранчак Т.* Бібліотеки в системі політичної комунікації: тенденції розвитку та завдання / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 30 / НАН України, Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – С. 7–24;

4. *Кулицкий С.* Информационный потенциал научной библиотеки в сфере аналитической поддержки развития экономики / С. Кулицкий // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – Вып. 9. – К., 2011. – С. 121–131.

5. *Половинчак Ю.* Бібліотечні консорціуми – перспектива XXI ст.: світовий досвід та вітчизняні реалії / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 30 / НАН України, Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – С. 51–61.

6. *Пальчук В.* Особливості розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у контексті загальноцивілізаційних соціокультурних трансформацій / В. Пальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 26 / НАН України, Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – С. 254–266.

7. *Щербинина Г. С.* Тенденции развития библиотек в постиндустриальном пространстве [Электронный ресурс] / Г. С. Щербинина. – Режим доступа: http://elag.urfu.ru/bitstream/1234.56789/326/1/2002_17.HTML. – Загл. с экрана.

8. *Шрайберг Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий: ежегодный доклад / Я. Л. Шрайберг // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : 8-я Междунар. конф. «Крым-2001» : тр. конф. – Судак, 2001. – Т. 1. – С. 9–11.

9. *Тупчиенко-Кадырова Л. Г.* Информатизация библиотеки: пути преобразования / Л. Г. Тупчиенко-Кадырова // Библиотековедение. – 2003. – № 1. – С. 40–46.

10. Концепція розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на період до 2015 року та подальшу перспективу. Проект.

УДК 336.74:021.9

Сергій Кулицький,

старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА БАЗІ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

У статті висвітлено специфіку сучасних фінансів та наводиться визначення й класифікація фінансових комунікацій. Проведено аналіз механізму їх функціонування на базі семіотичних моделей. Розглянуто досвід та потенційні можливості дослідження фінансових комунікацій на базі ресурсів великої наукової бібліотеки.

Ключові слова: інформація, інформаційний шум, фінанси, гроші, фінансові комунікації, модель комунікації, економічні агенти (суб'єкти економіки), інформаційні відносини, ринкові сигнали, символи.

Інформаційна діяльність – іманентна складова економіки. При цьому відмінності потреб різних галузей, сфер економічної діяльності в інформації визначаються характером притаманних їм технологічних процесів. Повною мірою це стосується і фінансів. За визначенням фахівців, «фінанси – узагальнюючий економічний термін, що означає як грошові кошти, фінансові ресурси, що розглядаються в процесі їх створення та руху, розподілу і перерозподілу, використання, так і економічні стосунки, обумовлені взаємними розрахунками між господарськими суб'єктами, рухом грошових коштів, грошовим обігом, використанням грошей» [1, с. 369].

Водночас інформаційна діяльність у сфері фінансів має свою специфіку, обумовлену рядом таких чинників:

- по-перше, основний носій фінансових відносин – гроші – має переважно «віртуальний» характер і за своєю природою являє собою інформацію, тобто повідомлення (сигнал) певного змісту;

- по-друге, фінансова діяльність, завдяки розгалуженій системі прямих та опосередкованих зв'язків з різними сферами життєдіяльності суспільства, має глобальний характер і внаслідок цього потребує надзвичайно великих обсягів інформації;

- по-третє, надзвичайно висока мобільність фінансових відносин

потребує оперативного оновлення інформації, що використовується в цій сфері економіки;

– по-четверте, фінансові відносини регулюються не лише формальними правовими нормами, ключовим продуцентом яких є держава, а й неформальними нормами, у формуванні яких велика роль належить підприємствам і домогосподарствам (населенню);

– по-п'яте, зіткнення інтересів різних суб'єктів у сфері фінансових відносин тягне за собою поширення інформаційно-психологічних операцій, війн та дезінформації у цій сфері. Саме з урахуванням наведених галузевих особливостей слід підходити до аналізу інформаційних відносин у сфері фінансів.

При цьому слід звернути увагу на той факт, що в науковій літературі інформаційне забезпечення будь-якої економічної (у тому числі й фінансової) діяльності традиційно розглядається, переважно, як відображення (в основному, адекватне) економічними агентами процесів, що відбуваються в економіці, із подальшим використанням цими суб'єктами отриманих відомостей у своїй діяльності. Такий підхід до інформаційного забезпечення економічної діяльності цілком виправдовує себе, якщо джерело інформації (об'єкт пізнання) для того чи іншого економічного агента не намагається цілеспрямовано впливати на характер, зміст інформації, яку це джерело продукує в процесі своєї життєдіяльності, і видає до економічного середовища, де ця інформація сприймається іншими учасниками економічних процесів.

Утім, практика економічних, особливо – фінансових, відносин засвідчує, що в більшості випадків суб'єкти цих відносин намагаються активно впливати на змістовні та інші характеристики створюваного ними інформаційного поля. Це знайшло своє відображення, наприклад, у таких сферах економічної науки та практики, як маркетинг, реклама, паблік рилейшнз, бізнес-розвідка і, особливо, фінанси, де інформаційне забезпечення економічної діяльності розглядається не лише як процес відображення реальності економічним агентом, а також і як процес комунікації [2, 3, 4, 5]. Однак навіть у цьому випадку економічний агент виступає переважно як джерело інформації і значно рідше, як адресат, на якого прагне активно впливати джерело інформації (адресант).

Тому, базуючись на наведеному вище визначенні фінансів, фінансову діяльність у цілому можна розглядати як форму соціальної комунікації у широкому значенні цього поняття, тобто як обмін інформацією між окремими особами, соціальними групами (включаючи підприємства)

та державою. Враховуючи, що базовим носієм фінансових відносин є гроші, то фінансову комунікацію можна визначити таким чином.

Фінансова комунікація – це обмін між економічними агентами (суб'єктами економіки) різними формами інформації, безпосередньо вираженими в грошовій формі, або такими, що в грошовій формі описують різні економічні явища та процеси. Це – доволі узагальнене визначення, яке, водночас, описує всі види фінансових комунікацій.

Узагалі, фінансові комунікації є атрибутом не лише фінансових ринків, зокрема ринку грошей, а й тієї частини товарно-грошових відносин, які містять у собі власне грошовий потік та його інформаційний супровід. Тобто фінансові комунікації виникають під час визначення цін контрактів, у процесі купівлі-продажу товарів тощо. Це обумовлює доцільність залучення для дослідження фінансових комунікацій літератури та інших джерел не лише виключно з питань фінансів, а й ширшого за тематичним охопленням кола джерел інформації. Наприклад, за певних обставин це може бути література з питань маркетингових досліджень, зокрема й у частині використання для цього бібліотечних ресурсів тощо.

Актуальність аналізу фінансових комунікацій обумовлена як винятковим їх значенням у житті соціуму як такого, а в Україні – ще й перехідним характером суспільства, так і надзвичайно високою мобільністю та мінливістю фінансових відносин. Останній чинник призводить до вельми швидкого старіння тієї частини розробок і досліджень, які мають суто прикладний характер. Таким чином, на сьогодні є дуже актуальним вивчення можливостей використання ресурсів сучасної наукової бібліотеки, включаючи її власний кадрово-аналітичний потенціал, для дослідження фінансових комунікацій, їх впливу на економічні, а в більш широкому плані – і на суспільні процеси в цілому.

Узагалі, поняття «фінансові комунікації» є доволі поширеним в інформаційному середовищі (просторі) як такому, особливо у сфері комерційної діяльності. Це підтверджується навіть побіжним оглядом поширення цього терміна в Інтернет.

Причому проблемі фінансових комунікацій значно більше уваги, ніж у пострадянських країнах, приділяється в роботах фахівців розвинутих країн. У них фінансові комунікації розглядаються як стратегії, тактики й інструменти, що використовуються для поширення фінансової інформації та рекомендацій інвесторам та іншим зацікавленим групам. Компанії повинні мати достатній рівень компетентності у сфері фінансових комунікацій для формування сприятливого до себе ставлення на ринках капіталів. Частково фінансові комунікації трактуються як відносини з інвесторами,

тобто як стратегія адміністративної відповідальності, що об'єднує фінансову, комунікативну й маркетингову діяльність компанії з метою гарантувати чесну (об'єктивну) оцінку її вартості [6].

На думку деяких вітчизняних учених, фінансова комунікація сучасного підприємства – це комунікація з інвесторами (банками, приватними та інституційними інвесторами, фінансовими аналітиками, рейтинговими агенціями, фондовими біржам тощо), а також комунікація з державними органами та іншими групами з державними органами та іншими групами інтересів, які мають відношення до підприємства (постачальники, споживачі, страхові компанії тощо). Як напрям фінансово-економічної роботи, фінансова комунікація містить у собі складання специфічних видів звітності, а також комплекс заходів щодо забезпечення прозорості фінансово-господарської діяльності з одночасним відокремленням фінансової інформації, яка має ознаки комерційної таємниці [7, с. 252].

В основному ж у вітчизняній, та й у російській, науковій літературі фінансові комунікації ототожнюються з фінансовими паблік рилейшнз (зв'язками з громадськістю). Такий підхід видається дещо обмеженим, оскільки фінансові паблік рилейшнз охоплюють лише певний сегмент комунікацій у сфері фінансів. Адже завдання фінансових паблік рилейшнз полягає в «поширенні інформації, яка впливає на розуміння акціонерами та інвесторами в більшості випадків фінансового становища й майбутнього компанії, включаючи серед своїх цілей поліпшення відносин між корпорацією та її акціонерами». Основними ж типами аудиторій фінансових паблік рилейшнз є аналітики та інституційні інвестори [2, с. 111–116].

У професійному середовищі, перш за все пов'язаному з підприємництвом, фінансові комунікації трактуються також як діяльність у сфері розробки й поширення програмного забезпечення для проведення фінансової діяльності.

Тому повнішим, таким, що більш точно описує об'єкт дослідження видається визначення фінансових комунікацій, сформульоване автором як робоче на початку цієї статті. Водночас у літературі з бібліотекознавства питання фінансових комунікацій майже не досліджується. Особливо це стосується реальної та потенційної ролі наукових бібліотек у дослідженні зазначеного феномену. Так, у відомій роботі В. В. Брежнев'ї та В. А. Мінкіної питання використання бібліотечних ресурсів для аналізу економічних процесів розглядаються дещо детальніше, ніж у більшості інших подібних праць із бібліотекознавства. Однак і ці автори можли-

вості дослідження фінансових комунікацій з використанням ресурсів сучасної наукової бібліотеки не розглядають [8, с. 167–193].

Серед робіт з бібліотекознавства, у яких розглядаються певні аспекти фінансових комунікацій, як-то інформаційна діяльність банків, треба згадати роботу співробітника СО РАН Н. Л. Струкової. Утім, і в цій роботі специфіка фінансових комунікацій та питання інформаційного забезпечення їх дослідження не розглядаються [9, с. 36–48].

Таким чином, у вітчизняній та російській науковій літературі проблеми фінансових комунікацій на нинішньому етапі висвітлені недостатньо. Особливо це стосується питань використання бібліотечних ресурсів для аналізу фінансових комунікацій.

Для кращого розуміння суті фінансових комунікацій треба виходити з того, що фахівці, за характером матеріального носія інформації та реакцією на нього адресата (отримувача інформації), поділяють інформацію на структурну (або зв'язану) та оперативну (чи робочу). Структурна (зв'язана) інформація притаманна об'єктам живого та неживого світу природного й штучного походження і являє собою, так би мовити, «уречевлену» інформацію. Тобто будь-який предмет або процес, що відображається органами чуття суб'єкта, є джерелом структурної інформації. Оперативна ж (робоча) інформація циркулює між об'єктами матеріального світу та використовується в процесах керування в живій природі та суспільстві [2, с. 169–170]. Якщо ж зареєстроване повідомлення не спонукає суб'єкт до відповідних дій, то таке повідомлення є інформаційним шумом. У ролі оперативної (робочої) інформації, наприклад, у грошовому обігу можуть виступати як різні платіжні документи, так й інша спеціальна інформація (звіти та доповіді фінансових, податкових, митних установ тощо), представлена на електронних, друкованих та інших носіях. Власне ж, гроші, особливо готівка, можуть розглядатись як структурна (зв'язана) інформація.

З урахуванням такого поділу інформації та згідно з генезою, фінансові комунікації можна поділити на базові, іманентні та похідні. Базові фінансові комунікації – це, власне, грошові потоки в готівковій чи безготівковій формі. Саме вони є фундаментом (базисом) усієї системи фінансів як такої.

Иманентні фінансові комунікації – це потоки інформації переважно в документній формі, що обов'язково супроводжують та регулюють процес грошового (товарно-грошового) обігу, і без яких фінансові операції в сучасному суспільстві по суті нездійсненні. До них належать потоки різноманітних платіжних та інших супровідних фінансових

документів, бухгалтерські та фінансові звіти, нормативно-правові акти з питань фінансів тощо.

Похідні фінансові комунікації – це потоки інформації, що є результатом інформаційно-аналітичної переробки змісту базових та іманентних фінансових комунікацій та в різних формах супроводжують й забезпечують поточне функціонування та розвиток фінансової системи. Іманентні та похідні фінансові комунікації – результат ускладнення грошового обігу та всієї системи фінансових комунікацій у процесі суспільного розвитку. Як правило у спеціальній літературі та в процесі професійного спілкування терміном «фінансові комунікації» позначають переважно похідні фінансові комунікації.

Вони матеріалізуються в різноманітних оцінках різних аспектів фінансової діяльності з боку економічних агентів і в хронологічному плані можуть мати ретроспективний, поточний чи перспективний характер. Тобто доволі часто похідні фінансові комунікації певною мірою відображають різні аспекти базових та іманентних фінансових комунікацій у суспільстві.

Генетично зміст похідних фінансових комунікацій визначається характером переробки змісту базових та іманентних фінансових комунікацій. Утім, залежно від характеру соціально-економічної ситуації, професійного рівня та інтересів суб'єктів такої інформаційної діяльності, впливу інших факторів, зазначене відображення базових та іманентних фінансових комунікацій у їх похідних аналогах може відбуватись у вельми широкому змістовному спектрі. Крім того, оскільки на формування змісту похідних фінансових комунікацій значною мірою впливають інтереси економічних агентів, то похідні фінансові комунікації стають інструментом активного впливу на перебіг базових та іманентних комунікацій, на характер товарно-грошового обігу, на економічну ситуацію в певному соціумі в цілому.

За характером носія інформації похідні фінансові комунікації можуть бути документними або ж недокументними. Саме документні комунікації можуть досліджуватись із використанням ресурсів наукової бібліотеки. При цьому треба враховувати, що зміст фінансових комунікацій, значущих для великих соціальних груп або ж суспільства в цілому, який спочатку не був задокументований, урешті-решт, як правило, документується і, таким чином, набувши відповідної форми, часто потрапляє до фондів великих наукових бібліотек.

В економіко-інформаційному плані принаймні частина фінансових комунікацій може бути також представлена як сукупність угод, що

пов'язані з функціонуванням фінансових операцій та товарно-грошових потоків на різних видах ринків та підходів до прийняття рішень за цими угодами. Насамперед це стосується базових та іманентних комунікацій, але певною мірою й похідних фінансових комунікацій. Таким чином, зазначений аспект фінансових комунікацій також може бути проаналізований з використанням ресурсів великої наукової бібліотеки.

Представлення фінансових процесів як комунікацій дає змогу застосувати для їх вивчення відповідні моделі, створені в рамках лінгвістики, соціології та інших наук. Насамперед для змістовного аналізу фінансових комунікацій доцільно використати модель, запропоновану відомим лінгвістом Р. Якобсоном (рис.1).

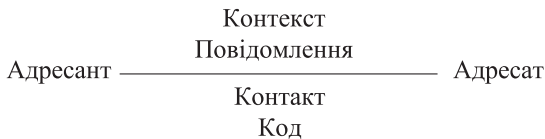

Рис 1. Схема мовної комунікації за Р. Якобсоном

Адресант (відправник) посилає повідомлення адресату (отримувачу). Щоб повідомлення могло виконувати свої функції, необхідні такі елементи комунікації:

- код – цілком чи хоча б частково спільна система символів для адресанта й адресата (тобто для того, хто кодує, і того, хто декодує);
- контекст – відносно завершений за змістом уривок тексту або промови, у межах якого найбільш точно та конкретно виявляється сенс повідомлення або його частини. Контекст повинен сприйматися адресатом;
- повідомлення – форма вираження контексту;
- контакт – фізичний канал і психологічний зв'язок між адресантом і адресатом, що обумовлюють можливість установити й підтримувати комунікацію [11].

Кожний елемент моделі виконує певні функції в процесі комунікації. Наприклад, при грошовому обігу та інших фінансових процесах функції коду виконують спеціальні терміни: «гроші», «обмінний курс валют», «грошова маса», «інфляція» тощо. Контекст – зміст будь-якого повідомлення, що передається за допомогою цих термінів, а також неспеціальних (загальноживаних) слів, що належать до природної (побутової) мови. Величина ж повідомлення, як форми передачі певного контексту,

може коливатись у досить широких межах – наприклад, від показника обмінного курсу конкретної валюти до великої доповіді на фінансово-економічну тему. У першому випадку код, контекст і повідомлення фактично відображаються єдиним символом. А в другому – повідомлення містить цілу ієрархію кодів і контекстів. Контакт же при аналізі фінансових комунікацій треба розглядати не лише як суто фізичний канал зв'язку для здійснення фінансових операцій, а й як механізм забезпечення певної психологічної сумісності відправника та отримувача інформації, необхідної для функціонування комунікації. Прикладом такого контакту може слугувати довіра кредитора до позичальника, що базується на репутації останнього, досвіді взаємного спілкування, умовах кредитування тощо або ж передача до ЗМІ певного повідомлення, що має конфіденційний характер.

Необхідно окремо наголосити, що у фінансових комунікаціях, саме через вплив соціально-психологічного чинника, контекст і контакт виступають як взаємопов'язані параметри процесу обміну інформацією. Тому під час дослідження фінансових комунікацій певний інтерес становлять праці відомого американського дослідника М. Портера, який у межах запропонованої ним теорії конкуренції сформулював і дослідив поняття ринкових сигналів. Ринковий сигнал, за М. Портером, це «будь-яка дія конкурента, що прямо чи опосередковано свідчить про його наміри, мотиви, цілі або внутрішню ситуацію... Рикові сигнали є непрямим способом комунікації на ринку». При цьому М. Портер наголошує, що нормальним явищем у поведінці учасників ринку є блеф, що являє собою «сигнали, призначені для введення в оману інших фірм з метою одержання власної вигоди» [3, с. 90–91].

У зв'язку з цим під час аналізу фінансових комунікацій доцільно використовувати семіотичні моделі комунікації для штучної та природної мови, запропоновані свого часу відомим лінгвістом Ю. Лотманом [12, с. 157–160]. Зокрема, він зазначав, що для повної гарантії адекватності переданого й отриманого повідомлення необхідні штучна (спрощена) мова і штучно-спрощені комуніканти: зі строго обмеженим обсягом пам'яті та відсутністю культурного багажу як такого. Створений у такий спосіб механізм зможе обслуговувати лише обмежене коло семіотичних потреб; універсалізм, властивий природним мовам, йому буде в принципі не властивий. У цьому випадку той, хто передає, і той, хто приймає, користуються єдиним кодом К, тобто системою понять, що має чіткі тлумачення (рис. 2).

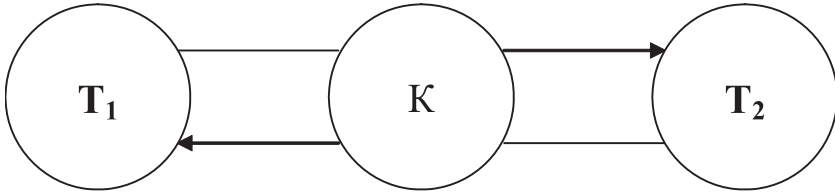

Рис 2. Схема передачі тексту за допомогою штучної мови

З позицій грошового обігу, як комунікації, прикладом такого однозначного коду можуть слугувати бухгалтерські проводки, банківські перекази тощо (звичайно, якщо вони здійснюються відповідно до встановлених правових норм). Тобто модель передачі повідомлень за допомогою штучної мови найефективніша під час дослідження базових та іманентних фінансових комунікацій. Під час аналізу похідних фінансових комунікацій можливості застосування цієї моделі значно обмежені.

Адже до реального процесу циркуляції повідомлень ближче випадок, коли перед відправником інформації не один код, а деякий множинний простір кодів k_1, k_2, \dots, k_n кожний з яких – складний ієрархічний пристрій і допускає породження деякої множини текстів (повідомлень), рівною мірою йому відповідних (див. рис. 3). Тому текст (повідомлення) є не тільки генератором нових змістів, а й конденсатором культурної пам'яті (у широкому тлумаченні цього поняття). Для адресата ж текст (повідомлення) – завжди лише частина більшого за обсягом інформаційного масиву, яким він оперує. Така ситуація найбільш притаманна природній мові, якою користуються і фахівці, і широкий загал, і яка розвивається в процесі свого функціонування.

Інформаційний супровід економічного розвитку суспільства здійснюється завдяки одночасному використанню і штучної, і природної мови. Зокрема, за допомогою моделі передачі повідомлень з використанням природної мови можна доволі ефективно досліджувати механізми дії насамперед похідних фінансових комунікацій. Адже «гроші», базовий код усіх видів фінансових комунікацій, має широке тлумачення – не тільки суто професійне, а й культурно-історичне та побутове, особливо якщо розглядати його в хронологічному аспекті. Причому саме побутове тлумачення поняття «гроші» та його похідних у термінах природної мови, попри їх змістовну багатозначність, має безпосередній вплив на поведінку такої категорії економічних агентів, як домогосподарства (населення).

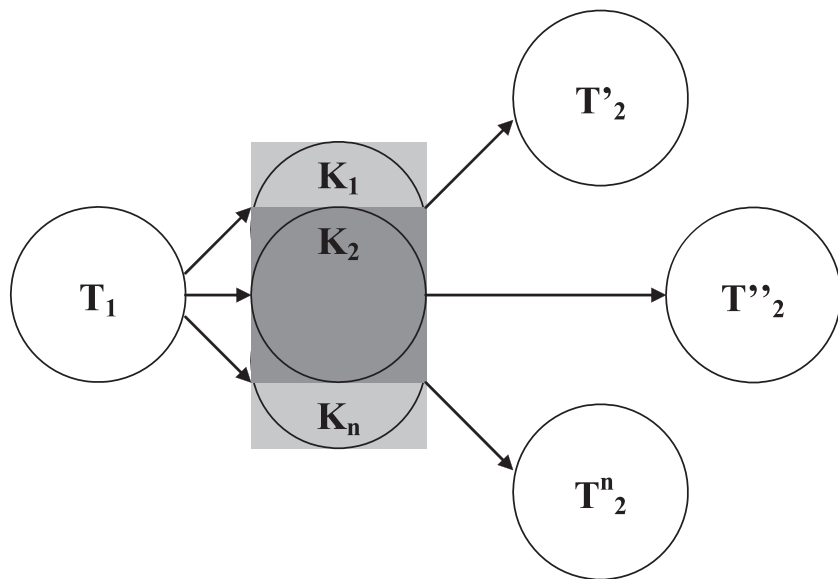

Рис 3. Схема передачі тексту з використанням природної мови

Узагалі, поряд з інформаційними символами в комунікаціях існують і такі символи, які керують поведінкою суб'єктів. Причому якщо в технічних системах поділ символів на інформаційні та такі, що керують, чіткий, то в соціальних системах цілком можливе поєднання цих функцій в одному символі. Типові символи, що функціонують у соціальному середовищі, як правило, мають потужне емоційне навантаження і водночас відносно менш чіткий зміст. Адже символ часто спирається на давніший ареал впливу, ніж лише сьогоденні наші надбання [13, с. 11].

Означена властивість символів-кодів з особливою силою проявляється в ситуації прийняття рішень з високим ступенем невизначеності. Причому сила впливу символу-коду значною мірою залежить від характеристик суб'єкта, що приймає рішення. Особливо наочно це видно у фінансових комунікаціях на прикладі такого поняття, як «гроші», що слугує ключовим кодом і штучних, і природних мов, які використовуються в багатьох грошових і товарно-грошових комунікаціях. У спеціальному «Словнику міфології, фольклору та символів» зазначається, що термін «гроші» асоціюється із широким спектром понять професійного й побутового характеру, як, наприклад, банківська справа, торгівля, комерція, багатство,

процвітання, золото, срібло, жадібність, скупість, хабарництво, зрада, добродійність та ін. [14, р. 671; 15, р. 1116–1117, 1453].

Крім того, фахові дослідження вказують на те, що комунікація може виступати не лише засобом передачі інформації, а й інструментом впливу на відповідну аудиторію [16, с. 45]. Це відбувається й у фінансових комунікаціях через наявність у них відповідного коду – символу, що керує поведінкою адресата.

Таким чином, наведені вище семіотичні моделі комунікації виступають доволі ефективним інструментом дослідження фінансових комунікацій, особливо похідних. Велика ж наукова бібліотека є унікальною інформаційно-виробничою базою, що надає необхідні теоретичні та емпіричні матеріали й організаційні умови для такого дослідження. Нічого подібного не може запропонувати жоден з інших типів інформаційних посередників.

Причому ефективність дослідження фінансових комунікацій, як до речі, і інших соціально-економічних процесів, значно зростає, коли до цього залучаються спеціалізовані інформаційно-аналітичні підрозділи наукових бібліотек, де інформаційно-аналітична робота проводиться на засадах раціонального поділу праці. Адже завдяки цьому з'являються додаткові можливості для проведення пошуку та збору повідомлень з надзвичайно великої кількості різноманітних джерел інформації: друкованих та електронних; текстових і статистичних; різного профілю – наукових монографій, довідників, наукових, ділових і громадсько-політичних періодичних видань тощо.

У результаті такої організаційно-інформаційної підтримки аналітик зі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ має можливість переробляти значно більший обсяг повідомлень порівняно з науковцем чи іншим аналітиком, що працює як читач наукової бібліотеки, і весь цикл пошуку, збору й переробки потрібної йому інформації здійснює виключно самостійно. І це навіть при тому, що наукова бібліотека надає своїм користувачам унікальні можливості отримання різних – іноді діаметрально протилежних – оцінок тієї чи іншої проблеми.

У свою чергу, критичний аналіз інформації, отриманої науковим співробітником СІАЗ НБУВ, надає можливість досліджувати не лише різні види фінансових комунікацій та взаємозалежність їх функціонування, а й різноманітні аспекти фінансових комунікацій, насамперед змістовно-психологічні. Тобто йдеться про мотивацію відправника (джерела) інформації, вплив коду та контексту повідомлень на поведінку адресата тощо.

Наведені теоретичні положення можна проілюструвати результатами досліджень, проведених у СІАЗ НБУВ. Зокрема, останнім часом автором було виконано роботи, де розглядався цілий ряд проблем фінансового характеру, у тому числі питання боргової кризи в зоні обігу євро (єврозони), функціонування світової валютної системи, включаючи можливості проведення міжнародних розрахунків у різних валютах тощо.

При цьому хороші результати було отримано в процесі ретроспективного аналізу та критичної переробки повідомлень, стосовно різних видів фінансових комунікацій, які надходили з різних типів джерел інформації, що перебувають у розпорядженні НБУВ (фундаментальні наукові монографії та підручники, періодичні ділові видання, сайти електронних ЗМІ тощо).

Так, у другій половині 2011 р. у ЗМІ наводилося доволі багато песимістичних прогнозів – аж до віщування краху євро як єдиної міждержавної валюти. Такі прогнози, що лунали навіть з вуст політиків, фінансистів і науковців (М. Монті, Ж. Атталі, Н. Рубіні), базувалися на тому, що врешті-решт децентралізована, національно-державна за своєю природою, фіскальна (бюджетно-податкова) політика у єврозоні увійде в гострий антагонізм із проведенням єдиної міждержавної монетарної (кредитно-грошової) політики, що є інституційною основою функціонування євро як єдиної міждержавної валюти. Адже саме цей антагонізм призвів до кризи державних боргів у єврозоні та, на думку ряду експертів і оглядачів ЗМІ, поставив під загрозу існування євро як єдиної міждержавної валюти. Утім, як засвідчив подальший перебіг подій, зазначені заяви радше слід було сприймати не буквально, а як дипломатичні прийоми соціально-психологічного тиску відправників інформації (адресантів) на певні аудиторії (адресатів). До таких аудиторій можна віднести як населення, так і політикум країн єврозони й держав-країн ЄС у цілому.

По суті, механізм функціонування означених апокаліпсичних висловлювань щодо ймовірної майбутньої долі євро може бути описаний за допомогою наведених вище моделей комунікації. Так, автори зазначених прогнозів, попри їх багатозначність (див. рис. 3), намагалися сформулювати свої повідомлення таким чином (див. рис. 1), щоб аудиторія однозначно сприймала їх у контексті загрози катастрофи: крах євро та єврозони (див. рис. 2).

Гострота очікувань щодо подальшої долі євро на деякий час послабилася після проведення на початку грудня 2011 р. саміту керівників держав-членів Європейського Союзу (ЄС), на якому було ухвалено

рішення про формування в ЄС фіскального союзу. Січневий (2012 р.) саміт глав-держав та урядів країн ЄС й надалі розвинув положення попередньої грудневої (2011 р.) зустрічі. На цьому саміті ЄС було ухвалено Договір стабільності, координації та управління, який визначив максимально припустимий рівень дефіциту державного бюджету та державного боргу країн-членів ЄС, а також санкції за порушення цих фінансово-економічних показників і механізм реалізації санкцій.

Отже, це дослідження, проведене в СІАЗ з використанням фондів НБУВ, дало можливість прослідкувати деякі механізми впливу похідних фінансових комунікацій (заяви політиків, фінансистів і науковців) спочатку на іманентні (правові норми функціонування фіскального союзу у ЄС), а в подальшому, очевидно, і на базові фінансові комунікації, тобто обіг євро.

Об'єкт економічної інновації неможливо змоделювати в довершеному вигляді як, наприклад, об'єкт технічної інновації. Остаточна експериментальна перевірка моделі економічної інновації відбувається в процесі розвитку конкретного економічного організму. Повною мірою це стосується подальших рішень щодо фіскального (бюджетного) союзу в рамках ЄС, публічного обговорення механізмів виходу окремих держав із зони євро, імовірних змін у механізмах побудови та функціонування ЄС тощо. Тобто модель майбутньої єврозони та ЄС у цілому нині напрацьовується в процесі інтенсивного функціонування похідних фінансових комунікацій.

Тому вплив боргової кризи в Греції на ситуацію у єврозоні та ЄС в цілому пов'язаний не з масштабами грецької економіки, обсяги якої приблизно у вісім разів менші за обсяги економіки Італії, і приблизно у 12 разів менші за економіку Німеччини, а з потужним негативним інформаційно-психологічним впливом на очікування суб'єктів економіки в різних країнах світу, і насамперед – у ЄС, оскільки наочно виявилися больові точки функціонування єврозони як такої. У цьому контексті можна зробити висновок, що нині європейський істеблішмент, по суті, використовує Грецію як свого роду модельний полігон для відпрацювання механізмів подолання боргової кризи однієї з країн єврозони за умов сучасної глибокої економічної інтеграції в рамках ЄС.

Моніторинг різних видів фінансових комунікацій, що, як показує досвід СІАЗ НБУВ, може успішно проводитися спеціалізованими інформаційно-аналітичними підрозділами великих наукових бібліотек, дає змогу доволі ефективно прогнозувати подальший перебіг подій. Адже думки про необхідність створення фіскального союзу у ЄС публічно висловлювалися доволі давно, практично з моменту запровадження євро. Та й інтенсивність обговорення боргових проблем Греції у ЗМІ почала

зростати приблизно з кінця 2009 р. Тобто цілком логічно припустити, що завдяки поширенню похідних фінансових комунікацій через ЗМІ, з одного боку, здійснювався вплив на політиків, відповідальних за ухвалу необхідних рішень, а з іншого боку – масову аудиторію поступово готували до появи таких рішень. Такий концептуальний підхід дає змогу розглядати ресурси великої наукової бібліотеки (інформаційні, людські, організаційно-інфраструктурні) як ефективний засіб аналізу й прогнозування розвитку складних соціально-економічних ситуацій.

Як зазначалося вище, у фінансових комунікаціях код «гроші», наприклад, одночасно може виконувати функції інформаційного символу та символу, що керує поведінкою економічних агентів. Хорошою ілюстрацією таких властивостей коду «гроші» функцій інформаційного символу та символу, що керує поведінкою суб'єктів, можуть слугувати коливання курсів валют на ринку грошей, у тому числі й такі, що пов'язані з валютними спекуляціями. Адже, з одного боку, повідомлення про зміну обмінного курсу конкретної валюти оперативного в компактній формі надає суб'єктам ринку важливу інформацію, необхідну для виконання їх економічних функцій. З іншого боку, конкретний показник обмінного курсу певної валюти може спонукати деяких економічних агентів до термінових операцій з купівлі або продажу валюти, курс якої змінився. Це, у свою чергу, знову призводить до відповідних коливань курсу зазначеної валюти.

Тобто, завдяки маніпулюванню кодом і контекстом похідних фінансових комунікацій на основі коду базових фінансових комунікацій (у цьому випадку – курс валюти), відбувається «гра на настроях та очікуваннях» суб'єктів ринку. Випадок з відповідним використанням таких сприятливих «інформаційних приводів» було досліджено автором під час підготовки однієї з аналітичних робіт СІАЗ НБУВ.

Так, повідомлення про те, що ЄЦБ розпочав нову програму викупу облігацій держав-боржників, змінило негативні очікування учасників ринку на позитивні. У результаті курс євро до долара США, попередньо опустившись 4 жовтня 2011 р. до позначки 1,381 дол. США/євро, почав зростати. Утім, це зростання, досягнувши 28 жовтня 2011 р. позначки 1,4001 дол. США/євро, змінилося падінням курсу євро після того, як у ЗМІ з'явилося повідомлення про рішення уряду Греції провести референдум щодо доцільності одержання міжнародної фінансової допомоги в обмін на здійснення програми радикального скорочення витрат державного бюджету. Однак подальші повідомлення про відмову від референдуму та зміну складу уряду Греції привели до стабілізації курсу євро в межах

1,36–1,38 дол. США/євро [17, с. 25]. Таку реакцію учасників ринку на «інформаційні символи / символи, що керують поведінкою людей», можна спостерігати й при іншому змістовному наповненні фінансових комунікацій та протягом триваліших періодів.

Узагалі, під час дослідження фінансових комунікацій особливий інтерес становить диференціація аудиторії (адресатів) за рівнем її професіоналізму та поінформованості. У цьому плані суб'єктів економіки можна поділити на кілька груп. З одного боку, це фахівці фінансово-економічного профілю. Вони, як правило, найкраще професійно підготовлені та поінформовані в питаннях фінансів; більше за інші категорії суб'єктів схильні до прийняття рішень на підставі аналітичного підходу. На противагу їм населення (домогосподарства) характеризується переважно невисоким рівнем професіоналізму та поінформованості з питань фінансів; більша частина господарських рішень приймається на підставі суджень або інтуїції. Між двома зазначеними групами, що можна розглядати як дві протилежності в механізмах прийняття рішень з питань фінансів, розміщуються інші групи суб'єктів економіки, що різняться між собою за рівнем професіоналізму, поінформованості та набору підходів до прийняття рішень з питань фінансів. Сюди можна віднести підприємців, фахівців, що мають спеціальну, але не економічну освіту, та інші групи спеціалістів у певних сферах професійної діяльності. У результаті інформаційний простір економіки наповнений фінансовими комунікаціями, де доволі часто відбувається свідоме та несвідоме викривлення інформації. Перше здійснюється лише з волі відправника інформації. Друге може бути результатом діяльності як відправника інформації, так і її одержувача.

Як правило, професійно підготовлені учасники фінансових комунікацій, завдяки моніторингу внутрішньої економічної та політичної ситуації, виявляються краще, ніж домогосподарства (населення), підготовлені до тих кризових ситуацій у вітчизняній економіці, які мають суто внутрішньоукраїнські причини. Так, протягом 2004 р., поки напруження у вітчизняному інформаційному просторі напередодні президентських виборів наростало, підприємства в Україні істотно скоротили суми коштів на своїх банківських рахунках. Населення ж (домогосподарства), під впливом деяких апокаліпсичних оцінок, що з'явилися у ЗМІ, почало стрімко вилучати значні суми коштів зі своїх депозитних рахунків лише з загостренням внутрішньополітичної кризи в Україні у листопаді 2004 р.

З іншого боку, коли поштовхом до загострення фінансово-економічної ситуації в Україні ставали зовнішні чинники, аудиторія

вітчизняних підприємств, в основному, виявилася підготовленою до кризи ненабагато краще, ніж населення (домогосподарства). Саме так і сталося у 2008–2009 рр. Адже ще в середині 2007 р. в українській пресі з'явилася інформація, що свідчила про загрозу світової фінансової кризи. У цей самий період почала погіршуватись кон'юнктура світового ринку чорних металів, що несло в собі серйозні загрози стабільності всієї вітчизняної економіки. Така ситуація є доволі типовою для передкризових періодів, що підтверджується відповідним світовим досвідом. Однак вітчизняний бізнес перебував в ейфорії від високих поточних прибутків. Політики ж були зайняті спочатку підготовкою та проведенням парламентських виборів, а пізніше – формуванням нових відносин влади та опозиції. У результаті некритичної оцінки ситуації ключовими суб'єктами вітчизняної економіки наслідки кризи в Україні виявилися надзвичайно тяжкими [18, с. 54].

Проведений вище аналіз показує, що системне використання різноманітних вихідних джерел інформації з урахуванням можливості доступу до Інтернету безпосередньо в приміщенні великої наукової бібліотеки дає змогу фахівцям СІАЗ НБУВ досліджувати широкий спектр фінансових комунікацій під час підготовки аналітичних матеріалів з різної проблематики. При цьому практичне застосування концепції фінансових комунікацій, ураховуючи специфіку та сучасну соціальну значущість фінансів, дає можливість ефективно аналізувати стан та прогнозувати перспективи розвитку української та світової економіки.

Список використаних джерел

1. *Райзберг Б. А.* Современный экономический словарь. – 2-е изд., исправ. / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 479 с.
2. *Почепцов Г. Г.* Паблік рилейшнз / Г. Г. Почепцов – К. : Знання, КОО, 2000. – 506 с.
3. *Портер М.* Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер. – К. : Основи, 1997. – 390 с.
4. *Зозулев А. В.* Маркетинговые исследования: теория, методология, статистика / А. В. Зозулев, С. А. Солнцев. – М. : Рыбари ; К. : Знання, 2008. – 643 с.
5. *Хант Ч.* Разведка на службе вашего предприятия / Ч. Хант, В. Заргарьян. – К. : Укрзакордонвизасервис, 1992. – 160 с.
6. *Hutchins H. R.* Financial Communication [Electronic resource] / H. R. Hutchins // The International Encyclopedia of Communication. – Mode

of access: http://www.communicationencyclopedia.com/public/tocnode?query=financial+communication&widen=1&result_number=1&from=search&id=g9781405131995_yr2012_chunk_g978140513199511_ss35-1&type=std&fuzzy=0&slop=1. – Title from the screen.

7. *Андрощук О. С.* Фінансова комунікація акціонерних товариств: теорія і практика / О. С. Андрощук // *Наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту: Економічні науки.* – Вип. 15. – Кіровоград : КНТУ, 2009. – 412 с.

8. *Брежнева В. В.* Информационное обслуживание : продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий / В. В. Брежнева, В. А. Минкина. – СПб. : Профессия, 2004. – 304 с.

9. *Струкова Н. Л.* Информационно-библиотечное обслуживание новых экономических структур / Н. Л. Струкова // *Библиотечное обслуживание в изменившейся системе экономических отношений : сб. науч. тр. / ГПНТБ СО РАН, Новосибирск, 1995.* – 151 с.

10. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев – М. : Владос, 1994. – 336 с.

11. *Якобсон Р.* Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // *Структурализм: «за» и «против».* – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.

12. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // *Семиосфера.* – СПб. : Искусство, 2000. – С. 149–390.

13. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1999. – 352 с.

14. *Jobes G.* Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols / G. Jobes. – New York, The Scarecrow Press, Inc., 1962. Part 1. – 872 p.

15. *Jobes G.* Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols / G. Jobes. – New York, The Scarecrow Press, Inc., 1962. Part 2. – P. 873–1759.

16. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.

17. *Кулицький С.* Друга хвиля глобальної фінансово-економічної кризи та її ймовірний вплив на українську економіку / С. Кулицький // *Україна: події, факти, коментарі.* – К., 2011. – № 25. – С. 22–41.

18. *Кулицький С.* Наукова бібліотека в комунікативній системі української економіки / С. Кулицький // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* Вип. 26. – К., 2010. – С. 45–57.

УДК 025.5:004.77

Валентина Медведєва,

наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

РОЛЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ В ІНФОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

У статті сучасний процес комп'ютеризації бібліотечних установ розглядається як засіб забезпечення доступу різних категорій користувачів до інформаційних ресурсів, як один з дієвих важелів впливу на інфотворчий процес українського суспільства.

Ключові слова: бібліотечні інформаційні ресурси, інформатизація суспільства, комп'ютерні технології, інформаційний простір.

На сьогодні глибокі зрушення в соціально-економічному розвитку, динамічні зміни в інформаційних технологіях, широке впровадження комп'ютерів і засобів інформаційної техніки, формування у зв'язку з ринковими перетвореннями нової інформаційної культури гостро потребують удосконалення всієї інформаційно-бібліотечної системи суспільства.

Інформація нині стає дедалі важливішим економічним, політичним та соціальним ресурсом людства. Його ефективне використання передбачає вдосконалення процесів керування даним ресурсом, мобілізацію усіх активних членів суспільства на постійну самоосвіту. За таких умов різко зростає роль сучасних бібліотечних установ [1].

Важливим напрямом удосконалення суспільних механізмів, пов'язаних із процесом еволюції управління інформаційними ресурсами, забезпеченням доступу до них дедалі більш широкого кола представників різних соціальних груп населення, є розвиток на сучасній технологічній основі бібліотечної діяльності. Цей розвиток уже в найближчій перспективі має забезпечити якісно нову суспільну систему використання інформаційних ресурсів. Продуктивним для дослідження цих процесів став соціокультурний підхід, широко представлений у роботах українських та російських дослідників Р. С. Мотульського, К. Вигурського, А. А. Соляник, Я. Л. Шрайберга, І. О. Давидової та ін. Заслугує на особливу увагу робота з упорядкування інформаційного ресурсу у сфері національної бібліографії НБУВ творчого колективу під керівництвом В. Ю. Омельчука.

Інноваційний компонент бібліотечного інформаційного виробництва, пов'язаний із широким використанням комп'ютерних технологій, можливостей Інтернету, на сьогодні ще не посідає чільного місця в теоретичних розробках, однак є предметом пильного вивчення й узагальнення. Помітний внесок у цю роботу поряд з іншими вченими робить група науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Л. І. Костенко, А. О. Чекмарьов, Т. В. Добко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва та ін.) під керівництвом академіка О. С. Онищенко.

Загальні теоретичні питання розвитку бібліотек у сучасному інформаційному середовищі розглядаються в працях таких російських дослідників, як І. Г. Моргенштерна, Ю. М. Столярова, Т. А. Бахтуріна, Т. М. Кузьмішина (термінологічні питання щодо понять, пов'язаних з інформаційними ресурсами та бібліографічною практикою).

Серед загальних питань інформатизації слід виокремити і теоретичне осмислення процесу вдосконалення співробітництва бібліотек з науковими установами, що знайшли відображення в роботах наших співвітчизників Л. А. Дубровіної, М. С. Слободяника, В. М. Горового та ін. Загальні питання аналізу процесу розвитку електронних ресурсів висвітлювалися в працях В. А. Широкова, П. Бакута, Б. Шумилова, А. А. Гиржона, використання електронних ресурсів – у В. К. Степанова, В. А. Голуба, В. В. Губарець.

Таким чином, питання інформатизації суспільства, формування його інформаційних ресурсів, різні аспекти проблеми створення і розвитку бібліотечних інформаційно-документальних фондів та електронних бібліотек, перетворення бібліотек в інформаційні центри, проблеми використання комп'ютерних технологій у бібліотеках тощо привертали увагу широкого кола науковців.

Сьогодні в країні набирає сили процес адаптації інформаційно-бібліотечного обслуговування до змін у економічному та соціально-політичному житті. Бібліотечні установи, намагаючись адекватно відповідати на суспільні запити, наповнюють свою діяльність новим змістом, а саме, інформатизують усі сторони своєї діяльності. Для цього створена необхідна правова база, в основі якої лежить Закон України від 4 лютого 1998 р. «Про Національну програму інформатизації» [8].

Концепція сучасного суспільного розвитку – від інформаційного суспільства до суспільства знань (knowledge society) – відкриває всебічний доступ до інформації, завдяки чому зростає інформаційний та інтелектуальний потенціал людини, що приводить до набуття нових знань.

Очевидно, що стратегічним ресурсом суспільства знань є творчий потенціал та інтелектуальний розвиток людини.

Як показує практика, забезпечити можливості інтелектуального розвитку людини й підтримку потягу до набуття нових знань, їх постійного оновлення мають саме бібліотечні установи.

Сучасні засоби доступу до інформації та її носії зруйнували монополію книги, але комп'ютерна ера не стала епохою занепаду бібліотечних установ. За даними Мінкультури і туризму, щорічно в бібліотеках обслуговується близько 17 млн осіб (це 35 % усього населення України).

Саме сучасні бібліотечні установи є одним з найважливіших інструментів у формуванні громадянської свідомості в інформаційному суспільстві. Вони є установами, що орієнтуються на запити й потреби користувачів, а також мають незаперечний вплив на процеси навчання, викладання й формування активної громадянської позиції. У нинішньому інформаційному суспільстві освічених людей бібліотечні установи сприймаються як осередки, де культура та інформація вільно співіснують та взаємодоповнюють одне одного [4].

Для нашої країни побудова інформаційного суспільства, його інтеграція в міжнародне співтовариство є одним з головних національних пріоритетів. І тут треба зазначити, що сучасна Україна дедалі більше набуває рис такої спільноти. Переконливим свідченням цього є постійне зростання потреб в інформаційних ресурсах, вони стають вкрай необхідними для інтенсифікації всіх галузей людської діяльності.

Сьогодні в забезпеченні зростаючих інформаційних потреб суспільства значну роль відіграють бібліотечні установи, у фондах яких зберігаються і багатства духовної культури попередніх поколінь. Бібліотеки на сучасному етапі переглядають свої пріоритети, трансформують соціальні функції. У ринкових умовах вони насамперед пов'язані з переорієнтації не на обслуговування читача взагалі, а на задоволення попиту конкретного користувача, відвідувача, споживача або конкретної їх групи. Бібліотечні установи можуть активізувати свою інфотворчу функцію, перебудовуючи роботу таким чином, щоб вона якомога більше відповідала запитам сучасного суспільства.

Нині українське суспільство має кілька джерел поповнення обігової складової частини даних ресурсів:

- фонди бібліотечних, архівних установ, установ науки, культури та інших інформаційних центрів, де зберігається вже виготовлена й апробована суспільством інформація;
- інформаційні ресурси глобального інформаційного простору,

що стали широкодоступними, насамперед, завдяки сучасним інформаційним електронним технологіям;

- продукти постійного інформаційного виробництва, що вводяться в суспільний обіг;

- вторинні продукти наявних інформаційних ресурсів, підготовлені в режимі «інформація на базі інформації», що активно вводяться в обіг спеціальними структурами з обробки й узагальнення інформації: «фабриками думки» та іншими аналітичними центрами, спеціальними підрозділами бібліотечних та інших культурно-освітніх наукових установ.

Доступ до цих джерел інформації, введення в обіг необхідних суспільству інформаційно-аналітичних продуктів сьогодні все це можуть забезпечити лише сучасні бібліотечні установи.

Ось чому такої актуальності набуває питання оновлення бібліотечної діяльності. Воно пов'язане із сучасним рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розширенням можливостей доступу до інформації для всіх категорій користувачів, удосконаленням доступу до міжнародних джерел інформації в галузі освіти, науки та культури, створенням середовища, яке покликане підготувати майбутнє покоління до життя в інформаційному суспільстві [12].

Підвищення суспільного попиту на послуги бібліотечних установ диктує необхідність формування в цих установах нових форм організації інформаційного простору, що реалізується сьогодні завдяки комп'ютерним технологіям.

Саме від чіткої організації на сучасному технічному рівні структури інформаційного простору сучасних бібліотечних установ залежить успіх введення в широкий обіг наявного інформаційного ресурсу, а отже, забезпечення кожному користувачеві оперативного доступу до сучасних матеріалів та документів.

Водночас необхідно зазначити, що концепція побудови сучасної бібліотечної системи має ґрунтуватися не лише на комп'ютеризації. Дедалі зростаючі суспільні запити на інформацію активізують процеси кооперації інформаційних ресурсів фондів бібліотечної системи України, сприяють налагодженню механізмів швидкої та якісної доставки необхідних інформаційних продуктів замовнику з будь-якої точки системи.

На сьогодні бібліотечні установи почали створювати власні інформаційні продукти, купують обладнання, програми, налагоджують зв'язки з іншими бібліотеками та організаціями. Все це для того, щоб зробити свої фонди широкодоступними, наблизити їх до сучасного користувача, навчити його орієнтуватися в них, виокремити з величезного потоку

інформації тільки саме необхідне та надати своїм абонентам у користування якнайбільше світових інформаційних ресурсів.

Сьогодні бібліотечні установи усвідомлюють, що вони не можуть залишитися осторонь від дедалі всезростаючого потоку електронної інформації. Адже широкомасштабне виробництво інформації в електронній формі та величезна кількість джерел, що існують винятково в електронному вигляді, створюють середовище, у якому бібліотека повинна опановувати віртуальні ресурси і не тільки для споживання інформації, а й для того, щоб заявляти про себе, надаючи мережі інформацію про свої фонди та послуги [7].

В. Горовий вважає, що стрімке зростання ефективності бібліотечних інформаційних баз може бути досягнуте через розвиток кооперативних зв'язків між сучасними бібліотечними установами за допомогою електронних ліній зв'язку.

«Цим самим досягаються спеціалізація комплектування бібліотечних закладів, доступ до будь-яких масивів інформації, сумірних із загальним обсягом всієї інформації в бібліотечних закладах України, забезпечення глибокого, вузькотематичного інформаційного пошуку. Усе це дає змогу задовольнити не лише дієвіше порівняно з нинішнім забезпечення інформаційних потреб усіх категорій користувачів, а й достойніше представлення України в глобальному інформаційному просторі» [5].

Нова концепція створення єдиної інформаційної бібліотечної системи також базується не лише на автоматизації окремої бібліотеки. Її головна мета – підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах, шляхом створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI». Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

– створення єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів; єдиної інформаційної інфраструктури, яка б охоплювала бібліотечні та архівні установи й забезпечувала належний рівень роботи працівників зазначених установ з використанням сучасних інформаційних технологій; базових центрів переведення в електронну форму документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах; єдиного веб-порталу «Бібліотека-XXI»; інтранет-мережі бібліотечних установ з можливістю інтеграції до вітчизняних наукових та освітніх мереж, зокрема УРАН, УАРНЕТ, GEANT, з використанням ґрід-технологій;

– створення умов для інтеграції системи до відповідних зарубіжних бібліотечних систем;

– проведення наукових досліджень щодо вдосконалення інтелектуальних технологій пошуку та аналітичної обробки електронних інформаційних ресурсів, а також впровадження й використання програмного забезпечення для інформатизації сучасних бібліотечних та архівних установ тощо [9].

На сьогодні вже усталеною точкою зору фахівців стало те, що «Бібліотеки-XXI» – це електронні бібліотеки, які являють собою мережу, що з'єднує їх із зовнішнім світом через електронні технології. Тобто електронна бібліотека створюється в середині звичайної бібліотеки, яка здійснює традиційне обслуговування користувачів і зберігає фонди на традиційних носіях інформації. У цьому випадку електронна бібліотека – це комплекс взаємопов'язаних різноманітних носіїв інформації й засобів, що забезпечують доступ користувачів до ресурсів. Вважається, що електронна бібліотека повинна «вирости» з традиційної під час автоматизації бібліотечних процесів, появи й нарощування електронного потенціалу та масивів електронних документів.

Окремо необхідно зазначити, що в науковій літературі зустрічаються такі поняття, як «цифрова бібліотека» (digital library – найбільш поширений термін у західній літературі) і «віртуальна бібліотека» (virtual library).

Сьогодні запропонована досить велика кількість визначень поняття «віртуальна бібліотека».

Одні фахівці вважають «віртуальною» бібліотеку, документи якої зберігаються в машиночитаній формі і їх отримує користувач, який звертається до пошукових машин глобальної мережі, не обов'язково будучи читачем бібліотеки. На думку інших, віртуальна бібліотека – це розподілена в просторі телекомунікацій мережа загального користування, орієнтована на обмін даними між бібліотеками. Середовище віртуальної бібліотеки складається з ряду бібліотек, територіально віддалених одна від одної, які виконують функції інтегрованого спілкування та отримання інформації про бібліотечні ресурси.

Утім, можна стверджувати, що, скоріше за все, сучасна бібліотека – це бібліотека змішаного типу.

Згідно з визначенням Європейського Союзу від 1997 р., бібліотека змішаного типу – це бібліотека, що працює в електронній мережі, забезпечує доступ до світових інформаційних ресурсів через традиційні носії інформації та електронні мережі.

У зв'язку з цим, відмінності в послугах між традиційною та бібліотекою змішаного типу можна представити таким чином.

Традиційна бібліотека надає в користування традиційні друковані

матеріали (книги, журнали тощо), документи на аудіо- та відеоносіях, музичні записи (нотні видання на окремих аркушах, партитури та ін.). Така бібліотека пропонує робоче місце, матеріали, обслуговуючий персонал та доступ до необхідних засобів роботи (наприклад до комп'ютера). Крім того, бібліотека допомагає у проведенні публічних заходів для різних категорій користувачів, надає методичну допомогу бібліотекам різних систем і відомств тощо.

Сьогодні бібліотека змішаного типу пропонує документи на різноманітних носіях та різного змісту, має віртуальні канали доступу до матеріалів та віддалений доступ, бібліотечне ноу-хау та нові послуги. Крім того, такі бібліотеки дедалі частіше користуються ліцензійними матеріалами та системними базами даних (БД). До послуг бібліотек змішаного типу належать: інтерактивне, персоналізоване та диференційоване обслуговування; автоматизовані робочі місця; електронні сполучення; проведення форумів; активна співпраця; обмін досвідом тощо.

На сьогодні одним з важливих засобів реалізації завдань у сучасних бібліотечних установах є підвищення рівня комп'ютеризації всіх технологічних процесів, що звільняє фахівців від рутинної праці, дає змогу створити користувачам ефективний і комфортний інформаційний сервіс.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського розпочала свою діяльність у нових умовах з нестандартних організаційних рішень, зокрема, зі створення наприкінці 1992 р. спеціального підрозділу з метою розширення співробітництва з органами державної влади України.

Головним завданням такого підрозділу було введення в суспільний обіг, насамперед в інтересах управлінської сфери, найбільш затребуваних науково-інформаційних матеріалів з фондів найбільшої в державі бібліотеки у формах, оптимальних для засвоєння, ефективного практичного використання.

Нова структура [спочатку відділ інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а пізніше – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ)] пройшла у своєму становленні ряд етапів.

Перший етап був пов'язаний з початковим становленням власних інформаційних структур в органах державної влади, необхідністю вивчення та узагальнення багатоаспектних зв'язків пострадянських республік у СНД, а також об'єктивною потребою аналізу досвіду країн з розвинутою демократією та ринковою системою господарювання.

На цьому етапі в процесі налагодження контактів із представниками владних структур, аналізу власних можливостей та оцінки потенціалу

наявних у НБУВ фондів було визначено такі основні напрями роботи інформаційно-аналітичного відділу:

- щоденна оперативна підготовка анотованих матеріалів на базі публікацій центральних українських газет і журналів, у тому числі періодичних видань основних політичних партій та основних видань СНД, за визначеною тематикою, орієнтованих на керівництво вищих владних структур. Саме в цей час, відповідно до Указу Президента України «Про вдосконалення діяльності органів виконавчої влади з питань інформування населення» № 101/2001 від 17 лютого 2001 р., розпочалося видання щоденного бюлетеня реферативних матеріалів «Україна: події, факти, коментарі» обсягом 1–1,5 ум. друк. арк.;

- створення на базі використання систематично й різнобічно поновлюваних у попередні роки фондів монографічної, довідкової літератури спеціальних аналітичних матеріалів з досвіду державного будівництва, важливих питань економічного, політичного розвитку за кордоном. За погодженням із замовниками особливістю підготовки таких матеріалів є: термін виконання замовлення на будь-яку тему до 10-ти днів; матеріал мав розкривати суть проблеми, вказувати найбільш перспективні шляхи її вирішення, бути широко оснащеним посиланнями на джерела, адже може виникнути необхідність швидкого занурення в тему для фахівця-управлінця;

- надання допомоги вищим владним структурам у законотворчій діяльності. Для цього аналізувалася спеціальна література, здійснювався порівняльний аналіз законодавчих актів різних країн світу з відповідними проектами законодавчих актів в Україні. До того ж пропонувалися різні варіанти можливого вирішення проблемних питань.

З часом інформаційно-аналітичний відділ [уже як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського] вирішував завдання, пов'язані з утвердженням молодого української держави на міжнародній арені, активізацією міжнародних контактів на найвищому рівні, формуванням ГУАМ, процесом формування інформаційних механізмів для забезпечення діяльності владних структур усіх рівнів, вивченням особливостей розвитку демократичних процесів в українському суспільстві. У цей період інформаційно-аналітична структура НБУВ з метою підвищення продуктивності праці активно впроваджує комп'ютерні технології обробки та доставки в електронному вигляді своїх продуктів замовникам за межами бібліотеки, мережа яких швидко збільшувалася. Водночас СІАЗ виступає самостійним науковим

підрозділом, предметом дослідження якого стали електронні інформаційні технології в бібліотечній сфері [2].

Автоматизація виробничих процесів, впровадження нових інформаційних технологій дають змогу сучасним бібліотечним установам значно розширяти сферу послуг. Крім традиційних, сучасні бібліотечні установи мають змогу надавати цілий ряд нових сервісних послуг: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернету; пошук інформації у всевітній електронній мережі на замовлення; запис інформації на дискети чи компакт-диски; друк на принтері; комп'ютерний переклад тексту; сканування; копіювання тощо.

Створення баз даних електронного каталогу, підтримуючи всі класичні підходи до каталогізації документів, надає користувачам більш широкі можливості для пошуку, зокрема додаткові, нетрадиційні пошукові елементи, дає можливість пошуку за декількома параметрами одночасно [14].

Другий етап розвитку СІАЗ якраз і пов'язаний із широким використанням електронних інформаційних технологій. Цьому значною мірою сприяв розвиток в Україні, а також за її межами українсько- і російськомовних джерел оперативної електронної інформації, орієнтованих на вітчизняного користувача. Найбільш затребуваними в суспільній циркуляції інформації стають електронні періодичні видання, інформація на сайтах і порталах економічних, політичних структур, дещо пізніше – органів державної влади, електронних версій газет, журналів, програм радіо й телебачення. Важливою складовою суспільного ресурсу інформації є також аналітичні розробки інших інформаційно-аналітичних центрів, створених в Україні на зразок західних «фабрик думок». Ці структури, власне, започаткували процес формування вітчизняного сегмента інформаційного ринку в галузі суспільствознавства [3].

Окреслена вище база дала можливість:

- прискорити обробку й використання великих обсягів оперативної інформації;
- розширити географію використання джерел інформації та їх кількість;
- забезпечити оперативну доставку замовнику інформаційно-аналітичних продуктів, зміцнити зворотний зв'язок;
- за рахунок розширення й урізноманітнення джерельної бази підвищити точність, достовірність інформаційно-аналітичної продукції, що готувалася. У цей час було налагоджено тісні ділові контакти СІАЗ з вищими органами державної влади, визначено більш точно нішу СІАЗ у структурі інформаційного співробітництва, відносини набули договір-ного характеру.

Служба значно розширила свою роботу з інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади до рівня обласних, міських, районних державних адміністрацій. В інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі» розміщувалася суспільно значуща інформація, огляди ЗМІ, аналітика, що відображали головні події в житті України та за її межами, оціночні та прогнозні матеріали, а також довідкова інформація, орієнтована на управлінські структури. Для оперативного інформування користувачів у регіонах (в обласних, міських, регіональних адміністраціях) журнал надсилався в електронному вигляді. У Києві в паперовому або в електронному вигляді – за бажанням користувачів.

Після завершення періоду становлення цього видання було прийнято рішення постійно використовувати його матеріали для інформування населення.

Таким чином, користувачами інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ стала переважна більшість регіональних і місцевих владних структур. Відповідно до запитів різних категорій замовників Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади розробляла необхідні їм інформаційно-аналітичні продукти. Серед них бюлетені оглядових матеріалів на основі публікацій ЗМІ: «Економічне життя України», «Преса про економічні злочини та правопорушення», «Фінанси: бізнес, безпека, розвиток», «Суспільно-політичне життя України».

Крім того, ще з 1996 р. СІАЗ готував щоденні випуски інформаційного бюлетеня «Вісті з регіонів», у якому відображалися найважливіші події в житті кожної області України згідно з рубрикатою:

- відгуки про діяльність центральних і місцевих органів державної влади;
- відгуки на соціально-політичну й економічну ситуацію в країні;
- проблеми економічного життя регіонів (приватизація, фінансово-кредитна система, бюджетна дисципліна тощо);
- соціальна політика, зайнятість та ін.

Третій період розвитку СІАЗ пов'язаний з розширенням застосування електронних інформаційних технологій, переведенням їх у розряд основних під час підготовки інформаційно-аналітичної продукції. Хоча й інформація на паперових носіях залишилася важливим напрямом роботи СІАЗ. Вона й на сьогодні вважається більш точною, логічно структурованою і, що дуже важливо, виготовлена відповідно до багатомісячних традицій фіксації інформації, об'єднана попередніми напрацюваннями

у сфері накопичення інформації відповідною внутрішньою логікою. Для переважної більшості сучасних інформаційних працівників вона й нині є основною під час підготовки аналітичних матеріалів, особливо вузькопрофільних.

Важливим етапом трансформації інформаційного простору сучасних бібліотечних установ ідентична з кожним роком набирає сили, вона поступово змінює все технологічне середовище інформаційної сфери суспільства. У зв'язку з цим на перший план дедалі більше висувається якість програмного й технічного забезпечення, підготовка до змін, що відбуваються, персоналу і, безумовно, заздалегідь спланована й ретельно обміркована організація роботи відповідно до нової технології бібліотечних процесів [10].

Як зауважує професор Я. Шрайберг, «автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності – це прояв не лише сучасного науково-технічного розвитку, а й соціального прогресу: забезпечується не лише своєчасний і швидкий доступ користувачів до інформації та першоджерел, але загалом створюються умови для реалізації одного з головних принципів відкритого суспільства – принципу загальної доступності інформації та публікацій» [13].

Що характерно, впровадження сучасних технологій в обслуговування користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки, полегшує шлях користувача до інформації, але й підносить суспільну значущість бібліотек. Комп'ютеризація бібліотечних процесів, удосконалюючи технології бібліотечної справи, вносить зміни в сам зміст бібліотечної роботи. Зростає активність у взаєминах із читачами, переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальних форм інформаційного забезпечення і, як наслідок, показників якості професійної діяльності.

Виходячи з вищесказаного, можна виокремити основні чинники, що прискорюють сучасну еволюцію бібліотечної справи:

- державна політика, спрямована на інформатизацію суспільства;
- розширення асортименту запитів користувачів, що потребує різноманітної, повної та якісної інформації (сучасна бібліотека, яка прагне задовольнити дедалі зростаючі потреби відвідувачів, не може існувати лише за рахунок власного інформаційного потенціалу, тому виникає необхідність у створенні та використанні загальних інформаційних ресурсів).

- технічне переозброєння бібліотечної сфери;
- зростання інформаційних потоків, загострення проблем відбору

й обробки інформації (бібліотеки мають забезпечувати інформацією користувача оперативно, адже з часом вона до певної міри втрачає свою актуальність).

Треба зауважити, що дедалі прогресуюча інформатизація суспільства змінює потреби користувачів бібліотечним сервісом, зазнає якісних змін їх структура, формуються нові читацькі пріоритети і все це, зрештою, справляє вплив на склад інформаційних ресурсів бібліотек [11].

Сьогодні бібліотеки, маючи змогу розкрити все багатство власних фондів, пропонують нові послуги, у них з'являється можливість максимально повно задовольняти запити відвідувачів:

- забезпечується доступ користувачів до електронних баз даних безпосередньо в бібліотеці;

- надається доступ до інформації на новітніх носіях інформації (відкриття інтернет-класів, відеоабонементів, фондів CD-ROM);

- стають доступні повнотекстові бази даних на електронних носіях, створених бібліотекою або придбаних нею;

- відвідувачі мають змогу користуватися можливостями Інтернету, електронної пошти завдяки відкриттю відповідних інформаційно-ресурсних центрів у бібліотеках;

- забезпечується надання правової інформації з різних сфер життєдіяльності громадян у безкоштовній юридичній приймальні;

- організовується ефективна робота з дистантного обслуговування різних категорій користувачів;

- формується штат сучасних інформаційних працівників, які, досконало володіючи електронними інформаційними технологіями, забезпечують відповідно до нинішніх вимог організацію інформаційних ресурсів, підготовку їх до ефективного використання та якісну доставку користувачам.

Виконання перерахованих вище завдань забезпечує новий рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування, створює умови для якісного й швидкого публічного доступу до необхідних суспільству інформаційних ресурсів [6].

Нині вже можна говорити про те, що в провідних бібліотеках країни перший етап впровадження прогресивних технологій на основі комп'ютерної техніки наближається до завершення. І хоча в сільській місцевості комп'ютеризація основної маси бібліотек ще істотно відстає, перед бібліотечною сферою загалом постають уже нові завдання. Вони пов'язані з динамічним зростанням обсягів електронної інформації, якої потребують усі сфери суспільного життя.

Щоб забезпечити доступ якнайширших кіл користувачів до такого продукту, необхідно значно поглибити процес інформатизації суспільства.

За таких умов бібліотечні установи мають стати сучасними інформаційними центрами, одержати технологічні можливості для обробки великих масивів суспільно значущої інформації, сприяти її високопродуктивному використанню. А це, у свою чергу, породжує необхідність озброєння бібліотечних установ сучасними програмно-технічними засобами, передовими технологічними напрацюваннями у сфері використання електронних інформаційних ресурсів, вибудовування сучасних стратегій їх комплектування.

Можна стверджувати, що питання впровадження в бібліотечну практику сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, створення власних електронних ресурсів і визначення тенденцій їх подальшого розвитку в Україні нині є актуальним і важливим.

Таким чином, лише постійне вдосконалення методики роботи бібліотек, їх технічне переоснащення, підвищення кваліфікації кадрів дасть змогу вивести бібліотечну справу на новий, відповідний сучасним запитам рівень.

Список використаних джерел

1. *Бабич В. М.* Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури / В. Бабич // *Бібл. планета.* – 1998. – № 1. – С. 17–20.

2. *Горовий В. М.* ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України в інформаційному забезпеченні органів державної влади / В. Горовий – К. : ЦНБ, 1994. – 200 с.

3. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. Горовий – К., 2005. – 300 с.

4. *Горовий В. М.* Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку / В. М. Горовий // *Бібл. планета.* – 2006. – № 3. – С. 27–28.

5. *Горовий В. М.* Перспективи насичення інформаційного ринку в Україні у контексті науково-технічного прогресу [Електронний ресурс] / В. М. Горовий. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_53/Novouj.htm. – Назва з екрана.

6. *Дедюля С.* Библиотечные фонды. Проблемы формирования и сохранности. Региональный аспект / С. Дедюля // *Научные и технические библиотеки.* – 2001. – № 4. – С. 19–23.

7. *Леукалюк І. Г.* Роль бібліотеки в інформаційному забезпеченні

навчального, наукового та виховного процесів навчального закладу [Електронний ресурс] / І. Г. Лецькалюк, С. Ю. Загородна. – Режим доступу: http://www.library.tnpu.edu.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=69&Itemid=138. – Назва з екрана.

8. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 74/98-ВР. – Кн. палата України. – К., 1998. – С. 2.

9. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/law/09_bib_21.html. – Назва з екрана.

10. *Скнар В.* Організація роботи бібліотек в умовах структурних змін: на допомогу слухачам Інституту та працівникам бібліотек / В. Скнар. – К., 1994. – 55 с.

11. Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матеріали наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2003. – 113 с.

12. *Щербинина О.* Воспитание библиографической культуры пользователей в НТБ / О. Щербинина // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 11. – С. 71–74.

13. *Шрайберг Я.* Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы / Я. Шрайберг – М., 2001. – 100 с.

14. Электронный каталог и читатель // Науч. и техн. б-ки. – 2000. – № 9. – С. 79–85.

УДК 027.021:004.77:371.212

Ірина Беззуб,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

БІБЛОТЕКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТА

У статті викладено основні напрями розвитку бібліотек ВНЗ України, які розглядаються як інформаційна підтримка навчального й наукового процесу; висвітлюється роль бібліотек у формуванні інформаційної культури студентів.

Ключові слова: бібліотеки, електронні ресурси, інформаційні технології, інформаційна культура, корпоративні системи.

Сучасне світове співтовариство прямує до відкритого інформаційного простору, що передбачає відсутність будь-яких перешкод в отриманні інформації. Цей процес супроводжується змінами в усіх сферах людської діяльності, бібліотечна справа – не виняток. Бібліотеки переосмислюють свою роль у сьгоднішньому суспільстві, виконуючи водночас свої традиційні функції.

Реалізація освітньої функції завжди була невід’ємною складовою частиною діяльності бібліотек. З іншого боку, функціонування освітніх закладів, реалізація освітніх програм неможливі без опору на бібліотеки та їхні інформаційні ресурси. Таким чином, діяльність таких соціальних інститутів, як бібліотеки та освітні установи, завжди тісно взаємопов’язана. Кардинальні зміни у світовій системі освіти, приєднання України до Болонського процесу впливають на зміни в реалізації бібліотеками освітньої функції. Насамперед це стосується бібліотек вищих навчальних закладів. Державна політика в освітній сфері, необхідність адаптації до впливу мінливого світу формують нову парадигму діяльності бібліотек ВНЗ, вимагають постійного коригування стратегії, цілей і завдань. Модернізація бібліотек ВНЗ, відповідно до напрямів модернізації системи вищої освіти, стає закономірною. У зв’язку з цим вивчення діяльності бібліотек ВНЗ у контексті модернізації вищої школи є актуальною і важливою проблемою, що потребує спеціального наукового дослідження.

Феномен бібліотеки ВНЗ, її організаційна структура, роль в інформаційному суспільстві, реформуванні системи вищої освіти вже

стали предметом наукової уваги багатьох дослідників. Ця проблематика розглянута в роботах І. П. Бургер, Т. В. Комаровської, Г. Ю. Кудряшової, В. М. Маркової, С. П. Галактіонової, Е. А. Лівадонової, В. Г. Дригайла [1, 5, 8, 10, 11, 12, 13].

Значна кількість робіт (Є. Д. Абулкаїрової, І. П. Бургер, М. Г. Вохришевої) присвячена інноваційній діяльності бібліотек ВНЗ, зокрема їх інформатизації. У цьому напрямі виділяються дослідження, у яких розкриваються досвід упровадження й використання в бібліотеці ВНЗ новітніх інформаційних технологій (НІТ) (насамперед Інтернету), створення електронних каталогів, баз даних, а також умови їх трансформації в гібридну, віртуальну та електронну бібліотеку.

Питання про сучасні тенденції та перспективи розвитку електронних бібліотек аналізувалися в працях зарубіжних науковців (Г. О. Євстігнеєвої, А. І. Земскова, Б. Е. Ленга, М. Г. Лінквіст, Р. Д. Стюарта, Т. Манна) та вітчизняних дослідників (Л. Й. Костенка, О. С. Онищенко, Т. П. Павлуші, І. А. Павлуші та ін.). Роль бібліотек у самостійній та позанавчальній роботі студентів, розвитку їх інформаційної культури розкривають І. Х. Гайнутдінова, Т. В. Єременко, О. Б. Забеліна, Н. Г. Грабар [3, 7]. Незважаючи на кількість досліджень, присвячених проблемі функціонування бібліотек ВНЗ та їх ролі в освітньому процесі, реформування системи освіти в Україні, з одного боку, та поглиблення інформатизації – з іншого, обумовлюють актуальність зазначеної теми, зокрема питання участі бібліотек у формуванні інформаційної культури студентів.

Сучасна бібліотека ВНЗ під впливом інформаційних технологій переживає процес трансформації. Сьогодні бібліотека ВНЗ в Україні – не просто сховище навчальних матеріалів, це відкрита комунікаційно-комунікативна система, яка бере участь у педагогічно-виховному, міжкультурному, міжбібліотечному обміні, а також в обміні з внутрішніми структурами ВНЗ (кафедрами, музеями, побутовими службами, громадськими організаціями) та іншими громадськими закладами (школами, технікумами, видавництвами). Комунікативна діяльність бібліотеки скерована на створення комфортного середовища для використання інформації; розвиток засобів внутрішніх організаційних та зовнішніх інформаційних зв'язків; формування інституалізованих і використання неінституалізованих каналів та засобів міжособистісного спілкування й обміну знаннями.

Упровадження сучасних освітніх технологій передбачає активне звернення до цілого спектра інформаційних ресурсів. При цьому цільові установки освітніх технологій зумовлюють необхідність ефективного

керування цими ресурсами, наявність оптимальних умов доступу до них, високого рівня інформаційної культури студентів. Такі установки є одночасно завданнями інформатизації бібліотек ВНЗ. Останні трансформуються в нові за своєю місією інститути, головна функція яких полягає в тому, щоб стати «воротами» доступу до різноманітної інформації незалежно від її належності до локального бібліотечного фонду.

У сучасному світі глобальної інформатизації визначальним моментом є співіснування друкованих та електронних джерел інформації. Протягом тисячолітньої історії розвитку бібліотек основою їх роботи щодо задоволення інформаційних потреб користувачів був бібліотечний фонд – «зібрання різних документів, підібраних відповідно до профілю [бібліотеки], завдань, інтересів і запитів читачів, організовані певним чином, збережені тривалий час для повного, якісного й оперативного використання» [5]. Однак у світлі інформатизації обмеженість навіть найбагатшого локального бібліотечного фонду стає дедалі очевиднішою, а впровадження сучасних освітніх технологій, що вимагає залучення широкого спектра інформаційних джерел нового типу, додатково стимулює процеси інформатизації бібліотек ВНЗ. Поняття «бібліотечний фонд» трансформується в більш конструктивне і відповідне сучасній місії бібліотеки поняття інформаційних ресурсів.

Про таку трансформацію свідчить досвід університетських бібліотек США, які є визнаними лідерами в галузі впровадження інформаційних технологій. Значну увагу вони приділяють розвитку інформаційного потенціалу та забезпеченню інформаційних потреб користувача. Наприклад, у бібліотеці Каліфорнійського університету створено віртуальну наукову бібліотеку, яка містить систематизовані анотовані посилання на 14 тис. ресурсів. Із 22 млн примірників фонду бібліотеки Іллінойського університету Урбана-Шампайн – 10 млн друковані, інші – електронні. Стандарт навчання в університетах штату Північної Кароліни передбачає наявність у кожного студента ноутбука й можливість доступу в Інтернет з будь-якого приміщення на території університету. Комп'ютерна техніка підлягає оновленню раз на два роки [13].

У бібліотеках США використовується так зване мобільне довідково-інформаційне обслуговування (roving reference) читачів під час користування електронними каталогами та ресурсами. Оскільки використання інформаційних ресурсів Інтернету постійно збільшується, зростає й потреба в наданні допомоги безпосередньо біля автоматизованих місць. Відвідувачі бібліотеки постійно потребують порад і допомоги з боку бібліотекарів в умовах електронного середовища. Співробітники не тільки

надають консультації біля комп'ютерів, а й організують довідково-інформаційне обслуговування електронною поштою, а в деяких випадках надають довідки в режимі реального часу в Інтернеті.

Таким чином, користувачів бібліотек США вже не цікавить, чи є у фондах бібліотек той чи інший документ, для них важливо, чи відкриють для них бібліотеки доступ до потрібної інформації. У який спосіб це буде зроблено (через традиційну книгу у фонді, з онлайн-ової повнотекстової бази даних, через оперативну електронну доставку документа, доступ до «вільного» Інтернету), стає для користувачів питанням неістотним. Набагато важливіше для них швидкість і зручність в отриманні інформації. Орієнтація на оперативне отримання інформації реалізується в концепції бібліотек як «інформаційних воріт» (information gateway) і веб-сайтів бібліотек як «інформаційних порталів» (information portals). Таке розуміння бібліотек ВНЗ є дуже близьким до розуміння сучасних освітніх технологій, що передбачають безперешкодне вільне оперування широким спектром інформаційних джерел незалежно від їх формату [6].

Одним з головних завдань бібліотек ВНЗ України є інформаційна підтримка навчального й наукового процесу через освоєння інформаційних і комп'ютерних технологій; удосконалення багатоступінчатої веб-сторінки бібліотек; створення електронних каталогів; формування корпоративних комп'ютерних мереж бібліотек з каналами виходу в глобальні інформаційні мережі; придбання бібліотеками електронних ресурсів для науки й освіти.

Наявність локальної мережі та автоматизованої інформаційної бібліотечної системи (АІБС), яка дає змогу автоматизувати всі основні бібліотечні процеси та надає можливість комунікативного обміну інформацією, є невід'ємною складовою сучасного обслуговування. Бібліотеки, що створюють свої електронні каталоги, із часом організують доступ до них через Інтернет, утворюють корпоративні бібліографічні інформаційно-пошукові системи, які поєднують електронні каталоги бібліотек різних рівнів чи декількох регіонів.

Такі мережі наявні, наприклад, у бібліотеках Південного регіону, зокрема Одеського національного університету, Одеської юридичної академії, Одеського екологічного університету, Кіровоградського педагогічного університету, Запорізького національного технічного університету, Запорізького національного університету, Таврійського національного університету, Кримського медичного університету. Проте бібліотеки вищих навчальних закладів продовжують шукати нові форми

роботи з користувачами. Вони створюють електронні каталоги, які сьогодні існують майже в усіх бібліотеках ВНЗ. Загальна кількість становить майже 3,5 млн описів. Найактивніше цю роботу ведуть бібліотеки Запорізького державного медичного університету – 1 593 795 описів; Запорізької державної інженерної академії – 346 974; Одеського національного університету – 260 205; Одеської державної академії будівництва й архітектури – 198 446.

Крім того, бібліотеки вищих навчальних закладів упроваджують у роботу пластиківі ключ-карти (читацькі білети), використовують штрих-кодові технології (Одеський національний університет), забезпечують доступ до вітчизняних та зарубіжних ресурсів через Інтернет (майже всі бібліотеки), створюють зали електронних документів (Одеський національний університет, Запорізький національний технічний університет, Запорізький національний університет, Кримський медичний університет, Національний університет кораблебудування (м. Миколаїв), Херсонський державний аграрний університет), закупають бази даних та створюють власні повнотекстові та реферативні бази [14].

Наукова бібліотека ОНУ – перша в Україні – перейшла на електронне замовлення та електронний формуляр. Обслуговування в електронному форматі через електронний формуляр – новий вид роботи НБ ОНУ, який сьогодні впроваджено на 10 факультетах. Це надає ряд переваг – відсутність черг, оперативність обслуговування, удосконалення роботи з боржниками, а впроваджена бібліотечна програма дає змогу кожному користувачеві ознайомитися зі списком літератури, який є в його абонементі.

Із 2005 р. вузівські бібліотеки півдня України ведуть роботу щодо розвитку корпоративних мереж бібліотек. Бібліотеками Запорізького регіону у 2005 р. розпочата робота зі створення й функціонування корпоративної бібліотечної системи м. Запоріжжя. Проект «Створення корпоративних інформаційних ресурсів» підтримали три бібліотеки міста – Обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького, бібліотека Запорізького національного технічного університету і бібліотека Запорізького національного університету.

Бібліотека Запорізького державного медичного університету продовжує діяльність зі створення корпоративної автоматизованої бази даних статей з питань медицини, фармації. Це – електронний каталог «Медична література України», у формуванні якого беруть участь три бібліотеки: Національна наукова медична бібліотека МОЗ України, бібліотека Запорізького медичного університету і Дніпропетровська обласна медична бібліотека.

З метою об'єднання в корпоративну комп'ютерну мережу з вузівськими бібліотеками м. Одеса у 2006 р. було укладено угоду про спільну діяльність Наукової бібліотеки ОНУ (як організатора) і бібліотек Медичного і Економічного університетів.

Бібліотека Одеського державного медичного університету є учасником іншої корпоративної системи медичних бібліотек. З метою створення міжрегіональної корпоративної бібліотечно-інформаційної системи свої зусилля об'єднали бібліотеки Одеського медичного університету, Вінницька обласна наукова медична бібліотека, Житомирська обласна наукова медична бібліотека. Центром цієї корпоративної системи стала бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова.

Із 2005 р. бібліотека Кіровоградського національного технічного університету (КНТУ) бере участь у центральному українському кооперативному каталозі (ЦУКК) з аналітичного опису періодичних видань. Триває робота з корпорації вузівських бібліотек методичного об'єднання м. Миколаїв, до якого входять п'ять бібліотек: Миколаївський державний аграрний університет, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили, Миколаївський державний університет ім. В. О. Сухомлинського, Миколаївський навчально-науковий інститут ОНУ ім. І. І. Мечникова, Національний університет кораблебудування ім. ад. Макарова.

Для створення сучасного іміджу бібліотек ВНЗ Миколаївщини в регіоні прийнято рішення створити регіональний освітньо-інформаційний портал, що слугуватиме для довідкових та комунікаційних цілей. Портал бібліотек ВНЗ Миколаївської області створюється на базі бібліотеки Національного університету кораблебудування. Він орієнтований на те, щоб зробити фонди бібліотек доступними широкому колу користувачів; підвищити їхню інформованість про роботу й послуги бібліотек ВНЗ; довести до користувачів, бібліотекарів і партнерів актуальну інформацію; надати співробітникам бібліотек можливість спілкуватися один з одним і з користувачами, брати участь у дискусіях і складанні різноманітних опитувань. Важливим аспектом є співробітництво всіх бібліотек-учасниць, які працюють в єдиній автоматизованій бібліотечній системі «УФД/Бібліотека», що спрощує організацію зведення електронних каталогів бібліотек. Переваги такого порталу полягають в удосконаленні інформаційного обслуговування читачів у контексті об'єднання розрізнених наукових електронних ресурсів; у всесвітній мережі з'являється інформація про бібліотеки ВНЗ регіону, їхній фонд та інформаційні

ресурси; удосконалення міжбібліотечного співробітництва в контексті онлайн форумів із професійних питань.

Сьогодні провідні бібліотеки південного регіону України намагаються зробити наступний крок у засвоєнні інформаційних технологій у навчальному процесі – налагодити кооперацію бібліотек в інших галузях. Насамперед це комплектування фондів (організація корпоративних підписок) і надання доступу до документних ресурсів.

Сучасна вузівська бібліотека – доступний, прозорий заклад із гнучкою структурою та організацією обслуговування, технічно обладнаний, який для формування інформаційного поля використовує новітні технології. Структуруючи інтернет-ресурси, вона виступає в ролі інформаційного посередника, навігатора в морі інформації, допомагаючи знаходити якісні, релевантні інформаційні ресурси, а бібліотекарі є провайдерами якісної інформації, надаючи доступ до електронних інформаційних ресурсів, навчаючи ефективно шукати інформацію в Інтернет та користуватися сучасними інформаційними технологіями.

Безумовно, підключення до мережі Інтернет – один з основних етапів інформатизації бібліотеки, певна об'єктивна необхідність для оперативного й повного інформаційного забезпечення користувачів. Однак якщо бібліотека користується лише тією інформацією, яку пропонують інші користувачі мережі, то вона стає пасивним учасником інтернет-ринку. Сучасна бібліотека ВНЗ здатна й повинна сама пропонувати свої ресурси через Інтернет, стаючи активним учасником інформаційного ринку. Тим паче, що хостінг веб-матеріалам надають переважно вищі навчальні заклади, яким бібліотеки підпорядковуються.

Маючи проблему недостатньої кількості літератури (особливо навчальної), вузівські бібліотеки України створюють повнотекстові колекції навчально-допоміжних матеріалів. Частіше бібліотеки використовують їх лише в локальних мережах чи навіть на локальних машинах, щоб уникнути проблем, пов'язаних з вирішенням питань авторського права. У той же час порівняно менший внесок вузівських бібліотек у формування корпоративних бібліографічних баз даних. Це зумовлено багатьма відмінностями в діяльності бібліотек – нормативно-методичними, програмними, технічними та ін.

Одним з основних напрямів діяльності бібліотек ВНЗ є створення оптимальних умов для самостійної роботи студентів. Під нею розуміють різноманітні види індивідуальної й колективної діяльності студентів на аудиторних і позааудиторних заняттях без участі викладача. Із урахуванням того, що кількість годин, відведених на самостійне оволодіння

професійними знаннями, постійно збільшується, роль бібліотеки в цих умовах неухильно зростає. Бібліотека надає студентам необхідні підручники, методичну допомогу й інші навчальні та методичні матеріали. Ефективність самостійної роботи залежить від багатьох складових – упровадження сучасних освітніх технологій, забезпеченості навчальною, навчально-методичною, довідковою й науковою літературою, достатності робочих місць, обладнаних сучасною електронною технікою.

Вузівська бібліотека – це підрозділ інформаційної сфери вузу, головним завданням якого є формування інформаційної культури особистості, що набуває виняткового значення і стає одним із пріоритетних напрямів вищої школи. Нині існує велика кількість визначень поняття «інформаційна культура», але найбільш поширеним є розуміння інформаційної культури як «сукупності інформаційного світогляду, системи знань та вмій, що забезпечують самостійну діяльність, спрямовану на задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і новітніх інформаційних технологій» [9]. Категоріями інформаційної культури особистості можна вважати її вміння формулювати свою потребу в інформації, ефективно здійснювати пошук необхідних джерел в усій сукупності інформаційних ресурсів, переробляти й створювати якісно нову інформацію, відбирати та оцінювати її, а також здатність до інформаційного спілкування і комп'ютерну грамотність. Автоматизація бібліотек поставила завдання формування інформаційної культури на якісно новий рівень і зробила можливим його виконання.

Процес формування інформаційної культури користувачів потребує диференційованого підходу, підбору методик і програм навчання з урахуванням професійної спеціалізації користувачів, рівня їхніх інформаційних потреб та інформаційної підготовки, наявних навичок володіння комп'ютерною технікою. Говорячи про роль бібліотеки та бібліографії у формуванні інформаційної грамотності особистості, необхідно зазначити, що багато залежить від рівня розвитку самої бібліотеки та якості її технологічних процесів. Упровадження нових інформаційних технологій та автоматизація бібліотечних процесів дають змогу розширити асортимент і оперативність надаваних інформаційних послуг для забезпечення самостійної роботи студентів. Істотним доповненням до книжкового фонду бібліотеки нині є видання на електронних носіях, а також електронне копіювання навчальних і методичних матеріалів, що сприяє більш оперативному отриманню інформації в самостійній роботі студентів. Відповідно до нових вимог, що пред'являються

читачам, змінюється зміст курсу «Основи інформаційної культури», який поряд із традиційними складниками передбачає навчання методиці пошуку за електронними базами бібліотеки, умінню працювати в локальній мережі ВНЗ, в Інтернеті. Найвищим рівнем самостійної роботи є науково-дослідна діяльність студентів. Показником готовності студентів до наукової діяльності є наявність умінь самостійного пошуку необхідного джерельного матеріалу, уміння самостійно оцінювати значущість матеріалу, зіставляти, порівнювати, аналізувати, проявляти самостійність в узагальненні, висновках, використанні методів пізнання.

У навчальному процесі важливу роль відіграють ресурси Інтернет. У студентів, які працюють над науковою роботою, викликає інтерес доступ до електронного каталогу інших бібліотек, у першу чергу до електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Тому на спеціальних заняттях розглядається можливість такого пошуку фахової інформації з наступним замовленням необхідних джерел через міжбібліотечний абонемент. Заслугує на увагу база даних «Електронні бібліотеки», яка містить зібрання книг і текстів різного профілю, спеціалізовані віртуальні бібліотеки, енциклопедії та словники різного призначення, нормативні акти; база даних «Інформаційно-пошукові системи», яка має величезні пошукові можливості.

Останнім часом в Україні активно впроваджується дистанційна форма освіти. Тому одним з напрямів діяльності багатьох вузівських бібліотек є ознайомлення студентів з базами даних «Інформаційне забезпечення дистанційної освіти» та «Освіта в Інтернет», де можна дізнатися про навчальні заклади України, систему освіти на Заході, знайти каталог веб-сайтів дистанційного навчання, різноманітні дистанційні навчальні програми та міні-курси; оволодіти навичками практичного використання баз даних для наукової роботи.

Із метою наближення ресурсів Інтернет до користувача практично всі вітчизняні вузівські бібліотеки створюють бази даних «Навігатор інтернет-ресурсів за профілем ВНЗ». Навігатор є анованим путівником по сайтах, що пропонують електронні книги, публікації з періодичних видань, матеріали конференцій та семінарів тощо. Тематика навігатора відповідає навчальним програмам вузу.

Повноцінне формування елементів інформаційної культури у студентів здійснюється за допомогою спеціального курсу «Основи інформаційної культури», мета якого – сформувати сукупність знань, вмінь та навичок раціонального використання інформації та інформаційних технологій під час навчання. На цих заняттях студенти старших курсів детальніше

знайомляться з повнотекстовою базою даних електронних журналів найбільшого у світі видавництва EBSCO (Бостон, США), яка містить більш ніж 100 баз даних; 8 тис. повнотекстових наукових журналів у галузі суспільно-гуманітарних, природничих наук, техніки, медицини в електронному вигляді; налічує у світі більш як 30 тис. клієнтів). Крім того, великий інтерес викликає база даних ProQuest (база даних англо-мовних періодичних видань; частина статей представлена у вигляді повних текстів, частина – тільки у вигляді анотацій (abstracts); у ProQuest включено як найсвіжіші номери журналів, так і архів). Це інформаційно-пошукова система наукової інформації, яка забезпечує миттєвий доступ до 7 тис. журналів. Тематичний репертуар електронної бібліотеки ProQuest охоплює всі галузі наукових знань.

Фундаментом будь-якої діяльності є законодавча база. Тому вміння швидко знаходити правову інформацію теж необхідно студентам усіх спеціальностей. У цьому допомагає знайомство на занятті «Основи інформаційної культури» з комп'ютерною правовою системою «Ліга: Закон Еліт», яка призначена для оперативного доступу до всього спектра актуальної правової, довідкової та ділової інформації. Вона має достатньо зручний пошуковий апарат і дає можливість у разі потреби записати текст документа на дискету чи роздрукувати на принтері. Увага студентів звертається на можливість доступу до правової інформації через веб-сайт бібліотеки.

Сучасна вузівська бібліотека – це комплексний медіацентр, у якому можна задовольнити будь-яку інформаційну потребу і навчального, і просвітницького, і науково-дослідного плану. На жаль, у вітчизняних вузівських бібліотеках (особливо в регіонах) справи виглядають не завжди так, як хотілося б. Незважаючи на розвиток сучасних інформаційних технологій, навіть впровадження електронного каталогу або електронна доставка документів все ще часто сприймається лише як додаткова інновація, яка полегшує інформаційний сервіс.

Таким чином, на нинішньому етапі розвитку освіти значення вузівської бібліотеки як «воріт» доступу до різноманітних інформаційних ресурсів зростає і визначається вже не тільки традиційними показниками величини бібліотечного фонду та кількістю підписаних періодичних видань, а й рівнем комфортності доступу до інформації незалежно від її формату. Наскільки високий цей рівень – це одночасно і показник ступеня інформатизації бібліотеки, і умова успіху впровадження сучасних освітніх технологій [6].

Для підвищення рівня інформаційної культури студентів, від якої залежить ефективність їхньої самостійної роботи, співробітниками

бібліотеки повинні проводитися заняття за програмою, яка містить: 1) основні поняття інформаційно-бібліотечної діяльності; 2) принципи роботи з інформаційними ресурсами; 3) інформаційні і телекомунікаційні технології, їхня роль у сучасному суспільстві; 4) електронні ресурси Інтернет; 5) електронні бібліотечні системи, їх особливості.

Сучасна місія вузівської бібліотеки передбачає перехід від видачі книг у тимчасове користування до організації доступу до необхідних інформаційних ресурсів. Основні вимоги до вузівських бібліотек враховують: забезпечення користувачів вільним доступом до інформації, незалежно від його соціально-економічного статусу й місцезнаходження; надання можливості здобуття інформації з будь-якого джерела, без тимчасових, географічних і інших обмежень; ефективність відображення вмісту наявних в її фондах документів і швидкість отримання інформації користувачем; забезпечення тривалого життя документам (особливо культурної, історичної, наукової значущості) не лише засобами консервації, а й шляхом переведення їх зразків в електронну форму; вмiле регулювання співвідношення у своєму фонді документів на традиційних і електронних носіях інформації [2].

Список використаних джерел

1. Бургер И. П. Организационная структура вузовской библиотеки в условиях формирования информационного общества: дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / И. П. Бургер. – Новосибирск, 2001. – 270 с.

2. Вдовин А. С. Роль вузовской библиотеки в организации самостоятельной работы студентов [Электронный ресурс] / А. С. Вдовин, В. П. Баймухаметова // Организация самостоятельной работы студентов: материалы науч.-метод. конф., г. Красноярск, 26 марта 2004 г. – Красноярск : РИО КГПУ, 2004. – С. 12–13. – Режим доступа: http://library.kspu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=109&Itemid=1631. – Загл. с экрана.

3. Грабар Н. Г. Библиотека ВНЗ – інформаційно-виховний центр для сучасної молоді у комунікаційному просторі / Н. Г. Грабар // Бібліотечно-інформ. сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 жовт. 2010 р. / ХНТУСГ, б-ка. – 2010. – С. 209–214.

4. Грабар Н. Г. Роль бібліотеки у формуванні розвитку самоорганізації студентства / Н. Грабар // Бібл. форум України. – 2008. – № 2. – С. 25–27.

5. Дригайло В. Г. Миссия вузовских и других научных библиотек / В. Г. Дригайло // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 4. – С. 50–55.

6. *Еременко Т. В.* Информатизация вузовских библиотек в России и США: сравнительный анализ : монография. – М. : Пашков дом, 2003. – 297 с.

7. *Забелина О. Б.* Формирование информационной культуры студентов университета / О. Б. Забелина // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 8. – С. 45–47.

8. *Коморовская Т. В.* Библиотека вуза в условиях трансформации высшего профессионального образования : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Т. В. Коморовская. – Новосибирск, 2005. – 288 с.

9. *Коряковцева Н. А.* Формирование информационной культуры студентов в библиотеке высшего учебного заведения : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Н. А. Коряковцева. – М., 1999. – 172 с.

10. *Кудряшова Г. Ю.* Эволюция миссии вузовской библиотеки : дис. . канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Кудряшова Г. Ю. – Челябинск, 2003. – 208 с.

11. *Ливадонова Е. А.* Особенности начального комплектования фонда вузовской библиотеки: дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Е. А. Ливадонова. – М., 2001. – 156 с.

12. *Маркова В. Н.* Управление библиотекой в условиях информатизации вуза : дис. . канд. социол. наук : спец. 22.00.08 / В. Н. Маркова. – Белгород, 2004. – 207 с.

13. *Опарина О.* Вход без ноутбука запрещен! Университетские библиотеки США / О. Опарина // Библ. дело. – 2004. – № 10. – С. 21–24.

14. *Подрезова М. О.* Місце бібліотек вищих навчальних закладів півдня України в інформаційній підтримці учбового і наукового процесів / М. О. Подрезова, О. В. Суровцева // Вісн. ОНУ. – Одеса, 2007. – Т. 12. – Вип. 4. – С. 208–216 (Серія «Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство»).

15. *Шилюк О.* Діяльність вузівської бібліотеки в умовах інформатизації суспільства : наук.-практ. видання / О. Шилюк // Вища шк. – 2008. – № 5. – С. 52–54.

УДК [02:002.2]:371.212:004

Олексій Кобелєв,

доцент кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури, канд. пед. наук

«ІНФОРМАЦІЙНА АНАЛІТИКА» ЯК ДИСЦИПЛІНА ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «КНИГОЗНАВСТВО, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО І БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО»

Розглядаються роль, форма й зміст навчальної програми дисципліни «Інформаційна аналітика». Визначаються особливості її викладання на факультеті бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури для магістрів зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство».

Ключові слова: інформаційна аналітика, інформаційно-аналітичні технології, навчальна дисципліна, магістри, бібліотекознавство, книгознавство, бібліографознавство.

Проблеми, що постали нині перед бібліотечним соціальним інститутом (БСІ) України, вимагають значних змін як у напрямках діяльності бібліотек, так і в методах, і формах підготовки вітчизняних бібліотечно-інформаційних фахівців. При цьому вітчизняна система підготовки бібліотечних кадрів перебуває під одночасним впливом кількох чинників. По-перше, це ті зміни в характері навчання, що відбуваються в контексті глобальних освітніх тенденцій, що отримали назву мегатенденцій. До них належать:

- масовий характер освіти і її безперервність як нова якість;
- значущість освіти як для індивіда, так і для суспільних очікувань і норм;
- орієнтація на активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності;
- адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості;
- орієнтація навчання на особистість, що навчається, забезпечення можливостей її саморозкриття.

По-друге, це специфічні особливості розвитку всієї вітчизняної

системи вищої освіти, яка за умов хронічного недофінансування переходить до Болонської системи.

По-третє, це вимоги бібліотечної практики до сучасних фахівців, що приходять працювати в бібліотеку, на які своєчасно повинна реагувати вітчизняна система підготовки бібліотечних кадрів. Зокрема, дедалі більшого значення набуває інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, що робить актуальною проблему наданням студентам відповідних знань та навичок, у тому числі й через розробку та запровадження спеціальних навчальних дисциплін. Інформаційна аналітика в останні роки розглядалася в дослідженнях Г. Гордукалової, П. Конотопова, І. Кузнецова, Ю. Курносова, І. Левкіна, О. Матвієнко, І. Мелюхіна, В. Пархоменка, О. Пархоменка, В. Онопрієнка, Е. Семенюка, Г. Сілкової, Н. Слядневої, М. Сороки, С. Терещенка, М. Тихомирова, В. Чистякова.

Оглядово-аналітична робота як складова аналітико-синтетичної переробки інформації представлена в працях Г. Власової, Т. Зайцевої, Л. Зупарової, Н. Кушнарєнко, В. Лутовинової, А. Тітової, В. Удалової.

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек висвітлена в працях В. Бондаренко, А. Вітушко, Н. Вітушко, О. Ворошилова, В. Горового, Т. Гранчак, В. Ільганаєвої, С. Кулицького, В. Кушерця, О. Матвієнко, А. Павленко, В. Пальчук. Однак як окрема навчальна дисципліна, інформаційна аналітика у вітчизняних дослідженнях не вивчалася.

Зважаючи на вищенаведене, метою статті є розгляд ролі, форми та змісту навчальної програми дисципліни «Інформаційна аналітика», що викладається на факультеті бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури (ХДАК) для магістрів зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія».

Відомо, що інформаційно-аналітична діяльність – це особлива сфера людської діяльності, покликана забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних технологій через переробку вихідної інформації й отримання якісно нового знання [4, 6, 7, 9–12, 15, 16]. Інформаційна аналітика виконує насамперед завдання якісно-змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому аспекті з науковою (виробництво нового знання) й управлінською (розробка варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю [14, с. 15]. При цьому аналітика розглядається як дисципліна, що поєднує три найважливіші компоненти: методологію інформаційно-аналітичної роботи, організаційне забезпечення цього процесу й технологічно-методологічне забезпечення розроблення та створення інструментальних засобів для її ведення [7, с. 25].

Інформаційно-аналітична діяльність пронизує всі сфери людської діяльності, проте вирізняється з них своїми цілями, завданнями, засобами та результатами. Створення аналітичних центрів різного рівня, підготовка оглядово-аналітичних документів, у тому числі й бібліотеками, розробка інформаційно-аналітичних технологій зумовили необхідність підготовки фахівців з інформаційної аналітики. «Більше п'яти років зарубіжні фахівці продовжували дискусію з проблеми керування знаннями в бібліотеці. Прихильники глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії зосереджують свої зусилля на переході від інформації до передавання знання про об'єкт запиту, вважаючи такий перехід перспективним для професії в цілому» [1, с. 27]. Тобто інформаційна аналітика розглядається як необхідний «інструмент» для підготовки компетентних відповідей на нетипові запити читачів. Відомо, що в зарубіжних бібліотеках упроваджена посада «менеджер знань». У Росії вже з 2003 р. почалася підготовка фахівців з інформаційно-аналітичної діяльності з кваліфікацією «референт-аналітик» у межах бібліотечної професії.

Тобто дедалі актуальнішою стає організація інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, яка виявляється в таких їх основних функціях як інформаційна й когнітивна. Тому в сучасному бібліотекознавстві спостерігається посилення інтересу до загальних понять інформації, знання та їхніх аспектів. При цьому, якщо інформаційна функція передбачає введення до обігу та організацію інформаційних ресурсів, доступ до інформації, її поширення й обмін нею, то когнітивна функція переважно забезпечується процесами доступу, аналізом, синтезом і наданням знань, проведенням наукових досліджень бібліотекою. Це пов'язано, по-перше, з тим, що сама соціально-комунікативна діяльність розглядається як реакція на потребу обробляти, зберігати й передавати знання (що завжди було невід'ємним атрибутом людської діяльності), а сутність бібліотечної діяльності полягає в тому, що вона забезпечує доступ до знань; по-друге – із сучасними тенденціями розвитку системи соціальних комунікацій, що в структурно-організаційному плані виявляються в наявності документально-інформаційних і когнітивних структур системи соціальних комунікацій [4–6, 13, 16].

Виходячи з вищевикладеного, курс «Інформаційна аналітика», що викладається в ХДАК, розглядається як навчальна дисципліна, що в контексті сучасних досягнень теорії бібліотекознавства та соціальних комунікацій посилює світоглядну і теоретичну професійну підготовку магістрів зі спеціальності «Книго-знавство, бібліотекознавство і бібліографія». Зокрема, метою зазначеної дисципліни є освоєння методики й технологій

інформаційно-аналітичної діяльності. Для її досягнення передбачається вирішення таких завдань:

- опанування знаннями історичних джерел і теоретичних основ інформаційної аналітики;
- закріплення й поглиблення уявлень про методи й прийоми аналізу та синтезу інформації;
- формування навичок освоєння предметного поля об'єктів, що досліджуються;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків і факторів ризику в розвитку складних явищ бібліотечно-інформаційної сфери;
- забезпечення знаннями з технологічних алгоритмів і типових програмних продуктів для інформаційного аналізу;
- розвиток прогностно-аналітичних здібностей студентів;
- надання студентам практичного досвіду щодо створення оглядово-аналітичних документів.

На основі теоретичних та практичних доробок вітчизняних та зарубіжних фахівців визначено такі вимоги до знань, умінь та навичок студентів. Насамперед успішне освоєння навчальної дисципліни передбачає самостійну реалізацію майбутніми магістрами основного завдання інформаційного аналітика – створення інформаційно-аналітичної продукції на основі аналізу інформаційних ресурсів певної предметної області. Зазначений аналіз базується на володінні випускником такими видами професійної діяльності: аналітико-синтетичною переробкою інформації, створенням і веденням баз даних, інформаційним моделюванням і діагностикою об'єктів, здатністю об'єднувати процеси інформаційної аналітики в цілісну технологію, керуванням інформаційними ресурсами бібліотечних установ.

Курс інформаційної аналітики майбутніми магістрами факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК вивчається протягом одного семестру. На це навчальним планом відводиться 12 лекційних, 20 практичних годин та самостійна робота. Навчальна дисципліна складається з двох модулів, які містять шість тем, пов'язаних між собою змістовими складовими частинами. Перший модуль містить три теми, пов'язані із загальними засадами інформаційно-аналітичної діяльності: історичні витоки інформаційно-аналітичної діяльності; інформаційно-аналітична діяльність як галузь інформаційної індустрії; інформаційні потреби в оглядово-аналітичній інформації.

Другий модуль містить три теми, присвячені базовим інформаційно-аналітичним технологіям: інформаційно-аналітичні технології: стан,

проблеми, перспективи; інформаційний аналіз: загальна технологічна характеристика; технологія моніторингової діагностики об'єкта.

Підсумковий контроль засвоєння знань здійснюється у формі заліку. Передбачено рубіжні етапи контролю у формі усного опитування, перевірки конспектів, тестування, практичних занять. Опануванню інформаційно-аналітичними технологіями бібліотечними фахівцями сприяє блочно-модульний принцип структурування інформаційно-аналітичних знань, які формують уміння й навички інформаційного аналізу, розвивають творчі здібності. Розвиток і поглиблення знань з інформаційної аналітики формує сучасний світогляд, надає знання інноваційного характеру, уміння їх практичного використання під час вирішення професійних, організаційних та управлінських проблем діяльності БСІ.

Загалом, можна зробити висновок, що зміст курсу «Інформаційна аналітика», незважаючи на порівняно невеликий обсяг відведених на нього навчальних годин, розкриває історичні, теоретичні та методологічні основи інформаційно-аналітичної діяльності, інформаційного аналізу й технології моніторингової діагностики об'єкта, надає студентам необхідну сукупність теоретичних і практичних знань з керування інформаційно-аналітичною діяльністю бібліотеки в умовах ринкової економіки. Крім того, враховуючи відому спорідненість інформаційно-аналітичної діяльності з науковою [9, 14], зазначена дисципліна сприяє науковому становленню майбутніх магістрів, що надає підстави вважати за доцільне її введення до навчальних планів підготовки магістрів і інших спеціальностей.

Список використаної літератури

1. Гордукалова Г. Ф. Дорогу осилит идущий: Зачем нужна рубрика информационный анализ? / Г. Ф. Гордукалова // Библ. дело. – 2003. – № 2. – С. 27–28.

2. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 23 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., – 2009. – С. 7–25.

3. Зупарова Л. Б. Аналитико-синтетическая переработка информации / Л. Б. Зупарова, Т. А. Зайцева ; под ред. Ю. Н. Столярова. – М. : ФАИР, 2008. – 400 с.

4. Ільганаєва В. О. Аналітика в структурі бібліотечної діяльності / В. О. Ільганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 2007. – Вип. 23. – С. 109–117.

5. Ільганаєва В. О. Інституалізація соціально-комунікаційної сфери

суспільства / В. О. Ільганаєва // Освіта регіону. – 2008. – № 1–2. – С. 148–153.

6. *Кобелев О. М.* Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як складова нової соціально-комунікативної реальності: до постановки проблеми / О. М. Кобелев // Вісник Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 2008. – Вип. 23. – С. 77–84.

7. *Курносоев Ю. В.* Аналитика, методология, технология и организация информационной аналитической работы / Ю. В. Курносоев, П. Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.

8. *Кушнарченко Н. М.* Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К. : Знання, 2004. – 331 с.

9. *Мелюхин И.* Информационно-аналитическая деятельность как она есть / И. Мелюхин // Информационные ресурсы России. – 1999. – № 1. – С. 11–14.

10. *Пальчук В.* Особливості розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у контексті загальноцивілізаційних соціокультурних трансформацій / В. Пальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 26 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., – 2010. – С. 254–268.

11. *Пархоменко В. Д.* Інформаційна аналітика у сфері науково-технічної діяльності : монографія / В. Д. Пархоменко, О. В. Пархоменко. – К. : УкрІНТЕІ, 2006. – 224 с.

12. *Семенюк Е. П.* Інформаційно-аналітична діяльність у структурі та механізмах соціальної практики / Е. П. Семенюк // Наук.-техн. інформація. – 2003. – № 2. – С. 42–44.

13. *Слободяник М. С.* Перспективная модель научной библиотеки / М. С. Слободяник // Інформаційна та культурологічна освіта на зламі тисячоліть : матеріали міжнар. наук. конф. до 70-річчя ХДАК. – Х., 1999. – Ч. 2. – С. 99–105.

14. *Сляднева Н. А.* Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы / Н. А. Сляднева // Информационные ресурсы России. – 2001. – № 2. – С. 14–21.

15. *Сорока М. Б.* Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – 209 с.

16. Социальные коммуникации: теория, методология, деятельность : словарь-справочник / авт.-сост. В. А. Ильганаева. – Х. : КП «Город. Типография», 2009. – 392 с.

УДК 025.4.03:004.77

Оксана Желай,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлюється процес інформатизації бібліотечної галузі, зокрема розвиток електронних інформаційно-бібліотечних технологій. Аналізуються результати їх застосування.

Ключові слова: інформатизація, електронні інформаційно-бібліотечні технології, Інтернет, комп'ютеризація.

На межі тисячоліть на тлі зростання темпів глобалізації набули бурхливого розвитку інтернет-технології, що сприяло зростанню швидкості передавання інформації та збільшенню її обсягів, обумовило посилення впливу інформації на усі сфери суспільного життя, визначило інформатизацію як пріоритетний напрям розвитку суспільства. Бібліотека як соціальний інститут функціонує в такому інформаційно-інтенсивному суспільстві, реагує на зміни, трансформує свої функції та відіграє важливу роль у розбудові інформаційного суспільства та його наступної фази – суспільства знань. Б. Є. Патон справедливо назвав бібліотеки передовою базовою ланкою інформатизації, підкреслюючи, що «рух в інформаційне суспільство починається від мережі бібліотек, бо вони є володарями усієї досі накопиченої і оприлюдненої інформації» [1].

Процес інформатизації бібліотечної справи в Україні відбувався нерівномірно, проте – поступово набирав обертів. Інформаційна політика України затверджується з 1991 р. – року виникнення незалежної держави. У Конституції України статтею 17 інформаційна безпека визначається функцією держави та справою всього українського народу, статті 32 і 34 регламентують нормативні основи інформаційних правовідносин у державі [2].

Важливими кроками на шляху формування правового поля у сфері інформатизації стали розробки Законів України «Про інформацію» (1992 р.) [3] та «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994 р.) [4]. Закони України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995 р.), «Про обов'язковий примірник документів» (1999 р.)

та інші нормативно-правові документи були спрямовані на розвиток бібліотечно-інформаційної сфери, стабільного поповнення ресурсу бібліотечних установ. Втілення проекту на загальнодержавному рівні було загальмовано через певні перешкоди, як-то: неготовність до змін на місцях, дефіцит фінансування тощо. З 1999 р. вирішення питань державного управління сферою інформатизації було покладено на Державний комітет зв'язку та інформатизації України. Таким чином, цими та рядом інших законодавчих актів було закладено основу в системі взаємодії органів державної влади та суспільства в процесі розвитку сфери інформатизації.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України від 13.06.2002 р. № 323-р «Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2002 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування» слово «бібліотека» не згадується зовсім [8]. Утім, активізація інформатизації бібліотечних установ надала можливість розвинути країнам Заходу в стислі строки досягнути вагомих результатів, оскільки забезпечила включення накопичених упродовж століть бібліотечних фондів у нову інформаційну інфраструктуру суспільства, що ґрунтується на інтегрованих комп'ютерними мережами електронних документальних ресурсах. У розвинутих державах діяльність у цьому напрямі підтримується на найвищому державному рівні і має відповідний статус та підтримку. Так, у країнах Західної Європи з 1995 р. започатковано корпоративний міжнародний проект *Bibliotheca Universalis*, спрямований на забезпечення загальнодоступності наукової та культурної спадщини людства. Він є одним з 11-ти науково-технічних проектів, що реалізуються під егідою країн «Великої сімки». Однак через невирішеність проблеми авторського права в електронному середовищі втілення в життя проекту гальмувалось.

У США тільки на реалізацію першої фази проекту DLI (*Digital Libraries Initiative* – Ініціатива цифрових бібліотек) у 1994–1998 рр. було виділено 24 млн дол. та заплановано ще більш відчутну підтримку другої фази. У Росії у 1999 р. було започатковано міжвідомчу програму «Електронні бібліотеки Росії». Згодом ця програма знайшла своє продовження в рамках Федеральної цільової програми «Електронна Росія на 2002–2010 рр.». Її метою визначено підвищення ефективності функціонування економіки, державного керівництва і місцевого самоврядування. Аналогічні програми були започатковані і в інших країнах світу: Німеччині, Австралії, Японії та ін.

На початку нового тисячоліття стала помітною активізація процесів інформатизації бібліотечної галузі в Україні. Серед факторів сприяння:

- стабілізація соціально-економічної ситуації в Україні;
- процес демократизації українського суспільства, що сприяв міжнародному співробітництву, участі в спільних проектах та отриманню грантів на технічне переоснащення, апробацію нових форм і методів роботи в бібліотечних установах тощо;
- посилення підтримки з боку владних структур, зокрема вдосконалення нормативно-правового забезпечення інформатизації бібліотечної системи;
- розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх впровадження в інформаційно-бібліотечну діяльність;
- поява нових наукових завдань у галузі розвитку бібліотечної справи та нові об'єкти бібліотекознавчого дослідження. Необхідність обґрунтування нової парадигми бібліотечно-бібліографічної діяльності ті інформаційно-аналітичного обслуговування в бібліотечних установах через систему синергетичних досліджень та напрацювань науковців та провідних спеціалістів бібліотечної галузі, інформаційно-аналітичних служб, соціальних мереж.

Після складного періоду становлення й розбудови молодій державі в перше десятиліття економічна стабілізація в Україні позитивно позначилась й на розвитку інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, перший сегмент якого – домен UA – був зареєстрований у грудні 1992 р. Як і в більшості країн світу, освоєння й розповсюдження інтернет-технологій в Україні відбувалося досить стрімко: у 2000 р. в українському сегменті Інтернет налічувалось орієнтовно 180–190 тис. користувачів, у 2002 – близько 800 тис., на початку 2005 – понад 1 млн, у 2007 – перевищував 4,5 млн людей, наприкінці жовтня 2009 р. українська інтернет-аудиторія налічувала 10,4 млн осіб, у 2011 р. – 12,9 млн користувачів [9, 10, 11].

Розвиток інтернет-середовища та упровадження нових технологій у бібліотечні установи підтримувалися на державному рівні, зокрема, це нова редакція Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000 р.), Укази Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» (2000 р.), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000 р.), «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (2000 р.), що сприяв системному представленню українських органів державної влади в Інтернеті

завдяки створенню інтернет-сторінок більшості державних структур, як центральних, так і регіональних.

На єдину правову політику в справі обліку, збереження, використання історико-культурної спадщини спрямовано Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), дія якого безпосередньо поширюється на бібліотеки і бібліотечні фонди.

Нові законодавчі ініціативи покладали певні зобов'язання на виконавчу владу щодо більш ефективного використання інформаційного потенціалу бібліотечної галузі та визначали найнеобхідніші заходи для цього.

Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 р. № 644 «Про затвердження Порядку формування та виконання регіональної програми і проекту інформатизації» сприяла розбудові регіональної інформаційно-комп'ютерної мережі, утвердженню електронних технологій у бібліотечних установах у регіонах. Так, на реалізацію Закону України «Про Національну програму інформатизації» на Миколаївщині було розроблено «Проект розвитку регіональної інформаційно-комп'ютерної мережі», який став складовою частиною «Програми інформатизації Миколаївської області», впроваджувалась робота з виконання розпорядження голови Миколаївської облдержадміністрації від 4.12.2000 р. «Про організацію в публічних бібліотеках збору, збереження і надання користувачам інформації з питань діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоуправління».

Дієвим результатом вивчення стану комп'ютеризації та інформатизації бібліотечної мережі Миколаївської області стала реалізація проекту «Створення регіонального Web-сервера», який отримав підтримку Міжнародного фонду «Відродження» та Інституту Відкритого Суспільства (Будапешт). Обласна та центральна міська бібліотеки Миколаєва стали рівноправними партнерами зі збору та накопичення краєзнавчої інформації, відображенню унікальності Миколаївського регіону. Вінницька ОДБ отримала місце для представлення інформації про свою діяльність на веб-сайті Вінницької обласної наукової бібліотеки. Згідно з розпорядженням голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 27.04.2000 р. № 179 «Про затвердження Програми інформатизації галузі культури і мистецтв області» розроблено конкретні заходи щодо розвитку бібліотек області, зокрема придбання технічних засобів для обласних, центральних, районних і міських бібліотек з метою входження книгозбірень регіону в мережу електронних бібліотек. У розробленій міністерством АР Крим та затвердженій Постановою Верховної Ради Криму від 15.03.2000 р. № 1008–2/2000 «Программе сохраннысти библиотечных

і архивних фондів в Автономной Республике Крым на 2000–2005 гг., осуществляемой за счет средств бюджета АР Крым на 2000–2005 гг.» на 2002 р. було передбачено виділення коштів Кримській республіканській бібліотеці ім. В. Орлова і ЦБС для дітей м. Сімферополь на придбання комп'ютерної техніки. Було закладено основи регіональних програм поетапної автоматизації бібліотечних процесів у Луганській ОДБ, бібліотеках Донеччини та інших областях.

Будь-яка бібліотека, що має вихід в Інтернет, може використовувати віддалені електронні джерела інформації в повсякденній роботі. Це, у свою чергу, приводить до якісно іншої інформаційної інфраструктури, у якій бібліотеці належить відігравати роль інституту, що забезпечуватиме загальний доступ до інформаційного всесвіту, гаранта загальнодоступності інформації.

Проте на той час освоєння інтернет-простору для багатьох бібліотек України було ще досить проблематичним через відсутність кадрів потрібної кваліфікації, брак коштів на забезпечення якісного зв'язку. У цій ситуації бібліотекам допомагали різні фонди, що фінансово підтримували розширення можливостей і покращання якості доступних комунікаційних механізмів: Міжнародний фонд «Відродження» – недержавна неприбуткова благодійна організація, Міжнародний фонд «Євразія» – приватна неприбуткова організація, створена на кошти Агентства міжнародного розвитку США (USAID) та ін. Отримані від таких благодійних фондів і організацій гранти надавали можливість забезпечити відповідною технікою бібліотеки для розвитку й використання комп'ютерних технологій у бібліотечно-бібліографічній роботі, підвищувати комп'ютерну культуру бібліотекарів і користувачів.

Таким чином, відбувалася побудова принципово нового віртуального інформаційного простору, до якого долучалися бібліотеки, як одні з основних суб'єктів на ринку інформації. Динаміка зростання кількості українських бібліотек, підключених до мережі Інтернет, збільшувалась у середньому на 33 бібліотеки щорічно, починаючи з 1996 р. У 1997 р. кількість бібліотечних веб-проектів зросла в п'ять разів (з двох до десяти), далі кількість веб-проектів зростала більш-менш повільно. Інтенсивне зростання бібліотечного веб-сегмента в українському сегменті мережі Інтернет розпочалося у 2004 р. Станом на початок 2007 р. електронною поштою користувалися 515 бібліотек України, що становить 1,44 % від їх загальної кількості. Також широкого розповсюдження отримали веб-технології «Всесвітнього павутиння». Станом на початок 2007 р. веб-проекти мали 394 бібліотеки України (0,88 % від загальної кількості),

з них 196 бібліотек (0,44 % від загальної кількості) мали власні веб-сайти. Протягом 2010 р. в Україні було обладнано комп'ютерами з доступом до Інтернет понад 200 публічних бібліотек, 750 бібліотек пройшли конкурсний відбір з метою комп'ютеризації найближчим часом, 1600 – до 2013 р. [12, 13].

У 1993 р. започатковано створення електронного каталогу ву Національній науковій медичній бібліотеці. У бібліотеки налагоджено багаторічне й взаємовигідне міжнародне співробітництво, зокрема, з медичною Національною бібліотекою США, спеціалісти якої у 1994 р. встановили електронний зв'язок та провели семінари з питань комп'ютеризації. Підключення в 1994 р. до мережі Інтернет надало змогу читачам одержувати повнотекстову інформацію зі світових електронних БД, зокрема, електронні версії іноземних журналів фірми EBSCO та видавництва Springer. З 2001 р. впроваджується проєкт автоматизації бібліотеки з застосуванням інтегрованого програмного забезпечення ІРБІС, у 2002 р. створено веб-сайт бібліотеки з онлайн-доступом до електронного каталогу бібліотеки, у 2006 р. отримано допомогу від «Друзів бібліотеки» (Канада) в сумі 10 тис. канадських доларів на встановлення Fі технології (безпроводного доступу до Інтернет).

Наразі серед основних БД електронного каталогу – книги та автореферати дисертацій, реєстраційно-аналітичний розпис журналів, патентів на винаходи України, краєзнавча картотека (з перекладом анотацій англійською мовою). Здійснюється міжнародний книгообмін із 32 закордонними партнерами 17 країн світу: США, Канади, Австралії, Японії, країн Європи. Щорічно бібліотека обслуговує понад 72 тис. читачів. Загальна кількість відвідування перевищує 300 тис., а кількість виданих документів – 1,5 млн примірників документів. Як науково-інформаційний галузевий центр бібліотека обслуговує вчених, практикуючих лікарів, студентів, фахівців інших галузей науки та промисловості, що працюють на розвиток охорони здоров'я населення України.

Національна бібліотека України для дітей з початку 90-х років формує власний електронний каталог, здійснює ретроконверсію фонду. У 2006 р. веб-сайт бібліотеки відвідали близько 500 тис. користувачів. Надпопулярним виявився започаткований бібліотекою сервіс «Віртуальна бібліографічна довідка: об'єднана довідкова служба бібліотек України», до якого приєдналися сім обласних і центральних міських дитячих бібліотек. Цей проєкт став досить потужною віртуальною довідковою службою в країні, він забезпечує загальнодоступність інформації. На запити українських та зарубіжних користувачів доповідають бібліографи

як дитячих, так і багатьох публічних бібліотек України для дорослих. У 2003 р. У Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського створено веб-сайт, завдяки якому освітянська спільнота має змогу ознайомлюватися з інформаційною та науково-методичною продукцією ДНПБ України. З 2005 р. функціонує медіацентр, у якому завдяки швидкісному Інтернету надаються такі послуги, як: електронна пошта, пошук у електронних каталогах бібліотек України і світу, надання в користування повнотекстових баз даних дисертацій і авторефератів дисертацій ДНПБ України за 2003–2006 рр. Доступ до електронного каталогу надається з 2007 р. 17 вересня 2007 р. – відкрито Ресурсний інформаційно-освітній центр на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в рамках угоди між АПН України та Британською Радою в Україні. У листопаді 2007 р. відбулася заміна веб-сайту на веб-портал, кількість відвідувань якого становить близько 9 тис. на місяць.

У 2000 р. за спільним проектом з міжнародною громадською організацією «Наука і техніка» створено веб-сайт Державної науково-технічної бібліотеки. Чисельність користувачів бібліотеки в режимі онлайн щороку зростає – на початок 2007 р. було зареєстровано 109,5 тис. відвідувачів. Віртуальні відвідування перевищили кількість реальних (у співвідношенні – 51,6 % та 48,4 % відповідно). Протягом останнього десятиріччя впровадження комп'ютерних технологій стало провідним напрямом у діяльності ДНТБ України. На сьогодні електронні ресурси бібліотеки власної генерації становлять понад 180 тис. записів. Щорічно бібліотека обслуговує близько 13,0 тис. індивідуальних користувачів, 5,0 тис. підприємств і організацій України, понад 100 тис. користувачів веб-сайту ДНТБ України. Видача в усіх режимах обслуговування становить майже 4 млн примірників науково-технічної літератури та документів, в тому числі понад 0,5 млн сторінок копій. Протягом 75-річної діяльності бібліотеки до її фондів звернулися понад 1,5 млн наукових та інженерно-технічних працівників, винахідників та раціоналізаторів, студентів та аспірантів. Десятки тисяч промислових підприємств, науково-дослідних та дослідно-конструкторських установ, фірм використовували та використовують сьогодні багатогалузеві фонди бібліотеки при створенні нової техніки та технологій, проведенні патентних та маркетингових досліджень, оновленні матеріально-технічної бази, підготовці до випуску нової продукції, пошуку партнерів в країні та за її межами тощо [14].

З метою багатоаспектного розкриття бібліотечного фонду та оперативного залучення читачів до його використання в середині 90-х років у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського було розпо-

чато створення власних електронних інформаційних ресурсів та впровадження відповідних технологій їх представлення в системі бібліотечно-інформаційних послуг. Фахівці бібліотеки протягом багатьох років фіксують тенденцію послідовного зростання відвідуваності веб-порталу та окремих його складових. Так, у 2001 р. інтернет-сервером бібліотеки щодня користувалися 450–550 користувачів, у 2004 р. середня щодобова кількість відвідувачів сайту НБУВ становила 2,3 тис., у 2006 р. – понад 10 тис. користувачів, у 2010 р. – 40 тис. [15, 16]. Протягом 2009–2010 рр. здійснено впровадження нових технологічних процесів, пов'язаних зі створенням та підтримкою електронного каталогу на основі програмних рішень системи автоматизації бібліотек (САБ) «ІРБІС-64». Перехід на опрацювання документів засобами САБ «ІРБІС-64» дав змогу впровадити оптимальні рішення для надання оперативного доступу до інформації про надходження до бібліотечного фонду. Сьогодні користувачі НБУВ мають можливість бачити інформацію про всі нові надходження, навіть про ті видання, що не опрацьовані і ще не мають бібліотечних шифрів. За статистикою, інформаційними ресурсами НБУВ цікавляться користувачі практично звідусіль – безкоштовний сервіс GOOG Translate уможливило швидкий переклад інтерфейсу та тексту на екрані 52 мовами світу. Протягом січня – квітня 2011 р. цифри відвідування онлайн-каталогу НБУВ коливалися від 800 до 1500 унікальних відвідувань на день, у середньому ~ 1000 відвідувань за добу. Окрім основних користувачів – громадян України (90 %) – представники 82 країн світу (насамперед Росії, Польщі, Німеччини, США) [17].

Наведені приклади ілюструють процес інформатизації бібліотечної галузі, зокрема розвиток та ефективність електронних інформаційно-бібліотечних технологій, завдяки яким бібліотеки активно вмонтовуються в систему сучасних соціальних інформаційних комунікацій, освоюють нові форми і методи бібліотечно-інформаційного обслуговування, використовують як джерело комплектування ресурси глобального інформаційного простору, як активні суб'єкти включаються в розвиток вітчизняного і зарубіжного ринків інформації. У Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» одним з головних пріоритетів України визначається «прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен міг би створювати й накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал,

сприяючи суспільному й особистому розвитку та підвищуючи якість життя». Використовуючи всі компоненти внутрішньої інфраструктури: наявні інформаційні, матеріально-технічні, кадрові ресурси, бібліотеки, як універсальні інформаційні центри, будуть й надалі відігравати вагому роль у вирішенні зазначених стратегічних завдань держави.

Список використаних джерел

1. З виступу Президента НАН України, академіка НАН України Б. Є. Патона на засіданні Президії НАН України при обговоренні питання «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи» // Бібл. вісн. – 2002. – № 5. – С. 8.

2. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254 л/96-ВР [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 17. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

3. Закон про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657–ХІІ [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>. – Назва з екрана.

4. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України № 81/94-ВР від 5 лип. 1994 р. [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради України. – Електрон. дані і прогр. – 1994. – № 31. – С. 286. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=80%2F94-%E2-%F0>. – Назва з екрана.

5. Постанова КМУ від 13 трав. 1996 р. № 517 «Про затвердження Переліку державних науково-технічних програм і найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій та продукцій». – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/517-96-%D0%BF>. – Назва з екрана.

6. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. // Голос України. – 1988. – 7 квіт. – С. 5–6.

7. Павлуша Т. П. Сучасні проблеми інформатизації бібліотек України: бібліотекознавчі аспекти: Бібліотека. Інформація. Суспільство : збірка наук. пр. / Т. П. Павлуша. – К., 1998. – С. 116–121.

8. Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2002 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування : розпорядження КМУ від 13 черв. 2002 р. № 323-р. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/323-2002-%D1%80>. – Назва з екрана.

9. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К., 2006. – 300 с.

10. Україна в топ-10 за обсягом інтернет-аудиторії в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://media.parlament.org.ua/n_tg/action/artikle_id/3587/. – Назва з екрана.

11. Експерт розповіла як розпочати бізнес в Інтернет [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – 2011. – 30.02. – Режим доступу: <http://vidgolos.com/79760-ekspert-rozpovila-yak-pochati-biznes-v-interneti.html>. – Назва з екрана.

12. *Соловяненко Д. В.* Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: Становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Д. В. Соловяненко. – К., 2008.

13. Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/artikle?Art_id=244077310&cat_id=243311332. – Назва з екрана.

14. Бібліотеки України загальнодержавного значення: Історія і сучасність : зб. ст. / редкол.: О. С. Онищенко (гол.) та ін. ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Асоц. б-к України. – К., 2007. – 253 с.

15. Internet-вузол Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2001 р.) / уклад.: Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов ; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – 150 с.

16. *Чекмарьов А.* Електронне середовище бібліотечної галузі: нові ресурси та можливості / А. Чекмарьов, Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2010. – № 6. – С. 51–54.

17. *Лобузїна К.* Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища / К. Лобузїна, А. Ключок // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 3–10.

УДК 339.138:024

Ірина Терещенко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩАННЯ ЯКОСТІ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

У статті йдеться про бібліотечний маркетинг, який сприяє покращанню якості обслуговування та надання бібліотеками послуг для задоволення потреб користувачів.

Ключові слова: бібліотечний маркетинг, бібліотечна послуга, платні послуги.

В умовах переходу до ринкових відносин в Україні для бібліотек стали важливими фінансово-економічні аспекти діяльності. Для успішної адаптації до принципово нових умов роботи при обмеженому фінансуванні необхідні зміни в підходах до функціонування бібліотек, нові моделі розвитку, визначення пріоритетів, розробка концепції керування бібліотекою з використанням елементів маркетингу. Треба зазначити, що формування ринкових відносин у суспільстві значною мірою вплинуло й на роботу бібліотек. Терміни ринкової економіки «маркетинг», «менеджмент», «фандрейзинг», «паблік релейшнз», «імідж», «реклама» стали звичними в бібліотечній лексиці та практичній діяльності. А політичні, економічні та соціальні умови, у свою чергу, поставили бібліотеку перед вибором – існувати лише на кошти, які виділяє держава, або ж шукати й інші шляхи забезпечення свого функціонування. Більшість бібліотек вибрала другий шлях, що викликало підвищений інтерес до маркетингу.

Одним з фундаторів бібліотечного маркетингу можна вважати В. К. Ключова, дослідження якого відіграють вирішальну роль. Вивченню цих питань також присвятили свою діяльність О. В. Башун, В. М. Волинець, І. Джерелієвська, В. Г. Дригайло, С. Матліна, І. Міхнова, І. Федянін, О. Ястребова та ін.

Аналіз літератури дає змогу простежити еволюцію входження маркетингу в діяльність бібліотек: від повного заперечення та бурхливих дискусій щодо сумісності понять «ринок», «маркетинг», «комерціалізація» та «бібліотека» до загальномасштабної підтримки, вивчення основ

маркетингу, розробки його теорії, методики й активного впровадження [1].

Наприклад, В. Скворцов стверджував, що «зачаровані закордонним словом «маркетинг»», окремі автори готові, здається, «обдерти читача як липку». Навряд чи прийме маркетинг і масовий читач, коли йому дедалі більше доводиться дбати про хліб насущний». Н. С. Карташов додавав до цього, що наслідком маркетингу «буде повна зміна цілей і завдань бібліотек, дискримінація малозабезпечених груп населення, обмеження їх невід’ємного права на вільний вибір і отримання інформації. З’явиться небезпека виникнення «інформаційної еліти», коли право громадян на бібліотечне обслуговування буде цілком залежати від їх економічного становища» [2].

Останнім часом відбулася значна трансформація поглядів на маркетинг. Закладені теоретичні основи комерційного маркетингу для бібліотек через розвиток платного обслуговування, некомерційного маркетингу як ефективного засобу використання ресурсів бібліотеки, вивчення й задоволення потреб користувачів. Проблеми маркетингу жваво обговорюються на сторінках бібліотечної преси. Отже, пройшовши еволюцію від повних заперечень до розуміння й сприйняття як єдиного механізму змін у бібліотеках, маркетинг стає філософією розвитку бібліотек, де в центрі уваги є читач.

Головним у діяльності бібліотек становиться попит читачів (реальних і потенційних) на різні види бібліотечно-бібліографічних послуг і продукції. Таким чином, робота бібліотек оцінюється не за кількістю й асортиментом вироблених, а за кількістю й асортиментом затребуваних (використаних) читачами послуг і продуктів бібліотечно-бібліографічної праці. Бібліотека мусить бути готова до систематичного внесення в послуги, що надаються, коректировок відповідно до інтересів користувача, виходячи з основної формули маркетингу «виробляти те, що продається, а не продавати те, що виробляється».

Отже, розвиток маркетингу сприяє покращанню обслуговування користувачів завдяки більш мобільному реагуванню на їх запити, які стають дедалі більш різноманітнішими, чому сприяють зміни в технології та наявних ресурсах [3, с. 38].

Існує безліч визначень маркетингу щодо бібліотечної діяльності. Наприклад, за визначенням І. Федіна, маркетинг – це система різних видів діяльності бібліотеки, які пов’язані між собою та охоплюють планування, ціноутворення, продаж, доставку товарів та надання послуг, у яких є потреба

в реальних чи потенційних користувачів. Маркетинг пронизує всю діяльність бібліотеки: і починається з користувача, і закінчується користувачем.

П. Борхард за основу бере визначення некомерційного маркетингу Ф. Котлера і додає, що «...бібліотеки – організації, які щось пропонують. І чим інтенсивніше користувачі використовують їх послуги, чим точніше бібліотеки визначають і якісніше задовольняють їх потреби, чим більша кількість задоволених читачів, тим можливіше і значніше підтримка, яка їм буде надана з боку громадськості та тих, хто їх утримує» [1, с. 227].

Узагальнюючи існуючі визначення поняття бібліотечного маркетингу, варто зазначити, що бібліотечний маркетинг – це динамічна система господарської діяльності, під час розвитку якої бібліотека, враховуючи наявні та ймовірні потреби і запити користувачів, намагається пристосуватися до цих потреб і запитів і тим самим вплинути на ринковий попит, привернувши їх (запити) до бібліотечних продуктів та послуг, що пропонуються користувачам; або бібліотечний маркетинг – це різновид творчої управлінської діяльності, яка сприяє становленню та збільшенню виробництва бібліотечних товарів та послуг з метою їх реалізації та збільшенню зайнятості бібліотекарів шляхом задоволення запитів користувачів через вивчення цих запитів та визначення того, як їх задовольнити.

Головне в бібліотечному маркетингу – двоєдиний і взаємодоповнювальний підхід. З одного боку – це ретельне й всебічне вивчення потреб, запитів, смаків, орієнтація на надання послуг відповідно до цих потреб, адресність надання послуг; а з другого – активний вплив на використання послуг та існуючий попит, на формування потреб. Цим визначається основа маркетингу для бібліотек [3].

Маркетинг набув особливої уваги спочатку як система, що допомагає розвитку платних послуг бібліотек, але поступово вона стає домінуючою в роботі бібліотек. У бібліотеках почали створюватися відділи маркетингу, а деякі науково-методичні відділи переорієнтувались на маркетингову діяльність [4, с. 5]. На веб-сайтах переважної більшості бібліотек можна знайти інформацію про наявність та функціонування відділу маркетингу та навіть ознайомитися з його діяльністю, наприклад, на сайтах Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н. К. Крупської, Вінницького торговельно-економічного інституту та ін. [5, 6]. Маркетинг як система дає можливість трансформувати бібліотеку та підтримувати суспільний престиж за рахунок жорсткої орієнтації на користувача. Проте необхідно зазначити, що виконання вимог щодо орієнтації на користувача можливе тільки в разі систематичного проведення:

- вивчення попиту, тобто виявлення змісту попиту, встановлення, яким формам користувачі віддають перевагу, час, місце, умови, ув яких користувач бажав би задовольнити свій попит;
- формування або стимулювання попиту, його розвиток при пасивності читачів, епізодичності використання послуг;
- встановлення чисельності та складу груп читачів, яким необхідні бібліотечні послуги;
- оцінки якості своєї діяльності на підставі смаків користувачів та інтенсивності попиту;
- регулювання, а в разі необхідності і швидкої зміни номенклатури і змісту своїх послуг.

Перераховані процеси становлять сутність бібліотечного маркетингу як програмно-цільового підходу до рішення проблем виробництва бібліотечно-бібліографічних, інформаційних та інших послуг бібліотеки [3, с. 39].

Отже, бібліотечний маркетинг – це переважно маркетинг у сфері послуг. А поняття «товар» у бібліотечній справі асоціюється з двома термінами – «бібліотечна продукція» та «бібліотечна послуга».

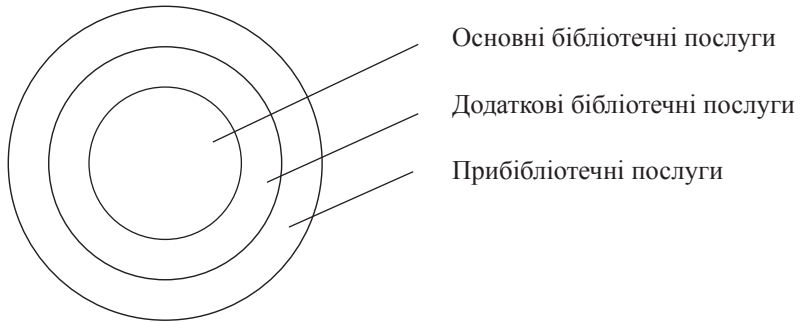
Бібліотекознавці розглядають бібліотечну послугу як сукупний кінцевий результат бібліотечної діяльності, який задовольняє визначені потреби суспільства в цілому і окремих користувачів.

Бібліотечні послуги надаються в процесі обслуговування користувачів, тому цей процес можна розглядати як систему надання бібліотечних послуг. Разом з тим підготовка до обслуговування здійснюється всією діяльністю бібліотеки (комплектування фондів, створення довідково-бібліографічного апарату та ін.), тому бібліотечні послуги є результатом не тільки процесу обслуговування, але й усієї бібліотечної діяльності.

Сьогодні перед бібліотеками стоїть завдання класифікації бібліотечних послуг у зв'язку з тим, щоб читач міг вибрати з їх різноманітності необхідну, щоб бібліотекар, отримавши чітке уявлення про результат своєї діяльності, зміг би запропонувати ту чи іншу послугу в залежності від цілей користувача, рівня його знань, вимог і потреб. Класифікація потрібна і для визначення нормативів трудовитрат, планування, обліку роботи бібліотеки, порівняння діяльності бібліотек. Питання класифікації послуг досить дискусійне та має різні погляди. Відповідно до змісту праці, витраченої на реалізацію послуг, їх класифікують: на пошук інформації – інформаційна; спілкування – комунікативна; видача документа – документальна. З точки зору взаємозв'язку послуг з бібліотечними функціями виділяють такі класи послуг: основні бібліотечні послуги, які

сприяють реалізації як родових, так і ситуативних функцій бібліотеки; прибібліотечні послуги, які мають виключно комерційний характер і більшою мірою не пов'язані з бібліотечною роботою.

Найбільш прийнятою класифікацією вважається класифікація І. К. Джерелієвської та І. М. Кафафова, які подають зоровий образ системи реальних та можливих послуг бібліотеки як деяку кількість розміщених одна в другу сфер, взаємопов'язаних між собою (див. рис.).

Рисунок

Ядро системи (трансформується по мірі зростання ресурсів суспільства і зміни його уявлень, у кожний період часу виконуючи завдання розвитку читацької культури індивіду) становить необхідний мінімум бібліотечних послуг, гарантованих суспільством своїм громадянам. Іншими словами, у ядро входять ті види послуг, які найбільшою мірою відповідають цілям, поставленим суспільством перед бібліотеками. Ці послуги називають сутнісними, або основними бібліотечними. Додаткові бібліотечні послуги не гарантуються державою. І їх виконання потребує додаткових витрат від бібліотеки. У зв'язку з технократним розвитком суспільства та використанням сучасної техніки додатковими можуть бути послуги, виконані за допомогою техніки.

Прибібліотечні послуги (іноді їх називають сервісними) надаються бібліотекою, але не пов'язані з її сутнісними функціями, націленими перш за все на розвиток читацької діяльності населення. Серед них – ксерокопіювання, гуртки іноземної мови, оправа книг тощо.

Останнім часом послуги класифікуються як безплатні та платні, що має свої суперечності, але найчастіше саме така класифікація використовується в бібліотекознавстві.

Як зазначає О. Башун, безплатних послуг не буває. Є послуги, оплачені читачами своїми податками, і які реалізуються через їх оплату державою з бюджету. І є послуги, які оплачуються самими читачами. Тому основні послуги переважно називають як безплатні, а додаткові та прибібліотечні – платні.

Платні послуги є одним із джерел додаткового фінансування. Проте слід враховувати, що бібліотека – це соціальний інститут, для якого прибуток не може бути головним. Тому дуже важливий ретельний аналіз ринку збуту послуг та визначення їх номенклатури [1, с. 43], адже практика введення додаткових платних послуг сприймається значною частиною користувачів як порушення їхніх конституційних прав та встановлення нерівних можливостей доступу до інформації. Проте державна політика у сфері культури та бібліотечне законодавство сприяють розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності на платній основі [7], а саме:

– Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» № 32/95-ВР від 27.01.1995 р. [8].

– Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності» № 1271 від 12.12.2011 р., якою затверджено такі бібліотечні послуги:

– формування бібліографічних списків для курсових, дипломних та наукових робіт, каталогів для особистих бібліотек і бібліотек підприємств, установ та організацій;

– підготовка фактографічних, аналітичних, бібліографічних та інших довідок для фізичних та юридичних осіб;

– користування міжбібліотечним абонементом (пересилання документів), електронна доставка документів;

– надання послуг з оформлення [9].

Виходячи з цього, кожна бібліотека, проаналізувавши свої можливості, може впроваджувати в практику роботи платні послуги. Сьогодні в Україні більшість бібліотек поповнюють свої бюджети за рахунок платних послуг, кількість яких постійно зростає. У цьому можна переконатись, відвідавши бібліотечний сайт, наприклад, Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України [10], бібліотеки Сумського національного аграрного університету [11] та ін. На веб-сайтах бібліотек надано перелік як основних, так і платних послуг.

Практика роботи бібліотек інших країн також свідчить про надання ними платних послуг своїм користувачам. Наприклад, бібліотеки

Російської Федерації, Казахстану, Білорусі, Узбекистану та ін. [12, 13, 14, 15]. На сторінка веб-сайтів цих бібліотек також наявна інформація про надання платних (додаткових) послуг.

З метою максимально повного задоволення потреб реальних та потенційних користувачів, поліпшення бібліотечного обслуговування, виходячи з маркетингової концепції, бібліотека мусить постійно проводити дослідження щодо вивчення попиту. У результаті цих досліджень, аналізу затребуваних послуг бібліотека здійснює прогнозування, планування оптимальної моделі бібліотечного обслуговування (послуг) користувачів.

Маркетингова політика вимагає від бібліотеки аналізу наявних послуг і постійного їх удосконалення шляхом:

- створення нових бібліотечних продуктів та послуг;
- відмови від застарілих або невдалих послуг;
- модифікації існуючих та їх постійної диверсифікації (процес поширення видів діяльності) і диференціації з метою покращання якісних характеристик та пристосування послуг до нових ринків [3, с. 57–68].

Вивчення асортименту послуг, які надаються бібліотеками, підтверджує, що кожна бібліотека окреслює самостійно коло тих послуг, які надає, виходячи з різних обставин.

Щоб функціонувати в умовах маркетингу, бібліотека повинна мати адекватну інформацію. На це спрямовані дослідження. Практика роботи бібліотек показує, що бібліотеки мають певний досвід щодо проведення досліджень. Наприклад, обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ) брали участь у загальнонаціональних дослідженнях, проводять власні. Ще в 90-ті роки в більшості ОУНБ введено посади соціологів, створено соціологічні групи, які проводять різноманітні соціологічні дослідження. Загальноприйнята методика проведення наукового, соціологічного дослідження не відрізняється від маркетингового. Таким чином, для проведення маркетингових досліджень у бібліотеках є кадри і певний досвід [3, с. 40–41].

Комплексне дослідження системи інформаційного обслуговування, проведене протягом 2006–2007 рр. у провідних бібліотеках України продемонстрували зміни в структурі та напрямках задоволення інформаційних потреб і запитів сучасного користувача. Зокрема, з'явилась інноваційна форма інформаційного обслуговування – дистанційна, а отже, тепер користувачу бібліотеки не потрібно обов'язково приходити до бібліотеки, а деяку інформацію він може отримати через Інтернет, скориставшись її веб-сайтом. Також за останні 10 років почали активно розвиватись електронні ресурси – інноваційний вид інформаційних ресурсів. Бібліотеки дедалі більше часу, зусиль та коштів починають витратити

на формування власних бібліографічних, реферативних та повнотекстових БД. Проте майже всі бібліотеки починають розміщувати у своєму інтранет-середовищі додаткові електронні ресурси, які є недоступними з Інтернету, заохочуючи таким чином своїх користувачів до відвідування бібліотечної установи [16, с. 143].

Отже, впроваджуючи маркетинговий підхід у свою діяльність та опановуючи його інструменти, бібліотеки можуть значно покращити як свій фінансовий стан, так і якість обслуговування. І, як наслідок, мати змогу задовольнити якомога більшу кількість потреб користувачів, надаючи їм свої послуги.

Список використаних джерел

1. *Дригайло В. Г.*, Основы управления библиотекой высшего учебного заведения : науч.-практ. пособие / В. Г. Дригайло, Е. В. Башун, В. Н. Вольнец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М : ЛИБЕРЕЯ, 2004, – 328 с.

2. *Суслова И. М.*. Менеджмент в современной библиотеке: науч.-метод. пособие / И. М. Суслова, В. В. Кармовский. – М. : ЛИБЕРЕЯ, 2004. – 176 с.

3. *Башун О. В.* Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек / О. В. Башун ; наук. ред. В. С. Білецький. – Донецьк: УКЦентр, 1999. – 204 с.

4. *Башун О. В.* Фандрейзинг або мистецтво збирання коштів : наук.-метод. рекомендації бібліотекам / О. В. Башун ; ред. Ю. О. Лебедева ; Донец. ОУНБ; – Донецьк, 1998. – 103 с.

5. Відділ маркетингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.donetsk.ua/index.php?target=dep>. – Назва з екрана.

6. Відділ маркетингу бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vtei.com.ua/biblioteka/struktura.php#vid_marketynгу. – Назва з екрана.

7. *Петрова Л.* Економічний підхід до інформаційного ресурсу бібліотеки... / Л. Петрова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 6 / редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – К., 2001–С. 415–421.

8. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.

9. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності : Постанова Кабінету Міністрів від 12 груд. 2011 р. № 1271

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1271-2011-п>. – Назва з екрана.

10. Всі послуги ДНСГБ НААН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dnsgb.kiev.ua/vsi_poslugi_dnsgb_uaan.html. – Назва з екрана.

11. Платні послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sau.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=94&Itemid=113&lang=uk. – Назва з екрана.

12. Перечень платных услуг [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rsl.ru/ru/s4/s163/>. – Загл. с экрана.

13. Услуги [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rntb.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=37&Itemid=6&lang=ru. – Загл. с экрана.

14. Дополнительные услуги [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=BB-D952A0F59C40898700EDF6BBCAE0A4>. – Загл. с экрана.

15. Услуги [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.natlib.uz/ru/news/inside/6878>. – Загл. с экрана.

16. *Ісаєнко О.* Інноваційні бібліотечні технології інформаційного обслуговування : монографія / О. Ісаєнко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 158 с.

УДК 021.1:004.773.2

Галина Булахова,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

РЕКЛАМА БІБЛІОТЕК ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

У статті досліджується реклама бібліотек як інструмент маркетингової комунікаційної політики та як соціальне явище, аналізується державне нормативно-правове регулювання соціальної реклами в Україні.

Ключові слова: бібліотека, соціальна реклама, комерційна реклама, Закон України «Про рекламу», інформація, рекламодавець, рекламорозповсюджувач.

У сучасній соціокультурній ситуації бібліотека стала частиною ринку інформаційних послуг, і питання впровадження реклами в її діяльність набуває особливої актуальності. Сучасна бібліотека повинна просувати свої послуги, показувати їх переваги та якість, позначити свою унікальність, переваги, соціальну значущість. У цьому одну з ключових ролей відіграє реклама.

Сьогодні бібліотечна реклама набуває нового значення, вона стала необхідним атрибутом у діяльності кожного культурного закладу, таким чином з'явився інтерес фахівців до реклами як засобу розкриття можливостей бібліотек, залучення ширшого кола користувачів. Наукове осмислення рекламної діяльності, зокрема соціальної реклами, як діяльності, спрямованої на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей – цим вимогам відповідають і заходи з популяризації бібліотек, читання та наукового знання – здійснено в працях С. Селиверстова, В. Бугрима, О. Аронсон, С. Вагнер, Е. Волкова, І. Голоти, О. Грубіна, О. Курбана. Значний внесок у дослідження проблеми власне бібліотечної реклами та діяльності Public Relations зробили як закордонні дослідники – Д. Огілві, Л. Бернетт, В. Лібергер, Р. Савар, Г. Картер Б. Ашервуд, так і вітчизняні бібліотекознавці – С. Г. Матліна, В. К. Ключова, О. О. Борисова. Крім того, відзначалися праці Л. Н. Герасимової, М. Я. Дворкіної, О. М. Кокойкіної, Е. М. Ястребової та ін.

Виходячи зі специфіки діяльності бібліотек, необхідно розглядати їхню рекламу як інструмент маркетингової комунікаційної політики та соціальне явище. Бібліотека може виступати як рекламодавець,

рекламовиробник, рекламорозповсюджувач. Якщо вона укладає договір з рекламним агентством на виготовлення фірмового знака і блоку проведення рекламної кампанії, то стає замовником (рекламодавцем). Якщо домовляється про надання приміщення під виставки, презентації, бере участь у розробці їх сценаріїв – виступає як рекламовиробник і рекламорозповсюджувач. Водночас бібліотека – об'єкт впливу реклами, адже вона на основі отриманої інформації виконує ті чи інші дії (придбання книг, обладнання, техніки тощо), а значить вона – споживач реклами.

Є всі підстави розглядати розвиток української реклами як еволюційний процес, безпосередньо пов'язаний: по-перше, із розвитком економіки України, по-друге, з історією становлення і розвитку маркетингових комунікацій в Україні, по-третє, із розвитком засобів розробки, створення та поширення рекламної продукції (інтелектуальних ресурсів, графіки, живопису, поліграфії, преси, радіо і телебачення) [1].

Перехід до ринкової економіки в Україні привів до необхідності правового регулювання рекламної діяльності. Реклама бібліотечної діяльності, безумовно, відрізняється від рекламної діяльності виробничого підприємства, але, незважаючи на це, існують певні норми й положення, закріплені в законі про рекламу, які є основоположними для всіх сфер діяльності, у тому числі й бібліотечно-інформаційної.

Базовим правовим актом у галузі рекламування є Закон України «Про рекламу» від 3.07.1996 р. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про рекламу», реклама – це спеціальна інформація про осіб чи продукцію, яка поширюється в будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого чи опосередкованого одержання прибутку [2]. Цей Закон визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, поширення та використання реклами.

На сьогодні в Україні багато питань, пов'язаних з рекламною діяльністю, які регулюються крім закону про рекламу підзаконними нормативно-правовими актами. Серед них необхідно відзначити Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами» від 29.12.2003 р. № 2067. Вказані Правила регулюють відносини, що виникають у зв'язку з розміщенням зовнішньої реклами у населених пунктах, та визначають порядок надання дозволів на розміщення такої реклами.

Не менш важливий Закон «Про авторське право і суміжні права». А з появою першого Закону «Про рекламу» під захист Закону «Про авторське право і суміжні права» потрапляють і права авторів рекламних текстів.

Відповідно до соціально-економічних критеріїв у бібліотечній рекламі можна виокремити **комерційну** та **соціальну**. Закон України «Про рекламу» трактує **соціальну рекламу** як «інформацію будь-якого виду, поширену в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і поширення якої не має на меті отримання прибутку» [2]. Водночас законодавче визначення комерційної реклами в Україні відсутнє. Науковці, зокрема, К. В. Антипов розглядає комерційну рекламу як «стимулювання збуту та/або створення попиту на той чи інший товар або послугу» [3].

Соціальна реклама – досить молодий напрям у сфері суспільних комунікацій. Її мета – змінити громадську думку та виробити нове ставлення до будь-якої соціальної проблеми, виробити нові соціальні цінності. Соцреклама – це інформаційний феномен, важливий інструмент у соціокультурних перетвореннях.

У світовій практиці відомі різні моделі соціальної реклами. У Великобританії питання соціальної реклами не регулюються законодавством, її замовляє і фінансує з держбюджету уряд. При цьому влада не намагається примусити ЗМІ розміщувати соціальну рекламу безоплатно.

Практично цілковита протилежність англійської моделі – американська, яка ґрунтується на принципах традиційного для США лібералізму. Головним координатором сфери соціальної реклами є незалежна громадська організація «Рекламна рада». Ця структура координує роботу рекламних агентств, які беруть участь у виробництві реклами, та рекламодавців, які здійснюють її фінансування.

Унікальність німецької практики полягає у відсутності будь-якого нормативно-правового акта, у якому б узагалі згадувався сам термін «соціальна реклама». Проте саме в цій країні найбільш чітко вибудовано систему взаємодії всіх зацікавлених у виробництві й розміщенні соціальної реклами сторін. Левова частка коштів, які надані на суспільні потреби, іде на соціальну рекламу.

Щодо України, то лише в редакції Закону України «Про рекламу» від 2003 р. уперше з'явилося поняття «соціальна реклама» в юридичній площині. До цього використовували – «соціальна рекламна інформація». Фахівці в цій сфері дедалі частіше звертаються до такого інструменту, як соціальна реклама [6].

Г. Г. Ніколайшвілі дає таке визначення соціальної реклами – вид комунікації, орієнтований на привернення уваги до найактуальніших проблем суспільства і до його моральних цінностей [4]. У свою чергу Н. Паршенцева визначає соціальну рекламу як спеціальну інформацію

некомерційного змісту про загальнолюдські духовні, моральні, етичні, естетичні, громадські, родинні та національні цінності, добрі традиції, бережливе ставлення до природи й довкілля, здоровий спосіб життя, екологічну безпеку тощо, яка створюється й поширюється в будь-якому вигляді й формі та спрямована на досягнення суспільно благородних цілей [5].

Отже, соціальна реклама передає повідомлення, що пропагує певне позитивне явище, при цьому її некомерційний характер визначається тим, що реклама виготовляється з некомерційними інтересами і не має на меті стимулювання пожертв, заклик голосувати на чийсь користь тощо. Феномен соціальної реклами полягає ще й у тому, що вона одночасно є видом мистецтва, компонентом соціальної політики та механізмом впливу на формування громадської думки. Через систему образів, мовних засобів рекламні ідеї висвітлюють те, що хвилює багатьох.

Бібліотека, що виробляє певний продукт, наприклад різні видання, бази даних, та надає населенню певні платні послуги, вступає в ринок з його економічними законами, яким вона не може не слідувати. У цьому плані реклама бібліотечних продуктів націлена на підвищення попиту на власну продукцію та послуги, а якщо йдеться про платні послуги, то отримання прибутку. Відповідно до наведеного вище визначення, рекламуючи власні продукти та послуги, бібліотеки займаються комерційною рекламою.

Водночас діяльність бібліотек як соціальних інститутів спрямована на досягнення соціальних, освітньо-просвітницьких, виховних, суспільних цілей. Бібліотека, використовуючи соціальну рекламу, здатна привертати увагу до проблем соціуму та пропонувати інформаційну платформу для їх осмислення, обговорення та пошуків шляхів їх вирішення. У цьому контексті її реклама слугує «досягненню суспільно корисних цілей, популяризації загальнолюдських цінностей». Історією доведено, що бібліотека відіграє важливу роль у суспільстві. Вона сприяє розвитку освіти, науки, культури, є центром інформації естетичного, духовного збагачення. Бібліотека – це інформаційний центр, складова частина виховної, культурної, освітньої просвітницької, інформаційної діяльності. Також бібліотека є ефективним інформаційним центром, що надає доступ до Інтернету, електронних інформаційних ресурсів, електронних каталогів тощо. Ознакою високорозвинутого суспільства завжди є зацікавленість до бібліотек.

Враховуючи це, реклама бібліотеки як соціального інституту може й повинна, на переконання деяких дослідників, розглядатись як вид

соціальної. Причому у виготовленні й поширенні такої реклами зацікавлені, насамперед, самі бібліотеки, які можуть виступати замовниками, рекламодавцями або виробниками такої реклами чи поєднувати всі ці ролі. Водночас лише за умови відсутності посилань на конкретні ресурси чи послуги певної бібліотеки або безпосередньо на бібліотеку, яка виробляє або дає таку рекламу, на об'єкти права її інтелектуальної власності, така реклама може, відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону України «Про рекламу», розглядатися як один з видів соціальної реклами.

Таким чином, надаючи інформаційні послуги, у тому числі й на платній основі, та пропонуючи ці послуги користувачам, бібліотека може вдаватися до комерційної реклами. Проводячи кампанії, спрямовані на популяризацію читання, користування бібліотечними послугами загалом – без персоніфікації конкретних бібліотек (їх назв, адрес, сайтів, організованих ними конкретних заходів), бібліотеки можуть бути замовниками соціальної реклами. Водночас у випадку, коли перед бібліотекою стоїть завдання популяризації своєї конкретної діяльності, яка, з одного боку, є суспільно корисною, надається громадянам безкоштовно, але з іншого – передбачає вказівку на конкретні ресурси або послуги, ця реклама не може розглядатися як соціальна, не будучи при цьому комерційною. Таким чином, у питанні рекламування бібліотек доводиться констатувати правові лакуни, що потребують заповнення відповідними нормами при реформуванні бібліотечного законодавства та поправок до закону про рекламу з метою визначення рекламування неприбуткової діяльності бібліотек як соціальної.

Поки що ж Закон України «Про рекламу» – єдиний офіційний документ у країні, який визначає статус соціальної реклами та регламентує взаємовідносини замовник – рекламотворець – розповсюджувач – споживач. У ст. 12 «Соціальна реклама» встановлюються такі вимоги до соціальної реклами:

- рекламодавцем соціальної реклами може бути будь-яка особа;
- на осіб, які безоплатно виробляють і розповсюджують соціальну рекламу, та на осіб, які передають свої майно й кошти іншим особам для виробництва і розповсюдження соціальної реклами, поширюються пільги, передбачені законодавством України для благодійної діяльності;
- засоби масової інформації – розповсюджувачі реклами, діяльність яких повністю або частково фінансується з державного або місцевих бюджетів, зобов'язані розміщувати соціальну рекламу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій

безкоштовно в обсязі не менше 5 % ефірного часу, друкованої площі, відведених для реклами;

– засоби масової інформації – розповсюджувачі реклами, що повністю або частково фінансуються з державного або місцевих бюджетів, зобов'язані надавати пільги при розміщенні соціальної реклами, замовником якої є заклади освіти, культури, охорони здоров'я, які утримуються за рахунок державного або місцевих бюджетів, а також благодійні організації [2].

Цей Закон створив прецедент, унаслідок якого інформаційний простір України, що складається переважно з недержавних ЗМІ, не насичений соціальною рекламою. Основними замовниками соціальної реклами є державні і громадські організації, для яких ефір та рекламна площа дуже дорогі та малодоступні.

Як було вказано, бібліотека як рекламодавець у випадку виробництва або замовлення соціальної реклами, спрямованої на популяризацію бібліотечної діяльності, загалом може використовувати положення про соціальну рекламу, яка представляє громадські та державні інтереси і спрямована на досягнення благодійних цілей. Цей статус надає цілий ряд пільг у рекламній діяльності. Так, ст. 12 п. 3 Закону України про рекламу зазначається, що на осіб, які безоплатно виробляють і розповсюджують соціальну рекламу, та на осіб, які передають свої майно і кошти іншим особам для виробництва і розповсюдження соціальної реклами, поширюються пільги, передбачені законодавством України для благодійної діяльності [6].

Сьогодні бібліотеки, як показує практика, не можуть використовувати на свою користь норму про те, що у разі розповсюдження саме соціальної реклами, засоби масової інформації повинні розміщувати соціальну рекламу в межах 5 % ефірного часу (основної друкованої площі) на рік, а рекламовиробники представляють такі послуги в межах 5 % річного обсягу свого виробництва [6]. Чи про те, що засоби масової інформації – розповсюджувачі реклами, діяльність яких повністю або частково фінансується з державного або місцевих бюджетів, зобов'язані розміщувати соціальну рекламу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій безкоштовно в обсязі не менше 5 % ефірного часу, друкованої площі, відведених для реклами (ст. 12 ч. 4).

Загалом же, враховуючи, по-перше, значення бібліотеки для суспільного розвитку, її роль у просвітницько-виховних процесах, по-друге, необхідність забезпечення доступу до ресурсів бібліотеки якомога ширшої аудиторії користувачів (тобто неприйнятність плати за користування,

за вхід до бібліотеки), по-третє, «кризу читання» і пов'язані з цим небезпеки, по-четверте, специфічні українські реалії – низький рівень фінансування бібліотек, варто дати можливість бібліотекам та іншим таким інститутам рекламувати свою діяльність на правах соціальної реклами. Поки що ж підвищенню статусу кожної конкретної бібліотеки, її затребуваності в суспільстві сприятиме реклама і популяризація книги та бібліотеки як соціального інституту в цілому.

Список використаних джерел

1. Становлення і розвиток рекламної справи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vip-reklama.info/advert/ad_9.php. – Назва з екрана.

2. Про рекламу : Закон України від 3 лип. 1996 р. № 271/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.

3. Антипов К. В. Основы рекламы [Электронный ресурс] / К. В. Антипов. – Режим доступа: www.alleng.ru/d/mark/mark037.htm. – Загл. с экрана.

4. Николайшвили Г. Г. Социальная реклама: некоторые вопросы теории и практики / Г. Г. Николайшвили [Электронный ресурс]. – Режим доступа: (<http://regionsar.ru/node/94>). – Загл. с экрана.

5. Паршенцева Н. Социальная реклама [Электронный ресурс] / Н. Паршенцева – Режим доступа: [ttp://polbu.ru/parshenceva_socadvert/ch01_i.html](http://polbu.ru/parshenceva_socadvert/ch01_i.html). – Загл. с экрана.

6. Зьобро П. Соціальна реклама в контексті законодавства України / П. Зьобро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2384>. – Назва з екрана.

7. Там само.

УДК 011/016"19" Шевченко Т. Г.

Лариса Матвійчук,

спеціаліст I категорії НОВ президії НАН України

БІБЛОГРАФІЯ ШЕВЧЕНКІАНИ: ПОЧАТОК СТВОРЕННЯ ТА ОСНОВНІ ВІХИ РОЗВИТКУ В ПРАЦЯХ АКАДЕМІЧНИХ ДОСЛІДНИКІВ (1919–1990)

У статті розглянуто основні етапи становлення бібліографічної діяльності в системі ВУАН, зокрема показано результати щодо створення шевченкіани та перші методичні розробки наукової бібліографії шевченкіани в системі академічної науки.

Ключові слова: бібліографія, шевченкіана, бібліографічний покажчик, наукова бібліографія шевченкіани.

Вивчення історії розвитку української персональної бібліографії є актуальним завданням сучасного бібліографознавства, зокрема, таких постатей як символ української духовної культури Т. Г. Шевченко, вивчення життя й творчості якого безупинно продовжується. Сьогодні бібліографія біобібліографії Т. Г. Шевченка величезна за обсягом та різноманітна за своїм змістом. Оцінка внеску різних установ та дослідників, враховуючи академічних, є даниною праці попередників, які закладали перші «цеглини» наукової бібліографії шевченкіани. Разом з тим історіографія питання дуже незначна. Безпосереднє завдання пропонованої статті – прослідкувати передумови академічної бібліографії вивчення життя й творчості Т. Г. Шевченка, з'ясувати основні етапи та бібліографічні публікації щодо бібліографічної шевченкіани в академічних установах.

Перші оглядові праці пов'язані з інформаційними оглядами робіт з біобібліографії, зокрема публікація 1964 р. Ф. К. Сарани «Бібліографія Шевченкіани»¹, де автор розповів про підготовку покажчиків та матеріалів до них. Першою працею, у якій було узагальнено літературознавчу бібліографію і де згадувалася діяльність у галузі шевченківської біобібліографії, стала праця Л. І. Гольденберга «Українська Радянська літературна бібліографія», але вона представлена була частково (1971)².

¹ Сарана Ф. К. Бібліографія Шевченкіани // Рад. літературознавство. – 1964. – № 2. – С. 146–149.

² Гольденберг Л. І. Українська Радянська літературна бібліографія: АН УРСР,

Варто зауважити, що спеціального дослідження внеску академічних учених у розвиток шевченківської бібліографії не проводилося. Окремі згадки зустрічаються в праці Л. А. Дубровіної та О. С. Онищенка, присвяченій історії Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) у період 1918–1941 рр.³, де вперше було оглянуто внесок учених, які працювали в НБУВ, а також етапи розвитку бібліографічної діяльності в умовах суспільно-політичних змін ситуації в країні. Однак питання внеску в розвиток шевченкіани комплексно не розглядалося. Д. В. Устиновський згадує у своєму дисертаційному дослідженні «Науково-бібліографічна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2010): напрями, етапи, зміст» (2011)⁴ шевченкознавчу бібліографію в межах бібліографічної діяльності НБУВ.

Зародження шевченкіани як фундаментального біобібліографічного дослідження цієї постаті, яка є центральною фігурою в історії формування української національної культури та літератури, пов'язане з ім'ям видатного українського вченого, етнографа, літературознавця, громадського діяча, бібліографа, родоначальника української бібліографії М. Ф. Комарова. Він є автором багатьох біографічних праць, присвячених видатним українським письменникам. М. Ф. Комаров понад чверть століття вивчав та збирав бібліографію творів Т. Г. Шевченка та праць про нього. Першою фундаментальною працею став відомий «Бібліографічний покажчик матеріалів для вивчення життя та творів Т. Г. Шевченка», що вийшов у 1886 р. в часописі «Київська старовина»⁵, який автор поповнював протягом усього життя⁶. Його зведений покажчик «Т. Г. Шевченко в літературе и искусстве» вийшов у 1903 р.⁷

ЦНБ; відп. ред. Є. С. Шаблювський. – К. : Наук. думка, 1971. – 179 с.

³ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. – К., 1998. – 337 с.

⁴ Устиновський Д. В. Науково-бібліографічна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2010): напрями, етапи, зміст : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / НАН України, НБУВ. – К., 2011. – 20 с.; Устиновський Д. В. Бібліографічні покажчики Всенародної бібліотеки України та Бібліотеки АН УРСР (1918–1941) і розвиток засад української бібліографії // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2010. – Вип. 13. – С. 241–261.

⁵ Комаров М. Ф. Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Г. Шевченко // Киевская старина. – 1886. – Т. 14. – № 3. – С. 570–582; № 4. – С. 778–786.

⁶ Комаров А. [Комаров М.] Дополнение к библиографическому указателю материалов для изучения жизни и произведений Т. Г. Шевченко // Киевская старина. – 1887. – Т. 18. – № 5. – С. 180–184.

⁷ Комаров М. Т. Шевченко в литературе и искусстве : библиогр. указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Г. Шевченко. – Одесса, 1903. –

Розвиток шевченкіани у 20-х роках ХХ ст. в системі ВУАН пов'язаний з іменами О. Грушевської, яка опублікувала бібліографічний огляд нових дослідів про Т. Шевченка ⁸, а також М. А. Плевако, який у своїй відомій «Хрестоматії нової української літератури» приділив спеціальний розділ Т. Г. Шевченку та його бібліографії ⁹. Окремі невеличкі розвідки про Шевченка публікувала К. Лазаревська ¹⁰.

У 20-х роках у Всеукраїнській академії наук бібліографічний напрям був затверджений за Всенародною бібліотекою України. Це було зазначено в статутах ще під час її створення як національної та академічної бібліотеки ¹¹. Під час обговорення у Всенародній бібліотеці України питання про основні напрями бібліографічних досліджень було вирішено, одним з найважливіших напрямів визнати підготовку бібліографічного покажчика праць Т. Г. Шевченка та його персоналії. Для організації підготовки такого покажчика було залучено наукову громадськість. У газеті «Червоний шлях» було опубліковано звернення з проханням надсилати матеріали про Шевченка до Всенародної бібліотеки України ¹². І вже в 1926 р. вийшов бібліографічний огляд за першу половину 20-х років ¹³, підготовлений виставково-консультаційним відділом ВБУ, який містив 41 назву, присвячений новій літературі про Т. Г. Шевченка. Паралельно в цьому ж виданні публікувалися огляди М. Яшека, зокрема,

144 с. Рец. В. Д[оманицький]. Т. Шевченко в літературі і мистецтві: бібліогр. указатель матеріалів для вивчення життя і творчості Т. Г. Шевченка; сост. М. Комаров // Киевская старина. – 1904. – Т. 84. – № 2. отд. 2. – С. 77–80; Т. 85. – № 5. – Отд. 2. – С. 79–90.

⁸ Грушевська О. З новітніх дослідів про Т. Шевченка. – К. : Шлях, 1919. – № 26. – 12 с.

⁹ Плевако М. А. Хрестоматія нової української літератури від початку 80-х років ХІХ ст. до останніх часів. – [X.]: Рух [1923]. – XVII, 528 с.; Хрестоматія нової української літератури. Т. І. Перша половина ХІХ ст. : 1. Дрібно-панська передшевенківська література. 2. Шевченко. – [X.]: ДВУ, 1926. – 595 с.

¹⁰ Шевченко і брати Лазаревські: Деякі з родинного архіву Лазаревських? Подала К. Лазаревська // Україна. – 1928. – № 4. – С. 48–51. Лазаревська К. Згадки про Т. Г. Шевченка // Вісті АН УРСР. – 1938. – № 8–9. – С. 55–57.

¹¹ Книжний вісник. – 1919. – № 2 (квіт.-черв.). – С. 1–8.

¹² Матеріали про Шевченка до Всенародної бібліотеки України // Червоний шлях. – 1925. – № 4. – С. 270.

¹³ Нова література про Т. Г. Шевченка : (Бібліографія) / ВБУ при ВУАН // Життя й революція. – 1926. – № 1. – С. 115–117.

шевченківська література в 1925 р., що доповнювала бібліографію ВБУ¹⁴, а також його ж стаття «Тарас Шевченко. (Бібліографія)»¹⁵.

Однак розвиток зазначеного напрямку на цьому зупинився. ВБУ мала багато завдань з організації фонду та опрацювання концепції української бібліографії та Українського бібліографічного репертуару, визначення основних правил бібліографічного опису та складання тематичних бібліографій. Шевченкіана також потребувала методичного забезпечення та відповідного плану робіт, що було покладено на М. І. Ясинського. На той час він вже опрацьовував питання методичних засад біобібліографії з урахуванням досвіду підготовки таких покажчиків в Україні та за її межами¹⁶. У 1930 р. він видає теоретичну статтю «Шевченківська бібліографія та її завдання», де розглядається питання про необхідність створення повної Шевченківської бібліографії, що мала б містити як його твори, так і персоналію. Він обговорював питання правил методики бібліографування, включення анотацій, основну структуру покажчика¹⁷. Ця стаття стала першою методичною працею щодо бібліографії Т. Г. Шевченка.

Розгром бібліографічної школи в системі ВУАН припинив бібліографічну діяльність, у тому числі шевченкіану. Перед війною, у 1938 р., президія АН УРСР ухвалила спеціальне рішення щодо підготовки до 125-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка бібліографічного покажчика та ювілейної книжкової виставки¹⁸. В академічній бібліотеці ці завдання почали реалізовуватися дуже повільно. У бібліотеці почалися дослідження складу фондів для виявлення шевченківських творів, зокрема, такий пошук здійснював працівник рукописного відділу Й. В. Шубинський¹⁹, деякі популярні огляди фондів бібліотеки²⁰.

¹⁴ Яшек М. Шевченківська література в 1925 р. // Червоний Шлях. – № 2. – С. 199–206; № 3. – С. 235–241.

¹⁵ Яшек М. Тарас Шевченко : [Бібліографія] // Знання. – 1926. – № 4. – С. 2.

¹⁶ Матвійчук Л. О. Михайло Ілліч Ясинський (1889–1967) як теоретик індивідуальної біобібліографії // Рукописна та книжкова спадщина України. – № 16. – К., 2012. – С. – 477–497.

¹⁷ Ясинський М. І. Шевченківська бібліографія та її завдання // Україна. – 1930. – № 40. – С. 113–132.

¹⁸ Академія наук УРСР – до 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка // Вісті АН УРСР. – 1938. – № 7. – С. 47.

¹⁹ [Шубинський Й. В.] Переслідування творів поета [Т. Г. Шевченка] царською цензурою // Вісті АН УРСР. – 1938. – № 7. – С. 47–48; [Шубинський Й. В.] Лист-автограф Т. Г. Шевченка // Вісті АН УРСР. – 1938. – № 7. – С. 49.

²⁰ Альбом репродукцій офортів Т. Г. Шевченка: У відділі естампів і репродукцій //

У 1939 р. І. З. Бойко опублікував невеличкий список праць, що рекомендував широким колам читачів основну літературу для ознайомлення з творчістю Кобзаря та основу для підготовки виставки²¹.

У 1945 р. напрям шевченкіани спробував відродити Ю. О. Меженко, який деякий час очолював Бібліотеку Академії наук УРСР. Він спробував об'єднати бібліографії Бібліотеки АН УРСР та вчених Інституту української літератури АН УРСР, виступив з доповіддю на засіданні відділу шевченкознавства, однак тоді перед бібліотекою були поставлені інші завдання, пов'язані з післявоєнною відбудовою бібліотечної справи²².

Наступний етап ґрунтовного дослідження шевченкіани як персональної бібліографії пов'язаний з підготовкою до 100-річчя від дня смерті великого Кобзаря, що розпочався в 1956 р. в академічній системі. Підготовка покажчика проводилася спільно академічними бібліотеками, Державною публічною бібліотекою УРСР та Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаника, разом з Інститутом літератури АН УРСР під керівництвом чл.-кор. АН УРСР Є. П. Кирилюка. Це був загальноукраїнський проект, який охопив 33 установи та залучив колеґ із союзних та автономних республік з метою збору бібліографії творів Т. Г. Шевченка та літератури про нього, що вийшли мовами народів СРСР та іноземними мовами.

Основним ядром підготовки бібліографічної шевченкіани стала Державна публічна бібліотека УРСР (до 1949 р. Бібліотека академії наук УРСР). Цей проект був включений до плану, затвердженого урядом та президією АН УРСР, щодо проведення ювілейних шевченківських свят. Підготовка видання тривала впродовж 1956–1961 рр.

Підготовчий етап передбачав проведення пошукової роботи, що знайшла свій прояв у ряді щорічних спеціальних матеріалів до бібліографій, які були підготовлені Ф. К. Сараною. Автор щорічно публікував «Матеріали до бібліографії шевченкіани за 1957–1965 рр.», на сторінках видання праць Наукової шевченківської конференції, що проводилася щорічно Інститутом літератури АН УРСР²³. У 1961 р. він публікує методичні поради щодо створення шевченкіани.

Молодняк. – 1937. – № 3. – С. 125.

²¹ Що читати з Шевченка і про Шевченка : бібліогр. список / укл. І. З. Бойко // Ком. освіта. – 1939. – № 43. – С. 153–159.

²² Кирилюк Є. П. Бібліографія Шевченкіани // Вісті АН УРСР. – 1945. – № 6. – С. 63–64.

²³ Матеріали до бібліографії шевченкіани за 1957 р. / уклад. Ф. К. Сарана // Зб. пр. сьомої наук. шевченків. конф. – К., 1959. – С. 263–279.

Матеріали до бібліографії Шевченкіани за 1958 р. / уклад. Ф. К. Сарана, Л. О. Хоменко // Зб. пр. восьмої наук. шевченків. конф. – К., 1960. – С. 299–318.

Передбачалися й рекомендаційні бібліографічні покажчики. Так, російською мовою вийшов покажчик: «Тарас Григорьевич Шевченко: Памятка читателю», укладений Г. М. Гімельфарб²⁴.

Підготовка супроводжувалася публікаціями, пов'язаними з популяризацією імені Т. Г. Шевченка та його праць, зокрема Д. М. Іофанова «Невідомий автограф Т. Г. Шевченка», матеріалів про зв'язок Т. Шевченка й М. Лермонтова, а також у 1957 р. вийшла друком монографія «Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка»²⁵.

Перший том фундаментальної бібліографії вийшов у 1961 р. «Тарас Григорович Шевченко. Бібліографія бібліографії. 1840–1960. Література про життя і творчість», підготовлений І. З. Бойком та Г. М. Гімельфарб²⁶. Під керівництвом І. З. Бойка, О. І. Скокана і Л. В. Беляєвої в 1963 р., завдяки колективу бібліографів, виходить видання «Т. Г. Шевченко: Бібліографія літератури про життя і творчість»²⁷ у 2-х т. (т. 1., 1839–1916 рр.; т. 2, 1917–1959 рр.).

Матеріали до бібліографії шевченкіани за роки Великої Вітчизняної війни, укладені Ф. К. Сараною, публікувалися також на сторінках видання «Питання шевченкознавства»²⁸. Бібліографічний список дисер-

Матеріали до бібліографії шевченкіани за 1959 р. / уклад. Ф. К. Сарана // 36. пр. дев'ятої наук. шевченків. конф. – К., 1961. – С. 219–247.

Матеріали до бібліографії шевченкіани за 1962 р. / уклад. Ф. К. Сарана // 36. пр. 12-ї наук. шевченків. конф. – К., 1964. – С. 307–343.

Матеріали до бібліографії шевченкіани за 1965 р. / уклад. Ф. К. Сарана // 36. пр. 15-ї наук. шевченків. конф. – К., 1968. – С. 380–405.

²⁴ Тарас Григорьевич Шевченко: Памятка читателю / сост. Г. М. Гимельфарб. – М., 1956. – 66 с.

²⁵ *Іофанов Д. М.* Невідомий вірш Юрія Федьковича. Лист Архипа Тесленка // Вісн. АН УРСР. Присвячений пам'яті Шевченка. – 1953. – № 12. – С. 51–52. Він же: Невідомий автограф Т. Г. Шевченка // Україна-1956. – № 5. – С. 16; Він же: Шевченко і Лермонтов. – К., 1962. – 40 с.; *Іофанов Д. М.* Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка. – К., 1957. – 237 с.

²⁶ Тарас Григорович Шевченко: Бібліографія бібліографії, 1840–1960 / уклад.: І. З. Бойко, Г. М. Гімельфарб. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 75 с.

²⁷ Т. Г. Шевченко: Бібліографія літератури про життя і творчість. 1839–1959 : у 2-х т. / АН УРСР, ДПБ ; відп. ред. Є. П. Кирилук. – К., 1963.

Т. 1 : (1839–1916). – 424 с. – Склали: І. З. Бойко, Г. М. Гімельфарб, О. Д. Кізлик, Є. Є. Кравченко, К. Є. Скокан, Л. В. Беляєва.

Т. 2 : (1917–1959). – 604 с. – Склали: І. З. Бойко, Г. М. Гімельфарб, М. В. Булавицька, Л. В. Беляєва, К. Є. Скокан.

²⁸ Матеріали до бібліографії шевченкіани за роки Великої Вітчизняної війни / уклад. Ф. К. Сарана // Питання шевченкознавства. – К., 1958. – С. 146–171.

тацій та авторефератів про Т. Г. Шевченка: (1939–1963 рр.), укладений літературознавцем та бібліографом Л. В. Беляєвою²⁹.

Також була розпочата робота над ґрунтовним бібліографічним дослідженням творчості Т. Г. Шевченка, закладено основу наступного видання бібліографії до ювілею 1968 р.³⁰, де вперше було охоплено з необхідною повнотою все розмаїття монографій, журнальних і газетних статей, матеріалів щодо увічнення пам'яті великого українського поета, письменника, митця. Ця праця містить понад 13 тис. бібліографічних позицій, формуючи ґрунтовну джерельну базу для дослідження життя й творчості Т. Г. Шевченка. У 1966 р. Ф. К. Сарана публікує бібліографічний огляд фототипного перевидання творів Т. Г. Шевченка³¹, також у виданні покажчика за 1917–1963 рр.³² бере участь М. І. Багрич.

Одночасно була проведена значна робота щодо наукового опису рукописних матеріалів, передусім листування, пов'язаних з ім'ям Кобзаря, що зберігалися у відділі рукописів. У 1966 р. колективом учених, до складу якого увійшли А. Г. Адаменко, М. П. Візир, І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинський, за відповідальною редакцією Ф. К. Сарани, видруковано працю «Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів ДПБ АН УРСР»³³.

Також необхідно звернути увагу на бібліографічний покажчик, у якому спеціально розглянуто ювілейну літературу – «Т. Г. Шевченко: Бібліографія ювілейної літератури. 1960–1964»³⁴ (Ф. К. Сарана), що вийшов друком у 1968 р.

Подією в бібліографічному житті стало видання бібліографічного покажчика «Издание произведений Т. Г. Шевченко и литература о нем на иностранных языках» (спільно з ВДБІЛ у Москві – Л. І. Гольденберг, Л. В. Беляєва). Бібліографії видань Т. Г. Шевченка французькою,

²⁹ Бібліографічний список дисертацій та авторефератів про Т. Г. Шевченка: (1939–1963) / уклад. Л. В. Беляєва // Рад. літературознавство. – 1964. – № 2. – С. 149–152.

³⁰ Т. Г. Шевченко: Бібліографія ювіл. літ. 1960–1964 / уклад. Ф. К. Сарана; відп. ред. Є. П. Кирилюк. – К. : Наук. думка, 1968. – 624 с.

³¹ Сарана Ф. К. Фототипні перевидання творів Т. Г. Шевченка: (бібліогр. огляд) / Ф. К. Сарана // Архіви України. – 1966. – № 2. – С. 72–73.

³² Сарана Ф. К. Тарас Шевченко в бібліографії // Багрич М. І. Т. Г. Шевченко: бібліогр. покажчик (1917–1963). – Х., 1964. – С. 5–10. Бібліографування творів Т. Шевченка в бібліотеці. – С. 7–8.

³³ Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів ДПБ АН УРСР // АН УРСР: упоряд. А. Г. Адаменко, М. П. Візир, І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинський; відп. ред. Ф. К. Сарана. – К. : Наук. думка. – 1966. – 492 с.

³⁴ Т. Г. Шевченко: Бібліографія ювілейної літератури 1960–1964 / уклад. Ф. К. Сарана; відп. ред. Є. П. Кирилюк. – К.: Наук. думка, 1968. – 624 с.

італійською, іспанською, португальською та есперанто були підготовлені львівськими вченими М. М. Греськом, Н. М. Андриановою³⁵.

Варто зазначити, що лише через 20 років, наприкінці 80-х років ХХ ст. вийшов друком черговий фундаментальний бібліографічний покажчик «Т. Г. Шевченко: Бібліографічний покажчик. 1965–1988» (Л. В. Беляєва, Н. М. Мислович) за редакцією В. С. Бородіна, який містив нову літературу за 20 років³⁶.

Фундаментальні покажчики не вичерпували бібліографічні дослідження, які стосувалися окремих публікацій, зокрема, М. П. Рудя – про перше видання «Кобзаря» Т. Шевченка, що зберігався у відділі рідкісної книги НБУВ³⁷, бібліографічного дослідження С. О. Петрова – щодо прижиттєвих видань Т. Г. Шевченка у фондах ДПБ АН УРСР³⁸, публікувалися «Матеріали з фондів Бібліотеки АН УРСР про зустріч А. Церетелі з Т. Шевченком»³⁹ тощо. Ряд окремих праць було присвячено огляду рукописної спадщини Т. Г. Шевченка, що зберігалася у відділі рукописів академічної бібліотеки в Києві⁴⁰.

Наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст. почалася робота над підготовкою каталогу прижиттєвих видань Т. Г. Шевченка⁴¹ та вийшли

³⁵ Гресько М. М. Т. Г. Шевченко французькою мовою (1847–1967): Бібліогр. покажчик / Відп. ред. О. П. Куш. – Львів, 1967. – 43 с.; *Гресько М. М., Андрианова Н. М.* Т. Г. Шевченко мовами італійською, іспанською, португальською та есперанто: Бібліогр. покажчик / відп. ред. О. П. Куш. – Львів, 1968. – 55 с.

³⁶ Т. Г. Шевченко: Бібліографічний покажчик. 1965–1988 / АН УРСР. ЦНБ ім. В. І. Вернадського; уклад.: Л. В. Беляєва, Н. М. Мислович; відп. ред. В. С. Бородин. – К., 1989. – 402 с.

³⁷ Рудь М. П. Книга – народу // Нові книги УРСР. – 1968. – № 4. – С. 16–17.

³⁸ Петров С. О. Прижиттєві видання Т. Г. Шевченка у фондах ДПБ АН УРСР // 36. оглядів фондів відділу рукописів АН УРСР ДПБ. – К., 1962. – С. 62–82.

³⁹ Матеріали з фондів Бібліотеки АН УРСР про зустріч А. Церетелі з Т. Шевченком // Вітчизна. – 1961. – № 3. – С. 215.

⁴⁰ Адаменко А. Г., Кирилюк З. В. Державна публічна бібліотека АН УРСР: Шевченкіана у відділі рукописів // Опис рукописів Т. Г. Шевченка. – К., 1961. – С. 438–443; Адаменко А. Г. Тарас Григорович Шевченко у матеріалах відділу // 36. оглядів фондів відділу рукописів / АН УРСР ДПБ. – К., 1962. – С. 62–82; Візир М. П. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів Державної публічної бібліотеки АН УРСР // Тези доп. Респ. міжвуз. наук. сес., присв. 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка 17–19 березня 1961 р.). – К., 1964. – С. 14–15; Гнилосиров В. До історії могили Т. Г. Шевченка // Публ. підгот. М. П. Візир та Ю. Я. Колесниченко // Дніпро. – 1964. – № 2. – С. 138–142; Візир М. П. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР // 3 досліджень про Т. Г. Шевченка. – К., 1968. – С. 82–106.

⁴¹ Онуфrienко Е. П. Каталог прижиттєвих произведений Т. Г. Шевченко // Роль

каталоги виставок, присвячених шевченківському «Букварю», укладені Ю. А. Лабинцевим та О. П. Онуфрієнко⁴².

Сьогодні, напередодні чергового ювілею Т. Г. Шевченка, бібліографи починають новий етап створення шевченківської бібліографії, яка готується в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити декілька ґрунтовних етапів розробки наукової бібліографії шевченкіани в системі академічної науки.

Підготовчий етап пов'язаний з першими бібліографічними покажчиками М. Ф. Комарова. У 1881 р. була опублікована його перша невелика праця про Т. Г. Шевченка «Кое что о Шевченке. (Народное предание о погребении Шевченка. Свидание его с М. Щепкиным)», яка стала початком його шевченкіани. Адже М. Комаров був першим бібліографом творів Т. Г. Шевченка та праць про нього. У 1883 р. він видав «Покажчик нової української літератури (1798–1883)», значення якого зауважила не лише українська періодична преса, але й російська («Исторический вестник»). У 1903 р. він опублікував книгу «Т. Шевченко в литературе и искусстве. Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Шевченко»⁴³.

Початок бібліографічної діяльності в системі ВУАН, де були оприлюднені прагнення до створення шевченкіани та перші методичні розробки (з 1919 до 1939 р.), де значний внесок належить М. І. Ясинському, М. А. Плеваку, а також тим, хто почав вивчати це питання – З. І. Бойку, К. Лазаревській. Питання відродження ідеї бібліографічного наукового покажчика, присвяченого Т. Г. Шевченку в 1945 р., належить Ю. О. Меженку.

На 50–60-ті роки ХХ ст. припадає час активної роботи зі створення шевченкіани, у зв'язку з підготовкою до ювілейної події: 140-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, де головну роль відіграли такі бібліографи, як Ф. К. Сарана, Л. В. Беляєва, І. З. Бойко, О. І. Скокан, долучилися Л. І. Гольденберг, Г. М. Гімельфарб, М. М. Гресько,

бібліотек в развитии общества: Тез докл. и сообщ. Межд. науч. конф. (10–13 окт., 1989 г. Киев). – Вып. 1. – К., 1989. – С. 61–62.

⁴² Шевченківський «Букварь»: Кат. виставки / АН УРСР. ЦНБ ім. В. І. Вернадського: уклад.: Ю. А. Лабинцев, О. П. Онуфрієнко. – К., 1990. – 70 с.

Шевченківський «Букварь»: Кат. виставки / АН УРСР. ЦНБ ім. В. І. Вернадського: Київ. політехнічний ін-т: уклад.: Ю. А. Лабинцев, О. П. Онуфрієнко. – 2-ге вид., доп. – К., 1992. – 69 с.: іл. + додат.: Фототипія «Букваря южнорусского Т. Г. Шевченка».

⁴³ Т. Шевченко в литературе и искусстве: Библиогр. указ. материалов для изучения жизни и произведений Т. Шевченко / сост. М. Комаров. – Одесса, 1903. – 140 с.

Н. М. Андріанова; дослідження біографії належить Д. М. Іофанову. Спеціальні бібліографічні дослідження прижиттєвих видань належать С. О. Петрову.

Рукописний доробок вивчення шевченкіани належить А. Г. Адаменко, М. П. Візиру, І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинському та Ф. К. Сарані.

Наступний етап – кінець 80-х років – пов'язаний з бібліографічним показником, до якого увійшли видання до 1988 р. Тут варто відзначити бібліографів Л. В. Беляєву та Н. М. Мислович.

Сьогодні наступає новий етап підготовки ювілейного фундаментального бібліографічного показника до ювілейних свят у березні 2014 р.

УДК 028:004.77

Юлія Шлапак,

провід. ред. НЮБ НБУВ

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ: ОСОБИСТІТЬ ЯК КОРИСТУВАЧ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Становлення інформаційної культури як самостійного наукового напрямку й освітньої практики в Україні пов'язано з усвідомленням фундаментальної ролі інформації в суспільному розвитку; зростанням обсягів інформації; інформатизацією суспільства, розвитком інформаційної техніки й технології; становленням інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційний світогляд, культура читання.

Інформаційна культура на сьогодні вимагає від сучасної людини нових знань й умінь, особливого стилю мислення, що забезпечує необхідну соціальну адаптацію до змін та гарантує гідне місце в інформаційному середовищі. Створюваний у процесі інформатизації інформаційно-технічний потенціал суспільства визначається не лише рівнем розвитку сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Багато що залежить від рівня інформаційної культури, як соціуму в цілому, так й окремої особистості.

Поняття «інформаційна культура» міждисциплінарне, його вивчають представники багатьох сфер: культурологи, філософи, соціологи, фахівці з інформатики. Формуванням інформаційної культури займаються також бібліотекарі.

Одними з перших робіт, де використовувався термін «інформаційна культура», були статті бібліографів К. Войханської та Б. Смирнові «Библиотекари и читатели об информационной культуре» (збірка матеріалів дослідження «Библиотека и информация» 1974 р.) та Е. Шапіро «О путях уменьшения неопределённости информационных запросов» (журнал «Научная техническая библиотека СССР» 1975 р.). Результатом цих публікацій та інших робіт стало вироблення уявлень про інформаційну культуру як галузь культури, що пов'язана з функціонуванням інформації в суспільстві та формуванням інфор-

маційних якостей особистості, як науковий напрям та сферу діяльності, що є наслідком виокремлення усвідомлення науковим суспільством глобальної ролі інформації в процесі становлення суспільства та життєдіяльності особистості.

В українському та російському бібліотекознавстві подаються дещо різні визначення терміну «інформаційна культура». Згідно з трактуванням професора Ю. Зубова, «інформаційна культура – це систематизована сукупність знань, умінь, навичок, що забезпечує оптимальне здійснення інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення як професійних, так і непрофесійних потреб» [1]. Є. Медведєва визначає інформаційну культуру як «рівень інформаційної підготовки, який дає змогу людині не тільки вільно орієнтуватися в потрібному інформаційному середовищі, а й брати участь у його формуванні та перетворенні, сприяти інформаційним контактам» [2]. За визначенням Е. Семенюка, «інформаційна культура – це ступінь розвинутості інформаційної взаємодії та всіх інформаційних взаємовідносин у суспільстві» [3].

Досить детально подається визначення інформаційної культури в навчальному посібнику «Основи інформаційного права України». Його автори проаналізували різні наукові й популярні джерела, щоб з'ясувати, які формулювання може мати термін «інформаційна культура». Отже, **інформаційна культура** (від латин. *cultura* – освіта, розвиток та *informatio* – роз'яснення) – це:

- Сукупність досягнень певного людського суспільства (групи людей, нації, народу, суспільства, держави, міжнародного співтовариства) у сфері інформаційних відносин (у тому числі мистецтва, науки, техніки тощо).

- Відповідний рівень розвитку інформаційних відносин на певний момент часу, у просторі, колі осіб, що визначається порівняно з попередніми показниками інформаційної культури.

- Сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини у сфері інформаційних відносин та втілюються в результатах інформаційної діяльності. У вужчому розумінні, інформаційна культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, наукової та мистецької творчості, у контексті інформаційних відносин, а також установи й організації, що забезпечують їх функціонування (школи, вищі навчальні заклади, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо).

Отже, інформаційна культура – це й частина загальної культури, і систематизована сукупність знань, умінь, навичок, що забезпечує оптимальне

здійснення індивідуальної інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення особистих інформаційних потреб. Ця сукупність містить у собі:

– наявність інформаційного світогляду. Інформаційний світогляд – уявлення про такі поняття, як інформаційне суспільство, інформаційні ресурси, інформаційні потоки та масиви, закономірності їх функціонування й організації тощо. Інформаційний світогляд тісно пов'язаний з мотивацією діяльності людини, яка зумовлює успішність її інформаційної підготовки. Інформаційний світогляд є своєрідним стрижнем, який скріплює в єдине ціле всі компоненти інформаційної культури – бібліотечно-бібліографічні знання, культуру читання, знання можливостей інформаційних технологій. Так, культура читання включає в себе сприйняття, розуміння тексту й отримання з нього необхідної інформації. Для неї характерні усвідомлений вибір тематики читання, його систематичність і послідовність, уміння застосовувати різноманітні прийоми читання, взаємодіяти з довідково-бібліографічним апаратом, орієнтуватися в декількох джерелах інформації з метою оптимального вибору й сприйняття прочитаного.

Введення поняття «інформаційний світогляд» дає змогу забезпечити цілісність традиційної книжної (бібліотечної) та нової – комп'ютерної – інформаційної культур. Використання поняття «інформаційна культура особистості» дає змогу уникнути в інформаційному суспільстві конфронтації двох полярних культур – технократичної та гуманітарної [5];

- уміння формулювати свої інформаційні запити;
- здатність здійснювати самостійний інформаційний пошук різних видів документів;
- оволодіння навичками аналізу та синтезу інформації (наприклад, написання простого й розгорнутого планів, конспектування, анотування й реферування, підготовка оглядів, складання бібліографічних описів, оформлення цитат та посилань, списку використаної літератури тощо);
- володіння технологією інформаційного самозабезпечення, тобто уміння використовувати отриману інформацію у своїй навчальній або пізнавальній діяльності.

Оволодіння інформаційною культурою – це шлях універсалізації якостей людини, що сприяє реальному розумінню людини самої себе, свого місця й своєї ролі в суспільстві. Значну роль у формуванні інформаційної культури відіграє освіта, яка повинна формувати нового фахівця інформаційного суспільства. У цього фахівця необхідно виробити такі навички й уміння: диференціації інформації, виокремлення значущої

інформації, вироблення критеріїв оцінювання інформації, «виробляти» інформацію та використовувати її.

Ознакою інформаційної культури є не лише отримання найрізноманітнішої та різної за якістю інформації, а й уміння вибирати з великого масиву наявної інформації найбільш важливу й потрібну. Якщо раніше стояло питання «Що читати?», то сьогодні дедалі частіше виникає питання «Що не читати?». Якщо прагнути прочитати весь матеріал, який є на певну тему, то не залишиться часу для того, щоб внести свій вклад у вирішення цієї проблеми. «На перший план сьогодні висувається не збір інформації, – зазначає Е. Тоффлер, – а вміння відшукати у всій масі даних те, що необхідно, вірно проаналізувати відсіяні відомості і вчасно надати їх потрібному замовнику» [6]. До того ж потрібно вміти обробити інформацію відповідним чином, що не менш важливо, ніж безпосередньо зміст інформації.

Проблема розвитку інформаційної культури користувачів є сьогодні однією з найважливіших в освіті. Низький рівень інформаційної культури особистості стає на перешкоді її адаптації та соціалізації, перешкоджає професійній орієнтації та становленню як повноправного члена суспільства.

Головною метою освіти стає розвиток інформаційної культури тих, хто навчається, тобто підготувати їх до життя в професійній діяльності у високорозвинутому інформаційному середовищі, навчити їх самостійно діяти в цьому середовищі, ефективно використовувати його можливості й захищатися від негативних впливів.

На сьогодні існують такі загальнометодологічні принципи й умови організації інформаційної освіти:

1. Принцип культурологічного підходу. Він базується на усвідомленні глибокої взаємодії категорій «інформація» та «культура», на уявленні про те, що інформаційна культура є невід’ємною частиною загальної культури людини. З позиції культурологічного підходу інформаційна культура закладає світоглядні настанови особистості; формує її ціннісні орієнтації щодо інформації як до елемента культури; стає на перешкоді дегуманізації й заміні духовних цінностей досягненнями, поява яких зумовлена науково-технічним прогресом і безпрецедентним зростанням та розвитком нових інформаційних технологій в інформаційному суспільстві.

2. Принцип системного підходу дає змогу забезпечити цілісність подавання феномену інформаційної культури, подолати за рахунок введення єдиної методологічної бази ізольованість під час розгляду таких його традиційних компонентів, як бібліотечно-бібліографічні

знання, культура читання, комп'ютерна грамотність, реалізувати відповідно до тези «ціле більше, ніж сума його частин» досягнення нової якості у визначенні змісту поняття «інформаційна культура» як запоруки ефективної діяльності стосовно вирішення проблеми інформаційної підготовки тих, хто навчається.

3. **Принцип інтегративності** дає можливість побудови єдиної стратегії й тактики формування інформаційної культури особистості з орієнтацією на органічну взаємодію як освітніх, так і бібліотечно-інформаційних установ, кожна з яких відповідно до своєї специфіки покликана стати учасником інформаційного загального навчання. Реалізація цього принципу відкриває перспективи гармонізації роботи цих соціальних інститутів задля досягнення спільної мети – формування інформаційної культури особистості.

4. **Принцип діяльнісного підходу** означає, що формування інформаційної культури будуватиметься не з позиції бібліотекаря, який намагається пояснити користувачу, як влаштована бібліотека, інформаційна служба або комп'ютер, а також поінформувати про тонкощі бібліотечно-бібліографічної, інформаційної, комп'ютерної технології, а з позиції користувача, споживача інформації, виходячи з тих інформаційних завдань, які він має вирішувати під час своєї навчальної, пізнавальної чи творчої діяльності.

5. **Принцип технологічного підходу** дає можливість розглядати формування інформаційної культури того, хто навчається, як педагогічну технологію, що включає певну сукупність методів і засобів, що забезпечують досягнення заданого результату. Передбачає детальне визначення кінцевого результату та обов'язковий контроль його точності як основи здобуття продукції із заданими параметрами. Обов'язковими вимогами при цьому є масовість. Порушення цих вимог і відсутність хоча б одного елемента в заданому технологічному ланцюзі неминуче призводить до зниження якості результатів.

Процес формування інформаційної культури особистості лише тоді набуде статусу технології, коли визначено програму діяльності з чітко сформульованою метою, встановленою послідовністю дій, які приводять до досягнення поставленої мети (навчальна програма); є засоби реалізації поставленої мети (навчально-методичні, технічні тощо); встановлені вимоги до кінцевого продукту (знань й умінь) на кожному етапі навчання; існують інструменти виміру рівня інформаційної культури (тести, контрольні завдання тощо).

6. **Принцип безперервності** передбачає використання можливостей усіх ланок системи безперервної освіти (початкової, загальної, середньої

й потім подальшої) для формування інформаційної культури особистості. При цьому на кожній із цих ланок навчання основам інформаційної культури має бути обов'язковим і спеціально організованим.

У сукупності розглянуті вище принципи й підходи є концептуальними основами формування інформаційної культури особистості й можуть бути позначені як діяльнісно-ціннісна технологія, що є механізмом включення тих, хто навчається, у формування інформаційної культури. Передбачаючи єдиний системний підхід до процесу навчання, вона реалізується в умовах особистісно-орієнтованого й диференційованого навчання через пошукову й інтелектуально-пізнавальну діяльність тих, хто навчається, засновану на інтеграції знань і навиків, і спирається на інформаційно-культурний і культурно-ціннісний зміст освіти.

Діяльність бібліотек є важливим фактором виховання інформаційної грамотності особистості. Ця діяльність спрямована, з одного боку, на забезпечення основних умов навчання та наукової діяльності, з другого – на культурний розвиток особистості. Бібліотеки здійснюють комплексний підхід до формування інформаційної культури, використовуючи засоби та методи коригування та керування цим процесом; надають можливість об'єднувати пізнавальну й практичну інформаційну діяльність студентів. Завдання бібліотечної системи полягає в забезпеченні принципової можливості зв'язку між документом і користувачем. Виокремлювати ж необхідну інформацію з документа, оцінювати й переосмислювати її – доля користувача [10].

Процес формування інформаційної культури користувачів потребує диференційованого підходу, підбору методик і програм навчання з урахуванням професійної спеціалізації користувачів, рівня їхніх інформаційних потреб та інформаційної підготовки, наявних навичок володіння комп'ютерною технікою та має здійснюватися в бібліотеці в п'ятьох напрямках:

1. Робота з удосконалення комплектування та розкриття бібліотечних фондів.

2. Систематичне вивчення динаміки інформаційних потреб користувачів, особливо пов'язаних із ціннісно-орієнтаційною, пізнавальною, виробничою діяльністю.

3. Створення комфортних умов для задоволення інформаційних потреб користувачів.

4. Удосконалення роботи з підвищення рівня бібліотечно-бібліографічних та інформаційно-комп'ютерних знань.

5. Популяризація та реклама інформаційних послуг бібліотеки [7].

Діяльність бібліотеки спрямована на підвищення інформаційної освіти

суспільства. Проте суто інформаційна грамотність та її поширення серед користувачів бібліотеки передбачає ознайомлення читачів з можливостями та інформаційно-документальними ресурсами бібліотеки; виховання довірливого ставлення до неї; бажання стати її постійними відвідувачами; формування в читачів знання основних інформаційних джерел та навичок їх використання; формування навичок у сфері бібліотечно-бібліографічних та інформаційно-комп'ютерних знань; ознайомлення з інформаційними послугами бібліотеки; ознайомлення з провідними книгосховищами світу, архівами, музеями, центрами інформації та документації, банками даних і базами знань, існуючими інформаційними системами, віртуальними бібліотеками глобальної комп'ютерної мережі, можливостями використання інформаційних ресурсів за межами бібліотеки; навчання читачів користуванню інформаційно-пошуковою системою в традиційному та автоматизованому режимах; їх ознайомлення з методами аналітико-синтетичної обробки документів і переробки інформації.

Останнім часом стверджується погляд на бібліотеки як на органічну частину інформаційного середовища суспільства. До їх величезних інформаційних ресурсів додаються комп'ютери, програмні засоби, машиночитані джерела інформації, а можливість підключення до міжнародних комп'ютерних мереж збагачує їх ще й світовими інформаційними ресурсами. Формування інформаційної культури читачів, яка включала б не тільки традиційну бібліотечно-бібліографічну культуру, а й уміння оперувати інформацією з використанням сучасних комп'ютерних засобів, тобто поєднувала б традиційний бібліографічний інструментарій з комп'ютерними засобами, є однією з головних функцій сучасної бібліотеки. Для її реалізації бібліотеки повинні перейти від традиційної пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань серед читачів до їх цілеспрямованої інформаційної освіти [9].

Виховання інформаційної культури особистості взагалі є суспільною проблемою. Тому під час організації цієї роботи обов'язково треба враховувати ступінь розвитку науково-інформаційних та бібліотечно-бібліографічних ресурсів міста (району) в цілому, а також кожного окремого закладу, причетного до цієї справи; брати до уваги розгалуженість системи інформаційної освіти та її спадковість; наполегливо розвивати координаційні та коопераційні внутрішньовідомчі й міжвідомчі зв'язки.

Процес формування інформаційної культури читачів потребує диференційованого підходу, підбору методик і програм навчання з урахуванням професійної спеціалізації читачів, рівня їхніх інформаційних

потреб та інформаційної підготовки, наявних навичок володіння комп'ютерною технікою. Особливе місце в цій роботі з різними категоріями читачів належить державним публічним бібліотекам [9].

Форми, методи, зміст інформаційної освіти читача визначаються не тільки рівнем його культури читання або професійними потребами, а й умовами праці в бібліотеці, нерідко ситуативними методами обслуговування: в одних випадках, наприклад, бібліотекар може популярно роз'яснити правила розстановки книг на полицях, принципи користування алфавітно-предметним покажчиком до систематичного каталогу й картотеки статей, в інших – необхідне знайомство з відповідними ДСТами й документацією, що регламентують правила опису видань.

Форми навчання відрізняються способом передавання інформації, широтою охоплення аудиторії: це виставки, огляди, консультації, бібліографічні уроки, екскурсії, дні бібліографії, путівники, методичні поради тощо. Відомо, що перевагу читачі надають найменш заформалізованим заходам, до яких можна віднести:

- оглядові екскурсії по бібліотеці й стислі лекції з основ інформаційного пошуку для читачів, що тільки записалися;
- надання читачам можливості самостійно навчатися з використанням аудіо- і відеоматеріалів;
- розповсюдження путівників по фондах і каталогах, пам'яток читачам для самостійної орієнтації;
- розвиток системи наочних засобів оповіщення про структуру бібліотеки, її довідково-пошуковий апарат;
- підготовка й видання методичних порад з користування базами даних й електронним каталогом;
- організація курсів з навчання користуватися комп'ютерною технікою [10].

В умовах формування інформаційного суспільства бібліотеки мають забезпечувати користувачам доступ до електронних каталогів інших бібліотек, до електронних журналів, до всіх баз даних, які є в бібліотеках та інформаційних центрах. Це дає можливість навіть віддаленій бібліотеці забезпечити користувачам той же обсяг, глибину та якість інформації, як і у великій бібліотеці, враховуючи специфіку регіону, потреби й запити організацій, підприємств, установ, фірм, тобто як колективних, так й індивідуальних користувачів інформації.

У зв'язку з цим одним з напрямів діяльності бібліотеки повинно стати навчання читачів користуванню комп'ютерною технікою, яке може здійснюватися на комерційній основі. Цей напрям може бути реалізований

на базі спеціально обладнаного комп'ютерного класу, де водночас можуть проходити курс навчання не тільки читачі, а й працівники бібліотеки.

Автоматизація бібліотечних процесів, у свою чергу, потребує від бібліотекарів уміння працювати з електронними базами даних, володіння комп'ютерними технологіями, що стає обов'язковою умовою фахової підготовки працівників бібліотечно-інформаційної сфери. Тому виникає проблема адекватного підвищення інформаційної культури бібліотечних фахівців, які сьогодні повинні бути не тільки «лоцманами книжкових морів», а й навігаторами комп'ютерних мереж, чия діяльність формує нове інформаційне середовище [10].

Найбільш ефективною формою взаємодії бібліотекаря й читача є діалогова форма спілкування. Індивідуальне консультування має бути превалуючим у роботі з читачами й має супроводжувати обслуговування в різних відділах бібліотеки.

Позитивні результати має також інформаційна освіта читачів у процесі виконання їхніх запитів, тому що читач при цьому виявляє особисту зацікавленість у сприйнятті інформації. Таким чином, довідково-бібліографічне обслуговування можна використовувати як базову форму інформаційного навчання, під час якого проходить засвоєння читачем основ бібліографічної, інформаційної грамотності, закріплення навичок самостійного пошуку літератури.

Рівень інформаційної культури особистості виявляється в його інформаційній поведінці. Інформаційна поведінка, з одного боку, відображає активність особистості як суб'єкта, що пізнає, його уміння орієнтуватися в інформаційному просторі. З іншого боку, в інформаційній поведінці виявляється міра доступності й комфортності використання сукупних інформаційних ресурсів, тобто ті можливості, що суспільство надає людині, яка прагне відбутися як особистість і професіонал.

Сучасна інформаційна культура за своїм змістом є органічним цілим. Вона постає як ступінь досконалості людини, суспільства в цілому або певної його частини з використання інформації в усіх можливих формах життєдіяльності.

В інформаційному суспільстві, заснованому на знаннях, новою інформаційною культурою повинні володіти не тільки фахівці, а й все дієздатне населення. Це припускає підвищення його загального інтелектуального рівня, більш широке знайомство з досягненнями науково-технічного прогресу й можливостями їх використання в соціальній практиці. У процесі інформаційної взаємодії між наукою й суспільством, що в останні десятиріччя стає дедалі більш інтенсивним, дуже

важливо забезпечити визначений рівень інформованості суспільства про соціально значущі тенденції розвитку науково-технічного прогресу. Суспільство повинно бути заздалегідь підготовлене до сприйняття нових досягнень науки, техніки й технологій. Насамперед це стосується інформаційної сфери суспільства, у якій зміни відбуваються найбільш швидко та є найбільш радикальними.

Здатність суспільства досить швидко сприймати й практично використовувати в інтересах забезпечення своєї життєдіяльності нові знання, технології, технічні засоби й інформаційні ресурси становить нову інформаційну культуру суспільства. Рівень розвитку цієї культури, зокрема, може бути важливим інтегральним показником рівня розвитку суспільства в інформаційному столітті. На жаль, інформаційна культура поки є показником не загальної, а швидше професійної культури людини. Основою інформаційної культури можуть виступати знання про інформаційне середовище, про закони її функціонування, вміння орієнтуватися в інформаційних потоках. Пріоритетність в інформаційній політиці, підвищення рівня інформованості населення та якості освітнього процесу, вміння працювати в сучасних інформаційних мережах, користуватися новими типами комп'ютерної техніки дещо дає можливість сформувати нову інформаційну культуру.

Ідея інформаційної освіти й підвищення інформаційної культури особистості на сьогодні вже «переросла» національні кордони й придбала глобальний характер, що знаменує входження людини в інформаційне суспільство. Таким чином, проблема формування нової інформаційної культури суспільства є комплексною, багатоаспектною, що сьогодні існує в принципово новому інформаційному середовищі.

Список використаних джерел

1. *Зубов Ю. С.* Библиография и художественное развитие личности : монография / Ю. С. Зубов. – М. : Книга, 1979. – 144 с.
2. *Медведева Є. А.* Визначення поняття інформації у точних і природничих науках / Є. А. Медведева // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / ХДАК ; відп. ред. Н. М. Кушнарєнко. – Х. : ХДАК, 2001. – Вип. 7. – С. 100–108.
3. *Семенюк Э. Л.* Информационная культура общества и прогресс информатики / Э. Л. Семенюк // НТИ. – Сер. 1. – 1994. – № 7. – С. 3.
4. *Основи інформаційного права України* : навч. посіб. / В. С. Цимбалуєк, В. Д. Гавловський, В. В. Гриценко [та ін.] ; за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного, П. В. Мельника. – К. : Знання, 2004. – 274 с.

5. *Старовойтова О. Р.* Краткий справочник школьного библиотекаря / О. Р. Старовойтова ; при участии Т. И. Поляковой, В. Лисовской ; под общ. ред. Г. И. Поздняковой. – СПб. : Профессия, 2001. – 352 с. – (Серия «Библиотека»).

6. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.

7. *Бекас І. В.* Формування інформаційної культури користувачів в бібліотеці ВНЗ [Електронний ресурс] / І. В. Бекас, О. М. Бичко. – Режим доступу: [library.tup.km.ua-about_library-metodob-Buleten05-bul5_2.htm](http://library.tup.km.ua/about_library-metodob-Buleten05-bul5_2.htm). – Назва з екрана.

9. Формування інформаційної культури читачів [Електронний ресурс] : методичні поради. – Режим доступу: <http://www.library.donetsk.ua/texts/info.shtml>. – Назва з екрана.

10. *Пласичук В. П.* Информационно-сетевая культура пользователей: проблемы и решения [Электронный ресурс] : доклад на IV конференции «Право и Интернет: теория и практика», 17 дек. 2002 г. / В. П. Пласичук. – Режим доступа: www.parkmedia.ru/conf.asp?ob_no=362. – Загл. с экрана.

Розділ II

**УЧАСТЬ БІБЛІОТЕК
У ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ
КОМУНІКАЦІЇ**

УДК 34:007:025

Наталія Іванова,

заввідділу НЮБ НБУВ, канд. іст. наук

КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ У СФЕРІ ПРАВОВОГО ІНФОРМУВАННЯ

У статті висвітлюється участь бібліотек у суспільно-правових процесах держави в контексті соціально-політичної трансформації суспільства.

Ключові слова: правова комунікація, соціальні комунікації, бібліотека.

Формування інформаційного суспільства в сучасних умовах передбачає, серед іншого, зростання вимог до правової інформації, що впливає на мотиваційну сферу розвитку суспільства. Глобальне зростання ролі інформаційних процесів як чинників суспільного розвитку висуває на перший план діяльність інститутів ЗМІ в правовому комунікативному просторі, з одного боку, як активного посередника, з іншого – як повноправного учасника процесу політичної комунікації. Вагому роль у поширенні правової інформації відіграють державні засоби масової інформації. Крім того, реальна доступність до правової інформації широкого кола користувачів досягнута завдяки динамічному розвитку інформаційно-правових послуг бібліотек.

Розширюючи коло своїх послуг у сфері правового інформування наукова бібліотека сьогодні здійснює підготовку й проведення ефективної комунікації з учасниками правових процесів. У системі правової комунікації роль бібліотеки поглиблюється відповідно до еволюційних процесів системи соціальних комунікацій суспільства та значного розвитку політико-комунікативної взаємодії наукових бібліотек з владними структурами. З огляду на це бібліотека набуває багатьох ознак суб'єкта правової комунікації. Сутність і зміст функції бібліотеки в правовій комунікації обумовлені умовами життя суспільства, рівнем його соціального, політичного, духовного й культурного розвитку.

Активне входження бібліотек у нові комунікаційні сфери пов'язане з розширенням та збагаченням комунікацій у науковому співтоваристві. Ці питання розглядалися в роботах Р. Гіляревського [1], М. Слободяника [10] та ін. Висвітленню ролі й місця бібліотек у системі соціальних комунікацій присвячені праці Я. Шрайберга [12], Г. Шемаєвої [13],

В. Горового [3], Т. Гранчак [2] та ін. Визначення та розширення поняття правової комунікації торкалися у своїх працях Є. Романова [9], М. Козюк [5] та А. Поляков [8].

Аналіз літератури дає підстави стверджувати, що значення та можливості бібліотеки як учасника правових комунікацій на сьогодні достатньо не досліджені. Зокрема, у наукових працях дуже мало висвітлено діяльність юридичних бібліотек. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити роботи Ю. Пасмор [7].

Метою статті є висвітлення питань активізації участі бібліотек в процесі правової комунікації. Досліджуваний вид діяльності є еволюційним результатом трансформацій бібліотечного соціального інституту в умовах формування інформаційного суспільства та виникнення нових стратегій удосконалення й розширення системи інформаційного обслуговування. Отже, актуальним є з'ясування можливостей і ролі бібліотек у правовій комунікації.

За термінологічним визначенням права комунікація – це процес передачі правової інформації від правотворчого органу до суб'єкта правозастосування, що відбувається в правовій сфері суспільного життя. За визначенням, сформульованим О. Романовою, права комунікація – заснований на юридичних нормах порядок взаємодії суб'єктів, пов'язаний з обміном правовою та іншою інформацією, спрямований на задоволення їхніх законних інтересів і потреб [9, с. 29]. На думку М. Козюк, правову комунікацію можна визначити як специфічний вид соціального спілкування і взаємодії, у процесі якого відбувається систематичне поширення (передаванні) інформації про правила поведінки (норми).

Виходячи із запропонованих визначень, роль бібліотеки як організуючої інформаційної структури бачиться у виконанні посередницьких функцій між учасниками правової комунікації. Здатність сучасної наукової бібліотеки впливати на процеси розвитку інформаційного середовища, як невід'ємної частини будь-якого комунікаційного процесу, у правовій сфері дає змогу розкрити як соціальні причини, так і соціальний ефект правотворчого процесу та, як його наслідку, правових реформ. Бібліотечні установи як сучасні інформаційні центри сьогодні ефективно реалізують одну з найважливіших функцій, притаманних соціальним інститутам – соціалізуючу, тобто сприяють розвитку правової свідомості особи. Отже, бібліотека на інтерактивному рівні комунікації тобто організації взаємодії її учасників, та на рівні сприйняття, оцінювання, розуміння інформації виконує роль ретранслятора правової соціалізації,

адже формування образу права передує будь-яким іншим операціям з ним як з об'єктом (застосуванням, критикою, зміною, аналізом та ін.).

Створення бібліотекою інформаційного середовища правового спрямування, є системною сукупністю інформаційно-аналітичних засобів вироблення інформаційних ресурсів та організаційно-методичного забезпечення, орієнтована на задоволення потреб користувачів в інформаційних послугах і ресурсах правового характеру.

Посередницька інформаційна функція бібліотеки як сучасного інформаційного центру в процесі правової комунікації зосереджена на висвітленні та аналізі як правових норм, так і правовідносин, як цінностей, так і правосвідомості, як правових текстів, так і діяльності щодо їхньої інтерпретації та реалізації. На думку А. Полякова, усі зазначені структурні частини входять до поняття «право», яке, на думку автора, може інтерпретуватися як процес, як явище, інтегральне за своєю природою, як інтерсуб'єктивна соціокультурна реальність у комунікативно-діяльнісному аспекті. Спираючись на думку А. Полякова щодо визначення права як процесу, бібліотечна діяльність в ньому є дієвим інструментом реалізації творчої ролі права, а здійснення ефективного правового інформування є елементом системи правового виховання, зокрема формування розвинутого правового мислення, здібності робити компетентний висновок про всі процеси та явища правового життя. Важливість даних процесів обумовлена тим, що право сьогодні вводить у сферу свого впливу питання, які раніше були у сфері компетенції інших форм соціального регулювання. Це – постійно зростаюча потреба особи в розвиненні своїх здібностей, питання безпеки тощо. У зв'язку з цим очевидним є посилення інформаційно-правової діяльності у сфері роз'яснення та оцінювання впливу нових соціальних процесів (глобалізація, інформатизація, трансформація загальнолюдських цінностей) на сприйняття правової реальності. Це стосується питань контролю за діяльністю державних органів, відкритого доступу до джерел права та суміжної інформації, створення позитивного сприйняття в суспільстві цінностей права, запровадження нових критеріїв оцінювання правової політики держави.

Участь сучасних бібліотек у правових комунікаціях має комплексний характер і виявляється, по-перше, у вираженні значущих соціально-економічних, політичних, культурних та інших інтересів, цінностей та потреб суспільства. По-друге, бібліотечна діяльність у сфері правового інформування – основного виду здійснення комунікації бібліотекою – опосередковує та організовує процеси формування громадської думки про правотворення.

Форми участі бібліотек у правових комунікаціях обумовлюються засобами вираження і змістом правової інформації. Вони представлені

в першу чергу діяльністю щодо зберігання та надання доступу до правової інформації (масиву чинного та історичного законодавства; професійних коментарів та роз'яснень до міжнародного законодавства та законодавства України; статистичної та іншої інформації правового характеру; навчальної та монографічної юридичної літератури, систематизованої за галузями права; фахової наукової періодики та науково-практичної літератури, матеріалів судової практики тощо); вивченням інформаційних потреб фахівців правової сфери і суміжних напрямів діяльності; організацією доступу до вітчизняних і зарубіжних інформаційних правових ресурсів; інформаційно-правовим забезпеченням правотворчого процесу органів державної влади різних рівнів та публікацією правових актів в електронному вигляді; здійсненням інформаційно-аналітичної діяльності. На даному етапі розвитку правового суспільства в Україні інформаційно-аналітична діяльність бібліотек набуває додаткового значення, що обумовлено диференціацією користувачів і, відповідно, їхніх вимог, використанням відповідних методів переробки і надання інформації, освоєння нових соціальних та інформаційних технологій, створення нових видів інформаційного продукту. Інформаційно-аналітичне обслуговування користувачів є важливою ланкою комунікативного процесу, який в правовій сфері ускладнюється проблемними інтерпретаціями подій суспільного буття. Тут спостерігається вихід за межі традиційної діяльності бібліотек щодо передавання інформації від однієї системи (індивіда, групи, організації) до іншої. Інформаційно-аналітичні структури створюють новий специфічний інтелектуальний інформаційно-аналітичний продукт, який дає осмислення тенденціям, що виникають у суспільстві та його підсистемах, і рекомендації для втілення останніх у практичну діяльність з метою налагодження процесу суспільної взаємодії в правовій комунікації з залученням різних підходів для забезпечення зворотного зв'язку між суб'єктом права і законодавцем. Саме через активне впровадження в цей процес аналітичної складової інформаційний супровід правової комунікації, здійснюваний бібліотеками, набуває своєї значущості.

За рахунок еволюціонування в бібліотеках зазначених вище напрямів діяльності та трансформацій інформаційних запитів суспільства сьогодні активно розвиваються сучасні соціальні інститути нового типу – юридичні бібліотеки, що поєднують традиційні функції бібліотеки з функціями галузевих інформаційних центрів. Інформативно-комунікативна діяльність юридичних бібліотек дає змогу виявити джерела, передумови і чинники ефективності функціонуючих на інформаційному ринку правових ідей. Розкрити ступінь впливу правової інформації

на індивіда, на процес освоєння і розуміння ним оточуючої соціально-правової дійсності, результатом чого є комплекс правових знань, ідей, поглядів, уявлень у правовій свідомості та юридичному світогляді людини.

Основна мета діяльності юридичних бібліотек полягає в здійсненні правової просвіти – тобто поширенні правових знань і правової інформації з метою формування правової культури з використанням специфічних бібліотечних системи, форм і методів, роботи зі спеціальними групами користувачів, методичним забезпеченням, засобами підвищення кваліфікації фахівців бібліотечної справи в даній сфері та створенні ефективних інструментів для роботи з величезним масивом різноманітної правової інформації на основі комп'ютерних технологій.

Важливим аспектом правового інформування є надання відкритого доступу до інформації правового змісту. Тут варто наголосити на можливості використання пошукових систем та відкритого доступу до правової інформації, які надають бібліотечні та інші наукові установи багатьох країн світу. Такі послуги надають L'ADIJ – французька Асоціація інформаційного та юридичного розвитку (l'Association pour le Developpement de l'Informatique Juridique), NCSC – Бібліотека національного центру судів США (The Library of The USA National Center for State Courts), ISDC – Швейцарський інститут порівняльного права (Swiss Institute of Comparative Law, UKCLE – Британський центр юридичної освіти (UK Centre for Legal Education), WorldLII – Міжнародний інститут правової інформації (World Legal Information Institute), BAILII – Британський та ірландський інститути правової інформації, що забезпечують доступ до великої колекції британських та ірландських правових матеріалів (British and Irish Legal Information Institute) та ін.

У міжнародному інформаційному полі юридичні бібліотеки є активними учасниками галузевого інформаційного обміну та локальної правової комунікації. Яскравий приклад – Національна бібліотека США, що є науковою бібліотекою Конгресу США та обслуговує урядові органи, дослідницькі установи, науковців, приватні фірми, промислові компанії та ін. З моменту заснування Бібліотека Конгресу США займається проведенням якісного і своєчасного збору та аналізу міжнародних і зарубіжних правових джерел і забезпеченням значущою правовою інформацією Конгресу США, а також судових, виконавчих органів влади, юристів, академічних установ та широкої аудиторії. Бібліотека Конгресу має одну з найповніших у світі базу правових ресурсів. Важливим кроком у процесі підвищення ефективності правового інформування було створення під егідою Бібліотеки Конгресу США мережі GLIN (Global Legal

Information Network – глобальна юридична інформаційна мережа [16], що є відкритою базою даних офіційних текстів законів, нормативних положень, судових рішень та інших додаткових юридичних джерел, які вносять урядові та міжнародні організації. GLIN – це база даних з можливістю пошуку, яка охоплює різні юрисдикції по всьому світу і надає доступ через Інтернет до юридичних документів різних категорій.

Також у структурі Бібліотеки Конгресу США існує дослідницька служба, що здійснює інформаційну підтримку законодавчого процесу. Така підтримка полягає в підготовці аналітичних матеріалів (звітів про дослідження, довідок), рефератів, перекладів, індивідуальних інструкцій конгресменам та їхнім співробітникам.

З метою заохочення й підвищення цінності юридичних бібліотек, забезпечення лідерства в галузі правової інформації в 1906 р. була створена Американська асоціація юридичних бібліотек (AALL). Сьогодні ця структура охоплює більше п'яти тисяч учасників серед яких бібліотекарі – фахівці в сфері правового інформування та фахівці суміжних спеціальностей, які представляють широке коло організацій: юридичних фірм, юридичних шкіл, корпоративних юридичних відділів, судів і місцевих, державних та урядових установ [14]. Подібні структури функціонують у Бельгії, Австралії, Ізраїлі та багатьох інших країнах, зокрема NVB – Нідерландська асоціація бібліотек, інформації та професійних знань (Nederlandse Vereniging van Bibliothecarissen, Documentalisten en Literatuuronderzoekers – The Netherlands Association for Library, Information and Knowledge Professionals NZLLA – New Zealand Law Librarians' Association), OSALL/OSAR – Південно-африканська організація працівників правових бібліотек (Organisation of South African Law Libraries – Organisatie van Suid-Afrikaanse Regsbiblioteke), SLLG – Група працівників правових бібліотек Шотландії (Scottish Law Librarians Group).

За ініціативою AALL була створена міжнародна Асоціація юридичних бібліотек (International Association of Law Libraries IALL), яка у свою чергу є асоційованим членом Міжнародної асоціації юридичних наук та Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій. Метою організації є: забезпечення міжнародного співробітництва в галузі юридичної бібліотечної справи; сприяння проведенню наукових досліджень з правових проблем, організації міжнародних наукових контактів між працівниками юридичних бібліотек та правознавцями з різних країн; підготовка бібліографічних проектів на міжнародній основі тощо.

Вивчення та використання позитивного досвіду діяльності зазначених структур може сприяти виходу вітчизняних юридичних бібліотек

на більш високий рівень розвитку, здійсненню модернізації бібліотечної інфраструктури відповідно до світових стандартів, розширенню спектра послуг і примноженню кількості постійних користувачів. Розвиток міжнародної бібліотечної співпраці, участь у міжнародних бібліотечних і культурних проєктах у сфері правового інформування, у тому числі на основі нових форм і методів професійної бібліотечної діяльності, дає нові інструменти підтримки ефективного функціонування системи безперервної інформаційно-правової підтримки суспільства.

У сфері правових комунікацій в Україні відбувається стрімкий розвиток значної кількості галузевих інформаційних центрів. Зокрема, ефективну діяльність у сфері правового інформування здійснюють Національна юридична бібліотека (НЮБ) НБУВ, Національна парламентська бібліотека України, бібліотека Національного університету «Юридична академія ім. Ярослава Мудрого» та ін. Проводиться формування тематичних електронних баз даних, що спричинило перехід на якісно новий рівень створення документальних масивів електронних бібліотек, у тому числі правового спрямування зі своїми профілями комплектування, принципами визначення пріоритетних бібліотечних фондів і колекцій для переведення їх в електронну форму. З метою раціонального та якнайповнішого використання в освіті, проведенні наукових досліджень, здійсненні іншої діяльності в НЮБ НБУВ успішно реалізується підготовка програм щодо розширення фондів правової інформації, зокрема в електронному вигляді, зокрема оцифрування історичних джерел української національної правової думки, різноманітних колекцій літератури з правових наук та періодики зазначеного напрямку та надання подальшого доступу до них. Ведеться робота щодо поглиблення функцій відповідних спеціалізованих підрозділів бібліотек, організації консультативно-навігаційної роботи, орієнтованої на користувачів непрофесіоналів, що сприяє розширенню доступу до правової інформації.

Проводиться інформаційно-аналітична робота з висвітлення проблем оцінювання громадськістю правотворчості та правових реформ. Здійснюється підготовка бюлетеня оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», що висвітлює вітчизняну та зарубіжну експертну оцінку правових процесів в Україні, відображає загальні тенденції та реакції на процеси правотворення та застосування норм права в блогосфері, представляє аналітичні статті, записки, висновки, підготовлені безпосередньо співробітниками НЮБ, що містять правові аспекти розв'язання кризових питань, перспективи та прогнози тощо.

Крім того, на запити користувачів готуються тематичні інформаційно-аналітичні бюлетені, серед яких «Безпека підприємництва», що висвітлює актуальні проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності: актуальні новини системи корпоративної безпеки, ефективність кодифікування норм податкового, трудового та іншого законодавства, питання інформаційної безпеки підприємництва в Україні, проблеми рейдерства, інтелектуальної власності та ін. На базі використання нормативно-правових матеріалів, консультативних матеріалів провідних фахівців розроблено цикл збірників «Влада для громадян», в яких узагальнено відповіді центральних органів виконавчої влади на запитання фізичних та юридичних осіб з конкретних правових питань, що виникають у різних сферах життя.

Отже, діяльність юридичних бібліотек в Україні як динамічної, постійно еволюціонуючої системи може стати моделлю успішного партнерства між державою, інститутами громадянського суспільства і приватним сектором, а також організаційною ланкою міжбібліотечної діяльності в правовій сфері. Це свідчить про високу актуальність завдань розвитку системи правового інформування та вироблення нових підходів до інформаційного забезпечення правової науки та суспільства загалом. Значущість пошуку нових форм і методів даного типу діяльності може надати нового імпульсу для розвитку бібліотек у напрямі сучасних інформаційно-комунікативних центрів та подальшого узгодження різних аспектів інтерпретації участі бібліотек у правових комунікаціях.

Список використаних джерел

1. *Гиляревский Р.* Информационный менеджмент. Управление информацией, знанием, технологией / Р. Гиляревский. – СПб. : Профессия, 2009. – 304 с.

2. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація [Електронний ресурс] / Т. Гранчак. – К., 2012. – 482 с. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/Siaz/Monograf/monog-granchak.pdf>. – Назва з екрана.

3. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс [Електронний ресурс] / В. Горовий / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2010. – 360 с. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/siaz/monograf/mongor.pdf. – Назва з екрана.

4. *Коваленко І.* Система комунікаційних засобів формування правової культури бібліотечних фахівців [Електронний ресурс] / І. Коваленко // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 3. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2011_3/st_11.pdf. – Назва з екрана.

5. *Козюк М.* Правовое пространство и правовые коммуникации [Электронный ресурс] / М. Козюк. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1169559>. – Загл. с экрана.

6. *Коломийцев В.* Социология права и правовая культура [Электронный ресурс] / В. Коломийцев // Гражданин и право. – 2006. – № 6. – Режим доступа: <http://gov.cap.ru/hierarchy.asp?page=./23/1175/77423/275133>. – Загл. с экрана.

7. *Пасмор Ю.* Новая роль правничих бібліотек в інформаційному суспільстві / Ю. Пасмар // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 9. – С. 14–18.

8. *Поляков А.* Общая теория права : курс лекций / А. Поляков. – СПб., 2001. – С. 3.

9. *Романова Е.* Правовая коммуникация : общетеоретический анализ / Е. Романова // Вестн. Саратов. гос. акад. права. – 2009. – № 4 (68). – С. 29–31.

10. *Слободяник М.* Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції [Електронний ресурс] / М. С. Слободяник. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bdil/2009_4/2.pdf. – Назва з екрана.

11. *Токарська А.* Комунікативні тенденції в контексті новітньої державної політики / А. Токарська // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи : матеріали II звітн. наук. конф. – Львів, 2008. – С. 217–220.

12. *Шрайберг Я.* Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе : ежегод. докл. конф. «Крым», 2010 г. / Я. Шрайберг. – Судак ; Москва : препрогр. центр ГПНТБ России, 2010. – 77 с.

13. *Шемаєва Г.* Система науково-галузових комунікацій: теоретико-методологічне обґрунтування / Г. Шемаєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 1. – С. 72–77.

14. The American Association of Law Libraries : website [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.aallnet.org/default.aspx>. – Title from the screen.

15. The International Association of Law Libraries : website [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.iall.org>. – Title from the screen.

16. Global Legal Information Network : website [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.glin.gov/search.action>. – Title from the screen.

УДК 026:34:007

Юлія Половинчак

заввідділу НЮБ НБУВ, канд. іст. наук

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРЕДСТАВЛЕННЯ БІБЛІОТЕКАМИ ДОСЯГНЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДУМКИ

У статті на прикладі діяльності Бібліотеки Конгресу США, мережі інституційних бібліотек Європейського Союзу, діяльності російських бібліотек розглядається досвід з акумуляції та представлення бібліотеками інформації правового характеру.

Ключові слова: Юридична бібліотека Конгресу, THOMAS, EUROLIB.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується, серед іншого, зростаючою потребою в наданні достовірної, повної та своєчасної правової інформації. Поряд з причинами загального характеру (зміцнення правових і демократичних засад держави, підвищення рівня законності, правової культури суспільства тощо) така необхідність диктується водночас і станом законодавства: по-перше, постійно з'являються нові суспільні зв'язки і відносини, які, відповідно, потребують правового регулювання, а отже, появи принципово нових галузей права. По-друге, глобалізаційні процеси актуалізують розвиток як міжнаціональних, так і наднаціональних правових відносин.

Очевидно, що ці тенденції є викликом для системи правового інформування та бібліотек як її важливого елементу. З огляду на це сучасні бібліотеки активізують діяльність у сфері політико-правових інформаційних обмінів, зокрема, формуючи бази даних та інших інформаційних ресурсів правового характеру, здійснюючи наукові дослідження та інформаційно-аналітичну роботу з питань політико-правової проблематики; надаючи юридично-консультативну допомогу; проводячи правову просвітницьку діяльність.

Бібліотеки як інформаційні центри, орієнтовані на пошук, акумуляцію, зберігання, організацію та поширення суспільно корисних знань, зокрема і правових, є об'єктом наукового інтересу науковців. Висвітленню різних аспектів їхньої діяльності в контексті соціально-комунікаційної теорії присвячені праці М. Слободяника [9], Ю. Столярова [10], О. Онищенко

[8], В. Горового [1; 2], Г. Шемаєвої [12; 13], В. Копанєвої [6]. Комунікаційні аспекти діяльності бібліотечно-інформаційних структур розглядалися також у працях М. Дворкіної [5], В. Мінкіної [7], А. Чачко [11]. Останнім часом з'явилися дослідження, присвячені розгляду ролі бібліотечних установ у науковому та інформаційному супроводі політичних та правових процесів [3, 4]. У цьому контексті для з'ясування перспективних напрямів роботи бібліотек у налагодженні ефективного інформаційно-аналітичного супроводу суспільно-політичних процесів актуальним видається осмислення досвіду зарубіжних бібліотек у представленні досягнень національної правової думки.

Серед зарубіжних бібліотек, діяльність яких передбачає істотну правову складову, варто виділити Бібліотеку Конгресу США (The Library of Congress), в організаційній структурі якої передбачено Дослідницьку службу Конгресу, покликану забезпечувати законодавчий процес вичерпними, достовірними, об'єктивними, авторитетними і конфіденційними, за необхідності, дослідженнями. Бібліотека Конгресу водночас надає інформаційне забезпечення виконавчій владі і судовій системі, виконує функції агентства з авторських прав США – Бюро реєстрації авторських прав є структурним підрозділом бібліотеки.

Для забезпечення органів влади всіх рівнів всебічними дослідженнями в галузі права і надання юридичних довідкових послуг функціонує Юридична бібліотека, створена ще в 1832 р. На сьогодні цей підрозділ Бібліотеки Конгресу є найбільшою юридичною бібліотекою у світі, його фонди в понад 3 млн томів охоплюють колекції національних правових ресурсів та законодавства практично з усіх країн світу; від найдавніших і примітивних до найсучасніших і складних; усі системи права, як і всі теми в рамках закону. Юридична бібліотека намагається залучити й утримати в постійних колекціях найважливіші матеріали зарубіжного права – усіх основних національних, державних та прирівняних юрисдикцій: офіційні бюлетені, конституції, кодекси, закони, адміністративні правила і норми, коментарі та індекси законів, правил і норм, судові рішення та звіти, доповіді, правові бібліографії, каталоги, словники та енциклопедії. Вибірково акумулюються правова періодика, наукові дослідження, дисертації правового змісту, матеріали з історії права, публікації асоціацій адвокатів.

Що ж до американського права, то Юридична бібліотека є сховищем для повного представлення всього спектра юридичної інформації – законопроектів, резолюцій, матеріалів слухань Конгресу США, федеральних і державних урядових документів правового характеру та інших документів; правової періодики, звітів та оглядів Верховного суду США та

апеляційних судів. Бібліотека акумулює, зберігає (забезпечує друк і мікрофільмування) колекцій та надає до них доступ. В онлайн режимі користувачі можуть скористатися інтерактивним каталогом (пошук за каталогом книг, журналів, урядових документів та інших матеріалів, доступних у колекції Юридичної бібліотеки); доступом до колекції рідкісних видань (огляд колекції з демонстраційними фрагментами); методичними керівництвами до колекцій – так званими путівниками (guides) з різних питань, інформації стосовно колекції бібліотеки, методів юридичних досліджень, подій та проблем у рубриці «Юридичні дослідження та Путівник по колекції» (Legal Research and Collection Guides),

Юридична бібліотека Конгресу надає інформаційно-аналітичні, порівняльно-правові довідки щодо національного, зарубіжного та міжнародного законодавства. Зокрема, на сайті бібліотеки у вільному доступі представлені аналітичні огляди, що стосуються актуальних юридичних тем (Current Legal Topics), юридичних новин і подій у всьому світі (Global Legal Monitor), поповнюваних інформацією з Глобальної мережі правової інформації (Global Legal Information Network) – міжнародно-правової бази даних з офіційними повнотекстовими документами, опублікованими мовою оригіналу. Бібліотека в рамках задоволення потреб громадськості в інформаційно-аналітичних матеріалах юридичного характеру надає онлайн доступ до історичних юридичних документів у рубриці «Століття законотворення для нової нації» (Century of Lawmaking for a New Nation).

Також, враховуючи величезні обсяги глобальної правової інформації та виходячи з необхідності забезпечення наукових досліджень різних напрямів у галузі права, Юридична бібліотека Конгресу надає науково-методичну допомогу. Зокрема, її фахівцями було розроблено як загальне керівництво до глобальної правових досліджень [14] для посилання на джерела, збірники, цитати, періодичні видання (індекси і бази даних), словники, інтернет-ресурси, безкоштовні громадські веб-сайти, на основі передплати, послуги, з урахуванням конкретних веб-сайтів, так і за країнами [14]⁴⁴ (керівництво щодо кожної країни містять вступ у правову систему, офіційні джерела права, друковані ресурси і веб-ресурси).

Інформація навігаційного характеру, що має полегшувати користувачам пошук потрібних історико-юридичних документів, зосереджена в рубриці ТОМАС (THOMAS). THOMAS – керівництво з пошуку відповідних документів та навігації сучасними законодавчими базами, створене в контексті ініціативи Конгресу США щодо вільного доступу

⁴⁴ Foreign and International Law. – Mode of access: <http://www.loc.gov/law/help/foreign.php>

громадськості до федеральної інформації законодавчого характеру. Бібліотека розширила цю ініціативу і сьогодні надає доступ до текстів законів і резолюцій та їхніх описів (Bills, Resolutions), інформації стосовно діяльності Конгресу (Activity in Congress), звітів Конгресу (Congressional Record), інформації стосовно діяльності комітетів Конгресу (Committee Information), договорів (Treaties), президентських номінацій (Presidential Nominations), урядових ресурсів (Government Resources) [3, 347].

Отже, надання широкій громадськості вільного доступу до якнайширших масивів правової інформації є важливою складовою діяльності Юридичної бібліотеки Конгресу, що відіграє в правовій системі США ключову роль у забезпеченні відкритості влади для громадян.

Заслугоує на увагу досвід роботи бібліотек у галузі правового інформування на міжнародному рівні, зокрема, EUROLIB – організації інституційних бібліотек ЄС (Organization of EC institutional Libraries, <http://www.eurolibnet.eu/3/26/>). Неофіційна група співпраці інституційних бібліотек ЄС була створена за ініціативою Генерального секретаря Європейського парламенту в червні 1988 р., таким чином EUROLIB є найстаршою з груп зі співробітництва між органами ЄС. Власне, як організація EUROLIB була утворена резолюцією Генеральної Асамблеї в 1997 р.

Сьогодні мережа EUROLIB об'єднує понад 40 установ – спеціалізованих бібліотек, створених для обслуговування органів об'єднаної Європи, таких як Центральна бібліотека Європейської комісії, Бібліотека Cedefop – Європейського центру розвитку професійної освіти (European Centre for the Development of Vocational Training), бібліотеки Суду ЄС, Комітету регіонів ЄС, Європейського поліцейського коледжу та низки інших; допоміжних установ ЄС у галузі інформаційного обслуговування, таких як Центр перекладів для органів Європейського Союзу чи відділ життєвого циклу інформації та відділ інформаційних технологій Ради Європи; наукових центрів – дослідження євроінтеграції у віртуальному середовищі (CVCE – Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe), Європейської дослідницької ради; центрів інформування громадськості та ін.

Всі ці установи, розташовані у різних країнах Європи, зосереджені на вирішенні спільних завдань інформаційного обслуговування органів, що становлять інституційну структуру ЄС. Їх об'єднання спрямоване на підвищення ефективності професійної діяльності персоналу бібліотек шляхом міжбібліотечного співробітництва; допомагає бібліотекам-учасникам досягти економії інвестицій у технології, закупки та послуги. EUROLIB розробляє загальні інструменти бібліографічного управління та забезпечення високої якості бібліотечних послуг, зокрема,

бібліографічного обліку та послуг з доставки документів у галузі європейської інтеграції; сприяє просуванню нових технологій в європейських установах для підвищення ефективності використання бібліотечних ресурсів, а також поліпшення доступу до EUROLIB-колекції. Об'єднання інституційних бібліотек підтримує загальний європейський підхід до таких питань, як збереження, надання доступу до історичних та сучасних колекцій та авторського права.

Важливою функцією EUROLIB є забезпечення бібліотечного форуму Європейського співтовариства для обміну досвідом і передовою практикою; поширення обізнаності про внесок європейських бібліотек у роботу установ, які вони обслуговують [15].

Практично всі учасники EUROLIB орієнтовані в першу чергу на обслуговування органів ЄС: вільний доступ до ресурсів надається співробітникам установ і органів ЄС; доступ для фахівців і дослідників (дипломатів, державних службовців з країн-членів ЄС, практикуючих юристів, викладачів, студентів та ін.) надається, як правило, за попереднім записом. Серед послуг, що їх інституційні бібліотеки ЄС пропонують користувачам поряд з традиційними, такими як замовлення через міжбібліотечний абонемент чи підготовка довідок за інформаційними запитами, варто відзначити додаткові: видавничу діяльність – випуск інформаційних бюлетенів щодо останніх подій європейської політики; повідомлення про нові видання, отримані бібліотекою, закупівлю видань на замовлення читачів, надання консультацій професійних експертів.

Значна увага приділяється акумуляції, збереженню та наданню доступу до інформації на електронних носіях – переважно це бази даних та CD-ROM чи доступ до документів через сайти бібліотек. Потужні електронні інформаційні ресурси акумульовано на сайті Центральної бібліотеки Європейської комісії (http://ec.europa.eu/libraries/doc/index_en.htm): доступ до кількох онлайн-баз даних, публікації міжнародних організацій в офіційному журналі Європейського Союзу, національних газетах. Колекції бібліотеки містять документи, що висвітлюють як історію, так і актуальні проблеми європейської інтеграції: питання міжнародного співробітництва та міжнародних відносин; особливості економічної, фінансової та соціальної політики Європейського співтовариства, міжнародних валютно-фінансових відносин; розвиток освіти, культури, науки, демографічні та статистичні характеристики членів ЄС, проблеми навколишнього середовища та природних ресурсів, інформації тощо.

Бібліотека надає доступ до комерційно виданих книг і журналів на всіх мовах співтовариства (основні колекції французькою, англій-

йською та німецькою мовами); до основних щоденних газет усіх держав-членів та деяких третіх країн. Віртуальна колекція Центральної бібліотеки Європейської комісії містить електронну бібліотеку документів Європейського підрозділу співпраці в галузі юстиції Євроюсту (Eurojust – European Judicial Cooperation Unit); портал Європейської електронної юстиції – European e-Justice portal (<https://e-justice.europa.eu/home.do?action=home&plang=en>) – електронні вікна для доступу до системи правосуддя на всій території ЄС; загальну інформацію про законодавство ЄС, національне законодавство держав-членів і міжнародне право, про прецедентне право на рівні ЄС та національному, міжнародну судову практику; організацію правової професійної діяльності на рівні ЄС та національному рівні, а також у різних системах правосуддя.

Серед бібліотек мережі EUROLIB варто виокремити електронну бібліотеку Європейського поліцейського коледжу (European Police College – CEPOL), агентство ЄС, покликане об'єднати старших офіцерів поліції з поліцейських сил в Європі, в основному для підтримки розвитку мережі і заохочення транскордонного співробітництва для боротьби зі злочинністю, громадської безпеки та правопорядку шляхом організації навчальних заходів та досліджень. Електронна бібліотека (<http://www.copol.europa.eu/index.php?id=e-net-e-library>) є частиною електронної мережі CEPOL, яка дає змогу архівувати, передавати і розповсюджувати будь-які документи, наукові дослідження для роботи правоохоронців. Цільова аудиторія бібліотеки – офіцери, тренери та викладачі поліцейських коледжів та академій у державах-членах ЄС, учні університетів або науково-дослідних правоохоронних досліджень та науки.

Досвід надання користувачам консультаційних послуг стосовно питань політико-правового характеру мають російські бібліотеки, в яких відповідно до міжвідомчої програми «Створення загально-російської мережі публічних центрів правової інформації на базі загальнодоступних бібліотек» організуються центри правової інформації (ЦПІ). Реалізація Програми почалася в 1998 р. Російським фондом правових реформ за участю Федерального агентства урядової інформації і зв'язку та Міністерства культури Російської Федерації. З 2002 р. реалізується Міжрегіональною громадською організацією на підтримку побудови інформаційного суспільства «Інформація для всіх» та партнерськими організаціями. Призначення таких центрів – організація вільного доступу громадян до правової інформації на основі використання сучасних інформаційних технологій. Так, Центр Російської

національної бібліотеки (<http://www.nlr.ru>) забезпечує доступ до правових баз даних «КонсультантПлюс», «Гарант», «Кодекс», «ФСО Росії» (Служба спеціального зв'язку та інформації Федеральної служби охорони Росії), які періодично оновлюються. Для допомоги користувачам у пошуку необхідної їм інформації політико-правового характеру співробітниками Центру було розроблено ряд спеціальних путівників, до яких забезпечується онлайн доступ: «Правові ресурси в мережі Інтернет», «Офіційні періодичні видання», «Економічні ресурси в мережі Інтернет», проект «Періодичні видання з економіки і права». Окремо серед юридичної періодики виділені газети і журнали – джерела офіційної публікації законодавства, перелік яких структуровано залежно від гілок влади, суб'єктів федерації.

На порталі міститься детальний перелік посилань на електронні представництва органів державної влади різних рівнів – як федеральних, так і суб'єктів Російської Федерації, а також портали міжнародних фінансових інститутів, російських і міжнародних бізнес-асоціацій, сайти з законодавства країн світу і систем державної влади, правових бібліотек тощо. Відвідувачам сайту доступні посилання на сторінки інформаційних центрів і агентств, компаній, що надають правові послуги, навчальних закладів, в яких можна здобути юридичну освіту, центрів правової інформації, що надають інформацію політико-правового характеру для громадян.

Слід зазначити, що з розвитком і набуттям досвіду ЦПП, їхня роль і функції змінюються, не обмежуючись лише наданням доступу до достовірної правової інформації, а дедалі більше зосереджуючись на наданні консультативних послуг, часто з залученням професійних юристів. Центрами надаються різноманітні види юридичної допомоги: юридична консультація з правового питання; юридичний висновок у письмовій формі в конкретній справі (питанні); складання довідок, запитів; складання скарг, клопотань (окрім судових); представлення інтересів громадян по цивільно-правових питань у цивільному, адміністративному і кримінальному судочинстві; представлення інтересів громадян в органах державної влади, місцевого самоврядування; надання юридичної допомоги з виїздом до громадянина за місцем проживання та ін.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що бібліотеки, відповідаючи на сучасні виклики, розширюють спектр послуг правового інформування, активізують діяльність у сфері політико-правових інформаційних обмінів та відіграють дедалі більшу роль у наданні громадськості

вільного доступу до правової інформації та забезпеченні відкритості влади для громадян.

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К., 2005. – 300 с.

2. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий – К., 2010. – 360 с.

3. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

4. *Іванова Н.* Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 26. – С. 81–87.

5. *Дворкина М. Я.* Библиотечное обслуживание: новая реальность : лекции / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 2003. – 48 с.

6. *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / В. О. Копанєва / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

7. *Минкина В. А.* Коммуникационная политика библиотеки: содержание и особенности формирования [Электронный ресурс] / В. А. Минкина. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2003&num=6&art=2>. – Загл. с экрана.

8. *Онищенко О. С.* Інформаційні складові розвитку української державності і громадянського суспільства / О. С. Онищенко // Правова держава: щорічник наук. пр. – 2006. – Вип. 17. – С. 509–512.

9. *Слободяник М. С.* Трансформація змісту діяльності національної бібліотеки в період формування інформаційного суспільства // Вісн. Харк. держ. акад. культури // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 1999. – Вип. 1. – С. 30–38.

10. *Столяров Ю. М.* Библиотека: структурно-функциональный подход : [монография] / Ю. М. Столяров. – М. : Книга, 1981. – 255 с.

11. *Чачко А. С.* Развивающаяся библиотека в информационном обществе : науч.-метод. пособие / А. С. Чачко. – М. : Либерия, 2004. – 88 с.

12. *Шемаєва Г. В.* Комунікаційні навігатори наукових електронних ресурсів: створення та використання / Г. В. Шемаєва // Вісн. Кн. палати. – К. : 2007. – № 5. – С. 32–36.

13. *Шемаєва Г. В.* Система науково-галузевих комунікацій: теоретико-

методологічне обґрунтування / Г. В. Шемаєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 1. – С. 72–77.

14. Accidental Tourist on the New Frontier : An Introductory Guide to Global Legal Research, [Electronic resource] ; eds. Jeanne Rehberg & Radu D. Popa, Littleton, CO: F. B. Rothman, 1998. 1 v. Hardbound. – Mode of access: <http://www.loc.gov/law/help/foreign-guide.pdf>. – Title from the screen.

15. Eurolib Work programme for 2010–2015. – Mode of access: [http://www.euolibnet.eu/files/2010_WP_3 p.pdf](http://www.euolibnet.eu/files/2010_WP_3_p.pdf). – Title from the screen.

16. Foreign and International Law. – Mode of access: <http://www.loc.gov/law/help/foreign.php>. – Title from the screen.

УДК 021.1:321.02

Тетяна Гранчак,

заввідділу СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ТРАДИЦІЇ В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті висвітлюється участь бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії, формування відповідної традиції, співвідносної з суспільними запитам, розглядаються основні напрями та масштаби функціонування бібліотечних установ у системі політичної комунікації з часів її виникнення.

Ключові слова: політична комунікація, бібліотека.

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувалися кардинальними змінами в осмисленні місця та ролі комунікативних процесів у політичному житті суспільства. Якщо раніше комунікативна складова розглядалась переважно як достатньо важливий, але все ж таки негрунтовний елемент політики, то з переходом суспільства до інформаційного етапу свого розвитку вона поступово пересувається в самий її епіцентр. Сьогодні свідоме, цілеспрямоване й ефективне використання політико-комунікативних технологій стає однією з найважливіших умов оптимізації процесу функціонування політичної системи та публічної влади. Тому цілком закономірною є підвищена увага авторитетних представників філософії політики, соціально-філософської та політичної науки до детермінуючої функції комунікативної сфери щодо формату наявних політичних відносин. За висновком А. І. Соловйова, «комунікація стала системоутворюючим елементом політики й набула в ній нового онтологічного статусу, втративши колишній допоміжно-технічний характер» [6, с. 10].

Разом з тим недостатньо висвітленим залишається процес еволюції політичної комунікації в історичному розрізі, не розкрито й історію становлення таких суб'єктів політичної комунікації, як бібліотеки. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли відображення в зарубіжних дослідженнях, присвячених розвитку PR, утім основна увага в них приділяється розвитку реклами та ЗМІ, факти, пов'язані з розвитком політичної комунікації, розглядаються лише як приклади соціальної, не сфокусована увага на ролі бібліотек у політико-комунікативних

процесах, принципових змінах у функціонуванні бібліотек, спричинених зміною суспільних відносин і політичної системи. Специфіка розвитку бібліотечної сфери в країнах Стародавнього світу аналізувалась такими вченими, як Б. Ф. Володін [2], С. Бейлс [7], С. Крамер [16] М. Харріс [14] Х. Філіпс [17] та іншими, утім їхні дослідження спрямовані переважно на з'ясування внутрішньої структури бібліотек, питання формування та систематизації їхніх фондів тощо. Проблема участі бібліотечних установ у процесах політичної комунікації спеціально ними не досліджувалась. Що стосується вітчизняної науки, то в ній також відсутні спеціальні дослідження згаданої проблеми.

Отже, метою даної статті є висвітлення становлення бібліотек як учасників процесів політичної комунікації, специфіки їх функціонування в системі політичної комунікації в країнах Стародавнього світу.

Виходячи з політологічного підходу до розуміння влади, можна стверджувати, що політична комунікація як явище з'являється на тому етапі розвитку людського суспільства, коли актуальними стають питання політичної влади та розподілу ресурсів, формуються спеціальні інститути здійснення влади, насамперед держави – приблизно у IV–III тис. до н. е.

У ці часи з розвитком письмової форми вербальної комунікації з'являються спеціальні соціальні інститути – бібліотеки, покликані збирати, систематизувати, зберігати для майбутніх поколінь вироблені в процесі розвитку людства знання та надавати доступ до них.

З моменту своєї появи бібліотека виступає як ланка в низхідному потоці вертикальної комунікації від влади до суспільства та у владному горизонтальному інформаційному потоці. Разом з тим бібліотеки насамперед задовольняли інформаційні потреби політичної еліти й сприяли циркуляції суспільно значущих знань саме в її середовищі, а отже, бібліотека може розглядатись як інформаційна база в процесі прийняття владних рішень.

Батьківщиною бібліотек вважають Стародавній Близькій Схід – саме там виникли перші книгосховища. Одними з перших поряд з приватними створювались бібліотеки при храмах і палацах. Причому, на думку бібліотекознавця й історика М. Харріса, такі бібліотеки створювались внаслідок трансформації урядових архівів, які розростались за рахунок накопичення юридичних, історичних та генеалогічних записів [14, с. 9], тобто під впливом активізації урядової діяльності і письмової форми політичної комунікації.

Враховуючи той факт, що жерці і писці часто обіймали державні посади і, використовуючи знання для підтримання свого статусу, отримували право монопольного користування храмовими бібліотеками

[13, с. 704–705], можна стверджувати, що бібліотеки від початку свого заснування розглядалися як сховища інформації та знань, потрібних для процесу управління і зміцнення влади. При цьому С. Бейлс [7, с. 27, 32] звертає увагу на те, що в кінцевому підсумку обов'язком писця завжди було обслуговування храму і царя (як бога, або, як мінімум, як представника богів на землі). Він мав записувати дані й інтерпретувати інформацію з метою підтримки храму і правителя. Говорячи про офіційні – палацеві і храмові бібліотеки, дослідник наголошує, що вони засновувались з метою обслуговування інтересів держави інформацією, що мала першочергове значення для існування цієї держави.

На офіційну природу таких бібліотек вказує їхнє розташування – традиційно вони розміщувались поблизу установи, яку обслуговували, зміст їхніх фондів, який відповідав діяльності інституту-засновника, і наявність печатки державних або храмових адміністраторів. Такі бібліотеки містили як архівні, так і бібліотечні документи. Опікування правителів давніх держав та жрецьких адміністрацій храмів підтриманням злагодженої роботи цих установ демонструє їх велике державне значення.

Одна з найвідоміших бібліотек була створена асирійським царем Ашшурбаніпалом. За даними досліджень співробітників Британського музею, здійснених у рамках проекту «Бібліотека Ашшурбаніпала» (The Library of Ashurbanipal), цар наказав у своєму царському палаці в Ніневії зібрати в копіях та оригіналах десятки тисяч давніх історичних, релігійних, магічних й астролого-астрономічних текстів, а також державні архіви, словники й довідники, тексти юридичного характеру (за різними оцінками, від 10 до 30 тис. «книг» – клинописних глиняних табличок).

Показовим при цьому є наказ Ашшурбаніпала до своїх підлеглих, що зберігся в одному з листів царя, збирати в бібліотеці будь-яку інформацію, корисну для його правління («whatever is good for the kingship» and «whatever is good for the palace») [12, с. 123]. За висновками звіту проекту «Бібліотека Ашшурбаніпала», «згідно з його (царя. – Авт.) листом-наказом, план Ашшурбаніпала для його бібліотеки полягав у збиранні стількох табличок, скільки буде можливо з інструкціями для ритуалів і заклинаннями, що зміцнили б його на троні і у владі» [12, с. 140]. Характерна особливість світогляду того часу – віра в можливість передбачати майбутнє, у зв'язку з чим знання різноманітних ритуалів, за допомогою яких можна було дізнатись про майбутнє і запобігти небажаному розвитку подій, набувало державного значення. Отже, згаданий царський наказ доводить ставлення правителя до бібліотеки

як до центру збирання, збереження та надання доступу до інформації, потрібної для управління країною.

Бібліотека в Ніневії стала першою у світі систематично зібраною бібліотекою, де таблички були розкладені в певному порядку, а пошук необхідної інформації забезпечувався спеціально створеним каталогом. Для того щоб уникнути плутанини та забезпечити цілісність текстів, що зберігалися, унизу кожної таблички зазначалася повна назва книги, а поряд – номер сторінки. Крім того, у багатьох табличках кожний останній рядок попередньої сторінки повторювався на початку наступної.

Як зазначає Р. Ю. Віппер, у каталозі записували назву, кількість рядків, галузь знань – відділ, до якого належала книга. Знайти потрібну книгу було нескладно: до кожної полицки прикріплювалася невелика глиняна бірка з назвою відділу (як і в сучасних бібліотеках) [1].

Показово, що бібліотека в Ніневійському палаці вже раз на два тижні була відкрита для широкого користування [15, с. 226] – мудрий правитель розумів стратегічне значення поширення суспільно значущої інформації і створював сприятливі для цього умови. У цьому контексті бібліотека виступає як ланка в низхідному потоці вертикальної комунікації. На відміну від царських указів історичні твори, міфологічні сюжети тощо, формалізовані суспільною елітою, не були обов'язковими для розповсюдження. Водночас не можна заперечувати зацікавленості світської та духовної знаті в популяризації тих світоглядних позицій, моральних настанов та політичних цінностей, що містились у цих творах.

Цей досвід організації збирання та систематизації суспільно значущої інформації представниками верховної влади в період Стародавнього світу далеко не єдиний. За даними М. Харріса, Л. Кассона, С. Бейлса, Б. Фостера та інших, збереженням культурних багатств серйозно опікувались правителі в багатьох великих містах Месопотамії, Хеттській державі, Стародавній Сирії, де також створювались бібліотеки. Найдавнішою з них багато хто з дослідників вважає царську бібліотеку в Еблі, що існувала в III тис. до н. е. і з якої на сьогодні відкрито понад 15 тис. табличок, що містять інформацію адміністративного, господарського, дипломатичного, історичного характеру та ін. [3, с. 488].

Сховища писемних пам'яток, створених писарями-копіїстами, існували і в Стародавньому Єгипті. Незважаючи на брак даних стосовно їхнього функціонування, окремі відомості, що збереглися, дають змогу стверджувати, що так само, як і царі Месопотамії, правителі Єгипту опікувались збиранням і збереженням корисних для управління державою знань. С. Бейлс у своєму дослідженні наводить уривок уцілілого запису

на стелі в Абідосі (Верхній Єгипет), датованого приблизно початком XVII ст. до н. е., який демонструє зусилля фараона побачити «давні письмена Агума» (єгипетський бог-творець) і підтверджує, що сувої папірусу зберігались у спеціально відведених для цього приміщеннях з метою збереження текстів і надання до них доступу [7, с. 46–47].

Писарі в Єгипті користувалися багатьма привілеями та належали до особливої верстви людей, пов'язаної з сакральним знанням. Вони належали до духовно пануючої еліти, перебували на службі у фараонів і займали привілейоване становище. Про особливий соціальний статус писаря говориться в «Повчанні Ахтоя», яке доводить, що писар був звільнений від обтяжливих повинностей, його соціальний статус був вищим за статус землероба, каменяря, будівельника або медика [4, с. 51–53].

Аналіз функціонування перших бібліотек у країнах Стародавнього Близького Сходу дає підстави для висновку стосовно об'єктивно зумовленої практичної спрямованості їхньої діяльності. Заснування і розвиток палацевих і храмових бібліотек відбувались під впливом повсякденної діяльності правителів і чиновників, внаслідок якої, по-перше, зростала кількість інформації, що потребувала збереження, по-друге – розширювався спектр управлінських потреб, що спричиняло пошук, збирання і збереження нової затребуваної в процесі управління державою інформації. В цьому контексті слушним виглядає висновок С. Крамера про те, що і бібліотеки, і архіви того часу в кінцевому підсумку слугували одній меті – підтримці пануючих цінностей, першою з яких була любов до держави (уособлена часто у вигляді любові до богів і до правителя, як до одного з них) [16, с. 249–268].

Подібний висновок робить С. Бейлс стосовно функціонування перших бібліотек стародавніх держав Месопотамії, Єгипту та Мікенської цивілізації, які, за його словами, виконували роль не осередків розвитку культури, науки і освіти, а адміністративної підтримки щоденної діяльності царів, збираючи і зберігаючи в першу чергу ту інформацію, яка могла бути застосована в процесі управління [7, с. 64–65].

Вивчення бібліотекознавчих досліджень з проблеми заснування і функціонування перших бібліотек, зокрема праць С. Бейлса, Л. Кассона, Х. Філліпс, С. Гордона та інших виявило, що більшість фахівців з цього питання розглядають бібліотеки Стародавнього Близького Сходу, радше, як протобібліотеки, починаючи історію власне бібліотек з пізнішого періоду – з часу появи їх у Стародавній Греції, де виникло і саме слово «бібліотека» (bibliothekē, де «бібліон» – книга, «теке» – сховище, вмістище). Початок активного копіювання текстів у цей час актуалізував

питання достовірності їхніх копій. Бібліотека античності стає установою, яка не лише зберігає цінну для суспільства інформацію, не лише може зробити копію наявного в її фонді документа, але й гарантує достовірність тексту в цій копії. Практика надання гарантії достовірності тексту була започаткована бібліотекою Александрії, яка, як зазначає Л. Кассон, формувала свої фонди за принципом поєднання видання авторитетного, достовірного тексту, коментарів до нього і словника [9, с. 45].

Позиціонування бібліотек як джерела достовірної інформації стало їхньою перевагою в процесі функціонування в системі політичної комунікації. Більше того, сьогодні, беручи до уваги стрімке наповнення інформаційного простору, у тому числі й неякісною інформацією, актуальність цього аспекту бібліотечної діяльності лише зростає, адже забезпечення достовірності в повідомленнях, що передаються опосередкованими каналами, дає змогу максимально мінімізувати можливі інформаційно-комунікативні шуми, якими супроводжується комунікативний процес, і таким чином підвищують його ефективність.

Найвідоміша бібліотека античності була заснована на початку III ст. при Александрійському мусейоне в столиці держави Птолемеїв Єгипті доби еллінізму. Вона стала одним з головних наукових і культурних центрів античного світу. Як і у випадку з бібліотеками країн Близького Сходу, засновниками Александрійської бібліотеки виступили царі – Птолемеї, які намагалися придбати всі літературні твори, які тільки існували на той час.

Для бібліотеки було зведено спеціальну будівлю, яка містила як сховище, так і читальний зал, в одному з кращих районів Александрії. Тут було зібрано, за різними даними, від 400 до 700 тис. папірусових сувоїв, які були занесені до каталогу й повністю систематизовані [17].

Бібліотека в Александрії виступає вже не лише як книгозбірня, а й науковий центр з продукування нової синтезованої інформації. Як звертає увагу Х. Філліпс, залучення до роботи в бібліотеці видатних вчених було предметом спеціальної уваги Птолемеїв [17]. З цією метою вченим пропонувались безкоштовне харчування, проживання, прислуга, звільнення від податків і пристойна зарплата – все це за кошт фонду Птолемея Сотера. Відзначаючи початок функціонування бібліотек як наукових центрів, що здатні виробляти наукову інформацію, варто уточнити, що в Александрійській бібліотеці наукова діяльність не була безпосередньо орієнтована на задоволення управлінських потреб.

При цьому, в Александрійській бібліотеці вперше в історії книги був складений каталог, у якому можна було знайти відомості про кожен твір, що в ній зберігався. Як звертають увагу дослідники, в Александрійській

бібліотеці виникла принципово нова наука: класифікація – розподіл сотень тисяч різних згадувань за розділами і складання каталогу з позначенням автора й назви кожної книги [8, с. 10–13].

Тривалий час заснування Александрійської бібліотеки розглядалось дослідниками в контексті розвитку науково-освітньої сфери. Утім, у середині ХХ ст. бельгійський історик і бібліотекознавець Г. Я. Флейшхауер висунув теорію, яка обґрунтовувала створення Александрійської бібліотеки в контексті політики і соціально-культурного експерименту Олександра Македонського. З цієї позиції бібліотека в Александрії набувала значення в підтримці політичної влади, подібно до протобібліотек Стародавнього Близького Сходу [19]. Як підсумовує С. Бейлс, бібліотека стала своєрідним символом політико-культурної парадигми Олександра Македонського. За словами дослідника, «східний адміністративний інструмент був адаптований для потреб еллінізації» [7, с. 111].

Вчений звертає увагу на те, що філософські інституції Стародавньої Греції відрізнялись досить скромними масштабами діяльності і їхні бібліотеки відображали це – наприклад, бібліотека Аристотеля налічувала приблизно 1 тис. сувоїв. Ці філософські школи були консервативними й політично обмеженими. Натомість масивні східні протобібліотеки з тисячами табличок відповідали амбіціям македонських загарбників. Здатність протобібліотек задовольняти інформаційні потреби великої бюрократії зі складною структурою відповідала македонському адміністративному стилю: стилю, що обертався навколо царювання і національної політики. Можливості, власне, «давньогрецьких» політиків були обмежені інтересами і потребами полісів, міст-держав, елліністичні ж держави охоплювали значні території і різні народи, керування якими вимагало відповідно організованої інформаційної установи.

Александрійська бібліотека, на відміну від бібліотек Стародавньої Греції, була масивною, добре організованою, підтримувалась державою, мала синкретичний характер. Це були вже не грецькі, а чітко виражені елліністичні характеристики, які відображали «комбінацію македонської пихи і східного гігантизму» [7, с. 113–114].

Що стосується функціонування давньоримських бібліотек, то, за даними Ж. Спун, читачі давньоримських бібліотек – поети, учені, чиновники, знатні і багаті громадяни – вже могли брати рукописи додому [18]. Бібліотеки мали у своєму розпорядженні каталоги. Складалися посібники з комплектування: «Про придбання і відбір книг», «Які книги гідні придбання». У Римі вже засновувались і спеціальні бібліотеки,

що містили рукописи з однієї галузі знання (наприклад, граматичні трактати).

На відміну від більшості бібліотек Стародавнього Сходу, які, все ж таки, залишались зібраннями інформації, орієнтованими в першу чергу на вузьке коло правлячої еліти, римські бібліотеки під впливом демократичних традицій в часи пізньої римської республіки відкриваються для потреб більш широкого кола громадян. Як зазначає у своїй книзі «Бібліотеки Античного Світу» Л. Кассон, у Римі доступ до інформації для всіх громадян починається близько 30 р. до н. е. – з відкриттям першої публічної бібліотеки, ідея заснування якої як «зібрання для публіки грецьких та латинських текстів» належала ще Юлію Цезарю, хоча й була реалізована вже після його смерті [9, с. 79]. На сьогодні більшість дослідників погоджується з тим, що перша публічна бібліотека в Римі була заснована Полліоном у храмі Свободи в 39 р. до н. Розширення аудиторії для бібліотечного обслуговування в часи римської республіки може слугувати опосередкованим підтвердженням того, що інформація, що зберігалась у бібліотеках, була затребуваною в процесі управління за принципом «чия влада – того і знання».

Незважаючи на задоволення значної частини потреб читачів того часу в книзі за допомогою публічних бібліотек бібліотеки Стародавньої Греції й Риму хоча і називалися такими, були доступними, все ж таки, вузькому колу священнослужителів, освічених рабовласників, літераторів і вчених. Як припускає Д. Філден, цілком можливо, що громадськість допускалася на публічні читання творів, утім, навряд чи пересічні громадяни мали змогу брати книги додому. На стіні однієї бібліотеки в Афінах було знайдено напис, що проголошував: «Жодна книга не повинна вноситись, оскільки ми з приводу цього дали клятву» [11]. Лише привілейована меншість – імператор та вищі посадові особи імперії – дійсно могла брати книги з бібліотеки. При цьому привертає увагу зауваження К. Дікс стосовно того, що оскільки, наприклад, Август використовував «публічну» Палатинську бібліотеку як форум, то навряд чи в такі дні мешканцям міста було дозволено вільно приходити в бібліотеку, брати і читати книги [10, с. 287]. Це зауваження, окрім аргументу на користь відсутності загального доступу до бібліотечних фондів у античні часи, дає підстави і для іншого висновку: бібліотеки стають майданчиком для обговорення актуальних питань суспільного розвитку, місцем перетину комунікативних потоків.

Політичні перевороти і переслідування, боротьба за владу, що точилась в Римській імперії останні століття її існування, не сприяли збереженню

бібліотек і тих текстів, що зберігались у них. Багато бібліотек було конфісковано або знищено, коли їхні власники ставали опонентами чинної влади. По суті, бібліотека як книгозбірня, сховище сукупності певних знань розглядалась як інструмент боротьби за уми людей. Ж. Спун, наприклад, звертає увагу на те, що на початку 303 р. Діоклетіан зруйнував більшість християнських бібліотек, створених протягом III ст. Він руйнував церкви і спалював священні книги. Як підсумовує дослідниця, «в останні години Римської епохи широкий обсяг знань, що містився у книжках, став заручником соціально-політичних зрушень. Ми зазнали великих втрат внаслідок агресивних дій в ім'я Бога або Держави» [18]. Прагнення знищити не лише політичного опонента, а і його бібліотеку з усією інформацією, яка в ній збиралась і зберігалась, показує впливову роль бібліотек у поширенні політичних ідей, цінностей та ідеалів, їхнє значення в політичній боротьбі.

При цьому під кінець Римської імперії, у IV ст., із розбалансуванням системи управління державою і наближенням її краху роль бібліотек у суспільстві істотно знижується. За свідченням А. Марцеліна «бібліотеки замкнені навечно, як гробниці», а громадяни Риму надають перевагу розвагам, а не навчанню [5].

Підсумовуючи, можна констатувати, що бібліотеки беруть участь у процесах політичної комунікації від моменту свого виникнення. Більше того, науковцями вивчається гіпотеза стосовно того, що самим своїм створенням бібліотеки зобов'язані розвитку політичної комунікації серед панівної еліти, коли розростання державних архівів та розширення їхніх функцій призводило до необхідності створення при них бібліотек. Для панівної еліти бібліотеки ставали необхідною інформаційною базою в процесі підготовки і прийняття управлінських рішень. Закономірним, з огляду на це, стало наповнення бібліотечних фондів усією інформацією, потрібною для процвітання трону і держави.

Суспільно-політичний розвиток і спричинені ним зміни в системі політичної комунікації вплинули і на трансформацію бібліотечної діяльності. У часи античності з розвитком демократичної форми правління активізується участь у політичній комунікації народних мас, що спричинило появу нового виду бібліотек – публічних, та початок використання бібліотек як майданчиків для громадського діалогу, обговорення актуальних питань суспільного розвитку. Отже, бібліотеки стають місцем перетину низхідних та висхідних комунікативних потоків.

Ускладнення політичної системи, поява нових її інститутів призводить і до ускладнення системи політичної комунікації, що вимагає ефективного

використання потенціалу її окремих суб'єктів, зокрема бібліотечних структур. Водночас аналіз стану розвитку бібліотечної сфери пізньої Римської імперії показує: недооцінка з боку влади можливостей бібліотек позбавляє систему політичної комунікації держави потужного суб'єкта і заважає їй виконувати своє головне призначення – підтримувати стабільний розвиток політичної системи і поступ суспільства.

Список використаних джерел

1. *Vunner P. Ю.* История древнего мира [Электронный ресурс] / Р. Ю. Виппер. – М. : Республика, 1993. – Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/istoria-drevnego-mira/index.htm>. – Загл. с экрана.

2. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек / Б. Ф. Володин. – СПб. : Профессия, 2002. – 351 с.

3. *Гордон С.* Забытые письмены: открытие и дешифровка [Электронный ресурс] / С. Гордон. – СПб. : Евразия, 2002. – Режим доступа: http://www.goodlib.net/book_45.html. – Загл. с экрана.

4. Из «Поучений Ахтоя» : хрестоматия по истории Древнего Мира ; пер. М. Э. Матье. – М., 1950. – Т. 1. – С. 51–53.

5. *Марцеллин А.* Римская история [Электронный ресурс] / Аммиан Марцеллин. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Marcell/index.php. – Загл. с экрана.

6. *Соловьев А. И.* Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации / А. И. Соловьев // Полис. – 2002. – № 3. – С. 5–18.

7. *Bales S.* Aristotle's contribution to scholarly communication [Electronic resource] : PhD diss / Stephen Bales. – [Knoxville] : University of Tennessee, 2008. – 283 p. – Mode of access: http://af.attachmail.ru/cgi-bin/readmsg/Balesdissertation2008_corrected.pdf?rid=2374349827385957646311047126641875739769&file=Balesdissertation2008_corrected.pdf&id=1330010052000000499;0;1&mode=attachment&channel=/. – Title from the screen.

8. *Berti M.* The ancient library at Alexandria [Electronic resource] : a model for classical scholarship in the age of million book libraries / M. Berti, V. Costa // Orbis terrarum: essays in scholarship and technology : proceedings of the International Symposium on the Scaife Digital Library. – Lexington, Kentucky, 2009. – Mode of access: http://www.perseus.tufts.edu/publications/Berti-Costa_Alexandria_Kentucky.pdf. – Title from the screen.

9. *Casson L.* Libraries in the Ancient World [Electronic resource] / Lionel Casson. – [New Haven, CT] : Yale University Press, 2001. – 177 p. – Mode of access: http://www.awphoto.biz/ancient_world_paper.pdf. – Title from the screen.

10. *Dix T. K.* «Public Libraries» in Ancient Rome: ideology and reality / T. Keith Dix // *Libraries & Culture*. – Summer, 1994. – Vol. 29, N. 3. – P. 282–296.

11. *Fielden J.* Private libraries in Ancient Rome [Electronic resource] / Jerry Fielden. – Mode of access: <http://www.jerryfielden.net/essays/privatelibs.htm>. – Title from the screen.

12. *Fincke J.* The Babylonian texts of Nineveh [Electronic resource] : report on the British Museum's Ashurbanipal Library Project, AfO 50 (2003/2004) / J. Fincke. – P. 123. – Mode of access: http://knp.prs.heacademy.ac.uk/downloads/fincke_af050.pdf. – Title from the screen.

13. *Foster B. R.* Before the muses: an anthology of Akkadian literature / B. R. Foster. – 3rd ed. – Bethesda, MD : CDL Press, 2005. – 1044 p.

14. *Harris M. H.* History of libraries in the Western world / Michael H. Harris. – 4th ed. – Metuchen, N.J. : Scarecrow Press, Inc., 1995. – 306 p.

15. *Katz W. A.* Rothstein on reference – with some help from friends / W. A. Katz, C. A. Bunge. – New York : Haworth Press, 1989. – 646 p.

16. *Kramer S. N.* The Sumerians: their history, culture and character / Samuel Noah Kramer. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1963. – 355 p.

17. *Phillips H. A.* The Great Library of Alexandria? [Electronic resource] / Heather A. Phillips // *Library Philosophy and Practice*. – August 2010. – Mode of access: <http://unllib.unl.edu/LPP/phillips.htm>. – Title from the screen.

18. *Spoon J. C.* Ancient libraries of Greece and Rome [Electronic resource] : a summary of research findings 1999 / Jacalyn C. Spoon. – Mode of access: http://www.ithaca.edu/history/journal/papers/sp02_ancientlibraries.html. – Title from the screen.

19. *Vleeschauwer H. J. De.* Library history in library science / Herman Jean De Vleeschauwer. – Pretoria, 1959. – T. 2. – 132 c.

20. *Wellisch H. H.* Ebla: The world's oldest library / Hans H. Wellisch // *The Journ. of library history*. – Summer 1981. – Vol. 16, N. 3. – P. 488–500.

УДК 021.1:34:004.7

Катерина Лобузiна

завiддiлу НБУВ, старш. наук. співроб., канд. техн. наук

ТЕХНОЛОГIЯ ОРГАНIЗАЦIЇ КОМПЛЕКСНИХ БIБЛIОТЕЧНИХ ЮРИДИЧНИХ IНФОРМАЦIЙНИХ РЕСУРСIВ

У статтi висвітлено створення iнтегрованих бiблiотечних iнформацiйних ресурсiв юридичної тематики. Розглянуто основнi принципи побудови та складовi такого ресурсу: електронний каталог, електронна бiблiотека, iнтернет-навігатор, вiртуальна бiблiографiчна довідка, електроннi колекцiї. Запропоновано технологiчнi рiшення формування спецiалiзованих бiблiотечних iнформацiйних комплексiв.

Ключові слова: бiблiотечнi iнформацiйнi комплекси, iнтегрованi iнформацiйнi ресурси, юридичнi джерела, онлайновi форми бiблiотечної дiяльностi.

Багатоаспектнi бiблiотечнi фонди зберiгають iсторичнi та сучаснi знання людства, якi мають великий потенцiал для використання суспiльством у цiлому. У процесi iнформацiйно-знаннєвого переносу у документальнiй комунiкацiї знання, вiдчужене вiд свого носiя (автора твору) у виглядi документiв, спочатку перетворюється на документну iнформацiю, яка згодом надходить до комунiканта, проходить крiзь його особистiсну iнтерпретацiю i знову перетворюється на форму знання. У цьому iнформацiйно-знаннєвому процесi важливим є подолання бар'єрiв, якi стоять на шляху перетворення iнформацiї на знання. Основними iнформацiйними бар'єрами в сучаснiй документальнiй комунiкацiї є: iнформацiйне переважання (суперечностi мiж обсягами накопиченої iнформацiї та можливістю окремого суб'єкта її засвоїти, мовнi бар'єри), криза управлiння iнформацiєю (суперечностi мiж легкодоступнiстю iнформацiйних джерел та їхньою якiстю й достовiрнiстю).

Iншi бар'єри на шляху до отримання знань – простiр та час – з успіхом долають сьогоднi глобальнi телекомунiкацiї. Якщо розглянути тiльки стадiю формування документального iнформацiйного ресурсу, пошукового апарату та органiзацiю доступу до iнформацiйних джерел, з бiблiотеками як iнформацiйнi посередники можуть з успіхом конкурувати сучаснi роботизованi iнформацiйно-пошуковi системи Iнтернету.

Якщо мова йде про організацію доступу до знань, то тут неможливо ігнорувати роль професійного бібліотекаря, спеціальних бібліотечних технологій та семантичних інструментів організації знань, які призначені для подолання інформаційних бар'єрів у документальній комунікації. Питання суперечності між вільним доступом та якістю інформаційних ресурсів обговорюють у своїх працях В. Горовий [1], В. Ігнат'єв [2], І. Ільяєва [3], Л. Марцева [8], В. Степанов [10], Г. Шемаєва [12]. Вони одностайні у висновках, що це можливо лише за наявності розвинутої інтегрованої системи соціальних інститутів, що забезпечить виробництво якісних інформаційних ресурсів, вільний доступ до них, ефективність пошуку та оцінку релевантності його результатів.

Очевидно, що комплекс бібліотечно-інформаційних технологій, що сприяє процесам інформаційно-знаннєвого перетворення, є підсистемою наукової комунікації суспільства. *Наукову комунікацію*, відповідно до визначення А. Михайлова, А. Чорного та Р. Гіляревського, ми будемо розглядати як соціальну систему, у рамках якої відбувається отримання, передавання, накопичення та логічне опрацювання наукової інформації з метою отримання нових знань [9]. Важливою невід'ємною складовою наукової комунікації є технології, що забезпечують транспортування та розкриття змісту документальних джерел наукової інформації. Традиційно бібліотеки виконували в цих процесах важливу роль активного посередника в доступі до знань.

У процесі становлення й розвитку бібліотечної діяльності були розроблені *семантичні технології*, інтеграція яких із сучасним інструментарієм інформаційно-комунікаційної техніки та послідовне застосування до гібридних бібліотечних фондів (традиційних паперових документів та цифрових ресурсів) забезпечує їхню трансформацію в сховища знань. За визначенням Н. М. Кушнарєнко, це такі технології наукової обробки документів як бібліографування, систематизація, предметизація, анотування, реферування, аналітичні огляди [4]. До цих технологій можна також віднести формування систем класифікації документів та авторитетних файлів, аналітичний опис історико-культурних фондів, колекцій і книжкових пам'яток. Всі ці семантичні технології є основою організації інтелектуального доступу до інформаційних ресурсів.

У процесі семантичного опрацювання бібліотечного документального ресурсу він має трансформуватись у ресурс з якісно новим представленням змісту – ресурс, який містить згорнуту (компактну), аналітично опрацьовану інформацію, що забезпечує функції посередника між користувачем

і знаннями в документальній комунікації і тим самим реалізує інтелектуальний доступ до документів, який на етапі відбору та аналізу змісту джерельної бази наукового дослідження або прийняття рішень ефективно замінює безпосереднє звернення до документального фонду.

Технологічною основою такого ресурсу є *сховище знань бібліотеки* – база знань (БЗ) про документи та інформаційні ресурси бібліотеки, яка має специфічні властивості, що забезпечують зручність використання та можливість керування знаннями. Основними властивостями бібліотечного сховища знань, які будуть забезпечувати його ефективну експлуатацію, є інтегрованість, структурованість, спеціальні формати знань, інтелектуальний доступ [11].

Інтегрованість. Ресурс, орієнтований на отримання знань, має акумулювати інформацію будь-якої природи (незалежно від матеріального носія, виду і формату документів, часу створення). Інформація має бути впорядкована в ньому не за формальними ознаками, а за змістом.

Структурованість. Сховище знань бібліотеки повинно мати зручну та зрозумілу архітектуру, орієнтовану на представлення змісту документів. Усі ресурси незалежно від формальних ознак документів мають бути атрибутовані у визначеній системі організації знань за єдиними принципами і сумісними стандартами.

Спеціальні формати знань. Для всіх документів, що надходять до сховища знань бібліотеки, визначаються необхідні атрибути та схеми, за якими вони мають бути описані. Ці схеми мають бути розроблені за єдиними принципами й стандартами, забезпечувати повноту представлення інформації про об'єкти та сумісність об'єктів створеного ресурсу, що створить умови для ефективного керування знаннями. Крім формального опису документів, необхідним елементом сховища знань є семантичні метаописи, що містять анований (згорнутий) виклад змісту та сенсу інформації про об'єкт.

Інтелектуальний доступ. Сформоване сховище знань має передбачати процедури отримання знань для їхнього ефективного використання. Інформаційний ресурс повинен бути наділений розвинутим інструментарієм для семантичної навігації в накопиченому інформаційному ресурсі. Інструменти інтелектуального доступу повинні в першу чергу усувати неоднозначність пошукових об'єктів (синонімію, омонімію, альтернативні назви, терміни-еквіваленти, аббревіатури тощо), представляти ієрархічні та асоціативні зв'язки між об'єктами сховища знань.

Під час формування інструментів, що забезпечують інтелектуальний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, документальний потік

розділяється на окремі види документів, що мають свою специфіку опрацювання та опису (книги, періодичні видання, рукописи, стародруки, архівні документи, ноты, образотворчі матеріали, карти, газети, веб-ресурси тощо). Це розділення обумовлено необхідністю залучення експертів до опрацювання кожного з цих видів документів для забезпечення повноти опису їх у сховищі знань.

За умов сумісності обраних стандартів метаданих та створення правильної концепції представлення знань у бібліотечних ресурсах у результаті має відбутись інтеграція всіх цих неоднорідних складових документального потоку (поточних та ретроспективних) у єдиному комплексі. Основною перевагою впорядкованого сховища знань є можливість керування створеним документально-інформаційним ресурсом. Це забезпечує отримання на його основі нових комплексних ресурсів і сервісів з заданими параметрами.

Оптимізація зусиль на впорядкування спеціалізованих ресурсів на основі інтелектуально опрацьованої інформації полягає в тому, що кожен з отриманих похідних інформаційних зрізів інформаційного ресурсу буде мати ті ж самі функціональні можливості, що й сховище знань у цілому. Для кожного із спеціалізованих інформаційних комплексів повинні бути визначені його ресурсні складові (що забезпечать повноту представлення документів обраного профілю) та комунікаційні складові (що забезпечать інтелектуальний доступ до інформаційного ресурсу). Ресурсну складову бази знань становлять не окремі документи, а вже опрацьовані інформаційні ресурси: електронні каталоги, бази даних, повнотекстові, мультимедійні, цифрові бібліотеки, електронні виставки та колекції. Завдяки комунікаційній складовій, яка визначає засоби інтелектуального доступу і поєднує всі ці інформаційні ресурси в єдиний комплекс, з'являється можливість створити якісно новий ресурс, орієнтований на ефективне отримання документальних джерел наукової інформації.

Створюваний єдиний бібліотечний простір дає змогу користувачу отримати на своєму робочому місці на екрані комп'ютера необхідну джерельну базу для вирішення наукових, творчих та практичних завдань, у той час як за допомогою традиційних засобів пошуку на це витрачались дні та роки. Завдяки впорядкуванню всього інструментарію бази знань бібліотеки за єдиними технологічними стандартами, остаточне формування профільного ресурсу відбувається з застосуванням інформаційних фільтрів із заданими параметрами (тематичних, функціональних, форматних, персональних тощо) для виділення необхідної частини електронної колекції бібліотечних документів.

На основі комплексного підходу в НБУВ було реалізовано інформаційний проект «Юридичні інформаційні ресурси», який містить такі складові: віртуальна бібліографічна довідка, тематичний інтернет-навігатор, електронна бібліотека, електронний каталог НБУВ. Створення всіх цих сервісів на єдиній платформі АБІС (автоматизованої бібліотечної інформаційної системи) надає значні переваги в оптимізації зусиль на розроблення та підтримування відповідних служб, бо співробітники легко можуть користуватись загальним інформаційним ресурсом, а рішення, упроваджені для одного, автоматично отримують і всі інші. Крім того, якщо постане питання про перехід на іншу інформаційну платформу, він буде здійснений набагато легше за умов єдиних стандартів і форматів представлення даних в інформаційній системі бібліотеки (це також зазначають фахівці OCLC у методичних рекомендаціях щодо представлення та інтеграції даних каталогів бібліотек у WorldCat) [16].

Комплексний підхід до формування інформаційно-бібліографічного сервісу надає також значні переваги користувачам онлайн-віртуальної бібліотечної служби. За одним пошуковим запитом користувач отримує цілий пакет необхідної довідкової інформації: записи з електронного каталогу НБУВ про наявність інформаційних джерел у бібліотеці, посилання до відповідних веб-ресурсів глобальної мережі, довідку про наявні електронні книги, виконані бібліографічні довідки з архіву віртуальної довідкової служби.

Віртуальна бібліографічна довідка НБУВ розроблена та реалізована відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж у вигляді інтерактивного онлайн-сервісу. Користувач заповнює форму запиту на сайті бібліотеки, а бібліотекар отримує запит в інтерфейсі модуля «Каталогізатор», де він під час формування відповіді має можливість скористатись електронним каталогом та іншими довідковими базами даних, поповнити інтернет-навігатор найбільш цікавими та цінними веб-ресурсами, які зустрілись йому в процесі пошуку інформації в Інтернеті. Архів виконаних довідок має можливості пошуку за адресою електронної пошти (у прихованому вигляді), категорією знань, ключовими словами, темою запиту. Функціональні можливості системи також дають змогу супроводжувати текстову відповідь візуальним матеріалом, у вигляді тематично підібраних зображень, які може приєднувати до записів сам бібліотекар на своєму робочому місці. У веб-інтерфейсі відповіді супроводжують зручні інтуїтивно зрозумілі зображення («книга», «завантажити», «інтернет-адреса», «каталожна

картка»), що значно спрощує сприйняття інформації на екрані і робить ресурс привабливим для користувача.

Інтернет-навігатор може активно поповнюватись бібліотекарями протягом робочого дня у звичному інтерфейсі модуля «Каталогізатор» паралельно з відповідями на запити віддалених користувачів. Зафіксовані найбільш значні, цікаві та інформативні ресурси можуть надалі стати в нагоді читачам/користувачам бібліотеки або самим бібліотекарям для формування відповідей на запити. Інтернет-ресурси впорядковуються як за категоріями знань Рубрикатора НБУВ, так і за визначеними предметними рубриками. Запропонована технологія дає змогу формувати тематичні колекції веб-ресурсів будь-якого напрямку. У пошуковому веб-інтерфейсі користувачу надається можливість знайти необхідні ресурси за різними критеріями: ключовими словами, розділом знань, предметними рубриками, типом ресурсу, назвою. Описи інформаційних джерел Інтернету можуть бути доповнені стислою анотацією та ілюстративним матеріалом. Залишаючись в екрані пошуку інформаційно-бібліографічного сервісу, користувач має можливість не тільки ознайомитися з матеріалами, наявними у фонді бібліотеки, бібліографічними добірками, а й доповнити своє дослідження інформацією глобальної мережі. Надалі інформативність навігатора може бути підвищена введенням додаткових параметрів, характерних для опису інтернет-ресурсу: авторизація, вільний доступ, платний, безкоштовний, повнотекстовий, мультимедійний тощо.

Наукова електронна бібліотека передбачає онлайнвий доступ тільки до бібліографічних описів та анотацій документів, самі повні тексти доступні лише в читальних залах НБУВ у локальному режимі. Інформація організована за бібліотечним принципом, реалізовано пошук за ключовими словами, автором, назвою, роком видання, видами документів, категоріями знань. Треба зазначити, що приблизно третину документів електронної колекції становлять нерозпізані скановані зображення, відшукати які без відповідних метаданих просто неможливо. Постійні суперечки навколо того, який тип організації інформації є більш досконалим, заснований на каталогізації і метаданих або на текстовій індексації і повнотекстовому пошуку, на нашу думку, є безперспективними. Найбільш вдалим буде результат взаємодоповнення цих двох альтернативних підходів. Так, свого часу проведені дослідження повноти і точності відповідей на пошукові запити за ключовими словами і тематичним рубрикатором показали, що найбільш релевантні відповіді

можна отримати за комбінацією двох видів пошукових запитів (у першу чергу наклавши обмеження за категорією знань) [5].

Електронний каталог НБУВ представлено як в окремому пошуковому профілі, так і в комплексному інформаційно-бібліографічному ресурсі. Це дає змогу користувачу, який не знайшов з якихось причин необхідну інформацію про наявність паперового примірника за електронним каталогом бібліотеки, отримати додаткові результати в архіві бібліографічних довідок, звернутися до рекомендованих бібліографами ресурсів Інтернету або знайти потрібну книгу в електронному фонді бібліотеки. Навігація здійснюється на основі тематичного рубрикатора, рубрики якого сформовані відповідно до поділів Рубрикатора НБУВ. Розділ «Право окремих країн» утворено на основі таблиць територіальних типових поділів.

Бази даних усіх інформаційних сервісів мають спільну бібліографічну основу, у тому числі єдиний тематичний пошуковий апарат, заснований на Рубрикаторі НБУВ. Пошук за категоріями знань здійснюється одразу у всіх базах даних. Крім того, сервісні інструменти Google Translate [14], підключеного до інтерфейсу сайту, автоматично перекладають тематичні рубрики та інші елементи бібліографічних описів багатьма мовами світу, що особливо важливо для забезпечення лінгвістичної сумісності інформаційних ресурсів НБУВ з можливостями і потребами іноземних користувачів. Переважна більшість інформації в базах даних Національної бібліотеки України створюється державною українською мовою, яка не належить навіть до десятка найпоширеніших мов світу. Отже користувач, який уводить свій запит англійською або російською мовою, має можливість відновити лише частину інформації з фондів НБУВ. Наявність тематичної рубрики, яка перекладена на знайому йому мову, дає змогу одним натисканням відновити всі інформаційні джерела, що відповідають запиту, незалежно від мови каталогізації.

Актуальним напрямом роботи правничих бібліотек сьогодні є оцифрування видань, що належать до суспільного надбання, а дія авторських прав за давністю на них уже не поширюється. Наприклад, у США здійснюється переведення в цифрову форму звітів Верховного Суду (1832–1978), дещо інший напрям має ресурс Hein Online [15], який містить огляди, історичні колекції та різноманітні матеріали, необхідні для проведення досліджень у сфері права [13].

Історико-культурні фонди НБУВ містять багато матеріалів, які є джерелами дослідження формування правової думки України: ретроспективна

правова україніка, юридичні документи з фондів стародруків та рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, архівні та рукописні фонди науковців та наукових установ України, фонд зарубіжної україніки. Надання відкритого доступу до цих інформаційних ресурсів широкому колу дослідників є важливим завданням бібліотеки в рамках проектів формування інформаційних ресурсів наукової та історико-культурної спадщини України.

У НБУВ, починаючи з 2010 р., активізувалися процеси оцифрування документів історико-культурних та спеціалізованих фондів НБУВ, у яких зберігаються колекції цінних та унікальних документів. Для організації обліку створених цифрових копій у НБУВ зупинились на платформі, яка є сьогодні базовою основою інформаційних сервісів бібліотеки. Таке рішення організації обліку на основі АБІС мало безперечні переваги та було оптимальним в умовах бібліотеки: система має можливості для розроблення власних прикладних рішень; сучасні АБІС працюють на основі клієнт-серверної архітектури, що дає змогу організувати мережеву взаємодію користувачів багатьох різних підрозділів; для опису документів (стародруки, рукописи, ноти, карти, образотворчі матеріали) необхідно залучати фахових спеціалістів різних структурних підрозділів; для великої кількості документів уже створено записи в електронному каталозі та спеціалізованих базах даних; система підтримує зберігання цифрових об'єктів у бінарному вигляді та гіпертекстові посилання до електронних документів; створений цифровий фонд легко інтегрувати з іншими інформаційними сервісами бібліотеки [6].

Інформаційно-пошукова бібліотечна система у звичному інтерфейсі надає користувачу необхідні засоби навігації в цифрових ресурсах за стандартними атрибутами: автор, назва, ключові слова, дата видання (створення), предметні рубрики, колекції тощо. Формати представлення документів у цифровому фонді збігаються з основними елементами метаданих документів у бібліотечно-бібліографічних базах даних, що створило умови для повторного використання вже опрацьованих описів документів для упорядкування цифрового ресурсу.

Особливість сформованого інформаційного ресурсу полягає в тому, що в ньому представлені всі типи документів з фонду НБУВ, що дає змогу сформувати електронні колекції за тематичним принципом, а не за форматним. Тематичне впорядкування електронних колекцій є складним завданням, але цей принцип найбільш орієнтований на користувачку аудиторію. Користувач інформаційних ресурсів прагне отримати (що демонструє статистика використання електронних ресурсів

на бібліотечному порталі) всі документи певної тематики незалежно від їхньої форми та формату. Так, у сформованих тематичних колекціях НБУВ представлені всі види документів: рукописні джерела, архівні матеріали, стародруки, картографічні документи, фотографії, листівки тощо.

На базі цих технологічних рішень у співпраці із співробітниками Національної юридичної бібліотеки розпочато формування електронної повнотекстової колекції «Право України» відповідно до таких основних тематичних напрямів: історія права, загальна теорія права, авторське та винахідницьке право, адміністративне право, державне (конституційне) право, земельне право, кримінальне право, міжнародне право, постанови уряду, судова система, фінансове право, цивільне право. Електронні колекції правової тематики стали органічним поповненням онлайн-інтернет-комплексу «Юридичні інформаційні ресурси». З метою створення розширених можливостей роботи з інформацією пошукові образи документів електронної колекції доповнюються тематичними рубриками, анотаціями, розширеним змістом та ключовими словами, цифрові копії документів доступні для перегляду і читання в зручному інтерфейсі інтернет-браузера.

Визначений комплексний підхід до формування спеціалізованих інформаційних ресурсів та організація інтелектуального доступу до документної інформації створює комфортні умови користувачу під час проведення наукового дослідження, де велике значення має інтеграція всієї джерельної бази – відновлення всіх документальних джерел наукової інформації (сучасних та ретроспективних).

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 356 с.
2. *Игнатьев В. И.* Информационное общество как объект социологической теории / В. И. Игнатьев // Социально-гуманитарные исследования : сб. науч. тр. – Новосибирск, 2001. – С. 7.
3. *Ильяева И. А.* Миссия библиотек в современном мире : [библиотеки вузов] / И. А. Ильяева. – Белгород : Белгород. гос. технол. ун-та, 2004. – 300 с.
4. *Кушнарченко Н. М.* Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 331 с. – (Серія «Вища освіта XXI ст.»).
5. *Лобузїна К.* Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних

сервісах : монографія / К. Лобузінa ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 132 с.

6. *Лобузінa К.* Основні напрями роботи з оцифрування інформації бібліотечних фондів / К. Лобузінa // Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій : монографія / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий [та ін.]. – К., 2011. – С. 125–134.

7. *Лобузінa Е.* Электронные ресурсы научной библиотеки в современной информационной среде / Е. Лобузінa // Информационное обеспечение науки. Новые технологии : сб. науч. тр. – М. : Науч. мир, 2011. – С. 344–351.

8. *Марцева Л. М.* Концепция библиотеки информационного общества: социально-философский аспект / Л. М. Марцева, И. А. Фалалеева // Личность. Культура. Общество. – 2006. – Вып. 1 (29). – С. 254.

9. *Михайлов А. И.* Основы информатики / А. И. Михайлов, А. И. Чёрный, Р. С. Гиляревский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1968. – 756 с.

10. *Степанов В. К.* Библиотеки реальные и виртуальные в эру цифровых коммуникаций / В. К. Степанов // Науч. и техн б-ки. – 2001. – № 1. – С. 73.

11. *Тузовский А. Ф.* Системы управления знаниями (методы и технологии) / А. Ф. Тузовский, С. В. Чириков, В. З. Ямпольский ; под общ. ред. В. З. Ямпольского. – Томск : Изд-во науч.-техн. лит., 2005. – 260 с.

12. *Шемаева Г. В.* Транспортування знань у каналах інформаційного забезпечення науки / Г. Шемаева // Бібл. планета. – 2005. – № 4. – С. 29–31.

13. *Chiorazzi M.* Law library collection development in the digital age // M. Chiorazzi, G. Russell. – Binghamton (NY) : The Haworth Press, 2002. – 322 p.

14. Google Translate [Electronic resource]. – Mode of access: www.translate.google.com. – Title from the screen.

15. Hein Online : world's Largest Image-based Legal Research Database [Electronic resource]. – Mode of access: <http://home.heinonline.org/>. – Title from the screen.

16. WorldCat : a global catalog of library collections [Electronic resource]. – Mode of access: www.worldcat.org. – Title from the screen.

УДК 025.5:34(477)“20”

Андрій Блажкевич,

наук. співроб. НЮБ НБУВ, канд. іст. наук

ВПЛИВ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ БІБЛІОТЕК НА РІВЕНЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано вплив правової інформації на громадян у контексті сучасного розвитку українського суспільства. Висвітлено ключову роль провідних бібліотек України – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та Національної парламентської бібліотеки України з питань надання правової інформації громадянам України. Розкрито особливості діяльності Національної юридичної бібліотеки НБУВ у контексті забезпечення правовою інформацією працівників органів державної влади, спеціалістів-правників, науковців, студентів, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій та поширення правових знань серед населення. Значну увагу приділено спеціальним бібліотекам навчальних закладів.

Ключові слова: правова інформація, закон, бібліотеки, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна юридична бібліотека, Національна парламентська бібліотека України.

Основною складовою процесу розбудови в Україні інформаційного суспільства є ефективна організація доступу громадян до інформації. Закон України «Про інформацію», прийнятий Верховною Радою України 2 жовтня 1992 р., не врегульовує всі питання зазначеної сфери [7]. 9 лютого 2011 р. в газеті «Голос України» [11] опубліковано Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про інформацію”» [6], який регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації.

Загалом, інформаційна сфера як особлива система суспільних відносин в Україні інтенсивно розвивається, відбуваються також стабільне зростання й структуризація сегментів вітчизняного інформаційного ринку як системи економічних, організаційних і правових відносин. Щодо свободи слова, то протягом останніх років в Україні зростає індекс свободи ЗМІ, що відзначено і міжнародними спостерігачами.

Одним з основних пріоритетів інформаційної політики держави на сучасному етапі є дотримання балансу відповідних інтересів особистості, суспільства і держави.

Проте реалії сьогодення не забезпечують у повному обсязі реалізацію права людини на інформацію. Відсутність необхідної інформаційної правової бази в багатьох сільських бібліотеках через об'єктивні причини (нестача літератури з права або повна її відсутність), а також зростаюча потреба населення в соціально значущій правовій інформації стимулюють центральні бібліотеки на створення програм із забезпечення колективним користуванням певними інформаційними ресурсами всередині бібліотечної мережі, яка передбачала б, наприклад, видання інформаційних випусків на правознавчу тематику з подальшим їх розповсюдженням через бібліотеки-філії, що забезпечить доступність правової інформації сільським мешканцям. Формування фактографічної інформаційної бази на основі цих видань дасть змогу проводити систематичне індивідуальне інформування представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій, соціальних працівників тощо.

Виходячи з того, що бібліотека – найбільш доступна установа, яка володіє певними документно-інформаційними ресурсами з питань права і зобов'язана забезпечувати реалізацію права людини на інформацію, головне її завдання – це надання загальнодоступної правової інформації і формування в громадян високого рівня правової культури.

Бібліотеки у своїй діяльності повинні прагнути відобразити не тільки відносини між особою і законом, але й розширити межі правосвідомості громадян, зокрема, у сферах бізнесу, ділового партнерства, а також соціальної сфері. Особливо це стосується роботи з молоддю і молодими підприємцями.

Працівники бібліотек повинні бути в постійному пошуку нових форм і методів роботи на допомогу правовій освіті підлітків. Створюючи і розвиваючи єдиний інформаційний простір для навчання і отримання практичних навиків цивільно-правової освіти і виховання молоді, вони сприяють підвищенню рівня правової й правозахисної культури та виробленню активної громадянської позиції.

На сучасному етапі бібліотеки України мають допомагати громадянам у доступі до правової інформації, зокрема, мають бути створені публічні центри та спеціальні інформаційні куточки, що міститимуть необхідну для населення правову інформацію, у тому числі регіонального значення. Такі рекомендації ухвалила Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення

під час виїзного засідання, що відбулося 20 травня 2011 р. в Кіровограді під головуванням міністра юстиції О. Лавриновича [10].

Засідання ради було присвячено обговоренню заходів, які б сприяли підвищенню ефективності та дієвості механізмів правової освіти населення. Зокрема, обговорювалося залучення бібліотечних закладів до програм правової освіти населення, забезпечення бібліотек літературою методичного та правового характеру, проведення на базі бібліотечних закладів лекцій, семінарів, виставок, тренінгів з правоосвітньої тематики.

Як наголошувалося під час засідання, на сьогодні для значної частини українських громадян характерні правовий нігілізм, незнання законів і методів захисту своїх прав. Ці риси є однією з причин порушення в Україні прав людини в економічній, соціальній, політичній, культурній й інших сферах. Незнання громадянами, ув першу чергу підростаючим поколінням, своїх прав і невиконання ними своїх обов'язків є суттєвою перешкодою на шляху проведення в країні демократичних перетворень.

За підсумками дискусії Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення ухвалила рекомендації міністерствам юстиції, освіти і науки, культури, внутрішніх справ.

Зокрема, Міністерство юстиції та його регіональні органи мають розглянути можливість організації на базі бібліотек правових громадських приймалень (про громадську приймальню інформація подана нижче), забезпечити проведення правових навчань з населенням регіонів.

Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України, а також Міністерству внутрішніх справ України рекомендовано розширити практику залучення студентів юридичних вузів до проведення правових робіт з неповнолітніми на базі бібліотечних закладів.

Міністерству культури України рекомендовано вжити заходів щодо створення в бібліотеках публічних центрів з метою надання населенню регіону необхідної правової інформації. Міністерство має також вивчити можливість щодо покращення забезпечення закладів культури юридичною літературою та систематично здійснювати оновлення бібліотечних фондів з урахуванням змін у законодавстві, зазначає прес-служба Міністерства юстиції України [10]. На сучасному етапі певну роботу з питань надання правової інформації громадянам України проводить Національна юридична бібліотека (НЮБ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) НАН України [16].

У своїй діяльності НЮБ керується Конституцією України [8], законами України, актами Президента України [18, 19] та Кабінету Міністрів України [9], іншими нормативно-правовими актами, наказами НБУВ.

Основні завдання НЮБ – це забезпечення правовою інформацією працівників органів державної влади, спеціалістів-правників, науковців, студентів, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій та поширення правових знань серед населення; надання довідково-консультаційної допомоги; систематизація та аналіз матеріалів, які містять правову інформацію.

Для виконання основних завдань НЮБ здійснює комплектування, обробку, централізовану каталогізацію і веде облік спеціалізованих бібліотечних фондів; формує довідково-інформаційні фонди та банки даних документально-інформаційних ресурсів, які містять правову інформацію; бере участь у внутрішньодержавному та міжнародному обміні інформацією з правових питань, проводить іншу діяльність, що впливає з її основних завдань.

На сайті НБУВ у рубриці «Національна юридична бібліотека» подано повні тексти 88 журналів і збірників наукових праць з проблем держави і права та юридичних наук; 4,5 тис. текстів авторефератів дисертацій з правової проблематики, захищених в Україні; 27 тис. реферативних записів про публікації вітчизняних фахівців з юридичної тематики; юридичні інформаційні ресурси (електронний каталог, повнотекстові ресурси, бібліографічна довідка); нормативні акти України в бібліотечній та суміжній галузях (Закони України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо); нормативні акти України та міжнародні документи з проблеми дотримання авторських прав та питань інформаційної безпеки [16].

НЮБ видає бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», який висвітлює актуальні питання законотворення, виходить раз на два тижні з 2011 р. [3].

Також НЮБ спільно з Українським союзом промисловців і підприємців та за сприяння Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ з 2008 р. видає інформаційно-аналітичний бюлетень «Безпека підприємництва» (додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»), періодичність виходу – щомісячно [1].

На сайті НБУВ НЮБ представлено також такі електронні інформаційні ресурси, як: «Влада для громадян» (юридичні роз'яснення), «Юридичні консультації» (відповіді фахівця), «Україніка політична» (конституції, вибори народних депутатів, резонансні публікації), «Конституційне правосуддя в країнах СНД і Балтії» [понад 70 дайджестів офіційних матеріалів і публікацій у періодичних виданнях (2009–2011)],

«Інтернет-путівник по юридичних ресурсах України» (бази даних нормативних актів, сайти юридичних академічних установ і вищих навчальних закладів тощо) [16].

Таким чином, НЮБ НБУВ проводить величезну роботу з надання правової інформації в контексті забезпечення сучасних потреб громадянського суспільства.

Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) також працює в напрямі подання правової інформації для громадян. На виконання важливої місії правового просвітництва у НПБУ у 2009 р. створено Центр правової інформації, діяльність якого спрямована на повне розкриття фонду юридичної літератури НПБУ та надання доступу до електронних ресурсів правового змісту. Основне завдання Центру – розширення можливостей вільного доступу громадян до інформації правового характеру та вдосконалення процесів обслуговування користувачів правовими ресурсами на основі використання як традиційних, так і нових бібліотечно-інформаційних технологій [17].

Правову основу діяльності Центру правової інформації становить Конституція України [8], Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» [18].

Центр здійснює комплекс послуг з надання кваліфікованої допомоги користувачам бібліотеки і населенню міста у використанні правових інформаційних ресурсів, надає доступ громадянам до правових баз даних (БД), пропонує допомогу в пошуку інформації, здійснює запис на електронні носії, а також пропонує юридичну допомогу.

У Центрі правової інформації до послуг користувачів фонд літератури правового змісту у відкритому доступі (нормативно-правові акти; наукові коментарі та наукові монографії; довідкові, науково-популярні та періодичні видання); доступ до електронних інформаційних ресурсів правової тематики (власних баз даних НПБУ, зокрема, «Політика і політики у дзеркалі періодичних видань України», «Політематична БД статей з періодичних видань», БД «Статті з наукових збірників»; інформаційних ресурсів системи «Ліга: Закон»; бази даних «Законодавство України»; світових інформаційних продуктів під час безкоштовних доступів) [17].

Для надання безоплатної юридичної допомоги населенню при Центрі правової інформації НПБУ 2 грудня 2009 р. відкрили Громадську приймальню за сприяння Всеукраїнської спеціальної колегії з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

Громадська приймальня здійснює такі види правової допомоги: надання консультацій і роз'яснень з правових питань; допомога у скла-

данні документів правового характеру (звернень, окремих процесуальних документів).

Одним з напрямів роботи Громадської приймальні є активізація громадян у протидії корупції в усіх сферах суспільних відносин, вироблення активної життєвої позиції, яка б полягала в нетерпимості до порушення своїх прав. Громадяни, які постраждали від корупційних дій або ті, у яких виникають труднощі з реалізацією своїх прав, можуть вільно звертатися за юридичною допомогою до Громадської приймальні.

Провідне українське видавництво «Юрінком Інтер» пропонує серію видань «Законодавство». Юридична література видавництва, у тому числі періодичні видання, широко відома і користується попитом працівників правоохоронних органів, судових та наукових установ, а також правозахисників, студентів юридичних факультетів та усіх, хто з огляду на професійні обов'язки чи життєві ситуації цікавиться питаннями права.

Давні і добрі партнерські відносини НПБУ з видавництвом «Юрінком Інтер», а також виконання цим видавництвом вимог Закону України «Про обов'язковий примірник документів» дають можливість постійно задовольняти попит користувачів на літературу з питань права.

У Центрі правової інформації представлено також новий електронний ресурс – комп'ютерний довідник з законодавства України «Дінай: Професіонал» від компанії «Дінай», який містить нормативні документи (законодавчі акти з першоджерел, щоденне оновлення, повнотекстовий пошук, аналітичні коментарі та роз'яснення); консультації (аналітична інформація та найкращі консультації з актуальних питань з провідних спеціалізованих видань); спеціалізована довідкова інформація (зведені таблиці, щотижневі огляди законодавства, бланки та типові документи).

Діяльність Центру здійснюється відповідно до Статуту НПБУ, Правил користування Державним закладом «Національна парламентська бібліотека України».

На сучасному етапі велику юридичну роботу проводять також спеціальні бібліотеки навчальних закладів. Зокрема, бібліотека Академії суддів України, яка як структурний підрозділ академії забезпечує правовою літературою та інформацією навчальний та науково-дослідний процес [12].

Формування бібліотечного фонду проводиться відповідно до профілю діяльності академії та інформаційних потреб користувачів. Інформаційний ресурс бібліотеки складається з наявних спеціалізованих фондів юридичної літератури, зокрема:

– навчальних посібників, методичних рекомендацій та програм навчальних курсів з дисциплін навчального процесу;

– нормативно-правових актів України, міжнародних договорів, офіційних текстів та науково-практичних коментарів до законів і кодексів України;

– поточних періодичних видань;

– літератури щодо судоустрою України та зарубіжних країн.

Частину науково-методичних посібників було видано за участю вчених академії.

Для бібліотеки та регіональних відділень академія щорічно передплачує майже 50 найменувань періодичних видань.

Читачами бібліотеки є судді, які підвищують в академії свою кваліфікацію, кандидати на посаду судді, працівники апарату судів, фахівці Державної судової адміністрації України, працівники академії, науковці, які залучаються до навчального процесу в академії та ін.

На базі наявного фонду бібліотека видає читачам книги, копіює статті з різних видань, проводить підбір матеріалів за тематикою, використовуючи електронні матеріали та ін.

Фонд бібліотеки Національного університету «Юридична академія України ім. Я. Мудрого» нараховує понад 1420 тис. пр. [15]. У його структурі – правова література та видання соціально-гуманітарної тематики, документи на електронних носіях, вітчизняна та зарубіжна періодика. Бібліотека співпрацює з українськими, російськими, зарубіжними видавництвами, комплектується згідно з профілем університету. Значна кількість літератури надходить у подарунок від авторів, організацій, навчальних закладів України та інших держав. Зберігається особиста бібліотека професора, академіка права В. Сташиса, яка містить понад 6 тис. пр. У фонді бібліотеки близько 50 тис. української та зарубіжної періодики за різні роки видання. Фонд енциклопедичної, довідкової, інформаційно-бібліографічної та реферативної літератури налічує понад 20 тис. видань. Бібліотека рідкісних видань та дисертацій містить 42 тис. пр.: 27 тис. книг, 194 назви правових журналів, 1360 дисертацій, 14 тис. авторефератів дисертацій. Створюється електронна колекція книг серії «Харківська правова школа».

З 1999 р. розпочалась автоматизація бібліотеки, запроваджена ІБС ПП «САБ». У 2010 р. впроваджується нова АБІС «ІРБІС». У читальних залах навчальних корпусів, кафедрах організовані автоматизовані місця для роботи з електронними ресурсами бібліотеки в локальній мережі університету. Структура електронних ресурсів складається з електронного каталогу, повних текстів, інформаційно-бібліографічних

ресурсів та інтернет-ресурсів. Доступ до електронного каталогу та інформаційних ресурсів здійснюється через внутрішній веб-сайт бібліотеки.

Значну правову роботу проводить також наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» [14]. Сьогодні багатогалузевий фонд наукової бібліотеки нараховує понад 700 тис. примірників документів українською, російською, англійською та іншими мовами народів світу.

Широко представлені першоджерела з історії права, філософії, психології, соціології та інших галузей знань, праці вчених Національного університету «Одеська юридична академія» та інших ВНЗ України, матеріали та документи міжнародних зв'язків України. Створено сектор юридичної літератури на іноземних мовах, його фонд постійно поповнюється виданнями провідних класичних університетів світу, а також матеріалами світових організацій: ООН, Євросоюзу, Європейського суду та ін.

Бібліотека отримує понад 800 найменувань періодичних видань, найважливіші матеріали з яких представлені в електронному каталозі.

Книжкове зібрання наукової бібліотеки постійно поповнюється дарунками читачів та меценатів – цінителів книг, як одеситів, так і зарубіжних друзів університету.

Гордістю колективу університету є відділ рідкісних видань – Музей книги, який отримав приміщення, обладнане найновішими бібліотечними технологіями. Понад 10 тис. рідкісних документів та матеріалів поповнили його фонд. Справжньою перлиною унікального фонду наукової бібліотеки є книги видавництва «СПАРК» з історії вітчизняної та світової юридичної думки. Видання з історії Одеси та Півдня України прикрашають колекцію документів, як в історичному плані, так і в юридичному.

Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» також пропонує читачам багато правових ресурсів та літератури, зокрема, вихід у мережу Інтернет на сайти вузів, правові й бібліотечні сайти; тексти законів та інших нормативних і підзаконних актів, комп'ютерну правову систему «Ліга: Закон»; документи Ради Європи, Європейського суду із прав людини й інших міжнародних організацій і правових органів.

Одним з напрямів наукової діяльності бібліотеки є підготовка та випуск наукових бібліографічних видань, зокрема, колективна робота наукових працівників академії і працівників бібліотеки, яка здійснюється на основі електронного каталогу – перший в Україні «Юридичний реферативний журнал»; серія бібліографічних покажчиків «Вчені Одеської національної юридичної академії», підготовлені до випуску працівниками бібліографічного відділу. Вийшли з друку 18 випусків,

в яких відображено науковий та творчий шлях науковців Національного університету «Одеська юридична академія».

Прискореними темпами вдосконалюється науково-навчальна бібліотека Київського університету права НАН України, фонд якої становить понад 100 тис. друкованих видань підручників, навчальних посібників, вітчизняних та зарубіжних монографій, у тому числі унікальних видань [13]. Сьогодні стало реальністю забезпечення кожного студента індивідуальними підручниками безкоштовно, читальний зал надає можливість користуватися книгами, опублікованими в країнах СНД та в провідних вузах Європи. Бібліотека, як основний інформаційний підрозділ університету, орієнтується на формування у студентів інформаційної культури, оволодіння знаннями, уміннями і навичками використання новітніх інформаційних технологій у професії юриста, інформаційне забезпечення наукової діяльності студентів та професорсько-викладацького складу університету.

Науково-навчальна бібліотека Київського університету права НАН України посідає важливе місце в освітній, науковій та інформаційній структурі університету. Головне завдання бібліотеки – створення, збереження, організація, використання інформаційних ресурсів для забезпечення навчального процесу та науково-дослідницької діяльності в галузі правознавства. Інформаційні ресурси бібліотеки – це понад 100 тис. примірників літератури, сучасний електронний довідково-бібліографічний апарат, повнотекстові електронні видання, нормативно-правові акти України. У користуванні студентів – усі періодичні видання юридичного спрямування, а також провідні юридичні журнали Росії.

Колектив бібліотеки, який сформовано з професійних кадрів, спрямовує свою діяльність на надання оперативної, сучасної та повної інформації студентам, аспірантам, професорсько-викладацькому складу університету.

У навчальному процесі Київського університету права НАН України, спрямованому на набуття студентами ґрунтовних академічних знань, велику роль відіграють підручники, навчальні посібники, монографії та збірники наукових праць з теорії та історії держави і права, цивільного та кримінального права та процесу, міжнародного права, авторами яких є вчені університету.

Бібліотека проводить регулярні книжкові виставки, презентації наукових здобутків викладачів університету. Провідні науковці країни зустрічаються із студентами, обговорюють сучасні дослідження в галузі права, проблемні питання державотворення і правотворення в Україні.

З метою отримання додаткової інформації на допомогу навчальному

та науковому процесу бібліотека співпрацює з Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Національною Парламентською бібліотекою України, бібліотеками вищих навчальних закладів України та закордонних партнерських вузів.

Бібліотека Київського університету права НАН України надає комплекс інформаційних та довідково-бібліографічних послуг на основі використання змістовного фонду та довідково-пошукового апарату бібліотеки, який містить традиційні та електронні каталоги, картотеки, бібліографічні покажчики та списки.

Поряд з традиційними джерелами інформації в обслуговуванні читачів активно використовуються електронні підручники і навчальні посібники, бази даних з окремих галузей права, CD-ROM, ресурси Інтернету.

Отже, підсумовуючи результати нашого дослідження, можна зробити висновки, що на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні ключову роль у правовому інформуванні громадян відіграють провідні національні бібліотеки України, які подають правову юридичну допомогу та юридичні консультації у контексті підвищення рівня правової та правозахисної культури громадян. Значну роботу щодо забезпечення правовою літературою та інформацією громадян та студентів проводять спеціальні бібліотеки навчальних закладів. Водночас обласні, районні та міські бібліотеки також повинні більш активно долучитися до формування правової культури громадян України.

Список використаних джерел

1. Безпека підприємництва : інформаційно-аналітичний бюлетень. Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/nyub/bp/index.html>. – Назва з екрана.
2. Введення в дію законів України: питання теорії та практики : монографія / М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – К. : Парлам. вид-во, 2011. – 200 с.
3. Громадська думка про правотворення : бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/nyub/gdpp/index.html>. – Назва з екрана.
4. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.
5. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1388-17>. – Назва з екрана.

6. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2938-17>. – Назва з екрана.

7. Про інформацію : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрана.

8. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254 к/96-вр](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%20к/96-вр). – Назва з екрана.

9. Про затвердження Положення про Національну юридичну бібліотеку : Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/173-2000-п>.

10. Правову культуру українців підвищуватимуть через бібліотеки / М-во юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/35178>. – Назва з екрана.

11. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» [Електронний ресурс] // Голос України – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=21589>. – Назва з екрана.

12. Сайт Академії суддів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aj.court.gov.ua/academy>. – Назва з екрана.

13. Сайт Київського університету права НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kul.kiev.ua>. – Назва з екрана.

14. Сайт Національного університету «Одеська юридична академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onua.edu.ua>. – Назва з екрана.

15. Сайт Національного університету «Юридична академія України ім. Я. Мудрого» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jur-academy.kharkov.ua>. – Назва з екрана.

16. Сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/nyub/index.html>. – Назва з екрана.

17. Сайт Національної парламентської бібліотеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nplu.org/ua>. – Назва з екрана.

18. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>. – Назва з екрана.

19. Про Національну юридичну бібліотеку : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/921/99>. – Назва з екрана.

УДК 329:050:021.5

Андрій Потіха,

наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ІНФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНИХ ЗМІ В СИСТЕМІ КОМУНІКАТИВНОГО РЕСУРСУ БІБЛІОТЕК

У статті розглядається місце інформації партійних засобів масової комунікації в системі комунікативного ресурсу бібліотек. Простежується динаміка трансформації партійних ЗМІ від друкованих видань до електронних. Роль бібліотек у накопиченні й передаванні інформації партійних ЗМІ від виробника до користувача інформації. Аналізуються різні види та рівні інформаційних технологій, умови та засоби їхнього дійового застосування.

Ключові слова: партійна преса, засоби масової комунікації, політичні партії, бібліотечні ресурси, інформація партійних ЗМІ.

Сучасний етап розвитку демократичного суспільства висуває особливі вимоги до рівня якості інформації та її використання. Інформацію, без перебільшення, можна віднести до одного з найважливіших ресурсів розвитку. Вона в сучасному світі активно впливає на всі сфери життєдіяльності не лише окремих суспільств і держав, але і всього світового співтовариства.

Перехід до інформаційного суспільства і розвиток інформаційного простору України нерозривно пов'язаний з подальшою демократизацією політичного й громадського життя, реформуванням соціально-економічної сфери. Це означає орієнтацію головних компонентів інформаційного простору на забезпечення вільної циркуляції інформації, утілення в життя конституційного права на вільний пошук, одержання, виробництво і поширення інформації.

Перехід України до нового типу економічного розвитку, громадянського суспільства і правової держави, політичний плюралізм породжують величезну суспільну потребу в інформації. Необхідність задоволення цієї потреби й обумовлює особливу роль різних видів засобів масової комунікації, як друкованих, так й електронних, у житті суспільства. Варто відзначити, що при цьому повною мірою виявляються такі властивості ЗМІ, як масовість, тиражованість, періодичність, використання інформаційних ресурсів, що постійно поповнюються, створення первинної

інформації, застосування сучасних інформаційних технологій і засобів телекомунікацій. ЗМІ є діючим каналом інформування суспільства щодо діяльності влади та його реакції на дії влади. Ці особливості роблять ЗМІ найважливішим соціальним інститутом, одним із складових інформаційного простору України.

Інформації належить важливе місце в системі соціальної комунікації. Жодна суспільна загальнозначуща справа неможлива поза колективно-комунікативним, опосередкованим публічним обговоренням-визнанням, тобто поза легітимацією. Демократично організована спільнота мусить досягти консенсусу через дискурс, який є практикою комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди.

Комунікація дає змогу створювати елементи єдиного організму з індивідуальних ситуацій. Вона постійно відповідає рівню розвитку суспільства. Проблеми комунікації вивчались багатьма дослідниками. Зокрема, важливе значення мають праці С. Е. Вершиніна, А. Денежкіна, С. А. Завадського, Ю. М. Лотмана, В. Л. Шульца.

Дослідження взаємозв'язку процесу соціальної комунікації та її розуміння аналізують російські й українські вчені: Н. Д. Абрамова, А. В. Брушлинський, А. Ф. Грязнов, П. С. Гуревич, С. Н. Земляний, В. П. Зінченко та багато інших. Помітний внесок у соціально-філософське осмислення комунікації внесли українські філософи: І. В. Богдановський, А. М. Єрмоленко, А. Г. Кравченко, А. В. Назарчук, Л. Н. Ситниченко, Н. Т. Тур, у роботах яких проблема комунікації стала предметом спеціального аналізу.

Серед вітчизняних авторів слід згадати Г. Почепцова, який ще у 80-ті роки минулого століття зосередився на вивченні теоретичних і практичних аспектів масової комунікації. Учений вдався до глибокого й системного аналізу семантичних проблем комунікації на рівні докторської дисертації, а також підготував низку окремих наукових праць, де обґрунтував результати свого дослідження [1].

Ролі засобів масової інформації, зокрема партійним ЗМІ, присвячені роботи багатьох українських науковців: Н. Рудніченка, О. Стадніченка, К. М. Згуровського, О. Пономаріва, В. Різуна, К. Серажим, Н. Непійводи, А. Мамалиги, М. Феллера.

Стійкий професійний інтерес до системи засобів масової комунікації виявляють політологи, культурологи, журналістикознавці різних наукових шкіл новітньої доби. Результатом тривалої пошукової роботи колективу науковців, зокрема, Е. Барноу, Дж. Гербнера, В. Шрамма та інших, стала ґрунтовна праця «Міжнародна енциклопедія комунікації», яка

систематизувала основні поняття теорії та практики комунікації як своєрідну універсальну базу знань у цій сфері.

Зарубіжні дослідження комунікації, масовокомунікаційної діяльності охоплюють широкий спектр проблем. Авторитетні вчені, а саме: Б. Барельсон, Дж. Гербнер, П. Лазарсфельд, Г. Лассуел, Г. М. Маклюен, Р. Мертон, В. Ріверс, В. Шрамм та інші зазначають особливий вплив масової комунікації на свідомість, поведінку, соціокультурний вибір аудиторії як масового колективного адресату, характеризують мету, засоби, специфіку інформаційної взаємодії суб'єктів комунікації тощо. У цьому тематичному діапазоні можна виділити також дослідження Т. Іглтона, О. Клаппа, А. Моля, В. Онга, С. Холла й багатьох інших аналітиків. Д. Маккуейл, Д. Лаал, зокрема, формулюють основні поняття масовокомунікаційної сфери, торкаючись проблеми глобального характеру мас-медіа й суспільства [2].

Успішне функціонування усіх механізмів сучасної демократії, залученість громадян до політики, їхня здатність робити усвідомлений, обґрунтований вибір і принаймні раціональне рішення залежить від доступу громадян до інформації про діяльність парламентів, урядів та інших офіційних інституцій, не кажучи вже про перебіг виборів і поведінку учасників електорального процесу. Чим повнішою інформацією володіє електорат, тим прозорішою є політика і тим легше надати їй демократичного змісту. Сучасний демократичний процес неможливий без обміну інформацією. Розвиток демократії супроводжується розширенням політичних зв'язків, що вимагає збільшення обсягу знань і повідомлень, які надалі обслуговують суспільство. Важливе значення має політична інформація, яка необхідна для прийняття рішень у сфері державної влади. Отже, інформація – це не тільки передумова дій політичних суб'єктів, а й необхідний ресурс, що дає змогу досягати в політичній сфері тих чи інших цілей. Свідоме ж сприйняття і засвоєння інформації є комунікацією [3].

Важливим учасником системи соціальних комунікацій, що відіграє значну роль у становленні і розвитку інфраструктурних основ науки і забезпеченні її зв'язків із соціумом, є бібліотека. У сьогоденних умовах бібліотеки включаються в широке поле нових відносин глобального інформаційного простору. Це потребує нового погляду на їхнє місце в системі наукової комунікації, функції, організацію, технології, управління, взаємодію з іншими соціальними підсистемами.

Формування сучасного середовища соціальної взаємодії спричиняє проблеми в напрямі функціонування та розвитку бібліотек, їхньою подальшої інтеграції до системи соціальних комунікацій

суспільства та підсистеми наукових комунікацій, у зв'язку з чим посилюються суперечності: між розмаїттям комунікаційних засобів і рівнем їхньої репрезентації в комунікаційній інфраструктурі сучасної української науки; між рівнем розвитку системи соціальних комунікацій та рівнем інтегрованості науки України до світового інформаційного простору; між сучасними інформаційними технологіями та можливостями збереження результатів наукових досліджень у спеціалізованих документно-комунікаційних структурах наукових установ України; між рівнем вітчизняних наукових досягнень та характером, засобами, темпами наукового представництва у світових наукових інформаційних системах; між виробниками і споживачами наукового знання; між інтеграційними процесами в системі соціальних комунікацій та розгалуженістю інформаційно-комунікаційних структур науки; між загальноцивілізаційною тенденцією до інтелектуалізації суспільної діяльності та рівнем організації умов діяльності наукових установ в Україні.

Масові бібліотеки в Україні мають універсальні фонди. Вони задовольняють широкі читацькі запити – від художньої літератури до навчальної, науково-популярної і навіть спеціальної з усіх основних галузей знань.

Наукові бібліотеки забезпечують вчених і спеціалістів літературою з відповідних галузей знань, виконують роботи, спрямовані на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів науково-дослідного фаху. В умовах швидкого розвитку електронних мереж та комп'ютеризації знань отримали розвиток електронні бібліотеки. Використання електронних мереж типу «Інтернет» розширило доступ наукових працівників до джерел інформації та можливості комунікації вчених.

Бібліотеки стали інтелектуальними центрами науки, сприяють підвищенню інтелектуального й морального потенціалу суспільства, гуманізації всіх соціальних процесів, сприяють формуванню наукового світогляду і підвищенню культурного рівня кожної окремої людини.

Як зазначив О. Майструк, в останні роки посилюється як інформаційна, так і соціокультурна функції бібліотек, що визначається постійним зростанням обсягу інформації в суспільстві. На рубежі ХХ–ХХІ ст. в діяльності бібліотек дедалі більше проявляються тенденції їхнього розвитку як культурних центрів. У даному контексті важливим завданням для бібліотекознавців, культурологів, філософів є вивчення досвіду функціонування бібліотек як соціокультурних центрів, що дає змогу для аналізу, пошуку і розроблення вітчизняної концепції соціокультурної діяльності бібліотек [4].

З розвитком системи електронної комунікації змінюються функції бібліотек. Формування суспільства знань поставило перед системою

інформаційно-бібліотечного забезпечення науки вимогу переходу від традиційної парадигми обслуговування, що базується на представленні документів на паперових носіях, до парадигми інформаційної супермагістралі, яка передбачає надання різноманітної мережевої інформації, що доступна за межами однієї бібліотеки. Практика цього періоду характеризується інтенсивним упровадженням у роботу бібліотек засобів телекомунікації, появою електронних повнотекстових видань, створенням власних електронних збірань, розвитком корпоративних бібліотечних систем тощо [5].

Якість нової інформації визначається адекватністю відображених процесів дійсності в зіставленні зі змістом напрацьованих раніше, перевірених практикою інформаційних ресурсів. Традиційно такі ресурси зберігаються в бібліотечних, архівних, музейних установах, а також у сховищах, базах даних установ та колективів, що займаються виробництвом інформації. Ці ресурси використовуються в суспільному виробництві інформації, у процесі навчальної діяльності та для інформаційних обмінів і використання на інформаційних ринках.

У сьогоdnішніх умовах зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких у нових умовах вимагалось прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. Нової організації інформаційного забезпечення потребували ринкові перетворення. У зв'язку з демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростають їхні інформаційні запити, формуються інформаційні бази цих структур і, відповідно, розвивається інформаційний ринок.

Сьогодні також зростає потреба в удосконаленні загальносуспільних інформаційних центрів, бібліотечних закладів, у залученні до роботи в них кваліфікованих інформаційних працівників. Такі заклади мають стати посередниками між виробниками і користувачами інформації, між наявними у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальною структурою, що на ньому базується [6, с. 24.].

У наш час практично не можна назвати сферу людської діяльності, яка не зазнала б залежності від ринку інформації і не мала б потреби у використанні новітніх інформаційних технологій. Все це значною мірою змінює уявлення, погляди, поведінку, спосіб життя і мислення сучасної людини і ставить до неї нові вимоги, серед яких інформаційна грамотність, інформаційна культура.

Під інформаційною культурою необхідно розуміти такий рівень інформаційної підготовки, який дає змогу не тільки вільно орієнтуватися

в потрібному інформаційному середовищі, а й брати участь у його формуванні та перетворенні, сприяти інформаційним контактам. Розвиток інформаційних потреб користувачів у контексті нових інформаційних технологій вимагає перетворення бібліотек на інформаційні центри, а інформатизація бібліотек потребує змін у професійному світогляді працівників бібліотек, який поєднує світогляд особистості та високий професіоналізм.

Бібліотекарі стають активними учасниками інтернет-проектів: створюють бібліотечні веб-сайти, онлайнві каталоги, повнотекстові бази даних, що вимагає компетентності, оволодіння та готовності оновлення знань у галузі інформаційних технологій [7].

Серед організаційно-технічних заходів потрібно виділити проблему комунікацій у нашій країні як головну, тому що, якщо немає демократичних структур у галузі комунікацій, то немає і гарантій для здійснення права на отримання і поширення інформації, а тому немає і демократії. Розвиваючи на основі нових інформаційних технологій відповідну інфраструктуру, можна перетворити проголошену в Конституції України ідею в реальність. Індивід, який озброєний комп'ютером і має вільний доступ до всіх відкритих баз даних і знань, за рівнем інформованості не тільки не поступається, але може перевершувати державних службовців. Наявність інтегрованих систем зв'язку відкриває, по суті, необмежені можливості для підприємницької ініціативи, контактів і взаємодій, що саме по собі становить об'єктивну соціально-економічну підставу реальної демократії. Особливо потужним чинником є механізми самоорганізації інформаційних систем і горизонтальних мереж.

Нові інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та Інтернет є одними з найбільш важливих факторів, що визначають формування суспільства XXI ст. Їх стрімкий розвиток і поширення набули сьогодні характеру глобальної інформаційної революції, що впливає на політику, економіку, управління, культуру й інші сфери життєдіяльності суспільства. Результатом цієї революції є становлення суспільства нового типу, в якому інформація й знання стають головним ресурсом подальшого розвитку. Телекомунікації за допомогою Інтернету відкривають для суспільних і гуманітарних наук принципово новий сегмент соціальної реальності [8].

На думку М. Іншина, до основних переваг у використанні мережі Інтернет можна віднести можливість ознайомлення з необхідним друкованим або відеоматеріалом у будь-який день та час, оперативність отримання інформації, можливість ознайомлення з додатковою інформацією, суттєве збільшення аудиторії, яка виявляє інтерес до

відповідного видання або телерадіоканалу; можливість оперативного встановлення зворотного зв'язку через мережу Інтернет [9, с. 35].

За словами В. Брижко, Інтернет створювався як мережа для вільного поширення й одержання корисних для суспільства даних з урахуванням норм права та морально-етичних принципів, що забезпечують соціальну справедливість та рух у напрямі свободи [10, с. 140].

Використовуючи сучасні технології, працівники бібліотек мають можливість більш оперативно отримувати інформацію, опрацьовувати її та надавати користувачам. Серед потоку інформації, яку отримують працівники бібліотек, можна виділити інформацію партійних видань, яка накопичується, зберігається, вивчається в бібліотеках. Раніше основними носіями партійної інформації були друковані видання. Сьогодні домінують – електронні.

Варто враховувати специфіку партійних видань. Адже процес становлення партійних ЗМІ в Україні є досить проблематичним. Партійні видання в Україні не набули економічної незалежності. Вони взяли на себе функції, які в основному були нав'язані їм власниками – участь у виборчій боротьбі і висвітлення подій у «потрібному» форматі. Було сконструйовано політичну позицію «свободи слова», що не відповідала тій ситуації, яка склалася на виборчому просторі. Це призвело до вилучення дуже важливих і корисних ідей для розвитку українського суспільства.

Інформативна функція ЗМІ у здоровому демократичному суспільстві полягає в об'єктивному інформуванні членів суспільства про події та явища суспільного життя. На думку деяких фахівців, вплив політичних сил на мас-медіа та використання ЗМІ з метою формування громадської думки згідно з чиймись інтересами унеможливорює об'єктивність. Одна з головних функцій ЗМІ виявляється порушеною; суспільство не може адекватно реагувати на якісь зміни чи події, оскільки отримує неправильну інформацію про них. Нівелюється демократичне право людини на отримання інформації, створюються умови для використання політичної влади у приватних інтересах всупереч інтересам суспільства, тобто для порушення принципів демократії [11].

Проте це не означає, що партійні видання не мають інформаційної цінності. Через партійну пресу публіка одержує три види політичної інформації:

- 1) чиста інформація, тобто промови політиків, доповіді, програмні документи тощо. Цей вид інформації можна було б назвати безпосереднім;
- 2) вид інформації, коли політики розмовляють з журналістами

(інтерв'ю) або дискусія між політиками. Інформація часто передається через посередника;

3) редакції газет самі друкують передові статті, коментарі, залаштункову інформацію або документальні репортажі. Тут йдеться здебільшого про опосередковану інформацію.

У процесі функціонування партійна преса здійснює двобічний зв'язок між комунікатором (тим, хто надає інформацію) і реципієнтом (тим, хто її отримує), іншими словами, відбувається своєрідне спілкування, але не особистісне, як у повсякденній практиці, а за допомогою масових форм зв'язку. Між комунікатором і реципієнтом існує технічний канал зв'язку.

Партійні видання в демократичному суспільстві повинні бути діалектична протилежним стосовно «влади» полюсом, а не тільки інструментом пропаганди, хоч вони виконують і таку роль. Це, як показує досвід, далеко не просте завдання. Досить згадати гострі ремствування на пресу з боку представників влади та й просто громадян. Преса, мовляв, розпрезелася, вона сіє ворожнечу, підриває основи, спотворює дійсність. Причому влада змінюється – на зміну призначеним зверху приходять обрані демократичним шляхом, а суть звинувачень залишається майже незмінною. Все ж нарікання на несправедливість критики, прохання і вимоги не «виносити сміття», вирішувати конфлікти «у робочому порядку». Між тим суть демократії не тільки у тому, що представники влади обираються демократичним шляхом, а й в тому, що вони підзвітні виборцям. А тому партійні видання, зокрема опозиційні, мають критично оцінювати владу. При цьому критика має бути об'єктивною. Публічне обговорення дій, учинків, політики тих, у чиїх руках влада, – запорука того, що представники влади не будуть цією владою зловживати.

Одне з головних завдань політичних партій – формувати ідеологію. ЗМІ ж фактично є єдиним каналом, який оперативнo і доступно доносить цю ідеологію до людей. Враховуючи те, що опозиційні партії не завжди мають можливість користуватися послугами різних засобів інформації, то для них основним джерелом поширення інформації є саме партійні видання.

Для аналізу свого впливу на політичний процес, а також для практичних кроків, які відповідали б умовам сьогодення, політичні партії використовують пресу як джерельну базу, у тому числі і публіцистичні виступи, що надруковані в пресі.

Іншими словами, партійні видання, виконуючи свій обов'язок, інформуючи читачів про актуальні політичні події та, коментуючи ті чи інші факти з політичного життя, дають у цьому випадку емпіричний матеріал

політичним організаціям для аналізу їхніх дій, для зіставлення їх форм та методів роботи з методами та формами діяльності інших політичних партій, рухів та організацій, тобто для корегування курсу та уточнення конкретних завдань. У даному випадку об'єктом інформації є виступи публіцистів та дописувачів, а суб'єктом інформації, її споживачем – політичні організації в особі своїх теоретиків, аналітиків та стратегів.

При втіленні в практику двох інших складових – ідеологічної та пропагандистської, об'єкт інформації змінюється. Теоретична платформа партії, її позиції та рішення в доступній для масового читача формі доводяться через мережу партійних видань (при можливості використовуються всі засоби комунікації) до найширшої аудиторії. Власне бачення шляхів вирішення наболілих для суспільства проблем та завдань партійні лідери намагаються поширювати регулярно в конкретній формі та в певному обсязі. У результаті таких прагнень та намагань і з'являється партійна преса – офіційний, а в українському суспільстві часто прихований рупор політичних партій та об'єднань. Крім газет партії видають й іншу друковану продукцію: буклети, листівки, прес-релізи тощо. Однак при тому в міру можливостей використовують найбільш популярні видання та канали як один з найефективніших засобів впливу на широкі верстви. Сьогодні ефективним каналом зв'язку з виборцями є Інтернет.

Функціональне призначення партійних видань визначається їхнім становищем у суспільстві. Партійні ЗМІ є складовою частиною системи органів пропаганди, яка використовується різними політичними партіями у своїх інтересах.

У сучасному суспільстві мас-медіа виконують дуже важливу функцію: інформуючи широку громадськість, вони дають їй змогу розуміти і контролювати діяльність органів законодавчої і виконавчої влади. Різні дослідження, аналітична інформація й докладні коментарі на політичні, економічні та культурні теми формують погляди і переконання широкого кола громадян. На засоби масової інформації покладена велика відповідальність за долю нації, за долю всіх людей сучасного суспільства.

Мас-медіа формують свідомість і волю суспільства, що знаходить своє відображення в усіх сферах діяльності держави. Вони забезпечують суспільну підтримку політиці, без якої вона не може бути ефективною. Фактично ЗМІ стали частиною механізму функціонування державної влади.

Проте в сучасному демократичному суспільстві держава не може контролювати всі ЗМІ. Партійні видання можуть вільно функціонувати і практично не несуть відповідальність за підбір інформації. Таким чином формують суспільну думку. Керуючись головним чином ідеологічними

категоріями, партійні видання зосереджують увагу на конфліктах, а не на суті справи. Увага людей відволікається від реальних проблем, натомість акцентується на тих проблемах, які вигідно висвітлити власникам ЗМІ. У результаті як зовнішня, так і внутрішня політика держави постають перед читачем у спотвореному вигляді або взагалі ізолюються від нього.

Навіть у тих випадках, коли ЗМІ роблять спроби подати серйозний політичний аналіз, його рівень досить часто є низьким. Як відомо, найбільше партійних ЗМІ поширюються опозиційними партіями.

Враховуючи принципову неможливість для партійних журналістів абстрагуватися від ідеологічних платформ, ідейних засад друкованого партійного органу, спостерігаємо в практиці партійних публіцистів цілу систему засобів формування суспільної думки шляхом спрямування не тільки особливим чином відібраної інформації, а й ретельно вивірених коментарів та збудження позитивних чи негативних емоцій у читачів. Журналісти та редактори партійних видань України завжди надавали і надають великого значення експресії текстів у своїх виданнях, справедливо розглядаючи актуалізацію стилістичного потенціалу емоційно-експресивної лексики як один з найефективніших засобів досягнення поставлених цілей. Партійна преса може впливати на життєві реалії силою громадської думки. У демократичному правовому суспільстві громадське схвалення чи громадський осуд мають велике значення не тільки для пересічного громадянина, а передусім для представника будь-якої владної гілки, оскільки він перебуває на службі в суспільства, відчуває відповідальність перед ним і прагне в його очах завжди бути в позитивному світлі.

Партійна преса займає своє, неостаннє, місце в інформаційному суспільстві. Державі належить провідна роль у формуванні інформаційного суспільства, що координує діяльність різних суб'єктів суспільства в процесі його становлення, сприяє інтеграції людей в нове інформаційно-технологічне оточення, розвитку галузей інформаційної індустрії, забезпеченні прогресу демократії та дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства [12].

Проте кожне партійне видання може стати предметом джерелознавчого вивчення як особливе комплексне джерело. Надруковані в такому виданні різні тексти-джерела можуть належати до різних видів джерел. На сторінках партійних видань друкуються коментарі до законодавчих актів, статистичні матеріали, різноманітні документи (партійні програми, матеріали партійних з'їздів, пленумів, конференцій тощо), мемуари, щоденники, наукові, публіцистичні та літературні твори.

Зрозуміло, що методика вивчення таких різноманітних текстів-джерел повинна бути відповідною в кожному конкретному випадку.

Партійні видання пройшли складний шлях свого становлення разом з партіями-засновницями. Якщо проаналізувати лише ті партійні видання, які надходили до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), то можна зробити висновок, що з появою нової політичної сили виникала потреба впливу на виборців. Це можна було зробити за допомогою ЗМІ. Партійне керівництво організовувало випуск газет. Ще один висновок: видавнича діяльність активізувалась напередодні виборів.

Більшість партійних видань надходило до бібліотеки, але значна частина агітаційних листівок під час виборів поширювалась із рук у руки, а тому окремі з них могли потрапити лише до архівів.

Найбільш активно діяла опозиція, яка не мала можливості пропагувати свої ідеї через державні ЗМІ. Проте, як відзначають фахівці, в Україні ніколи не було чітко структурованої, ідеологічно виразної опозиції, яка б мала з владою радикальні світоглядні суперечності та була здатна запропонувати свою чітко сформульовану програму розвитку країни і суспільства. Навіть ті ж комуністи, які декларують ліві ідеї, але коли приєднуються до провладної більшості в парламенті, то іноді голосують за ті рішення, які не зовсім відповідають лівим ідеям.

Опозицію можна умовно розділити на «традиційну» та «нову». До «традиційної» можна віднести сформовані наприкінці 80-х років групи, партії та рухи національно-демократичної та національної орієнтації, а також «ліві» партії – комуністів і соціалістів. До «нової», сформованої наприкінці 90-х років, – ідеологічно та соціально аморфні рухи, що виникли як виборчі проекти – Блок Юлії Тимошенко і «Наша Україна».

В обох цих проектах мирно співіснували політики, які сповідували націоналізм і соціал-демократію, лібералізм і консерватизм, які культивували етатизм та індивідуальні свободи, атеїсти і християнські демократи.

Трохи інша ситуація в Партії регіонів. Але коли вона була в опозиції, то її ідеологія особливо не відрізнялась від БЮТ та «Нашої України». Не дивно, що багато політиків вільно переходять з однієї політичної сили до іншої.

Наприкінці 80-х років опозиція існувала у вигляді нечисленних дисидентських груп та дрібних партій. З 1989 р. найчисленнішою політичною силою став Рух, про ступінь опозиційності якого говорить те, що серед його засновників переважали представники партійно-радянського культурного істеблшменту, які після 1991 р. цілком органічно склали частину нової державної бюрократії.

У 90-ті роки націонал-демократичні партії балансували між опозиційністю та лояльністю до Л. Кучми і, зрештою, їх поглинули два більші й фінансово потужніші проекти – БЮТ і «Наша Україна».

Єдиною силою в 90-ті роки, що мала образ «непохитної» опозиції, були «ліві». Щоправда, ступінь опозиційності КПУ визначався, зокрема, тим, що її відновлення було результатом «конфіденційних» переговорів з владою в особі тодішнього Президента України Л. Кравчука. Це багато в чому визначало і подальшу «опозиційність» КПУ до влади [13].

Інша велика партія «лівого спектра, Соціалістична партія України, була перспективнішою в образі опозиції щодо влади. Офіційний опозиційний статус СПУ оголосила в грудні 1993 р., заявивши про це на своєму з'їзді і критикуючи Л. Кравчука та Прем'єр-міністра Л. Кучму. За винятком окремих компромісів, СПУ була незмінною учасницею всіх публічних антипрезидентських акцій, об'єктом періодичних провокацій та негативних оцінок щодо соціалістів у підконтрольних владі ЗМІ. Але й цій партії була притаманна готовність до ситуативних союзів з президентською більшістю, деяка «ідеологічна неперемірливість».

Особливе місце у «лівому» спектрі посідає Прогресивна соціалістична партія України, яка була утворена на основі ідеологічних та міжособних суперечностей у СПУ. Проте ПСПУ часто відігравала роль замаскованого союзника влади. На парламентських виборах 1998 р. вона «розмивала» голоси виборців, взамін чого отримала підтримку влади для проходження до парламенту, а у відповідь на президентських виборах 1999 р. явно працювала проти О. Мороза [14, с. 958].

За роки незалежності України кількість політичних партій зростала. Якщо взяти лише 2001 р., який відзначався значним сплеском політичної боротьби напередодні виборів 2002 р., то помітне зростання кількості партій і партійних друкованих видань. Станом на 1 січня 2001 р. в Україні було офіційно зареєстровано 109 політичних партій. На 1 вересня 2001 р. їх стало 112. Найпотужніші з них мали осередки практично в усіх регіонах України. Зокрема, серед представників «лівого» крила мали осередки по всій Україні КПУ та СПУ. Саме ці партії намагалися якомога більше використовувати ЗМІ для пропаганди своїх ідей та агітації виборців.

Якщо подивитись на темпи видавничої діяльності партій то помітна тенденція зростання аж до 2002 р. Потім поступове скорочення і перехід до спілкування через електронні засоби масової комунікації.

Станом на 1996 р. до НБУВ надходило 22 партійні газети. У рік парламентських виборів (1998 р.) їх кількість зросла до 106 видань. На передодні виборів 2002 р. кількість видань зросла до 271. Всі ці газети періодично

надходили до НБУВ. Періодичність різна. Деякі газети надходили регулярно, тобто кожного тижня («Комуніст», «Товариш», «Наша газета»), а деякі газети-листівки надходили дуже рідко.

Варто зазначити, що найбільше газет видавали партії, які мали обмежений доступ до центральних ЗМІ. Зокрема, КПУ мала понад 57 видань (стільки надходило НБУВ). До них «підтягувались» і соціалісти, які мали 29 видань. Крім цього, КПУ і СПУ в деяких областях видавали спільно газети. Таких видань було вісім. Представники інших «лівих» партій у цьому плані значно поступалися.

На думку комуністів, вони вимушені видавати таку кількість газет, тому що це єдина можливість підтримувати зв'язок з виборцями. Як зазначив секретар ЦК КПУ С. Чічканов, депутатів від «буржуазних» партій (а такими комуністи вважали майже всіх своїх опонентів) будуть показувати по телевізору, надавати слово на радіо, про них будуть багато розповідати. Єдине джерело інформації, доступне лівим, на думку комуністів, – це газета. Разом з тим комуністи надають великого значення живому спілкуванню. Саме про це зазначалось на сторінках багатьох партійних видань і, зокрема, на сторінках газети «Патриот Приазовья» (2001 р. – № 26.)

Важливу роль у цьому процесі відігравали листівки, які використовувались у виборчій кампанії. Адже кількість газет, які видавала КПУ, недостатня. Тираж газет становив від 500 екземплярів, як от газета районної партійної організації Богуславщини «Зоря Богуславщини». Найбільший тираж серед газет КПУ мала газета «Комуніст» – понад 88 тис. примірників. Серед інших представників лівих можна відзначити Комуністичну партію трудящих, яка видавала газету «Правда і труд» – тираж 400 тис. примірників, і ПСПУ, газета якої – «Досвітні огні» мала тираж 200 тис. Щоправда, ці газети виходили нерегулярно, як і багато інших газет.

КПУ на сторінках своїх видань досить активно критикувала владу, своїх опонентів і обіцяла народу у випадку перемоги на виборах 2002 р. покращити життя простих людей. Щоправда, це обіцяли не лише комуністи, а й представники інших партій.

На сторінках своїх видань комуністи пояснювали виборцям, що КПУ працює в складних умовах. Їхні депутати «переслідуються владою» і «не можуть працювати в повну силу». Зокрема, про це заявляли комуністи Чернігівської області на сторінках газети «Серп і молот» (2001. – № 8. – С. 1).

На думку керівництва обкому КПУ, партійним комітетам належить матеріалізувати цілий ряд організаційно-політичних заходів у зв'язку

з наступними виборами до Верховної Ради країни і в органи місцевого самоврядування.

На сторінках партійних видань комуністи закликали обкоми, міськими і райкоми, первинні партійні організації активізувати свою роботу зі створення у всіх містах і районах комсомольських організацій, організаційних структур всеукраїнських спілок робітників, радянських офіцерів, жінок-трудівниць «За майбутнє дітей України», громадського об'єднання «Інтелігенція за соціалізм».

Лунали також заклики агітувати за союз слов'янських народів. На сторінках газети «Комуніст» поширювалась інформація про необхідність підтримки КПУ, яка відстоюватиме соціальні та політичні права громадян.

Створювались агітаційно-пропагандистські групи по всій Україні. За інформацією газети «Комуніст Полтавщини» (2001. – № 10. – С. 1), штабам з підготовки виборів запропоновано спланувати заходи щодо роз'яснення та пропаганди положень екологічної платформи серед широких верств трудящих.

На пленумі Криворізьського міськкому КПУ гостро ставилось питання про збільшення випуску газет. На думку учасників пленуму, партійні видання мають величезне значення, адже в комуністів на той час не було свого радіо, телебачення, тому необхідно значно збільшити тираж партійних видань.

Редакціям партійних видань було запропоновано глибше висвітлювати роботу партійного активу, депутатського корпусу, пропагувати приклади конкретних справ, високого авторитету комуністів-секретарів партійних організацій.

Незважаючи на суперечності у відносинах КПУ і СПУ спільне видавництво газет тривало. Зокрема, газета «Правда Мелітополя» (2001. – № 29. – С. 3) вказувала на антикомуністичну спрямованість керівництва СПУ. Щоправда, автор публікації відзначає, що в ряді регіонів на рівні міських організацій КПУ і СПУ існувало взаємопорозуміння.

Соціалісти, як і комуністи, на сторінках своїх видань намагались повернути до себе виборців за рахунок критики владних структур і всієї діючої системи. Методи агітації подібні до тих, які застосовували комуністи. СПУ намагалась збільшити випуск газет з метою більшого впливу на виборців. На сторінках газети «Товариш» зазначалось, що влада обмежує інформаційний простір опозиції. Електронні ЗМІ в руках влади. Партійні видання ледь не єдине джерело комунікації з виборцями.

СПУ на сторінках своїх видань переконувала виборців, що саме соціалісти здатні змінити ситуацію в Україні на краще.

У цілому ж друковані видання СПУ перенасичені критикою не лише владних структур, а й політичних партій лівого спрямування – КПУ, ПСПУ та ін.

Праві і правочентристські партії, які теж вважали себе опозиційними, у методах своєї діяльності особливо не відрізнялись від лівих – така ж критика влади і своїх опонентів. Щоправда, пропагувались інші ідеї.

Представники «правих» також нарікали на обмеженість інформаційного простору і намагались збільшити свій вплив на виборців через партійні видання. Найбільше газет видавала партія Народний рух України – 39 (надходили до НБУВ), КУН (Конгрес українських націоналістів) – 12, УРП (Українська республіканська партія) – 7. Інші партії мали значно менше партійних видань.

У 2001–2002 рр. важливим завданням партійних видань НРУ і УНР була пропаганда об'єднавчих ідей. Як відомо об'єднавчий процес між НРУ і УНР стартував 9 червня 2001 р., коли партії підписали декларацію про об'єднання в передвиборний блок. Документ передбачав об'єднання двох партій в єдиний передвиборний блок у складі національно-демократичних сил на виборах 2002 р. і об'єднання в єдиний Рух після закінчення виборів навесні 2002 р. За інформацією газети «Час» (2001. – 19.10. – С. 3), злиття Рухів в єдину партію мало статися 21 січня 2002 р. на з'їзді.

Газети НРУ і УНР у цей період широко висвітлювали об'єднавчі процеси в регіонах. Лунали заклики до єднання всіх демократичних сил. На думку оглядача газети «Карпатський голос» (2001. – № 6. – С. 3), розрізнені правочентристські партії не мають шансів. Їхня сила в єдності.

Як відомо, 16 липня 2001 р. В. Ющенко оголосив Декларацію про утворення виборчого блоку «Наша Україна», до якого погодились увійти НРУ, УНР, ПРП та КУН.

Серед центристів варто відзначити активну видавничу діяльність НДП (Народно-демократична партія) – 16 та СДПУ(о), яка надавала великого значення друкованим виданням. Як відзначали представники партії, навіть у часи тотального панування телебачення друковане слово залишалось важливим засобом впливу на людей. Тому не дивно, що СДПУ(о) нарощувала свою видавничу діяльність. На початок 2001 р. партія мала центральне видання «Наша газета +» (регулярно надходила до НБУВ) та 17 регіональних. У квітні 2000 р. засноване перше в Україні партійне видавництво «Основні цінності». У цьому ж році видано

вісім книг вітчизняних та зарубіжних авторів з питань теорії та практики соціал-демократії.

Проте партії, які мали значне представництво у владі, могли користуватися іншими ЗМІ.

Результати виборів до парламенту у 2002 р. дали можливість «опозиції» розширити свої можливості спілкування з виборцями. Вони могли більше використовувати парламентську трибуну, електронні ЗМІ, радіо тощо.

СПУ в парламенті отримали 22 місця, КПУ – 65. Щодо «правих», які об'єдналися у блок «Наша Україна», то вони на виборах отримали 23,6 % голосів виборців (119 депутатів), Блок Юлії Тимошенко – 7,3 % (23 депутати).

З цього часу починається поступове скорочення кількості друкованих партійних видань і перехід на більш оперативний зв'язок з виборцями – електронні засоби комунікації, враховуючи Інтернет, який набував дедалі більшого поширення.

Як відзначає П. Шевченко, однозначно ідентифікують себе на відкритому газетному ринку усього два десятки політичних партій з сотні зареєстрованих і діючих. Причому переважна більшість цих легалізованих газет, як правило тижневиків, видається малопотужними партіями. КПУ, Соцпартія, СДПУ (о), НДП, УНР – ось, вважає, і всі розвинуті, класичного типу політичні угруповання, які за деякими винятками легально видають свої партійні тижневики, причому без суттєвих обрізань їхнього обсягу і періодичності в період міжвиборчого затишшя.

Особливу ставку на силу легального друкованого слова традиційно роблять партії лівого спрямування. У Криму, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Полтавській, Черкаській, Чернівецькій областях третина, а то й переважна більшість партійних видань – комуністичної чи соціалістичної орієнтації. Центристські партії, наприклад Народно-демократична, Аграрна, помітно представлені на Харківщині. Розгалужену мережу майже у всіх регіонах мала СДПУ(о), деякі партії правого національно-демократичного спектра [15].

Скорочення друкованих партійних видань було обумовлено тим, що друковані видання довго надходять до читача. Оперативність їхньої обробки в НБУВ не на першому місці. Першими опрацьовувались центральні видання, і в стислі терміни читач міг ними користуватися. Практично в той же день, коли видання надходило до НБУВ. Потім до читача надходили регіональні видання і лише після цього партійні видання. Часто читач міг прочитати про якусь подію з інших джерел значно раніше ніж з партійної преси.

Більшість партійних видань рідко потрапляло на прилавки торгових точок. Окрім цього більшість партійних видань були збитковими. Їх мало читали, вони були нецікавими. Тому тираж партійних газет скорочувався, і вони виходили, переважно, напередодні чергових виборів як агітаційні газети-листівки.

Партійні лідери намагаються більше використовувати електронні засоби комунікації, зокрема Інтернет. Природно, що Інтернет може використовуватися і як знаряддя політичного маніпулювання, купівлі голосів та інших махінацій. Фактична монополія пануючої еліти на електронні й інші ЗМІ уможлиблює їхнє ефективне застосування з метою формування масових настроїв і програмування політичного поведіння громадян, нав'язуючи їм, а особливо молоді, вигідні еліті цінності. За допомогою безупинної, нав'язливої і навіть агресивної реклами, а також фільмів і розважальних шоу наполегливо пропагується споживчий спосіб життя. Розгляд ролі комунікаційних технологій у демократичному світі показує, що наявність розвинутих, демократично організованих інформаційних інститутів, завдяки яким громадяни мають можливість одержувати основні суспільно-політичні знання і бути в курсі об'єктивно освітлюваних політичних подій, є тією умовою, без наявності якої неможливо уявити стабільну демократичну державу з розвинутим громадянським суспільством, ефективною системою керування.

У результаті розвитку нових інформаційно-комунікаційних технологій можуть знизитись транзакційні витрати мобілізації й організації колективної дії, з якими постійно зіштовхуються політичні лідери, активісти, ініціативні люди.

Експерти, оцінюючи сильні і слабкі сторони інфокомунікаційних технологій, і зокрема Інтернету, визнають, що він дійсно відіграє сьогодні унікальну і дуже важливу роль у процесі суспільного розвитку. У сучасну епоху, коли людство досягло нових вершин у науці і техніці, Інтернет став тим технологічним нововведенням, яке безпрецедентним чином розширює масштаби соціальної комунікації і збільшує обсяги і розмаїтість доступної індивіду інформації. На підставі неухильного зростання інформації і знань, розвитку засобів комунікації як одного з найважливіших чинників суспільного прогресу ця функція Інтернету набуває особливого значення. Інтернет уможлиблює виникнення нових ефективних механізмів політичної мобілізації громадян.

Сьогодні практично кожна партія має свій сайт в Інтернеті, де розміщена основна інформація про партію, та її діяльність. На цих сайтах

можна дізнатись про статут партії, її програму, основні ідеї. Окрім цього, деякі партії мають електронні газети.

Щоправда, на сайтах дуже часто розміщена інформація агресивно-критичного характеру щодо влади. З наближенням виборів 2012 р. збільшується кількість критики на адресу влади. Причому критикують і ті партії, які мають своє представництво у владі.

КПУ, яка часто голосує в парламенті разом з більшістю, на сторінках електронної версії газети «Коммунист» розміщує критичні статті на адресу влади і на адресу своїх опонентів, зокрема такі статті: «Пётр Симоненко: Компартия требует немедленной отставки Тигипко», «Пётр СИМОНЕНКО: В Украине проводится политика социального геноцида», «Во власти не должно быть ни олигархов, ни националистов», «Чиновники не слышат ни народ, ни власть» та ін.

СПУ на сторінках своєї газети «Товариш» розмістила також низку подібних критичних статей. Це ж роблять і представники правих партій. Зокрема, ВО «Свобода», яка активно включилась у політичну боротьбу, на своєму сайті розміщує постійно критичні статті. Зокрема, донецька «Свобода» підтримала протест та вимогу донеччан порушити кримінальну справу проти міського голови Анатолія Лук'яченка», Ірина Фаріон: «Право вибору мови в державній дошкільній установі суперечить державному статусові української мови і створює преференції для російської мови», Ірина Сех: «Режим взявся за бунтівну Львівщину» та ін.

Проте не варто надавати перевагу Інтернету. Адже новий виборчий закон передбачає змішану систему, і в регіонах у мажоритарних округах будуть представлені різні кандидати. У віддалених селах, де орієнтуються на телебачення, про цих кандидатів інформацію можуть і не отримати. Інтернет для багатьох залишається недоступним. І знову в цьому виборчому процесі може відіграти важливу роль партійна преса. Як зазначив народний депутат А. Шевченко, преса може сказати вирішальне слово в період виборчої кампанії в мажоритарних округах. Там за новим законом про вибори обиратиметься половина парламенту. «Із всеукраїнськими виборчими списками дедалі більш-менш зрозуміло: країна знає, яка з партій чого варта. З “мажоритарниками” буде складніше. Уявіть стандартний округ: кілька районів, маса кандидатів – і місцевих, і київських, багато зовсім нових облич. Як виборець може зробити свідомий вибір, якщо місцеве телебачення або місцева газета не зроблять свою роботу на совість? Вважаю, місцеві ЗМІ обиратимуть половину парламенту» [16].

Отже, мас-медіа можуть бути не тільки важливим засобом інформування населення. Досвід показує, що ЗМК активно використовуються партіями для політичного маніпулювання. А задля цього дуже часто не тільки підтасовуються факти, замовчується правдива інформація, поширюється брехня, а й застосовуються прийоми напівправди, фрагментації в потрібному контексті інформації.

В основі таких підходів лежить використання методів соціальної міфології, яка активно впроваджується в суспільну свідомість, насамперед через партійні видання. Зрозуміло, що ідеальних форм організації ЗМК не існує. Очевидно, раціональним є оптимальне співвідношення різних форм залежно від багатьох обставин, від місця партії, яке вона займає в суспільстві: вона при владі, чи в опозиції.

Як відомо, інформаційний процес проходить такі етапи: отримання інформації, її відбір, препарування, коментування і поширення. Важливим засобом політичного впливу ЗМІ є визначення тем дискусій і привернення уваги влади та громадськості. Щоб привернути увагу до політичних проблем, партійні ЗМІ мають дотримуватись відповідних принципів: пріоритетності (до таких тем належать питання національної безпеки, тероризму, територіальної цілісності, екології, національних відносин тощо); неординарності фактів (перш за все подається інформація про екстремальні події); новизни фактів (залучення фактів, які ще не стали відомими широкому загалу); політичного ефекту (до цих повідомлень вводять резонансні політичні події, ефектні дії лідерів, політичні скандали й сенсації); значного суспільного статусу (вважається, чим вищий статус і посада джерела інформації, тим вона важливіша; високі посадовці, як правило, отримують ширшу рекламу, їм виділяється більше місця не лише в престижних виданнях, а й у партійних).

Разом з тим, вплив ЗМІ на політичне життя часом окреслюється як «медіатизація політики». Вона зводиться до того, що представники різних партій починають поводитися в такий спосіб, який би їм дав змогу ефективно існувати в пресі, радіо і телебаченні, а тим самим дійти до потенційного електорату. Форма таких політичних вистав буває несподівана, а часом ганебна. Причому партійні ЗМК однобоко висвітлюють події, надаючи повну перевагу представникам партії, яку вони представляють.

Особливо посилена активність політиків спостерігається під час передвиборних кампаній. Тоді, зрештою, запрошують політехнологів, які мають завдання формувати їхній медійний образ. Однак останнє слово належить редакторам і видавцям, які від певного моменту не тільки

показують кампанію, що доволі зрозуміло, але дають зрозуміти читачам, за якого політика варто голосувати.

У таких умовах пересічному виборцю важко розібратися в такій лавині інформації. Він вимушений передусім думати і не довіряти до кінця одному засобу масової інформації. Як правило, легко зорієнтуватися в політичних симпатіях, наприклад певної газети – вистачить для контрасту взяти газету, яка сприятиме іншій політичній опції, і побачити як описала дану подію. З двох суперечливих точок зору легко знайти спільні елементи.

Проте, щоб зрозуміти політичну реальність у нашій країні, треба було б щоденно читати всі газети, які впливають на громадську думку, і провести кілька годин при читанні та слуханні інформаційних програм різних станцій. Для цього однак дуже потрібна певна кількість готівки, трохи вільного часу, а передусім щире бажання. Здається, що для більшості з нас – це умови, які не можуть реалізуватися. Однак той, для кого об'єктивний переказ про світ становить вартість саму в собі, повинен наважитися на певні пізнавальні зусилля. Оскільки тільки так можна дійти правди.

Значною мірою в цьому можуть допомогти бібліотечні ресурси. Бібліотека може запропонувати підбірку матеріалу на задану тему, допомогти знайти подібні матеріали, як у друкованому вигляді, так і в електронному. Читач може скористатися інтернет-ресурсом у стінах НБУВ. Для цього тут існують всі можливості. Багато українських бібліотек мають такі ресурси. Електронні технології дають можливості для практичного безмежного розширення соціальних зв'язків користувачів із сучасними джерелами інформації.

Слід зазначити, що, розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю, політичними партіями й органами державної влади, що є необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини й громадянина. У бібліотеках останнім часом відбувалося помітне вдосконалення засобів управління інформацією, введення її в активний суспільний обіг, що дає можливість не тільки обслуговувати читачів, а й надавати відповідні інформаційно-аналітичні послуги владним структурам, юридичним особам, науковцям, зацікавленим в отриманні відповідної інформації.

Список використаних джерел

1. *Почепцов Г. Г.* Семантические проблемы коммуникации : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Г. Г. Почепцов. – К., 1988. – 36 с.
2. *Лаал Д.* Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / Д. Лаал. – К., 2002; *Маккуэйл Д.* Введение в теорию массовой коммуникации. Программа Темпус / Д. Маккуэйл. – Мн. : БГУ, 1997. – Т. 1. – 195 с.
3. *Москаленко А. З.* Журналістика сьогодні й завтра / А. З. Москаленко // Сучасне та майбутнє журналістики в плюралістичному суспільстві ; за ред. А. Москаленка, М. Герольд, В. Іванова. – К. : Центр вільної преси, 1999. – С. 197–199.
4. *Майструк О. Є.* Діяльність бібліотек – соціокультурних центрів у зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / О. Є. Майструк. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_8_13.php. – Назва з екрана.
5. Бібліотека та її роль у системі наукових комунікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-5809-2.html>. – Назва з екрана.
6. *Горовий В. М.* Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 23–35.
7. *Синиця Н. М.* Інтернет як комунікативний простір для бібліотекарів [Електронний ресурс] / Н. М. Синиця. – Режим доступу: http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/konfer/syuzuza.htm. – Назва з екрана.
8. *Маліс О.* Інтернет як новий політичний феномен / О. Маліс // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 250–259.
9. *Іншин М. І.* Сучасний стан та шляхи удосконалення взаємовідносин органів державної влади і засобів масової інформації / М. І. Іншин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Інформаційне суспільство в Україні: інформаційно-правова культура, освіта, наука». – Суми : Довкілля. – 2008. – С. 33–38.
10. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія / [за ред. М. Я. Швеця]. – К. : НДЦПІ АПРн України, 2007. – С. 233.
11. *Костенко Н.* Мас-медіа у виборах: ціннісні орієнтації політичної сфери / Н. Костенко // Політична думка. – 2001. – № 6. – С. 18–20.
12. Партийна преса в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politiko.ua>. – Назва з екрана.
13. *Рахманін С.* КПУ. Долгий путь от руководящей силы

до предсказуемой оппозиции / С. Рахманин, О. Дмитричева // Зеркало недели. – 2002. – 2–8 марта.

14. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.

15. *Шевченко П.* Національні особливості партійних ЗМІ: що маємо? / П. Шевченко // Дзеркало тижня. – 2004. – № 29.

16. *Шевченко А.* Половину парламенту обиратиме місцева преса [Електронний ресурс] / Андрій Шевченко. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua>. – Назва з екрана.

УДК 004.77:34

Майя Іванова,

заввідділу НЮБ НБУВ

КОМПЛЕКСНІ ОНЛАЙНОВІ ЮРИДИЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЮРИДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ

У статті висвітлюються питання створення інформаційних ресурсів Національної юридичної бібліотеки, вказуються джерела формування таких ресурсів. Наголошується на необхідності збереження рідкісних юридичних видань шляхом формування електронної бібліотеки. Зазначається, що онлайн-ресурси є однією з форм забезпечення інформаційної безпеки бібліотечних фондів юридичного напрямку.

Ключові слова: юридична бібліотека, інформаційні ресурси, електронна бібліотека, культурні цінності, історична спадщина, збереження бібліотечних фондів.

Інформаційне суспільство характеризується багатьма рисами, однією з яких є те, що інформація стає найважливішим фактором культурного розвитку, під впливом якого змінюються всі форми життєдіяльності людей. Під інформаційною культурою слід розуміти такий рівень інформаційної підготовки, який дає змогу не тільки вільно орієнтуватися в потрібному інформаційному середовищі, а й брати участь у його формуванні та перетворенні, сприяти інформаційним контактам. Збереження, розвиток і раціональне використання, зокрема юридичних інформаційних ресурсів, мають величезне значення для будь-якого суспільства й держави. Розвиток інформаційних потреб користувачів у контексті нових інформаційних технологій вимагає перетворення бібліотек на інформаційні центри накопичення інформації не тільки в друкованій, а й в електронній, цифровій формі, що дає можливість принципово інакше створювати, зберігати, організовувати доступ до документів і використовувати їх.

Таким чином, на сьогодні актуалізується проблема створення комплексних онлайн-юридичних інформаційних ресурсів як потреби сьогодення, визначення основних шляхів їх створення в НЮБ НБУ. Проблематика розвитку інформаційних ресурсів у бібліотечній сфері не є новою в сучасному українському суспільстві. До цього

питання звертались О. Онищенко, В. Горовий, Л. Дубровіна, К. Лобузїна, В. Копанєва, Р. Полїщук, Н. Шостко та ін. Створення електронного документа, незважаючи на значні зусилля, яких докладають у цьому напрямі вчені різних спеціальностей, зокрема, бібліотекарі, усе ще залишається актуальним теоретичним і прикладним завданням. Процес зміни ресурсної бази бібліотек за рахунок накопичення електронних документів різного виду відбувається так інтенсивно, що випереджає методичне осмислення формування і використання цієї бази. Не вирішено проблему реструктуризації фондів бібліотек, що виникла у зв'язку з появою електронних фондів. У той же час одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен міг би створювати й накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному й особистому розвитку та підвищуючи якість життя [1].

Слід зазначити, що інформаційні системи в бібліотечній справі існують і розвиваються фактично з часу появи комп'ютерної техніки. Бібліотеки почали брати на себе нові функції, а саме: накопичення й збереження інформації в електронному вигляді та на машинних носіях. До того ж вони стали виробниками електронної бібліографічної продукції. Дедалі більше великих бібліотек переходять на випуск повнотекстових баз даних, електронних копій журналів, довідників, енциклопедій, монографій на електронних носіях або забезпечують доступ до наукової інформації через мережі. Нові технології передавання інформації на основі Інтернету докорінно змінюють технологію інформаційного обміну між його учасниками [2, с. 26].

Розвиток інформаційних технологій стимулює вироблення нових підходів до вирішення проблеми введення інформаційних ресурсів у науковий обіг шляхом створення електронних копій документів [3, с. 22].

Життєво важливою умовою існування бібліотеки в сучасних умовах та створення попиту на пропоновані нею послуги визначає її здатність до своєчасної адаптації в умовах змін, що відбуваються. Становлення електронних бібліотек є однією з об'єктивних вимог розвитку сучасної інформаційної цивілізації, тому потребує осмислення історичних етапів у розвитку бібліотечного обслуговування в електронному середовищі. Бібліотеки стоять перед необхідністю створення нових структурних підрозділів, обслуговування в яких здійснюється переважно на базі електронних ресурсів.

Треба зазначити, що вже наприкінці 70-х років починаються перші зміни в підходах до організації автоматизації бібліотечних процесів, зокрема у сфері науково-технічних бібліотек. У наукових бібліотеках були організовані відділи механізації та автоматизації, які почали науково-дослідну роботу в галузі автоматизації керування бібліотеками, створення бібліотечних інформаційних ресурсів, опрацювання книжок, підготовки бібліографічних покажчиків, формування електронних каталогів [4, с. 27].

Активне впровадження комп'ютерних та телекомунікаційних технологій у практику бібліотек України припадає на середину 90-х років минулого століття. Перші комп'ютери, перший вихід до глобального інтернет-простору, перші бази даних, перший досвід створення власної веб-сторінки – усе це відкриває нові можливості розвитку бібліотечних сайтів.

Бібліотеки почали активно створювати власні бази даних під невідкладні потреби своїх читачів. Створені бази даних повинні були надати можливість якісно готувати традиційні бібліографічні покажчики, оперативну та оглядову інформацію, швидко виконувати тематичні довідки.

Основні види ресурсів, які переважно подаються на веб-сайтах бібліотек: інформація про роботу бібліотеки та ресурси, які вона пропонує користувачам; електронні каталоги; електронні бібліографічні покажчики (електронні версії друкованих видань і самостійні електронні продукти); віртуальні виставки; повнотекстові ресурси (ресурси, створені для веб-публікації, електронні копії друкованих видань, відскановані матеріали) [5, с. 106–108].

Нині відбувається переоцінка ролі й місця культурної спадщини як у житті суспільства, так і в житті окремої людини. Більшість учених визнає справедливність положень, сформульованих М. О. Бердяєвим, про те, що «не в політиці і не в економіці, а в культурі здійснюється мета суспільства» [6, с. 162]. Саме цим насамперед пояснюється те, що діяльність щодо збереження культурної спадщини розглядається як пріоритетне завдання більшістю розвинутих країн в епоху глобалізації.

Головну частину культурного надбання європейських держав становить бібліотечний спадок. Збереження бібліотечного фонду України, зокрема, юридичного напрямку, як матеріальної та духовної скарбниці для майбутніх поколінь, є важливим завданням і обов'язком бібліотек, пріоритетним напрямом їхньої діяльності. Забезпечення збереження бібліотечних фондів – це безперервний процес, який починається з моменту

надходження документа до бібліотеки і триває протягом всього часу його зберігання та використання [7, с. 27].

Державна політика передбачає збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність. У галузі бібліотечної справи відбувається реалізація прав громадян на забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотеками. Українське законодавство передбачає створення страхових копій, рідкісних документів та колекцій [8].

З метою збереження оригіналів рідкісних і цінних юридичних видань у Національній юридичній бібліотеці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського розпочато формування електронної бібліотеки. З метою виконання Державної цільової програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [10] одним з головних завдань діяльності НЮБ НБУВ є: формування електронних фондів юридичного профілю, забезпечення доступу до інформації незалежно від місця її знаходження й зберігання за рахунок онлайн-доступу до зовнішніх ресурсів. Виконання завдання дасть змогу підвищити рівень інформаційної культури населення. Якісно змінити рівень обслуговування користувачів, забезпечити збереження та водночас увести в науковий обіг унікальні документи, що становлять історичну й культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти.

У загальнодоступній інформаційній інфраструктурі продовжують накопичуватися юридичні інформаційні ресурси бібліотечних фондів наукової бібліотеки, які створені в електронній формі.

До джерел НБУВ юридичної інформації необхідно віднести: систематичний картковий каталог (розділ право); електронний каталог НБУВ (розділ право); відділ ДБО; матеріали фонду ООН; матеріали спеціалізованих фондів; юридичний інтернет-навігатор; оцифровані ресурси юридичного напрямку; база даних авторефератів дисертацій наукового напрямку «Юридичні науки»; реферативна база даних розділу «Держава і Право. Юридичні науки».

На основі вказаних джерел формуються пошукові системи електронних юридичних інформаційних ресурсів бібліотеки; розробляється необхідна технічна та технологічна база Юридичної бібліотеки з визначенням вимог щодо умов збереження в електронному вигляді рідкісних юридичних видань, які можуть зіпсуватися чи зруйнуватися. Відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж було впроваджено й адаптовано систему автоматизації бібліотек САБ

«ІРБІС-64» у НЮБ НБУВ. Перехід на опрацювання документів засобами сучасної «ІРБІС-64» дає можливість швидко та якісно проводити обробку нових надходжень [11, с. 18–20].

Рівень програмного забезпечення комп'ютерних інформаційних баз дає змогу задовольнити суспільні потреби в прискоренні темпів отримання інформації, звузити часові межі для пошуку, обробки, отримання інформації [12, с. 5].

Можливість миттєвого дистанційного доступу до повнотекстових ресурсів, насамперед – наукових журналів, патентів, дисертацій і авторефератів – фактично ліквідувало часовий розрив в одержанні цієї істотної частини першоджерел [13, с. 4]. Це сприятиме забезпеченню повного й постійного доступу користувачів до національних та світових інформаційних електронних ресурсів юридичного напрямку.

В Українській державі за умов швидкого піднесення глобального інформаційного суспільства, усебічного застосовування інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життя особливого значення набувають проблеми інформаційної безпеки. Під інформаційною безпекою слід розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через: неповноту, невчасність та недостовірність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання й порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [14].

Так, унікальні культурні цінності, що мають виняткове історичне, художнє, наукове та інше культурне значення для формування вітчизняного культурного простору і визначають внесок українського народу у всесвітню культурну спадщину, визнаються об'єктами національного культурного надбання та зраховуються до Державного реєстру національного культурного надбання [15].

Електронна юридична бібліотека є перспективним засобом організації інформаційних ресурсів та надання інформаційних послуг користувачам, незалежно від їхнього місцезнаходження. Процеси інтеграції інформаційних ресурсів країни в єдине загальнодоступне інформаційне поле, формування проблемно-орієнтованих інформаційних просторів сприяють досягненню якісно нового рівня інформаційного обслуговування споживачів. Саме електронні бібліотеки можуть стати інтеграторами, концентраторами та, певною мірою, навігаторами в інформаційному середовищі, забезпечувати технологічні умови для керування електронними ресурсами

з метою вдосконалення бібліотечно-інформаційних сервісів та інтеграції країни у світову інформаційну інфраструктуру [2, с. 27].

Список використаної літератури

1. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

2. *Проценко Т.* Електронна бібліотека як складова системи бібліотечно-інформаційного забезпечення сімейних лікарів / Т. Проценко // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 9. – С. 26.

3. *Дубровіна Л.* Архівні та рукописні фонди бібліотек у формуванні суспільства знань / Л. Дубровіна, Т. Мяскова // Бібл. вісн. – 2009. – № 6. – С. 22–25.

4. *Онищенко О.* Розвиток бібліотечної справи в Україні наприкінці 1950-х у 80-х роках ХХ ст. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2006. – № 3. – С. 24–38.

5. *Шостко Н. І.* Збереження краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек: проблеми та перспективи / Н. І. Шостко // Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20–22 листоп. 2006 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: В. В. Мірошникова, О. П. Куніч. – Х., 2007. – С. 106–108.

6. *Бердяев Н. А.* Смысл истории / Н. А. Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – С. 162.

7. *Задорожнюк М. М.* Збереження документів у публічних бібліотеках східної України / М. М. Задорожнюк, О. Б. Стогній // Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20–22 листоп. 2006 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: В. В. Мірошникова, О. П. Куніч. – Х., 2007. – С. 20–28.

8. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 72/1. – Спец. вип. – С. 15. – Ст. 2598.

9. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 45.

10. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи

«Бібліотека-XXI» : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 71. – С. 64. – Ст. 2672.

11. *Лобузін К.* Проблеми адаптації, провадження та адміністрування сучасної автоматизованої бібліотечної інформаційної системи / К. Лобузін, І. Лобузін // Бібл. вісн. – 2011. – № 5. – С. 14–21.

12. *Горовий В.* Соціальні інформаційні бази в умовах прискорення глобальних перетворень / В. Горовий // Бібл. вісн. – 2006. – № 6. – С. 3–6.

13. *Юдина И. Г.* Информационная функция библиотеки в теории и практике библиотечного дела : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / И. Г. Юдина. – Новосибирск, 2010. – 20 с.

14. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.

15. Про культуру : Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI // Відом. Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – С. 168.

УДК 34:004.77

Ірина Шульга,

мол. наук. співроб. НБУВ

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО НАУКОВИХ РЕСУРСІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА

У статті досліджено історію та сучасний етап розвитку репозитаріїв і часописів відкритого доступу з правничої тематики. Подано інформацію стосовно довідників, що містять дані щодо відкритих наукових електронних ресурсів, а саме: Electronic Journals Library, DOAJ, ROAR, OpenDOAR. Окрему увагу приділено юридичній науковій періодиці України.

Ключові слова: цифровий ресурс, електронний архів, відкритий доступ, програмне забезпечення.

Сучасний період розвитку інформаційної сфери суспільства характеризується стрімким зростанням обсягів електронних документних ресурсів. Значна їх кількість існує лише в глобальних комп'ютерних мережах. Поява Інтернету сприяла глибоким перетворенням, які можна порівняти лише зі змінами, що відбулися в результаті винайдення алфавіту й друкарської машини. Це не було просто технологічною революцією: обидва винаходи вплинули й продовжують впливати на економічну, соціальну, культурну та політичну структуру більшості регіонів світу. Інтернет змінив звичні методи отримання інформації, ініціював появу нових засобів доступу людей до знань. Дедалі більша частка припадає на інформацію, яка створюється, циркулює та зберігається лише в електронному вигляді. Особливо це стосується наукової інформації. Спеціалісти Британської бібліотеки стверджують, що до 2020 р. 90 % усієї нової літератури буде видаватися тільки в цифровій формі [5].

Глобальний характер сучасних змін сприяє насиченню соціосфери інформацією за рахунок об'єднання інформаційних ресурсів усіх країн. Суспільство приходить до усвідомлення важливості організації вільного доступу до інформаційних масивів. Інтернет змінив звичні методи одержання інформації, видозмінив засоби доступу людей до знань, прискорив прогрес у всіх суспільних сферах, ініціював появу нових цінностей, тенденцій і проблем.

Ініціатива відкритого доступу до наукової інформації виникла ще на початку 90-х років та активно розвивається й дотепер, здобуваючи дедалі більше прихильників у світі. Її виникнення було пов'язане з проблемами повноцінного наповнення бібліотечних фондів – з одного боку. При цьому фінансування бібліотечних установ «не встигало» за «інформаційним бумом» – закономірними процесами зростання інформаційних потоків, збільшення кількості наукових публікацій і друкованих журналів. Ці процеси породжували супутню проблему зберігання літератури в бібліотечних книгосховищах – з'явилася потреба в розширенні площ, особливо для універсальних наукових бібліотек. З іншого – наукову спільноту поступово переставала задовольняти традиційна форма оприлюднення наукових результатів – публікація в паперових журналах – через її недостатню оперативність та доступність широкому колу читачів. З кінця минулого століття зростаючі темпи отримання важливих наукових результатів у різних науках (передусім у фізиці, біології, інформатиці) актуалізували проблему більш оперативного їх поширення для наукової спільноти, ніж це було можливим через традиційні журнальні публікації [3].

Серед перших проектів вільного поширення наукової інформації – ініціатива 1991 р. американського фізика П. Гінспарга, який виступив з ідеєю створення безкоштовного електронного архіву препринтів для фізиків-ядерників. У результаті сервер електронних публікацій з фізичних дисциплін – arXiv [12], створений у Національній лабораторії ЛосАламос (США), нині найбільший безкоштовний архів електронних публікацій наукових статей та препринтів з фізики, математики, астрономії, інформатики та біології, який налічує 736 347 матеріалів. Варто нагадати й про те, що саме в цей цифровий репозитарій російський математик Г. Перельман розмістив дві свої праці, що містили доведення теореми Пуанкаре, які принесли йому 22 серпня 2006 р. найвищу математичну премію (премію Філдса).

Процеси глобалізації ринку науково-інформаційних ресурсів та формування світових видавничих монополій, які беруть свій початок з останньої чверті ХХ ст., призвели до появи кризових ознак у академічній галузі. За таких умов учені провідних країн світу в альянсі з академічними бібліотеками єдиним фронтом почали вдаватися до масових антимонопольних дій, головною серед яких став рух за відкритий доступ до результатів наукових досліджень.

Поштовхом до поширення ініціативи та перетворення її на масову став так званий «бунт учених» проти зростання цін на наукові журнали,

у результаті якого книгозбірні змушені були скорочувати передплату, оскільки їхній бюджет не встигав за зрощанням видань. В основі «бунту» лежало усвідомлення вченими того факту, що вони пишуть статті, редагують і реферують їх, потім заради наукового спілкування передають їх видавництвам для опублікування. Останні ж своєю ціною та ліцензійною політикою створюють перешкоди для обміну знаннями, порушуючи цим самим «неписаний договір з науковим співтовариством» – видавці несуть відповідальність за доступність наукових доробків для всієї наукової спільноти – чим сповільнюють прогрес науки і, урешті-решт, завдають шкоди всьому суспільству.

У результаті було висунуто ідею, що Інтернет дає вченим можливість обійтися без комерційних видавництв, завдяки розміщенню повідомлення про результати своїх досліджень на сайтах організацій, наукових об'єднань чи навіть особистих сайтах. Висловлювався також аргумент, що більшість досліджень фінансується державним коштом, переважна частина передплати на періодичні видання для установ (через бібліотеки) теж сплачується державою. Відповідно, урядові органи кожної держави не лише мають право, але й зобов'язані втрутитися й вимагати від авторів зробити доступними у відкритому доступі свої статті, якщо вони виконані як дослідження, що фінансуються державним коштом. Це саме стосується й університетів, які можуть висувати відповідну вимогу до своїх штатних співробітників, якщо дослідження виконане в межах планів закладу, у лабораторіях закладу.

Могутній поштовх розвитку Open Archive дала Будапештська ініціатива [1], що була проголошена під час конференції в Інституті відкритого суспільства в Будапешті 1–2 грудня 2001 р. Конференція розглядала різні шляхи наукової комунікації в епоху Інтернету, зокрема пошуки моделей оперативного та дешевого поширення наукових знань (через препринти та постпринти наукових рецензованих статей, а також інших наукових публікацій – тез дисертацій, матеріалів конференцій тощо). Відкритий доступ розглядається як доступність літератури через публічний Інтернет, що дає змогу «будь-якому користувачеві читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, друкувати, шукати чи через посилання зв'язуватися з повними текстами статей, використовувати їх для індексування, при створенні програмного забезпечення чи будь-яких інших законних цілей без фінансових, юридичних чи технічних бар'єрів, крім тих, що пов'язані з доступом до Інтернету. Єдине обмеження на відтворення й розповсюдження стосується копірайту – надання авторам права контролювати цілісність своєї роботи та права на посилання та цитування».

До ініціативи, підписаної учасниками будапештської зустрічі, долучається дедалі більша кількість приватних осіб – 5575 (на 17 квітня 2007 р. їх нараховувалося 4413) та науково-дослідних організацій – 604 (на 17 квітня 2007 р. – 395).

Отже, Будапештська ініціатива рекомендує двосторонній підхід до її реалізації:

1. Самоархівування – створення архівів наукових публікацій на серверах університетів чи центрів, що збирають архівовані праці;

2. Запровадження та підтримка наукових журналів, які надають вільний доступ до своїх матеріалів.

Архіви відкритого доступу – це електронні репозитарії, що містять зібрання наукових ресурсів, які можуть містити вже опубліковані та неопубліковані статті, дисертації, підручники, методичні розробки та інші документи, які їхні автори чи організації, де вони працюють, бажають зробити загальнодоступними, знявши всі фінансові та технічні перепони [4].

Будь-який архів відкритого доступу можна сконфігурувати так, щоб він забезпечував глобальну інтероперабельність, використовуючи протокол, розроблений міжнародною спільнотою в рамках Open Archive Initiative (OAI) – Ініціативи відкритих архівів, і відомим під назвою OAI Protocol for Metadata Harvesting (OAI PMH) – Протокол для збору метаданих. В усіх архівах даного типу можна вести пошук за допомогою пошукових систем, які знаходять праці, розміщені в OAI-сумісних архівах, незалежно від того, з якого регіону вони надійшли.

Технічна інфраструктура для первинної організації архіву закладу вже розроблена, тому витрати на неї мінімальні. Для організації архіву існує декілька безкоштовних програмних додатків, розроблених з використанням відкритих програмних кодів.

Найбільш відомими й широко використовуваними з них є пакети Eprints (<http://www.eprints.org>) та Dspace (<http://www.dspace.org>), що були розроблені в Університеті Саутгемптона та Масачусетському технологічному інституті, відповідно. Доступні й інші безкоштовні додатки з різною функціональністю.

Найчастіше репозитарії асоціюються з університетами (науковими інституціями), а їхній зміст – із науковими та навчальними документами (статтями, передусім дисертаціями). Однак є репозитарії, які виконують інші функції (соціальні, меморіальні, інформаційні тощо). Так, громадська організація може створити інституційний репозитарій власних документів чи напрацювань. Публічна бібліотека може збирати та впорядковувати, наприклад, цифрову колекцію історичних документів громади

свого населеного пункту. Навчальний заклад, крім репрезентації наукових здобутків, може створити також архів е-портфоліо своїх студентів [11].

Репозитарії можуть бути:

- інституційними (належати одній установі: університету, інституту, лабораторії, організації);
- тематичними (охоплювати галузь знань чи окремі дисципліни);
- урядовими (належати державним структурам для зберігання та організації доступу до урядових документів);
- агрегаційними чи міжінституційними (належати консорціуму університетів).

Відповідно до даних довідника ROAR (Registry of Open Access Repositories), на даний час у світі нараховується вже 2168 репозитаріїв відкритого доступу [16]. ROAR – портал, що уніфікує доступ до репозитаріїв з усього світу, який був створений та підтримується University of Southampton (UK). Пошук у довіднику можна здійснювати: за географічною ознакою, за програмним забезпеченням, а також за контентом. У результаті детального вивчення було встановлено, що країни Європи представили (932 репозитарії), Північної Америки (471), Азії (443), Південної Америки (99), Океанії (75), Африки (48). Портал репрезентує дані стосовно українських архівів, яких нині нараховується 42.

Динаміку розвитку та збільшення кількості архівів відкритого доступу можна прослідкувати ще за однією авторитетною базою – The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR) [15], що підтримується Ноттінгемським університетом і містить наразі 2167 архівів. Щомісяця до цього каталогу додаються 23 нових репозитарії, але й вилучаються сім старих, які не оновлюються або не відповідають критеріям. Україна представлена в цій базі 29 репозитаріями. Лідерами у створенні репозитаріїв є такі країни, як Німеччина, Польща, США, Великобританія, Канада, Іспанія, Франція, Бразилія, Японія. Цей довідник уможливує пошук за різними категоріями: тематикою, географічною ознакою, програмним забезпеченням, мовою, контентом, типологічною ознакою. Саме в цій базі репрезентовано 131 архів, у яких відзеркалено цифрові матеріали з питань політики та права.

Деякі роки тому в Україні було створено перший вітчизняний гарвестер OAI (<http://oai.org.ua>), що індексує метадані з національних архівів і забезпечує глобальний пошук наукової інформації (статті, навчальні матеріали, презентації, розділи монографій та підручників тощо). Ця система підтримується Інститутом програмних систем НАН України та Житомирським державним університетом ім. І. Франка

в рамках виконання проекту «Електронна бібліотека вищого закладу освіти інтегрована в Європейські освітньо-наукові бібліотечні системи». У цій базі станом на 19.02.2012 р. містяться документи з 25 архівів (до речі, станом на 15.07.2009 р. репрезентовано наукові ресурси з дев'яти архівів, а на 02.11.2010 р. – представлено цифрові колекції з 16 архівів) [6]. Пошук можна здійснювати за назвою, автором, датою або ж за всіма полями. Так, під час внесення ключового слова «право» система представила 370 документів.

Отже, архіви відкритого доступу уможливають оперативну роботу з цифровим змістом і швидко підготувати онлайн-навчальних матеріалів, електронних часописів і книг, забезпечують потужну читацьку аудиторію, інтеграцію до глобальних наукових баз даних, зменшують наукову ізоляцію і створюють нові можливості для спільних наукових проєктів.

Журнали відкритого доступу здійснюють експертну оцінку текстів і публікують затверджені матеріали в безперешкодному доступі [8]. Видатки на такі журнали складаються з вартості рецензування, підготовки рукописів й простору на сервері. Ці видання покривають свої видатки так само, як теле- і радіокомпанії: платить той, хто зацікавлений у поширенні інформації, тоді як доступ до неї безкоштовний для кожного за наявності належного обладнання. На практиці це означає, що часописи отримують субсидії від університетів чи наукових спілок або ж редакції журналів встановлюють внески за оброблення затверджених до публікації статей для авторів чи спонсорів (роботодавця, організації, яка фінансує дослідження). Обсяг таких внесків є досить гнучким. Очевидно, за наявності субсидій публікації у виданнях безкоштовні. Зменшення обсягів субсидій чи розмірів внесків досягається за рахунок прибутків від інших публікацій, реклами, платних оголошень, додаткових послуг, адже існують організації та консорціуми, які надають знижки для таких внесків. Але в тому випадку, якщо науково-освітня організація планує впродовж року публікувати тексти співробітників у журналі відкритого доступу, то внесок сплачує вона, а не автори. У будь-якому випадку простір для творчих підходів стосовно розвитку цих видань безмежний, а їхній потенціал – очевидний.

Університетською бібліотекою Регенсбурга та бібліотекою Технічного університету Мюнхена було започатковано журнальну службу – Electronic Journals Library, що надає доступ до наукових та університетських часописів з усіх галузей знань: біології, хімії, фармакології, географії, етнології, історії, філософії, психології, політології, соціології, спорту,

медицини [14]. На сьогодні база даних містить 33 267 журналів. З питань правознавства репрезентовано 2884 часописи, до більшості з яких надано безоплатний доступ.

12 травня 2003 р. штаб-квартирою бібліотеки Лундського університету (Швеція) за фінансової підтримки Інституту відкритого суспільства було створено Директорію часописів відкритого доступу – DOAJ (Directory of Open Access Journals) [13]. Ідея створення директорії обговорювалася та отримала схвалення у 2002 р. на I Скандинавській конференції з проблем наукових комунікацій. Мета цього проекту полягає в популяризації наукових журналів безперешкодного доступу і, як наслідок, – у збільшенні їх використання та впливу. Загалом, директорія охоплює безкоштовні повнотекстові журнали з різних категорій знань (сільське господарство, харчові технології, біологія, хімія, історія, археологія, юриспруденція та політика, філософія, релігія, мистецтво та архітектура, бізнес, економіка, науки про землю, математика та статистика, фізика й астрономія, соціологія) багатьма мовами світу. Цей каталог нині нараховує 7500 часописів. Щодня тут з'являється в середньому два нові журнали. Але слід визнати, що ця кількість журналів усе ще не є домінуючою формою поширення наукових знань. Лише 20 % світових рецензованих наукових статей перебувають у відкритому (безкоштовному для користувача) доступі. За решту 80 % наукових ресурсів усе ще потрібно платити і досить дорого [11].

Як пошукові критерії використовуються: назва журналу, заголовок статті, ISSN (International Standard Serial Number), ім'я автора, ключові слова чи слова з анотації. Можливий також одночасний пошук за всіма перерахованими полями та пошук за логічною комбінацією двох пошукових термінів. У директорії також знайшли відображення видання з юридичної тематики – 136 журналів. Найбільше часописів з вищезгаданої тематики представили такі країни, як США (30), Іспанія (14), Колумбія (13), Бразилія (11), Румунія та Великобританія (по вісім), Чилі та Німеччина (по сім). Найкраще це проілюструвати у вигляді діаграми (див. рис. 1).

У 1998 р. в результаті виконання одного з проектів Російського фонду фундаментальних досліджень [2] було створено Наукову електронну бібліотеку eLIBRARY.Ru [9] – найбільший російський інформаційний портал у галузі науки, технологій, медицини та освіти, що містить реферати та повні тексти наукових статей (понад 14 млн). На платформі цього portalу доступні цифрові версії понад 2200 російських науково-технічних часописів, зокрема й понад 1100 журналів відкритого доступу. У процесі

детального аналізу було виявлено журнали, що розкривають питання правової інформації, а саме: «Право и безопасность» (з ретроспективою доступу 2008–2010 рр.), «Право и управление. XXI век» (2007–2009 рр.), «Правовая культура» (2006–2010 рр.), «Юридический аналитический журнал» (2005–2006 рр.), «Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета» (2005–2010 рр.) та ін.

Розподіл журналів за географією їх створення

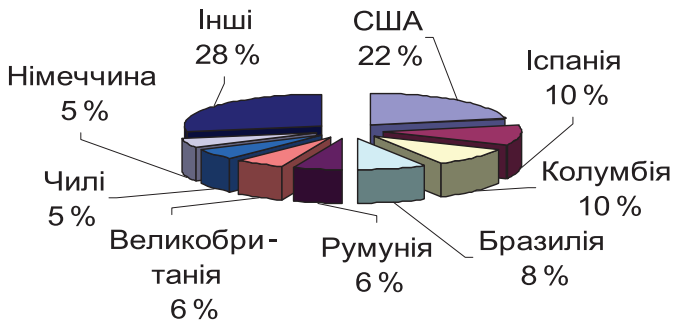

Рис. 1. Розподіл журналів за географією їх створення

У 2006 р. в НБУВ було започатковано портал «Наукова періодика України» для подання відомостей про новітні результати теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України. У 2007 р. рамки проекту були розширені – зібрання академічних журналів трансформувалося в загальнодержавний портал наукової періодики. Наразі на порталі представлено електронне зібрання з 1725 наукових періодичних видань (серед них 87 журналів і збірників наукових праць з проблем держави і права та юридичних наук) [10]. У цілому портал «Наукова періодика України» є якісно новим кроком у формуванні національних інформаційних ресурсів відкритого доступу. Він забезпечує збереження для наступних поколінь документованих у цифровій формі знань і онлайнвий доступ до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів державного бюджету України [7]. Реалізація цього проекту сприятиме зміцненню інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності та супроводження процесу суспільних реформ

у державі, введенню національних інформаційних ресурсів у міжнародну систему наукових електронних комунікацій, формуванню позитивного іміджу української науки.

Таким чином, на початку XXI ст. неспроможність ринкової концепції у сфері інформаційно-комунікаційних технологій провідних країн світу стала очевидною для більшості товариств, які беруть участь у виробництві й споживанні знань. Назріла необхідність інших підходів, які змогли б задовольнити потреби одержання та поширення інформації за умов дотримання балансу інтересів виробників, посередників і користувачів у правах на інтелектуальну власність. Таким новим підходом стала ініціатива, що одержала назву «Відкритого доступу» до наукової інформації. Саме впровадження цієї ініціативи сприяє формуванню суспільства знань, надає можливості оперативного та безкоштовного доступу до новітніх результатів досліджень провідних наукових шкіл. Беручи участь у цій ініціативі й розміщуючи свої роботи у відкритих архівах, автори отримують свободу від комерційних видавництв, одержують можливість швидшого оповіщення наукової громадськості про досягнуті результати, оперативного закріплення своїх пріоритетів і підтримки наукового авторитету.

Відкритий доступ до електронних наукових ресурсів дає змогу довести до максимально широкого кола зацікавлених користувачів останні результати досліджень та забезпечує процедуру публічної оцінки наукових результатів.

Список використаних джерел

1. Будапештская Инициатива «Открытый Доступ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.soros.org/openaccess/translations/russian-translation>. – Загл. с экрана.

2. Глухов В. А. Проект «Научная электронная библиотека eLibrary. Ru» и перспективы развития электронного книгоиздания в России [Электронный ресурс] / В. А. Глухов. – Режим доступа: URL: http://www.ebiblioteka.lt/resursai/IEEE/Russian/./OTO_2005_1_06.pdf. – Загл. с экрана.

3. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій. – К., 2011. – 224 с.

4. Как улучшить доступ к научной литературе в развивающихся странах: вызовы и возможности движения «Open Access» [Электронный ресурс] / Л. Чан, Б. Кирсон, С. Коста, С. Аруначалам. – Режим доступа: URL: http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/150r_trans-Chan.pdf. – Загл. с экрана.

5. *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / В. О. Копанєва. – К., 2009. – 198 с.

6. *Королева Т. Д.* Открытый доступ как современная практика научной коммуникации [Электронный ресурс] / Т. Д. Королева. – Режим доступа: URL: <http://lib.nuos.edu.ua/files/Korolyova.pdf>. – Загл. с экрана.

7. *Костенко Л. Й.* Загальнодержавний портал «Наукова періодика України» / Л. Й. Костенко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–27 травня 2010 р. – К., 2010. – С. 162–165.

8. *Кучма І. Л.* Відкритий доступ як сучасний напрям наукової комунікації / І. Л. Кучма // Україна на шляху до суспільства знань: освіта, наука, культура. – К. : МГО «Прайвесі Юкрейн», 2005. – С. 14–17.

9. Научная электронная библиотека eLibrary.Ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://elibrary.ru/defaultx.asp>. – Загл. с экрана.

10. *Симоненко Т. В.* Репозитарій «Наукова періодика України» як засіб антиплагіату / Т. В. Симоненко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–19 трав. 2011 р. – К., 2011. – С. 205–206.

11. *Ярошенко Т.* Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років / Т. Ярошенко // Бібл. вісн. – 2011. – № 5. – С. 3–10.

12. arXiv [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <http://arxiv.org/>. – Title from the screen.

13. Directory of Open Access Journals [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <http://doaj.org/articles/questions>. – Title from the screen.

14. Electronic Journals Library [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/index.phtml?bibid=AAAAA&colors=7&lang=en>. – Title from the screen.

15. OpenDOAR (The Directory of Open Access Repositories) [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <http://opendoar.org/>. – Title from the screen.

16. Registry of Open Access Repositories [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <http://roar.eprints.org/>. – Title from the screen.

УДК 351.852:023.1(477)

Валентина Семесько,

в. о. мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті обґрунтовується необхідність урегулювання на законодавчому рівні діяльності електронних бібліотек, передачі бібліотекам електронних копій тиражованих видань, а також питання дотримання прав суб'єктів авторського права та суміжних прав під час створення й використання електронних бібліотечних ресурсів.

Ключові слова: електронна бібліотека, реформування законодавства, зміни до законодавства, бібліотечна справа, бібліотечне законодавство.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 956 було затверджено Державну цільову національно-культурну програму створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» (далі – Програма). Метою Програми є підвищення ефективності використання і забезпечення доступу до документів, які зберігаються в бібліотеках. Для цього Програмою передбачається розроблення та вдосконалення відповідної законодавчої бази до 2013 р. У Програмі визначено, що розроблення й вдосконалення відповідної законодавчої бази має відбуватися з врахуванням уже існуючого науково-методичного підґрунтя теорії та технології створення й діяльності електронних бібліотек.

Програмою на Національну академію наук України покладено обов'язок до 2013 р. розробити пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази з питань:

- дотримання прав суб'єктів авторського права і суміжних прав під час створення та використання електронних бібліотечних ресурсів;
- використання та статусу електронних інформаційних ресурсів, електронних видань;
- передачі до бібліотек електронних копій тиражованих видань.

Вирішення вищезазначених завдань актуалізує необхідність здійснення наукових та науково-практичних досліджень у галузі законодавчого забезпечення бібліотечної справи. Внаслідок актуальності та затребува-

ності проблема знайшла відображення в працях вітчизняних та зарубіжних бібліотекознавців. Зокрема, Я. Л. Шрайберг у своїх працях «Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе» та «Электронные библиотеки» на аналізі технічних даних доводить, що електронним бібліотекам у майбутньому належатиме пріоритетна роль у забезпеченні інформацією суспільства. Науковець доходить висновку про необхідність законодавчого врегулювання діяльності онлайн бібліотек.

У свою чергу І. А. Павлуша, досліджуючи створення, становлення, функціонування електронних бібліотек, доходить висновку про необхідність удосконалення правової бази регулювання прав бібліотек на використання та поширення наукової, освітньої та культурологічної інформації, розроблення нормативного забезпечення для передавання до фонду наукових книгозбірень комп'ютерної інформації, розроблення єдиних технологічних вимог до комплектування та організації бібліотечного фонду. Водночас дослідники, констатуючи необхідність законодавчих змін у бібліотечній справі, з огляду на поставлені у їхніх роботах завдання не зупиняються на конкретних пропозиціях щодо напрямів реформування.

Отже, на сьогодні затребуваним є вирішення таких завдань: обґрунтування необхідності законодавчого забезпечення діяльності електронних бібліотек та вироблення пропозицій щодо реформування законодавства з питання діяльності електронних бібліотек; визначення шляхів законодавчого забезпечення передачі до бібліотек електронних копій тиражованих видань, вирішення питань, пов'язаних з авторським та суміжними правами під час створення та використання електронних бібліотечних ресурсів.

Нагальність законодавчого забезпечення діяльності електронних бібліотек визначається зростанням їх кількості та ролі. На сьогодні у світі функціонує понад 500 електронних бібліотек, в Україні – понад 100, найвідомішими серед яких є: бібліотека проекту Vakh Online, велика електронна бібліотека, велика одеська бібліотека, велика онлайн бібліотека e-Reading, електронна бібліотека – Book Land, електронна бібліотека Інституту журналістики, електронна бібліотека Міжрегіональної академії управління персоналом, електронна бібліотека Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, електронна бібліотека української літератури, Поетика: бібліотека української поезії, PSYLIB – психологічна бібліотека та ін.

Проте всі вони існують де-факто, а не де-юре. На сьогодні юридичного поняття «електронна бібліотека» не існує.

З кожним роком кількість електронних бібліотек збільшуватиметься, оскільки зростає кількість користувачів, які хочуть отримувати послуги бібліотеки через Інтернет. Це підтверджують статистичні дані НБУВ. Так, у січні 2012 р. НБУВ відвідало 8 тис. 500 користувачів. У лютому 2012 р. 12 тис. 600 користувачів. Кількість користувачів, що відвідують веб-портал щоденно, у середньому становить 352 особи на день. Натомість середньодобова кількість відвідувачів веб-порталу НБУВ у січні 2012 р. становила 40 тис. 600 осіб. У лютому 2012 р. – 49 тис. 500 користувачів.

Отже, за статистичними даними, кількість користувачів, що отримують щоденно послуги НБУВ шляхом Інтернету, у 128 разів більша, ніж кількість відвідувачів, яким надаються послуги в приміщенні бібліотеки.

У таблиці наведено статистичні дані про динаміку зростання кількості користувачів, які отримують послуги НБУВ через Інтернет.

Таблиця

Динаміка зростання кількості користувачів порталу

Зростання кількості користувачів порталу у 2004–2011 рр. (показники відвідування наведено станом на 15 травня кожного року)								
Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість користувачів	2,3	3,5	4,8	8,4	12,4	16,8	29,8	48,2

Популярність електронних бібліотек серед користувачів пояснюється тим, що вони володіють можливостями, які не можуть надати традиційні, а саме:

- забезпечення швидкого, постійного, у будь-який час, з будь-якого місця доступу до рідкісних документів, рукописних книг, фотоальбомів, архівів, дисертацій, повнотекстових баз даних у сферах науки, культури, мистецтва, літератури;

- надання користувачам якісно нових можливостей одночасно працювати з великим обсягом електронних документів;

- доставляти користувачам інформацію безпосередньо на їхнє робоче місце або в будь-яке інше місце, враховуючи транспортні засоби (літак, автомобіль, потяг). Роблять вони це досить оперативно, у більшості

випадків забезпечуючи високу міру повноти і релевантності даних та належний рівень комфорту. Користувачам електронних бібліотек, як правило, немає необхідності звертатися до стаціонарних бібліотек [7].

Водночас правові лакуни у зв'язку з діяльністю електронних бібліотек визначають проблемні аспекти їхнього функціонування:

- систематичне порушення авторського права – відсутність дозволів суб'єктів авторського права (авторів, видавців) на переведення їхніх творів в електронну форму та розміщення цих творів в електронній бібліотеці з подальшим наданням користувачам доступу до цих творів;

- неможливість, як правило, притягнути електронні бібліотеки до відповідальності;

- оприлюднення електронними бібліотеками недостовірної, неточної та неповної інформації, що констатують форуми онлайн-бібліотек, а саме: виставляються книги, документи, де цілі розділи або сторінки не відповідають оригіналу чи відсутні; повідомляється інформація без перевірки її на достовірність та без джерела походження.

Тож законодавче визначення поняття «електронна бібліотека» надасть електронним бібліотекам правового статусу, узаконить їхню діяльність, сприяє усуненню проблемних аспектів їх функціонування.

Дослідники С. П. Кудрявцева, В. В. Колос у своїй науковій праці «Міжнародна інформація» визначають електронну бібліотеку «як розподільну інформаційну систему, що дає змогу надійно накопичувати, зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів у зручному для користувачів вигляді через глобальні мережі передачі даних» [7, с. 211].

Науковець М. Бакленд, розглядаючи процес модернізації бібліотечної справи, визначає електронну бібліотеку як бібліотеку, у якій матеріали зберігаються й можуть бути використані в електронному вигляді [3, с. 58].

Крім того, доцільно на законодавчому рівні визначити, що електронна бібліотека створюється виключно на базі установи, підприємства, організації. Введення цієї правової норми сприятиме підвищенню відповідальності електронних бібліотек перед користувачами та уможливить контроль з боку держави за діяльністю електронних бібліотек.

Інше питання, що потребує врегулювання, – забезпечення передачі до бібліотек електронних копій тиражованих видань, що дає можливість удосконалити систему отримання затребуваної книги. До виключного права автора належить право дозволяти відтворення його твору (ст. 441 Цивільного кодексу України, ст. 15 Закону України «Про авторське право та суміжні права»).

Відтворення містить зберігання в електронній (цифровій) формі, яку може зчитувати комп'ютер (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Спрощенню процедури отримання електронних копій твору бібліотеками сприятиме зобов'язання виробників документів (авторів) передавати одержувачам документів разом з обов'язковим примірником документів їхню електронну копію, що вдосконалисть роботу бібліотек з надання послуг. Користувачі зможуть продивлятися електронні копії документів з читальних залів бібліотек, що прискорить процес обслуговування (у декілька разів зменшиться час на доступ до затребуваної літератури). Крім того, бібліотеки зможуть використовувати електронні копії творів, згоду на оприлюднення яких дав автор, для необмеженого доступу до них користувачів.

Наразі в онлайн-режимі бібліотеки можуть пропонувати лише оцифровані книги до 1937 р., на які не поширюється авторське право. Для забезпечення користувачів сучасною літературою в онлайн-режимі бібліотекам потрібно отримувати дозволи від авторів. Для цього бібліотекам потрібно провести широкомасштабну акцію з пошуку авторів і отримання від них дозволу на використання їхнього твору, одним з визначених у Законі України «Про авторське право і суміжні права» способів. Фактично виконати таку масштабну операцію неможливо та й недоцільно. Потрібно змінювати способи отримання від авторів (видавців) дозволу на використання їхніх творів.

Закони України «Про обов'язковий примірник документів» та «Про бібліотеки і бібліотечну справу» передбачають обов'язок авторів (видавців) передавати бібліотекам обов'язковий примірник документів. Законодавче ж визначення обов'язку автора (видавця) за умов передавання примірника укласти договір з бібліотеками про форми й способи використання його твору спростить процедуру отримання авторського дозволу на використання твору, що, у свою чергу, приведе до наукового буму в доступі та використанні сучасної літератури, сприятиме дотриманню авторського права під час створення та використання електронних бібліотечних ресурсів, діяльності електронних бібліотек.

Преференції для авторів, що надаватимуть право безоплатного використання твору, можуть передбачати внесення твору у фонд електронної бібліотеки з можливістю перегляду лише з читальних залів; розміщення твору, а також біографії автора на порталі бібліотеки; введення твору в науково-інформаційний простір, розширений доступ широкого кола науковців та громадськості до твору; забезпечення досто-

вірності, повноти, цілісності, точності відображення твору на порталі бібліотеки; ознайомлення зі статистичною звітністю про затребуваність читачами твору; використання твору в правовому полі. При укладанні договору на платній основі бібліотека надаватиме можливість оприлюднення анотацій твору для ознайомлення користувачів зі змістом твору, щоб визначити доцільність використання твору за відповідну плату; отримання винагороди пропорційно сумі куплених електронних версій творів користувачами через портали бібліотек.

Реформування законодавства, що регулює бібліотечну справу, є нарізною необхідністю. Застосування його сприятиме:

- Модернізації бібліотек та бібліотечної справи в Україні.
- Постійному оновленню та поповненню електронних бібліотечних фондів. Введенню сучасної літератури в електронний науково-інформаційний простір, розширеному доступу широкого кола науковців та громадськості до сучасної літератури.
- Становленню, розвитку та функціонуванню електронних бібліотек.
- Удосконаленню системи надання послуг бібліотеками.
- Спрощенню способів отримання дозволу від авторів на використання їхніх творів. Сприятиме дотриманню авторського права під час створення та використання електронних бібліотечних ресурсів, діяльності електронних бібліотек.

Удосконалив систему забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються та надаються бібліотеками.

Сприяє інтеграції бібліотек України у світовий інформаційний простір.

Список використаних джерел

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України № 32/95-ВР від 27 січ. 1995 р. : офіц. веб-сайт Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/32|95-ВР. – Назва з екрана.

2. Про обов'язковий примірник документів : Закон України №595-14-ВР від 9 квіт. 1999 р. : офіц. веб-сайт Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14-ВР. – Назва з екрана.

3. *Бакленд М.* Модернизация библиотечного дела / М. Бакленд. – М., 2000. – 269 с.

4. Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2011 р.

№ 956 : офіц. веб-сайт Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: static.rada.gov.ua/zakon/new/karta.htm. – Назва з екрана.

5. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. № 1579 -р. : офіц. веб-сайт Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: static.rada.gov.ua/zakon/new/karta.htm. – Назва з екрана.

6. Электронные библиотеки : учеб. для вузов / А. И. Земсков, Л. Я. Шрайберг. – М. : Либерия, 2003. – 301 с.

7. *Кудрявцева С. П.* Міжнародна інформація : навч. посіб. / С. П. Кудрявцева, В. В. Колос. – К. : Слово, 2005. – 400 с.

8. *Павлуша І. А.* Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). : дис. ... канд. іст. наук 07.00.08. (Павлуша Ірина Анатоліївна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, – К, 2008. – 208 арк.

9. *Шрайберг Л. Я.* Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе : ежегод. докл. конф. «Крым», 2010 г. / Л. Я. Шрайберг. – Судак ; Москва, 2010. – 77 с.

Розділ III

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ
ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

УДК 004.774.6БЛОГ:342.511

Володимир Удовик,

директор Фонду Президентів України НБУВ, канд. іст. наук

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ: ДОСВІД ПРОВІДНИХ КРАЇН

У статті розглядаються нові форми комунікації глави держави з виборцями та міжнародним співтовариством шляхом використання інтернет-простору, зокрема блогосфери й соціальних мереж.

Ключові слова: президент, інформаційні ресурси, блогосфера, соціальні мережі.

Бурхливий розвиток інформаційних технологій останнім часом та насичення інтернет-простору зумовлює зміни в структурі комунікаційних каналів у політичному середовищі. Для більш широкого охоплення громадської аудиторії та створення ефекту реального спілкування провідні політики світу, зокрема й керівники держав, розпочали більш активно використовувати мережеві технології.

Поштовхом до пошуку нових форм спілкування з виборцями, більш ефективних та більш дешевших, стало розгортання у 2008 р. світової економічної кризи. Вивчивши досвід прямих радіозвернень до народу одного з найефективніших президентів США Ф. Рузвельта під час економічної кризи 30-х років ХХ ст., Б. Обама зумів побудувати свою передвиборну кампанію на основі інтернет-технологій [11]. Крім того, для виходу з економічної кризи уряду необхідно було приймати багато непопулярних рішень, і це потребувало грамотного інформаційного забезпечення, а традиційні ЗМІ не зуміли стати інформаційним рупором рушійної сили виходу з кризи. Після успішної президентської інтернет-кампанії Б. Обама поступово й інші керівники держав запозичили собі досвід спілкування з виборцями шляхом використання світової мережі.

Останнім часом з'явилася велика кількість наукових досліджень стосовно впливу соціальних мереж [4] та блогосфери [8, 13] на всі сфери діяльності суспільства, зокрема й політики [10]. Однак мало приділено уваги дослідженню використання інтернет-комунікацій главами держав, що й зумовило мету цієї статті.

Для ефективного функціонування інституту президентства необхідно застосовувати новітні досягнення не лише політичної та економічної сфери, а й інформаційної. Комунікаційні канали зв'язку глави держави з його виборцями у світовій мережі можна поділити на декілька груп:

- офіційні веб-портали представництв президента та його канцелярії;
- особисті веб-сторінки;
- веб-блоги в популярних інтернет-щоденниках;
- сторінки в соціальних мережах.

За часів домінування в інформаційному просторі веб-технологій першого покоління найпоширенішим методом оперативного інформування суспільства про діяльність глави держави, його плани й реакцію на актуальні питання сьогодення було створення веб-сайтів офіційних представництв президентів, глав урядів тощо. З часом за мобільністю та охопленням читачької аудиторії вони випередили друковані офіційні видання (в Україні, наприклад, «Урядовий кур'єр», «Голос України»). Кожний наступний глава держави намагався вдосконалити сайт попередника, додати нові інформаційні можливості та збільшити інформаційні ресурси, зокрема мультимедійні.

На сьогодні веб-сайти та веб-портали глав держав, незважаючи на проникнення політиків у соціальні мережі та блогосферу, залишаються головним комунікаційним каналом вищої верховної влади. Наприклад, у США 42 млн громадян користуються урядовими сайтами для ознайомлення з державною політикою, 23 млн – для коментування урядових рішень та надання пропозицій, 14 млн – для інформування перед виборами та 13 млн – для участі в акціях лобістських кампаній з метою підтримки тих чи інших рішень [12].

Для аналізу офіційних інтернет-представництв глав провідних держав світу ми використали рейтинг Alexa Rank (назву Alexa вибрано на честь Александрійської бібліотеки для проведення паралелі між найбільшим сховищем знань у давньому світі та потенціалом Інтернету). Критеріями популярності є кількість відвідувань сайту та кількість переглянутих веб-сторінок [3].

Найбільш популярний для читачів та відвідувачів – сайт президента США (www.whitehouse.gov), який посідає 3404 місце в рейтингу Alexa (тут і далі визначався рейтинг на 15 березня 2012 р.). При цьому особистий сайт Б. Обами – на 4556 місці. Це пояснюється не лише інформаційною насиченістю та можливостями порталу, а й великою увагою з боку світового інформаційного простору до політики американського президента. Сайт президента Російської Федерації (<http://www.kremlin.ru>), який теж

містить і офіційні документальні ресурси, і мультимедійні, і переходи в соціальні мережі тощо – на 23 882 місці. Необхідно зазначити, що особистий сайт Д. Медведєва – це складова офіційного сайту президента РФ.

Якщо проаналізувати рейтинг сайтів глав провідних країн, то напрашується висновок, що все-таки політика держави, її керівника не завжди впливає на відвідування сайтів вищого посадовця (див. табл.1). Тобто інтернет-користувачі частіше використовують мережеві інформаційні видання, популярні блоги й соціальні мережі.

Таблиця 1

Рейтинг самітів глав держав провідних країн

Країна	Президент	Особиста сторінка	Уряд	Особиста сторінка
США	3404	4556		
РФ	23 882		120 053	
Італія	117 065		28 123	
Франція	50 117	415 506	70 126	
Німеччина	64 910		301 204	868 529
Великобританія			139 108	
Японія			488 54	1 978 427
Україна	117 012		131 878	

Для збільшення свого рейтингу серед електорату провідні політики світу намагаються використовувати всі наявні інформаційні можливості. Після вдосконалення офіційних порталів державної влади багато з них завели свої власні веб-сторінки, які практично дублюють офіційну інформацію з державних сайтів, але головний акцент робиться на особі політика, президента, глави держави. І хоча сьогодні все ж більш популярними

є блогосфера й соціальні мережі, однак особисті сторінки продовжують наповнюватись інформаційними ресурсами. Такі веб-сайти в Інтернеті має президент США Б. Обама (<http://www.barackobama.com>), президент Франції Н. Саркозі (<http://www.nicolas-sarkozy-2012.fr>), канцлер Німеччини А. Меркель (<http://www.angela-merkel.de>), прем'єр-міністр Японії Й. Нода (<http://www.nodayoshi.gr.jp>), экс-прем'єр-міністр (найефектніший політик Італії) С. Берлусконі (<http://www.silvioberlusconifansclub.it>) та ін.

У разі збільшення представництва провідних політиків у сучасному інтернет-просторі постає велика проблема ідентифікації авторства сайтів, блогів та сторінок у соцмережах. Самі політики не завжди підтверджують свою належність до цих ресурсів. Так, напередодні виборів 2008 р. у США в Рунеті з'явилося «неофіційне російськомовне представництво Б. Обама (<http://www.barackobama.ru>). І хоча головна мета – ознайомлення з кандидатом у президенти, однак він продовжує й сьогодні наповнення новостійної стрічки стосовно діяльності вже 44-го президента. Сайт зроблений на високому рівні й містить багато цікавої для російськомовних американських виборців інформації, яка також корисна й для дослідників діяльності американського президента. Тут і біографія, і політичні погляди, промови, його книги, інтереси поза політикою. На сайті розміщені фото- та відеогалереї життєвого шляху Б. Обама, а також висловлювання прихильників, супротивників та ЗМІ про нього. Цікавим є форум даного ресурсу, тому що його використовують російськомовні інтернет-користувачі для намагання донести свої думки до американського президента.

Однак все ж набагато більше фальсифікацій авторства в блогосфері й соціальних мережах.

Перші блоги з'явилися на початку 90-х років ХХ ст. у США і на сьогодні нараховують декілька десятків мільйонів різної спрямованості, кількісного наповнення тощо. Якщо для більшості інтернет-користувачів блоги – це спосіб самовираження, самопізнання та досвід публічних промов, то для політиків – це комунікаційний шлях спілкування з виборцями, збільшення їхньої поінформованості про політика.

Політичні блоги виконують декілька функцій, крім *комунікативної*, ще й *інформаційну*, тобто впорядковують інформаційні матеріали за тематикою, оскільки за блогами керівників держав слідкують не лише громадяни, а й журналісти, *мобілізаційну* (консолідація виборців напередодні виборів або в скрутні для Президента часи для підтримки громадської думки), *іміджеву* та *рекламну*, а також *соціальну* [5].

За даними опитування інтернет-користувачів щодо необхідності

існування блогосфери: 76 % користувачів відповіли, що читають чужі блоги для розширення свого світогляду, 63 % – для пошуку необхідної інформації, 52 % – для підтримки свого професійного рівня [6]. Тобто інформаційна складова блогосфери залишається досить значною і продовжує зростати з розвитком та розширенням Інтернету.

Блогер-президент обирає для обговорення ту тему, яка йому потрібна для врахування під час вирішення управлінських рішень. При цьому інша сторона, читачі та коментатори, уявляють себе причетними до вирішення державних проблем. Блогери запускають іноді ідеї для обговорення, критичного аналізу, що неможливо інколи зробити через офіційні ЗМІ. При цьому, розширюючи діалог з громадянами через посередництво блогів, влада зустрічається і з опозицією, на яку теж потрібно реагувати, коли в реальному світі можна було б проігнорувати. Крім того, посередництвом «прямого контакту» з громадянами, влада (президент чи прем'єр) має можливість у неофіційній площині розповісти громадянам про основні цілі своєї державної політики чи реформування, пояснити необхідність вибору тих чи інших методів та засобів вирішення актуальних проблем у країні.

У своїх блогах політики й глави держав часто використовують мультимедійні ресурси для більш широкого охоплення читацької аудиторії. Адже інколи люди краще сприймають інформацію на слух, ніж читаючи великий текст, а також відео- та аудіоресурси – це «пряма мова», найбільш тісний комунікаційний контакт державного діяча з громадянами. Більшість блогерів дублюють свої відеоматеріали на найбільшому відеохостингу Інтернету Youtube, при цьому створюючи там свої власні сторінки (див. табл. 2). Цікаво, що найбільше переглядів відеороликів мають теми, які наближують політика до народу (близько 12 млн переглядів відео, на якому знятий Б. Обама, що танцює на популярній телепередачі), або які висвітлюють актуальну проблему в суспільстві (471 тис. переглядів заяви Д. Медведева стосовно ситуації з ПРО в Європі).

Для дослідників функціонування інституту президентства, державотворення та суспільних процесів сьогодення ресурси блогосфери й соціальних мереж є перспективним і цінним джерелом інформації. Однак залишається проблема визначення офіційних матеріалів від фальсифікацій. Дуже часто для компрометації керівників держав створюються під їхніми іменами ресурси з провокаційним змістом. Так, у червні 2011 р. прес-служба російського президента заявила про підробку блогу Д. Медведева у Twitter [7], у ЖЖ – під прізвиськом Ющенко декілька сторінок з відверто цинічним та брутальним текстами.

Таблиця 2

Рейтинг глав держав провідних країн у блогах та соцмережах

Країна	Facebook		Youtube		Twitter		ЖЖ	
	Обговорюють	Подобається	Переглядів	Передплатники	Записи	Читачі	Записи	Коментарів
США (Б. Обама)	457 978	25 864 483	176 589 514	213513	3267	13 375 002		
РФ (Д. Медведєв)	20 150	580 893	2 821 901	10325	519	1 101 081	294	201 906
Франція (Н. Саркозі)	34 834	592 408	852 834	608	7598	52 890		
Німеччина (А. Меркель)	4279	147 012			777	21 927		
Великобританія (Д. Кемерон)	3020	159 774	3 929 295	5716	15	16 808		
Італія (Дж. Наполітано)	126	6862	349 394	1429	1	1059		

Один з найкращих блогів, на думку дослідників [9], належить президенту Ірану М. Ахмадінежаду (<http://www.ahmadinejad.ir>). І хоча блог складається переважно з текстових повідомлень, з перекладом на декілька мов, однак він найбільш «живий» на відміну від інших, більш офіційних веб-сторінок. Автор блогу веде декілька рубрик, розповідаючи про духовну культуру Ірану, свої зустрічі з студентами, про своє ставлення до США тощо.

Враховуючи значну зайнятість глав держав, їхніми представництвами в Інтернеті займаються спеціальні команди. Наприклад, блогами та сторінками в соціальних мережах Д. Медведєва займається спеціальна команда з Адміністрації президента РФ, яка входить до складу Президентської бібліотеки імені Б. М. Єльцина. Вони ведуться паралельно, і всі актуальні записи дублюються в блогах та соцмережах. Але, за словами Д. Медведєва, він постійно слідкує за коментарями читачів своїх блогів [9]. Найбільше коментарів до найактуальніших тем сьогодення, які хвилюють пересічних громадян, такі як: підтримка багатодітних сімей (651 коментар), безпека на дорогах, робота ДІБДР (624 коментарі), житлово-комунальна сфера (353 коментарі), громадянське суспільство (311 коментарів) та ін. [2].

Президент Д. Медведєв своєю активною позицією щодо Інтернету підштовхує російське чиновництво до активного впровадження «електронного урядування»: «Мета – змістовна насиченість та технологічне вдосконалення Рунету для того, щоб він не відставав від західних аналогів» [1].

Соціальні мережі – це один з сучасних видів комунікаційних зв'язків між віддаленими абонентами, це засіб спілкування й самовираження. На відміну від блогерів користувачам соціальних мереж не треба вміти писати зрозумілі багатьом пости на актуальні теми для підтримки своєї популярності в мережі. У соціальних мережах створюються співтовариства, які різняться поглядами, інтересами, гуртуються навколо популярної особи, політика чи актора тощо. І головне в цьому процесі – з боку модератора чи політика-президента, якщо він сам веде свою сторінку, це підтримка інтересу в читачів не лише своїм становищем у суспільстві, а цікавістю спілкування, висвітленням актуальних для громадян тем.

Найбільш популярною в політиків, глав провідних держав світу є соціальна мережа Facebook, більшість завела там свої аккаунти (сторінки), але не всі їх постійно підтримують та пишуть у них пости на актуальні

теми. У російськомовному та україномовному Інтернеті найбільш популярні соціальні мережі «ВКонтакте» та «Однокласники».

Переваги блогів та соціальних мереж у тому, що політик, Президент, порушує лише проблему, формулює завдання на перспективу, а співтовариства користувачів виконують основну роботу – критикують, дискутують, пропонують альтернативні рішення або ж виконують роботу помічників блогера для підтримки його ідей. Наприклад, штаб Б. Обама напередодні виборів створив соціальну мережу MyBO – (my.barackobama.com), учасники якої за кілька днів до закінчення президентської кампанії зателефонували 3 млн виборцям з метою агітації за їхнього кандидата, і це все безкоштовно [4].

Таким чином, з розвитком інформаційних технологій та розширенням впливу світової мережі Інтернет процес комунікації верховної державної влади з суспільством виходить на більш вищий рівень порівняно з можливостями традиційних ЗМІ (преса, радіо, телебачення). Технології веб 2.0 дають змогу організувати процес зворотного зв'язку. Тобто керівник держави може не просто донести до більш широкого кола громадян основи своєї політики, стратегічні плани на майбутнє, а й, проаналізувавши питання та коментарі читачів, визначити основні суспільно значущі проблеми та позначити шляхи їх вирішення. Найбільш популярними серед глав держав є соціальна мережа Facebook, на якій зареєстровано більшість активних політиків, Twitter та відеохостінг Youtube. Крім того, офіційні веб-портали та особисті веб-сторінки залишаються головним інформаційно-комунікаційним каналом між вищою державною владою та суспільством.

Список використаних джерел

1. Беспалова Н. Президентская Жизнь [Электронный ресурс] / Н. Беспалова // Труд. – 2009. – № 70. – Режим доступа: http://www.trud.ru/article/22-04-2009/140209_prezidentskaja_zhzhizn/print. – Загл. с экрана.
2. Блог Дмитрия Медведева. Обращения Президента России и комментарии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://blog-medvedev.livejournal.com>. – Загл. с экрана.
3. Вебометричний рейтинг сайтів національних бібліотек країн «великої двадцятки» станом на 15 грудня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/libnat_rating.html. – Назва з екрана.

4. Влияние через социальные сети / под ред. Н. В. Крыгиной. – М., 2010. – 52 с.

5. *Горошко О. І.* Політичний блогінг у глобальній і локальній перспективах [Електронний ресурс] / О. І. Горошко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія «Соціологія і політичні науки». – 2009. – Вип. 13. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vonu/Sip/2009_13/pdf/t14v13s335-345.pdf. – Назва з екрана.

6. Для чего ведут и читают блоги на самом деле [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://blogbook.ru/2009/01/22/dlya-chego-vedut-i-chitayut-blogi-na-samom-dele>. – Загл. с экрана.

7. Кремль открестился от фальшивого блога Д. Медведева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://top.rbc.ru/society/28/06/2011/602707.shtml>. – Загл. с экрана.

8. *Попов А. В.* Блоги. Новая сфера влияния / А. В. Попов. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2008. – 327 с.

9. *Приходько В.* Блогеры номер один [Электронный ресурс] / В. Приходько, Н. Степанова // Московский комсомолец. – 2009. – № 192. – С. 3. – Режим доступа: <http://www.mk.ru/politics/russia/article/2009/08/30/342623-blogeryi-nomer-odin.html>. – Загл. с экрана.

10. *Романенко О. В.* Аналіз української політичної блогосфери (передвиборний аспект) [Електронний ресурс] / О. В. Романенко // Держава і право. – 2010. – Вип. № 49. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dip/2010_49/10_21.pdf. – Назва з екрана.

11. *Стремидловский С.* Президенты в Интернете / С. Стремидловский // Российские вести. – 2008. – № 40. – С. 20.

12. *Федосеева Н. Н.* Сущность блогов в аспекте реализации гражданами РФ права на участие в управлении делами государства [Электронный ресурс] / Н. Н. Федосеева // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1 (3). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pvuabs/2010_1/03_02_02.pdf. – Назва з екрана.

13. *Cassady Caitlin* Framing the 2009 economic crisis : the White House website blog / Caitlin Cassady; San Jose State University. School of Journalism and Mass Communications San Jose, Calif. – San Jose State University, 2010. – 83 p.

УДК 342.5:004.77

Людмила Галаган,

завідділу Фонду Президентів України, канд. політ. наук

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

У статті проаналізовано основні рівні електронної підтримки процесів державного управління та забезпечення широкого доступу до документів та їх проєктів на всіх стадіях впровадження технології електронного урядування. Визначено, що у зв'язку з впровадженням технології електронного урядування інформаційно-аналітичні системи органів державної влади повинні розглядатись як відкриті системи, що забезпечують умови для інтерактивної участі громадськості в процесі прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: органи державної влади, інформація, інформаційно-аналітичні системи, електронне урядування.

Перехід України до ринкових відносин, подальше розгортання державотворчих процесів, проведення соціально-економічних реформ, розширення міжнародного співробітництва, розвиток демократизації суспільства в Україні в умовах постійних зрушень у науково-технологічній сфері на рубежі ХХІ ст. зумовлюють різке зростання вимог до рівня інформатизації суспільства та інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Сьогодні, у зв'язку з активним впровадженням інформаційних технологій у процеси політичного управління, відбувається формування й розвиток якісно нових взаємодій між державним та громадським секторами. Впровадження та всебічне використання сучасних інформаційних технологій в управлінській діяльності забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку прийняття управлінських рішень на всіх рівнях, супроводжує інформаційну підтримку соціально-економічного розвитку держави і її окремих регіонів, забезпечує інформаційні потреби державних службовців та інших категорій громадян, створює умови для об'єктивного формування громадської думки щодо діяльності органів влади, а також послуг, які вони надають. При цьому практика формування

елементів інформаційно-аналітичних систем органів управління на базі сучасних комп'ютерних і телекомунікаційних технологій стикається з рядом серйозних недоопрацювань. Однією з таких проблем є недостатнє опрацювання структури, форм, методів та механізмів е-урядування як основи для вдосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління.

Інформаційно-аналітична діяльність органів влади, роль інформації у процесі прийняття державно-управлінських рішень є предметом досліджень А. Ахламова, В. Бакуменка, В. Горового, А. Дегтяра, Ю. Машкарова, В. Мороза, О. Крюкова, Н. Нижник, В. Тертички, В. Троня та ін. Різні аспекти створення й впровадження концепції електронного уряду розглянуті в наукових публікаціях Л. Сморгунова, М. Вершиніна, І. Агамирзяна, В. Дрожжинова. В Україні цій темі присвячені роботи А. Сіленко, В. Коляденко, В. Недбая, А. Голубицького, О. Шевчука та ін. Однією з перших фундаментальних праць з проблем інформаційного суспільства, електронного уряду стала книга М. Вершиніна «Політична комунікація в інформаційному суспільстві», в якій автор аналізує електронну демократію як нову форму політичної комунікації в інформаційному суспільстві. На сьогодні існує великий науковий інтерес фахівців до інформаційно-аналітичної діяльності органів влади та її вдосконалення, багато теоретичних, методологічних та практичних питань пов'язано з впровадженням технологій е-урядування і залишаються невирішеними.

Метою даної статті є визначення основних теоретичних підходів та специфіки практичної організації й функціонування інформаційно-аналітичних систем у контексті впровадження технології електронного урядування.

З появою нових інформаційних технологій, основою яких є впровадження засобів обчислювальної техніки, зв'язку, систем телекомунікації, інформація стає постійним і необхідним атрибутом забезпечення діяльності держави, юридичних осіб, громадських організації та громадян. Від її якості й достовірності, оперативності одержання залежать численні рішення, що приймаються на різних рівнях – від глави держави до громадянина.

Першочерговим завданням інформатизації є побудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів управління, яка являє собою складну, інтегровану, багаторівневу, ієрархічно організовану людиномашинну систему, призначену для підтримки ефективного управління життєдіяльністю регіону всіма причетними до цього процесу органами управління на основі комплексів організаційно-адміністративних

та економіко-математичних методів, а також сучасних інформаційних технологій.

«Інформаційно-аналітична система – суспільна структура, що містить інформаційні технології, інформаційні системи й інформаційні ресурси для здійснення інформаційно-аналітичної діяльності» [6]. Інтегрована інформаційно-аналітична система органів державної влади й органів місцевого самоврядування – це державна інфраструктура для забезпечення узгодження інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування й підвищення ефективності державного управління.

Складовими інформаційно-аналітичної системи органів державної влади, її основними елементами є: бази даних; системи обробки даних (у системах прийняття рішення); автоматизовані робочі місця, робота яких реалізується на базі сучасних електронно-обчислювальних машин та засобів зв'язку. Первинними елементами інформаційно-аналітичної системи є периферійні об'єктно-спеціалізовані автоматизовані інформаційні підсистеми. Сукупність таких підсистем охоплює увесь досвід інформаційно-аналітичної діяльності, накопичений на різних рівнях: державному, галузевому, регіональному, корпоративному, а також новітні досягнення у сфері наукових розробок і технологій. Комплексна комп'ютерно-інформаційна система підтримання прийняття рішень у державному управлінні соціально-економічними процесами в країні або в окремому регіоні повинна володіти властивостями своєчасності, комплексності, оптимальності рішень і повноти, актуальності, доступності, достовірності вхідної інформації. Виходячи з головних завдань, до напрямів інформаційно-аналітичної діяльності інтегрованих інформаційно-аналітичних систем (у рамках яких і повинна здійснюватися функціональна інтеграція в системі) належать:

1. Електронізація документообігу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування всіх рівнів. Перенесення документообігу з паперового на електронні носії, що є необхідною умовою впровадження засобів автоматизації. За наявності електронного підпису це дає можливість реально здійснити ідеї безпаперової інформатики й значно підвищити ефективність систем управління.

2. Збір і первинна обробка інформації. Основними джерелами інформації для проведення аналітичних досліджень є: результати фундаментальних досліджень; матеріали, підготовлені різними підрозділами і службами; дані державних і недержавних (комерційних) інформаційних ресурсів як на території України, так і за кордоном; оперативна інфор-

мація засобів масової інформації тощо. Передбачається активна й взаємовигідна співпраця різних аналітичних центрів та інформаційних служб. Основним джерелом інформації для органів державної влади є звітність суб'єктів економічної діяльності та інша інформація, яку подають громадяни до державних установ.

3. Ведення й поповнення джерел інформації, насамперед електронної, на основі нових технологій вивчення залежностей, сховищ даних, депозитаріїв та електронних бібліотек з метою забезпечення постійного уточнення й розширення інформаційної бази для прийняття рішень.

4. Автоматизований моніторинг стану управління системами й підсистемами державного організму на основі вироблених критеріїв і показників роботи за допомогою автоматизованих засобів і технологій. Досягнення якомога об'єктивнішого відображення стану справ у різних ділянках державної діяльності.

5. Прогнозно-аналітична діяльність, ділові ігри та інші форми здобуття узагальненої й прогнозної інформації для випереджального планування роботи державних органів.

6. Проведення експертиз при виробленні й прийнятті рішень на різних рівнях державного управління.

7. Проведення соціологічних досліджень з використанням електронних засобів інформації та широкого доступу до Інтернету з метою одержання додаткової інформації та її використання при прийнятті рішень.

8. Розвиток засобів «електронного уряду» та «електронної демократії» із залученням широких кіл громадськості до деяких видів діяльності державних установ шляхом електронного голосування, опитувань, не виключаючи інших форм вирішення питань управління державою.

9. Забезпечення єдиного поля програмно-інформаційного моделювання управлінської діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з метою формалізації відносин суб'єктів управління для зняття неузгодженості документів різної відомчої підпорядкованості, а також застосування програмного моделювання й автоматичного генерування пакетів документів і цілих документних баз.

10. Проведення фундаментальних досліджень спільно з науковими установами, що передбачає розроблення предметної галузі знань про інформаційно-аналітичні системи й створення інформаційних моделей діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [6].

Саме п. 8 звертає увагу на питання взаємозалежності та взаємовпливу інформаційно-аналітичних систем органів державної влади та процесу практичного втілення електронного урядування. Тому насамперед

вимагає з'ясування сутності поняття «електронний уряд». Інформаційна система «Електронний уряд» – це «система збору, введення, пошуку, обробки, зберігання та надання на вимогу користувача, згідно з визначеними критеріями, інформаційних ресурсів, що покликана забезпечити надання державними органами всіх гілок влади та всім категоріям громадян, численних послуг бізнесу, а також інформування громадян про роботу державних органів» [3]. Відповідно, метою створення інформаційної системи «Електронний уряд» є досягнення об'єктивності, оперативності, відкритості державного управління; якнайповніше забезпечення реалізації громадянами конституційних прав на участь у керуванні державними справами; підвищення ефективності діяльності органів державної влади всіх рівнів.

Звідси основними завданнями цієї системи можна визначити: налагодження інформаційних комунікацій між суб'єктами державної влади всіх рівнів, створення централізованих баз даних з технологіями розподіленої обробки даних для забезпечення електронного документообігу в усіх державних органах та установах; забезпечення надання державними органами повного спектра інформаційних послуг електронними засобами всім категоріям громадян у доступній та зручній формі без часових та просторових обмежень; сприяння розвитку електронного ринку товарів і послуг для забезпечення державних замовлень, організації тендерів, ефективності керування виробництвом та реалізацією товарів і послуг з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників на міжнародному ринку; упровадження електронної демократії як форми забезпечення прозорості, довіри у відносинах між державою й громадянами, приватним бізнесом, громадськими організаціями та інституціями; відкритості державного управління для громадського й суспільного обговорення, контролю та ініціатив; підвищення якості життя громадян через удосконалення надання соціальних послуг, системи охорони здоров'я, забезпечення гарантій правової, екологічної та особистої безпеки, розширення можливостей для освіти; упровадження системи електронного голосування як форми забезпечення прозорості виборчого процесу, зворотного зв'язку відносин виборець – депутат та контролю за діяльністю депутатів з боку виборців [3].

На думку В. Дрожжинова, е-урядування – це «спосіб найбільш ефективної взаємодії між урядом і суспільством, що використовує можливості нової форми взаємодії, забезпечених технологіями е-уряду (єдиного порталу)». Сутність електронного урядування полягає у використанні віртуального простору для вдосконалення моделей надання послуг

і підвищення ефективності функціонування органів влади й державних установ» [1]. Особливого значення набуває інформування громадян про діяльність органів влади через інформаційно-комунікативні технології. Це завдання передбачає наявність веб-сторінок у кожного органу влади, де повинна міститися вся необхідна інформація, що ілюструє призначення, компетенцію того чи іншого органу, а також створення урядового веб-порталу, призначеного для інтеграції веб-сайтів органів виконавчої влади та розміщення інформаційних ресурсів відповідно до потреб громадян.

На сьогодні майже всі органи державної влади мають власні веб-сторінки. Наприклад, Кабінет Міністрів України створив сайт «Громадянське суспільство і влада» (<http://civic.kmu.gov.ua>), який позиціонується як комунікативний майданчик для забезпечення успішної взаємодії з громадою, додаткова можливість дізнаватися про державні механізми сприяння інститутам громадянського суспільства в Україні, а також будувати діалог для успішного життя громад [2].

На основі впровадження подібних технологій електронного урядування інформаційно-аналітичні системи органів державної влади починають функціонувати як відкриті системи, які повинні забезпечувати умови для інтерактивної участі громадськості в процесі прийняття управлінських рішень. Тому серед інформаційних ресурсів органів державної влади поступово починає переважати інформація, яка надходить від юридичних та фізичних осіб як реакція на прийняті органами влади рішення.

Органи влади витрачають значні кошти на свою інформатизацію, останніми роками держава впевнено займає одне з провідних місць серед споживачів ринку інформаційно-комунікаційних технологій. Утім, головною проблемою інформатизації влади в Україні залишається не так недостатнє фінансування впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій у ці органи, як проблема його ефективного використання. Тому саме на технології е-урядування в першу чергу покладається сприяння ефективності державного управління шляхом інноваційних перетворень у сфері інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади.

Електронне урядування – це «форма організації державного управління, яка за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наданню в дистанційному режимі комплексу державних послуг для людини та громадянина, суспільства, держави та бізнесу (користувачі)» [4]. Упровадження електронного урядування передбачає

реалізацію комплексного та індивідуалізованого підходу до надання державних послуг користувачам з одночасним усуненням їхньої від безпосереднього контакту з державними службовцями (деперсоніфікація). Воно є одним з визначальних факторів та каталізатором адміністративної реформи, трансформаційних перетворень у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та їх взаємодії з користувачами та власними співробітниками.

На сьогодні в Україні розроблено концепцію розвитку електронного урядування, яка визначає мету, основні завдання, пріоритети, етапи побудови електронного урядування на період до 2015 р., а також очікувані наслідки від його впровадження. Вона є основою для подальшого розроблення стратегії розвитку електронного урядування в Україні на період до 2015 р., програмних документів з питань упровадження електронного урядування, проекту закону України «Про розвиток електронного урядування». Незважаючи на це, проект електронного уряду в Україні вже має певне практичне втілення, інформаційні послуги загального призначення надаються органами виконавчої влади громадянам та юридичним особам з власних веб-сайтів та за допомогою Єдиного веб-порталу. Разом з тим, порівнюючи послуги, що надаються вітчизняними органами влади, з базовими послугами ЄС, треба відзначити, що в більшості сайтів застосовані режими рівня інформування [надання безпосередньої інформації про державні (адміністративні) послуги] та односторонньої взаємодії (забезпечена можливість користувача отримати електронну форму документа), але все ще відсутні режими двосторонньої, інтелектуальної взаємодії (не забезпечена можливість обробки електронної форми документа, включаючи ідентифікацію) та проведення трансакцій.

У контексті цього е-уряд – це «адаптація державного управління до нових вимог суспільного розвитку, яка містить і безпосередньо послуги, які надають органи державної влади та місцевого самоврядування своїм громадянам, й інтерактивну взаємодію між ними, зокрема завдяки підтримці та впровадженню системи зворотного зв'язку за допомогою сучасних інформаційних і комунікаційних технологій [5]. Загалом технологія електронного урядування складається з двох компонентів – це внутрішня урядова інформаційна інфраструктура, аналог корпоративної мережі, та зовнішня інформаційна інфраструктура, що взаємодіє з громадянами й організаціями. Основною вимогою до системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування в умовах упровадження електронного урядування є те, що вона повинна мати відкритий характер і забезпечувати

інтерактивну взаємодію між підрозділами всередині окремої державної установи, між органами державної влади та місцевого самоврядування по вертикалі й по горизонталі, між органами влади та громадянами й підприємствами.

Упровадження електронного урядування є складним процесом, що потребує значних матеріальних, інтелектуальних та фінансових ресурсів та потребує вирішення комплексу правових, організаційних і технологічних тощо проблем. Для вирішення слабоструктурованих завдань повинні бути розроблені окремі спеціалізовані експертні системи, які б сприяли пошуку, генерації та відбору найбільш вдалих управлінських рішень.

Таким чином, як висновок можна зауважити таке: загальний рівень інформатизації аналітичної діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування в Україні нині такий, що, крім проблем, власне, інтеграції їхніх інформаційно-аналітичних систем, сьогодні потрібно також вирішувати проблеми створення чи істотної модернізації самих об'єктів інтеграції. Недостатнє оснащення органів державної влади й органів місцевого самоврядування програмно-апаратними засобами, відсутність скоординованої системи показників та затверджених методик їх розрахунку не дають змоги прозоро відслідковувати узгодженість цілей, що ставляться на всіх рівнях управління, контролювати їх додержання та приймати рішення щодо забезпечення їх досягнення.

Тому використання інформаційних технологій органами влади зовсім не обов'язково призведе до формування електронного урядування та подальшої його еволюції у відкриту динамічну електронну систему сучасної демократії. Така система має відображати можливість кожного брати участь у формуванні та реалізації державної політики, прийнятті рішень органами влади, використовуючи при цьому інформаційні технології для інтерактивного зв'язку між державою, громадянами та приватним сектором, до якого належить функціонування бізнес-організацій.

Список використаних джерел

1. Дрожжинов В. И. Электронное правительство / В. И. Дрожжинов // Совершенствование государственного управления на основе его реорганизации и информатизации. Мировой опыт / под ред. В. И. Дрожжинова. – М. : Эко-Трендз, 2002. – С. 12.
2. Інтерактивна інформаційно-аналітична система «Громадянське

суспільство і влада» [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу: <http://civic.kmu.gov.ua>. – Назва з екрана.

3. *Клименко І. В.* Поняття, принципи та інформаційно-технологічні аспекти електронного урядування [Електронний ресурс] / І. В. Клименко, К. О. Линьов. – Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/ua/publication/content/835.htm>. – Назва з екрана.

4. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / за ред. А. І. Семенченко. – К. : Відродження, 2009. – С. 5.

5. *Мазурок Ю. О.* Передумови формування електронної демократії як нової форми взаємодій між державою, громадянами та бізнесом / Ю. О. Мазурок // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ІНТАС, 2009. – Вип. 41. – С. 208.

6. Проект Концепції формування та функціонування інформаційно-аналітичної системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=34783. – Назва з екрана.

УДК 02(477):342.7

Олег Натаров,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РОЛЬ СУЧАСНИХ БІБЛОТЕК У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ТА СВОБОД В УКРАЇНІ

У статті розглядається проблема забезпечення основних культурних прав та свобод в Україні, аналізується роль сучасної бібліотеки як елементу системи організаційно-правових гарантій людини і громадянина.

Ключові слова: культурні права і свободи, гарантії прав та свобод людини й громадянина, бібліотечна система України.

Процес розбудови демократичної, правової держави в Україні пов'язаний з усвідомленням широкого кола процесів, що відбуваються в суспільстві, у тому числі й тих з них, які безпосередньо пов'язані з реалізацією конституційних положень, що стосуються додержання та належної реалізації прав і свобод людини й громадянина. Питання здійснення прав і свобод людини в Україні постійно перебувають у полі зору як міжнародної спільноти, так і української влади [2, 4, 6].

Самостійною групою конституційних прав та свобод людини й громадянина в системі прав та свобод, передбачених Конституцією України, є культурні права й свободи.

Дослідженню сутності й змісту, різновидів і порядку реалізації суб'єктивних культурних прав та свобод людини й громадянина присвячено праці С. Алексеєва, С. Бобровник, А. Колодія, В. Копейчикова, С. Лисенкова, М. Орзіха, П. Рабіновича, О. Скакун, К. Штерн та інших українських та зарубіжних учених.

Разом з тим, на нашу думку, залишається актуальним висвітлення питання ролі й місця сучасної бібліотеки в забезпеченні культурних прав та свобод людини й громадянина в Україні.

У найбільш загальному розумінні культурні права й свободи за своєю суттю є мірою духовності, яку гарантує особі держава з урахуванням умов життя й діяльності громадян, суспільства й держави.

За своїм змістом культурні права й свободи – це суб'єктивні права людини в культурній (духовній, ідеологічній) сфері, це певні можливості

доступу до духовних здобутків свого народу й всього людства, їх засвоєння, використання й участі в подальшому їх розвитку [5].

За Конституцією України до культурних прав і свобод насамперед належать: право на освіту (ст. 53); свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54); право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54).

Право на освіту є своєрідним ядром даної групи прав. Адже на сьогодні освіта є однією з найважливіших умов всебічного розвитку особи й передумовою здійснення багатьох інших конституційних прав.

Зміст права на освіту в найзагальнішому вигляді становить собою гарантовану можливість громадянину одержати загальну середню освіту, професійно-технічну й вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах.

Відповідно до Конституції України, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Тобто держава надає громадянам можливість займатися будь-яким видом творчості з метою самовираження особистості, удосконалення індивідуальних духовних рис та задоволення власних моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Крім того, держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які розміщені за її межами.

Необхідно зазначити, що визнання названих вище культурних прав і свобод відповідає, зокрема, Загальній декларації прав людини (ст. 26, 27), Міжнародному пакту про економічні, соціальні та культурні права (ст. 13, 15).

Вагомим чинником реального забезпечення культурних прав і свобод, поряд з їх визнанням, дотриманням і повагою, виступає гарантування, яке здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій. Загальне поняття гарантії прав та свобод людини й громадянина являють собою насамперед основні умови, способи й засоби, за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати свої права.

В юридичній літературі гарантії прав і свобод людини й громадянина поділяють на нормативно-правові та організаційно-правові [8].

Пріоритетним видом юридичних гарантії є нормативно-правові гарантії, під якими розуміється система норм щодо реалізації прав та свобод людини й громадянина.

Разом з тим здійснення права на свободу світогляду й віросповідання людини та громадянина відбувається не лише шляхом застосування нормативно-правових гарантії, а й за допомогою організаційно-правових гарантії. Організаційно-правові гарантії – це система органів державної влади, організацій, діяльність держави та всіх її органів, посадових осіб, громадських організацій щодо створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами та обов'язками.

Система організаційно-правових гарантії загалом складається з держави, органів державної влади – Верховної Ради України, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Президента України, Конституційного Суду України, органів правосуддя, органів прокуратури, Кабінету Міністрів України та інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, міжнародних органів та організацій, членом або учасником яких є Україна, політичних партій, адвокатури, громадських організацій, а також засобів масової інформації.

На нашу думку, до системи організаційно-правових гарантії людини й громадянина необхідно також віднести бібліотечну систему України.

Бібліотечна система України охоплює понад 40 тис. бібліотек різного відомчого підпорядкування, які налічують близько 700 млн бібліотечних фондів і надають послуги всім верствам населення. Бібліотеки залишаються в Україні найпопулярнішим закладом культури та джерелом отримання книг для читання. При цьому за останнє десятиріччя переважна більшість бібліотек України активно використовує електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, створює власні електронні бази даних, здійснює електронну доставку документів, електронне обслуговування читачів [11].

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках.

Ст. 1 цього Закону визначає бібліотеку як інформаційний, культурний, освітній заклад, що має впорядкований фонд документів і надає їх у тимчасове користування фізичним та юридичним особам. Бібліотечна система

України, згідно з цим Законом, – розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією й взаємовикористанням бібліотечних ресурсів (упорядкованих фондів документів на різних носіях інформації, довідково-пошукового апарату, матеріально-технічних засобів опрацювання, зберігання й передавання інформації).

Право на бібліотечне обслуговування незалежно від статі, віку, національності, освіти, соціального походження, політичних та релігійних переконань, місця проживання мають громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах (ст. 21).

Користувачі бібліотек, зокрема, мають право безоплатно користуватися інформацією про склад бібліотечних фондів через довідково-пошуковий апарат (крім комерційних баз даних); безоплатно отримувати консультаційну допомогу в пошуку та виборі джерел інформації; безоплатно отримувати в тимчасове користування документи з фондів бібліотеки (крім документів, придбаних за кошти, одержані від господарської діяльності бібліотеки); одержувати документи або їхні копії за міжбібліотечним абонементом; одержувати інформацію з інших бібліотек, користуючись каналами зв'язку; користуватися іншими видами послуг, у тому числі на платній основі.

При цьому закон встановлює, що доступ до документів та надання бібліотечних послуг користувачам бібліотек здійснюються з додержанням вимог щодо забезпечення охорони державної таємниці, забезпечення зберігання фондів бібліотек, а також відповідно до статутів (положень) бібліотек, правил користування бібліотеками (ст. 22).

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» визначає види бібліотек (ст. 6). Так, за значенням бібліотеки поділяються на: всеукраїнські загальнодержавного значення (національні, державні); республіканські (Автономної Республіки Крим); обласні; міські; районні; селищні; сільські. За змістом бібліотечних фондів бібліотеки є: універсальні; галузеві; міжгалузеві. За призначенням бібліотеки поділяються на: публічні (загальнодоступні), у тому числі спеціалізовані для дітей, юнацтва, осіб з фізичними вадами; спеціальні (академії наук, науководослідних установ, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій).

Існує думка, що серед перерахованих видів бібліотек у процесі забезпечення культурних прав і свобод людини й громадянина найбільш вагому роль відіграють всеукраїнські загальнодержавного значення (національні й державні) бібліотеки.

Зокрема, у Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (ст. 7) говориться, що національна бібліотека України є провідним культурним, освітнім, науково-інформаційним державним закладом, що здійснює функції науково-дослідного, методичного та координаційного центру з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, бере участь у розробленні державної політики в галузі бібліотечної справи та її реалізації.

Національна бібліотека України володіє потужним фондом вітчизняних і найважливіших науково значущих зарубіжних документів і задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури, здійснює міжнародне співробітництво у формуванні та використанні світових бібліотечних ресурсів.

Бібліотечний фонд національної бібліотеки України є національним культурним надбанням українського народу, невід'ємною складовою частиною культурної спадщини та перебуває під охороною держави.

У свою чергу державна бібліотека визначається як бібліотека загальнодержавного значення, що здійснює бібліотечне, бібліографічне, інформаційне обслуговування користувачів та виконує функцію всеукраїнського науково-дослідного, методичного й організаційного центру бібліотек відповідної галузі або категорій користувачів (ст. 8) [9].

Необхідно зазначити, що вітчизняні бібліотеки України є складовими національної інформаційної інфраструктури, їхній розвиток характеризується динамічним формуванням традиційного та електронного середовища, упровадженням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, активізацією використання їхнього потенціалу суспільством.

Так, зростання ролі бібліотек доводить прийнята 17 серпня 2011 р. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи “Бібліотека-XXI”. Програма спрямована на підвищення ефективності використання й забезпечення доступу до документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних і музейних фондах, що дасть змогу підвищити інформаційну культуру суспільства та ввести в науковий обіг унікальні документи, що є об'єктами національного надбання [10].

Найбільшою бібліотекою України, головним науково-інформаційним центром держави, що входить до найбільших національних бібліотек світу, є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Обсяг фондів – близько 15 млн одиниць зберігання. Це унікальне зібрання джерел інформації, що містить книги, журнали, продовжувані

видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації. Бібліотека має найповніше в державі зібрання пам'яток слов'янської писемності та рукописних книг, архіви та книжкові колекції видатних діячів української й світової науки та культури. Складові фондів – бібліотечно-архівна колекція «Фонд Президентів України», архівний примірник творів друку України з 1917 р., архівний фонд Національної академії наук України.

Щорічно до фондів надходять 160–180 тис. документів (книг, журналів, газет тощо). Бібліотека комплектується всіма українськими виданнями, отримує примірник дисертацій, які захищаються на території України, веде міжнародний книгообмін з-понад 1,5 тис. наукових закладів і книгозбірень 80 країн світу. До бібліотеки як депозитарію документів і матеріалів ООН в Україні надсилаються публікації цієї організації та її спеціалізованих установ. Із 1998 р. здійснюється цілеспрямоване формування фонду електронних документів.

Мережеві інформаційні ресурси бібліотеки містять: зібрання «Наукова періодика України» (0,5 млн статей з 1,7 тис. журналів), електронні тексти (80 тис. документів, з них 60 тис. авторефератів дисертацій), аналітичні матеріали (4 тис. бюлетенів оперативної інформації та інформаційно-аналітичних оглядів), каталоги та картотеки (3,5 млн бібліографічних записів і 5 млн зображень карток генерального алфавітного каталогу); реферативну базу даних «Україніка наукова» (400 тис. записів). У інтранет-середовищі міститься 700 тис. публікацій.

Пошуковий апарат бібліотеки має у своєму складі систему бібліотечних каталогів та картотек і фонд довідково-бібліографічних видань обсягом 200 тис. примірників. Цей фонд містить документи нормативного характеру (закони, укази, постанови тощо), енциклопедії, тлумачні словники, довідники, бібліографічні посібники. Систему бібліотечних каталогів і картотек утворюють генеральний алфавітний каталог, читацькі алфавітний і систематичний каталоги та понад 30 каталогів і картотек підрозділів бібліотеки.

Універсальними інформаційними ресурсами бібліотеки користується близько 500 тис. читачів, яким щорічно видається до 5 млн документів. Щодня бібліотеку відвідує 1–2 тис. науковців, фахівців, аспірантів і студентів. Їхнє інформаційне обслуговування здійснюється в 16 галузевих та спеціалізованих залах основного бібліотечного комплексу, а також у шести залах філії, де розміщено найбільше в Україні зібрання газет, фонди рукописів, стародруків і рідкісних видань, естампів і репродукцій,

нотних видань, зібрання юдаїки, а також значна частина архівного фонду Національної академії наук України. Інтернет-портал бібліотеки щодоби відвідують 40–50 тис. користувачів. Особлива категорія абонентів – інформаційні служби органів державної влади, серед яких Верховна Рада України, Адміністрація Президента України і Кабінет Міністрів України.

Бібліотека – наукова установа в галузі науково-інформаційної діяльності, бібліотекознавства та суміжних наук. У бібліотеці понад 40 підрозділів, що згруповані за напрямками їхньої діяльності в інститути (науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень), центри (консервації і реставрації, культурно-просвітницький, комп’ютерних технологій, науково-видавничий), Фонд Президентів України, Національну юридичну бібліотеку і Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади [3].

Так, Національна юридична бібліотека забезпечує акумуляцію документально-інформаційних ресурсів (книжок, документів та інших носіїв інформації), які містять правову інформацію (сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, їх профілактику і боротьбу з ними тощо).

Основними завданнями Національної юридичної бібліотеки є: забезпечення правовою інформацією працівників органів державної влади, спеціалістів-правників, науковців, студентів, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій та поширення правових знань серед населення; надання довідково-консультаційної допомоги; систематизація та аналіз матеріалів, які містять правову інформацію.

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) є головною організацією з питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади у системі НАН України.

Основними завданнями СІАЗ є вдосконалення процесу ефективного використання фондів НБУВ, нових інформаційних ресурсів, створених в Україні та за її межами, у тому числі інформаційних потоків електронної інформації, для аналізу: ефективності організації наукової діяльності, підготовки наукових інформаційних ресурсів для продуктивного використання науковими установами при реалізації актуальних суспільно значущих проектів; суспільного життя в Україні, діяльності політичних партій та громадських організацій, формування їхніх взаємовідносин з державними структурами; ставлення органів державної влади, політичних партій та громадських організацій в країнах СНД та далекого зарубіжжя до суспільного життя в Україні; соціально-економічних

процесів під час ринкових перетворень в Україні. Крім того, завданням СІАЗ є узагальнення досвіду роботи інформаційно-аналітичних структур у системі наукових бібліотек щодо ефективного використання фондів, активного введення в обіг наукової та іншої інформації, необхідної для підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Фонд Президентів України як спеціальна бібліотечно-архівна колекція є основним центром, що забезпечує збирання, зберігання та запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України.

Розглядаючи роль сучасних бібліотек у процесі забезпечення культурних прав та свобод в Україні, не можна не згадати й про деякі проблеми в цій сфері. На жаль, доводиться констатувати, що активізація використання значного інформаційного потенціалу бібліотек та науково-інформаційних центрів України гальмується їхнім недостатнім матеріально-технічним забезпеченням, загостренням проблеми кадрового забезпечення бібліотечної галузі. Особливо це стосується районних, селищних і сільських бібліотек. Так, у третині сільських населених пунктів узагалі немає бібліотек [7].

Одним зі шляхів розв'язання цієї проблеми є ініціатива щодо запровадження пересувних бібліотек, які доставлятимуть книги у важкодоступні та малонаселені регіони [7].

Крім того, можна згадати й про програму «Бібліоміст», яка спільно з Міністерством культури України працює над модернізацією системи публічних бібліотек в Україні. Вона впроваджується Радою міжнародних наукових досліджень і обмінів (IREX) завдяки гранту від Фундації Білла та Мелінди Гейтс. У рамках програми понад 1600 публічних бібліотек в Україні буде обладнано комп'ютерами для надання вільного доступу до мережі Інтернет [1].

Отже, можна говорити про те, що можливості сучасних, насамперед усеукраїнських загальнодержавного значення бібліотек, створюють сприятливі умови для реального користування особою культурними правами й свободами, що, у свою чергу, наближає Україну до виконання взятих на себе перед міжнародною спільнотою зобов'язань з гарантування високого рівня захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Бібліотеки Хмельниччини розвиватимуться за підтримки програми «Бібліоміст» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu>.

gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=245039108. – Назва з екрана.

2. Ми продовжимо працювати над законодавством із захисту прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/22792.html>. – Назва з екрана.

3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Загальна інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/library/>. – Назва з екрана.

4. ООН розпочинає в Україні другий цикл періодичного огляду щодо виконання зобов'язань у галузі прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?artid=24487227>. – Назва з екрана.

5. *Погорілко В. Ф.* Конституційне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / В. Ф. Погорілко / НАН України; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Наук. думка, 1999. – С. 292.

6. Ми посилюємо контроль за розслідуванням кожного випадку порушення прав та свобод людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/22665.html>. – Назва з екрана.

7. Прем'єр-міністр підтримує запровадження пересувних бібліотек [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244966690&cat_id=244276429. – Назва з екрана.

8. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : монографія / відп. ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України : А.С.К., 2003. – С. 179.

9. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Назва з екрана.

10. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/956-2011-п>. – Назва з екрана.

11. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : нац. доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін]. – К., 2009. – С. 555–556.

УДК 021.1:305

Ліна Чернявська,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЗАВДАННЯ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджується гендерно-інформаційна роль бібліотеки в інформаційному суспільстві на прикладі як закордонних, так і вітчизняних бібліотек. Підкреслюється необхідність формування гендерної культури як спеціально організованого, керованого процесу, розкриваються можливості бібліотек у формуванні гендерної культури громадян.

Ключові слова: гендер, бібліотека, інформація, інформаційне забезпечення, інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційно-комунікативна діяльність.

У сучасному суспільстві існують серйозні суперечності: з одного боку, відкрилися нові можливості для самореалізації особистості, з іншого – наявний високий коефіцієнт незатребуваності творчого потенціалу окремої людини. Особливо яскраво це проявляється в жіночому соціумі. У зв'язку з цим важливим виглядає створення стійкої системи отримання знань з питань гендеру, системи, яка б містила як освіту, так і просвіту, й надавала б людині можливість доступу до гендерних знань упродовж усієї кар'єри та життя. Поки що така система в нашій країні перебуває в зародковому стані.

Вітчизняна й російська науково-гуманітарна думка в основному сконцентрувала свою увагу на визначенні предмета гендерних досліджень, визначенні самого поняття «гендер», становленні теорії гендеру й основних напрямів гендерних досліджень. Цьому присвячені роботи В. Агеєвої, В. Близнюк, С. Павличко, Н. Лавриненко, Є. Луценко, О. Луценко, Л. Малес, Т. Мірошник, М. Скорик, В. Суковагої, Н. Чухим, О. Фоменко та ін. Розроблення методологічних підходів до аналізу гендерних явищ представлено в роботах Т. Гундорової, С. Павличко, Т. Дороніної та ін. Основні положення теорії соціального конструювання гендеру досліджує Н. Кутова. Специфіку гендерних підходів у контексті різних культурних епох досліджували Е. Бадінтер, В. Бузескул, Н. Чухим

та ін. Специфіку культурного конструювання маскулінності й фемінності на Заході досліджували Дж. Батлер, Р. Брайдотті, К. Гілліган та ін. Проблеми гендерної рівності, функціонування гендерних стереотипів у масовій свідомості досліджували Г. Співак, І. Грабовська, О. Вороніна, Т. Власова, С. Оукін. Питання забезпечення гендерного паритету у сфері державного управління досліджують Н. Грицяк, Н. Нижник, В. Олуйко. Аналізу гендерних соціокультурних практик, зокрема феміністських мистецьких проєктів у сучасній Україні, гендерні аспекти інформатизації суспільства, літератури, зокрема поезії, соціально-демографічній ситуації присвячені роботи Г. Улюри, Ю. Стебникової, О. Сизової, Л. Малес. Теми гендерних акцентів у соціологічних дослідженнях бібліотечної комунікації торкались О. Чернишова, І. Ільяєва. Однак досліджень, спрямованих на вивчення діяльності бібліотек у гендерному напрямі, небагато. Саме тому розвиток даної теми є надзвичайно актуальним.

Упровадження категорії «гендер» у бібліотечну діяльність має принципове значення, оскільки дає змогу широким верствам населення сформулювати уявлення про професійне самовизначення, життєву стратегію, шляхи доступу до ресурсів і влади. Все це має в основі соціостатеву орієнтацію.

Розвиток даного напрямку дасть змогу сформулювати уявлення про те, що стать не є підставою для дискримінації за будь-яким критерієм або показником, що дає можливість жінці і чоловіку користуватися правами людини у всій повноті цього поняття, народжує сили для зламання скляних стель, вільного вибору шляхів і форм самореалізації на рівні своєї неповторної індивідуальності.

Однак поки гендерні підходи в бібліотечній діяльності сприймаються швидше як екзотика. Для розуміння й професійної участі в процесі гендерної соціалізації бібліотекаряю необхідні знання відповідного методологічного і методичного апарату, оволодіння системою наукових знань про гендер, гендерні аспекти читання, фактори, умови і критерії ефективної гендерної соціалізації.

Необхідність введення категорії «гендер» у бібліотечну діяльність обумовлена такими чинниками. В останнє десятиріччя саме гендерний вимір стає дедалі більш важливим в оцінці основ і больових точок процесів громадського і особистого розвитку. Бібліотеки, як сучасні інформаційні установи, повинні займати активну соціальну позицію. Проте в бібліотечній практиці України досі слабо враховується гендерний напрям, незважаючи на його безумовне значення для гармонійного й повноцінного розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Існує два основних способи руйнування гендерних стереотипів – просвітництво та забезпечення й заохочення в громадській сфері багатьох прикладів гендерно нетрадиційних ролей (до речі, другий спосіб є значно ефективнішим). В обох випадках є простір для активної участі закладів культури, зокрема бібліотек. Адже однією з причин існування в нашому суспільстві проблем нерівності і стереотипів є відсутність відповідної інформації.

Гендерні питання є предметом міждисциплінарного вивчення – вони містять історичний, філософський, правознавчий, соціологічний, політологічний, психологічний, літературознавчий, мовознавчий аспекти та інші, тож логічним є залучення цілого масиву бібліотечних документів з різних галузей знань.

Бібліотечне співтовариство передових країн світу усвідомлює важливість гендерного напрямку діяльності бібліотек. Так, професійні пріоритети ІФЛА (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ) торкаються вивчення інформаційних потреб жінок. Це питання є прямим підсумком додаткового засідання «Глобалізація: становлення жінок через інформацію. Значення доступності й використання інформації в суспільстві для жінок», організованого секцією з проблем жінок під час Берлінської конференції 31 липня 2003 р. На ньому зазначалося, що інформаційні потреби жінок мають свою специфіку: вони торкаються проблем розвитку суспільства, економіки, здоров'я, освіти і культури, які пов'язані з жінками з усіх прошарків суспільства. При цьому інформаційні навички жінок охоплюють діапазон від базових до передових. ІФЛА постійно вивчає інформаційні потреби жінок у країнах-учасницях з метою вдосконалення інформаційного обслуговування і використання інформації для жінок [1].

ІФЛА ставить перед бібліотеками завдання працювати над усуненням гендерних бар'єрів у сфері освіти й професійної підготовки в галузі ІКТ, а також сприяти забезпеченню рівних можливостей професійної підготовки в пов'язаних з ІКТ галузях для жінок, сприяти обміну зразками якнайкращої практики з врахуванням принципу рівноправності чоловіків і жінок в освіті в галузі ІКТ. Також акцентується увага на необхідності співпраці з багатьма урядовими, напівурядовими і неурядовими організаціями, які могли б стати партнерами бібліотек. Оскільки багато з них реалізують проекти, відкривають інформаційні центри і поширюють інформацію з різних питань, у тому числі і щодо поліпшення становища жінок, заохочення дівчаток до отримання освіти. У бібліотечному співтоваристві створені дискусійні групи ІФЛА, такі як «Жінки, інформація і бібліотеки» (Woman, Information and Libraries) [2].

У серпні 2010 р. в Національній бібліотеці ресурсів з гендерних питань Гетеборзької університетської бібліотеки відбулося засідання спеціальної групи за інтересами з питань жінок, інформації і бібліотек. Представники багатьох країн світу обговорювали глобальні жіночі питання. Були організовані семінари, присвячені мережевій взаємодії і можливостям персонального брендингу. Одна з учасниць семінару, шведка К. Орт високо оцінила можливості використання мережі Twitter як у професійній сфері, так і в особистому житті. Відкрите робоче засідання під головуванням керівника спеціальної групи за інтересами М. Котери було присвячено можливим темам майбутніх конференцій. Багато хто з учасників запропонував зробити головною темою питання міграції і методи роботи бібліотек для надання інформації про міграцію жінкам. А. Олссон, голова Національного комітету, і Е. Тайс, Президент ІФЛА, отримали запрошення стати першими зарубіжними членами «Команди сильних жінок», проекту, започаткованого в Нідерландах. Всі присутні погодилися, що питання популяризації інформації про роботу жінок і для жінок у бібліотечній професії є дуже важливим [3].

Як зазначає ІФЛА, проведення зустрічей з інформаційних потреб жінок – це одна з форм участі бібліотечного середовища в глобальній розробці Цілей Тисячоліття, затверджених у 2000 р. на саміті Тисячоліття, який відбувся у США. Спеціальна група ІФЛА за інтересами зосереджується на жінках як споживачах послуг бібліотеки та інформації, жінках-працівниках бібліотек і на жінках-постачальниках інформації. Робота цієї групи націлена на створення плідного зв'язку між IFLA і відповідними міжнародними організаціями й полягає в просуванні, розробленні та підтримці послуг бібліотеки в наданні інформації в інтересах як жінок, так і суспільства в цілому. Також акцентується увага на професійному і суспільному усвідомленні важливості бібліотечних та інформаційних послуг для жінок як важливого завдання на шляху досягнення розроблення Цілей Тисячоліття.

Критеріями оцінювання прогресу розробки визнані:

- рівні права в отриманні освіти та інформації;
- усунення всіх форм дискримінації жінок;
- участь жінок у ІКТ і медіа [4].

Зокрема, у серпні 2012 р. в Університеті Тампере (Фінляндія) має відбутися конференція ІФЛА з обговорення ролі бібліотек та інформаційних центрів в еру Інтернету в наданні жінкам доступу до інформації з прав людини, шляхів збереження «жіночої» культурної спадщини [5]. ІФЛА приділяє значну увагу обговоренню проблем інформаційної

грамотності (ІІ) в контексті залучення жінок, адже вона зацікавлена в бібліотечних фахівцях, що працюють у сфері інформаційної грамотності у всіх секторах, але передусім у публічних бібліотеках і місцевих громадських центрах. Особливий інтерес становлять проекти дослідження відображення цієї роботи в досвіді жінок як у місцевих співтовариствах, так і суспільстві в цілому.

Незалежно від можливостей і проблем, пов'язаних з Інтернетом, прямий зв'язок між технологічними можливостями і зростанням доступу до інформації дає змогу припустити, що Інтернет останнім часом посів одне з пріоритетних місць у бібліотечній політиці. Проте значні прошарки суспільства все ще залишаються поза інформаційним полем.

Для багатьох громадян причиною тому є перешкоди етнічного, гендерного характеру, обмежені фізичні або психічні можливості, рівень освіти, статус зайнятості або економічний стан. Бібліотеки як поставальники послуг з доступу до інформації можуть багато зробити для забезпечення громадян, усунутих з громадського життя, доступом до можливостей Інтернету, і відіграти важливу роль у співтовариствах, які вони обслуговують.

Використання інформаційних і комунікаційних технологій як засобу подолання означених проблем є центральною темою низки відповідних програм ІФЛА. Концепція використання Інтернету як засобу залучення громадян у громадське життя отримала довіру завдяки відкриттю доступу до урядової інформації й налагодженню каналів зворотного зв'язку, а бібліотеки зробили свій внесок, надаючи онлайн-доступ до своїх ресурсів тим, хто фізично не може відвідати бібліотеку. Надання бібліотеками безперешкодного доступу до Інтернету та інформаційних послуг допомагає співтовариствам громадян і окремим громадянам добиватися свободи і процвітання, служить їх розвитку [6]. На засіданні правління ІФЛА в Гаазі (Нідерланди, 7 грудня 2011 р.) прийнято рішення реалізувати програми з медійної та інформаційної грамотності для підвищення рівня можливостей до працевлаштування і підприємницьких здібностей жінок і соціально незахищених груп людей.

У провідних країнах світу діють потужні гендерні бібліотеки. Так, зокрема, одна з таких бібліотек діє при Датському інформаційному центрі з жіночих і гендерних питань (KVINFO) – національному інформаційно-культурному центрі, який інформує громадськість Данії про результати гендерних досліджень. Центр поширює знання з гендерної диференціації в суспільстві намагається зробити жіночі знання, досвід та експертизу наочними. KVINFO функціонує під егідою міністерства

культури, є незалежною організацією з власним статутом, регламентом та керівною радою. Наукова бібліотека центру надає комплекс послуг населенню, гуртує навколо себе практично всю діяльність центру. Ресурсами бібліотеки користуються школярі, студенти, науковці, журналісти, редактори телевізійних програм, консультанти з політики гендерної рівності, представники центральних органів влади, художники, члени профспілок, посольств, освітніх закладів та інші зацікавлені особи та організації. За сприяння уряду співробітники бібліотеки організували мережу навчальних семінарів для жінок з іммігрантських співтовариств Данії або осіб, які мають статус біженців [7].

Nikk – Північний інститут з жіночих та гендерних досліджень – створений Радою міністрів Північних країн у 1995 р. Nikk є транснаціональним ресурсним центром з інформації про гендерні дослідження й політику гендерної рівності в країнах Північної Європи. Nikk сьогодні розміщено в Університеті Осло в Норвегії. У ньому працюють координатори дослідження, дослідники, консультанти з інформації та адміністративний персонал – у цілому 10 співробітників із трьох країн Північної Європи.

KILDEN є центром інформації і документації з гендерних досліджень у Норвегії і на національному рівні поширює інформацію про норвезькі гендерні дослідження як у Норвегії, так і за рубежом. KILDEN відповідає за документування ресурсів і діяльності в рамках гендерних досліджень у Норвегії. KILDEN координує цільові гендерні проекти, що здійснюються групами дослідників, академічними колами в цілому, журналістами, політиками, державними службовцями, студентами і громадськістю.

Шведський секретаріат з гендерних досліджень узагальнює та поширює інформацію про гендерні дослідження в Швеції. Основні завдання секретаріату: 1) отримання загального уявлення про гендерні дослідження у Швеції; 2) активне поширення результатів досліджень як усередині, так і за межами університетів; 3) робота з підвищення обізнаності про значення гендерної проблематики; 4) аналіз стану й можливостей розвитку гендерної проблематики у всіх галузях досліджень.

Значна гендерна колекція літератури і документів розміщена в Університетській бібліотеці Гетеборга (Швеція), яка є спеціалізованою бібліотекою для жінок, чоловіків і дослідників з гендерних питань. Тут скомпільовані й каталогізовані рукописні матеріали з історії жіночого руху. Нова література в бібліотеці університету зареєстрована в базі даних KVINNSAM. Це найбільший інформаційний ресурс з жіночої пробле-

матики та гендерних досліджень у країнах Північної Європи. У 1997 р. ці колекції були визнані шведською національною бібліотекою ресурсів для жінок, чоловіків і гендерних досліджень [8].

Бібліотека LSE, яка діє при Лондонській школі економіки та політичних наук є однією з найбільших бібліотек у світі з економічних й суспільних наук. На сайті бібліотеки зазначається, що колекція з гендерних досліджень має міждисциплінарний характер соціальних наук, а отже, тема й межі досліджень не завжди можуть бути легко визначені та описані в ізоляції. Бібліотека визнає, що всі соціальні процеси та інститути можуть бути вивчені з погляду гендерних відносин. Колекція бібліотеки відображає широкий спектр тем з гендерних досліджень. Це – феміністська політична теорія; гендер, розвиток і глобалізація; гендер і ЗМІ; гендер і соціальна політика; гендер та етнічна приналежність; культурні конструкції тіла; теорії гендеру в сучасному світі; соціологія гендеру; гендер, справедливість і війни; гендер, космос і суспільство; гендер і постколоніальні теорії; гендер і демографічне планування; програми репродуктивного здоров'я; жінка і права людини; демографічні тенденції і процеси; гендер і соціальна сфера держави; психологія гендеру; зміни в сім'ї і суспільстві; гендер і розвиток: гендер та урбанізація тощо.

У контексті людської географії у фондах бібліотеки представлені матеріали основними європейськими мовами з усього світу. Бібліотека має дві колекції мікрофільмів – це матеріали про рухи за права геїв у США від Міжнародного інформаційного центру геїв та Нью-Йоркської публічної бібліотеки. Також зберігає спеціальну колекцію – Архів Хола Карпентера (HCA) – засновану в 1982 р., яка є основним джерелом для вивчення активності геїв у Великобританії з 1950 до сьогодні. Вони містять документи і періодичні видання [9].

Ірландський спільний консорціум з проблем гендерного насильства створив власну бібліотеку, яка містить документи і матеріали, що можуть бути використані організаціями та приватними особами в рамках вирішення проблеми гендерного насильства [10].

Цікавим є досвід роботи російських бібліотек. Передусім хочеться звернути увагу на створення загальноросійської бібліотечної лабораторії активних справ «Між рівними: подолання гендерних стереотипів» (грудень 2006 р.), яка була спрямована на впровадження й вдосконалення методик гендерної освіти в бібліотеках і сприяння формуванню гендерної толерантності молоді. Програма була орієнтована на бібліотечних фахівців, як тих, що мають досвід роботи в даному напрямі, так і тих, які роблять перші кроки в цій справі. У роботі лабораторії

взяли участь представники бібліотек усіх організаційно-правових форм і форм власності Кемеровської й Омської областей, Красноярського й Алтайського країв – понад 60 фахівців: бібліотекарів, соціологів, юристів, психологів, викладачі Кемеровського державного університету, Кемеровського державного університету культури і мистецтв. Коло питань, які потребують розроблення і досліджень за новим напрямом у бібліотечній практиці, таке: до першої групи дослідницьких проблем, умовно названої «Бібліотека, особистість, гендер», увійшли проблеми розроблення бібліотечних методик дії на особистість із метою подолання гендерних стереотипів. До другої групи проблем з умовною назвою «Гендер і читання» віднесені: дослідження гендерних відмінностей в процесі читання і сприйняття бібліотеки як соціокультурного інституту. У програмі лабораторії: конференція «Гендерна освіта населення», навчальні семінари-тренінги «Гендерні аспекти читання» і «Гендерна толерантність як чинник успішної роботи з читачами». У творчій майстерні Кемеровська обласна бібліотека для юнацтва представила власні розробки в галузі гендерної освіти молоді за допомогою сучасних інноваційних форм роботи [11].

Зокрема, Кемеровська обласна бібліотека для юнацтва протягом 2006–2008 рр. виконувала програму «Між рівними: подолання гендерних стереотипів» (автор-розробник Н. М. Обрікова) [12]. Ця програма розкриває неопрацьований напрям діяльності бібліотек – сприяння гендерній соціалізації молоді, який підключає широке коло соціальних партнерів, об'єднує інтелектуальні ресурси бібліотечних фахівців і соціальних організацій, використовує корпоративні і веб-технології, що разом дає змогу більш якісно працювати з молоддю.

Ця робота виконана в рамках проектного планування роботи бібліотеки і є досить новою формою позабюджетного фінансування (з боку фондів «Відкрите суспільство», «Відкрита Росія» та ін.), яка поступово стає одним з найважливіших інструментів державної підтримки інноваційних сторін діяльності бібліотеки через такі форми як конкурси й гранти, так й через державні цільові програми: «Культура Росії», гранти РГНФ та ін. Це одна з головних тенденцій у розвитку взаємовідносин держави й закладів культури, зокрема бібліотек.

Гендерні проблеми диктують необхідність дедалі більш наполегливо вдосконалювати гендерну освіту та освіту населення. Тому Кемеровська обласна юнацька бібліотека як центр гендерної освіти з 2005 р. веде цілеспрямовану діяльність з гендерної освіти молоді, формування гендерної толерантності й подолання гендерних стереотипів:

- сформовані та регулярно поповнюються електронні бази даних періодичних статей з гендерної тематики;
- проводяться заходи, спрямовані на формування гендерного світогляду молоді;
- надається методична підтримка бібліотекам області, що працюють з юнацтвом з проблем гендерної освіти.

Подолання гендерних стереотипів у молоді є дуже важливим у сучасних умовах розвитку суспільства, який передбачає всебічний розвиток представників обох статей. Соціальна активність, творчий, нестандартний підхід молодих бібліотекарів і цілеспрямоване партнерство в процесі інформаційно-бібліотечної діяльності є запорукою ефективності формування гендерної толерантності й подолання гендерних стереотипів, а також створює сприятливі умови для подальшої адаптації особистості читача в інших соціальних відносинах.

Програма «Між рівними: подолання гендерних стереотипів» є складовою цільової комплексної програми «Інші МИ» (програми формування толерантних установок особистості), має інтеграційний характер і тісно переплітається з іншими програмами і проектами бібліотеки, які спрямовані на соціальну адаптацію особистості та впровадження сучасних інформаційних технологій. Її мета – сприяння подоланню гендерних стереотипів і формування гендерної толерантності в молоді і бібліотечних фахівців.

Програма ставила за мету:

- вивчити рівень гендерних знань у молоді і фахівців, що працюють з молоддю;
- об'єднати зусилля різних структур (організацій, ЗМІ тощо), які здійснюють заходи з формування в молоді гендерної толерантності, вироблення норм соціальної поведінки з урахуванням гендерної специфіки;
- створити сучасний інформаційний масив з гендерних питань;
- забезпечити інформаційно-бібліографічну підтримку читачів юнацького віку і фахівців, що працюють з молоддю, з проблем гендера;
- створити ефективну систему підвищення кваліфікації співробітників бібліотек Кемеровської області в галузі гендерної освіти.

Цільовою аудиторією програми є молоді люди віком від 15 до 30 років; бібліотекарі, що займаються гендерною освітою; фахівці, що займаються проблемами гендерної освіти.

Серед партнерів проекту – вищі навчальні заклади Кемерова, громадські об'єднання, органи виконавчої влади, центр зайнятості, бібліотечні об'єднання.

Партнерство (спільна діяльність) у рамках реалізації програми містить:

- інтеграційну діяльність, яка передбачає скоординоване планування робіт, що проводяться партнерами для покращання взаємодоповнювання; спільне використання експериментальних майданчиків; посилення використання електронних інформаційно-комунікаційних мереж для підтримки інтерактивності програми;

- поширення передового досвіду, яке передбачає: створення системи підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з молоддю; комплекс заходів щодо поширення результатів програми (у тому числі підвищення рівня інформованості суспільства про гендерні проблеми); інноваційну діяльність.

Основними видами діяльності щодо програми є: дослідницька; інноваційно-методична; інформаційна; просвітницька; видавнича; консультативна; рекламна роботи.

У рамках роботи програми було проведено дослідження, анкетування, опитування, аналіз формулярів тощо створення на веб-сайті бібліотеки (<http://libkem.ru/>) віртуальної інформаційної служби «Гендерний щит»; створення й актуалізація БД з гендерної тематики; випуск мультимедійних видань; дні гендерної інформації; проблемні огляди; огляди нових надходжень; видавнича діяльність (дайджести, юридичні довідники, буклети, листівки, плакати).

Також розроблено методичні рекомендації з формування гендерної толерантності бібліотечними засобами; здійснено підвищення кваліфікації працівників бібліотек через навчання бібліотекарів системі роботи з гендерної освіти населення й формуванню гендерної толерантності; подолання гендерних стереотипів у професійній діяльності.

Крім того, було проаналізовано з урахуванням гендерного аспекту бібліотечні фонди й здійснено докомплектацію книжкового фонду для читання у вільний час для чоловіків і жінок. Також було вивчено газетно-журнальний фонд і змінено асортимент виписуваних періодичних видань.

Варто підкреслити, що ця програма – не одноразова акція, а постійна робота, розрахована на тривалу перспективу. Реалізація програми сприятиме формуванню гендерної толерантності і подоланню гендерних стереотипів, і в цілому – гендерної соціалізації молоді, а також дасть змогу розробити стратегію гендерної освіти бібліотекарів області на найближчу перспективу, що враховує участь у визначенні політики комплектування бібліотечних фондів літературою з урахуванням гендерного аспекту, інформаційного обслуговування читачів і його модернізації, створення нових можливостей для подальшого розвитку гендерних досліджень серед бібліотекарів і гендерної освіти населення в цілому.

Серед інших цікавих російських гендерно-орієнтованих бібліотечних проектів хочеться відзначити роботу Наукової бібліотеки Петро-заводського державного університету (<http://library.petrso.ru/activity/programs.shtml>), яка спільно з «Інститутом “Відкрите суспільство. Фондом сприяння”» 2002–2003 рр. брала участь у проекті «Об’єднання зусиль бібліотек, наукових і громадських організацій Карелії у формуванні електронних інформаційних ресурсів з гендерної тематики». У проєкті взяли участь: Карельський центр гендерних досліджень, РЦНІТ ПетрДУ. Створена електронна бібліотека з гендерної тематики, бібліографічна база даних з гендерних досліджень, розроблений і створений інформаційно-пошуковий тезаурус (522 поняття).

Інший проєкт гендерного спрямування виконується Володимирською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. М. Горького. З 2002 р. бібліотека бере участь у проєкті «Інформаційне забезпечення жіночої спільноти», який здійснюється за підтримки Міністерства культури Російської Федерації. Метою цього проєкту є підвищення інформованості жінок з найактуальніших проблем, що цікавлять жінок міста Володимир і області, сприяння професійному зростанню організацій, як громадських, так і державних, що займаються питаннями жінок і сім’ї. На базі Публічного центру правової інформації ВОУНБ створюється база даних «Жінка плюс», де буде зібрана інформація про російські видання з гендерної і жіночої тематики. Під час проєкту регулярно інформуватимуться громадські жіночі організації, державні і муніципальні установи, органи влади м. Володимир та області, які займаються жіночими питаннями. Співробітники центру здійснюватимуть пошук і підбір інформації з жіночої тематики з електронних правових баз даних (ФАПСІ, ГАРАНТ, КОНСУЛЬГАНТ ПЛЮС). Крім того, у бібліотеці можна одержати консультацію з правових питань, що цікавлять жінок у Громадській приймальні Всеросійського регіонального відділення Молодіжного союзу юристів. Результатом роботи бібліотеки в рамках цього проєкту стане шість інформаційних бюлетенів «Жіночий вимір» [13].

В Україні також усвідомлюють актуальність питання гендерного спрямування бібліотечної діяльності.

Зокрема і в бібліотечному, і у владному середовищі є усвідомлення необхідності впровадження однієї з нових інтернет-послуг у бібліотеці – підготовки веббіографічних покажчиків з гендерної тематики, які полегшують пошук у мережі Інтернет та доповнюють масив отриманої в бібліотеці інформації. Так, Черкаська обласна універсальна бібліотека ім. Т. Шевченка у співпраці з Управлінням культури і туризму Черкаської облдержадмініст-

рації розробила відповідні методичні поради, у яких зазначається, що такі показники доречно готувати до масових заходів громадських жіночих організацій з гендерних питань. Також акцентується увага на необхідності співпраці громадських організацій з бібліотеками в цьому питанні, а також презентації наявних в Інтернеті ресурсів в однойменних вебліографічних показниках, що містять характеристику жіночих організацій, інформацію щодо стану жінки та її проблем у суспільстві [14].

У розроблених методичних порадах зазначається, що висвітлення потребують такі аспекти гендерної проблематики: законодавство у сфері гендеру; історичний аспект проблеми; гендерна політика в Україні; гендерні ролі і стереотипи; фемінізм як попередник гендеру; історія жіночих рухів; гендерна асиметрія в політиці; нерівність чоловіків і жінок на ринку праці; проблеми гендерного насильства і дискримінації; гендерні відносини в родині; гендер і ЗМІ; роль гендерної освіти у вирішенні проблем рівності статей; гендер і культура; гендерні проблеми регіону тощо.

Звертається особлива увага на інформування тих категорій користувачів, від яких залежить упровадження гендерних підходів у всіх сферах життя – політиків, працівників держустанов, науковців, освітян, керівників підприємств різного рівня тощо, ознайомлення їх з новинками та результатами гендерних досліджень. Окремі аспекти цих досліджень будуть цікавими і широкому колу читачької аудиторії.

На жаль, у багатьох бібліотеках документи з гендерних питань не структуровані, не виокремлені в окрему структурну одиницю, що значно ускладнює читачам їх пошук. До того ж бібліотечні фонди більшості бібліотек через брак фінансування не можуть запропонувати читачам сучасні видання, тож найважливішим помічником має стати мережа Інтернет, де ці матеріали представлені досить широко. Насамперед це такі ресурси: портал «Всі рівні» (<http://www.vsirivni.com.ua/>); сайт Музею історії жіноцтва, історії жіночого та гендерного руху (<http://gender.at.ua/>); віртуальна версія цього ж музею (<http://gendermuseum.com/>); гендерна бібліотека (<http://library.gender-ehu.org/>) [15].

В Україні на сьогодні сформувалося академічне співтовариство, що займається гендерною проблематикою; розроблено методи дослідження і навчання, накопичено базовий потенціал у галузі академічних досліджень і навчальних матеріалів, створюється навчальна й дослідницька база (науково-дослідна, методична й навчальна література). Уже обговорюється введення гендерної тематики в освітній стандарт України. Водночас жіночими громадськими організаціями, дослідницькими й аналітичними центрами зібрано значні колекції книг,

документів і матеріалів, до яких потенційний користувач не може мати широкого доступу. Отже, бібліотекам варто встановлювати зв'язки з усіма зацікавленими в просуванні гендерних питань структурами, домовлятися про використання їхніх матеріалів, розмішувати посилання на конкретні сайти, влаштовувати зустрічі, круглі столи, виставки.

Цікавим є досвід Миколаївської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова [16], де з 2001 р. працює Інформаційний центр з гендерних питань, відкритий на базі відділу документів з гуманітарних наук за підтримки управління у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації. Партнерами центру є ГО: «Жіноча перспектива», «Спілка жінок України», «Ліга ділових жінок», «Жіночий бізнес-центр». Центр надає інформаційно-консультативну допомогу населенню, громадським та державним організаціям з питань гендерної політики. Його діяльність сприяє громадському усвідомленню гендерної рівності в суспільстві, активізує роботу жіночих організацій регіону. Основними завданнями центру є: забезпечення інформаційної та консультативної підтримки жінок в усіх сферах життя; інформаційне сприяння жіночим громадським організаціям та жінкам області в удосконаленні їхньої діяльності, надання юридичної допомоги з питань жіночих прав; налагодження зв'язків з громадськими та державними організаціями для обміну інформацією, досвідом роботи та досягненнями.

До послуг відвідувачів – електронна база даних «Гендерна політика в Україні та за кордоном», яка формується за такими напрямками: гендерні дослідження в соціології, політології, історії жіночого руху; економічне, політичне та соціальне положення жінок у сучасному суспільстві; жінки-лідери України та зарубіжних країн; законодавство щодо прав жінок; професійна зайнятість жінок (жіноче підприємництво); торгівля та насилля над жінками як соціальна проблема сучасного суспільства; жінка та чоловік: проблема соціальної рівноправності; жінка в історії, літературі, науці та інших галузях знань.

До уваги користувачів пропонуються бібліографічні покажчики, списки літератури, каталоги виставок та інша видавнича продукція центру з усіх аспектів гендерної політики.

Користувачі мають змогу взяти участь у семінарах, конференціях, презентаціях, засіданнях круглого столу.

У 2011 р. здійснено презентацію офіційних та інформаційних ресурсів «Інтеграція у світовий гендерний простір», проведено засідання круглого столу «Гендерне коло Миколаївщини».

Краматорська міська публічна бібліотека ім. М. Горького [17] надає

можливість читачам користуватися БД «Законотворчість: розробка місцевих програм розвитку» [на прикладі інтегрування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у діяльність органів місцевого самоврядування (гендерний аналіз програм місцевого розвитку)], знайомить з матеріалами круглого столу «Гендерна політика в комітетах Верховної Ради України: практика і перспективи», довідником «Ресурси Інтернету для жінок», який адресований широкій жіночій аудиторії. Він може надати інформаційну й організаційну підтримку жіночим організаціям і об'єднанням, журналістам, експертам, політикам, учителям і вченим, а також усім, хто цікавиться жіночими і гендерними проблемами або на академічному рівні, на громадських засадах.

У бібліотеках України регулярно проводяться гендерно-орієнтовані книжкові виставки. Зокрема, цікавою є виставка, організована Національною парламентською бібліотекою України (<http://nplu.org/ua/>) до Міжнародного жіночого дня. На ній представлено літературу, присвячену жінці. Тут можна знайти цікаву інформацію про видатних жінок нашої цивілізації у книгах: «100 знаменитых женщин», В. Бадрак «Семь женщин, изменивших мир» та «Стратегии гениальных женщин», Т. В. Орлова «Жінка в історії України (вітчизняна історіографія ХХ – початку ХХІ ст.)» тощо. У виданнях подано широкий спектр різноманітних сфер діяльності, у яких представниці жіноцтва змогли реалізуватися найповніше, досягти видатних результатів завдяки таланту, знанням, характеру. Цікавим є й видання, у якому постать жінки розглядається на тлі гендерних проблем. Це матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє», що відбулася в Києві 2002 р. У книзі висвітлюються гендерні питання в освіті та науці, вітчизняний та зарубіжний досвід вирішення гендерних проблем, подаються історичні портрети жінок-учених та освітянок, їхні наукові дослідження та проекти. Комусь припаде до душі збірка поезій В. Гречко «Жінка – це любов» чи книга відомого поета-пісняра С. Галябарди «Кохайте жінку».

Узагалі можна зазначити, що хоча в Україні виконуються певні гендерні проекти, проте національні бібліотеки до них залучаються недостатньо. Так, у грудні 2009 – березні 2010 рр. ГО «Український жіночий фонд» виконував проект «Інструменти соціально-гендерного інтегрування – платформа для забезпечення соціальної справедливості в Україні» за фінансування Канадського фонду підтримки місцевих ініціатив, Канадського агентства міжнародного розвитку. Завданнями його було забезпечення керівників та службовців органів місцевої влади, лідерів регіональних

громадських організацій, науковців-дослідників практичними механізмами для визначення соціальних та гендерних проблем у місцевих громадах та в суспільстві, виміру рівня їхньої значущості для соціально-вразливих груп населення та запровадження соціально і гендерно-чутливих програм забезпечення інтересів та потреб дітей, молоді, жінок, чоловіків, які відчують дискримінацію за ознаками статі, віку, фізичного та сімейного стану, етнічної належності, віросповідань, соціального статусу тощо [18]. Аналіз зарубіжного досвіду демонструє, що залучення бібліотек до виконання проектів такого рівня підвищило б ефективність упровадження їхніх результатів та сприяло б більш ефективній гендерно-орієнтованій просвітницькій діяльності в суспільстві.

Підсумовуючи вище викладене, можна відзначити, що для бібліотечного середовища як України, так і країн близького зарубіжжя активне використання гендерних підходів у діяльності є новим кроком, який має на меті створення умов для подолання обмежень розвитку потенціалу особистості залежно від статі, осмислення і створення умов для максимальної самореалізації і розкриття здібностей чоловіків і жінок, що є запорукою в зростанні самосвідомості і можливостей самореалізації особистості. Звісно, бібліотечне середовище передових країн світу роботу з гендерної освіти й просвіти громадян почало досить давно – із середини минулого століття. Крім того, фінансово-економічний стан цих країн, рівень технологічного розвитку, насамперед ІКТ, інформаційної грамотності населення сприяє значному прогресу в цьому напрямі. Бібліотечні сайти мають чати, форуми або відображення в соціальних мережах. Наслідком вищого рівня обізнаності громадян західних країн з гендерних питань та рівня соціального добробуту є різні акценти актуальних гендерних тем та значно ширше залучення громадян до обговорення цих тем.

В Україні ж, з одного боку, бібліотеки мають значний інформаційний потенціал, багато з них мають унікальні колекції книг і періодичних видань. Але багаторічні проблеми з комплектуванням фондів значно обмежили їх можливості з надання сучасних видань, у тому числі з гендерних питань. Водночас низький рівень комп'ютеризації спричинив відставання інформаційних можливостей бібліотек від запитів читачів. Та незважаючи на це, для України було б актуальним упровадження методів інтерактивного обговорення гендерних проблем – як засобу підвищення політико-правової свідомості громадян та можливостей їхньої самореалізації. З метою охоплення більш широкої аудиторії варто впроваджувати гендерні розділи на сайтах бібліотек, поглиблювати роботу із зацікавленими громадськими та урядовими організаціями. Доцільно було б

створити в бібліотеках сучасну систему науково-методичної допомоги з гендерних питань, в основі якої була б експертно-діагностична функція, що допомогло б доповнити інформаційно-рекламний зміст бібліотечних сайтів аналізом і оцінкою діяльності з гендерних питань.

Список використаних джерел

1. В ИФЛА: Об информационных потребностях женщин // Информационный бюллетень РБА. – 2003. – № 27. – С. 68.

2. Библиотеки и Направления действий Саммита. Руководство по продвижению библиотеками своих взглядов на местном, региональном и международном уровнях в контексте реализации Направлений действий Саммита, 2005–2015 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifla.org/III/wsis/WSIS–Action-Lines.pdf>. – Загл. с экрана.

3. Сильные женщины есть везде [Электронный ресурс] // ИФЛА. – 2010. – 14 авг. – Режим доступа: <http://express.ifla.org/past/2010-q=node-1894.htm>. – Загл. с экрана.

4. About the Women, Information and Libraries Special Interest Group [Electronic resource] // IFLA. – 2010. – 29 aug. – Mode of access: <http://www.ifla.org/en/about-the-women-information-and-libraries-special-interest-group> – Title from the screen.

5. WIL 2012 Satellite Conference [Electronic resource] // IFLA. – 2012. – Mode of access: <http://www.ifla.org/en/events/wil-2012-satellite-conference>. – Title from the screen.

6. Рекомендации ИФЛА/ЮНЕСКО к Интернет-манифесту (IFLA/ UNESCO Internet Manifesto Guidelines) [Электронный ресурс] // МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех». – 2007. – Режим доступа: www.ifar.ru. – Загл. с экрана.

7. *Тартаковская И. Н.* Гендерная политика в Европейском регионе / И. Н. Тартаковская : сб. «Гендерное равенство в современном мире» : Макс Пресс, 2008 г.

8. Gender Research in the Nordic Countries [Electronic resource] // KVINFOKVININFO. – Mode of access: <http://www.kvinfo.dk/side/677/kategori/10/>. – Title from the screen.

9. LSE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www2.lse.ac.uk/library/collections/policies/Gender_collection_development_policy.aspx. – Загл. с экрана.

10. Gender Based Violence – Ireland Responding. A guidance note on institutionalising gender based violence prevention and response within organisations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.gbv.ie/2007/01/01/ireland->

responding-a-guidance-note-on-institutionalising-gender-based-violence-prevention-and-response-within-organisations. – Title from the screen.

11. *Лащевская В. М.* Кемеровская областная научная библиотека им. В. Д. Федорова: Система непрерывного образования и повышения квалификации библиотечных кадров. Новые подходы и идеология / В. М. Лащевская, Н. Н. Обрикова, Г. М. Самусева [Электронный ресурс] // Центральные библиотеки субъектов РФ. – 2006. – Режим доступа: <http://www.nlr.ru/nlr/div/nmo/zb/part/search.php?id=1459&r=2>. – Загл. с экрана.

12. *Обрикова Н. Н.* Между равными: преодоление гендерных стереотипов / Н. Н. Обрикова // Молодые в библиотечном деле. – 2008. – 10–11 (окт. – нояб.) – С. 83–104.

13. Проекты библиотеки: Женское измерение информационный бюллетень // Володимир обл. універ. науч. б-ка ім. М. Горького [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.library.vladimir.ru/projects_1_a.htm. – Загл. с экрана.

14. Інтернет-технології і забезпечення інформаційних потреб користувачів (методичні поради) [Електронний ресурс] // Упр. культ. і тур. Черкаської облдержадміністрації, обл. універ. наук. б-ка ім. Т. Шевченка. – Режим доступу: library.ck.ua/files/inet.pdf. – Назва з екрана.

15. На шляху гендерної рівності: методично-бібліографічні матеріали [Електронний ресурс] / ОУНБ ім. В. Г. Короленка ; підгот. О. Рижієва ; відп. за вип. О. Сльозка. – Чернігів, 2010. – 22 с. – Режим доступу: http://libkor.com.ua/php/metod_mat_files/Genderna_rivnistb.pdf. – Назва з екрана.

16. Обласний гендерний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reglibrary.mk.ua/index.php/chitatski-obednannyyagenderni-tsentr>. – Назва з екрана.

17. Програми та проекти – ПДГ (пункт доступу громадян) до офіційної інформації: Застосування Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» у законотворчому процесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.lib-krm.org/projects.php?id=1> – Назва з екрана.

18. І знову гендер. [Електронний ресурс] // Літературний форум. – 2010. – 26 лют. – Режим доступу: <http://www.litforum.org/index.php?r=12-&a=4188>. – Назва з екрана.

УДК 021.8:004.77

Наталія Вітушко,
заввідділу НЮБ НБУВ

РОЛЬ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ У СТВОРЕННІ ТА ПІДТРИМЦІ ЕЛЕКТРОННОГО ДІАЛОГУ: ВЛАДА – СУСПІЛЬСТВО

У статті розглядаються окремі аспекти правового діалогу влади та суспільства, роль бібліотек у підтримці цього діалогу, його активізації за допомогою електронного інформаційного простору (на базі практики СІАЗ та Національної юридичної бібліотеки НБУВ).

Ключові слова: бібліотека, інформаційний простір, інформація, органи влади, суспільство, електронний діалог, співробітництво, інформаційно-аналітичне партнерство.

Ефективне реформування країни можливе лише за умови системного діалогу влади та громадянського суспільства. На цьому наголосив Президент України В. Янукович під час засідання Комітету з економічних реформ. Плідність такого діалогу обумовлюється активною співпрацею всіх суб'єктів правового інформаційного простору, можливістю громадян впливати на вирішення важливих питань сьогодення, на отримання владою достовірної та всебічної інформації з важливих проблем сьогодення.

На тлі цих процесів виникає питання про пошук нових моделей бібліотечного розвитку, які впливатимуть на процес співробітництва бібліотеки з суспільством і владними інститутами в контексті побудови відкритого суспільства знань, виконання задекларованої в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» однієї з найважливіших функцій бібліотеки – забезпечення вільного доступу до інформації й реалізації прав людини на її одержання.

Найбільш перспективною формою роботи для бібліотеки у вирішенні цієї проблеми, на думку автора, є модель інформаційно-аналітичного партнерства з розширенням функцій бібліотеки як центру публічного доступу до інформації. Під розширенням функцій мається на увазі насамперед інформаційна участь бібліотеки у державотворчих демократичних процесах, сприяння поінформованості громадян із суспільно значущих питань, забезпечення органів державної влади інформацією, що сприяє

прийняттю управлінських рішень. За словами директора представництва ПРООН в Україні Р. Рігер, успіх реформ залежить від того, наскільки активно долучається до цього процесу громадянське суспільство [2].

Вітчизняні та закордонні дослідники проблем створення інформаційного суспільства відводять бібліотекам значне місце в цьому процесі. Важливу роль у теоретичному узагальненні об'єктивних та суб'єктивних процесів розвитку бібліотечно-інформаційної сфери як складової інформаційного суспільства відіграють праці Л. З. Амлінського, Я. Л. Шрайберга. У працях В. М. Горового, М. Я. Дворкіної, В. Р. Фірсова подається детальний аналіз процесу трансформації функцій бібліотек у сучасних умовах. Проблеми розвитку бібліотек в інформаційному середовищі розглядаються в працях В. О. Ільганаєвої, І. Г. Моргенштерна. Важливу роль у теоретичному осмисленні й узагальненні питань, пов'язаних з розкриттям функцій бібліотеки, технології інформаційного виробництва відіграли праці М. С. Слободяника, О. Г. Кириленка. Окремі аспекти проблеми інформаційного обслуговування, як однієї з найважливіших функцій бібліотеки, активно розробляли І. О. Давидова, О. В. Карпинська.

Чимало дискусій сучасних дослідників точиться навколо питання про те, наскільки влада готова бачити бібліотеку своїм партнером, реалізуючи зв'язки з суспільством [9].

На думку багатьох фахівців, особливо актуальною стає роль бібліотек у контексті розвитку електронного урядування, яке передбачає, що будь-яка фізична чи юридична особа може звертатися з запитом до державних установ для отримання інформації та виконання юридичних дій. При цьому бібліотеки мають значні можливості в сприянні розвитку е-урядування, оскільки вони:

- 1) накопичили практику «навігаторів» інформаційного простору;
- 2) за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій здатні забезпечити повноцінний інформаційний обмін між суб'єктами інформаційного простору;
- 3) мають традиційні навички керування знаннями (систематизування документів, каталогізація, формування баз даних тощо).

Чи треба бібліотекам засвоювати ще якісь практики, щоб виконати роль інформаційного посередника між владою та суспільством? На думку сучасних дослідників, треба. Сьогодні кількість людей, які мають доступ до інформаційних ресурсів, розширюється, що забезпечує можливість інформаційних обмінів практично по всій глибині соціальної структури суспільства. У процесі розвитку ця соціальна структура ускладнюється, вимагаючи нових знань для дедалі більшої кількості соціальних зв'язків

та соціальних об'єднань, що відображає різноманітні сфери суспільного життя. При цьому виникають дедалі нові потреби в інформації, яка концентрується у відповідних соціальних інформаційних базах і має збагачувати інтелектуальний потенціал сучасної соціальної людини [3].

На тлі цих процесів бібліотеки повинні домагатися визнання суспільством своєї ролі провідних структур, що забезпечують трансляцію інформації. Для цього треба дещо переглянути свої пріоритетні функції: затребуваність бібліотеки залежить від того, на кого вона орієнтована. Традиційна орієнтація на абстрактного читача повинна співіснувати з орієнтацією на бібліотечно-інформаційне обслуговування владних структур, на інформаційну підтримку програм і проектів загальноукраїнського та регіонального рівнів.

Крім того, певний внесок у формування міцного діалогу між владою та суспільством бібліотеки зроблять, навчаючи населення знаходити потрібну їм правову інформацію, поширюючи її в суспільстві. Нові інформаційні й телекомунікаційні технології дають змогу розширити права громадян, надаючи їм доступ до різноманітної інформації; можливість брати участь у прийнятті політичних рішень і контролі за діяльністю державної влади. Крім того, така інформаційна діяльність бібліотек сприятиме суспільному спокою: держава розвиватиметься без гострих соціальних криз, суспільство адекватно реагуватиме на прямі регулюючі впливи влади. У вирішенні цієї проблеми важко переоцінити співпрацю бібліотек з органами державної влади та громадськістю, причому коло відповідної співпраці бібліотек може бути дуже широким. Розглянемо, яким чином це вже реалізується на практиці. Бібліотеки, що традиційно виконують функцію збереження інформаційних ресурсів, дедалі більшу увагу приділяють виробництву і розповсюдженню інформаційних продуктів і послуг, зокрема правового характеру, сприяючи налагодженню співпраці влади і суспільства. Задовольняючи їхні інформаційні потреби, бібліотечні заклади виходять на рівень рівноправних партнерів.

Дієвості такого партнерства може сприяти: 1) використання розгалуженої світової системи інформаційних ресурсів бібліотек; 2) розвиток у бібліотеках інформаційно-аналітичного виробництва; 3) створення для громадян вільного і регулярного доступу до інформації про функціонування суспільних та державних інституцій, а у владних структур – можливості отримання інформації про реакцію суспільства на діяльність влади через інформаційні продукти і послуги бібліотек.

Вже сьогодні значна частина бібліотеки з упровадженням електронних інформаційних технологій може надавати владним структурам допомогу

в отриманні своєчасної, повної та об'єктивної інформації для ведення ефективної управлінської діяльності. Такий досвід роботи є у Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ. Результатом її плідної співпраці з органами державної влади стали численні тематичні інформаційно-аналітичні продукти, які отримали схвальну оцінку замовників. Відбувається регулярне інформаційно-аналітичне спілкування з замовниками (понад 1100 e-mail), серед яких – представники центральних та регіональних органів влади різних рівнів.

Аналіз теоретичних досліджень як зарубіжних, так і українських дослідників дає підстави для висновку про можливість виокремлення двох типів такої комунікації:

- 1) комунікації, ініціатором якої є влада, що інформує громадян про свої рішення;
- 2) комунікації, ініціатором якої є громадськість, у формі запитів читачів на інформацію правового напрямку.

Виходячи з практики вітчизняних бібліотек, автор може додати ще один тип: комунікації, ініціатором якої є бібліотека, яка за допомогою створення зв'язку влада – суспільство створює у масовій свідомості модель правової дійсності, сприяючи підвищенню загального рівня правової культури громадян.

Чимало сприятиме цьому і вирішення проблеми залучення громадян до користування інформаційною інфраструктурою⁴⁵.

Громадяни України завдяки ухваленому Верховною Радою Закону «Про доступ до публічної інформації» фактично отримують інформацію про те, як працюють органи виконавчої влади і місцевого самоврядування. Утім, на думку експертів, ухвалений Закон сам по собі не працюватиме. Для цього органам виконавчої влади потрібно провести певну реорганізацію своєї діяльності у сфері роботи з інформацією.

Одним з реальних втілень Закону є створення на базі бібліотек центрів правової інформації, доступ до якої може здійснюватися в таких формах:

- фізичний доступ, що вимагає комплектування, збирання, зберігання, надання документів користувачам;
- інтелектуальний доступ, що реалізується через розкриття інформаційних ресурсів.

Усвідомлюючи свою посередницьку роль в інформаційному просторі, СІАЗ та Національна юридична бібліотека поповнюють фонди НБУВ

⁴⁵ Під електронним залученням розуміється формування навичок, необхідних для користування ресурсами електронного середовища.

електронною правовою інформацією, надають користувачам нові інструменти пошуку необхідних матеріалів. Зокрема, на сайті НБУВ регулярно виставляються інформаційно-аналітичні продукти, які готуються на замовлення органів державної влади із суспільно значущих проблем: експертно-аналітичний висновок за результатами моніторингу висвітлення в центральних газетах питань зайнятості населення, ринку праці та діяльності Державної служби зайнятості «Проблеми ринку праці» (виходить з 2002 р., 23 випуски на рік), «Політичні партії в демократичному процесі» (виходить з 2012 р., щотижневий) та ін. Результатом вивчення різних аспектів правового поля України стали бюлетені «Безпека підприємництва» (спільно з УСПП, виходить з 2008 р., шість випусків на рік), «Громадська думка про правотворення» (виходить з 2010 р., двічі на місяць). Поширенню правових інформаційних ресурсів суспільства сприяє віртуальна колекція правових документів Національної юридичної бібліотеки НБУВ.

Набутий уже практичний досвід дає підставу для твердження про те, що вже сьогодні бібліотечні заклади, кооперуючись, можуть надавати правову допомогу громадянам, складаючи бібліографічні списки, аналітичні довідки, прес-дайджести, інформ-досьє за темами: «Нове в періодиці з питань місцевого самоврядування», «Аналіз роботи органів самоврядування району за матеріалами місцевої газети», «Нове в законодавстві з питань місцевого самоврядування» та ін. Зокрема, цікавим є досвід бібліотек Києва, які надають громадянам доступ до урядової інформації, офіційних публікацій, інформації про діяльність державних та місцевих органів влади тощо. У публічній бібліотеці ім. Л. Українки до послуг користувачів повнотекстові електронні бази «Закон» та «Столиця». На веб-сайті бібліотеки постійно висвітлюється соціальна політика Київради та міської держадміністрації.

Ураховуючи загальнодоступність бібліотек, їхні інформаційні ресурси, кваліфікацію співробітників, дослідники відзначають ще одну можливість бібліотеки в сучасних умовах: інформаційну підтримку процесу становлення самоврядування. Бібліотека спроможна дати владним структурам можливість вийти на широке інформаційне забезпечення своєї діяльності.

Цікавим є досвід роботи Миколаївської центральної міської бібліотеки ім. М. Кропивницького, де створено сектор аналітичного інформування органів влади. Інформаційне забезпечення здійснюється у відповідності до безпосередніх потреб, керівників і провідних фахівців міськвиконкому, планів проведення сесії міської ради, засідань постійних депутатських комісій. Зацікавленість абонентів викликають інформаційно-аналітичні

матеріали з питань місцевого самоврядування, реформування систем здоров'я й освіти, реалізації молодіжної політики тощо [5].

Центральна міська бібліотека ім. Т. Г. Шевченка м. Суми щотижня отримує прес-релізи відділу інформаційно-аналітичної та організаційної роботи міської ради; міські програми, що приймаються радою. З 2000 р. у відділі інформаційно-довідкової роботи та маркетингу виділено сектор аналітичного інформування органів влади та підприємств, де вивчаються інформаційні потреби депутатів міської ради та ведеться індивідуальне та групове їх інформування.

Верхньодніпровська ЦБС Дніпропетровської області інформує владні органи про нові надходження до районної бібліотеки, застосовує систему індивідуального інформування з політичних, юридичних, соціальних тем. Ураховуючи побажання райдержадміністрації, в її приміщенні було відкрито бібліотечний пункт. Бібліотека бере активну участь в організації заходів, що проводяться владними структурами.

Доводячи таким чином свою вагомість і причетність до суспільно значущих подій, свою роль активного суб'єкта інформаційного простору, сприяючи прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень бібліотеки досягають дедалі більшого взаємопорозуміння з владними структурами, які поступово усвідомлюють необхідність для суспільства повноцінного функціонування бібліотек [1]. Зокрема, у Харківській області протягом 2005–2006 рр. було відкрито 21 бібліотеку, переважно в сільській місцевості. Обласна Харківська адміністрація розпочала фінансування проекту корпоративної мережі бібліотек Харкова, сприяла проведенню акції «Книга – селу», в якій взяли участь провідні бібліотеки міста та книжкові видавництва Харкова [6].

Ефективність посередництва бібліотек між владою та громадськістю демонструють практики бібліотек Дніпропетровської, Донецької, Луганської областей. Зокрема, працівники ЦБС Жовтих Вод, Кривого Рогу, Павлограда, Новомосковська та інших міст, де здійснюють індивідуальне та групове інформування за запитами службовців держадміністрацій шляхом підбору матеріалів за темами: «Міське самоврядування», «Інноваційні технології в державному управлінні», «Місцевий та регіональний розвиток – пріоритети національної політики», «Держава і соціальний захист населення», «Правові засади діяльності місцевих владних структур». Павлоградська районна ЦБС надає фахівцям райдержадміністрації «Експрес-інформацію для керівників» за періодичними виданнями, що надійшли до бібліотеки. Така експрес-інформація користується попитом не тільки серед службовців райдержадміністрації, але й працівників сільських рад [7].

Краматорська ЦБ ім. М. Горького одержує відомості про структуру, режим роботи місцевих владних органів, зміст прийнятих ними нормативних актів. Ця інформація зосереджена в муніципальному інформаційному центрі, де комплектуються повнотекстові БД щодо місцевого самоврядування та життєдіяльності міста. Щотижня всі бібліотеки Краматорської ЦБС отримують від органів місцевого самоврядування «Хроніку тижня» про найважливіші події соціально-економічного та громадсько-політичного життя в Україні, Донецькій області та м. Краматорськ. Із 1998 р. на базі Донецької ЦМБ працює інформаційний центр «Клуб громадських ініціатив», метою якого є реалізація програм ТІРМС (Територіальні інформаційні ресурси місцевого самоврядування). Ці програми призначені для сприяння розвитку низових ланок місцевого самоврядування, підвищення рівня громадянської освіти населення, освоєння користувачами інформаційних технологій [6].

Дніпродзержинський проект «Влада – Бібліотека – Суспільство: пункти суспільного доступу до офіційної інформації», розроблений міською центральною бібліотекою, передбачає розширення можливостей доступу населення Дніпродзержинська до інформаційних продуктів державних і муніципальних органів влади через посередницьку діяльність бібліотек на основі використання віртуальних ресурсів електронного уряду, довідково-інформаційного апарату бібліотек і власних баз даних.

Бібліотеки міської централізованої системи готові взяти на себе роботу з організації пунктів суспільного доступу до офіційної інформації, оскільки з усіх існуючих соціальних інститутів муніципальні бібліотеки мають більше можливостей для реалізації цієї потреби суспільства [4].

Публічні бібліотеки Сумщини теж докладають певних зусиль для оперативного і якісного задоволення інформаційних потреб користувачів. Так, у Конотопській ЦБ та бібліотеках-філіях створені й результативно діють інформаційні центри, в яких зосереджуються відомості про політичну, економічну, господарську та природоохоронну діяльність на території регіону [6]. За даними, отриманими під час опитування в межах конкурсу, було встановлено, що представники регіональної влади чекають від бібліотек допомоги в професійній освіті. Результати дослідження дали змогу виділити види інформаційного обслуговування, найбільш важливі для службовців муніципального рівня. Зокрема це: індивідуальне інформування, моніторинг преси, аналітична довідка, консультації, дні інформації, інформаційні центри та дні спеціаліста, бібліографічні списки.

Керівників та службовців насамперед цікавлять теми: «Законодавча основа місцевого самоврядування», «Місцеві фінанси, бюджети, податки,

збори», «Взаємодія органів місцевого самоврядування з підприємствами та організаціями, які знаходяться на території даного муніципального підрозділу», «Соціальний захист населення», «Компетенція органів територіального громадського самоврядування», «Використання земель на території муніципалітету»; «Форми здійснення місцевого самоуправління» та ін.

На тлі цих процесів бібліотеки змінюють форми роботи і ставлять перед собою нові завдання, серед яких: оперативне збирання важливої для населення інформації про діяльність органів влади і надання її широкому колу користувачів, інформаційне забезпечення органів державної влади. Адже поінформований керівник – гарантія успіху життєдіяльності держави; поінформоване населення – гарантія стабільного суспільства.

Своєю діяльністю бібліотеки мають переконати владу по-іншому подивитися на їхню діяльність як інформаційно-аналітичних центрів, продукція і послуги яких є зручною формою інформування як владних структур, так і населення в умовах демократичних перетворень у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Про доступ до публічної інформації : Закон України [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради. – 2011. – № 32, ст. 314 : офіцій. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>. – Назва з екрана.

2. Програма розвитку ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undp.org.ua/ua/media/41-democratic-governance/1236-civil-society-and-government-rivals-or-partners>. – Назва з екрана.

3. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К., 2006. – С. 300.

4. Днепродзержинский проект «Власть-Библиотека-Громада» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sobitie.com.ua/dneprodzerzhinsk/dneprodzerzhinskiy-proekt-vlast-biblioteka-gromada>. – Загл. с экрана.

5. Николаевская библиотека выступит посредником электронного диалога общества и власти [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://novosti-n.mk.ua/news/read/?id=35802>. – Загл. с экрана.

6. Публічні бібліотеки: сучасні принципи буття в умовах оновленого суспільства: 3 досвіду роботи публічних бібліотек Східної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/47.htm>. – Назва з екрана.

7. Прес-дайджест оглядово-інформаційного змісту «Сучасна бібліотека» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.libr.dp.ua/projects/Libr.htm>. – Назва з екрана.

8. *Цинклер Е.* Президентская библиотека собрала коллекцию «Государственная власть» / Е. Цинклер // Российская газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2011/08/23/reg-szapad/biblioteka-anons.html>. – Загл. с экрана.

9. *Шевченко І. О.* Інтернет у публічній бібліотеці як засіб інформаційного забезпечення органів державної влади / І. О. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dakkim.edu.ua/tekstu-publikacij/44-internet-u-publichniyu-biblioteci>. – Назва з екрана.

УДК 025.5:35.075.5

Лілія Присяжна,

наук. співроб. НЮБ НБУВ

РОЛЬ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУПРОВODІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті на прикладі діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади розглядається роль сучасної бібліотеки в інформаційному супроводі діяльності органів державної влади.

Ключові слова: бібліотека, контент-аналіз, моніторинг, інформаційно-аналітична довідка, аналітична доповідь, реферативна інформація, проблемно-інформативна довідка, інформаційно-довідкова інформація, прогнозно-аналітична інформація, оглядово-аналітичний документ, СІАЗ.

Сьогодні не викликає сумніву, що вирішення органами державної влади та місцевого самоврядування політичних, економічних та соціальних завдань дедалі більше залежить від оперативності, наукової обґрунтованості й зваженості рішень, які вони приймають. У процесі управління керівники постійно мають справу з інформацією як необхідним засобом розроблення управлінських рішень та їх реалізації.

Джерелами інформації для прийняття рішень є не тільки передбачені Законом України «Про інформацію» носії інформації: документи та інші матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, але й різноманітні повідомлення, чутки тощо, що не зафіксовані на матеріальних носіях, або повідомлення з використанням не передбачених Законом носіїв.

На всіх стадіях процесу управління всі джерела інформації відіграють роль інформаційного ресурсу. У цьому загальному потоці досить часто присутня нерелевантна інформація, яка призводить до зниження оперативності й підвищення трудомісткості процесу прийняття державно-управлінського рішення або прийняття помилкового рішення. Інформацією вважають ті відомості, які поглиблюють знання про певну подію та зумовлюють безпосередній інтерес під час вирішення того чи іншого функціонального завдання управління. Вона має бути достовірною, актуальною, своєчасною, проблемно орієнтованою, аналітичною

та мати прогностичний характер, за мінімального обсягу містити максимально повні дані, їхню оцінку, обґрунтовані висновки й рекомендації.

Проблема неточності й недостовірності інформації, з якою працюють органи державної влади, є дуже болючою, тому її розв'язання, безперечно, стане запорукою успішності державної політики.

Водночас на зміну запиту на інформацію дедалі частіше приходять запити на інтерпретацію подій.

Таким чином, необхідність створення систем інформаційної та аналітичної підтримки або систем інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади диктується самим життям.

У розвинутих країнах вже давно визнані так звані «фабрики думок» (think tanks) – наукові центри з обробки та аналізу інформації. Вивчаючи феномен think tanks, науковці багатьох країн стверджують про те, що їхня роль у сучасному політичному процесі загалом і врядуванні на державному рівні зростає і ще більш відчутно зростатиме в подальшому [1]. Уже сьогодні, враховуючи вплив «фабрики думок» на суспільно-політичні, економічні та інші процеси, їх зараховують до «п'ятої влади» (після законодавчої, виконавчої, судової та ЗМІ).

В Україні інформаційно-аналітичною роботою займаються численні структури. Це насамперед інформаційні служби органів державної влади, наукових установ, політичних партій, громадських організацій та ряд недержавних інституцій інформаційного профілю (наприклад, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Міжнародний центр перспективних досліджень, Український незалежний центр політичних досліджень тощо) [2].

На думку української дослідниці І. Ібрагімової, аналітичні відділи закладають науковий контекст для подальших рішень, дають поштовх довгостроковому плануванню на основі постійної оцінки загального контексту, саме такі структурні одиниці уможливають розроблення обґрунтованої, послідовної, поетапної та відповідальної державної політики, мають гарантувати відповідність певних рішень фундаментальним цінностям суспільства [3].

Бібліотеки як інформаційні центри теж не стоять осторонь від питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного урядування. Сьогодні інформаційна функція бібліотек у процесі дедалі більш тісної співпраці з управлінськими структурами трансформується в інформаційно-аналітичну функцію. Тобто на зміну основній функції бібліотеки – забезпечення літературою та інформацією, здійснення повного та якісного бібліотечно-бібліографічного обслуговування всіх категорій

читачів згідно з інформаційними запитами на основі широкого доступу до бібліотечних та інформаційних ресурсів приходять нові форми передавання інформації, що здатні замінити першоджерела та заощадити час користувача. Освоюються нові аналітичні методи переробки інформації, формуються інформаційно-бібліографічні бази даних різної спрямованості, реалізується комплексний підхід до вирішення інформаційних завдань, за якого замовник отримує всі необхідні інформаційно-консультативні послуги щодо свого запиту. При цьому, власне, бібліографічна інформація, раніше – основний продукт інформаційної діяльності бібліотеки, поступово стає допоміжним засобом внутрішнього використання.

Слід зазначити, що конкурентоспроможність бібліотеки в порівнянні з іншими інформаційними структурами щодо інформаційного супроводу органів державної влади забезпечується завдяки використанню її потенціалу, який є величезними масивами інформації у фондах бібліотеки – книги, документи, рукописи, аудіовізуальні матеріали, інші носії інформації тощо та кваліфікований персонал відповідних підрозділів бібліотек і її інфраструктури з обслуговування користувачів, враховуючи організацію доступу до інформації через Інтернет. Американський філософ Р. Емерсон (1803–1882) казав: «Какое огромное богатство может быть в маленькой избранной библиотеке. Общество мудрейших и достойнейших людей, избранное из всех цивилизованных стран мира на протяжении тысяч лет, предоставило нам здесь в лучшем порядке результаты своего изучения и своей мудрости». У свою чергу Х. Ортега-і-Гасет, іспанський філософ і публіцист (1883–1955), зазначав, що «нельзя видеть в библиотекарю простого помощника ученого. Библиотекарь сам ученый. Но только он работает не над одной и притом своей темой, а над многими чужими темами. Это ученый, целиком отдающий себя другим» [4].

Розробляючи власні технології обробки інформації, що використовуються під час проведення наукових досліджень та дають змогу організувати на їх основі власну синтезовану продукцію, бібліотека сьогодні може задовольнити інформаційні потреби різних користувачів, зокрема органів державної влади.

Сьогодні інформаційна співпраця бібліотеки з владними структурами на загальнодержавному й регіональному рівнях полягає в наданні їм інформації з конкретного питання, що надходить з різноманітних джерел (відкритих і закритих); систематизацію оцінок конкретної проблеми, надання можливих (у необхідних випадках альтернативних) варіантів вирішення проблеми; формування висновків на основі аналізу, пропозицій про політичні та організаційні дії органів управління

з питання, що аналізується (наприклад, прийняття конкретних заходів або залишення проблеми без уваги) [5].

У науковій літературі класифікація аналітичних й інформаційно-аналітичних матеріалів представлена досить умовно.

Розглянемо деякі з найбільш широко використовуваних інформаційно-аналітичних продуктів.

1. Інформаційно-аналітична довідка. Як правило, містить авторську переробку інформації (частіше відкритої), присвяченої окремим подіям, фактам, проблемам. Документ поєднує точну передачу інформації з авторськими інтерпретаціями. При цьому інформація зазвичай має пріоритет над аналізом: авторські висновки можуть міститися у вступній і заключній частині документів, а також виступати зв'язками повідомлень про різні події. Іноді експертний висновок замінюється відгукми на подію.

2. Аналітична доповідь. На відміну від інформаційно-аналітичної довідки тут автор виступає в ролі експерта і пропонує власне бачення ситуації. Аналітична доповідь часто містить великі фактологічні відомості, однак вони носять прикладний характер, ілюструючи й підтверджуючи висновки доповіді конкретними прикладами.

3. Моніторинг публікацій (огляд). Поняття «моніторинг» (від англ. monitoring – відстеження) використовується в тому випадку, коли мова йде про постійне спостереження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності очікуваному результату [6]. Моніторинг, включаючи інформаційний звіт (прес-кліппінг), є добіркою матеріалів або фрагментів матеріалів ЗМІ (може доповнюватися відомостями з інтернет-публікацій чи інших джерел), як правило, структурованих за підтемами публікацій. Перевагою моніторингів є їхня повнота, тому що до них зараховуються всі публікації за даною проблемою. Недоліки моніторингу обумовлені використанням укладачами контекстного пошуку за ключовими словами – існують теми, за якими визначення ключових пошукових слів ускладнене або неможливе. Крім того, авторський коментар укладачів або відсутній, або обмежується коротким викладом змісту статей і мінімальними статистичними даними. До того ж подібні документи зазвичай досить об'ємні і, відповідно, їх вивчення вимагає значного часу, який замовник не завжди має у своєму розпорядженні.

Основне завдання моніторингу – структурування невичерпного обсягу інформаційного простору й надання найбільш актуального знання. Моніторинг ЗМІ – це не тільки систематичний збір та обробка інформації, а й інструмент, що сприяє прийняттю рішень та отриманню «зворотного

зв'язку» при реалізації проекту, а також оцінці ефективності проведення будь-якої інформаційної кампанії.

Періодичність моніторингу та подальший аналіз дає змогу зробити висновки не тільки щодо кількісних, але й якісних характеристик інформаційного поля, оцінити результативність проведеної стратегії.

Останнім часом одним з затребуваних на ринку послуг є моніторинг блогосфери. Вивчення негативної інформації, що міститься в повідомленнях блогів і форумів, дає змогу детальніше оцінити громадську думку щодо діяльності центральних і місцевих органів державної влади.

4. Контент-аналіз. Полягає в підрахунку кількості публікацій, детальному підрахунку співвідношення позитивних і негативних матеріалів, порівнянні з публікаціями інших періодів і статтями про конкурентів тощо. Контент-аналіз застосовують переважно при наявності великого за обсягом і несистематизованого матеріалу, коли його безпосереднє використання ускладнене. Такий підхід корисний також у випадках, коли важливі для цілей автора категорії характеризуються частотою появи в досліджуваних текстах.

Варто зазначити, що широкого поширення метод контент-аналізу набув у таких дослідженнях: зіставлення текстів одного автора (чи одного друкованого органу), надрукованих у різний період з метою виявлення тенденцій до змін поглядів, позицій респондента; зіставлення текстів, що належать різним авторам (газетам) з метою виявлення відмінностей, властивих цим текстам.

У працях, пов'язаних з застосуванням контент-аналізу, містяться різні оцінки рівня об'єктивності таких досліджень. Проте, безумовно, перевагою контент-аналізу є відтворюваність результатів, отриманих на його основі. Водночас висновки, одержані за допомогою контент-аналізу, можуть бути помилковими – вони багато в чому визначаються підходом автора до формування набору змістових одиниць тексту.

5. Інформаційно-довідкова записка. У ній викладається статична інформація, не підвладна частим змінам (наприклад, соціально-демографічна ситуація в регіонах, економічні показники за певний період, статистика, біографічні дані тощо). Сьогодні інформаційно-довідкова інформація досить часто застосовується як ілюстративний матеріал усередині інших документів.

Зауважимо, що статистичні дані є основою проведення моніторингу та оцінки ефективності державних цільових програм, а без моніторингу та оцінки неможливо вносити корективи для оптимізації та вдосконалення цього процесу.

6. Реферативний огляд. У ньому викладається, як правило без суб'єктивної оцінки, зміст одного або декількох джерел. Реферативна інформація містить основну інформацію, отриману шляхом аналітико-синтетичної переробки змісту першоджерела. Поряд з текстом вона може містити формули, таблиці, ілюстрації. Сміслова відповідність реферату першоджерелу оцінюється методом порівняння їх за основними смисловими аспектами.

Реферативна інформація відіграє інформативну роль (стисле висвітлення змісту публікацій), оцінну роль та комунікативну функцію.

7. Прогнозно-аналітична записка. Процес прогнозування полягає в обробці наявної інформації про стан досліджуваного об'єкту, про закономірності його зміни, що спостерігалися раніше, про конкретні умови його функціонування на сьогодні й перетворення її на систему уявлень (інформацію) щодо майбутнього стану чи поведінки об'єкта. Так, базою для соціально-економічних прогнозів є пізнання конкретних факторів, що визначають розвиток соціально-економічних процесів, кількісних залежностей між факторами й показниками розвитку економіки.

Прогноз носить імовірний характер. Водночас у зв'язку з тим, що він будується на основі аргументованих наукових уявлень про стан і розвиток об'єкта, він має і досить достовірний характер.

Експерти зазвичай обережно ставляться до цього жанру. Нерідко, щоб задовольнити потребу замовника в описі майбутнього, автори уможливно моделюють кілька сценаріїв розвитку подій, виявляючи серед них найімовірніший. Це дає змогу убезпечити автора, знизити рівень його відповідальності і водночас запропонувати замовнику «картину майбутнього».

8. Аналітична записка. Документ є результатом аналітико-синтетичної обробки сукупності документів з певної проблеми (теми, питання), містить зведену згорнуту та узагальнену характеристики взаємопов'язаних об'єктів, фактів, явищ, подій. Вони надають інтерпретовану інформацію, яка орієнтує замовника в документному потоці або в певній проблемі. До того ж під інтерпретацією розуміють не лише висловлювання критичних суджень відносно первинних документів, фактів і концепцій, які аналізують, а й розгортання – внесення в текст необхідних деталей, уточнень, пояснень і коментарів, що забезпечує краще розуміння їх і сприйняття (інформаційне згортання) [7].

У цьому контексті корисним є досвід створеної у 1995 р. в НБУ імені В. І. Вернадського Служби інформаційно-аналітичного забезпечення

органів державної влади (СІАЗ). СІАЗ займається підготовкою матеріалів, орієнтованих безпосередньо на задоволення інформаційно-аналітичних запитів і потреб органів державної влади та місцевого самоврядування. Характерною особливістю інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ є широка база посилань, що орієнтує користувача в масивах наявної інформації.

На сьогодні постійними багаторічними партнерами СІАЗ є обласні, міські, районні держадміністрації, а також громадські організації, інформаційні центри в усіх регіонах України загальною кількістю понад 600 колективних абонентів. Послугами СІАЗ користується ряд українських і зарубіжних посольств, ефективний взаємообмін матеріалами здійснюється з Центром політичної кон'юнктури Росії.

Використання фондів НБУВ дає змогу співробітникам СІАЗ визначати місце нової інформації в загальному інформаційному полі, класифікувати її та ефективно використовувати для створення синтезованих інформаційних продуктів, які максимально задовольняють інформаційні потреби користувачів.

Наприклад, оглядово-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі» присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні. Значна його частина базується на матеріалах з регіональної проблематики.

Серед пріоритетних тем, які розглядаються в цьому журналі, можна назвати такі: діяльність різних гілок влади та суспільна реакція; діяльність політичних партій та громадських організацій у контексті перебігу основних подій суспільно-політичного життя; ситуація в регіонах України; питання розвитку соціально-економічної сфери; взаємовідносини з ЄС, Росією, СНД та інші актуальні події політичного життя України.

Замовники інформації СІАЗ у центральних органах державної влади за допомогою журналу мають можливість одержати оперативну й систематично оновлювану інформацію про перебіг суспільних перетворень на місцях, про оцінку громадською думкою діяльності місцевих органів державної влади тощо.

Загальновідомо, що поширення прогностичної інформації сприяє гармонізації суспільного життя, більш ефективній діяльності управлінських структур. Тому одним з напрямів роботи СІАЗ є підготовка інформаційно-аналітичних продуктів «на випередження». Ідеться про підготовку експертних оцінок, аналітичних довідок та прогнозів з тих проблем, які

вже найближчим часом можуть стати ключовими. Наприклад, в інформаційно-аналітичному бюлетені «Прогнози» висвітлювалися як ситуація в цілому (тобто прогнозування її перспективного розвитку, наукові рекомендації щодо вирішення проблем), так і розгляд зустрічних процесів прийняття рішень відповідними структурами (зокрема, органами державної влади), реалізації цих рішень та ефективності їх дії.

Для керівників та їхніх референтів на базі моніторингу оперативної інформації електронних видань СІАЗ готує бюлетень «Резонанс». Бюлетень висвітлює діяльність органів виконавчої, законодавчої та судової влади, місцевого самоврядування. У стислій формі аналізуються актуальні питання міжнародного співробітництва й суспільно-політичного життя, економічний стан та правові відносини в Україні.

Внеском СІАЗ у вдосконалення зв'язків органів державної влади з громадськістю у сфері вдосконалення правових відносин у різних сферах суспільного життя є видання спільно із Секретаріатом Кабінету Міністрів інформаційно-довідкового бюлетеня «Влада для громадян». Слід зазначити, що матеріали різних тематичних випусків цього бюлетеня для широкого поширення виставлялися на сайтах органів державної влади всіх рівнів.

Реферативний бюлетень матеріалів ЗМІ, у якому висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, проблеми реформування української науки, подається інформація про здобутки вітчизняної науки та висвітлюється досвід розвитку наукових досліджень за кордоном, називається «Шляхи розвитку української науки».

Певним внеском у теоретичне осмислення процесу інформатизації в Україні став журнал «Проблеми інформатизації». На базі моніторингу оперативної інформації електронних видань і блогосфери висвітлюються такі основні теми журналу: офіційна інформація, відгуки офіційних осіб; інформаційні технології; інформаційний суверенітет; розвиток соціальних інформаційних комунікацій; глобальні інформаційні впливи; організація захисту інформаційних ресурсів; проблеми інфосфери в соціологічному вимірі [8].

Як бачимо, різноманітність видань СІАЗ дає можливість зафіксувати, проаналізувати й донести до всіх замовників, зокрема органів державної влади, різні сторони розвитку демократичного процесу, що відбуваються в українському суспільстві.

Досвід і володіння інформацією – основа будь-якої професії, у тому числі й аналітика. Аналітики СІАЗ завжди в курсі подій, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності країни, адже саме поінформованість –

головний показник успішності фахівця. Потенціал бібліотечних установ, у тому числі НБУВ, допомагає їм продукувати широкий спектр інформаційних продуктів, виконаних на достатньо високому якісному рівні.

Таким чином підтверджується теза щодо перспективи розвитку бібліотек як важливої складової в інформаційному супроводі діяльності центральних і місцевих органів державної влади для вирішення ними нагальних питань.

Список використаних джерел

1. *Браун П.* Посібник з аналізу державної політики / П. Браун ; пер. з англ. – К. : Основи, 2000. – 243 с.
2. Роль аналітичних центрів на ринку політичного аналізу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dipcopus-info.at.ua/news/rol_analitichnikh_centriv_na_rinku_politichnogo_analizu_v_ukrajini/2010-02-02-42. – Назва з екрана.
3. *Ібрагімова І.* Організація системи інформаційної підтримки державного управління (загальні аспекти комунікаційної політики) / І. Ібрагімова // Аналітичні записки з розробки напрямків державної політики ; уклад. В. Є. Романов, О. І. Кілієвич. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – С. 26–40.
4. Колегам бібліотекарям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://school156.edu.kh.ua/bloteka/vii_kolegam_bibliotekaryam. – Назва з екрана.
5. *Арістова І. В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти [монографія] / І. В. Арістова ; за заг. ред. О. М. Бандурки : – Х. : Вид-во УВС, 2000. – 368 с.
6. *Телешун С. О.* Моніторинг джерел інформації в системі державного управління : навч. посіб. / С. О. Телешун, І. В. Рейтерович ; за заг. ред. С. О. Телешуна. – К. : НАДУ, 2009. – 36 с.
7. *Виноградов М.* Информация и аналитика в одном флаконе [Електронний ресурс] / М. Виноградов. – Режим доступу: http://www.propaganda.ru/ru/community/materials_our_experts/pr_expert_files/63_47.html. – Загл. с екрана.
8. *Горовий В. М.* Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у процесі демократичних перетворень українського суспільства / В. М. Горовий, Т. Ю. Гранчак, Л. А. Чуприна [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 64 с.

УДК 004.77:35.075.5 (477.61)

Катерина Троїцька,

редактор I кат. НЮБ НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕБ-САЙТІВ ДЛЯ ВИСВІТЛЕННЯ РОБОТИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Метою статті є систематизація критеріїв оцінки офіційних інтернет-ресурсів як засобів регіонального інтернет-маркетингу, а також надання конкретних рекомендацій для вдосконалення офіційних інтернет-представництв Луганської області.

Ключові слова: офіційне інтернет-представництво, органи державної влади, інтернет-ресурси, інформаційні матеріали.

Сьогодні постійно оновлювана, суспільно значуща інформація потрібна всім категоріям соціально активних користувачів. І особливо вона необхідна підприємцю, який не зможе успішно діяти на ринку, не володіючи інформацією, що стосується до офіційної сфери (місцеві органи влади, їх місцезнаходження, структура, нормативні документи, розпорядження, плани діяльності тощо), а також, безумовно, ділової сфери (про інших виробників, про можливих споживачів, про постачальників сировини й технології, про ціни, про стан товарних ринків і ринків капіталу, про ситуацію в діловому житті, про загальну економічну й політичну кон'юнктуру не тільки у своїй країні, а й в усьому світі, про довгострокові тенденції розвитку економіки, перспективи розвитку науки й техніки та можливі результати, про правові умови господарювання тощо).

На сьогодні органи влади та різні контролюючі органи мають свої офіційні сайти, що доволі часто полегшує роботу. Інформацію про більшість відділів та управлінь Луганської області, які не мають своїх сайтів, можна знайти на офіційному сайті Луганської облдержадміністрації. На цьому ж сайті можна знайти також й офіційні сайти районних держадміністрацій. Також є управління, які мають свої сторінки на офіційних сайтах міністерств.

Таблиця 1

Органи місцевого самоврядування Луганської області

Назва сайту органу місцевого самоврядування	Адреса сайту, мова сайту	Коротка характеристика
Луганська обласна державна адміністрація	http://www.loga.gov.ua українська	Офіційний сайт облдержадміністрації, на якому містяться новини, останні події, нормативні документи, інтернет-ресурси, інтернет-приймальня
Луганська обласна рада	http://oblgada.lg.ua російська	На офіційному сайті Луганської обласної ради представлено: прес-службу (новини, публікації, фотоархів, відеотека), різні документи (державні закупівлі, рішення, конкурси, оголошення). На сайті функціонує «Електронна приймальня», де надається можливість інтерактивного спілкування з представниками обласної ради
Сайт Луганського міського голови й міської ради	http://gorod.lugansk.ua російська	Офіційний сайт луганського міського голови й міської ради. Представлена інформація для жителів Луганська, також можна ознайомитися з районними радами в м. Луганськ, звітом про роботу луганського міського голови С. Кравченка за минулий рік тощо

Ось список найголовніших існуючих на сьогодні офіційних сайтів Луганської області:

- офіційний сайт Луганської облради;
- офіційний сайт Луганської облдержадміністрації;
- управління у справах сім'ї, молоді та спорту Луганської обласної державної адміністрації;
- Державна податкова адміністрація в Луганській області;
- Пенсійний фонд. Головне управління в Луганській області;
- Державна екологічна інспекція в Луганській області;
- офіційний сайт Луганської митниці;
- офіційний сайт держпідприємства «Луганськстандартметрологія»;
- територіальне управління держпромнагляду по Луганській області;
- Луганський філіал Українського державного центру радіочастот;
- санітарно-епідеміологічна служба Луганської області;
- управління МВС України в Луганській області;
- офіційний сайт прокуратури Луганської області;
- Головне управління МНС України в Луганській області;
- Управління по боротьбі з організованою злочинністю;
- Головне управління юстиції в Луганській області;
- Управління держдепартаменту України з питань виконання покарань;
- Луганський регіональний центр зайнятості;
- Головне управління статистики в Луганській області;

Проведено аналіз веб-сайтів органів місцевого самоврядування (див. табл. 1).

Предметом цього аналізу є офіційні обласні та районні інтернет-ресурси Луганської області, а також м. Луганськ. Як офіційні обласні інтернет-ресурси досліджувалися сайт «Луганська обласна державна адміністрація – офіційне інтернет-представництво» (<http://www.loga.gov.ua>), офіційний інтернет-сайт Луганської обласної ради (<http://www.oblrada.lg.ua>) та офіційний сайт луганського міського голови і міської ради (<http://gorod.lugansk.ua>), а також сайти районних органів влади, на які посилаються офіційні обласні сайти.

Як критерії для оцінювання застосовано перелік критеріїв оцінки маркетингової ефективності офіційних регіональних сайтів. Зокрема, оцінювалися наявність на головній сторінці україномовної версії сайту функціональних та інформаційних посилань на відповідні розділи, а також технічні та маркетингові параметри. Наявність кожного пункту

дає один бал, що відмічено знаком «+», про відсутність параметра чи критерію свідчить «-» і, відповідно, віднімається бал.

1. Дослідження маркетингової ефективності офіційних інтернет-представництв керівних органів Луганської області й м. Луганськ.

Результати оцінювання офіційних інтернет-представництв керівних органів Луганської області й м. Луганськ наведені в таблицях 2–4.

Таблиця 2

Оцінка розташованих на сайтах інформаційних матеріалів

Критерій/сайт	Обласної держадміністрації	Обласної ради	Міської ради
Стрічка новин	+	+	+
Структура управління та керівники	+	+	+
Інформація про регіон	+	-	+
Підприємства, товари й послуги	+	-	+(частково)
Фінанси	+	+	+
Торгівля	+	-	-
Туризм	+	-	-
Зовнішньоекономічна діяльність	+	-	-
Міжрегіональні зв'язки	+	-	-

Підсумки про розвиток	+	+	-
Соціально-економічний розвиток	+	+	-
Залучення інвестицій	+	-	-
План/прогноз розвитку	+	-	-

Таблиця 3

Комунікативні параметри сайтів

Критерій/сайт	Обласної держадміністрації	Обласної ради	Міської ради
Іншомовні версії сайту	-	-	-
Посилання на сайти вищих та підлеглих організацій	+	+	+
Національна символіка	+	+	-
Мапа сайту	+	+	-
Форма пошуку	+	+	+
Відсутність нетематичної реклами на сайті	+	+	+
Телефон	+	+	+

Електронна пошта	+	+	+
Адреса	+	+	+
Зворотний зв'язок, віртуальна консультація	+	+	+
Інше (форум, гостьова книга, голосування, опитування)	+	+	-

Таблиця 4

Підсумки дослідження маркетингової ефективності офіційних інтернет-представництв керівних органів Луганської області й м. Луганськ

Критерій/сайт	Обласної держадмініст- рації	Обласної ради	Міської ради
1. Загальна кількість «+» (максимально – 24)	23	15	12
2. Показник розташованих на сайтах інформаційних матеріалів (максимально – 13)	13	5	5
3. Показник комунікативних параметрів (максимально – 11)	10	10	7

2. Дослідження офіційних інтернет-представництв районних управлінських структур Луганської області.

Як офіційні інтернет-представництва керівних органів районів Луганської області досліджувались сайти, що мають посилання з інтернет-представництв обласних керівних органів. На сайті Луганської обласної ради є посилання тільки на існуючі районні держадміністрації (назва, адреса, контакти, керівництво), а посилання на офіційні інтернет-ресурси районів Луганської області відсутні. На сайті Луганської державної адміністрації вказані такі офіційні сайти адміністрацій усіх районів Луганської області:

1. Антрацитівська РДА – <http://an.loga.gov.ua>.
2. Біловодська РДА – <http://bv.loga.gov.ua>.
3. Білокуракінська РДА – <http://bk.loga.gov.ua>.
4. Краснодонська РДА – <http://kd.loga.gov.ua>.
5. Кремінська РДА – <http://krem.loga.gov.ua>.
6. Лутугинська РДА – <http://lu.loga.gov.ua>.
7. Марківська РДА – <http://mar.loga.gov.ua>.
8. Міловська РДА – <http://mil.loga.gov.ua>.
9. Новоайдарська РДА – <http://ndar.loga.gov.ua>.
10. Новопсковська РДА – <http://nvp.loga.gov.ua>.
11. Перевальська РДА – <http://prv.loga.gov.ua>.
12. Попаснянська РДА – <http://pps.loga.gov.ua>.
13. Сватівська РДА – <http://svt.loga.gov.ua>.
14. Слов'яносербська РДА – <http://slov.loga.gov.ua>.
15. Станично-Луганська РДА – <http://stn.loga.gov.ua>.
16. Старобільська РДА – <http://stb.loga.gov.ua>.
17. Троїцька РДА – <http://tr.loga.gov.ua>.

На час дослідження (березень 2012 р.) доступними в мережі Інтернет були всі 17 сайтів районних держадміністрацій Луганської області. Усі вони створені за одним принципом, тобто мають однакову структуру та організацію навігації сайтом, спільний зміст розташованих інформаційних матеріалів, спільний стиль дизайну, єдину технологію системи керування контентом. Усе це робить їх зручними у використанні та спрощує пошук необхідної інформації.

Підсумкові дані, наведені в табл. 2, показують, що зміст інформаційних матеріалів офіційних інтернет-представництв керівних органів Луганської обласної ради й м. Луганськ доцільно доповнити для більш повного забезпечення завдань регіонального маркетингу. Лише на сайті

Луганської обласної держадміністрації надано інформаційні матеріали за всіма критеріями.

Офіційні інтернет-представництва районних органів влади Луганської області на сьогодні відповідають основним вимогам, які висуваються щодо їхньої діяльності. Вони інформативні, вичерпні й потребують лише постійного оновлення інформації.

Список використаних джерел

1. Официальные сайты Луганской области [Электронный ресурс] : веб-сайт // Региональная информационно-аналитическая интернет-газета «Мой город». – Режим доступа: <http://sever.lg.ua/ofitsialnye-saity-luganskoi-oblasti>. – Загл. с экрана.

2. Луганські інтернет-ресурси: органи місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : веб-сайт // Інформаційний портрет Луганського регіону. – Режим доступу: <http://www.irp.lg.ua/ukr/links.php?type=links&filename=1300&name=%C7%E0%F1%E1%E8+%EC%E0%F1%E2%E2%BF+%B3%ED%F4%EE%F0%EC%E0%F6%B3%BF>. – Назва з екрана.

3. Анализ регионального интернет-маркетинга Винницкой области [Электронный ресурс] : веб-сайт // Эффективное создание сайтов в Виннице. – Режим доступа: http://web.kolokola.net/statia_3.html. – Загл. с экрана.

УДК 070:(008+7)

Марина Костенко,

викладач кафедри документальних комунікацій Рівненського державного гуманітарного університету

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

Висвітлено аспекти інформаційного забезпечення галузі художньої культури та мистецтва. Проаналізовано особливості типовидової класифікації галузевих бібліографічних посібників. Представлено результати бібліометричного аналізу вітчизняного мікропотуку бібліографічних посібників з художньої культури та мистецтва періоду 2009 р.

Ключові слова: художня культура та мистецтво; інформаційне забезпечення; бібліографічний посібник, бібліометричний аналіз.

Перспективи наближення України до світових стандартів розвитку держави значною мірою визначаються темпами гуманізації суспільства. Чільне місце серед факторів гуманітарного розвитку посідають надбання художньої культури та мистецтва. Світова практика показує, що належний рівень розвитку будь-якої суспільної сфери значною мірою визначається станом її інформаційного забезпечення. Сучасні культурологічно-мистецькі тенденції, характер професійних та непрофесійних галузевих інформаційних потреб сьогодення, якісні й кількісні зміни в системі галузевих інформаційних ресурсів зумовлюють необхідність оптимізації існуючих підходів до вирішення завдань інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва та дослідження сегментів системи засобів інформаційного забезпечення.

Окремі аспекти проблеми інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва досліджувалися рядом українських та російських авторів. Зокрема, на початку 1970-х років в одноіменному підручнику за редакцією Ю. Зубова [1] було узагальнено підходи колективу авторів – викладачів Московського та Ленінградського державних інститутів культури – до бібліографії мистецтва. В. Шемчук [2] зосереджується на інформаційно-аналітичній діяльності органів інформації з питань культури та мистецтва в Україні. Організація інформаційного

забезпечення галузі культури в Україні розглядалась В. Івашенко [3]. В. Бабичем та Л. Москаленко [4] висвітлювалися деякі аспекти інформаційного забезпечення культурології в Україні початку 1990-х років. Специфічні особливості бібліотечно-інформаційного обслуговування у відділі образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) охарактеризовані Л. Гутник і Г. Юхимцем [5]. Інформаційні ресурси з культурології становили предмет дослідження для Т. Добко [6]. В. Шульгіна [7] розробляє питання функціонування електронної бібліотеки НБУВ «Музична українка». Музичний документ як об'єкт бібліографування розглядався також Л. Тупчійсько-Кадировою [8]. У ряді публікацій М. С. Костенко висвітлено окремі аспекти інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва [9, 10, 11, 12, 13]. Вторинні документи з образотворчого мистецтва вивчалися М. Шатровою [14]. Водночас дослідження системи бібліографічних посібників (БП) з проблем художньої культури та мистецтва як одного з засобів інформаційного забезпечення галузі до цього часу не здійснювалось.

Метою цієї статті є висвітлення аспектів типовидової класифікації БП із художньої культури та мистецтва й тенденцій їх випуску бібліотеками України у 2009 р.

Вітчизняні документи з художньої культури та мистецтва відображаються в посібниках різних бібліографічних систем [переважно державної (національної) і власне галузевої]. Державна бібліографія здійснює оперативне універсальне інформування про нові документи, опубліковані на території України. Галузева бібліографія художньої культури та мистецтва спрямована на інформаційне забезпечення зазначеної сфери з врахуванням як її специфіки, так і змісту галузевих документів.

Найповніше уявлення про вітчизняні документні потоки (у тому числі мікропотоки бібліографічних показників) надають універсальні державні БП Книжкової палати України ім. І. Федорова. Проте «літописи» не подають у систематизованому вигляді відомостей про нові видання відповідно до сучасної структури знань, що склалася в галузі художньої культури та мистецтва. Користуватися ними не завжди зручно, оскільки бібліографічна інформація розсіяна серед різних джерел (окремо реєструються книги, статті, твори мистецтва тощо). Крім того, говорити про універсальний облік документів у сучасних умовах можна лише зі значним ступенем умовності, зважаючи на існуючі проблеми функціонування вітчизняної системи обов'язкового примірника. Саме тому найбільш значущою ланкою вторинних ресурсів культурологічно-мистецького змісту є ресурси галузевої бібліографії, система яких

формується рядом вітчизняних інформаційних установ різного рівня – від національних до регіональних.

Найважливішими принципами побудови галузевої системи вторинних документів є принципи комплексності, єдиного підходу, спадкоємності, відкритості та змінюваності. Принцип комплексності дає змогу виділити в системі інформаційних ресурсів дві підсистеми – підсистему, що відображає загальні питання культурологічно-мистецького комплексу, та підсистему, що відповідає специфіці окремих галузей (напрямів) мистецтва й художньої культури. Реалізація принципу єдиного підходу надаватиме можливість досягати єдності в методиці бібліографування, процесі формування національної системи вторинних галузевих документів тощо. Врахування принципу спадкоємності забезпечуватиме оптимальне введення нових інформаційних джерел до масиву галузевих ресурсів, що склався історично. Принципи відкритості та змінюваності зумовлюють можливість оперативного реагування на виклики часу, притаманні інформаційному середовищу в сучасних умовах.

Поточні галузеві показники літератури з мистецтва завдяки цілеспрямованому добору документів покликані забезпечувати можливість орієнтуватися в основних напрямках сучасної художньої культури, мистецтва та науки про них, причому ефективність поточних показників визначається не лише повнотою інформації та їх оперативністю, а й логічністю застосованої класифікаційної схеми, розгалуженістю довідкового апарату. Однак, незважаючи на загальновизнану значущість сигнальної інформації, БП не можуть повною мірою виконувати функції розкриття змістовної структури документного потоку. Тому більш важливим залишається значення джерел реферативної інформації як невід'ємних складових системи галузевого інформування.

Одним із чинників ефективного інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва є створення системи посібників ретроспективної науково-допоміжної бібліографії, що передбачає, крім того, визначення типологічних засад їх класифікації. Найбільш прийнятними для вирішення завдань класифікації галузевих ретроспективних науково-допоміжних БП є поєднання підходів, узагальнених у підручнику за редакцією Ю. Зубова [1] та запропонованих Г. Швецовою-Водкою в навчальному посібнику «Вступ до бібліографознавства» [15]. Базуючись на їхніх положеннях, пропонуємо в системі ретроспективних науково-допоміжних показників з художньої культури та мистецтва позиціонувати такі категорії вторинних документів: універсальні,

загальногалузеві, проблемно-тематичні, персональні, покажчики періодичних видань та матеріалів з них, джерела метабібліографії.

Універсальні БП, як такі, що відображають документи всього універсуму знань, надають можливість (певною мірою) зорієнтуватися в міжпредметних зв'язках галузі. Загальногалузеві БП покликані з максимальною повнотою відображати весь комплекс питань певної галузі мистецтва чи художньої культури. Різноманітні аспекти проблематики окремих галузей культурологічно-мистецького комплексу охоплюють проблемно-тематичні посібники.

Важливого значення для персоніфікації художньо-творчого процесу в його історичному розвитку набувають персональні БП, переважають серед яких біобібліографічні джерела. Безперечною є науково-практична цінність покажчиків періодичних видань і матеріалів з них, оскільки опублікована в них галузева інформація досить часто не представлена в жодних інших опублікованих документах.

Відсутність у сучасній системі засобів інформаційного забезпечення художньої культури й мистецтва України багатьох жанрів ретроспективних БП та переважання в реальному масиві й потоці вторинних документів внутрішньокнижкових та пристатейних списків літератури висуває необхідність створення пошукових ключів до існуючої множини бібліографічних джерел. Подібні функції виконують покажчики метабібліографії.

Важливе місце в системі інформаційних ресурсів з художньої культури та мистецтва посідають БП творів мистецтва, серед яких виділяють ізографічні, нотографічні, фільмографічні, дискографічні джерела. Серед ізографічних видань позиціонуються покажчики державної бібліографії як джерела бібліографічної інформації про друковані твори образотворчого мистецтва, а також ретроспективні покажчики друкованих творів образотворчого мистецтва й тематичні ізографічні посібники як результат діяльності бібліотек з обліку власних фондів образотворчих видань. Оригінали творів образотворчого мистецтва бібліографуються в анованих каталогах художніх музеїв (у тому числі зведених) та каталогах виставок як джерелах відомостей про роботи митців та місця їхнього зберігання.

Як джерела бібліографічної інформації про музичні документи можуть розглядатися каталоги нових надходжень до фондів бібліотек та зведені каталоги нот. Найповніша інформація про нові вітчизняні нотні видання представлена в державних БП. До основних видів ретроспективних нотографічних видань належать загальні й тематичні нотографічні посібники, нотографічні покажчики з окремих проблем та питань музичного

мистецтва, персональні, рекомендаційні нотографічні посібники, а також репертуарні збірники й довідники для учасників музичної самодіяльності.

Джерелами дискографічних відомостей є переважно каталоги фонотек. Поточна фільмографічна інформація пропонується переважно на сторінках періодичних видань. Ретроспективні фільмографічні посібники представлені загальними й персональними покажчиками, каталогами фільмів, каталогами з окремих видів кінематографа, фільмографічними довідниками з окремих питань кіномистецтва в продовжуваних виданнях.

Певного значення для інформаційного забезпечення непрофесійних інформаційних потреб у галузі художньої культури й мистецтва набувають рекомендаційні БП, критеріями класифікації яких можуть слугувати такі ознаки, як вік користувача, визначеність інтересів та рівень обізнаності в проблематиці галузі тощо. Серед посібників для школярів та підлітків, які вирішують завдання щодо прищеплення навичок свідомого сприйняття явищ художньої культури, можуть диференціюватися комплексні посібники й покажчики з окремих видів мистецтва.

Рекомендаційні посібники для молоді традиційно були відображенням реальних відмінностей у рівні естетичного розвитку різних груп молоді та характері їхніх самоосвітніх запитів. Авторами підручника «Библиография искусства» в межах цієї групи посібників пропонувалось виділяти рекомендаційні списки підготовчого характеру, посібники на допомогу первинному ознайомленню з основами теорії та історії мистецтва й посібники для поглибленого вивчення теорії та історії мистецтва [1].

До категорії посібників для читачів з високорозвинутими естетичними запитамися вищезгаданими дослідниками, натомість, належали покажчики, що широко розкривали проблематику мистецтва й основну літературу з неї, а також покажчики теоретичної літератури, тематичні й персональні рекомендаційні посібники [1]. Навіть за часів відносного розквіту рекомендаційної бібліографії художньої культури й мистецтва недостатньою методичною розробленістю відзначалася така ланка системи рекомендаційних БП, як покажчики для учасників художньої самодіяльності. Одним з компонентів системи засобів інформаційного забезпечення непрофесійних галузевих інформаційних потреб є поточні рекомендаційні покажчики з художньої культури та мистецтва.

Якість інформаційного забезпечення галузі визначається здебільшого також рівнем розвитку регіональної ланки інформаційних ресурсів. Пріоритетним напрямом діяльності бібліотек регіонального (як і місцевого) значення є формування ресурсів краєзнавчого спрямування.

Зокрема, обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ) готують краєзнавчі універсальні, проблемно-тематичні, персональні БП, місцеві календарі знаменних і пам'ятних дат, поточні покажчики нових надходжень галузевих документів, а також збірники методичних бібліографічних матеріалів з мистецтва на допомогу масовим бібліотекам.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що послідовне й успішне вирішення проблеми ефективного інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва зумовлено вирішенням комплексу завдань теоретичного та прикладного характеру. Розробка достатньо стрункої схеми класифікації БП становитиме важливе підґрунтя для реалізації прикладних, зокрема бібліометричних, досліджень цієї важливої ланки системи засобів інформаційного забезпечення галузі.

Бібліометричний підхід до вивчення особливостей формування потоків документів передбачає врахування ряду вимог, пов'язаних з визначенням:

- напрямів бібліометричного дослідження;
- бібліометричних індикаторів і показників, які характеризують стан досліджуваного об'єкта;
- принципів формування репрезентативного вибору об'єктів та хронологічних меж дослідження.

Враховуючи зазначені вимоги, серед напрямів подальшого бібліометричного аналізу мікропотуку вітчизняних БП з художньої культури та мистецтва нами були окреслені такі: визначення типо-видової, тематичної, географічно-видавничої та мовної структури мікропотуку. Як бібліометричні індикатори розглядалися відповідні зони бібліографічного опису вторинного документа. Показниками, які характеризують стан розвитку мікропотуку БП, є структурована за типо-видовою, тематичною, географічно-видавничою та мовною ознаками кількість вторинних документів, що отримали самостійний бібліографічний опис у випусках щорічника Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) «Метабібліографія України» [16]. Дотримання принципів формування репрезентативного вибору об'єктів та хронологічних меж дослідження зумовило вибір в якості об'єкта дослідження сукупності 32 назв, відображених в останньому випуску покажчика «Метабібліографія України» БП, що були видані у 2009 р. бібліотеками різних типів, науковими установами, навчальними закладами й надійшли як обов'язковий примірник до фондів НПБУ.

За результатами здійсненого аналізу ми дійшли таких висновків щодо тематичної структури мікропотуку вітчизняних БП з художньої культури й мистецтва. Тематичний діапазон галузевих вторинних документів

представлений такими темами, як знаменні та пам'ятні дати, культура й мистецтво в цілому, музичне й образотворче мистецтво, дослідження народного мистецтва, діяльність діячів мистецтва окремих регіонів, творчість українських композиторів, діячі українського кінематографа, регіональні пам'ятки історії та культури. Результати аналізу вказують на нерівномірний розподіл БП у межах тем – від 15 видань, що стосувалися знаменних і пам'ятних дат, до двох видань з комплексу питань культури та по одному виданню з усіх інших тем у 2009 р. Типо-видову структуру мікропотоків бібліографічних джерел з художньої культури та мистецтва 2009 р. формують такі види науково-допоміжних, рекомендаційних та державних посібників, як календар знаменних і пам'ятних дат (16 видань); поточний бібліографічний список, інформаційний бюлетень і сигнальний посібник (по два видання відповідно); покажчик змісту календаря знаменних і пам'ятних дат, біобібліографічний нарис, біобібліографічний покажчик, персональний покажчик (по одному виданню кожного виду). Необхідно відзначити певну суперечність у позиціонуванні окремими укладачами своєї бібліографічної продукції. Зокрема, у бібліографічному описі двох видань зазначалося лише «бібліографічний посібник», що унеможливлювало віднесення цих документів до конкретного типу БП. Крім того, було виявлено, що один з календарів знаменних дат означений як методико-бібліографічний посібник (а такий жанр не включено до жодної усталеної класифікації вторинних документів). Аналіз географічно-видавничої структури мікропотоків БП з художньої культури та мистецтва 2009 р. показує, що лідером випуску галузевої бібліографічної продукції є Київ (13 видань, з яких вісім здійснені НПБУ; два – Книжковою палатою України та по одному – Київською обласною бібліотекою для дітей та видавництвами «Задруга» і «Вісник АНТ»). В усіх інших містах було видано від трьох (Дніпропетровськ) до двох (Херсон, Ужгород, Івано-Франківськ) та один (Запоріжжя, Чернігів, Луцьк, Донецьк, Суми, Хмельницький, Черкаси, Тернопіль) видань. Переважно більшість серед галузевих БП становлять видання, випущені редакційно-видавничими відділами ОУНБ. Крім того, поодинокі посібники, які видані видавництвами «Дике поле» (Запоріжжя), «Твердиня» (Луцьк), «Видавництво В. Падяка» (Ужгород), «Фоліо» (Харків), «Підручники і посібники» (Тернопіль). Структурування виявлених БП за мовною ознакою показало, що жодною іншою мовою, крім української, БП з художньої культури та мистецтва в країні не видавались.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що динамізм сучасного культурно-мистецького простору зумовлює зміни в системі засобів

інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва. Розвиток художньо-творчої й науково-практичної діяльності та інформатизаційні процеси викликають зміни в номенклатурі ресурсів, що пропонуються інформаційними установами для задоволення галузевих інформаційних потреб. Усе це породжує необхідність подальшої розробки класифікації та бібліометричних досліджень інформаційних ресурсів з проблем художньої культури та мистецтва.

Список використаних джерел

1. *Зубов Ю. С.* Библиография искусства : учеб. для библиотеч. факультета ин-тов культуры / Ю. С. Зубов, Е. П. Погорелая, А. М. Туровская ; под ред. Ю. С. Зубова. – М. : Книга, 1973. – 304 с.

2. *Шемчук В. К.* Інформаційно-аналітична діяльність органів інформації з питань культури та мистецтва в Україні / В. К. Шемчук // Бібліотека і бібліотечна професія в умовах інформатизації суспільства : тези доп. всеукр. наук. конф. – К., 1993. – С. 86–88.

3. *Іващенко В. М.* Організація інформаційного забезпечення галузі культури в Україні / В. М. Іващенко // Бібліотека і час : ювіл. зб. до 130-річчя Парлам. б-ки України. – К., 1996. – С. 63–66.

4. *Бабич В. С.* Інформаційно-бібліографічне забезпечення культурології в Україні: стан, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. / В. С. Бабич, Л. В. Москаленко // КДІК. – К., 1995. – Вип. 3. – С. 208–216.

5. *Гутник Л. М.* Специфічні особливості бібліотечно-інформаційного обслуговування у відділі образотворчих мистецтв НБУВ / Л. М. Гутник, Г. М. Юхимець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 7. – К., 2002. – С. 226–235.

6. *Добко Т. В.* Інформаційно-бібліографічні ресурси з культурології / Т. В. Добко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 7. – С. 24–27; № 9. – С. 25–27.

7. *Шульгіна В.* Електронна бібліотека «Музична україніка» / В. Шульгіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 6. – К., 2001. – С. 162–167.

8. *Тупчієнко-Кадирова Л. Г.* Музичний документ: визначення поняття, класифікація та методика описування (на прикладі творчої спадщини композитора Ю. С. Мейтуса (1903–1997) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.10 / Л. Г. Тупчієнко-Кадирова ; Держ. ком. арх. України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства. – К., 2005. – 20 с.

9. *Костенко М. С.* Інформаційні ресурси з проблем культури та мистецтва як об'єкт термінологічних розвідок / М. С. Костенко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук.

пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; Ін-т держ. упр. і права. – К. : Четверта хвиля, 2009. – Вип. 3. – С. 113–119.

10. *Костенко М. С.* Особенности культуры и искусства как фактор развития первичнодокументного звена отраслевых информационных ресурсов Украины / М. С. Костенко // Книга и мировая культура : материалы V Междунар. науч.-практ. конф. (21–22 апр. 2010 г., г. Омск). – Омск : Омск-Вариант, 2010. – С. 63–69.

11. *Костенко М. С.* Репертуар вітчизняної книги з проблем культури та мистецтва (на основі бібліометричного аналізу галузевого документного потоку) / М. С. Костенко // Поліграфія і вид. справа. – 2005. – Вип. 41. – С. 89–96.

12. *Костенко М. С.* Формування вітчизняного документного потоку з проблем культури та мистецтва як напрямок розвитку термінологічних систем / М. С. Костенко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; Ін-т держ. управління. – К. : Четверта хвиля, 2010. – Вип. 4. – С. 93–98.

13. *Костенко М. С.* Электронные ресурсы в системе средств информационного обслуживания культуры и искусства / М. С. Костенко // Документационная наука в информационном обществе : сб. материалов III заоч. науч.-практ. семинара (3–4 апр. 2008 г., г. Саратов). – Саратов, 2008. – С. 111–116.

14. *Шатрова М.* Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996–2005) : монографія / М. Шатрова ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне : Дятлик М. С., 2011. – 256 с.

15. *Швецова-Водка Г. М.* Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Кондор, 2004. – С. 95–132.

16. *Метабібліографія України (2009) : покажч. бібліогр. посіб. / Держ. заклад «Нац. парлам. б-ка України» ; упоряд. І. А. Ігнатєцька ; наук. ред. В. О. Кононенко. – К. : Держ. заклад «Нац. парлам. б-ка України», 2010. – 248 с.*

Розділ IV

**РОЗВИТОК РЕСУРСНО-
ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БАЗИ БІБЛІОТЕК
ЯК ЧИННИК ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
ЇХ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 025.4.036:004.77

Олег СЕРБІН,

завідділу систематизації НБУВ, канд. іст. наук

Світлана ГАЛИЦЬКА,

мол. наук. співроб. відділу систематизації НБУВ

ПРОЦЕСИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ ВИМОГ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОШУКУ

У статті розглянуто практичні питання систематизації інформації засобами сучасних технологічних можливостей. Проаналізовано процеси систематизації в умовах адаптації до сучасних вимог інформаційного пошуку з позиції потреби забезпечення релевантності та пертинентності результату інформаційних запитів користувачів. Визначено та проаналізовано технологічні й методичні особливості процесу систематизації крізь призму умов адаптації до сучасних вимог інформаційного пошуку.

Ключові слова: систематизація, інформаційний пошук, Рубрикатор НБУВ, каталог, індекс, класифікація.

Систематизація сьогодні – це не просто процес зведення розрізнених знань про предмети об'єктивної дійсності в єдину наукову систему задля встановлення їхньої єдності. З позицій реалій науково-інформаційного сьогодення, систематизація – це наука про науковий процес, що базується на класифікації, аналізі та синтезі істотних властивостей певної об'єктивної системи. Систематизація – це фактичне подання інформації таким чином, щоб кінцевий результат був оптимальним з огляду на обсяг сприйнятої та обробленої інформації. Тобто повноту представлення знань у відповідному актуальності порядку зумовлює класифікація знань – відтворення класифікації наук [2]. Складники процесу систематизації не просто взаємопов'язані, вони є системною ланкою операцій, що націлені на компетентне впорядкування інформаційних даних з метою забезпечення подальшої релевантності й пертенентності їх пошуку. Тому визначення основних рис систематизаційної організації інформації з огляду на сучасні вимоги інформаційного пошуку є актуальним і своєчасним. Об'єктом цієї публікації є систематизація в умовах адаптації до сучасних вимог інформаційного пошуку. Предметом – здійснення

процесів систематизації в умовах адаптації до сучасних вимог інформаційного пошуку.

Аналіз фахових видань дає підстави говорити про певний доробок вітчизняних та зарубіжних учених у вивченні організаційних та загальнотеоретичних аспектів процесів систематизації. До цієї проблематики зверталися М. І. Сенченко ⁴⁶, С. Г. Кулешов, Г. М. Швецова-Водка ⁴⁷, Н. П. Петренко ⁴⁸, Е. Р. Сукіасян, Є. І. Шамурін ⁴⁹, Б. Ю. Ейдельман, Т. С. Голтвинська ⁵⁰, Н. М. Голоднова ⁵¹. Попри те що певну кількість наукових публікацій присвячено історичним та технологічним аспектам розвитку систематизації як бібліотечного технологічного процесу, вони висвітлюють тільки питання щодо певних систематизаційних принципів, а тому не розкривають усієї повноти питань і проблем відносно цієї проблематики.

Так, С. Г. Кулешов у дисертації на здобуття ступеня доктора історичних наук «Типологія наукових документів: історія та сучасний стан» ⁵² торкається питань щодо класифікаційних схем документів у цілому та бібліотечно-бібліографічних класифікацій зокрема. Цікавим і корисним, з огляду на базисність принципів аспектів систематизації класифікацій, є висновок автора про «матеріальні» та «ідеальні» ознаки поділу документів у схемах. У рамках розгляду понятійного апарату типології документа висвітлюються співвідношення понять:

- «систематизація», «класифікація», «типологізація» документів;
- «класифікаційна ознака», «типологічний критерій» поділу документів;
- «тип», «рід», «клас», «вид», «група» документів;

⁴⁶ Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення / М. І. Сенченко. – 2. вид., випр. і доп. – К.: Кн. палата України, 2004. – 164 с.

⁴⁷ Швецова-Водка Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій / Г. М. Швецова-Водка / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2001. – 438 с.

⁴⁸ Питання перегляду класифікації наук, удосконалення ББК, організації централізованої каталогізації друкованої продукції України: матеріали розширеного засідання інформ.-бібл. ради НАН України (Київ, 10 лют. 1994 р.) / Н. Петренко; ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К., 1994. – 28 с.

⁴⁹ Шамурін Е. И. Систематический каталог и его организация / Е. И. Шамурин. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Гос. науч. б-ка при Нарком. Топпроме, 1939. – 192 с.

⁵⁰ Голтвинская Т. С. Библиотечно-библиографическая классификация: за и против / Т. С. Голтвинская // Сов. библиотековедение. – 1991. – № 4. – С. 40–44.

⁵¹ Голоднова Н. Динаміка розвитку знання і межі змінюваності універсальних бібліотечних класифікацій / Н. Голоднова, А. Петрова // Бібл. вісн. – 1996. – № 1. – С. 1–4.

⁵² Кулешов С. Г. Типологія наукових документів: історія та сучасний стан: дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07.00.08 / С. Г. Кулешов / Київ держ. ін-т культури. – К., 1997. – 412 с.

– «типологічний (класифікаційний ряд)», «типологічна (класифікаційна) схема». Також подається визначення цих понять та їх характеристика, що актуально в рамках дисертаційного дослідження.

У своїй монографії «Библиотечная классификация и систематический каталог»⁵³ Б. Ю. Ейдельман торкається питань прикладного характеру, таких як організація систематичного каталогу в цілому та використання бібліотечно-бібліографічних класифікацій зокрема. Так, Б. Ейдельманом подається детальний порівняльний аналіз систематичного каталогу з алфавітним каталогом, предметним каталогом, словарним каталогом, бібліографічним апаратом. Не можна не погодитись із твердженням автора, що систематичний каталог – це «нервовий центр» в інформаційно-бібліографічній роботі. Дійсно, враховуючи фундаментальність та пряму адекватність систематичного каталогу до загального потоку надходжень, можна говорити й про інші форми впорядкування та представлення інформації до користувача.

У своїй роботі «Систематический каталог: практическое пособие»⁵⁴ Е. Р. Сукиасян торкається дуже важливої теми: особливостей типологізації таблиць класифікації як механізмів систематизації та пошуку інформації. Зокрема, він говорить про різність класифікацій залежно від типу бібліотеки («для наукових бібліотек», «для обласних бібліотек», «для масових бібліотек», «для дитячих та шкільних бібліотек»). Вірним, на нашу думку, також є твердження автора про неможливість типологічної характеристики у відповідності до обсягу фонду бібліотеки. Тут слід говорити насамперед про кількість назв, що містяться в тому чи іншому фонді, а також про врахування дублетності назв з огляду на різні канали надходження.

Загалом, в аспекті розкриття проблематики цього дослідження існують прогалини щодо питань технологічного порядку та незаповнені лакуни щодо відображення змісту процесів систематизації в умовах інформаційного пошуку з позиції сьогодення. Тому визначення технологічних і методичних особливостей процесу систематизації крізь призму умов адаптації до сучасних вимог інформаційного пошуку є метою цього дослідження.

З огляду на те, що розгляд процесу систематизації в теоретичній

⁵³ *Эйдельман Б. Ю.* Библиотечная классификация и систематический каталог: учеб. пособие для библ. фак. ин-тов культуры, пед ин-тов и ун-тов / Б. Ю. Эйдельман. – М.: Книга, 1977. – 311 с.

⁵⁴ *Сукиасян Э. Р.* Систематический каталог : практ. пособие / Э. Р. Сукиасян. – М.: Кн. палата, 1990. – 182 с.

площині задля досягнення поставленої мети не дасть повної технологічної картини про сьогочасні реалії його здійснення, необхідним є аналіз практичних аспектів означеного процесу. Забезпечити достовірність результатів дослідження допоможе аналітичний огляд досвіду та особливостей виконання практичної роботи певного технологічного підрозділу бібліотеки. У цьому випадку відділ систематизації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є тим технологічним майданчиком, засобами та ресурсами якого здійснюється процес систематизації документів у найбільшій бібліотеці України, головному науково-інформаційному центрі держави.

Відповідно до адекватного реагування на розвиток інформаційних, комп'ютерних технологій відділ систематизації НБУВ з 2010 р. працює в системі автоматизації бібліотек (САБ) «ІРБІС». Дворічний досвід роботи показує, що САБ «ІРБІС», яка має розвинуті механізми підтримання різних бібліотечних процесів, у тому числі систематизації, є зручним й ефективним технічним засобом якісного виконання основних функцій систематизаторів – класифікації (аналітико-синтетичного опрацювання) джерел інформації для їх відображення в систематичному каталозі та організації й ведення систематичного каталогу.

Сьогодні відділ систематизації працює в таких базах даних:

- ЕС Електронний каталог НБУВ;
- JRN Періодичні та продовжувані видання;
- RUBR Рубрикатор НБУВ;
- VFEIR Електронні інформаційні ресурси;
- RUBG Рубрикатор НБУВ (ТІП).

Нижче розглянемо робочі процеси систематизатора в кожній з наведених баз даних.

1. **Електронний каталог НБУВ.** У процесі опрацювання кожний документ отримує індекс, який розкриває зміст документа та утворюється систематизатором за правилами загальної методики систематизації. Цим індексом систематизатор доповнює опис документа в електронному каталозі, заповнюючи спеціальне поле (див. рис. 1).

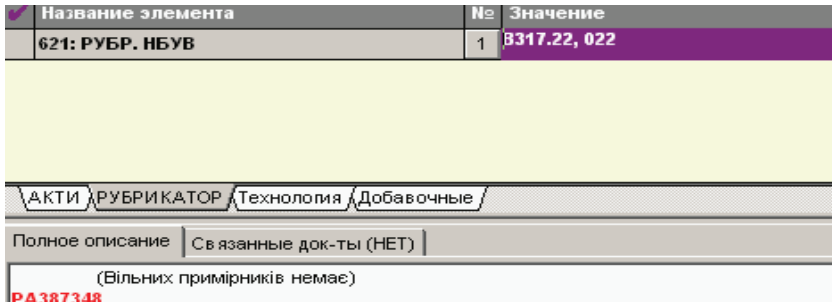

Рис.1. Индекс Рубрикатора НБУВ в описі документа

Якщо Рубрикатор НБУВ ⁵⁵ містить рубрику [1], позначення якої повністю збігається із занесеним індексом, в описі документа автоматично з'являється повна назва цієї рубрики, а індекс і назва рубрики підкреслюються (рис. 2).

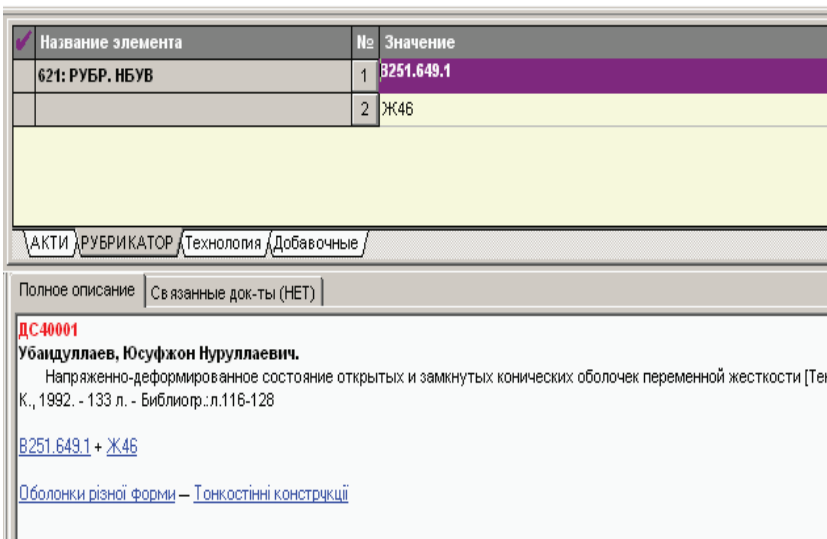

Рис. 2. Заголовки рубрик в описі документа

У разі потреби (наприклад, під час редагування електронного каталогу) натисканням підкреслених індексів систематизатор може швидко

⁵⁵ Рубрикатор НБУВ – це робочі таблиці бібліотечної класифікації, які відображають особливості структури та ступінь деталізації електронної версії систематичного каталогу.

перейти до відповідних рубрик бази «Рубрикатор НБУВ» і знову повернутися до опису. Такий зв'язок між базами даних значно полегшує процеси опрацювання надходжень.

Також, якщо індекс містить територіальний типовий поділ (ТПП) для відображення територіального аспекту документа, до опису додається назва відповідної країни завдяки зв'язку з базою «Рубрикатор НБУВ (ТПП)» (рис. 3).

✓ Названіе елемента	№	Значение
621: РУБР. НБУВ	1	Ф1(4НІМ)504
	2	Ф038.4
	3	С5*666

АКТИ	РУБРИКАТОР	Технология	Добавочные
------	------------	------------	------------

Полное описание	Связанные док-ты (NET)
-----------------	------------------------

ДС54193
Сало, Ірина Степанівна.
 Проблеми соціально-політичної дії та політичного лідерства в творчій спадщині Макса Вебера [Текст] : дис... і Львів, 1996. - 167 л.
[Ф1\(4НІМ\)504 + Ф038.4 + С5*666](#)
[Соціологічна і реалістична школи — Політичні лідери — Соціологія політики Німеччина](#)

Рис. 3. Типовий територіальний поділ в описі документа

Варто зазначити, що систематизатор знаходить опис певного документа за назвою, автором, ключовим словом, характером документа тощо, що дає змогу, у разі необхідності, перед занесенням індексу швидко переглянути попередні видання й таким чином перевірити правильність прийняття класифікаційного рішення.

Крім занесення індексів опрацьованих надходжень, систематизатор здійснює технічне й методичне редагування бази «Електронний каталог» (перевірка правильності написання індексів, повноти відображення документа в каталозі, правильності класифікаційного рішення, рекласифікація записів тощо).

2. Періодичні та продовжувані видання. Це база даних, яка містить описи газет, журналів, щорічників, періодичних збірників, продовжуваних збірників установ і організацій тощо. Систематизатор заносить індекси у зведений опис документа і в описи окремих його випусків. Якщо окремі випуски видання відрізняються один від одного за змістом,

вони, відповідно, мають різні індекси. Наприклад, «Вісник Донбаської академії будівництва і архітектури» має в Рубрикуаторі зведений опис видання (рис. 4) й описи окремих випусків, які відрізняються тематикою статей (рис. 5, 6).

Назва елемента	№	Значення
621: РУБР. НЕБУВ	1	Н.я54(4УКР)

АКТИ / РУБРИКАТОР / Технологія / Додаткові /

Полное описание | Связанные док-ты

Шифр: Ж69085 (Продовжуване видання) Донбаська національна академія будівництва і архітектури.
 Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури [Текст] / Донбаська нац. акад. буд-ва і архіт-ри. - Горохов (голов. ред.) [та ін.]. - Макіївка : ДонНАБА, 1995. - Виходить 8 разів на рік. - Отримується з 1995. - ISSN **ВІДОМОСТІ ПРО ЗМІНИ: Назви**
 До 1999 р. див.: Вестник государственной академии строительства и архитектуры
Дод. точки доступу:
 Горохов, Є. В. \голов. ред.\

Рубрикуатор НЕБУВ: **Н.я54(4УКР)**

РОКИ:
[1995](#) [1996](#) [1997](#) [1998](#) [1999](#) [2000](#) [2001](#) [2002](#) [2003](#) [2004](#) [2005](#) [2006](#) [2007](#) [2008](#) [2009](#) [2010](#) [2011](#)

Рис. 4. Зведений опис видання «Вісник Донбаської академії будівництва і архітектури»

Назва елемента	№	Значення
621: РУБР. НЕБУВ	1	НЗ я54(4УКР)

АКТИ / РУБРИКАТОР / Технологія / Додаткові /

Полное описание | Связанные док-ты

Ж69085/2010/1
Донбаська державна академія будівництва і архітектури.
 Вісник Донбаської державної академії будівництва і архітектури [Текст] / Донбас. держ. академія будівництва і архіт-ри. - Макіївка, 1995. -
2010, Вип.1(81) : Сучасні будівельні матеріали. - Макіївка : [б.в.], 2010. - 263 с. - (Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури, ISSN 1814-3296 ; 2010, Вип.1(81)). - Бібліогр. в кінці ст.
Содержание:

ББК НЗ я54(4УКР)

[Зведений опис видання](#)
[Дод. точки доступу](#)

Рис. 5. Опис випуску № 1, 2010 р. («Вісник Донбаської академії будівництва і архітектури»)

Название элемента	№	Значение
621: РУБР. НБУВ	1	Н5 я54(4УКР)

АКТИ	РУБРИКАТОР	Технология	Добавочные
------	------------	------------	------------

Полное описание	Связанные док-ты
-----------------	------------------

Ж69085/2011/4
Донбаська національна академія будівництва і архітектури.
Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури [Текст] / Донбаська нац. акад. буд-ва 1995. - . - ISSN 1814-3296
Вип. 4(90) : Будівельні конструкції будівель та споруд: проектування, виготовлення, реконструкція та оц
ДонНАБА, 2011. - 188 с. : рис. - (Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури, ISSN 181-
укр., рос., англ. - Бібліогр. в кінці ст. - 300 экз.
ББК Н5 я54(4УКР)

Рис. 6. Опис випуску № 4, 2010 р. («Вісник Донбаської академії будівництва і архітектури»)

У цьому випадку зведений опис містить індекс **Н.я54(4 УКР) Продовжувані видання будівельних установ і організацій**, а випуски, присвячені окремим питанням будівництва, мають такі індекси:

- **Н3 я54(4 УКР) Продовжувані видання будівельних установ і організацій з будівельних матеріалів і виробів;**
- **Н5 я54(4 УКР) Продовжувані видання будівельних установ і організацій з будівельних конструкцій.**

Натисканням на підкреслений рік видання у зведеному описі (див. рис. 4) можна перейти до переліку випусків цього видання за певний рік, а з опису будь-якого окремого випуску натисканням підкресленого напису «зведений опис видання» можна повернутися до зведеного опису (див. рис. 5, 6).

3. Рубрикатор НБУВ. База «Рубрикатор НБУВ» містить перелік рубрик, відкритих у Генеральному систематичному каталозі бібліотеки. Нагадаємо, що це робочі таблиці класифікації, за якими здійснюється систематизація документів. Вони розроблені з урахуванням особливостей структури фондів НБУВ і власних напрацювань шляхом уточнення й доопрацювання таблиць ББК для наукових бібліотек зі збереженням їх структури та змісту, з дотриманням методики систематизації. Робочі таблиці класифікації, або Рубрикатор НБУВ, є методичною основою процесу систематизації, а також інформаційно-пошуковою мовою, важливішим лінгвістичним забезпеченням САБ «ІРБІС», яка використо-

ується для організації довідково-пошукового апарату, інформаційного пошуку, виконання інформаційних запитів користувачів бібліотеки тощо.

Якщо робота у двох попередніх базах відповідає такій основній функції систематизатора, як класифікація документів, то робота в базі «Рубрикатор НБУВ» – це організація й ведення систематичного каталогу, що передбачає, за класичною бібліотечною технологією, його методичне й технічне редагування.

Технічне редагування бази даних «Рубрикатор НБУВ» – це виправлення помилок і неточностей, допущених під час занесення заголовків рубрик, методичних вказівок до них, посилань, коригування індексів тощо.

Методичне редагування бази даних «Рубрикатор НБУВ» – це відкриття нових рубрик, внесення доповнень і змін, доповнення рубрик статтями глосарія, енциклопедичними довідками тощо, тобто інтелектуальний, творчий процес, спрямований на підтримку робочих таблиць класифікації в актуальному стані.

Для відкриття нової рубрики систематизатор заносить у поле «Класифікаційний індекс, заголовок рубрики» її індекс і назву. На екрані ми бачимо опис рубрики (рис. 7).

Рис. 7. Опис рубрики в Рубрикаторі НБУВ

Назва елемента	№	Значення
ОПРАЦЮВАННЯ		
Класифікаційний індекс, заголовок рубрик	3973-018.024	Оптимізація і перетворення програм
Додаткові заголовки (Також див. за цим індекс)	1	
Інші варіанти заголовка рубрики (синоніми)	1	
Заголовки іншою мовою	1	
Заголовки - Власні назви	1	
Зв'язані заголовки (Див. також ...)	1	
Індекс УДК	1	
Примітка про застосування заголовка	1	
Текстова примітка "Див. також"		
Методична вказівка (Інструктивна примітка)	1	
Загальна примітка каталогізатора		
951: Інформація про зображення		
810: Примітка про інформаційні джерела	1	
Перевірка на дублетність		

Тематичні рубрики / Добавочные

Полное описание | Связанные док-ты (NET)

[«3973-018.024». Оптимізація і перетворення програм](#)

Рис. 7. Опис рубрики в Рубрикаторі НБУВ

Натисканням на підкреслений індекс, у разі необхідності, можна швидко перейти до бази «Електронний каталог», автоматично отримати

перелік відповідно заіндексованих документів і продивитися їх описи. Наприклад, індекс 3973–018.024 в електронному каталозі мають два документи (рис. 8, 9).

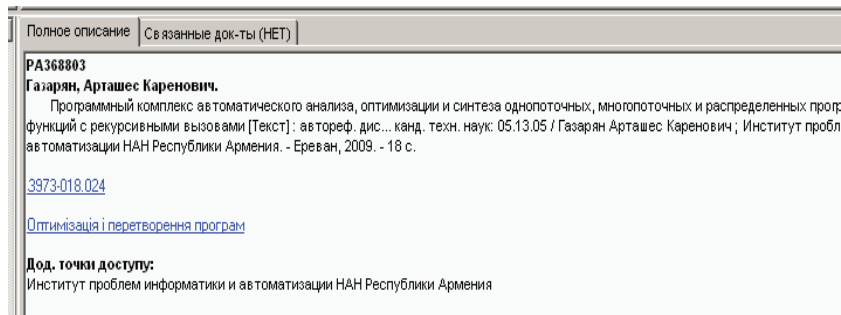

Рис. 8. Опис документа в електронному каталозі

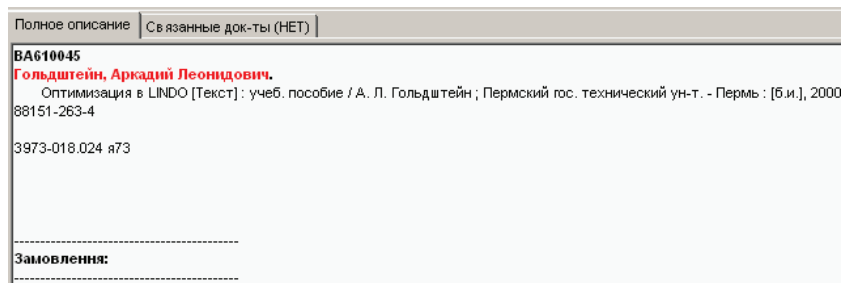

Рис. 9. Опис документа в електронному каталозі

Для внесення методичних вказівок, посилань, довідкових матеріалів та інших відомостей існують спеціальні поля. За необхідності систематизатори заповнюють такі з них:

- «Додаткові заголовки»;
- «Текстова примітка» («Див. також»);
- «Методична вказівка» («Інструктивна примітка»);
- «Глосарій».

Поле «Додаткові заголовки» містить назви предметів, явищ, процесів, що не охоплені назвою рубрики, література з яких також збирається під її індексом. У САБ «РБІС» кожний термін (словосполучення) заноситься

в окреме підполе та є окремою пошуковою одиницею. В описі рубрики ми отримуємо перелік додаткових заголовків (рис. 10).

Назва елемента	№	Значення
ОПРАЦЮВАННЯ		
Класифікаційний індекс, заголовок рубрики		3973-018.025 Випробування і налагодження програм
Додаткові заголовки (Також див. за цим індексом)	1	^АВерифікація програм
	2	^Авиправлення помилок
	3	^Атрасування програм
	4	^Атестування програм
	5	^Аналагоджувачі
Інші варіанти заголовка рубрики (синоніми)	1	
Заголовки іншою мовою	1	
Заголовки - Власні назви	1	
Зв'язані заголовки (Див. також ...)	1	
Індекс УДК	1	
Примітка про застосування заголовка	1	
Текстова примітка "Див. також"		
Методична вказівка (Інструктивна примітка)	1	
Загальна примітка каталогізатора		
951: Інформація про зображення		
810: Примітка про інформаційні джерела	1	
Тематичні рубрики /Добавочные /		

Полное описание | Связанные док-ты (HET)

«3973-018.025» Випробування і налагодження програм
 Верифікація програм ; виправлення помилок ; трасування програм ; тестування програм ; налагоджувачі.

.....

Рис. 10. Внесення додаткових заголовків в опис рубрики

Варто зауважити, що в системі Allegro додаткові заголовки заносилися в поле Зпа (синоніми) єдиним масивом, тому необхідно відредагувати поле «Додаткові заголовки» конвертованих у САБ «ІРБІС» рубрик: виділити в ньому окремі терміни, «рознести» їх по окремих підполях. До кожної пошукової одиниці можна додавати пояснення (скорочення, галузь вживання, стаття глосарія).

Поле *«Методична вказівка (Інструктивна примітка)»* містить методичні рекомендації та вказівки щодо характеру джерел інформації, які збираються під цією рубрикою, примітки щодо способів подальшої деталізації тощо (див. рис. 11).

Назва елемента	№	Значення
ОПРАЦЮВАННЯ		
Класифікаційний індекс, заголовок рубрики		*аКЗ*Металургія
Додаткові заголовки (Також див. за цим індекс)	1	
Інші варіанти заголовка рубрики (синоніми)	1	
Заголовки іншою мовою	1	
Заголовки - Власні назви	1	
Зв'язані заголовки (Див. також ...)	1	
Індекс УДК	1	
Примітка про застосування заголовка	1	
Текстова примітка "Див. також"		
Методична вказівка (Інструктивна примітка)	1	Під індексом К3 та його відповідними підрозділами збирається також література
Загальна примітка каталогізатора		
951: Інформація про зображення		
810: Примітка про інформаційні джерела	1	
Перевірка на дублетність		

Тематичні рубрики /Добавочные /

Полное описание | Связанные док-ты (NET)

«К3». Металургія
Під індексом К3 та його відповідними підрозділами збирається також література з пірометалургії та мікрOMETALURГІЇ.

Рис. 11. Внесення методичних вказівок в опис рубрики

Поле *«Текстова примітка» («Див. також»)* містить посилання на інші рубрики (розділи, підрозділи), які служать для визначення основних зв'язків і розмежувань окремих питань і проблем, допомагають правильно розподілити літературу між поділами класифікації (рис. 12).

Назва елемента	№	Значення
ОПРАЦЮВАННЯ		
Класифікаційний індекс, заголовок рубрики		М89 - Виробництво окремих видів друкованої продукції
Додаткові заголовки (Також див. за цим індекс)	1	*аВиробництво картографічної продукції див. Д177 Видання мап і атласів
Інші варіанти заголовка рубрики (синоніми)	1	
Заголовки іншою мовою	1	
Заголовки - Власні назви	1	
Зв'язані заголовки (Див. також ...)	1	
Індекс УДК	1	
Примітка про застосування заголовка	1	
Текстова примітка "Див. також"		
Методична вказівка (Інструктивна примітка)	1	
Загальна примітка каталогізатора		
951: Інформація про зображення		
810: Примітка про інформаційні джерела	1	
Перевірка на дублетність		

Тематичні рубрики /Добавочные /

Полное описание | Связанные док-ты (NET)

«М89». Виробництво окремих видів друкованої продукції
Виробництво картографічної продукції див. Д177 Видання мап і атласів.

Рис. 12. Внесення текстових приміток в опис рубрики

Поле «Глосарій» («Стаття глосарія») містить тлумачення термінів, вжитих у назві рубрики або в додаткових заголовках, короткі енциклопедичні довідки про процеси, предмети, явища, література з яких збирається під цією рубрикою (рис. 13).

Назив елементу	№	Значення
OPPACIOBANNÄ		
Класифікаційний індекс, заголовок рубрики	1	*М34-9 Шовкові тканини та інші вироби
Додаткові заголовки (Також див. за цим індексом)	2	*Альпак*Тонка щільна шовкова тканина з гладким матовим фоном і блискучим візерунком у вигляді квітів з
	3	*Ахитайка*Тщільна шовкова тканина із жакардовим рисунком. Те ж саме, що одамашок
	3	*Ахреп-жоржет*Тнапівпрозора, трохи важча за креп-шифон тканина полотняного переплетення з шовку, а так

Тематичні рубрики / Додатковий /

Полное описание | Связанные док-ты (NET)

«М34-9» Шовкові тканини та інші вироби
 альпак ; китайка ; креп-жоржет ; креп-сатин ; креп-шифон ; марселін ; "мокрий" шовк ; одамашок ; органді ; панбархат ; парча ; флер ; чесуча ; шанжан ; натуральний шовк.

альпак - тонка щільна шовкова тканина з гладким матовим фоном і блискучим візерунком у вигляді квітів або геометричних фігур. Використовують як підкладку і платтяну тканину.

китайка - щільна шовкова тканина із жакардовим рисунком. Те ж саме, що одамашок.

креп-жоржет - напівпрозора, трохи важча за креп-шифон тканина полотняного переплетення з шовку, а також із суміші шовку з бавовною, шовку з віскозою тощо.

креп-сатин - напівкрепова тканина атласного переплетення із шовку-сирцю в основі та крепу шовку-сирцю в утку. Правий бік тканини гладкий, блискучий, лівий бік має зернисту поверхню.

креп-шифон - легка напівпрозора тканина полотняного переплетення з шовку, а також із суміші шовку з бавовною, шовку з віскозою тощо.

марселін - легка, тонка шовкова тканина, різновид тафти.

"мокрий" шовк - шовкова тканина, яка після прання і тертя набуває дещо пухнастий "персиковий" поверхні.

одамашок - шовкова орнаментована тканина. Рисунок утворюється контрастом між матовими та блискучими ділянками поверхні. Також виготовляють з льону, бавовни, вовни. Сучасний одамашок для столової білизни виробляють із льону.

органді - прозора, дуже тонка, жорстка матова тканина, вироблена із шовку дрібновізерунчастим переплетенням.

панбархат - шовкова ворсова тканина, різновид тонкого бархату з шовковим фоном і ворсовими узорами.

парча - складновізерунчаста художньо-декоративна тканина з шовковою основою, яка містить у утку металеві нитки (із золота, срібла або імітуючих їх матеріалів).

флер - тонка прозора, звичайно шовкова, тканина.

чесуча - шовкова тканина полотняного переплетення, вироблена з шовку особливих сортів. Також виробляють бавовняну чесучу.

шанжан - тканина з натурального або штучного шовку з двоколірним ефектом.

натуральний шовк - текстильна комплексна нитка, продукт виділення залоз гусениць шовкопрядів (складається з двох елементарних ниток із білкової речовини). Довжина безперервної шовкової нитки, яка міститься в оболонці кокону шовковичного шовкопряда, становить 500-600 м (ноді сягає 1 200 м), дубового шовкопряда — 500-600 м (ноді сягає 800 м). Товщина нитки шовковичного шовкопряда — приблизно 0,03 мм. Із шовку-сирцю скручуванням отримують кручений шовк, відходи переробляють у пражу. Кручений шовк застосовується для вироблення тканин, трикотажу, з технічною метою тощо, невелика частина — безпосередньо у вигляді ниток; шовкова пражка використовується головним чином для виробництва тканин.

Рис. 13. Внесення статей глосарія в опис рубрики

Загалом рубрика М34-9 містить визначення 15 видів шовкових тканин.

В умовах паралельного функціонування карткового й електронного каталогів з'явилася тенденція до прискореного розвитку електронного каталогу порівняно з картковим, зумовлена можливістю САБ «РБІС» відстежити теми та напрями, що користуються підвищеним попитом користувачів бібліотеки. Завдяки моніторингу, який здійснює відділ програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ, відділ систематизації отримує перелік індексів, відповідних темам, які сьогодні найбільше цікавлять користувачів. Згідно з цим переліком електронний каталог швидко доповнюється новими рубриками. Так, станом на 2011 р. у розділі «К Технологія металів. Машинобудування.

Приладобудування» [4] було відкрито 809 рубрик, з яких 240 відкрито під час редагування карткового систематичного каталогу і внесено в електронний каталог, а 569 рубрик відкрито лише в електронному каталозі для забезпечення інформаційного пошуку читачів.

Наприклад, розглянемо рубрику «K297 Аморфні сплави». Під час редагування підрозділу «K2 Металознавство» в картковому систематичному каталозі було відкрито одну підрубрику «K297.03 Кристалізація аморфних сплавів», а в електронному каталозі (за попитом користувачів) – ще п'ять підрубрик. Таким чином, в електронному каталозі рубрика набула розгалуженішого вигляду (рис. 14).

№	
1	K297 - Аморфні сплави
2	K297.04 - Стани та структура аморфних сплавів
3	K297.063 - Фізичні властивості аморфних сплавів
4	K297.02 - Кристалічна будова аморфних сплавів
5	K297.07 - Вплив засобів виробництва і обробки на структуру і властивості аморфних сплавів
6	K297.06 - Властивості аморфних сплавів
7	K297.03 - Кристалізація аморфних сплавів

Рис. 14. Структура рубрики «K297 Аморфні сплави» в електронному каталозі

Внесення змін і доповнень в електронний каталог потребує набагато менше часу, ніж у картковий, тому він постійно буде випереджати картковий каталог за кількістю рубрик, його структура буде розгалуженішою, досконалішою. Крім того, напрям його розвитку й надалі визначатиметься насамперед нагальними потребами користувачів.

4. Електронні інформаційні ресурси. Це база першоджерел в електронному вигляді, наповненням якої займається відділ формування й обліку електронних інформаційних ресурсів НБУВ. Як і в базі «Електронний каталог», систематизатори доповнюють описи документів класифікаційними індексами, але в цій базі вони працюють з електронними версіями документів. З опису кожного документа можна перейти до його тексту натисканням на напис «Текст у форматі» (рис. 15).

✓ Название элемента	№	Значение
621: РУБР. НБУВ	1	И.я21
60: Розділ знань	1	И

РУБРИКАТОР / Технологія / Добавочные /

Полное описание | Связанные док-ты ...

Локальний (чит. зали НБУВ)
словник

Гірничя справа
Барон, Л.И.
Англо-русский горный словарь / Л. И. Барон. – М.: Государственное издательство физико-математической литературы, 1958. – 992 с.
родовище -- корисні копалини

 [Текст у форматі DjVu 9.58 Мб](#)

И.я21

Анотація:
В предлагаемом читателю словаре содержится около 40 тысяч терминов, охватывающих основную терминологию всех стадий технологического процесса поисков, разведки, вскрытия, подземной и открытой разработки месторождений, а также обогащения полезных ископаемых. Словарь предназначается для широкого круга специалистов-инженеров и техников, научных работников и экономистов, пользующихся английской литературой по вопросам горного дела (всех его отраслей), а также для преподавателей и студентов и техникумов соответствующих специальностей.

Рис. 15. Опис документа в базі «Електронні інформаційні ресурси»

Інформаційні ресурси, які потребують опрацювання, виділені в окремий масив, у якому кожний систематизатор індексує документи закріпленого за ним розділу знань. Опрацьовані документи автоматично потрапляють у загальний перелік ресурсів. Якщо ресурс треба передати іншому систематизатору для доіндексації, варто лише вибрати відповідний розділ знань (поле «Розділ знань»), і документ автоматично з'явиться в масиві неопрацьованих ресурсів з позначкою цього розділу.

5. Рубрикатор НБУВ (ТТП). База містить таблиці територіальних типових поділів, які є допоміжними таблицями [3, с. 5–6] (див. рис. 16). Систематизатори користуються цією базою під час утворення індексів для розкриття територіального аспекту змісту документів.

✓ Називання елемента	№	Значення
ОПРАЦЮВАННЯ		
Класифікаційний індекс, заголовок рубрики		Україна *УКР ...
Додаткові заголовки (Також див. за цим індексом)	1	^AПридніпровська височина
	2	^AПридніпровська низовина
Інші варіанти заголовка рубрики (синоніми)	1	
Заголовки іншою мовою	1	^Beng^AUkraine
	2	^Brus^AUkraine
Заголовки - Власні назви	1	
Зв'язані заголовки (Див. також ...)	1	
Індекс УДК	1	(477)
Примітка про застосування заголовка	1	
Текстова примітка "Див. також"		
Методична вказівка (Інструктивна примітка)	1	
Загальна примітка каталогізатора		
Перевірка на дублетність		
Тематичні рубрики /Добавочные /		
Полное описание Связанные док-ты (NET)		
<p>«УКР» Україна Також див. за цим індексом : Придніпровська височина ; Придніпровська низовина</p> <p>(eng) Ukraine (rus) Украина</p>		

Рис. 16. Опис територіального типового поділу «4 УКР»

Таким чином, наведені приклади технологічних особливостей здійснення процесів систематизації наочно показують, що практика роботи систематизаторів у вищезазначених базах дає змогу констатувати компетентну доцільність використання САБ «ІРБІС» у процесі систематизації в межах технологічного циклу «Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в НБУВ» [4]. Більше того, цей технологічний цикл, таким чином, можливо вдосконалювати й оптимізувати на вимогу часу та новітніх потреб організації інформаційних даних у процесі їх індексування та диспетчеризації як у межах традиційних підходів систематизації, так й інноваційних способів організаційного впорядкування бібліотечного фонду.

Отже, можна зробити висновок, що взаємопов'язаність баз даних, можливість швидкого переходу з однієї бази до іншої, технологія копіювання даних у процесі утворення аналогічних записів (рубрики, індекси

тощо), можливість оперативного внесення змін і доповнень в електронний каталог і насичення його будь-якими допоміжними, довідковими матеріалами тощо – усе це не просто створює додаткові зручності в роботі систематизаторів, підвищує ефективність їхньої праці, спрямованої на забезпечення результативності, релевантності, оперативності тематичного (змістовного) пошуку користувачів, створення можливостей для повного і всебічного використання бібліотечних фондів, а забезпечує здійснення процесів систематизації в умовах адаптації до сучасних вимог інформаційного пошуку на високому професійному рівні.

Список використаної літератури

1. *Зарічняк І.* «Рубрикатор НБУВ» як пошукова мова АБІС НБУВ / І. Зарічняк, І. Багрій // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 6. – 2001. . – С. 233–236.

2. *Сербін О.* Систематизація читання як наслідок формування класифікаційної системи (на прикладі класифікації наук Гуго Сен-Вікторського) / О. Сербін // *Вісн. Кн. палати*. – 2009. – № 8. – С. 33–37.

3. Таблиці територіальних типових поділів / І. І. Багрій, А. Г. Бровкін (кер.), Л. В. Головіна, І. А. Зарічняк (відп. за вип.) ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; голов. ред. О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 2004. – 769 с.

4. *Бровкін А.* Удосконалення засобів тематичного пошуку наукової інформації для підтримки інноваційного розвитку галузі машино- і приладобудування / А. Бровкін, С. Галицька, І. Зарічняк // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 14. – 2005. – С. 327–334.

УДК 005.921.1–022.324(73)

Лариса Левченко,

директор Державного архіву Миколаївської області, канд. іст. наук

МЕТОДИ ВИБІРКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЦІННОСТІ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ПОСТІЙНОГО ЗБЕРІГАННЯ В АРХІВАХ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Розглянуто теоретичні питання специфіки вибіркового методу експертизи цінності архівних документів для передачі на постійне зберігання в архівах США, використання різноманітних методів вибіркової експертизи цінності, що забезпечують збереженість різних видів документів, у тому числі тих, які за великого обсягу мають низький коефіцієнт корисної інформації.

Ключові слова: експертизи цінності архівних документів, документи особливої цінності, архівна справа США.

Ця стаття є однією із серії публікацій автора, присвячених розвитку теорії експертизи цінності (ЕЦ, англ. appraisal) документів у Сполучених Штатах Америки. Мета даної публікації – висвітлити один зі специфічних методів відбору документів на постійне зберігання, а саме: вибіркового (англ. sampling).

У радянському архівознавстві цей вид експертизи отримав назву «вибіркової» і розглядався як один з можливих варіантів вирішення завдання відбору на зберігання найбільшої кількості інформації за мінімуму її носіїв. Радянська школа має дякувати своїми досягненнями таким видатним ученим, як О. В. Єлпатьєвський, В. В. Цаплін, В. М. Автократов та інші, які в 60–70-ті рр. обґрунтували необхідність здійснення ЕЦ, у тому числі й вибіркової, створення переліків документів та інші теоретичні й практичні питання експертизи. У цей же період вибіркочу експертизу впроваджено в практику роботи державних архівів «примірними списками установ, організацій і підприємств, матеріали яких підлягають і не підлягають прийманню до державних архівів» (М., 1960) ¹.

Вибірковий метод поєднаний з поняттями «масові установи» й «масові, однорідні, документи». У СРСР теоретично були обґрунтовані чотири види вибіркового приймання документів: повидовий, груповий, хронологічний і комбінований ².

На сьогодні в Україні застосовують повидовий і груповий види вибіркового відбору документів. На відміну від повної форми приймання документів від фондоутворювачів, коли приймають весь комплекс документів постійного зберігання, вибіркові форми приймання передбачають: повидова – приймання від кожного фондоутворювача певного виду окремих категорій документів, групова – прийом повного комплексу документів постійного зберігання від окремих, спеціально відібраних фондоутворювачів³.

У другій половині 70-х років ХХ ст. проблема ЕЦ документів, і у тому числі вибіркової ЕЦ, була на порядку денному в багатьох країнах. Основною темою першого пленарного засідання VIII Міжнародного конгресу архівів, що відбувся у Вашингтоні наприкінці вересня – початку жовтня 1976 р., було управління документацією та експертиза цінності документів⁴. Свої доповіді на засіданні представили: А. Рікс (США) «Управління документацією як архівна функція», Г. Дюбоск (Франція) «Центр документації: ідея і інструмент», А. Кромнов (Швеція) «Експертиза цінності сучасних документів». Ф. Халл пізніше зазначив, що саме з цього конгресу архівісти всіх країн зрозуміли: настала їх черга бути активними учасниками експертизи цінності документів, а не тільки зберігачами історії⁵.

1981 р. Ф. Халл представив ЮНЕСКО і програмі RAMP²³ аналіз досвіду архівістів Австралії, Канади, Чехії, Фінляндії, Франції, Німеччини, Великобританії та США в здійсненні вибіркової ЕЦ документів на традиційних носіях інформації, а також картографічних, аудіовізуальних і машиночитаних документів. Він розмежував поняття ЕЦ (appraisal) та вибіркової ЕЦ (sampling). ЕЦ, за Ф. Халлом, є фундаментальним відбором документів з використанням критеріїв, що на той час здаються вагомими й обґрунтованими, який приводить до їх зберігання або знищення. Вибіркова ЕЦ може бути використана тільки тоді, коли з огляду на попереднє рішення ЕЦ залишаються сумніви через позитивний, але обмежений зміст інформації, що міститься в документації занадто великого розміру; а також коли на архівіста впливають фактори вартості зберігання інформації й дослідницької цінності документів (причому не тієї, що вже встановлена, а ще невизначені інформаційні потреби дослідників майбутнього), які мають бути порівняні з вартістю зберігання всього документального комплексу. Ф. Халл вважав, що вибірку ЕЦ можна застосовувати тільки у випадках занадто великого розміру документації однорідного характеру та коли є вагомі причини залишити на зберіганні зразки таких документів. Він писав,

що вибіркова ЕЦ у всіх її формах є технікою, що завжди буде предметом критики як документоутворювачів, так і дослідників, тому архівіст повинен з обережністю застосовувати її, уважно вивчати методологію та користуватися порадами статистиків і фахівців галузі, документи якої планує піддати вибірковій ЕЦ. Він радив не поспішати з вибірковою ЕЦ і констатував, що європейці більш стримані щодо ефективності цього методу, ніж американці. Європеець і навіть більше англієць, Ф. Халл не розумів ентузіазму американських архівістів, які без «зайвих страждань» за повнотою документального комплексу застосовували вибірку ЕЦ і не були «перенавантажені страхами», що цінність документів буде втрачено через відсутність повноти фонду ⁶. Зрозуміти ці сумніви можна тільки заглибившись у суть конфлікту між двома течіями архівної науки й теорії, американською та європейською, точніше англійською, і точками зору двох геніальних мислителів, американця Т. Шелленберга й англієця Х. Дженкінсона ⁷.

Серед американських архівістів першим порушив тему вибіркової експертизи 1957 р. відомий учений і архівіст-практик П. Левінсон ⁸. Хоча для американської архівістики його першість може бути оскаржена. 1939 р. видатний американський учений-архівіст Е. Ліхі у своїй концепції відбору нецінних документів до знищення наголосив на важливості мікрофільмування та наукового відбору зразків документів як методів зменшення обсягів документації ⁹. У 1947 р. К. Калсруд ¹⁰ у невеликій за обсягом публікації виклав досвід (не теорію ЕЦ, а експеримент) Національного архіву з відбору на зберігання документів Адміністрації по захисту фермерських господарств, накопичених у період з 1933 до 1943 р. ¹¹. Праця П. Левінсона Archival Sampling була значною подією американського архівного життя в теоретичному плані, а практично автор узагальнив уже набутий під час експериментів досвід Національного архіву США (учений проаналізував 68 проектів Національного архіву, у яких було використано вибіркові методи ЕЦ ¹²) та інших архівних інституцій з даного питання. Теорія П. Левінсона була розвинута іншими авторами ¹³, більшість з яких опублікували свій практичний досвід здійснення вибіркової ЕЦ.

У Сполучених Штатах Америки термін «вибіркова експертиза» (sampling) означає процес відбору документів з колекції, які представляють або уособлюють її як ціле ¹⁴. У сучасній американській архівній теорії розрізняють чотири види вибіркової експертизи: **статистична** (statistical або probability sampling), **систематична** (systematic), **ілюстративна** (exemplary або illustrative), **документів особливої**

цінності (exceptional). Найкраще визначення всіх видів наведено в працях учених-архівістів світового рівня: американки Т. Петерсон та канадця Т. Кука (наведене у праці, підготовленій за програмою RAMP) ¹⁵.

Статистичний вид вибіркової ЕЦ базується на математичних методах відбору, які визначають кількість справ (розмір вибірки) і фактичні засоби вибирання специфічних справ, необхідних для забезпечення репрезентативності вибірки даної серії ²⁴. Вибір здійснюється за допомогою таблиць випадкових номерів або автоматизованого генератора випадкових чисел, які продукують випадкові номери, й обираються на зберігання тієї справи, номер якої відповідає випадково встановленому номеру. Розрізняють три типи статистичного виду вибіркової ЕЦ: *простий випадковий* (simple random) – випадковий номер застосовується в сліпу до усієї колекції, іноді під час такої ЕЦ «кишенькові» справи визначеного типу можуть бути пропущені зовсім; *систематичний випадковий* (systematic random) – перший номер обирається випадково, а потім вибирається кожний n-ий номер, краще застосовувати цей тип до хронологічно організованих серій та для запобігання синдрому «кишенькових» справ; *стратифікований випадковий* (stratified random) – серія розбивається на логічні частини (наприклад, судові справи поділяються за категоріями) і до кожної окремої частини застосовується випадкова вибірка. Стратифіковану вибірку ЕЦ американські архівісти свого часу застосували до документів Верховного суду штату Массачусетс ¹⁶ та Федерального бюро розслідувань ¹⁷.

Переваги статистичного виду в тому, що така вибірка може бути використана для реконструкції цілого й результати будуть статистично обґрунтованими, вона теоретично об'єктивна та її здійснення легко пояснити дослідникам. Архівісти можуть контролювати розмір вибірки, вона достатньо керована навіть при великих серіях.

Недоліки цього виду в тому, що певні цікаві справи можуть випасти з вибірки, але це може бути компенсовано повторними іншими видами вибіркової експертизи (такий експеримент свого часу провела Е. МакКей, застосувавши повторний перегляд виділених до знищення документів на предмет пошуку серед них особливо цікавих, які випали під час статистичної вибірки ¹⁸); дослідники не зможуть прослідкувати в часі долю окремої людини або історію установи, оскільки відсутня гарантія, що документи цієї людини або установи потрапляють до вибірки за кожен рік, десять років або в інший установлений інтервал; важко застосувати даний вид ЕЦ у разі систематизації серії в алфавітному або іншому нумерованому порядку, перед проведенням вибірки документи

або справи такої серії слід перенумерувати, що часто потребує великих трудозатрат і часу. Значний аналіз вимагається для тематичного розподілу серії в разі застосування стратифікованого типу, а також знання й досвід потрібні для встановлення однорідності документів кожної тематичної категорії даної серії, виявлення притаманних кожній тематичній рубриці рис і характеристик. Крім того, практичне здійснення статистичної вибіркової ЕЦ ускладнюється розміщенням документів у різних структурних підрозділах установи, різних підвідомчих одному органу організаціях. Безумовно, перед початком ЕЦ можна звести всі документи в одне місце й проводити експертизу, але це дорого й практично важко виконати. Ще складніше, коли такий вид експертизи застосовується для продовжуваних серій (тому краще його застосовувати в разі ліквідації установи, коли архівісти вже не очікують утворення нових документів). Коли установа продовжує свою діяльність, світ її документації є непізнаним Всесвітом. Звичайно, можна встановити контрольну межу, теоретично закрити серію, а потім відкрити знову тощо, або здійснювати вибірки через визначені інтервали часу на замкнутих обсягах накопичених документів у контрольній часовій точці. Проте тоді розмір загальної вибірки стає неконтрольованим і немає гарантії в статистичній достовірності даних.

Систематичний вид вибіркової ЕЦ базується на фізичних характеристиках документів або схемах формування справ безвідносно до реальної інформації обраних документів або справ. Наприклад, обирають усі документи про соціальне страхування осіб, ідентифікаційний номер яких закінчується цифрою 5, або прізвища яких починаються з літери F¹⁹, або товщина справи яких є більшою ніж один дюйм (так званий метод жирних справ *fat file*, але поняття *fat* відрізняється від серії до серії). Л. Стекта Ф. Блоуїн свого часу застосували систематичний вид вибіркової ЕЦ для зменшення обсягу та збереження документів кампаній стосовно лісорозробок штату Мічіган. Вони відібрали на зберігання ваучери та бухгалтерські книги за кожен рік з 1860 по 1930 р.²⁰

Переваги методу в тому, що він дуже простий та не потребує аналізу змісту інформації. Така експертиза може бути проведена некваліфікованим працівником безпосередньо в установі або центрах документації (*federal records centers* або *state records centers*) і не потребує направлення фахового архівіста в департамент або установу. Також під час використання методу *fat file* є певна гарантія, що на зберігання будуть відібрані реально цінні документи.

Статистична необґрунтованість методу є його значним недоліком, його

результати не можуть бути використані для реконструкції цілого. Важко пояснити досліднику обрання документа людини, прізвище якої починається на літеру F, а чому не на іншу літеру? Неможливо контролювати розмір вибірки, особливо в разі паралельного застосування методу fat file, і планувати, скільки простору архівного сховища знадобиться для розміщення документів, відібраних на постійне зберігання. Також можна поставити під сумнів, що в товстих справах дійсно буде міститися цінна інформація, можна припустити, що тоненькі справи будуть містити більш цінну інформацію.

Ілюстративний вид вибіркової ЕЦ виконується на підставі якісного оцінювання документів, що відповідають типовим характеристикам, діяльності типових установ або часовим періодам. На зберігання можуть бути прийняті всі справи установи перед або відразу після її реорганізації, так само в певній галузі або регіоні можуть бути вибрані справи до та після введення змін у законодавстві (щоб проілюструвати вплив цих змін на розвиток галузі або регіону), можна відібрати на зберігання всі судові справи визначеної категорії (наприклад, тільки карні справи), або справи всіх державних службовців, які у своєму кар'єрному рості досягли посади директора або вищої. У такий спосіб можна визначити конкретний географічний ареал, який буде відбивати типову для усієї країни соціальну ситуацію і приймати на зберігання тільки документи установ цього регіону. Так званий метод fat file також може бути ілюстративним, оскільки архівісти обирають товсті справи через те, що документи справ, очевидно, уклалися відповідно до встановлених вимог, а проблема, вирішення якої документувалося за допомогою цих документів, мала усталені характеристики або риси, тому є шанс, що така справа може найкращим чином проілюструвати політику й діяльність установи або біографію особи.

Ілюстративний вид ЕЦ нормально сприймається дослідниками, а його результати можуть бути використані для відслідковування реалізації політики уряду, наслідків уведення законодавчих актів, програм, діяльності установ тощо. Проте цей метод статистично не обґрунтований, його результати не можна використовувати для реконструкції цілого, оскільки він не забезпечує надходження на зберігання особливих справ і не контролює розмір вибірки. Він вимагає істотного аналізу інформації та ситуації для здійснення правильного вибору. Оскільки «типовість» окремої риси, характеристики, часового періоду, регіону країни завжди буде відкрита для дискусії, то ж архівіст повинен здійснювати уважний аналіз і вміти надати обґрунтовані пояснення свого рішення.

Вибіркова експертиза **документів особливої цінності** базується на виборі справ визначних діячів, значних політичних, юридичних, історичних або інших прецедентів тощо. Під час її здійснення в кожному окремому випадку використовуються різні, відповідні конкретній виборці критерії.

Т. Кук у своїй праці наводить систему критеріїв, які можуть бути використані для визначення цінності документів під час цього виду вибірки ²¹. Стосовно визначних осіб, Т. Кук зазначає, що ними можуть бути не тільки державні діячі, але й ті, хто за межами державної кар'єри був визнаний лідером в академічних, наукових, ділових, медичних, юридичних та інших сферах, спортсмени міжнародного та національного рівнів, особи, нагороджені міжнародними й національними цивільними і військовими нагородами, члени парламенту й провінційних законодавчих органів, мери міст, а також усі цивільні державні службовці, які загинули під час виконання службових обов'язків. На зберігання можуть бути відібрані документи співробітників, які займали «унікальні» посади в урядових установах, брали участь у важливих історичних подіях ²⁵.

Серед справ неперсонального характеру на зберігання відбираються документи про створені прецеденти, які мали місце у великій політиці й стали причиною важливих змін; справи про важливі розслідування та про події, що отримали розголос у засобах масової інформації; справи про унікальні події, ситуації, історії, які були визнані такими поза урядовими колами; справи з питань, що відмічені у щорічних звітах установ Конгресу; справи про судові розслідування в установах; справи, пов'язані з освоєнням природних ресурсів, збереженням історичної спадщини, соціальним добробутом населення; справи, які могли б бути віднесені до рутинної діяльності установи, але вони можуть бути прикладом політики й процедур цієї установи.

Переваги цього виду ЕЦ не вимагають доведення, бо він дає змогу вибрати для постійного зберігання гучні справи, якими зазвичай цікавляться дослідники. Статистично він також не обґрунтований і може давати помилкове враження, що такою самою гучною була вся оригінальна серія, з якої зроблено вибірку. Від архівіста вимагається проведення уважної незалежної експертизи, коректної попередньої ідентифікації та розташування справ таким чином, щоб можна було виявити особливі випадки. Цей вид ЕЦ тісно пов'язаний із сучасними тенденціями в історичних дослідженнях і дуже сприйнятливий до критики упередженості архівіста.

Т. Кук зазначає, що архівіст може поєднувати декілька із зазначених видів вибіркової ЕЦ. У поєднанні майже завжди слід використати спершу

випадковий або статистичний (або систематичний) вид експертизи, щоб не порушувати статистичної достовірності цілого, а потім застосувати ілюстративний вид або відбір особливо цінних справ. Якщо серія вимагає стратифікації, то будь-який інший вид ЕЦ використовується після розшарування серії.

Таким чином, ми розглянули існуючі в Сполучених Штатах Америки види вибіркової ЕЦ і маємо уявлення, що вони за своїм характером і методами значно відрізняються від розроблених радянською школою. Безумовно, здебільшого методи вибіркової ЕЦ, розвинуті американськими колегами, базуються на законах статистики й математичної логіки. Головним є той факт, що американські архівісти, незважаючи на наявність переліків документів з термінами зберігання (*records retention schedule, general records schedule*)²², творчо підходять до формування архівних колекцій і серій. Вони не бояться експериментувати, використовуючи різноманітні й варіаційні методи вибіркової ЕЦ, і забезпечують збереження для своєї нації тих видів документів, які у своєму великому обсязі мають низький коефіцієнт корисної інформації. Звичайна експертиза цінності швидше дійшла б висновку, що така категорія документів, після закінчення певного терміну зберігання, підлягає знищенню. Американські архівісти зробили ці колекції доступними й придатними для використання істориками, вибірки таких документів можуть прислужитися вторинним інтересам дослідників неісторичних спеціальностей (соціологів, політологів тощо), задовольнити ще невідомі нам інформаційні потреби користувачів майбутнього. Можливо досвід американських колег наштовхне українських учених-архівістів на подальший розвиток методів вибіркової ЕЦ і впровадження їх для відбору на зберігання великих колекцій документів, що сьогодні здаються нам нецінними, а завтра їх відсутність стане причиною нових білих плям в історії України.

Примітки

¹ *Матяш І. Б.* Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку / І. Б. Матяш. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – С. 293.

² *Сельченкова С.* Експертиза цінності управлінських документів: історія, теорія, методика : наук.-метод. посіб. / С. Сельченкова, К. Селіверстова. – Київ – Рівне, 2011. – С. 103.

³ Методичні рекомендації щодо порядку віднесення юридичних осіб до джерел формування НАФ та укладання списків : [схвалено протоколом засідання Метод. комісії Держкомархіву України 17 липня 2005 р.

№ 2]. – К. : Держ. комітет архівів України, відділ формування Нац. архівного фонду та діловодства, 2005. – С. 14–15.

⁴ *McReynolds Michael R.* Archival Revolution or Evolution: The 8th International Congress on Archives / R. McReynolds Michael // *American Archivist*. – Vol. 41. – № 1. – 1978, January. – P. 17–20.

⁵ *Hull Felix.* The Use of sampling techniques in the retention of records: a RAMP study with guidelines / Felix Hull // Prepared for the General Information Programme and UNISIST. – Paris : Unesco, 1981. – 106 p.

⁶ *Hull Felix.* The Use of sampling techniques in the retention of records: a RAMP study with guidelines / Felix Hull // Prepared for the General Information Programme and UNISIST. – Paris : Unesco, 1981. – P. 47–48.

⁷ *Jenkinson Hilary.* A Manual of Archive Administration. New and revised edition / Hilary Jenkinson. – London: Percy Lund, Humphries and Co LTD, 1937. – 256 p.; *Schellenberg T. R.* Modern Archives: Principles and Techniques / T. R. Schellenberg. – Chicago : University of Chicago Press, 1956. – 247 p.; *Schellenberg T. R.* The Appraisal of Modern Public Records / T. R. Schellenberg // *National Archives Bulletin*. – № 8. – 1956, october; *Schellenberg T. R.* The Management of Archives / T. R. Schellenberg. – New York : Columbia University Press, 1965. – 383 p.; *Tschan Reto.* A Comparison of Jenkinson and Schellenberg on Appraisal / Reto Tschan // *The American Archivist*. – Vol. 65. – № 2. – Fall – Winter 2002. – P. 176–195.

⁸ *Lewinson Paul.* Archival Sampling / Paul Lewinson // *American Archivist*. – Vol. 20. – № 4. – 1957, october. – P. 291–312.

⁹ *Emmett J. Leahy.* Reduction of Public Records / J. Leahy Emmett // *The American Archivist*. – Vol. 3. – № 1. – 1940, january. – P. 13–38.

¹⁰ *Kulsrud J. Carl.* Sampling Rural Rehabilitation Records for Transfer to the National Archives / J. Carl Kulsrud // *American Archivist*. – Vol. 10. – № 4. – 1947, october. – P. 328–334.

¹¹ У період Великої депресії адміністрація видала понад 1,2 млн позик для підтримки фермерів. На 1945 р. тільки документи про повністю виплачені позики становили 20 тис. куб. футів. Ці документи викликали неабиякий інтерес дослідників, так як відображали вплив Великої депресії на фермерів, стан розвитку американського сільського господарства в цей період та заходи уряду щодо вирішення економічних і соціальних проблем у країні. Проте через надзвичайно великий обсяг дослідники не могли б здійснити жодного наукового аналізу й потонули б в океані документації. Тож Національний архів звернувся до Бюро економіки сільського господарства з проханням класифікувати сільське господарство за географічною ознакою. Бюро створило мапу, яка визначила 134 господарські регіони. Національний архів вибрав на зберігання документи за 134 округами, які найбільше відповідали регіонам бюро.

¹² *Kepley David R.* Sampling in Archives: A Review / David R. Kepley // *American Archivist*. – Vol. 47. – № 3. – Summer 1984. – P. 237–242.

¹³ *Young Julia Marks.* Annotated Bibliography on Appraisal / Julia Marks Young // *American Archivist*. – Vol. 48. – № 2. – Spring 1985. – P. 190–216.

¹⁴ *Pearge-Moses Richard.* A Glossary of Archival and Records Terminology / Richard Pearge-Moses [Electronic resource] / Richard Pearge-Moses // *Society of American Archivists*. – Mode of access: http://www.archivists.org/glossary/term_details.asp?DefinitionKey=226. – Title from the screen.

¹⁵ *Peterson Trudy Huskamp.* Summary of Sampling Techniques / Trudy Huskamp Peterson // *Basic Archival Workshop Exercises*. – Chicago : Society of American Archivists, 1982. – P. 12–13; *Terry Cook.* The archival appraisal of records containing personal information: A RAMP study with guidelines / prepared by Terry Cook [for the] General Information Programme and UNISIST. – Paris : Unesco, 1991. – Part 4.30, 4.31, 4.32, 4.33, 4.34, 4.35, 4.36.

¹⁶ Більш детально вибірково ЕЦ документів Массачусетського верховного суду проаналізовано в монографії М. Хіндуса, Т. Хамметта та Б. Хобсон «Справи Массачусетського Верховного суду, 1859–1959: аналіз і план дій». (Див.: *Hindus Michael Stephen, Theodore M. Hammett, Barbara M. Hobson.* The Files of the Massachusetts Superior Court, 1859–1959: An Analysis and a Plan for Action: a report of the Massachusetts Judicial Records Committee of the Supreme Judicial Court. – Boston : G. K. Hall, 1979. – 265 p.).

¹⁷ 1988 р. (перевидано 2000 р.) Дж. Грегорі Бредшер опублікував статтю про проведення ЕЦ документів ФБР у 1981–1986 рр. на підставі двотомного звіту Національного архіву США (1981 р.) про використання комбінації вибіркової та традиційної ЕЦ у відборі на постійне зберігання судових справ ФБР як альтернативи знищенню цих документів. У США це був найдовший і найдорожчий проект ЕЦ документів. Експертизі підлягало понад 11 млн судових справ за 50 років, що перебували у штаб-квартирі ФБР у Вашингтоні, 55 офісах по всій країні та в посольствах за кордоном, загалом у 70 сховищах. Директором проекту був Дж. О'Нейл, штат архівістів-експертів складався із 17 осіб. Суддя Х. Грін наклав судову заборону на знищення документів до закінчення ЕЦ. Проте дуже довго тривав процес отримання доступу працівників архіву до документів ФБР. Система управління документацією ФБР датувалась ще 1921 р., тож класифікації документів (або категорії документів) відповідали кожному специфічному порушенню закону або специфічній адміністративній діяльності, мали складну систему нумерації як справ, так і документів у них. Архівісти реально не могли традиційним способом передивитися всі мільйони справ і мільярди документів. Навіть іноді не могли зрозуміти зміст інформації документів, у текстах яких використовувалось багато аббревіатур і невідомих термінів. Немо-

жливо було визначити не тільки історичну цінність документів, але й доказову, щоб захистити права тих, кому ФБР могло нанести збитки своїми діями.

Критичною проблемою було створення маленької вибірки, репрезентативної відносно всього комплексу документів. Репрезентативна вибірка давала можливість визначитись із характеристиками кожної серії документів усього комплексу. За модель узяли стратифіковану вибірку ЕЦ, проведену М. Хіндусом у Верховному суді штату Массачусетс, коли для визначення характеристик 2,7 млн судових справ спочатку зробили вибірку у 3400 справ і на її підставі уклали план проведення ЕЦ.

У ФБР для створення маленької репрезентативної вибірки був використаний стратифікований вид вибіркової ЕЦ. З 11 млн справ було вибрано близько 20 тис., які розподілили майже у 200 класифікаційних категорій (вибірка здійснювалась на базі штаб-квартири ФБР та семи філіалів у найбільших містах США). Потім штат ФБР замаскував секретну інформацію в документах, і архівісти вивчили справи, політику й процедури ФБР, зміст інформації, оцінили справи на предмет історичної цінності. Були встановлені рівні цінності: відсутня цінність (її визначено для 71 % справ), низька (22 %), середня (5 %), висока (трохи більше 1 %). Враження архівістів стосовно специфічних характеристик кожної класифікаційної категорії справ вносились у класифікаційні листи. Під час стратифікованої ЕЦ також використовувався метод *fat file*: з 276 мультисекційних справ (які стосувалися різних категорій порушень або злочинів), вибраних за допомогою *special sample*, 70 % були визнані історично цінними, з 653 мультисправ, вибраних як частина *regular sampling*, 80 % мали історичну цінність. Після завершення репрезентативної вибірки багато місяців тривав аналіз характеристик класифікаційних категорій справ. Напрацьовані в результаті аналізу рекомендації передбачали прийом на постійне зберігання 99 тис. справ у штаб-квартирі і 37,5 тис. справ у філіалах (з 11 млн), що загалом становило 10 % усього обсягу документації ФБР, у тому числі на постійне зберігання були рекомендовані мультисекційні, іменні, кримінальні та секретні справи. Для перевірки свого рішення архівісти направили науковим інституціям понад 500 листів, щоб визначитись з іменами, організаціями й подіями, до яких ФБР мало відношення та які вчені вважали важливими. Отримані відповіді показали, що всі документи, цікаві для наукових кіл, уже були рекомендовані на постійне зберігання в результаті аналізу, проведеного архівістами на підставі репрезентативної вибірки. У листопаді 1981 р. архівісти підготували свій звіт, який містив розроблений перелік документів термінами зберігання, інструкцію щодо його застосування, пояснення методології, процедур і результатів ЕЦ тощо. Як зазначив Дж. Бредшер, завжди знайдеться людина, яка вважатиме, що в знищених справах була цінна інформація, або інша людина, яка скаже, що зберігається занадто багато документів, не вартих

цього, у будь-якому випадку Національний архів США за допомогою вибіркової ЕЦ знайшов розумне рішення для використання документів ФБР як істориками, так і юристами. (Див.: *Bradcher James Gregory*. The FBI records appraisal // *Midwestern Archivist (Archival Issues)*. – Vol. 13. – № 2. – University of Wisconsin: Midwest Archives Conference, 1988. – P. 51–66; National Archives and Records Service. Appraisal of the Records of the Federal Bureau of Investigation: A Report to Hon. Harold H. Greene, U. S. District Court for the District of Columbia. – Washington, D. C. : National Archives and Records Service, 1981. – 1400 p.).

¹⁸ Е. МакКей у жовтні 1977 р. на щорічній конференції Товариства американських архівістів у Солт Лейк Сіті представила набутий нею та її колегами-архівістами Середнього Заходу досвід проведення вибіркової ЕЦ документів членів Конгресу США. Автор зазначила, що обсяги документації конгресменів зростають з космічною швидкістю. Місцеві архівні установи, такі як історичне товариство штату Вісконсін, були створені для зберігання рідкісних книг та історичних манускриптів, тому з надходженням великих колекцій архівісти повинні були експериментувати й розвивати нетрадиційні методи їх експертизи, систематизації й описування. Е. МакКей та її колега Х. Ронгон застосували технологію *gandom sampling* для відбору документів конгресменів, що зберігались у Вісконсінському історичному товаристві й у своїй масі були представлені листуванням з виборцями. Е. МакКей писала, що обсяг *bulk* документації вони розглядали суб'єктивно, у випадку із сенатором Г. Нелсоном це були сотні коробок; однорідність *homogeneous* розуміли як матеріали схожої природи. Під елемент колекції *item* підпадав одиничний документ або група документів з одного питання, скріплених разом в офісі конгресмена. Усі елементи в коробках були пронумеровані від «1» до «х». З використанням таблиці випадкових номерів *A Million Random Digits* було обрано перший номер, з якого почався відлік. Результат статистичної вибірки становив 20 % від усього обсягу документації. Проте Е. МакКей і Х. Ронгон вирішили не поспішати зі знищенням 80 % документів, до них вони застосували суб'єктивний відбір *subjective sort* за важливими або атиповими темами. До того ж, щоб зберегти статистичну обґрунтованість вибірки, в інструкції для дослідників Е. МакКей і Х. Ронгон дали пояснення технології експертизи, а в описі навпроти суб'єктивно вибраних справ проставили особливі відмітки. Е. МакКей запропонувала розвивати міжархівне співробітництво, яке забезпечило б зберігання однакових за характером місцевих колекцій в одних архівах і знищення в інших. Вона зазначила, що в США вже мають таку практику бібліотеки стосовно зберігання періодики. (Див.: *McKay Eleanor*. *Random Sampling Techniques: A Method of Reducing Large, Homogeneous Series in Congressional Papers* / Eleanor McKay // *The American Archivist*. – Vol. 41. – №. 3. – July 1978. – P. 281–289).

¹⁹ Ф. Халл вказав, що канадські архівісти систематично відбирають документи Комісії страхування від безробіття, базуючись на номерах соціального страхування людей, номер яких закінчується цифрою 5, а у Фінляндії пенсійні справи, а також справи з медичного страхування й реабілітації людей, які народилися 8, 18 та 28 числа кожного місяця. (Див.: Hull Felix. The Use of sampling techniques in the retention of records / Felix Hull. – P. 19–21).

²⁰ Steck, Larry, Francis Blouin. Hannah Lay and Company: Sampling the Records of a Century of Lumbering in Michigan // *American Archivist*. – Vol. 39. – № 1. – January 1976. – P. 15–20.

²¹ Terry Cook. The archival appraisal of records containing personal information / Cook Terry. – Part 2.27, 4.19.

²² Records retention schedule – неправильно буде перекласти як «перелік документів з термінами зберігання». Це інструкція, що визначає й описує організацію документів на рівні серії, розпорядження ними протягом усього їх життєвого циклу. Переліком документів з термінами зберігання буде general records schedule, що являє собою список документів з термінами зберігання і відповідними інструкціями, що робити й куди направляти документи після закінчення термінів їх зберігання в установах. General records schedule використовується для розпорядження управлінською документацією.

²³ Records and Archives Management Programme (RAMP) – Програма управління архівами і документами, заснована ЮНЕСКО 1979 р.

²⁴ Архівна термінологія США значно відрізняється від загальноприйнятої в країнах колишнього Радянського Союзу. Під серією документів розуміють групу схожих документів, систематизованих відповідно до політики й процедур (filing system або recordkeeping system), прийнятих в установі для забезпечення формування та індексування документів для подальшого пошуку, використання й розпорядження ними (прийняття рішення про подальше постійне зберігання, виділення до знищення або передачу на зберігання архівним інституціям штатів, університетів, бібліотек, історичних товариств, приватним архівам).

²⁵ Цьому виду експертизи не підлягають звичайні кадрові документи та документи військових усіх родів військ і рангів, які мають зберігатись у будь-якому випадку у встановлену обсязі.

УДК 35.075.5:025.5(477-25):004.775

Тетяна Дубас,

заввідділу НЮБ НБУВ

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПРОДУКТІВ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ (З ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ СІАЗ НБУВ)

У статті висвітлюється питання розвитку електронних інформаційно-аналітичних продуктів сучасної бібліотеки. Аналізуються особливості редагування інформаційних видань.

Ключові слова: електронні інформаційно-аналітичні продукти, видавнича діяльність, електронні інформаційні технології, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ).

На етапі розвитку інформатизації українського суспільства «бібліотечні установи входять у більш активну фазу співпраці з замовниками, поступово набувають досвіду в застосуванні електронних технологій» [2]. Вони активізують творення власного інформаційно-аналітичного продукту, синтезованого на базі наявних інформаційних масивів, використовуючи сучасні електронні технології [5, с. 53]. З метою забезпечення відповідності бібліотечних установ запитам сьогодення здійснюється підготовка затребуваних замовниками якісних інформаційно-аналітичних продуктів. Питання зростання попиту в середовищі користувачів сучасної бібліотеки на власне аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек і методів, за допомогою яких запити на таку продукцію задовольняються спеціальними структурами, порушені, зокрема, у статті д-ра іст. наук, професора В. Горового «Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації» [2]. Досліджуючи інформаційно-аналітичну діяльність сучасної бібліотеки, канд. іст. наук В. Пальчук акцентувала увагу на завданнях забезпечення показників якості інформаційно-аналітичної продукції [6]. Особливостям редагування інформаційно-аналітичних видань присвячена праця дослідниці Н. Автономової [1].

Серед різних видів продуктів видавничої діяльності бібліотек, яка розвивається відповідно до загальних запитів користувачів, інформаційні продукти бібліотечних інформаційно-аналітичних центрів

представляють найбільш «рухливий» компонент, такий, що постійно еволюціонує й адаптується до нових умов і вимог. Власне, саме потреба в такому продукті вплинула на створення в структурі бібліотек спеціальних інформаційно-аналітичних підрозділів. Так, практично перший у структурах вітчизняних бібліотек інформаційно-аналітичний центр, один із структурних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) (далі – Служба) – була створена для введення в широкий суспільний обіг через управлінську сферу матеріалів з фондів НБУВ, моніторингу й опрацювання зростаючих інформаційних потоків, удосконалення інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів України. Протягом тривалого часу СІАЗ продуктивно працює зі своїми замовниками, надаючи допомогу в інформаційно-аналітичному супроводі їх діяльності. Служба має позитивний досвід вироблення якісних інформаційно-аналітичних продуктів. Її досвід став основою для розвитку інших спеціальних структур НБУВ: Фонду президентів України та Національної юридичної бібліотеки, що відпрацьовують нові форми роботи з обслуговування відповідних категорій користувачів, розвивають власну видавничу діяльність [4, с. 26].

У 2009 р. з метою задоволення запитів користувачів Службою організовано видання інформаційного бюлетеня «Аналітична думка в Україні» (експерти інформаційно-аналітичних центрів про найактуальніші проблеми українського суспільного життя). Напередодні виборів Президента України замовників цікавили матеріали щодо оцінки політичної ситуації в країні: політична конкуренція, рейтинги політиків, політичні відносини; питання зовнішньої політики тощо. Широкий спектр рубрик, представлених у бюлетені, містив, зокрема, розширену інформацію про політичну ситуацію в країні, прогнози експертів, зокрема Інституту глобальних стратегій, Соціологічної компанії Research & Branding Group, Аналітичного центру «Відкрита політика», Центру прикладних політичних досліджень «Пента» та ін.

Серед проблем, що нині досліджуються Службою, – розвиток форм і методів підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів, пов'язаних з антикризовою тематикою, та організація їх включення в систему сучасних соціальних комунікацій. Ця продукція готується, зокрема, для користувачів у економічній та соціально-політичній сферах життя суспільства.

Відповідно до запитів різних категорій замовників, а серед них – Адміністрація Президента, Кабінет Міністрів України, РНБО, Мініс-

терство фінансів, Міністерство соціальної політики, Інститут оперативної діяльності та державної безпеки СБУ, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, представники інших силових структур, Посольства України в РФ, Македонії, Рада міністрів АРК, 29 обласних державних адміністрацій та обласних КМДА, понад 400 районних органів влади, а також велика кількість міських владних структур, 325 абонентів по лінії УСПП та ін. – Служба розробляє необхідні їм інформаційно-аналітичні продукти. Серед них інформаційні бюлетені «Проблеми ринку праці», «Реакція на прийняття Податкового кодексу в регіонах», «Українсько-російські відносини: досягнення та перспективи співробітництва», «Проблеми інформатизації» та ін. Користувачі отримують інформацію про розвиток сучасних інформаційних технологій, інформаційних комунікацій, глобальні інформаційні впливи, організацію захисту інформаційних ресурсів, забезпечення інформаційного суверенітету в умовах активізації глобальних процесів у світі тощо.

Слід зазначити, що є досить високий попит і в законодавчій, і у виконавчій гілках влади на матеріали, у яких здійснено аналіз демократичних процесів в українському суспільстві, його політичної структуризації, формування загальнодержавного й регіональних та місцевих виборчих механізмів. У 2012 р. розпочато видання інформаційно-аналітичного бюлетеня «Політичні партії в демократичному процесі (огляд матеріалів ЗМІ), у якому публікуються матеріали стосовно позиціонування партій; регіональних партійних організацій у політичному процесі; партійних акцій, заходів, а також даються оперативні політичні прогнози.

Також Служба видає інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів, підготовлених на базі аналізу оперативної інформації електронних видань, «Резонанс», що висвітлює резонансні події суспільно-політичного, економічного, культурного життя в Україні та за кордоном, а також актуальні проблеми становлення громадянського суспільства, розвитку гуманітарної сфери, впровадження інноваційних технологій тощо. Цей інформаційний продукт видається двічі на тиждень. Після аналітичної обробки співробітниками Служби матеріалів випуску відбувається процес його верстання, а після цього – стадія редакційного опрацювання, що триває від 40 хв до 1 год (слід підкреслити оперативність і високу швидкість обробки тексту). Редагування верстки здійснює редактор, контролюючи всі норми верстання. Етап верстання потребує тісної співпраці редактора з верстальником. Після виправлення всіх помилок верстку підписують до друку та передають у Науково-видавничий центр бібліотеки, для цього

використовують форму файлу на диску, підготованого для виведення на фотовивідну машину. «Резонанс» видається в електронному та друкованому вигляді з 2003 р.

Зі стрімким прискоренням темпів громадського життя, збільшенням обсягів інформації в суспільстві зростає роль електронних інформаційних технологій. «Інформаційні технології стають базовими, і рівень їх розвитку значною мірою визначає рівень розвитку країни в цілому <...> треба точно визначити базові орієнтири руху до інформаційного суспільства... у більшості орієнтирів очевидна участь бібліотек і використання бібліотечно-інформаційних технологій, що часто-густо вельми активно впливають на реалізацію цих базових орієнтирів (вимог). До таких вимог можна віднести... створення й розвиток ринку інформації та задоволення потреб суспільства в інформаційних продуктах та послугах», – наголошує д-р техн. наук, професор Я. Л. Шрайберг [9]. Треба зазначити, що з метою вирішення проблеми щодо збільшення оперативності реагування на події в країні й за кордоном, необхідності обробки дедалі більших масивів інформації та зважаючи на особливості запитів користувачів, що представлені управлінськими, політичними й бізнес-економічними структурами, у 90-х роках минулого століття постала потреба в упровадженні сучасних комп'ютерних технологій, що практично було реалізовано Службою. Для забезпечення відповідних запитів своїх замовників Служба інформаційно-аналітичного забезпечення посилила оперативність інформаційного обслуговування, забезпечила аналіз великих обсягів нової інформації, дедалі більшою мірою використовуючи комп'ютерні технології. Водночас за рахунок розширення й урізноманітнення джерельної бази було підвищено достовірність, точність, надійність інформаційно-аналітичної продукції, що видається СІАЗ.

Відповідно до Указу Президента України «Про вдосконалення діяльності органів виконавчої влади з питань інформування населення» № 101/2001 від 17 лютого 2001 р. [8] Службою було створено інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», у якому міститься актуальна суспільно значуща інформація, огляди ЗМІ, аналітичні матеріали, що відображають актуальні події в житті України та за кордоном, оціночні й прогностичні матеріали, довідкова інформація, орієнтована на управлінські структури. Для оперативного доведення до користувачів у регіони журнал надсилається в електронному вигляді. Після завершення періоду становлення цього видання спільним листом заступників глав Адміністрації Президента України – керівників головних управлінь з питань внутрішньої політики та організації кадрової роботи

і взаємодії з регіонами № 12–9/148 на адресу голів Ради міністрів АРК, голів обласних Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій його матеріали було рекомендовано постійно використовувати в інформуванні населення [3, с. 260].

Як зазначає д-р іст. наук, професор В. Горовий, «електронні технології дають можливості для практичного безмежного розширення соціальних зв'язків користувачів із сучасними джерелами інформації» [2, с. 26]. З розширенням застосування електронних інформаційних технологій підвищується їх значення до рівня основних під час підготовки інформаційно-аналітичних продуктів. Однак слід зауважити, що інформація на паперових носіях залишається важливим джерелом у роботі Служби.

Електронні інформаційні технології надали можливість розширити спектр завдань, які стали посилюючими для Служби. Відповідно до запитів користувачів розширюється тематика матеріалів, з'являються нові інформаційно-аналітичні видання – «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» та «Соціальні мережі: резонансні теми тижня». У зазначених виданнях містяться матеріали щодо проблем особливостей соціальних мереж як суспільного явища, перспектив їх розвитку, впливу даного виду інформаційних комунікацій на розвиток громадянського суспільства, на процес економічних перетворень у контексті виходу з економічної кризи, на проблеми суспільної безпеки, включаючи їх інформаційно-психологічний вплив, еволюцію маніпулятивних технологій, проблему захисту даних, вірусних атак на комп'ютерні системи тощо. Розроблено також бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», який оперативно відображає актуальні питання законотворення. Замовник знаходить у ньому інформацію про новини законотворчого процесу, коментарі зарубіжних експертів щодо прийняття змін до законів, прогнози експертів. З урахуванням інтересів замовників у рубриці «Аналітичний ракурс» публікуються аналітичні статті на теми, що викликають підвищений інтерес на сьогодні: реформування Конституції, боротьба з корупцією, реформування сектору української охорони здоров'я, дотримання та захист прав людини й основоположних свобод тощо.

У контексті розвитку сучасної видавничої діяльності постає питання ефективного використання інформаційних продуктів із глобального інформаційного простору, постійного вдосконалення власне бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів.

Характерні особливості цих продуктів:

– чіткість відображення;

- оперативність;
- спеціалізація видань;
- достовірність інформації.

Оперативне надання інформації, що зазубувана, задоволення в найкоротші терміни запитів користувачів, можна сказати, партнерів у співробітництві, дає можливість ефективно сприяти вдосконаленню діяльності інформаційних технологічних рішень, розвитку електронної інформаційно-аналітичної продукції, більш якісному обслуговуванню користувачів.

Впроваджується новий вид редагування зазначених видань в електронному вигляді. Оскільки ці видання призначені для певної групи користувачів, які зацікавлені в отриманні якісної, оперативної, необхідної тільки їм саме в цей час інформації, і користуються попитом, специфіка редагування полягає в оперативному опрацюванні матеріалу з використанням швидкого доступу до джерел перевірки інформації та підготовки в найкоротші терміни високоякісного продукту.

Редакційна політика й організація виробництва даного виду продукції здійснюється таким чином, щоб усі інформаційно-аналітичні продукти були легкодоступні, зручні в користуванні: читабельна гарнітура шрифту, оптимальний обсяг інформації. Важливі критерії в їх оцінці – це актуальність теми, якість фактичного матеріалу, вдала вибрана форма й рубрикація. Треба зауважити, що важливою складовою є наявність вихідних відомостей та дотримання чинних стандартів з видавничої справи під час підготовки таких видань. Значна їх частина виробляється на основі моніторингу електронних центральних і регіональних ЗМІ, а також інтернет-видань, при цьому дуже важливо перевірити достовірність джерел інформації.

В основному застосовується традиційне редагування, однак редактор використовує комп'ютер і як «електронне перо», здійснює операції виправлення тексту. Проблема редакційно-видавничої якості в разі комп'ютерного редагування під час підготовки електронних інформаційно-аналітичних видань є гострою – ступінь редагованості буде значно нижчим, ніж за традиційного редагування. Проте інформаційно-аналітичні продукти, що готує Служба, враховують інформаційні потреби й вимоги користувачів та видаються і в електронному, і в паперовому вигляді.

Практика широкого застосування інформації для створення аналітичних ресурсів відображає трансформацію бібліотек під впливом поширення електронних технологій, свідчить про розвиток віддалених

форм обслуговування й розширення можливостей користувачів оперативно отримувати потрібну інформацію [7, с. 278].

Видавнича діяльність бібліотеки має бути орієнтована на розширення кола користувачів інформаційно-аналітичної продукції, а відповідно – на якість, достовірність, ефективність, надійність цих продуктів. Економічна ефективність їх виробництва залежить від кола та кількості користувачів, тому до якості цієї продукції та змісту мають висуватись особливі вимоги.

Таким чином, практичний досвід СІАЗ у виданні інформаційно-аналітичних продуктів показує необхідність подальшого розвитку їх виробництва, збільшення асортименту з метою задоволення зростаючої різноманітності інформаційних потреб користувачів.

Список використаних джерел

1. *Автономова Н.* Особливості редагування аналітичних матеріалів в умовах діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ / Н. Автономова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 23 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – С. 225.

2. *Горовий В.* Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 25 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – 346 с.

3. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2010. – 360 с.

4. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 248 с.

5. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 160 с.

6. *Пальчук В.* Інформаційно-аналітична структура сучасної бібліотеки / В. Пальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 25 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – 346 с.

7. *Половинчак Ю.* Продукция информационно-аналитических центров

библиотек / Ю. Н. Половинчак ; Междунар. ассоц. акад. наук, Рос. акад. наук // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: К 280-летию академического книгоиздательства в России : материалы междунар. науч. конф. (Москва, 18–19 декабря 2008 г.). – М. : Наука, 2008. – 431 с.

8. Про вдосконалення діяльності органів виконавчої влади з питань інформування населення : Указ Президента України від 17.02.2001 р. № 101/2001. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/lawsshow/101/2001>. – Дата доступу: 23.02.2012. – Назва з екрана.

9. *Шрайберг Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий. Ежегодный доклад / Шрайберг Я. Л. // Науч. и техн. б-ки : сб. по вопр. теории и практики библ. дела ; Министерство промышленности, науки и технологий Российской Федерации, Государственная публичная научно-техническая библиотека России. – М., 2002. – № 1. – С. 27–28.

УДК 025.5:070:004.77

Наталія Аксьонова,

наук. співроб. НЮБ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ ГАЗЕТНИХ ВИДАНЬ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

У статті розглядаються методи та прийоми організації бібліотечного електронного ресурсу газетних видань, висвітлюється світовий досвід упровадження національних газетних проєктів.

Ключові слова: газетні проєкти, електронний газетний ресурс, онлайнвий доступ.

Роль сучасних бібліотек в епоху цифрових технологій істотно змінюється, перед бібліотечною спільнотою постає багато питань: якими повинні бути бібліотечні фонди, бібліотечні онлайн-сервіси, бібліотечний інтерфейс, щоб читач легко орієнтувався в масивах інформації; які принципи формування моделей корпоративних бібліотек, створення корпоративних інформаційних ресурсів, питання співпраці бібліотек з видавцями, дистриб'юторами цифрової індустрії.

Ці та інші питання тісно пов'язані з електронною формою збереження інформації. Тому одним із стратегічних та перспективних напрямів у діяльності бібліотек є комплектування та формування бібліотечних фондів за рахунок електронних ресурсів на основі впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Як підкреслив Я. Л. Шрайберг, на сьогодні нова концепція стратегічного планування діяльності бібліотечно-інформаційних організацій пов'язана з електронною інформацією, електронними ресурсами, електронними бібліотеками [1].

Актуальність проблематики підтверджується в наукових працях таких провідних учених з питань впровадження ІКТ у бібліотечну сферу, як А. І. Земсков [2], Л. Й. Костенко, Г. А. Попов, Ю. М. Столяров, Я. Л. Шрайберг та ін. Низка ж останніх бібліотечних конференцій: Всеросійська науково-практична конференція «Електронні ресурси: від видавців до читачів» (28 березня – 1 квітня 2011 р., РНБ, Санкт-Петербург), Науково-практична конференція Російської асоціації

електронних бібліотек (26 березня 2012 р., РДБ, Москва), щорічні міжнародні кримські конференції, які, починаючи з 2004 р., проходять під гаслом «Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти та бізнесу», демонструють значний інтерес бібліотечних фахівців до вивчення тенденцій розвитку бібліотечно-інформаційної сфери за умов збільшення впливу ІКТ, що приводить до зміни традиційних технологій комплектування бібліотечних фондів за рахунок дедалі зростаючого потоку електронних ресурсів.

Відбувається бурхливе зростання різноманітних за формою та змістом електронних ресурсів, у бібліотеках вже накопичені великі та унікальні обсяги електронних ресурсів (електронні публікації, електронні документи, електронні колекції, електронні фонди, електронні бібліотеки) з різних галузь знань, на різних типах носіїв.

Тому першочергові питання, що виносяться для обговорення на конференціях, форумах, стосуються:

- створення та супроводу електронних ресурсів, електронних бібліотек і колекцій;
- комплектування електронних ресурсів (визначення критеріїв відбору інформації до бібліотечного фонду, джерел запозичення інформації);
- збереження;
- електронні ресурси: архітектура й організація доступу;
- електронні та традиційні фонди бібліотек: питання взаємодії та взаємовпливу;
- організаційні та методичні аспекти обслуговування електронними ресурсами;
- передплачені електронні ресурси: проблеми відбору та тестування;
- електронні ресурси та авторське право та ін.

Саме таким ресурсом, що заслуговує на увагу та задовольняє науково-освітні потреби користувачів бібліотек, забезпечує доступ до «світового інформаційного культурного простору» [3], є періодичні газетні видання, специфічною рисою яких є представлення інформації в багатьох жанрах (інформаційному, аналітичному, художньо-публіцистичному, сатиричному), а практика публікації на сторінках газет офіційних матеріалів (указів, постанов органів державної влади), документів політичних партій та громадських організацій підвищує їх джерельну цінність [4].

З одного боку, світові тенденції скорочення друкованої преси та поступовий перехід до електронних версій газет, загострення проблем збереження та комплектування бібліотечних фондів паперовими виданнями, а з іншого – вплив новітніх телекомунікаційних технологій, підвищення

вимог користувачів до оперативності отримання інформації приводять до переосмислення бібліотечних технологій та розширення сегмента електронного бібліотечного газетного ресурсу.

Створення бази електронних газетних ресурсів може реалізуватися такими шляхами:

1. Оцифрування, сканування, мікрофільмування власних друкованих документів.

2. Організація ресурсів за рахунок зовнішньої генерації:

- участь у консорціумах бібліотек, організованих з метою сумісного використання електронних ресурсів;
- створення електронного ресурсу за допомогою текстових редакторів, отриманих шляхом скачування з веб-сайтів;
- скомплектований путівник по ресурсах Інтернету;
- упорядкування під власні завдання передплачених, онлайнових ресурсів.

Метод *оцифрування* власних друкованих документів доцільно використовувати для збереження старовинних колекцій, колекцій, які перебувають під загрозою фізичного руйнування, з метою надання широкого доступу до них читацькій аудиторії. Цей процес найбільш трудомісткий та потребує значних витрат та застосування професійної техніки. Спочатку необхідно провести первинний огляд та структурування матеріалів, після сканування перевірити отримані результати, провести додаткову обробку графічних образів, контроль їх якості, провести структурування масивів, каталогізацію, систематизацію. Також повинна бути передбачена система заходів щодо супроводу відсканованих документів (копіювання, архівація, міграція) [5]. Потім на основі цих файлів, що становлять репозитарій колекції, створюються полегшені графічні або текстові варіанти представлення інформації, які можуть передаватися по мережі.

Тому, як правило, цим займається ряд комерційних компаній. Якщо колекції мають національне значення, то держава, культурні фонди надають будь-яку фінансову підтримку та гранти.

Прикладом є спеціальні газетні програми, прийняті в США, Франції, Великій Британії, Німеччині, Фінляндії, Китаї, завдяки яким на державному рівні вдалося вирішити багато проблем, пов'язаних зі збереженням газетних фондів та наданням вільного доступу до електронних версій.

Так, американські газетні програми The United States Newspaper Program, The National Digital Newspaper Program, які координує

Бібліотека Конгресу в співпраці з Національним агентством підтримки гуманітарних наук (National Endowment for the Humanities), є найбільш вагомими, у яких задіяні бібліотеки всіх штатів. На сьогодні оцифровано 163 300 назв газет на 60-ти мовах, або 63,3 млн сторінок історичних газет, створено вісім репозитаріїв, колекції American Memory, Chronicling America, мікрокопії яких доступні з будь-якої точки країни.

У Великій Британії проєкт NewsPLAN є яскравим прикладом успішної взаємодії публічних бібліотек, Британської бібліотеки, Національної бібліотеки Шотландії, Національної бібліотеки Уельса, Національної бібліотеки Ірландії та представників газетної індустрії, зусилля яких направлені на збереження друкованих газетних видань за останні 200 років [6].

Газетна програма Фінляндії – це співпраця Національної бібліотеки та найбільшого в країні видавництва Sanoma Oy. Бібліотека оцифрувала всі фінські газети 1771–1860 рр. (100 тис. сторінок), а видавництво 1,2 млн газетних сторінок за період 1890–2000 рр. Але видавництво залишило за собою право надання повнотекстового пошуку, бібліотека має тільки право пошуку за назвами статей.

У країнах Північної Європи діє проєкт TIDEN, на базі якого у 2001 р. була відкрита Північна електронна бібліотека газет, у якій представлені газети 1640–1860 рр. Учасниками проєкту є Національна бібліотека Фінляндії, Королівська бібліотека в Стокгольмі, Національна бібліотека Норвегії, бібліотеки Ісландії, Гренландії та Фароських островів. Мета проєкту не тільки мікрофільмування газет, а й оцифровка з можливістю повнотекстового пошуку [7].

Інший вид електронних ресурсів, що надає бібліотека своїм користувачам у читальних залах, – **онлайніві ресурси** з правом прямого доступу до повнотекстових електронних версій. Це передплачені бази даних, розміщені на віддаленому сервері та доступні через Інтернет.

Так, Російська державна бібліотека забезпечує ліцензійний супровід до мережових газетних ресурсів: Newspaper Source та Regional Business News на сервері EBSCOhost (повні тексти публікацій міжнародних і регіональних американських газет), до регіональної та центральної преси РФ («Інтегрум»). На сьогодні компанія «Інтегрум» володіє найбільшою електронною колекцією інформації про Росію, у її базах зберігається понад 400 млн документів, з 20 000+ джерел. Щодня додається понад 50 тис. нових документів.

Вражають здобутки Національної бібліотеки Китаю (фонд 27,8 млн од. зберігання) за кількістю різних електронних газетних баз

в онлайновому доступі [8]. Національна бібліотека Китаю є універсальною науковою бібліотекою, водночас національним сховищем публікацій, національним бібліографічним центром, національним центром мережі бібліотечно-інформаційних і науково-технічних бібліотек та центром розвитку. Для читачів із сайту бібліотеки є доступ до Цифрового газетного репозитарія, який складається з китайських газетних баз: Reference News, Economics Daily News, Wisenews, People's Daily Full-text Database, Genius Finance, News Smart Web, The Database of National Index to Chinese Newspaper & Periodicals, Chinese Newspapers Full-text Database (Apabi), та доступ до іноземних (світових) газетних баз: Access World News, Business and Company Resource Center (GALE), Factiva, ProQuest Wall Street Journals-East Edition, EBSCOhost.

Варто зазначити, що сьогодні спостерігається тенденція до об'єднання електронних ресурсів бібліотек, що породжує нові можливості для вдосконалення технологій інформаційного обслуговування на регіональному, національному, міжнародному рівнях.

Так, інтернет-портал Європейської бібліотеки (The European Library, TEL), який супроводжує доступ до ресурсів 48 національних бібліотек Європи, надає можливість пошуку як бібліографічних записів, так і цифрових об'єктів (доступ до яких майже безкоштовний). Бібліотеки країн Ради Європи через портал надають доступ до своїх ресурсів: електронних каталогів бібліотек, повнотекстових документів, електронних колекцій газетних видань, аудіозаписів та ін.

З 2011 р. TEL керує проектом «Бібліотеки “Європеани”» (Europeana Libraries), що надав доступ майже до 5 млн об'єктів з 19 наукових бібліотек. Розробка та координація порталом здійснюється Королівською бібліотекою Нідерландів у Гаазі.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є повноправним партнером, що бере участь у проекті TEL [9].

Світовий досвід ілюструє, що істотний ефект від упровадження нових технологій може бути значно збільшений за умови здійснення організаційних заходів, пов'язаних із широким застосуванням кооперації в бібліотечній діяльності. У перспективі об'єднання бібліотечних установ може стати загальнонаціональною інформаційною базою, платформою для інформаційних обмінів у середовищі глобального інформаційного простору. Проміжними етапами розвитку такої системи можуть стати галузеві, регіональні та інші бібліотечні об'єднання з потужним загальним фондом інформації, можливістю реалізації єдиної політики комплектації, застосування на всіх рівнях створених структур спільної якісної системи

керування інформаційним ресурсом, передовими формами інформаційного сервісу [10].

Список використаних джерел

1. *Шрайберг Я. Л.* Мировые тенденции развития библиотечно-информационной сферы и их отражение на пространстве СНГ [Электронный ресурс] / Я. Л. Шрайберг : тезисы ежегодного доклада Международной конференции «Крым-2004». – Режим доступа: <http://www.nbu.gov.ua/Articles/crimea/2004/doc/161d.pdf>. – Загл. с экрана.

2. *Земсков А. И.* Электронные библиотеки. Электронные ресурсы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2009&num=4&art=5>. – Загл. с экрана.

3. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів від 17 серпня 2011 р. № 956. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/law/11_bib21.html. – Назва з екрана.

4. Периодична преса як історичне джерело [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/istoriya/istorichne_dzhere-loznavstvo_-_kalakura_yas. – Назва з екрана.

5. *Лапо П. М.* Введение в электронные библиотеки [Электронный ресурс] / П. М. Лапо, А. В. Соколов. – Режим доступа: <http://www.iatp.by/handouts/library/e-libraries>. – Загл. с экрана.

6. The British Library [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.bl.uk/reshelp/bldept/news/newsplan/newsplan.html>. – Title from the screen.

7. *Сапожников А. И.* Газетная периодика как составная часть отечественного историко-культурного наследия: проблемы сохранения, использования, изучения [Электронный ресурс] / А. И. Сапожников. – Режим доступа: http://www.booksite.ru/fulltext/suda/kov/4_02.htm. – Загл. с экрана.

8. National Library of China [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nlc.gov.cn/newen/newspapers>. – Title from the screen.

9. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>. – Назва з екрана.

10. *Горовий В. М.* Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 21 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2008. – С. 5–15.

УДК 0.15 (477) «1861–1917»

Ірина Лиханова,

наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «КНИГА В УКРАЇНІ. 1861–1917: МАТЕРІАЛИ ДО РЕПЕРТУАРУ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ» (З ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ)

За матеріалами картотеки відомого книгознавця С. Й. Петрова (1917–1974) Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського видає бібліографічний покажчик «Книга в Україні. 1861–1917: Матеріали до репертуару української книги». У статті проаналізовано напрями роботи відділу національної бібліографії бібліотеки зі створення покажчика.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, національна бібліографія України, ретроспективна національна бібліографія, Український бібліографічний репертуар, україномовна книга, російськомовна книга, українське книгознавство.

Результатом роботи відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у галузі ретроспективної національної бібліографії є послідовне видання в серії «Національна бібліографія України» низки посібників Українського бібліографічного репертуару та фундаментальних науково-бібліографічних видань. Зокрема, за матеріалами картотеки відомого книгознавця С. Й. Петрова видається покажчик «Книга в Україні. 1861–1917: Матеріали до репертуару української книги» [1].

Видання хронологічно продовжує працю С. Й. Петрова «Книги громадянського друку, видані на Україні, XVIII – перша половина XIX ст.: Каталог» (1971) [2]. Як відомо, упродовж багатьох років в Україні спроби створення Українського бібліографічного репертуару залишалися марними, частково цей задум було реалізовано в покажчику С. Й. Петрова. Ще за радянських часів каталог «Книги громадянського друку, видані на Україні, XVIII – перша половина XIX ст.» розглядався як одна з перших спроб створення зведеного репертуару книжкової продукції, виданої в Україні в дореволюційний період [3].

Каталог містить відомості про книги з різних галузей знань і бібліографічний опис майже 2 тис. книг українською та російською

мовами, виданих на території України (у межах адміністративного поділу УРСР), надрукованих гражданським шрифтом у 1765–1860 рр.

Побудовано каталог за алфавітом прізвищ авторів та назв творів. Він містить близько 2 тис. записів, які доповнені примітками, що розкривають зміст збірників, та анотаціями оціночного характеру. Майже всі представлені в каталозі видання – бібліографічна рідкість. Основна частина книг, включених до каталогу, переглянута *de visu*. Особливості окремих видань відзначені в анотаціях. Описи книг, які укладачеві не вдалося розшукати в бібліотеках, подано з посиланням на бібліографічні або архівні джерела. Це видання має у своєму складі допоміжні покажчики: іменний (містить прізвища авторів, перекладачів, видавців), систематичний, хронологічний, покажчик міст та друкарень; додається список бібліографічних джерел, використаних у виданні. Каталог має певні прогалини, зокрема, у відображенні видавничої продукції губернських та приватних друкарень.

Самостійне наукове значення має вступна стаття С. Й. Петрова «З історії виникнення й розвитку гражданського книгодрукування на Україні», у якій зібрано й узагальнено фактичний матеріал, що характеризує особливості книгодрукування в Україні [4]. Цікавими є й додатки до каталогу. Вони вводять у науковий обіг виявлені в архівах матеріали.

Покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» будується за територіальним і мовним принципами – містить видання, які були надруковані українською та російською мовами в межах сучасної території України з 1861 по 1917 р. Частина матеріалів переглянута *de visu*, опис інших уточнюється за бібліографічними джерелами.

Видання покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» стало можливим завдяки зусиллям С. С. Петрова (сина С. Й. Петрова), який разом з батьком працював над створенням картотеки.

С. С. Петров досліджує історію Києва, є членом ради Київської міської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, автор праць «Оборонні споруди Києва Х–ХІХ ст. за рукописними і друкованими джерелами» (К., 1995), «Книжкова справа в Києві. 1861–1917» (К., 2002), «Книга в Україні, 1861–1917: Матеріали до репертуару української книги. Вип. 1–15», (К., 1996–2012), «Київ: Погляд крізь століття» (К., 2010), «Оборонні споруди Києва Х–ХІХ ст. у контексті історії міста і загального розвитку військово-фортифікаційної справи» (К., 2012) [5]. У 2004 р. С. С. Петров захистив дисертацію на тему: «Видавнича справа в Києві, друга половина ХІХ – початок ХХ ст.» [6].

Видання покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» було розпочато

через 22 роки після смерті С. Й. Петрова. У 1996 р. за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» було видано перший випуск [7]. Із 1999 р. покажчик видає Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Бібліографічна редакція здійснюється у відділі національної бібліографії бібліотеки.

Як уже зазначалося, основу покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» становлять матеріали картотеки, що була створена впродовж 1971–1974 рр. під керівництвом С. Й. Петрова, автора бібліографічних праць «Книги гражданской печати XVIII века: каталог книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке УССР» (К., 1956), «Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.» (К., 1958), «Книги первой четверти XIX в.: Каталог книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке Украинской ССР» (К., 1961), «Книги гражданского друку, видані на Україні. XVIII – перша половина XIX ст.» (Х., 1971) та ін. [8].

Формуючи картотеку, укладачі вивчали різні джерела: органи офіційної бібліографічної реєстрації Російської імперії, карткові та друковані каталоги бібліотек, бібліографічні покажчики. Найважливіші з яких: «Книжная летопись» (М, 1907–1917), «Список книг, вышедших в России» (СПб., 1884–1907), «Указатель по делам печати» (СПб., 1872–1878); «Книжный вестник» (СПб., 1861–1915); каталоги провідних бібліотек – Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР (НБУВ), Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Історичної бібліотеки УРСР (Державна історична бібліотека України), Республіканської бібліотеки ім. КППС (Національна парламентська бібліотека України), Державної бібліотеки ім. В. І. Леніна в Москві та Державної публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна в Ленінграді (раніше) (Російська національна та Російська державна бібліотеки); бібліографічні покажчики – «Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798–1883)» М. Комарова, «Галицко-русская библиография XIX столетия. 1801–1886. Т. 1–2», «Українська бібліографія Австро-Угорщини. 1887–1893 рр.» І. Левицького, «Книги Української РСР. 1917–1923» (Х., 1959), «Книги УРСР. 1917–1923: Книги з архівного фонду ДПБ АН УРСР, які відсутні в рукопису Книжкової палати» (К., 1963) тощо. Означені посібники, створені в різні часи й з різною метою, вельми різняться між собою за змістом, структурою, якістю.

Однак картотека покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» створювалася не лише за означеними бібліографічними джерелами. Укладачі також переглянули значну кількість каталогів книгарень, видавництва,

матеріалів календарів, довідників. У результаті картотека сягнула 80 тис. бібліографічних записів.

Видання «Книга в Україні. 1861–1917» планувалося з початку як публікація картотеки С. Й. Петрова, але з часом вийшло за означені межі. У процесі роботи з'ясувалося, що картотека потребує доповнень, адже, як відомо, з певних причин до неї не було включено багато видань, вилучених із загального обігу, релігійну літературу тощо. Недостатньо повно в картотеці представлені й україномовні видання. Цілком зрозуміло, що без цих та інших видань покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» був би науково неповноцінним, не мав би науково-інформаційної цінності.

Крім того, під час звірки картотеки з бібліографічними покажчиками велику кількість видань довелося вилучити: дублети (при розписуванні різних бібліографічних джерел одне й те саме видання потрапляло до картотеки в різних варіантах бібліографічного опису); праці, що побачили світ за межами державних кордонів України (Росія, Польща та ін.); видані поза означеними хронологічними межами, тобто до 1861 р. й після 1917 р. (до картотеки ввійшло чимало книг без року видання); альбоми, ноти, листівки, відривні календарі тощо.

З метою зробити покажчик максимально повним колективом була проведена науково-пошукова робота з виявлення, аналізу та опрацювання бібліографічних джерел, включаючи інформаційно-бібліографічні ресурси Інтернету [9], які містять видання українською та російською мовою, видані протягом 1861–1917 рр. у державних кордонах сучасної України.

Ідеться, зокрема, про електронний ресурс, створений у відділі національної бібліографії НБУВ, «Міжнародний зведений каталог-репертуар україномовної книги 1798–1923 рр.». Він містить бібліографічні описи україномовних книг, які були надруковані в Україні та за її межами з 1798 по 1923 р. [10]. Каталог-репертуар відображає україномовну книгу, яка зберігається у фондах провідних бібліотек та музеїв України й зарубіжних країн, а також видання, що не збереглися і відомі тільки за бібліографічними джерелами.

«Міжнародний зведений каталог-репертуар україномовної книги 1798–1923 рр.» репрезентує фонди україномовної книги, бібліотек загальнодержавного значення, обласних універсальних наукових бібліотек, бібліотек науково-дослідних інститутів Національної академії наук, обласних краєзнавчих музеїв України та зарубіжних країн. Зокрема, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Львівської національної наукової

бібліотеки ім. В. Стефаніка, Державної історичної бібліотеки України, Книжкової палати України ім. І. Федорова, Національної бібліотеки Білорусі, Російської національної та Російської державної бібліотек, Народної бібліотеки Чеської Республіки, Бостонської публічної бібліотеки, Бібліотеки Конгресу США та ін.

«Міжнародний зведений каталог-репертуар україномовної книги 1798–1923 рр.» – найповніший інформаційний ресурс, який налічує понад 25 тис. бібліографічних описів україномовних видань, виданих у 30 країнах світу.

Авторським колективом також активно опрацьовується й електронний «Зведений каталог російської книги XIX ст. (1826–1917)», який містить 530 тис. бібліографічних описів російськомовних книг, що зберігаються в шести провідних бібліотеках Росії: Російській державній бібліотеці, Російській національній бібліотеці, Бібліотеці Російської академії наук, Державній публічній історичній бібліотеці Росії, Науковій бібліотеці Московського державного університету ім. М. Ломоносова, Науковій бібліотеці ім. М. Горького Санкт-Петербурзького державного університету. Цей каталог містить книги, видані російською мовою в Росії та за кордоном, зокрема і в Україні, з 1826 по 1917 р. [11].

Переглядається також сканований генеральний алфавітний каталог книг російською мовою 1725–1998 рр. Російської національної бібліотеки, який містить 7 млн бібліографічних описів книг, періодичних видань (окрім газет), образотворчих видань, авторефератів дисертацій та ін. [12]. Він містить значний масив російськомовних видань, надрукованих в Україні впродовж 1861–1917 рр. Особливо цінним є те, що каталог подає детальний бібліографічний опис видань.

Під час підготовки кожного випуску покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» проводиться звірка робочої картотеки і з друкованими бібліографічними покажчиками – універсальними бібліографічними покажчиками та зведеними каталогами – «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1798–1923. Т. 1–3», «Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України. 1798–1923», «Репертуар української книги, 1798–1916: Матеріали до бібліографії» (Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка), «Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923)» (Вінниця, 2006) та ін.; покажчиками фондів галузевих бібліотек – «Українська сільськогосподарська книга з фондів ЦНСГБ УААН (1868–1917)», «Медична книга України у фондах Державної наукової медичної бібліотеки, 1841–1920» (К., 2005), «Підручники

та навчальні посібники з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського (1748–1917 pp.) для початкових та середніх навчальних закладів: Каталог» (К., 2005) та ін.; біобібліографічними покажчиками – «Микола Іванович Костомаров (1817–1885): Матеріали до бібліографії» (Чернігів, 2002), «Бібліографічний покажчик творів Миколи Івановича Костомарова» (К., 2003), «Повна бібліографія праць Івана Огієнка» (Хмельницький, 1998), «Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог: Матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини» (Львів, 2002), «А. Ю. Кримський (1889–1971): бібліогр. покажчик» (К., 1972), «Іван Петрович Крип'якевич: бібліогр. покаж.» (Львів, 1966) тощо.

Переглядаються також покажчики видань культурно-просвітніх товариств, серед яких: «Видання “Просвіт” Галичини, 1868–1938» (К., 1996), «Видання “Просвіт” Наддніпрянської України, 1906–1911» (К., 1999), «Товариство “Просвіта” у Львові: Покажчик видань, 1868–1939» (Львів, 1996), «Видавництво Mathesis (1904–1925): Матеріали до історії та каталог книг» (К., 2002) тощо.

Релігійна література відбирається за каталогами «Систематический каталог книг библиотеки Киево-Печерской лавры. Т. 1–2» (К., 1908–1912), «Систематический каталог книг на славянском и русском языках Фундаментальной библиотеки Вольнской духовной семинарии» (Почаїв, 1889), «Систематический каталог книг библиотеки высокопреосвященного Флавиана, митрополита Киевского и Галицкого» (К., 1910), «Систематический каталог книг библиотеки Киевской духовной академии. Т. 1–4» (К., 1892), «Історія Харківської єпархії: До 200-річчя заснування: бібліогр. покажч.» (Х., 1999), «Справочные издания епархий Русской православной церкви, 1861–1915: сводный каталог и указатель содержания» (СПб., 2002), «Джерела і бібліографія історії Української церкви» (Рим, 1975), «Церква на Херсонщині: наук.-допоміж. бібліогр. покажч.» (Херсон, 2003) та ін.

Ретельно вивчається прикнижна та пристатейна бібліографія, якщо вона містить книги, що досліджуються. Назвемо кілька монографічних видань: Авдеева Л. Р. «Русские мыслители: Ап. А. Григорьев, Н. Я. Данилевский, Н. Н. Страхов: Философская культурология второй половины XIX века» (М. 1992); Блажейовський Д. «Ієрархія Київської церкви (861–1996)» (Львів, 1996); Водотика С. Г. «Академік Михайло Єлисейович Слабченко: Нарис життя та творчості» (Херсон, 1998); Дениско Л. «Бібліотека Київської духовної академії (1819–1919)» (К., 2006); Ляхощкий В. П. «Просвітитель: Видавничо-редакційна діяль-

ність Івана Огієнка» (К., 2000); Малинова Г. Л., Сапожников І. В. «О. О. Рябінін-Скляревський: матеріали до біографії» (Одеса, 2000); Менжулин В. И. «Другой Сикорский: неудобные страницы истории психиатрии» (К., 2004); Мяскова Т. «Бібліотека імператорського університету Св. Володимира: з історії комплектування (1834–1927 рр.)» (К., 2005); Непомнящий А. А. «Записки путешественников и путеводители в развитии исторического краеведения Крыма (последняя треть XVIII – начало XX века)» (К., 1999) тощо.

У зв'язку з тим, що робота над картотекою розпочалася ще до виходу нового ДСТУ, бібліографічна редакція здійснюється згідно з методичними рішеннями, в основу яких покладено ГОСТ 7.1–84 «Библиографическое описание документов. Общие требования и правила составления», що зумовлено прагненням укладачів зберегти загальну структуру бібліографічних записів для даного багатотомного бібліографічного видання цілком.

Бібліографічний опис містить основні елементи: прізвище та ініціали автора, назву книги, відповідальність, основні відомості про видання, місце видання, видавництво, друкарню, рік видання, кількість сторінок, формат, серію, примітки, специфікацію.

Область приміток вміщує додаткову інформацію про книгу, яка не була наведена в основному описі. У примітках подається інформація про окремі відбитки з періодичних видань та збірників праць; про паралельні назви іноземними мовами; особливості видання (наприклад, літографічне видання); про особливості розповсюдження та використання (на правах рукопису, для службового користування). До приміток заносяться й різничитання між титульною сторінкою та заголовком на обкладинці видання.

У бібліографічному описі подано формат видання, що, як відомо, не є обов'язковим елементом згідно із сучасними правилами. Але, на думку укладачів, це важливий елемент книгознавчої характеристики видання, необхідний у пошуковій роботі. Багатотомні та продовжувані видання представлені в покажчику за зведеним бібліографічним описом.

Бібліографічні описи подано за алфавітом прізвищ авторів та назв творів. Перевидання творів одного автора подаються за хронологією видань. Прізвища – за сучасною орфографією. Бібліографічні описи всіх випусків мають наскрізну нумерацію.

При науково-бібліографічній редакції картотеки й наповненні електронної бази з'ясовуються відсутні та уточнюються окремі елементи бібліографічного опису, а саме: авторство, рік, місце видання,

видавництво та друкарня; розкриваються псевдоніми та криптоніми, проводиться уніфікація прізвищ та ініціалів авторів, по змозі розкриваються обидва ініціали. Неможливість уточнення окремих елементів опису змушує подавати запис так, як його подає картка.

Псевдоніми та криптоніми розкриваються за спеціальними словниками, енциклопедіями, довідковими виданнями, зокрема, Дей О. І. «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)» (К., 1969), Масанов И. Ф. «Словарь псевдонимов. Т. 1–4» (М., 1956–1960), Тулуб О. «Словник псевдонімів українських письменників» (К., 1928), Еппель В. «Нові матеріали до словника українських псевдонімів» (К., 1999) тощо. На жаль, означені видання не дають відповіді на значну кількість питань, що постають перед укладачами. Псевдоніми та криптоніми, які вдалося розкрити, супроводжуються посиланням на справжнє прізвище автора.

В особливо складних випадках вивчаються біографії та встановлюються роки життя персоналій. Це стосується насамперед авторів з однаковими прізвищами та ініціалами. Наприклад, у картотеці представлені праці М. М. Страхова. Після ретельного вивчення довідкових, бібліографічних джерел з'ясувалося, що в картотеці представлені праці двох авторів – філософа, літературного критика й публіциста Страхова Миколи Миколайовича (1828–1896) і викладача Харківської духовної семінарії Страхова Миколи Миколайовича (1852–?). У таких випадках у бібліографічному описі після прізвищ та ініціалів у дужках подаються роки життя авторів.

Покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» формується на основі електронної бази даних (БД), яка включає відповідні поля, до яких заносяться елементи бібліографічного опису. Комп'ютерна технологія дає змогу змінювати, доповнювати текст, створювати допоміжні покажчики, здійснювати швидкий пошук за будь-якими елементами бібліографічного опису. Наявність електронної версії покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» надасть можливість вільного доступу до інформації національного значення громадянам країни та зарубіжним користувачам.

Характеризуючи покажчик «Книга в Україні. 1861–1917», можна провести певні паралелі з «Репертуаром української книги. 1789–1916», який видала Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. На нашу думку, у покажчиках «Книга в Україні. 1861–1917» і «Репертуар української книги. 1789–1916» простежуються два різні підходи, які, безумовно, мають право на існування, до розуміння й використання наукової спадщини бібліографів, книгознавців минулого.

«Репертуар української книги. 1789–1916» – це публікація картотеки української книги 1798–1916 рр., створеної у 1945–1948 рр. академічними

бібліотеками Києва і Львова під керівництвом Ю. Меженка. Фахівці бібліотеки розглядали картотеку як архівний документ, готуючи її до друку, і тому не звіряли описів з оригіналами, не проводили ґрунтовних бібліографічних розшуків. Тому у виданні здійснено мінімальну бібліографічну редакцію, повністю збережено правопис, вжитий у відповідних бібліографічних джерелах, які розписані в картотеці, включено всі описані видання (за винятком дублетів) без уваги на точність та повноту опису. У картках повторюються неточності й помилки, які є в джерелах. Їх не вдалося повністю уникнути у виданні. Лише в окремих випадках, коли були великі розбіжності в описах дублетів, проводилися бібліографічні розшуки шляхом звірки карток з розписаними бібліографічними джерелами або за каталогом Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, про що йдеться в примітках до відповідних позицій, позначених астериском [13].

І все ж таки хочеться висловити щиру вдячність нашим львівським колегам за це видання. «Репертуар української книги. 1798–1916» є одним з вагомих джерел у роботі з підготовки до друку покажчика «Книга в Україні. 1861–1917». Репертуар містить великий масив видань значного хронологічного періоду – архівна картотека нараховує приблизно 25 тис. назв, що становить 30–35 тис. карток. Причому містить видання, які не збереглися в бібліотеках України, а відомі тільки за бібліографічними джерелами. Подано посилання на бібліографічні джерела, за якими, у разі потреби, можна зробити необхідні уточнення.

Залишена нам у спадок картотека – незакінчений науковий доробок відомого книгознавця Степана Йосиповича Петрова. У процесі роботи над покажчиком «Книга в Україні. 1861–1917», як уже зазначалося, проводиться науково-бібліографічна редакція й одночасно доповнення виданнями, які не були включені до картотеки, а також виданнями, відсутніми в уже надрукованих випусках покажчика. Створено картотеку таких видань, вона містить близько 3 тис. бібліографічних карток. Доповнення та уточнення, виявлені в процесі роботи, будуть включені до окремих додаткових випусків покажчика після завершення видання. Таким чином науковий доробок С. Й. Петрова отримав свій подальший розвиток.

Покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» є ґрунтовною працею з розкриття репертуару вітчизняної друкованої спадщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Цей проект реалізується завдяки значній науково-дослідній роботі авторів-укладачів під час пошуку відсутніх видань та бібліографічної редакції картотеки за певними науково-методичними принципами. Науково-інформаційна значущість цієї роботи

полягає в тому, що в ній відображено величезний масив видань універсального характеру українською та російською мовами, які побачили світ упродовж 1861–197 рр. П'ятнадцять випусків покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» (літери «А – С») включають 67 308 бібліографічних описів видань. Науково-методичні аспекти створення покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» проаналізовано в публікаціях фахівців відділу національної бібліографії НБУВ [14].

Матеріали покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» дають доволі повне уявлення про стан книговидавничої діяльності в Україні у другій половині XIX – початку XX ст., створюють надійне підґрунтя для книгознавчих, бібліографознавчих та інших наукових досліджень. Так, матеріали покажчика є важливою частиною джерелознавчої бази дисертаційних досліджень Т. Р. Кароєвої «Книговидавничка справа Поділля: тенденції розвитку (друга половина XIX – початок 30-х років XX ст.)», І. Г. Лиханової «Розвиток концепції національної бібліографії України у XX ст.» [15] та ін.

Джерельну базу дослідження С. С. Петрова «Книжкова справа в Києві. 1861–1917» становлять опубліковані й неопубліковані матеріали покажчика «Книга в Україні. 1861–1917», у створенні та випуску якого бере участь автор, що дало можливість оприлюднити певні статистичні дані в галузі книговидавництва, зроблені на основі зазначеної праці [16].

Матеріали покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» використовуються інформаційними центрами держави, бібліотеками різних відомств під час підготовки різножанрових бібліографічних покажчиків, зокрема «Видавництво Mathesis (1904–1925): Матеріали до історії та каталог книг» [17], «Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923)» [18], «Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель: до 155-річчя від дня народження: бібліогр. покажч.» [19], «Михайло Драгоманов: Бібліографія (1861–2011)» [20] тощо.

Розпочату С. Й. Петровим ще у 1970-ті роки таку важливу працю зі створення репертуару національної книги продовжують сучасні фахівці. Можна сказати, що робота колективу відділу національної бібліографії НБУВ зі створення покажчика «Книга в Україні. 1861–1917» ілюструє вислів відомого російського вченого Є. К. Соколинського [21] про те, що «процесс создания репертуара – это спиралевидное движение, с возвращением к уже сделанному на следующем витке развития, постоянным усложнением и корректировкой задач. Подготовка национальной библиографии – бесконечное наложение новой информации на прежнюю» [22].

Звичайно, покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» не претендує на вичерпну повноту. Це пов'язано насамперед зі складністю роботи та значним обсягом видання. Як уже зазначалося, обсяг картотеки становить понад 80 тис. бібліографічних записів. Бібліографічне опрацювання такої кількості видань, звіряння картотеки з бібліографічними покажчиками та каталогами, виявлення пропущених видань потребують напруженої праці та часу. Кожного року подається до друку два випуски покажчика «Книга в Україні. 1861–1917». Завершити видання планується орієнтовно через п'ять років.

Список використаних джерел

1. *Лиханова І. Г.* Внесок С. Й. Петрова (1917–1974) у створення Українського бібліографічного репертуару / І. Г. Лиханова // *Наук. пр. НБУВ ім. В. І. Вернадського*. Вип. 28. – 2010. – С. 565–574; *Пашкова В. С.* «Ваш каталог стане настільною книгою» / В. С. Пашкова // *Бібл. вісн.* – 1993. – № 3–4. – С. 69–72; У вінок пам'яті улюбленого педагога С. Й. Петрова (1917–1974): До 80-річчя з дня народження // *Вісн. Кн. палати.* – 1997. – № 6. – С. 30–31; *Петров С. С.* Історія видання «Книга в Україні. 1861–1917 : матеріали до репертуару української книги / С. С. Петров // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 13. – 2004. – С. 197–207; *Петров С. С.* Книга в Україні. 1861–1917: (бібліогр. покажч.). Вип. «А» / С. С. Петров // *Друкарство.* – № 2. – С. 25; *Петров С. С.* Передмова // *Книга в Україні: Друга половина ХІХ – початок ХХ ст. (1861–1917) : бібліогр. покажч.* Вип. 1 / уклад. : С. Й. Петров, С. С. Петров. – К., 1996. – С. 3–7.

2. *Книги громадянського друку, видані на Україні: ХVІІІ – перша половина ХІХ ст. : каталог / склав С. Й. Петров.* – Х., 1971. – 296 с.

3. *Українська радянська бібліографія / за ред. Ф. К. Сарани і Д. Д. Тараманова.* – К. : Вища школа, 1980. – С. 178; *Бабич В. С.* Бібліографічні джерела українознавства / В. С. Бабич. – *Вісн. Кн. палати.* – 2000. – № 10. – С. 11–15.

4. *Петров С. Й.* З історії виникнення та розвитку громадянського книгодрукування на Україні // *Книги громадянського друку, видані на Україні: ХVІІІ – перша половина ХІХ ст. : каталог / склав С. Й. Петров.* – Х. : Вид-во Кн. палати УРСР, 1971. – С. 38.

5. *Петров С. С.* Книжкова справа в Києві. 1861–1917 / С. С. Петров. – К. : ТОВ «УВПК “ЕксОб”», 2002. – 344 с.; *Петров С. С.* Київ: Погляд крізь століття / С. С. Петров. – К. : ВПК «Експрес-Поліграф», 2010. – 392 с.; *Петров С.* Оборонні споруди Києва Х–ХІХ ст. у контексті історії міста

і загального розвитку військово-фортифікаційної справи / С. Петров. – К. : «ВПК “Експрес-Поліграф”», 2012. – 448 с.

6. *Петров С. С.* Видавнича справа в Києві (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. С. Петров. – К., 2004. – 20 с.

7. *Патока В.* Бібліографічний покажчик [С. И. Петров, С. С. Петров «Книга в Україні. 1861–1917»] / В. Патока // Вісн. Кн. палати. – 1996. – № 4. – С. 28–29.

8. *Петров С. О.* Книги гражданской печати XVIII века : каталог книг, хранящихся в Гос. публич. б-ке УССР / С. О. Петров. – К. : Изд-во АН УССР, 1956. – 302 с.; Петров С. О. Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.: описание книг, хранящихся в Гос. публич. б-ке УССР / Петров С. О., Бирюк Я. Д., Золотарь Т. П. ; отв. ред. П. Н. Попов. – К. : Изд-во АН УССР, 1958. – 264 с.; Петров С. О. Книги первой четверти XIX века : каталог книг, хранящихся в Гос. публич. б-ке УССР / С. О. Петров. – К. : Изд-во АН УССР, 1961. – 400 с.

9. Основы информационного поиска. Библиографические ресурсы Интернет [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.home-edu.ru/user/uatml/00000123/info_poisk /3/3_ 2.html. – Загл. с экрана.; Левин Г. Л. Ретроспективная национальная библиография в системе электронных ресурсов национальных библиотек / Г. Л. Левин // Библиография в современной электронной среде : (материалы семинара). – М. : Пашков дом, 2005. – С. 8–16; Степанов В. К. Применение Интернета в профессиональной информационной деятельности / Степанов В. К. – М. : Изд-во ФАИР, 2009. – 304 с.; Копанева В. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : [монографія] / В. Копанева ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

10. Міжнародний зведений каталог-репертуар україномовної книги 1789–1913 [Електронний ресурс] : 25 934 бібліограф. записи. – Режим доступу: локальний ресурс. – Назва з екрана.

11. Электронный сводный каталог русской книги XIX века [1826–1917 гг.] [Электронный ресурс] / РГБ, РНБ, ЗАО «Электронный архив». – Режим доступа: <http://www.biblio.ru/svkiyogin.htm>. – Загл. с экрана.

12. Генеральный алфавитный каталог книг на русском языке (1725–1998) [Электронный ресурс] / РНБ. – Режим доступа: – <http://www.nlr.ru/poisk/index.html#8>. – Загл. с экрана.

13. Репертуар української книги, 1798–1916 : матеріали до бібліографії [у 9-ти т.] / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника ; упоряд. Л. І. Ільницька, О. І. Хміль ; наук. ред. Я. Р. Дашкевич. – Л., 1995–2005. –

Т. 1–9; Льницька Л. Від упорядника / Л. Льницька // Репертуар української книги, 1798–1916 : матеріали до бібліографії. Т. 1. – Л., 1995. – С. 19–23.

14. *Петров С. С.* Передмова // Книга в Україні: Друга половина XIX – початок XX ст. (1861–1917) : бібліогр. покажч. Вип. 1 / уклад. : С. Й. Петров, С. С. Петров. – К., 1996. – С. 3–7; Петров С. С. Книга в Україні, 1861–1917 : (бібліогр. покажч.) Вип. «А» / С. С. Петров // Друкарство. – 1998. – № 2. – С. 25; Петров С. С. Історія видання «Книга в Україні. 1861–1917 : матеріали до репертуару української книги» / С. С. Петров // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 13. – 2004. – С. 197–207; Лиханова І. Створення Українського бібліографічного репертуару / І. Лиханова // Київ, старовина. – 2005. – № 1. – С. 128–146; Лиханова І. Бібліографічний покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» : інформаційні матеріали до Українського бібліографічного репертуару / І. Лиханова, В. Гоїнець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 16. – К., 2006. – С. 341–353; Лиханова І. Бібліографічний покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» : метод. аспекти створення / І. Лиханова, В. Гоїнець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 19. – К., 2007. – С. 372–380; Лиханова І. Бібліографічний покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» як складова Українського бібліографічного репертуару / І. Лиханова // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2007. – Вип. 11. – С. 214–225; Лиханова І. Внесок С. Й. Петрова (1917–1974) у створення Українського бібліографічного репертуару / І. Лиханова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 28. – 2010. – С. 565–574; Лиханова І. Джерельна база покажчика «Книга в Україні. 1861–1917: матеріали до репертуару української книги» / І. Лиханова // Бібл. вісн. – 2011. – № 3. – С. 16–25; Омельчук В. Національна бібліографія України – пріоритетний напрям наукової діяльності Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського / В. Омельчук, Д. Устиновський // Бібл. вісн. – 2011. – № 2. – С. 3–7; Устиновський Д. В. Развитие историко-библиографических исследований в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского / Д. В. Устиновский // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2010. – Вып. 8. – С. 356–368.

15. *Каросва Т. Р.* Книговидавнича справа Поділля: тенденції розвитку (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. : спец. 07.00.08 / Т. Р. Каросва ; Київський держ. ун-т культури і мистецтв. – К., 2004; Лиханова І. Г. Розвиток концепції національної бібліографії України у XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук. / І. Г. Лиханова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – 20 с.

16. *Петров С. С.* Книжкова справа в Києві. 1861–1917 / С. С. Петров. – К. : ТОВ «УВПК “ЕксОб”», 2002. – 344 с.; Петров С. С. Видавнича справа в Києві (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. С. Петров. – К., 2004. – 20 с.

17. Видавництво Mathesis (1904–1925) : матеріали до історії та каталог книг / М-во культури і мистецтв України, Одеська держ. наук. б-ка ім. М. Горького ; авт.-упоряд. І. Є. Рікун. – К. : Кн. палата України, 2002. – 60 с.

18. Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923) : бібліогр. посіб. / уклад. Т. Р. Соломонова ; Вінницький Держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Вінниця, 2006. – 352 с.

19. Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітител: до 155-річчя від дня народження : бібліогр. покажч. / Держ. наук. пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського, Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя ; упоряд. А. М. Доркєну та ін. ; наук. ред. П. І. Рогова, А. М. Доркєну ; авт. вступ. ст. Є. І. Коваленко. – К. : Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2010. – 175 с. – («Видатні педагоги світу», Вип. 6).

20. Михайло Драгоманов: Бібліографія (1861–2011) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук. б-ка ім. М. Максимовича ; упоряд. : Короткий В. А. (кер. авт. кол.) та ін. ; редкол. Гриценко І. С. (голова) та ін. – Дрогобич : Коло, 2011. – 740 с.

21. *Соколинский Е. К.* Ю. А. Меженко: библиограф на ветрах истории / Е. К. Соколинский. – СПб. : Изд-во Рос. нац. б-ки, 1998. – 248 с.; Соколинский Е. К. Проблемы национальных репертуаров печати и сводных каталогов Российской Федерации / Е. К. Соколинский. – СПб. : Изд-во Рос. нац. б-ки, 2007. – 400 с.

22. *Соколинский Е. К.* Сводные каталоги как основная форма национального репертуара печати Российской Федерации : автореф. дис. ... на степень д-ра пед. наук / Е. К. Соколинский ; Рос. нац. б-ка. – СПб., 2008. – С. 13.

УДК 351.9:94(477):050(043.3/.5)

Олена Пастушенко,

голов. спеціаліст департаменту атестації кадрів МОН України,
канд. філол. наук

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ В СУЧАСНИХ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В УКРАЇНІ

Розглянуто коло дисертаційних досліджень, де піднімалися питання щодо історії національної періодичної преси на різних етапах розвитку в XIX–XX ст., її ролі, функцій, внеску в розвиток суспільно-політичних та культурних питань розвитку державної ідеології та державотворчих процесів.

Ключові слова: українська преса, державотворення України, історичні джерела державності, періодичні видання України.

За останні 20 років в Україні почався процес активного вивчення історії національної періодичної преси, її ролі, функцій, внеску в розвиток суспільно-політичних та культурних питань розвитку державної ідеології та державотворчих процесів, як у ретроспективі, так і в сучасному державотворенні України. Однак, і сьогодні відсутнє наукове узагальнення основних тенденцій вивчення ролі сучасних досліджень преси в історіографічному аспекті, що визначає новизну запропонованої наукової розвідки.

Разом з тим актуальність таких досліджень визначається не лише значною роллю преси в суспільно-комунікаційних процесах, а й необхідністю координації та розвитку пресознавчих досліджень в Україні, потребами наукового осмислення її подальшого розвитку, оскільки проблематика дисертаційних досліджень висвітлює найбільш актуальні та соціально гострі питання історії та сучасного стану газетної періодики.

Мета й завдання статті полягають у тому, щоб встановити загальні напрями та дисертаційну проблематику основного кола пресознавчих досліджень, з'ясувати бібліографічний аспект питання, а також провести загальний огляд дисертаційних праць з названої проблеми – преса та питання державотворення в Україні.

У дисертаційних дослідженнях розглядалися такі аспекти, як види та типи видань, жанрові та публіцистичні особливості, політична

та культурна спрямованість, редакції та особи, які займалися виданням преси, чинники, що впливали на існування та розвиток преси тощо. Історія преси як діючого засобу формування державного менталітету, розвитку національно-культурного руху стала помітним об'єктом дисертаційних досліджень, як історичних, так і філологічних.

Зрозуміло, що періодизація історії преси тісно пов'язана з історичною періодизацією, що об'єктивно відображає суспільні процеси кінця XIX – XX ст. Так, комплекси дисертацій присвячені таким періодам, що були однобічно висвітлені в радянській історіографії або взагалі не вивчалися, зокрема:

- періоду XIX – початку XX ст. – пресі як джерелу вивчення національно-культурної політики та національно-культурного руху;

- періоду 1905–1914 рр., коли преса здійснювала пропаганду національно-культурного руху та відстоювала національні інтереси українства;

- періоду Української революції 1917–1920 рр. та національно-визвольної боротьби за Українську державу, коли почалося державне будівництво, а питання державотворення набули реальної гостроти в умовах діяльності різних урядів;

- 1920–1930-х рр. XX ст., коли велася боротьба з натиском радянської ідеологічної системи та репресивною політикою, а також упроваджувалися ідеї радянського державного будівництва;

- 1941–1945 рр. – періоду війни та нацистської окупації, який також у радянські часи характеризувався суб'єктивним аналізом історії преси, у цей період національна преса також публікувала статті.

Сучасний період (преса політичних партій, засобів масової інформації новітньої України, роль преси в державотворчих процесах періоду незалежності та її функції є об'єктом політологічних, філологічних та історичних досліджень).

Серед праць, присвячених великим хронологічним періодам, що торкаються різних етапів діяльності преси, слід відзначити докторську дисертацію із соціальних комунікацій І. З. Павлюка, яка охоплює легальну пресу всього періоду 1917–2000 рр. і присвячена таким регіонам, як Волинь, Полісся, Холмщина та Підляшшя (2009) [18], де комплексно досліджено українськомовну легальну пресу цих історичних місцевостей на різних етапах у контексті загальносвітових історичних процесів XX ст.: 1917–1939 рр. (у складі Російської імперії та з 1921 р. – Польської Республіки); 1939–1941 рр., 1941–1944 рр. (насамперед окупаційну пресу періоду Генеральної губернії та рейхскомісаріату), 1944–1990 рр., а також 1990–2000 рр. – періоду формування незалежної України у зіставленні

з радянською пресою в складі УРСР. Показано близькість демократичних моделей розвитку преси в дорадянський період та в часи незалежності, а форми існування окупаційної преси описано як реалізацію тоталітарного архетипу з домінуванням інтересів ідеологічної системи над духовними інтересами особистості. До наукового обігу залучено 424 часописи та тисячі імен учасників творення інформаційно-комунікаційного простору періодичної преси.

У дослідженні О. Ф. Коновця на звання доктора історичних наук визначено склад та джерельну значущість періодичної преси України XIX – першої третини XX ст., розглянуто, серед інших, питання боротьби науково-просвітницької преси за формування національної свідомості українців, напрями просвітництва народу, національну культуру та окрему державність, діячів науки та культури, які закладали засади розвитку української преси [12].

Фундаментально досліджувалася джерельна цінність різних видів та напрямів періодичної преси періоду другої половина XIX – першої чверті XX ст. І. В. Крупським у докторській дисертації в галузі історичних наук, де висвітлено процеси боротьби за Українську державу, розвиток ідей, підходів різних політичних сил, подано характеристику процесів трансформації ідей від автономії до незалежності [14].

Дисертація М. М. Романюка присвячена українській пресі Північної Буковини як джерелу вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940) за умов австрійського панування та румунської окупації краю (2000), що розглядає питання виникнення українських суспільних течій та політичних партій, їх програмні вимоги, ставлення Австро-угорської монархії (1870–1918) та королівської Румунії (1918–1940) до національної преси, про висвітлення економічного, суспільно-політичного та культурного життя краю та формування національної свідомості українців, згуртування народних мас навколо ідеї створення окремого українського автономного краю та проголошення незалежної держави, утвердження державницьких ідей [24].

Особливості становлення, функціонування й основних тенденцій розвитку преси Луганщини 1917–1938 рр. у контексті суспільно-політичних подій краю розглянуто в кандидатській дисертації із соціальних комунікацій К. М. Ульянової, яка проаналізувала передумови виникнення та становлення типу «партійно-радянської» преси з урахуванням специфіки регіональних і загальноукраїнських факторів, становлення радянських державних підходів до ролі преси, ролі окремих осіб у цьому процесі [28].

Ряд дисертацій присвячено питанням розвитку української преси

другої половини XIX – початку XX ст. як чинника формування національної свідомості та утвердження національної ідеї українців та боротьби за автономію України, реформування виборчого законодавства в умовах відсутності української незалежної держави, розвиток національно-визвольного руху, зокрема в праці О. А. Яцини – про роль преси у національно-культурному русі 1907–1914 рр. [32], О. М. Хімяк – про роль преси Галичини XIX – початку XX ст. [29]; Н. П. Олешко – національно-визвольний рух у Галичині на початку XX ст. та українська преса Наддніпрянської України [17]; газети «Громадська думка»/«Рада» (1905–1914) як першої щоденної україномовної газети Наддніпрянської України [9]; утвердження національної ідеї захищених на звання кандидатів історичних та філологічних наук.

Слід згадати й дослідження Ю. М. Половинчак, яка присвятила дисертацію боротьбі газети «Киевлянин», що відображала позицію представників монархічно налаштованих кіл, з українством наприкінці XIX – початку XX ст., у т. ч. в питаннях державної політики [22].

Найбільш активно питання ролі преси в українському державотворенні досліджувалися в період 1917–1920 рр.

Серед дисертацій, присвячених цьому періоду, найбільш фундаментальними є дослідження Г. Я. Рудого, С. П. Сегеди, О. В. Богуславського, В. В. Гутковського, О. В. Пархітька, Д. В. Будкова, П. І. Губи.

Г. Я. Рудий розглядав періодику України як об'єкт джерелознавчого дослідження української культури та масове історичне джерело (1917–1920). У дисертації показано загальні тенденції формування і функціонування газетної періодици України в період Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, УРСР, запропоновано її систематизацію і класифікацію, проаналізовано тематику й зміст опублікованих матеріалів періодичних видань, у тому числі загальні державотворчі підходи та принципи в системі духовних цінностей українського народу [25].

У дослідженні С. П. Сегеди розкрито формування типу військового видання в процесі українського державотворення 1917–1920 рр. (за матеріалами часопису «Стрілець») [26], питання української військової преси як складової інформаційного простору в реалізації ідеї державності (1917–1921) розглянуто О. П. Позняковим [21].

Дослідження О. В. Богуславського присвячено інформаційно-пресовій діяльності Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. [1]. Ним розкрито процес становлення, розбудови та функціонування урядової пропагандистсько-інформаційно-пресової служби в цей період, з'ясовано, що урядові чиновники надавали важливого значення проблемі

пропаганди української ідеї та інформаційної роботи в масах, що демонструють законодавчі акти та створення відповідних урядових структур та інфраструктури інформаційної діяльності.

Українська преса Наддніпрянщини в національно-культурному та державотворчому процесі (друга половина XIX ст. – 1920 р.) розглядалася В. В. Гутковським [6]. Висвітлено роль українських громадсько-політичних діячів у заснуванні періодичних видань, розкрито політику самодержавства і російського більшовизму щодо українських культурних та державотворчих проблем, з'ясовано основні етапи розвитку державної ідеї: від культурно-просвітньої діяльності й до вимог автономії та незалежності держави. Охарактеризовано роль преси в пробудженні нації до політичного життя, проаналізовано проблематику газетно-публіцистичних виступів, присвячених національно-культурним та державотворчим проблемам української нації.

Більш вузькі питання регіонального характеру розглянуто в дисертації О. В. Пархітька, що присвячена одеській періодичній пресі періоду визвольних змагань [19]. У ній розкрито деякі питання щодо принципової відмінності преси періоду національно-визвольних змагань від періодичних видань часів царату та радянської влади.

Не були забуті й аспекти міжнародної діяльності Української держави цього періоду в працях Д. В. Будкова, що присвячені міжнародно-інформаційній діяльності Української держави 1917–1923 рр. [2], де спеціально проаналізовано пресу діяльності різних типів української державності у 1917–1923 рр. – Центральної Ради Української Народної Республіки, Української Держави Гетьмана П. Скоропадського, радянської України (УСРР), Державного центру УНР в еміграції, показаний процес відродження національної державності, прагнення України встановити свій статус на міжнародній арені, сприяння громадських організацій та української діаспори в міжнародно-інформаційній роботі українських урядів та дипломатичній роботі.

Тематика ролі преси як джерела дослідження українського державотворчого процесу 1917–1920 рр. продовжується в докторській дисертації П. І. Губи [5], де здійснено джерелознавчий аналіз матеріалів періодичної преси в контексті історії національно-визвольних змагань і державотворчих процесів в Україні у період 1917–1920 рр., розкрито форми, методи та засоби відображення державотворчого процесу на різних етапах української революції та тенденції становлення й розвитку газетної періодики як історичного джерела, інформаційного потенціалу для

з'ясування державницької місії Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, їхньої внутрішньої та зовнішньої політики.

Історія преси УРСР у контексті політики українізації (20–30-ті роки ХХ ст.) розкрито в дисертації О. А. Коляструк [11]. Дисертантка простежила механізми впливу преси на масову свідомість, визначила методи та способи впровадження пресою радянських стереотипів у громадську свідомість, коливання ціннісних орієнтирів у національному самоусвідомленні нації та особи, показала діяльність цензури в обмеженні друкованого слова та національної думки.

Декілька дисертацій на звання кандидата історичних наук присвячено недосліджуваним питанням періодичної преси періоду війни 1941–1945 рр. з різних ідеологічних позицій боротьби за державу. Так, у дисертації Д. М. Титаренка [27], присвяченій пресі Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичного джерела (1941–1943), розглянуто пресу Східної України періоду німецько-фашистської окупації, функціонування періодичних видань Юзівщини (Сталінщини), Ворошиловградщини та Харківщини, охарактеризовано їхні інформаційні можливості щодо висвітлення соціально-економічного стану та духовного життя регіону, підпільно-партизанського руху та ходу бойових дій на радянсько-німецькому фронті. У дисертаційному дослідженні В. А. Гедза вивчалися газети «Українське слово» та «Нове українське слово» як джерело з історії України періоду Другої світової війни (жовтень 1941 – вересень 1943) [4], у яких розкрито інформаційні можливості газет у висвітленні перебігу бойових дій на фронтах Другої світової війни, соціально-економічного стану, культурного та духовного життя регіону, показано офіційну інформацію, публіцистичні жанри, авторами яких були журналісти та письменники України, що залишилися на окупованій території.

У праці К. М. Курилишина [16], присвяченій україномовній легальній періодиці часів нацистської окупації (1939–1944), проаналізовано вплив ОУН на формування редакційної політики української легальної преси на початковому етапі війни, цензурні обмеження з боку окупаційної адміністрації, у науковий обіг уведено 365 назв легальних періодичних видань даного історичного періоду, розкрито історію створення, редакційні колективи, вплив періодики на тогочасне суспільно-політичне життя українського населення.

У дисертації В. М. Яременко розглянуто політику німецького окупаційного режиму щодо преси в рейхскомісаріаті Україна (1941–1944) [31], вивчено особливості виникнення та функціонування місцевих видавництв, рівень професійності редакторів та штатного персоналу, матері-

ально-технічне забезпечення, досліджено читаність періодики, а також пропаганди та ступінь її впливу на місцеве населення в різних питаннях, у тому числі щодо державних питань.

Доволі зрозумілим є відсутність розкриття подальшого періоду радянської преси в 50–80-х роках.

За останні роки значної уваги набули питання становлення преси та ролі сучасної преси незалежної України у формуванні державотворчих процесів.

Політологічний аспект цього процесу та державотворчі функції досліджено І. І. Паславським, який проаналізував становлення преси як активної політичної сили розбудови незалежної держави [20].

А. О. Костишева в докторській дисертації в галузі історичних наук досліджувала становлення й розвиток друкованих засобів масової інформації новітньої України (друга половина 80-х – 90-ті роки ХХ ст.) [13], охарактеризовано стан вітчизняних досліджень масової комунікації України, висвітлено процес інституалізації пресознавства, інформаційні можливості різних видів джерел та формування національного інформаційного простору новітньої України в правовому, політичному та економічному аспектах, роль політико-ідеологічних, економічних та культурних чинників у розвитку української преси, з'ясовано характер взаємодії політичної системи та системи засобів масової комунікації (ЗМК), встановлено вплив державної політики в інформаційній сфері на принципи організації процесу діяльності газет та журналів, проведено аналіз типологічних рис та структурних елементів української періодики за умов розвалу СРСР та трансформацій пострадянського суспільства, а також визначено перспективні напрями розвитку періодики України в процесі розбудови інформаційного суспільства.

Комплексне дослідження всеукраїнської загальнополітичної газети як типу друкованого видання суверенної України на прикладі газет «День», «Дзеркало тижня», «Молодь України», «2000», «Киевский телеграф» у період 1998–2006 рр. у контексті утвердження суспільної моралі в Україні вивчала О. І. Ильченко [7], визначено їх головні тематичні тенденції, пріоритетність, жанрові особливості журналістських виступів, систем рубрикацій газет, вказано частоту публікацій морально-виховного змісту, вимоги до написання публікацій, морально-етичну тематику опитування для соціологічних служб газет тощо.

Окрему групу становлять дисертації, що присвячувалися міжнародним аспектам існування незалежної України. Так, у дисертації

В. В. Поплавської висвітлюються тенденції та перспективи євроінтеграційних процесів у газетній періодиці України та Польщі [23], розглянуто процес формування стратегічного партнерства в об'єднаній Європі та наголошено на провідному значенні мас-медіа в його реалізації, оскільки за умов стрімкої глобалізації саме засоби масової інформації дедалі більше впливають на розвиток національної політики держав, показано процес переходу до інформаційного суспільства та комунікаційних технологій, транскордонних каналів комунікації, медіалізації суспільного життя.

Український медійний дискурс 2000-х років з погляду творених і підтримуваних у ньому ідентичностей, ідеологій і владних відносин досліджував у докторській дисертації в галузі політології В. М. Кулик [15]. Ним проведено огляд жанрово-тематичної структури й ідеологічних ефектів дискурсу популярних газет і телеканалів, розглянуто окремі тематично окреслені дискурсивні практики, дискурсивну нормалізацію різноманітних суспільних явищ, що є наслідком відсутності проблематизації даних подій. Акцентовано увагу на медійному зображенні етнокультурних та етнополітичних процесів.

Важливим для української політичної системи стало дослідження М. А. Карася, що присвячено регіональній пресі в демократичному суспільстві (на прикладі періодики США) [8], де регіональному сегменту як провідному в структурі системи преси розвинутих країн приділено основну увагу. Автор доводить, що завдяки перевагам локальності газета ефективно вирішує проблему громадського контролю над демократичним самоврядуванням, і вбачає шлях від розладу до гармонії для вітчизняної місцевої преси в засвоєнні проблемно-пошукового методу журналістського відображення дійсності, запозиченні досвіду випуску друкованих органів індустріальних держав Заходу.

Українська преса як фактор впливу на міжнародну діяльність держави (проблеми становлення й розвитку відносин України та НАТО у 1990-х роках) розглядалася в дисертації В. І. Власенко [3]. Вона показала значний вплив друкованих засобів масової інформації різного політичного спрямування на міжнародну діяльність держави на прикладі становлення та розвитку відносин між Україною та НАТО в 1990-х роках. Дослідження проведено на основі публікацій у дев'яти провідних українських газетах, за допомогою класичних методів соціологічного аналізу текстів масової комунікації з'ясовано чинники ефективності впливу друкованих засобів масової інформації на вироблення та реалізацію зовнішньої політики України, зокрема у важливому її напрямі – розвитку

відносин з Північноатлантичним оборонним союзом. Висвітлено реалізацію пресою функції формування об'єктивної громадської думки, роль у процесі підготовки й прийняття державних зовнішньополітичних рішень та важливість налагодження співпраці між пресою та владними структурами, причетними до прийняття зовнішньополітичних рішень.

Об'єктом дисертації В. Цісака стала трансформація преси в Польщі й Україні в контексті суспільних змін у 1989–1999 рр., розглянуто основні складові системи преси: розвиток законодавства про пресу та правове поле діяльності друкованих засобів масової інформації, політичний та економічний клімат, його вплив на функціональність, а також ефективність преси, основні типологічні сегменти друкованої періодики обох країн (диференціація преси згідно з її видами, функціями та ринковими нішами), основні аспекти професійної діяльності журналістів як агентів (центральної діючої суб'єктив) системи преси [30].

У дисертаційному дослідженні Ю. В. Колісника, присвяченому пресі національних меншин України як засобу їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992–1999) [10], проаналізовано вплив демократичних перетворень в Україні на відродження етнічних меншин, значення преси нацменшин у їх національно-культурному розвитку, взаємозв'язки титульної нації та нацменшин, показано практичне поєднання національних та інтернаціональних цінностей. Особливу увагу приділено вихованню толерантності – запоруки міжнаціональної єдності й стабільності, показано, що збільшення обсягів інформаційного забезпечення, видання національної преси є характерними проявами вільного розвитку етнічних меншин за умов української державності, яка забезпечує належні права та свободи громадян різних національностей.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що в останні 20 років дослідження проблеми державотворення преса зазнала значного розвитку. Найбільша увага приділялася питанням преси та державотворення в добу Української революції та визвольних змагань українського народу (1917–1920), нацистської окупації (1941–1944), сучасному періоду незалежної України. Певний внесок зроблено й дослідженням ролі преси в становленні національної свідомості та розвитку національно-державних ідей наприкінці XIX – першої чверті XX ст., боротьбою ідеологій радянської системи та національної державної ідеї в українській пресі.

Розглянуто питання типології преси, форм, методів, засобів відображення державотворчого процесу на різних етапах розвитку України та за різних суспільно-політичних умов, тенденції становлення та розвитку

газетної періодики як історичного джерела, інформаційний потенціал української преси для дослідження процесів державотворення, питання боротьби науково-просвітницької преси за формування національної свідомості українців, напрями просвітництва народу, національну культуру та окрему державність, внесок діячів науки та культури в розвиток ідей державності України.

На особливу увагу заслуговує проведення реєстрації видань та їх характеристика, систематизація й класифікація видів преси, розкриття формування редакційної політики української преси, аналіз тематики й зміст опублікованих матеріалів періодичних видань, присвячених питанням розвитку ідей державності, розвиток законодавства про пресу, політичний та економічний клімат, його вплив на функціональність, а також ефективність преси.

Разом з тим тематику пресознавчих досліджень дисертаційного характеру, пов'язаних з питаннями державного будівництва в Україні, не можна визнати вичерпною з огляду на глибину цієї проблеми з точки зору політологічних, історичних та філологічних наук, а також з урахуванням наукового напрямку соціальних комунікацій.

Список використаної літератури

1. *Богуславський О. В.* Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / О. В. Богуславський ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2002. – 20 с.

2. *Будков Д. В.* Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави. 1917–1923 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Будков Дмитро Валентинович, 2003. – 17 с.

3. *Власенко В. І.* Українська преса як фактор впливу на міжнародну діяльність держави (проблеми становлення і розвитку відносин України та НАТО у 90-х роках) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Власенко Вікторія Іванівна, 2000. – 24 с.

4. *Гедз В. А.* Газети – «Українське слово» та «Нове українське слово» як джерело з історії України періоду Другої світової війни (жовтень 1941 – вересень 1943 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 / Гедз Віталій Анатолійович, 2009. – 16 с.

5. *Губа П. І.* Періодична преса як джерело дослідження українського державотворчого процесу 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 / П. І. Губа, 2007. – 39 с.

6. *Гутковський В. В.* Українська преса Наддніпрянщини в націо-

нально-культурному та державотворчому процесі (друга половина XIX ст. – 1920 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Гутковський Василь Васильович, 2002. – 18 с.

7. *Льченко О. І.* Всеукраїнська загальнополітична газета 1998–2006 рр. (в контексті утвердження суспільної моралі в Україні) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Льченко Олена Ігорівна, 2007. – 19 с.

8. *Карась М. А.* Регіональна преса в демократичному суспільстві (на прикладі періодики США) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Карась Максим Анатолійович, 1999. – 17 с.

9. *Кобинець А. В.* «Громадська думка»/«Рада» (1905–1914 рр.) – перша щоденна україномовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Кобинець Алла Володимирівна, 2005. – 20 с.

10. *Колісник Ю. В.* Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992–1999 рр.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Колісник Юрій Вікторович, 2001. – 19 с.

11. *Коляструк О. А.* Преса УРСР в контексті політики українізації (20–30-ті роки XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Коляструк Ольга Анатоліївна, 2003. – 20 с.

12. *Коновець О. Ф.* Науково-просвітницька преса України XIX – перша третина XX ст. Історія. Теорія. Практика : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.10 / Коновець Олександр Федорович, 1994. – 39 с.

13. *Костишева С. О.* Становлення і розвиток друкованих засобів масової інформації новітньої України (друга половина 80-х – 90-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 / Костишева Світлана Олександрівна, 2004. – 36 с.

14. *Крупський І. В.* Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 / НАН України ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 1996. – 29 с.

15. *Кулик В. М.* Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 / Кулик Володимир Михайлович, 2010. – 28 с.

16. *Курилишин К. М.* Україномовна легальна періодика часів нацистської окупації (1939–1944) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Курилишин Костянтин Михайлович, 2008. – 18 с.

17. *Олешко Н. П.* Український національно-визвольний рух у Галичині на початку ХХ ст. та українська преса Наддніпрянської України : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 16 с.

18. *Павлюк І. З.* Україномовна легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–2000 років як структурна частина загально-національного інформаційного простору : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 / Павлюк Ігор Зиновійович, 2009. – 40 с.

19. *Пархітько О. В.* Одеська періодична преса періоду визвольних змагань : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Пархітько Олег Володимирович, 2005. – 20 с.

20. *Паславський І. І.* Державотворчі функції сучасної української преси : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Паславський Ігор Іванович, 1996. – 23 с.

21. *Позняков О. П.* Українська військова преса як складова інформаційного простору в реалізації ідеї державності (1917–1921 рр.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / О. П. Позняков ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.

22. *Половинчак Ю. М.* Боротьба газети «Киевлянин» з українством наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Половинчак Юлія Миколаївна, 2007. – 23 с.

23. *Поплавська В. В.* Тенденції та перспективи євроінтеграційних процесів в газетній періодиці Українита Польщі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Поплавська Вікторія Віталіївна, 2007. – 20 с.

24. *Романюк М. М.* Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 / Романюк Мирослав Миколайович, 2000. – 36 с.

25. *Рудий Г. Я.* Періодика України як об'єкт джерелознавчого дослідження української культури (1917–1920 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 / Рудий Григорій Якович, 2004. – 33 с.

26. *Сегеда С. П.* Формування типу військового видання в процесі українського державотворення 1917–1920 рр. (за матеріалами часопису «Стрілець») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 / Сегеда Сергій Павлович, 1999. – 19 с.

27. *Титаренко Д. М.* Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 / Титаренко Дмитро Миколайович, 2002. – 19 с.

28. *Ульянова К. М.* Преса Луганщини 1917–1938: становлення та основні тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 / Ульянова Катерина Миколаївна, 2009. – 20 с.

29. *Хімяк О. М.* Українська преса другої половини ХІХ–початку ХХ ст. як чинник формування національної свідомості українців Галичини : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / О. М. Хімяк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2006. – 18 с.

30. *Цісак В.* Трансформація преси в Польщі і Україні в контексті суспільних змін (1989–1999 рр.) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.01.08 / В. Цісак. – 2001. – 42 с.

31. *Яременко В. М.* Політика німецького окупаційного режиму щодо преси в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / Яременко Вікторія Миколаївна. – 2008. – 17 с.

32. *Яцина О. А.* Національно-культурний рух 1907–1914 років і українська преса : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Яцина Олег Анатолійович. – 2002. – 16 с.

УДК 004.422.61

Антон Вітушко,

наук. співроб. НЮБ НБУВ

РЕАЛІЗАЦІЯ І ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-МОНІТОРИНГОВИХ СИСТЕМ ЯК ІТ-ПРОДУКТУ НА БАЗІ АНАЛІТИЧНИХ СЛУЖБ

У роботі проведено дослідження використання інформаційно-аналітичних систем, їх архітектур і завдань функціонування. Розглянуто перспективи використання інформаційно-моніторингової системи на базі аналітичних служб, як окремої системи, так і в структурі інформаційно-аналітичної системи; її реалізація в ІТ-продукт служби інформаційно-аналітичної діяльності.

Ключові слова: інформаційно-моніторингові системи, інформаційно-аналітичні системи, Text Mining, Data Mining, Knowledge Management, OLAP, Oltр-системи, Etl-інструменти, Data Warehouse.

В останні роки на інформаційно-програмному ринку з'явилася велика кількість інформаційно-аналітичних систем, що дасть можливість проводити інтелектуальний аналіз великих інформаційних масивів, у першу чергу – накопичених у мережі Інтернет у вигляді професійних БД, веб-ресурсів і т. ін. Такі системи здатні автоматизувати процеси збору й аналізу інформації, забезпечити оптимізацію процесу створення інформаційно-аналітичного продукту.

У цілому суть роботи аналітичних служб полягає в збиранні вихідних даних і первинної інформації, її узагальненні, установленні причинно-наслідкових зв'язків впливу одних факторів на інші. На підставі отриманих результатів аналізу й наявного досвіду – агрегування даних, підготовка аналітичних матеріалів, звітів – в остаточному підсумку – в прогнозуванні розвитку ситуації.

Сукупність масивів необхідної інформації, знань і досвіду аналітика, ефективного аналітичного інструментарію становлять так звані корпоративні знання, які необхідно формувати, зберігати й керувати ними для підтримки на високому рівні основних аналітичних функцій інформаційної служби й забезпечення ефективної оперативної реакції на зміни в інформаційному середовищі.

Одним з найважливіших компонентів корпоративних знань є інструментарій аналітика або інформаційно-аналітична система.

Треба зазначити, що основне завдання інформаційно-аналітичних служб полягає не у володінні інформацією, а в наявності й вдосконаленні навичок її використання, правильному розумінні кола завдань і, відповідно, виборі інструменту аналітика.

Увесь процес збору, обробки, аналізу інформації й синтезу знань являє собою ряд послідовних заходів.

До його складу, як правило, входять такі основні етапи:

- усвідомлення – виявлення зовнішніх ознак змін, що відбуваються;
- планування;
- збір даних і потенційно значущої інформації;
- структурування зібраної інформації;
- обробка інформації – її аналіз за допомогою відповідних методів і інструментів;
- забезпечення доступу до інформації;
- аналіз і синтез інформації;
- використання інформації в процесі прийняття й виконання рішень;
- поширення отриманих знань.

Зібраний матеріал на першому етапі являє собою первинні дані, після обробки він перетворюється в інформацію, і тільки після аналізу інформації й синтезу на основі її висновків експертів вона стає інформаційним продуктом.

Найважливішою умовою успішної роботи експерта-аналітика є наявність інформаційного поля досліджуваної предметної галузі, яке повинне являти собою ряд структурованих і неструктурованих інформаційних масивів, потрібних для витягу з них необхідних відомостей.

Інформаційне поле містить у собі як дані, одержувані із зовнішніх джерел, так і дані, одержувані з внутрішніх джерел.

Основна технологія аналітика – це встановлення причинно-наслідкових зв'язків між різного роду даними та їх дослідження. Побудова причинно-наслідкових ланцюжків дає змогу оброблені дані перетворити на інформацію й зробити висновки в предметній галузі.

Визначивши основні принципи організації роботи аналітичної групи, ми можемо сформулювати вимоги до функціональності програмних засобів, які повинні забезпечити якісну роботу аналітиків.

Проведення досліджень у напрямках формувань моделі аналітика, створення штучного інтелекту дали розроблювачам засоби й методики для створення програмного продукту в галузі нейронних технологій,

інтелектуального пошуку в неструктурованій текстовій інформації (Text Mining), системи витягу даних і систем розпізнання образів (Data Mining).

Розробки в цих галузях привели до створення технології керування знаннями (Knowledge Management, KM). Це фактично підвело розроблювачів програмного забезпечення до автоматизації галузей людської діяльності, що важко піддаються формалізації, до яких можна віднести процеси пошуку й аналізу інформації.

Більшість програмних засобів інформаційного моніторингу реалізують, як правило, типові функції:

- пошук і збір даних із джерел різних форматів (БД, неструктуровані джерела і т. д.);
- нагромадження й зберігання даних;
- рубрикацію архівів;
- пошук даних, у тому числі й нечіткий пошук;
- побудова звітів у різних зрізах вибірки, у тому числі й багатомірний аналіз даних;
- побудова причинно-наслідкових ланцюжків даних, що дають змогу визначати тенденції й напрями подальшого аналізу.

Таким чином, розв'язання в галузі програмного забезпечення для автоматизації процесів пошуку й аналізу інформації можна класифікувати за рядом ознак (див. рис. 1).

Завданням будь-якої інформаційно-аналітичної системи є ефективне зберігання, обробка й аналіз даних. На сьогодні вже накопичений значний досвід у цій сфері.

Ефективне зберігання інформації досягається наявністю в складі інформаційно-аналітичної системи цілого ряду джерел даних. Обробка й об'єднання інформації досягається застосуванням інструментів витягу, перетворення й завантаження даних. Аналіз даних здійснюється за допомогою сучасних інструментів аналізу даних [1].

Різноманітність джерел даних і необхідність їх використання в кожному конкретному випадку пояснюється потребою по-різному зберігати інформацію, залежно від поставлених перед службою завдань. Якщо спробувати класифікувати джерела даних за їх типами та за призначенням, то кожний з них можна умовно віднести до однієї з трьох груп: транзакційні джерела даних, сховища даних, вітрини даних.

Дані в систему можуть заноситися як вручну, так і автоматично. На етапі первісної фіксації дані надходять через системи збору й обробки інформації в так звані транзакційні бази даних, яких в організації може бути декілька.

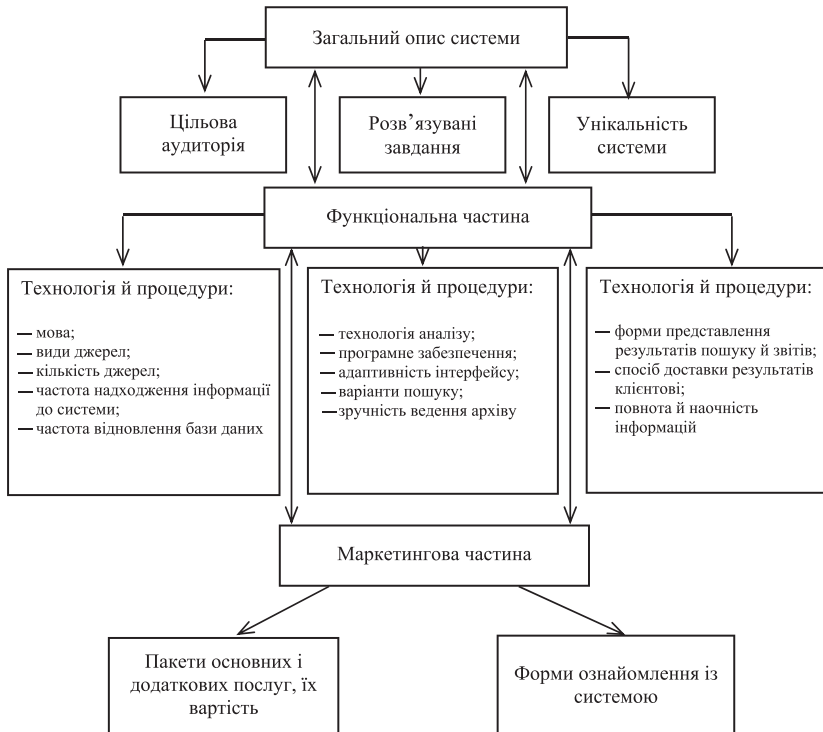

Рис.1. Класифікація інформаційно-аналітичних систем

Оскільки транзакційні джерела даних, як правило, не погоджені один з одним, то для аналізу таких даних потрібно їх об'єднання й перетворення. Тому на наступному етапі вирішується завдання консолідації даних, їх перетворення й очищення, у результаті чого дані надходять у так звані аналітичні бази даних.

При цьому інформаційно-аналітична система повинна забезпечувати користувачам доступ до аналітичної інформації, захищеної від несанкціонованого використання та відкритої як через внутрішню мережу організації, так і користувачам мережі інтранет та Інтернет. Таким чином, архітектура сучасної інформаційно-аналітичної системи має такий вигляд (див. рис. 2).

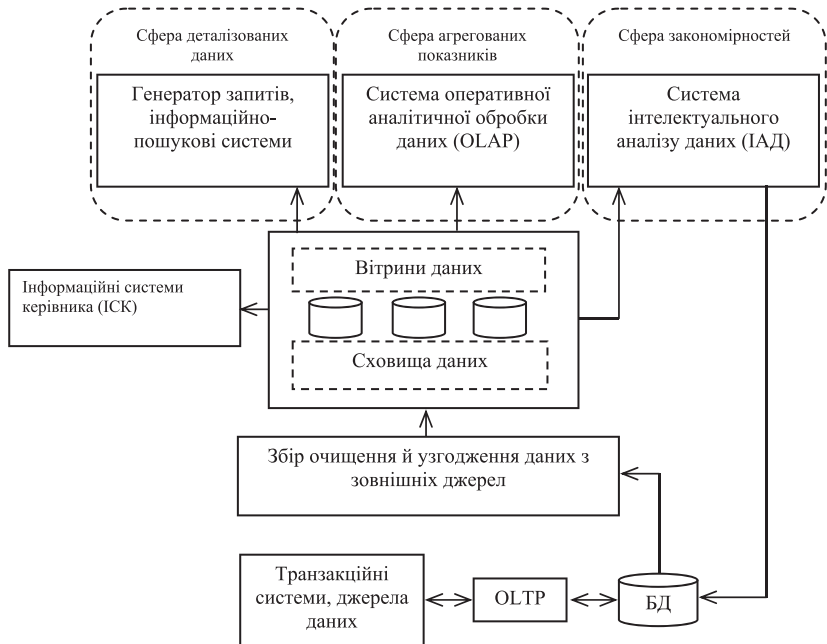

Рис. 2. Архітектура сучасної інформаційно-аналітичної системи

До першого рівня архітектури інформаційно-аналітичної системи належать, як правило, транзакційні або операційні джерела даних, що є частиною так званих OLTP-систем (online transactional processing). Транзакційні бази даних містять у собі джерела даних, орієнтовані на фіксацію результатів повсякденної діяльності організації. Вимоги, що висуваються до транзакційних баз даних, обумовили їхні такі відмінні риси: здатність швидко обробляти дані й підтримувати високу частоту їх змін, орієнтованість на обслуговування одного процесу, а не всієї діяльності організації в цілому.

Інформація в таких базах даних орієнтована на конкретний додаток і керується транзакціями, вона сильно деталізована й постійно коректується. Транзакційні бази даних якісно виконують завдання рутинної обробки щоденної інформації, але нечасто можуть служити джерелами для проведення комплексного аналізу. Отже, сукупність транзакційних джерел даних утворює нижню ланку архітектури інформаційно-аналітичної системи.

Процес витягування, перетворення й завантаження даних підтримується так званими ETL-інструментами (extraction, transformation, loading), призначеними для витягування даних з різних транзакційних джерел нижнього рівня, їх перетворення й консолідації, а також завантаження в цільові аналітичні бази даних – сховища даних і вітрини даних. На етапі перетворення усувається надмірність даних, проводяться необхідні обчислення й агрегування. Процес витягування, перетворення й завантаження повинен здійснюватися на основі встановленого регламенту.

До третього рівня архітектури ІАС належать джерела даних, які називають сховищами даних. Сховища даних містять у собі джерела даних, орієнтовані на зберігання й аналіз інформації. Такі джерела можуть поєднувати інформацію з декількох транзакційних систем і дають змогу аналізувати її в комплексі із застосуванням сучасних програмних інструментів аналізу даних.

Характерними рисами сховищ даних є недостатня можливість коригування більшості даних, оновлюваність даних на періодичній основі, єдиний підхід до найменування й зберігання даних незалежно від їх організації у вихідних джерелах.

Сховище даних, що є одним з головних ланок архітектури ІАС, виступає як основне джерело даних для всебічного аналізу всієї наявної в службі інформації. Для того щоб існуючі сховища даних сприяли аналітичному аналізу, аналітик повинен мати розвинуті інструменти доступу до даних сховища та їх обробки.

Автором концепції сховищ даних (Data Warehouse) є Б. Інмон, який визначив їх як «предметно орієнтовані, інтегровані, немінливі набори, що підтримують хронологію, даних, організовані з метою підтримки керування», покликані виступати в ролі «єдиного джерела істини», що забезпечує аналітиків достовірною інформацією, яка необхідна для оперативного аналізу й прийняття рішень щодо вирішення завдань аналізу [3].

В основі концепції сховищ даних лежать дві основні ідеї:

1. Інтеграція раніше роз'єднаних деталізованих даних у єдиному сховищі даних, їх узгодження й можлива агрегація.
2. Розподіл наборів даних, що використовуються для операційної обробки, і наборів даних, що використовуються для вирішення завдань аналізу.

Крім єдиного довідника метаданих, засобів вивантаження, агрегації й узгодження даних, концепція сховищ даних має на увазі інтегрованість, немінливість, підтримку хронології й погодженість даних. Якщо дві перші

властивості (інтегрованість і немінливість) впливають на режими аналізу даних, то останні дві (підтримка хронології й погодженість) істотно звужують список вирішуваних аналітичних завдань. Без підтримки хронології не можна говорити про вирішення завдань прогнозування й аналізу тенденцій. Але найбільш критичними й вразливими є питання, пов'язані з узгодженням даних.

Основною вимогою аналітика є не стільки оперативність, скільки вірогідність відповіді, яка (вірогідність) в остаточному підсумку визначається погодженістю. Поки не проведено роботу із взаємного узгодження значень даних з різних джерел, складно говорити про їх вірогідність.

Практично в будь-якій організації питання про погодженість даних у різних інформаційних системах стоїть надзвичайно гостро. Досить часто аналітики зустрічаються із ситуацією, коли на одне й те саме запитання різні системи дають різні відповіді. Це може бути пов'язано з несинхронністю моментів модифікації даних, відмінностями в трактуванні тих самих подій, понять і даних, зміною семантики даних у процесі розвитку предметної області, елементарними помилками під час введення й обробки, частковою втратою окремих фрагментів архівів тощо. Обчислити й заздалегідь визначити алгоритми дозволу всіх можливих колізій складно. Тим більше що це нереально зробити і в оперативному режимі, безпосередньо в процесі формування відповіді на запит.

До четвертого рівня архітектури ІАС належать джерела даних, які отримали назву вітрин даних (data marts), призначені для проведення цільового ділового аналізу. Вітрини даних будуються, як правило, на основі інформації зі сховища даних, але можуть також формуватися з даних безпосередньо із транзакційних систем, коли сховище даних у організації з будь-яких причин не реалізовано.

За типом зберігання інформації вітрини поділяються на реляційні й багатомірні. Вітрини першого типу організують у вигляді реляційної бази даних зі схемою «зірка», де центральна таблиця, таблиця фактів, призначена в основному для зберігання кількісної інформації, пов'язана з таблицями-довідниками [4].

Багатомірні вітрини організують у вигляді багатомірних баз даних OLAP (Online Analytical Processing), де довідкова інформація представляється у вигляді вимірів, а кількісна – у вигляді показників.

Відмінність вітрин даних від транзакційних баз даних полягає в тому, що перші служать для задоволення потреб кінцевих користувачів, що не є професійними аналітиками. Транзакційні бази даних використовув-

ються в основному операторами, відповідальними за введення й обробку первинної інформації, а не за її аналіз, спрямований на підтримку прийняття рішень.

Застосування вітрин даних, багатомірних і реляційних, у комбінації із сучасними інструментами аналізу даних дає змогу перетворити прості дані в корисну інформацію, на основі якої можна одержувати інформаційний продукт високої якості.

Концепція вітрин даних (Data Mart) була запропонована Forrester Research ще в 1991 р. [2]. Вітрини даних – це безліч тематичних БД, які містять інформацію, що належить до окремих аспектів діяльності організації.

Концепція вітрин даних має свої позитивні якості:

1. Аналітики бачать і працюють тільки з тими даними, які їм реально потрібні.

2. Цільова БД вітрини даних максимально наближена до кінцевого користувача.

3. Вітрини даних містять тематичні підмножини заздалегідь агрегованих даних.

4. Для реалізації вітрин даних не потрібна потужна обчислювальна техніка.

Але концепція вітрин даних має й свої недоліки. По суті, тут передбачається реалізація територіально розподіленої інформаційної системи з малоконтрольованою надмірністю, але не пропонується способів, як забезпечити цілісність і несуперечність збережених у ній даних.

Ідея з'єднати дві концепції – сховищ даних і вітрин даних – належить М. Demarest, який у 1994 р. запропонував об'єднати дві концепції і використовувати сховище даних як єдине інтегроване джерело даних для вітрин даних [2].

Сьогодні ж саме таке багаторівневе рішення є найбільш перспективним:

– перший рівень – загальнокорпоративна БД на основі РСУБД із нормалізованою або малонормалізованою схемою (деталізовані дані);

– другий рівень – БД рівня підрозділу (або кінцевого користувача), реалізовані на основі МСУБД (агреговані дані);

– третій рівень – робочі місця кінцевих користувачів, на яких безпосередньо встановлено аналітичний інструментарій.

Поступово стає стандартом, даючи змогу найбільш повно реалізувати й використовувати переваги кожного з підходів:

– компактне зберігання деталізованих даних і підтримка дуже великих БД, забезпечуваних реляційними СУБД;

– простота налаштування й швидкий період відгуку під час роботи з агрегованими даними, забезпечуваними багатомірними СУБД.

Реляційна форма представлення даних, що використовується в центральній загальнокорпоративній БД, забезпечує найбільш компактний спосіб зберігання даних.

Сучасні реляційні СУБД уже вміють працювати навіть із терабайтними базами. І хоча така центральна система, звичайно, не зможе забезпечити оперативного режиму обробки аналітичних запитів, під час використання нових способів індексації й зберігання даних, а так само часткової денормалізації таблиць час обробки заздалегідь регламентованих запитів (як такі можна розглядати й регламентовані процедури вивантаження даних у багатомірні БД) виявляється цілком прийнятним.

У свою чергу, використання багатомірних СУБД у вузлах нижнього рівня забезпечує мінімальні часи обробки й відповіді на нерегламентовані запити користувача. Крім того, у деяких багатомірних СУБД є можливість зберігати дані як на постійній основі (безпосередньо в багатомірній БД), так і динамічно (на час сеансу) завантажити дані з реляційних БД (на основі регламентованих запитів).

Таким чином, є можливість зберігати на постійній основі тільки ті дані, які найбільш часто запитуються в даному вузлі. Для всіх інших зберігаються тільки описи структури й програми їх вивантаження з центральної БД. І хоча при первинному зверненні до таких віртуальних даних час відгуку може виявитися досить тривалим, таке розв'язання забезпечує високу гнучкість і потребує більш дешевих апаратних засобів.

До наступного рівня архітектури ІАС організації належать сучасні програмні системи інтелектуального аналізу даних (ІАД), системи оперативної аналітичної обробки даних (OLAP) та інформаційно-пошукові системи.

Виконуваний аналіз може проводитися в трьох базових сферах:

1. Сфера деталізованих даних. Це сфера дії більшості систем, націлених на пошук інформації. У більшості випадків реляційні СУБД відмінно справляються із завданнями, що виникають. Загальновизнаним стандартом мови маніпулювання реляційними даними є SQL. Інформаційно-пошукові системи, що забезпечують інтерфейс кінцевого користувача в завданнях пошуку деталізованої інформації, можуть використовуватися як надбудови як над окремими базами даних транзакційних систем, так і над загальним сховищем даних.

2. Сфера агрегованих показників. Комплексний погляд на зібрану в сховищі даних інформацію, її узагальнення й агрегація, гіперкубічне

представлення й багатомірний аналіз є завданнями систем оперативної аналітичної обробки даних (OLAP). Тут можна або орієнтуватися на спеціальні багатомірні СУБД, або залишатися в рамках реляційних технологій. У другому випадку заздалегідь агреговані дані можуть збиратися в БД зіркоподібного виду, або агрегація інформації може проводитися в процесі сканування деталізованих таблиць реляційної БД.

3. Сфера закономірностей. Інтелектуальна обробка проводиться методами інтелектуального аналізу даних (ІАД, Data Mining), головними завданнями яких є пошук функціональних і логічних закономірностей у накопиченій інформації, побудова моделей і правил, які пояснюють знайдені аномалії і/або прогнозують розвиток деяких процесів [5].

Методи інтелектуального аналізу дають змогу проводити всебічний аналіз інформації, допомагають успішно орієнтуватися в більших обсягах даних, аналізувати інформацію, робити на основі аналізу об'єктивні висновки й ухвалювати обґрунтовані рішення, прогнозувати.

Методи інтелектуального аналізу даних використовуються кінцевими користувачами для доступу до інформації, її візуалізації, багатомірного аналізу й формування як визначених за формою й складу, так і довільних звітів, створюваних аналітиком.

Дуже рідко інформаційно-аналітичні служби починають будувати ІАС з нуля. Як правило, на базі аналітичних служб завжди є діючі інформаційні системи. Бажання використовувати комплексні рішення однієї фірми-виробника натрапляє на прагнення зберегти вже наявні напрацювання, представлені у вигляді окремих систем, виконаних у різний час і в різних середовищах. При цьому відмова від діючих систем найчастіше неможлива, а їх перенесення на платформу обраного виробника призводить до значних витрат.

Крім того, комплексні рішення одного виробника на сьогодні залежні від систем керування базами даних. Це пояснюється тим, що основні виробники програмного забезпечення для ІАС прагнуть максимальної інтеграції пропонованих ними рішень. Тому бажання використовувати один або кілька інструментів змушує службу використовувати інші продукти цього постачальника, що не завжди відповідає очікуваному результату. Також зростає ризик перспектив довгострокового розвитку ІАС від одного виробника.

У процесі реалізації інформаційно-аналітичної системи в аналітичних службах на основі змішаного варіанта вибір систем, що взаємодіють, може бути здійснений за принципом приналежності до рівнів архітектури ІАС. При цьому група інструментів аналізу даних може бути незалежною

від групи інструментів витягу, перетворення, завантаження й зберігання, тобто кожна із цих груп може бути представлена окремим виробником. Інструменти другої групи доцільно вибирати від постачальників СУБД, а інструменти ділового аналізу – від постачальників, що спеціалізуються на спектрі інструментів ділового аналізу даних.

Провівши аналіз проблеми, можна зробити висновок, що аналітичні служби потребують комплексних інформаційних систем для вирішення своїх повсякденних завдань. При виборі програмних засобів для реалізації інформаційно-аналітичних систем у кожному конкретному випадку потрібно шукати якийсь збалансований варіант із залученням консультантів для оцінки техніко-економічних показників і розробки.

Список використаної літератури

1. Белов В. С. Информационно-аналитические системы. Основы проектирования и применения : учеб. пособие, руководство, практикум / В. С. Белов // Моск. госуд. ун-т экономики, статистики и информатики. – М., 2005. – 111 с.

2. Коровкин С. Д. Решение проблемы комплексного оперативного анализа информации хранилищ данных / С. Д. Коровкин // СУБД. – 1997. – № 5–6. – С. 47–51.

3. Кречетов Н. Продукты для интеллектуального анализа данных / Н. Кречетов // ComputerWeek-Москва. – 1997. – № 14–15. – С. 32–39.

4. Сахаров А. А. Принципы проектирования и использования многомерных баз данных (на примере Oracle Express Server) / А. А. Сахаров // СУБД. – 1996. – № 3. – С. 44–59.

5. Codd E. F. Providing OLAP (On-Line Analytical Processing) to User-Analysts: An IT Mandate / E. F. Codd // Associates, 1993, An Introduction to Multidimensional Database Technology. – Kenan Systems Corporation, 1995. – 486 p.

УДК 025.22:061.27:004.7

Наталія Тарасенко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМПЛЕКТУВАННЯ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ ЕЛЕКТРОННИМ РЕСУРСОМ

Розкриваються особливості формування бібліотечних ресурсів в умовах зростання електронного компоненту в складі інформаційних ресурсів. Розглядається проблема створення електронних фондів бібліотек, їх систематизації та надання доступу до них. Висвітлюється роль бібліотек в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: Інформаційне суспільство, електронні ресурси, електронна бібліотека, принципи комплектування, комунікаційне середовище.

Сьогодні електронний компонент у складі інформаційних ресурсів неухильно зростає, дедалі більш істотно впливаючи на зміст і напрямки бібліотечної діяльності. З'являється більше електронних видань, що не мають друкованих аналогів, мережа Інтернет стала невід'ємним та загальнодоступним каналом світової комунікації. Разом з тим термін зберігання друкованих видань обмежується строком експлуатації паперу, з якого виготовлено видання, і залежить від умов його зберігання та інтенсивності використання. Електронний аналог друкованого видання може зберігатися безстроково й експлуатуватися без обмежень за умови періодичного перезапису його на нові носії інформації й ретрансляції в актуальні формати представлення даних.

Отже, проблема кумуляції електронних інформаційних ресурсів, їх систематизації та надання доступу до них сучасними бібліотеками на сьогодні є досить актуальною, особливо для найбільших національних бібліотек, які є сховищами культурної спадщини світового значення. Необхідність створення електронних фондів бібліотек обумовлена потребою вирішення проблеми інформаційної недостатності та своєчасного збереження інформаційних ресурсів. Це вимагає організації універсальної інформаційної системи, що акумулює необхідну для суспільства інформацію та передбачає можливість підтримки життєвого циклу електронних матеріалів, тобто формування єдиного технологічного комплексу для створення, збирання, зберігання, використання

різнорідної за змістом електронної інформації. Усе це дає змогу широко використовувати інформаційні ресурси в інтересах суспільства.

Метою статті є дослідження основних аспектів електронного фондоутворення сучасної бібліотеки та шляхів підвищення ефективності формування електронних ресурсів.

Проблема формування електронних ресурсів сучасної бібліотеки широко обговорюється в наукових колах бібліотекознавців, що обумовлює появу значної кількості наукових праць. Дослідження проблеми електронного документа в контексті бібліотечної справи розвиваються за такими основними напрямками: розробка поняття та типології електронних документів; зіставлення електронних видань з їх традиційними аналогами; визначення місця електронного видання в бібліотечних фондах.

Що стосується термінології та типології електронних документів, то в спеціальній літературі та чинному законодавстві відсутня єдність щодо цієї проблеми. Не розроблено державних стандартів, що визначають типологічну класифікацію електронних документів, що ускладнює роботу бібліотек з їх комплектування, особливо в ситуації зростання обсягу надходжень і при розмаїтті категорій і видів електронних матеріалів. Водночас закріплення в законодавчих актах видів електронних документів і носіїв, на думку фахівців, може призвести до швидкого старіння термінів або до уповільнення технологічного прогресу.

У зв'язку з цим серед дослідників розгорнулася дискусія з питань понятійної визначеності термінів «документ», «інформаційні ресурси», «електронні ресурси». У бібліотекознавчому аспекті значення цих термінів розглянуто в роботах А. Б. Антопольського [1], Т. А. Бахтуріна, Ф. С. Воройського, М. Г. Вохришева, Т. В. Майстрович, Ю. Н. Столярова, В. І. Терьошина та ін.

У зв'язку з появою електронного документа постала також проблема уточнення поняття «бібліотечний фонд». Дослідники сходяться на думці, що з його розвитком і бурхливим упровадженням у бібліотечну практику сутність бібліотечного фонду зберігається. Зокрема, Ю. Н. Столяров, у роботах якого найбільш ґрунтовно розроблена теорія бібліотечного фондознавства, вважає, що з появою в бібліотеці «документів на нетрадиційних матеріальних носіях технологія формування фонду лише модернізується, але її принципи й закони продовжують діяти у всьому обсязі» [11, 12].

Серед великої кількості публікацій з питання формування електронних фондів найбільшу наукову цінність мають праці Т. В. Майстрович, завсектору електронних бібліотек науково-дослідного відділу

бібліотекознавства Російської державної бібліотеки. Свої погляди щодо електронного документного простору Т. В. Майстрович виклала у понад 100 наукових працях. У результаті глибокого вивчення існуючих точок зору, автор доходить висновку про прийнятність використання поняття «документ» як основного поняття в електронному середовищі. Необхідними й достатніми ознаками документа вона вважає інформацію, носія й цільове призначення. Кожна з цих складових ознак докладно аналізується, електронне видання зіставляється з друкованим. Виділяються різні види електронних видань. Розглядаються також основи роботи бібліотек з електронними виданнями. Автор також розглядає електронні бібліотеки, трактуючи їх як форму організації електронних видань, і обґрунтовує концепцію Російської національної електронної бібліотеки [6–10].

Надзвичайно актуальними сьогодні є правові аспекти комплектування бібліотеки електронними ресурсами, оскільки проблема дотримання правової основи формування фондів електронних документів і їх використання з урахуванням авторського права потребує подальшого розроблення. Складність вирішення питань авторського права обумовлена смисловими різницями й розбіжностями в цілій групі законів, близьких за об'єктом і предметом розгляду.

Серед фахівців, які досліджують питання, пов'язані з формуванням фондів електронних бібліотек, слід відзначити також В. Г. Войскунського, Ф. С. Воройського, О. А. Лавренову, В. В. Мосягіна, Я. Л. Шрайберга та ін.

Вивченню проблем класифікації електронних видань присвячені публікації А. Б. Антопольського, Т. А. Бахтуріної, В. А. Вуль, Ю. Н. Столярова, Г. Н. Швецової-Водки. Можливості електронних бібліотек досліджуються А. Б. Антопольським, К. В. Вігурським, А. І. Віслим, А. І. Земськовим, Ю. В. Нохріним, А. О. Федоровим, Я. Л. Шрайбергом та ін.

Питанням аналізу та використання електронних ресурсів присвячені праці П. Бакута, Б. Шумилова, А. А. Гиржона, В. А. Широкова, В. А. Голуба, В. В. Губарець, В. К. Степанова, А. А. Соляник, Г. Шемаєвої, Т. О. Ярошенко.

Помітний вклад у вивчення наукових засад формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів поряд з іншими вченими вносить група дослідників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Зокрема, у роботах В. М. Горового [2, 3], В. Г. Попроцької, Л. І. Костенко, Г. В. Ковальчук, Т. П. Павлуші, І. А. Павлуші, Т. В. Добко, О. В. Воскобойнікової-Гузєвої, Н. В. Стрішенець вивчаються та узагальнюються проблеми системного підходу до формування фондів

електронних бібліотек, принципи відбору електронних ресурсів, тенденції та особливості розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві.

Разом з тим наукового опрацювання потребують окремі аспекти термінологічного, правового й технологічного характеру, подальша розробка яких дасть змогу вирішити проблеми щодо більш ефективного відбору до бібліотечних фондів та використання електронних документів.

Інтеграція інформаційних ресурсів та ефективна навігація в них стала основним завданням електронних або цифрових бібліотек, створення яких сьогодні відбувається в усьому світі. Значна кількість провідних бібліотек світу реалізує проекти зі створенням електронних копій своїх фондів. Уперше формування цілісного зібрання друкованих книг в електронній формі було розпочато 1971 р. в Іллінойському університеті (США) М. Хартом (проект «Гуттенберг»). У США з 90-х років XX ст. існують такі проекти, як DLI (Digital Libraries Initiative – Ініціатива цифрових бібліотек) – за підтримки Національного наукового фонду, Агенції перспективних досліджень у галузі оборони та Національної агенції з аеронавтики й космічного простору, а також проект «Пам'ять Америки», який було започатковано за ініціативи Бібліотеки Конгресу та 15 університетських книгозбірень Національної федерації цифрових бібліотек. «Пам'ять Америки» включає 44 історичні колекції загальним обсягом понад 1 млн документів, однак має виключно меморіальний характер.

2009 р. Бібліотекою Конгресу США та ЮНЕСКО був започаткований проект «Світова цифрова бібліотека», партнерами якого стали чотири книгозбірні з України: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека, Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника, а також бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».

На теренах європейських країн створено Європейську цифрову бібліотеку Europeana (<http://www.europeana.eu/portal>). Europeana надає вільний та швидкий доступ до європейської культурної спадщини в єдиній багатомовній віртуальній бібліотеці. Більше тисячі культурних установ із 27 країн Європи надали матеріали для того, щоб зробити доступними в режимі онлайн понад 10 млн оцифрованих об'єктів.

Проблема збереження цифрової спадщини є однією з найактуальніших у світі, її вирішенню приділяється велика увага в різних міжнародних програмах і в діяльності ЮНЕСКО [14]. Нині цифрова спадщина розглядається як спільне надбання людства, і тому для його збереження необхідні спільні зусилля багатьох сторін. У Хартії ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини, до якої приєдналася й Україна, пропонується система

заходів зі збереження соціально значущих електронних ресурсів, серед яких розробка відповідної стратегії й політики; визначення документів, які підлягають довгостроковому збереженню, способи захисту цифрової спадщини тощо. Державам пропонується визначити одну або декілька установ, які візьмуть на себе відповідальність за координацію зусиль з організації збереження цифрової спадщини [13].

Україна також робить певні кроки в цьому напрямі. Зокрема, прийнято Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Крім того, в Україні розроблено проект Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI», концепцію якої схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. № 1579-р. Програма передбачає переведення в електронну форму документів, що зберігаються в Державному бібліотечному, Національному архівному та Музейному фондах, фондів Державного архіву друку Книжкової палати України тощо; забезпечення доступу до зазначених фондів із використанням Інтернету; створення єдиного національного депозитарія електронних бібліотечних ресурсів та єдиного веб-порталу «Бібліотека-XXI».

В основу роботи зі створення електронних бібліотек в Україні покладено такі документи: Закони України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про авторське право і суміжні права», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про Національну програму інформатизації», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Концепція технічного захисту інформації в Україні»; міждержавні стандарти: «ГОСТ 7.20–2000. Бібліотечна статистика», «ГОСТ 7.83–2001. Електронные издания: Основные виды и выходные сведения» (підготовлений Держстандартом Росії та затверджений як міждержавний стандарт між сімома країнами СНД, куди входить і Україна), «ГОСТ 7. 1–2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления».

Збереження бібліотекою електронних документів має ряд прикладних завдань:

1. Зберігається незмінність тексту, що є важливим в умовах динамічних процесів, які відбуваються в електронному середовищі. Бібліотека дає можливість зберігати й транслювати «еталонний» (авторський, видавничий) варіант тексту.

2. Довгострокове збереження тексту в незмінному вигляді є гарантією постійного доступу до нього незалежно від здатності автора (електронного видавця) підтримувати його на своєму сайті; воно позбавляє користувачів

від необхідності пошуку й повторної ідентифікації, якщо ресурс було переміщено або змінено його первісну адресу.

3. Збереження оригіналу тексту дає змогу вирішити дві важливі для наукової спільноти проблеми – легітимності електронної публікації та правомірності наукового посилання на електронну публікацію. На сьогодні остання є досить невизначеним у правовому плані явищем саме через відсутність гарантії повторного знаходження в незмінному вигляді джерела цитування.

4. Збереження авторського тексту є способом захисту інтелектуальної власності, що дає змогу зафіксувати несумлінне запозичення й затвердити пріоритет авторства щодо термінів надходження електронного документа в національній депозитарій.

5. Створений каталог дасть можливість забезпечити доступ до ресурсів протягом необмеженого часу й за уніфікованими «точкам доступу».

6. Власники електронних ресурсів отримують можливість їх відновлення в разі втрати.

Традиційно електронні фонди бібліотек формуються з:

- оцифрованих (відсканованих) видань;
- електронних аналогів друкованих видань;
- матеріалів електронних видань;
- ресурсів мережі Інтернет.

Основна відмінність від традиційної технології формування фондів пов'язана зі специфікою онлайн-документів – відсутністю окремого для кожного документа фізичного носія, новими джерелами комплектування та шляхами надходжень, файловою структурою електронних документів тощо. Електронний документ мусить пройти шлях традиційного бібліотечного опрацювання – комплектування, каталогізацію, систематизацію, аналітичну обробку.

Роботи з оцифровки своїх фондів проводять фактично всі великі бібліотеки України. Значна кількість бібліотек, насамперед Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Державна науково-технічна бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, бібліотеки вищих навчальних закладів, на своїх веб-сайтах надають доступ до власних електронних каталогів та фондів, наводять активовані посилання на значний перелік електронних бібліотек України, Росії та інших країн. В Україні регулярно проводяться конференції та семінари, присвячені створенню та функціонуванню електронних бібліотек.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) –

найбільша бібліотека України та головний науково-інформаційний центр держави, яка входить до числа десяти найбільших національних бібліотек світу. Вона ще в 80–90-х роках минулого століття започаткувала проведення комплексу науково-дослідних і практичних робіт, тематика яких була безпосередньо пов'язана з обробкою, зберіганням та використанням величезних обсягів електронної інформації, науково-теоретичними основами створення електронних бібліотек. НБУВ з 1994 р. поповнює електронний каталог, з 1998 р. – Загальнодержавну реферативну базу даних «Україніка наукова», що охоплює значний масив вітчизняної наукової літератури та періодики. Крім серіальних видань (понад 600 назв вітчизняних наукових журналів), до бази включено монографії, енциклопедії, довідники, словники, збірники наукових праць, матеріали конференцій, автореферати дисертацій, препринти тощо, які вийшли друком в Україні, про Україну, видані вітчизняними авторами українською та іншими мовами в усьому світі.

Іншою важливою ініціативою НБУВ є проект з представлення в Інтернеті української наукової періодики – «Загальноакадемічний портал наукової періодики» [5]. Проект започатковано згідно з Постановою Президії Національної академії наук України «Про організацію мережевого інформаційного забезпечення наукових досліджень» від 5 квітня 2006 р. № 96. Портал має три інформаційні складові. Перша з них надає загальні відомості про наукову періодику (назву та тип видання, рік заснування журналу, його проблематику, періодичність, номери ISSN, мову друку, засновників, головного редактора та редколегію, адресу редакції). Друга розкриває зміст журналів, а її основою є вже згадувана Загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова». Третя складова спрямована на одержання повних текстів статей із дотриманням визначених редакціями журналів правил. Сьогодні не лише забезпечується доступ за гіпертекстовими посиланнями на наявні в Інтернеті електронні версії журналів, що є на сайтах академічних установ, а й поступово відбувається перенесення електронних версій журналів на портал, де вони будуть представлені на єдиній платформі з інтегрованою пошуковою системою. Надалі його розвиток здійснюватиметься в напрямі розширення повнотекстової компоненти та трансформації в загальнодержавний портал наукової періодики.

Формування електронних ресурсів бібліотеки тісно пов'язане із системою їх обов'язкового примірника. Його поширення на електронні документи без індивідуального матеріального носія дає змогу бібліотекам мати надійну легітимну базу для створення своїх електронних фондів. Крім того, статус обов'язкового примірника й збереження

електронних документів у тому вигляді, у якому вони були отримані від авторів, допоможе вирішити й ряд юридичних проблем, у тому числі несумлінного запозичення й некоректного цитування.

Законодавство щодо надання бібліотекам обов'язкового примірника електронних документів прийнято в багатьох країнах. Наприклад, у Франції вже в 1992 р. було прийнято поправки до законодавства про обов'язковий примірник, відповідно до яких Національна бібліотека несе відповідальність за зберігання мультимедійних видань і мультиносіїв (так названі документи, що являють поєднання машиночитаних та друкованих носіїв інформації). Право на отримання обов'язкового примірника електронних видань має Національна бібліотека Канади, це питання вирішено також в Австралії, Норвегії та в інших країнах. При цьому в Норвегії закон сформульовано так, що збереже свою актуальність і в умовах появи нових носіїв. У Бібліотеку Конгресу США електронні видання надходять на основі угод між бібліотекою і видавництвами. У Фінляндії запропоновано передбачити надання обов'язкового примірника лише тих електронних публікацій, які неможливо отримати в Інтернеті безкоштовно, а доступні без обмеження повинні збиратися для Національної бібліотеки спеціальним комп'ютерним роботом, який регулярно переглядає мережеві ресурси. Подібна робота проводиться і в інших країнах.

На думку Т. В. Майстрович, враховуючи мінливість електронних публікацій, можна розглянути чотири підходи до їх відбору на тривале зберігання в статусі обов'язкового примірника. Відбираються:

- тільки перше оприлюднення електронного документа;
- усі варіанти документа, зміни якого розцінюються як перевидання;
- тільки останній варіант, коли всі попередні за аналогією з авторською рукописною роботою розглядаються як чорнові варіанти;
- кілька проміжних варіантів [8].

У 2010 р. Книжковою палатою України проводиться науково-дослідна робота за темою: «Дослідження ролі й місця електронних аналогів видань і бібліографічних баз даних у системі соціальних комунікацій», де, зокрема, передбачається вивчення можливості збирання, збереження та використання електронних оригінал-макетів друкованих видань [4]. Метою дослідження стало вивчення можливості створення та використання фонду електронних оригінал-макетів друкованих видань у Книжковій палаті України і формулювання пропозицій щодо внесення відповідних змін у законодавство України, зокрема в Закони України «Про обов'язковий примірник документів» та «Про авторське право і суміжні права». Такий спосіб поповнення національного інформаційного фонду

має істотні переваги як для суб'єктів видавничої справи, держави, так і для суспільства в цілому.

Переваги для суб'єктів видавничої справи полягають у зменшенні витрат на комп'ютерну техніку для зберігання електронних оригінал-макетів видань; уникненні ризику втрати електронних оригінал-макетів цінних видань, що підлягають довгостроковому зберіганню, у разі виникнення аварійних ситуацій на виробництві та отриманні можливості у будь-який час отримати електронний оригінал-макет свого видання для перевидання твору. Крім того, видавництва отримують можливість безоплатно рекламувати свою продукцію та отримувати прибуток за використання електронних копій їхніх видань.

Комплектування бібліотек обов'язковим примірником електронних документів створює також істотні переваги для держави та суспільства в цілому. Це насамперед значне зменшення витрат з державного бюджету на оцифрування фондів бібліотек та архівів; забезпечення однієї точки доступу (електронного депозитарія) до електронних версій усіх видань країни; полегшення пошуку електронних аналогів видань за допомогою довідково-бібліографічного апарату, створеного Книжковою палатою України; збереження можливості відтворення через великий проміжок часу найцінніших видань у їхньому первісному вигляді та створення умов для презентації вітчизняної видавничої продукції світовому співтовариству.

Проте ухваленню рішення про поширення закону про обов'язковий примірник на «мережеві» електронні видання повинне передувати опрацювання питань про те, які електронні документи мають розглядатися як об'єкти бібліотечного комплектування, як бути з постійно змінюваними електронними ресурсами, як враховувати інтереси правовласників тощо. Очевидно, що запровадження системи обов'язкового примірника в електронне середовище потребуватиме тісного поєднання законодавчої бази, надійних технічних рішень та узгодженої позиції всіх зацікавлених сторін. Разом з тим вирішення цього питання може забезпечити досягнення згаданих вище переваг та підвищити ефективність формування електронних фондів сучасних бібліотек.

Список використаних джерел

1. Антопольский А. Б. Формирование Национальной электронной библиотеки и проблемы выбора базовых принципов организации фонда электронных документов / А. Б. Антопольский, Т. В. Майстрович, А. В. Чугунов // Национальная электронная библиотека: Проекты

методических материалов по формированию фонда / Рос. гос. б-ка. – СПб., 2004. – С. 3–13.

2. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення та ресурс: монографія / В. М. Горовий. – К., 2010. – 356 с.

3. *Горовий В. М.* Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку / В. М. Горовий. – Бібл. планета. – 2006. – № 3. – С. 27–30.

4. *Гуцол Г.* Формування фондів електронних бібліотек: шляхи розв'язання проблеми / Г. Гуцол // Бібл. планета. – 2010. – № 4. – С. 7–9.

5. Загальноакадемічний портал наукової періодики [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>. – Назва з екрана.

6. *Майстрович Т. В.* Электронные библиотеки: принципы создания : науч.-метод. пособие / А. Б. Антопольский, Т. В. Майстрович. – М. : Либерия-Бибинформ, 2007. – 283 с.

7. *Майстрович Т. В.* Электронный документ как компонент библиотечного фонда : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – М., 2005.

8. *Майстрович Т. В.* Электронный документ в библиотеке : науч.-метод. пособие / Т. В. Майстрович. – М. : Либерия-Бибинформ, 2007. – 139 с.

9. *Майстрович Т. В.* Электронная библиотека РГБ: проблемы формирования и использования : сб. ст. / Т. В. Майстрович (сост., автор предисл., науч. ред.). – М. : Пашков дом, 2003, – 150 с.

10. *Майстрович Т. В.* Национальная электронная библиотека: Принципы организации / Т. В. Майстрович, В. Г. Казаков // Науч. сервис в сети Интернет : труды всерос. науч. конференции (Новороссийск, 22–27 сентября 2003 г.). – М. : Изд-во Моск. у-та, 2003. – С. 55–57.

11. *Столяров Ю. Н.* Эволюция библиотечного фондирования : монография / Ю. Н. Столяров, Н. Н. Кушнарченко, А. А. Соляник ; под ред. Ю. Н. Столярова. – М. : Гранд Фаир, 2007. – 687 с.

12. *Столяров Ю. Н.* Документный ресурс : учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Ю. Н. Столяров. – М. : Либерия, 2001.

13. Хартия о сохранении цифрового наследия, принятая на 32-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО об информационном обществе // ЮНЕСКО об информационном обществе: основные документы и материалы / М-во культуры и массовых коммуникаций РНЮ. – СПб., 2004.

14. Формирование и сохранение культурного наследия в информационном обществе. – СПб. : Изд-во «Российская национальная библиотека», 2004. – 112 с.

УДК 004.775:021.1:316.32

Вікторія Бондаренко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ДИСТАНТНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена питанню впровадження та ефективного використання дистантних форм обслуговування користувачів з метою підвищення ролі бібліотек у наповненні національного інформаційного простору та їх співпраці в глобальному інформаційному просторі, висвітлюється участь бібліотечних структур у створенні суверенного інформаційного ресурсу, якого потребують різні сфери системи соціальних комунікацій.

Ключові слова: бібліотека, дистантні послуги, інформація, інформаційний простір, глобалізація, інформаційно-аналітична діяльність.

На сьогодні розбудова національного інформаційного простору є основою соціально-економічного, політичного й культурного розвитку країни, а проведення цілеспрямованої державної інформаційної політики є важливим аспектом підтримки потужного інформаційного потенціалу, який, у свою чергу, є одним з визначальних факторів утримання стабільної позиції будь-якої країни в глобалізованому світі. Наукові бібліотечні установи сьогодні мають потенціал бути ефективним елементом загальнодержавної інформаційної політики, адже акумуляція в них величезного обсягу інформації ефективно систематизується та використовується бібліотеками для творення нових потрібних суспільству та державному апарату знань. Сучасні тенденції в розвитку мережевих технологій дають змогу бібліотекам, утворивши ще тісніші системні зв'язки, створити єдиний інформаційно-бібліотечний простір, що забезпечуватиме підтримку необхідного для стабільного розвитку суспільства рівня інформаційного потенціалу [1].

Вітчизняними та зарубіжними науковцями дедалі більше уваги приділяється питанню розвитку бібліотечної діяльності в інформаційному просторі в напрямі міжнародного інформаційного співробітництва, її функцій як координатора в процесі ефективного представлення

національного інформаційного ресурсу, зокрема наукової думки та історичної спадщини в глобальному інформаційному просторі. Актуальним предметом досліджень є інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, що останніми роками активізувалась та є затребуваною серед такої спеціальної категорії користувачів, як органи державної влади та місцевого самоврядування. Це зумовлено тим, що значний інформаційний потік потребує професійної обробки: моніторингу, відбору, структуризації та аналізу, з метою надання замовнику якісної інформаційної продукції, яка сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень.

Загальні теоретичні питання розвитку бібліотек у сучасному інформаційному середовищі розглядаються в працях таких російських дослідників, як І. Г. Моргенштерн, Ю. Н. Столяров, Т. А. Бахтурін, Т. М. Кузьмішин, Т. Ф. Берестова.

В Україні питання місця та ролі бібліотек у глобальному інформаційному просторі, їх участі у формуванні національного інформаційного простору активно розробляє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Різні аспекти проблеми глобалізації інформаційного простору та місця в ньому бібліотек висвітлюються в працях В. Горового, Л. Чуприни, Т. Гранчак, Ю. Половинчак. Питання вдосконалення процесів інтеграції бібліотечних установ у світовий інформаційний простір розглядаються в працях О. Баркової, Т. Вилегжаниної, І. Давидової, Г. Шемаєвої.

Необхідність відповідати рівню загальносвітового розвитку інформаційної сфери спонукає бібліотечні установи шукати нові підходи у взаємодії з суспільством, адекватно реагувати на його потреби і, маючи доступ до інформаційних ресурсів, активно просувати, презентувати та популяризувати національні інформаційні ресурси як у вітчизняному, так і в глобальному інформаційному просторі [2].

Актуальною формою наповнення бібліотеками вітчизняного інформаційного простору кращими національними інформаційними продуктами є дистантне обслуговування та бібліотечна інформаційно-аналітична діяльність. До прикладу, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського працює за такими основними напрямками, як інформаційно-аналітичні, аналітичні розробки у вузькотематичних напрямках, або ж з проблематики, не розроблюваної вітчизняними дослідниками; узагальнення інформації електронних ЗМІ та розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя; розробка методики й основних закономірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства; підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів

в інтересах дослідницьких проектів, науково-технічних програм, реалізації грантових тем та ін. [3].

Якісне всебічне наповнення національного інформаційного простору, що здійснюється бібліотеками та їхніми інформаційно-аналітичними структурами з використанням дистантних форм, є важливою ланкою в розвитку інформаційного суспільства та представлення України в глобальному інформаційному просторі.

Розглянемо можливості бібліотек у контексті наповнення національного інформаційного простору та представлення в глобальному інформаційному просторі в провідних сферах суспільного життя – науковій, політико-правовій, економічній та культурній.

Стосовно забезпечення необхідного інформаційного підґрунтя для функціонування наукової сфери слід звернути увагу на те, що бібліотекою надається можливість вітчизняним науковцям розширити контакти у сфері освіти, науки й культури з науково-дослідними центрами, організаціями, освітніми закладами та асоціаціями Росії, Європейського Союзу, Америки та інших країн світу, а також відслідковувати світові тенденції розвитку науки та наповнювати національний інформаційний простір передовими світовими науковими здобутками та створювати власний науковий продукт, скориставшись доступом до наукометричних та інших, як вітчизняних так і зарубіжних, баз даних, зокрема SCOPUS⁵⁶, EBSCO⁵⁷,

⁵⁶ SCOPUS [МФА: (skopus), «ско́пус»] – бібліографічна й реферативна база даних та інструмент для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях. Індексуює 18 тис. назв наукових видань з технічних, медичних та гуманітарних наук 5 тис. видавців. База даних індексує наукові журнали, матеріали конференцій та серіальні книжкові видання.

⁵⁷ Бази даних EBSCO містять понад 6 тис. електронних версій відомих журналів, газет, бюлетенів новин, близько 1300 брошур, енциклопедій, довідників і реферативних збірників, більшість з яких повнотекстові. Бази постійно поповнюються новими періодичними виданнями, збільшуються їхні хронологічні рамки.

EBSCO надає можливість пошуку повнотекстових, рецензованих спеціалізованих матеріалів соціально-гуманітарної, економічної, медичної, технічної та іншої тематики за 60 пошуковими ознаками.

East View⁵⁸, Polpred.com⁵⁹, ELibUkr⁶⁰ та інших, доступом до електронних каталогів та повнотекстових баз даних зарубіжних бібліотек. З іншого боку, надаючи за допомогою використання електронних технологій доступ до вітчизняних баз даних іноземним віддаленим користувачам, бібліотеки презентують українську наукову думку в глобальному інформаційному просторі.

Останнім часом бібліотеками активно використовується практика проведення наукових відеоконференцій, що на сьогодні є досить актуальним, адже не всі науковці можуть дозволити собі відвідати ту чи іншу країну-організатора наукового форуму. Тому проведення онлайн-конференцій дає змогу з найменшими фінансовими витратами взяти участь в обговоренні наукових проблем та отримати інформацію, яка поки що не представлена в друкованому або електронному вигляді, а існує у вигляді наукових гіпотез та поглядів, перебувати в потоці останніх наукових тенденцій. Користуються популярністю й форуми на платформі бібліотек, як бібліотечні так і з інших суспільно значущих тематик, та їхні сторінки в соціальних мережах. Спілкування на форумах допомагає загальними зусиллями користувачів форуму сформулювати нові наукові проблеми та обговорити перспективні шляхи їх вирішення.

Варто також зазначити, що на сьогодні велика кількість провідних світових бібліотек входить до складу мережевих структур міжнародних організацій – членів співтовариств розвитку науки, освіти й культури

⁵⁸ East View – 40 найавторитетніших російських видань із суспільно-політичних та гуманітарних наук (архів з 2000 р.), у тому числі «Вопросы давней истории», «Вопросы философии», «Вопросы языкознания», «Мировая экономика и международные отношения», «Новая и новейшая история», «Психологический журнал» та ін.

⁵⁹ Polpred.com, Огляд ЗМІ. Онлайн-база даних російською мовою поповнюється щодня і містить повні тексти 360 тис. кращих статей із сотень інформагентств та ЗМІ з усього світу за 14 років. Рубрикатор по країні/галузі/джерелу/федеральному округу РФ / датою, пошук з настройками. Найбільший у Рунеті дайджест ділової аналітики.

База даних polpred.com – це моніторинг ЗМІ на теми промислової політики РФ і зарубіжжя. Студенти та викладачі економічних кафедр з цікавістю сприймуть приклади (кейси) з правової практики щодо Євросоюзу й Китаю, митниці й автопрому. В інформаційному бутику polpred.com кожен документ проходить сито потрібного відбору головних ділових новин (те, що буде цікаво читати рік по тому).

⁶⁰ ELibUkr надає доступ до електронних ресурсів **Emerald** – одного з найвідоміших видавництв, що публікує дослідження з бізнесу, менеджменту, маркетингу; колекції **IOPscience Journals** – близько 60 журналів з науки, техніки, медицини на базі онлайнової системи **IOPscience Publishing**.

та є активними учасниками глобальних інформаційних процесів. Зокрема, Всеросійська державна бібліотека іноземної літератури є інформаційно-посередницьким центром Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і установ. Європейська цифрова бібліотека є передовим прикладом доступу до світових наукових, освітніх та культурних цінностей. НБУВ теж співпрацює з Європейською бібліотекою та представлена в ній реферативною базою даних «Україніка наукова» та Електронною бібліотекою авторефератів дисертацій. Крім того, розроблена україномовна локалізація порталу.

Сьогодні без перебільшення можна стверджувати, що саме бібліотеки є тією рушійною силою, яка дає змогу активізувати та значно прискорювати роботу з формування доступної наукової інформації в Україні та професійно представляти вітчизняну наукову думку в глобальному інформаційному просторі.

У політико-правовій сфері діяльність бібліотек із сприяння створенню національного інформаційного простору зосереджена, у першу чергу, на політико-правовому інформуванні, наданні доступу до національних та зарубіжних правових ресурсів та створенні синтезованого інформаційно-аналітичного продукту відповідної тематики. Поширення правової інформації, сприяння підвищенню рівня правової культури суспільства, подолання правового нігілізму, інформування про захист прав людини покладено на центри правової інформації, що функціонують у багатьох вітчизняних та зарубіжних бібліотечних установах. При цьому слід наголосити, що діяльність таких центрів набуває дедалі більшої популярності в користувачів саме завдяки використанню ними дистантних форм обслуговування – веденню власних веб-сторінок, наданню віртуальних довідок та консультацій, створенню інтернет-путівників правовими ресурсами мережі та ін.

Широкий доступ до інформації політико-правового характеру з використанням дистантних форм доступу до ресурсу надає Національна юридична бібліотека НБУВ. З одного боку, дистантні форми доступу до інформації використовуються співробітниками бібліотеки в процесі підготовки інформаційно-аналітичного продукту (зокрема, ідеться про використання інформації інтернет-ЗМІ, матеріалів аналітичних центрів, сайтів органів місцевого самоврядування та облдержадміністрацій, сайтів урядових структур, представлених в Інтернеті правових баз даних юридичних інститутів та організацій тощо), з іншого – для ознайомлення користувачів з уже підготовленими інформаційно-аналітичними мате-

ріалами, консультаційними матеріалами з питань дотримання прав людини, підприємницької діяльності, баз даних, наявних у бібліотеці тощо.

Серед представлених таким чином ресурсів варто звернути увагу на бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення». Бюлетень містить новини законотворчого процесу та коментарі вітчизняних та зарубіжних експертів з актуальних правових подій, аналітичні матеріали та матеріали щодо вивчення зарубіжного досвіду вирішення правових проблем. У контексті використання дистантних форм для пошуку потрібної інформації, її обробки та сприяння її подальшій циркуляції показовою є наявність у бюлетні рубрики «Щоденник блогера», яка містить інформацію, розміщену в блогах «лідерів думки» – відомих політиків, громадських діячів, експертів, науковців та ін.

Зауважимо, що відкритість інформування про діяльність органів влади та зворотний зв'язок з населенням, зокрема через бібліотеки, є однією з обов'язкових ознак демократичного суспільства.

Варто виокремити й роботу бібліотек з забезпечення прозорості рішень державних та місцевих органів влади, що здійснюється за такими напрямками, як інформаційна підтримка органів влади, інформування та просвітницька робота серед населення.

В Україні останнім часом на базі бібліотек створюються публічні центри регіональної інформації, що займаються збором, зберіганням та наданням у користування документів з питань діяльності місцевих органів влади, формуванням фондів: офіційних видань районних адміністрацій та органів місцевого самоврядування; опублікованих документів (статистична інформація про стан економіки, екології, здоров'я, демографії, освіти, культури та інших напрямів); неопублікованих видань.

Серед користувачів зростає попит на інформаційно-аналітичні матеріали з питань функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, реформування системи охорони здоров'я, освіти, агропромислового комплексу, реалізації молодіжної політики та ін.

Інформаційно-аналітичні структури бібліотек досліджують перебіг політичних процесів та проводять діяльність щодо визначення впливу різних чинників на перебіг проблемних ситуацій у політиці, пропонують шляхи вирішення конфліктних ситуацій. Так, Хмельницькою центральною міською бібліотекою здійснюється індивідуальне інформування фахівців райдержадміністрації. Керівники отримують інформацію за такою тематикою: «Законодавча основа місцевого самоврядування»; «Взаємодія органів місцевого самоврядування з підприємствами

й установами, які знаходяться на підпорядкованій території»; «Місцеві фінанси, бюджет, податки і збори»; «Соціальний захист населення»; «Використання земель на території, підпорядкованій місцевому органу влади» [4].

Загальнодоступність бібліотечних установ та їхні інформаційно-ресурсні можливості, досвід роботи з інформацією дають можливість констатувати, що бібліотеки стали ефективним посередником між органами державної влади та суспільством. Наповнюючи національний інформаційний простір якісною, достовірною політико-правовою інформацією та мінімізуючи інформаційні шуми, бібліотеки на сьогодні виступають як стабілізуючий соціальний фактор, що забезпечує соціальну стійкість та є вирівнюючим інформаційні можливості різних категорій населення фактором.

Останнім часом дедалі частіше замовниками бібліотечних інформаційно-аналітичних послуг стають бізнес-структури, що мають потребу в отриманні якісного економічно-спрямованого інформаційно-аналітичного продукту. Задля задоволення їхніх потреб інформаційно-аналітичними службами бібліотек створюються проектні команди, які досліджують стан вітчизняної економіки, світової економіки та її можливі впливи на національну, кризові явища в економіці та шляхи їх подолання, вивчають позитивний зарубіжний досвід ведення економічної діяльності та виробляють рекомендації.

Також через свої сайти бібліотеки надають доступ до інформаційних ресурсів економічної тематики. У контексті наповнення національного інформаційного простору інформацією, необхідною для стабільного економічного розвитку та подолання кризових явищ, та забезпечення її циркуляції в суспільстві Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського за допомогою сайту дає змогу ознайомитися з такими науковими розробками стратегічного характеру, як національні доповіді НАН України, що розкривають ключові проблеми соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного поступу сучасної України. Зокрема, на сайті бібліотеки представлено Національну доповідь «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015», метою якої є окреслення сформованого вітчизняною академічною наукою концептуального бачення принципово нового курсу здійснення в Україні назрілих модернізаційних перетворень, конкретних завдань і механізмів їх реалізації. Комплексний аналіз стану та визначальних тенденцій економічного, соціального, політико-правового та гуманітарного розвитку України у світлі загроз і ризиків, пов'язаних у тому числі з кризовими процесами в сучасному світі, здійснено в Національній доповіді «Соціально-економічний стан

України: наслідки для народу та держав», з якою також можна ознайомитися за допомогою сайту НБУВ. У доповіді висвітлено макроекономічні зміни, трансформації реального сектору економіки, що відбулися в державі, а також існуючі небезпеки у сфері енергетики, екології. Значну увагу приділено проблемам досягнення ефективного державного урядування, подолання політичної кризи, стабілізації фінансового сектору, розвитку діалогу влади, бізнесу та громадянського суспільства, трансформації соціогуманітарної сфери.

Що стосується участі бібліотек у процесі створення того сегмента національного суверенного ресурсу, який забезпечуватиме ефективне функціонування культурної сфери суспільства, то слід наголосити на актуальності введення в широкий суспільний обіг за допомогою дистантних форм обслуговування наявного в їхніх фондах великого ресурсу культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь українського народу, що є надійним орієнтиром у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства, збереженні його національної ідентичності й самобутності. Проведення бібліотеками віртуальних виставок, які ознайомлюють користувачів з книжковими колекціями національних історично-культурних пам'яток, художніми, музичними, відеоколекціями бібліотеки, оцифрованою рукописною спадщиною, не лише сприяє підвищенню освітньо-культурного рівня громадськості, наступності національної свідомості, а й представленню України в глобальному інформаційному просторі.

На сьогодні світове розуміння ролі й призначення бібліотеки у XXI ст. як культурного, інформаційного та освітнього закладу базується на тому, що доступ до культурних цінностей та участь у культурному житті є фундаментальним правом людини. Показовою в цьому контексті є ініціатива Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського створення єдиної інформаційної основи для збереження цифрових колекцій, що відображають шлях історичного розвитку України в культурній, науковій та соціальній сферах, та її активна участь у міжнародному корпоративному проєкті «Європейська бібліотека». Крім того, НБУВ є ініціатором проєкту національного масштабу «Пам'ять України в об'єктах національного надбання» (www.nbuv.gov.ua/memory/index.html) [5]. Водночас забезпечення шляхом використання дистантних форм міжбібліотечної кооперації доступу користувачів до фондів провідних бібліотек Європи і світу запобігає формуванню в суспільстві філософії містечковості й провінціалізму, сприяє розвитку культури в контексті загальносвітових тенденцій. Так, активно розвивається співпраця НБУВ

з цифровими сховищами світового культурного надбання. До проекту «Золота колекція Євразії» Бібліотечної асамблеї Євразії увійшли три об'єкти історико-культурної спадщини з фондів НБУВ – «Київські глаголичні листки» IX–X ст., «Апостол» І. Федорова 1574 р. та «Кобзар» Т. Г. Шевченка 1840 р.

Ще одним важливим кроком у представленні України в загальноєвропейському інформаційному та культурному просторі є її приєднання до Європейської бібліотеки (The European Library, TEL). Наступним етапом у напрямі інформаційної культурної інтеграції в єдиний європейський інформаційний простір є участь України в проекті Європейської цифрової бібліотеки Europeana, що об'єднує відомості про цифрові ресурси бібліотек, музеїв та архівів [6].

За словами директора Національної бібліотеки Німеччини, голови організації Europeana Foundation Е. Ніггеманн, «об'єкти суспільного надбання життєво необхідні для освіти, науки, збереження культурної спадщини та інформаційного обслуговування. Не можна припиняти доступ до знань у сучасному інформаційному суспільстві».

Підсумовуючи, варто зазначити, що використання дистантних форм у бібліотечній діяльності відкрило перспективу для формування єдиного глобального інформаційно-бібліотечного простору, що дає змогу наразі ефективніше координувати спільні проекти, створювати сприятливі умови для функціонування міжнародних програм та надання доступу до зарубіжних інформаційних ресурсів. Як показує сучасна бібліотечна практика, нові технології дають змогу вирішити важливі завдання відповідно до запитів сучасного суспільства: упровадити нові інформаційні ресурси бібліотек, істотно вдосконалити якість інформаційного обслуговування користувачів, а також забезпечити збереження інтелектуальної та духовної пам'яті народу, спадкоємність державотворчих, національних та культурних процесів у суспільстві.

Список використаних джерел

1. *Чупрына Л. А.* Современные тенденции в формировании и развитии информационного пространства Украины / Л. А. Чупрына // Укр.-македон. наук. зб. Вип. 5 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, МАНМ. – К., 2011. – С. 247–262.

2. *Галактионова Л.* Информационно-библиотечное обслуживание инновационной педагогической деятельности: методики обучения библиотекарей [Электронный ресурс] / Л. Галактионова // Библиотеки и непрерывное педагогическое образование : интернет-конф. : материалы

конф. (17–27 окт. 2005 г.). – Режим доступа: <http://www.gnpbu/konf80-sec.3.htm>. – Загл. с екрана.

3. *Горовий В.* Бібліотеки як інформаційні центри української інформатизації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 26 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2010. – С. 23.

4. Бібліотека як центр регіональної і правової інформації : інформ.-метод. матеріали // Хмельницька ОУТБ ім. М. Островського ; уклад. : В. В. Маковська, Ю. М. Гой, В. С. Зваричук. – Хмельницький. – 2005. – 32 с. – (Серія «Бібліотека і влада»).

5. *Кузнецов А. В.* Участь у міжнародних корпоративних проектах як засіб розкриття бібліотечних фондів / А. В. Кузнецов // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–19 трав. 2011 р.). – К., 2011. – С. 182–184.

6. *Половинчак Ю.* Українська наука в системі міжнародних документальних комунікацій / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 32 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2011. – С. 21.

УДК 027.021(477):004.7

Наталія Автономова,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ВИДАНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

У статті досліджується формування системи інформаційно-аналітичних видань вітчизняних наукових бібліотек, розглядаються види інформаційно-аналітичних видань наукових бібліотек як складові елементи зазначеної системи, аналізується діяльність вітчизняних наукових бібліотек щодо створення інформаційно-аналітичних видань.

Ключові слова: інформаційно-аналітичні видання (ІАВ), система ІАВ, види ІАВ, інформаційно-комунікаційні технології, соціальна комунікація, інформаційний документальний потік.

«Проблема більшості організацій не в тому, що вони мало знають, а в тому, що вони не знають, що саме вони знають. Знання розкидані, і нікому не відомо, скільки їх, як і куди вони переміщуються, де вони зберігаються ...» [7]. Однією з інформаційних інституцій, що здатна сьогодні системно забезпечувати інформаційні потреби користувачів шляхом їх орієнтування в документальних інформаційних потоках за допомогою різних видів інформаційно-аналітичної діяльності, суть якої полягає в інтелектуальній обробці інформації, є, зокрема, наукова бібліотека. Маючи для цього необхідну джерельну базу, значний досвід інформаційної роботи, професійний кадровий потенціал, доступ до ліцензійних світових інформаційних ресурсів, технічну базу, наукова бібліотека надає сьогодні своїй інформаційній діяльності нової якості: поряд зі статичною інформацією (бібліотечним фондом документів) створює динамічну інформацію (синтезовані інформаційні продукти) – документальний інформаційний потік, створення якого пов'язується з науково-інформаційним супроводом суспільно-практичної діяльності.

Свого часу необхідність уведення в суспільний обіг затребуваних науково-інформаційних матеріалів з фондів наукових бібліотек у формах, що забезпечували б швидке ознайомлення з ними, їх коректну інтерпретацію, ефективність використання на практиці та при цьому оперативне доведення до користувача обумовила виникнення *інформаційних видань*

з формуванням на їхній базі *системи інформаційних видань*, а на сучасному етапі, у зв'язку зі збільшенням частки аналітичних досліджень в інформаційній діяльності бібліотек, зумовила появу нових документальних засобів бібліотек – *інформаційно-аналітичних видань* (ІАВ). Такі видання ознайомлюють користувачів сьогодні не тільки зі складом фондів наукових бібліотек, а й з загальним документальним інформаційним ресурсом, не обмеженим фондом окремої бібліотеки.

Бібліотечні ІАВ створюються в результаті проведення науковими бібліотеками аналітичних досліджень, зумовлених необхідністю виявлення та задоволення інформаційних потреб у базовій діяльності користувачів інформації шляхом побудови системи науково-інформаційного супроводу зазначеної діяльності. В Україні здійснити завдання з забезпечення науково-інформаційного супроводу базової діяльності користувачів інформації шляхом формування системи ІАВ можуть національні, універсальні та академічні бібліотеки, що поєднані корпоративними зв'язками та містять у своїй структурі спеціальні аналітичні чи дослідницькі відділи або підрозділи, діяльність яких саме й пов'язана зі створенням ІАВ.

ІАВ є порівняно новим видом інформаційної продукції бібліотек та засобом соціальної комунікації, тому теоретичних робіт, які б досліджували ІАВ, на сьогодні не дуже багато, відомості про них розсіяні серед різних теоретичних праць. У наукових дослідженнях вітчизняних та іноземних авторів, зокрема В. Авер'янова, Г. Атаманчука, В. Бакуменка, Т. Барташук, А. Блюменау, В. Брежнєвої, М. Бутка, Т. Гаман, Е. Гальмової, Р. Гілярівського, І. Давидової, А. Дегтяра, М. Дітковської, М. Калюжного, Р. Ковалю, Н. Кушнарєнко, О. Литвиненка, Є. Лук'янченко, В. Мінкіної, О. Нестеренка, І. Пілко, Г. Почепцова, В. Троня, Я. Чепуренко, Г. Швецової-Водки, висвітлюються питання інформаційного забезпечення державно-управлінської та соціально-комунікаційної діяльності. Однак невирішеною частиною загального питання залишається дослідження інформаційно-аналітичних видань як виду інформаційної продукції бібліотек та самостійного засобу соціальної комунікації. Немає на сьогодні загальноприйнятого термінологічного визначення «інформаційно-аналітичного видання бібліотеки», відкритим залишається питання становлення системи інформаційно-аналітичних видань, зокрема вітчизняних наукових бібліотек, що обумовлює необхідність та актуальність їх дослідження. У зв'язку з цим метою статті є дослідження формування системи інформаційно-аналітичних видань наукових бібліотек; видів бібліотечних інформаційно-аналітичних видань як структурних елементів цієї системи; практичної діяльності вітчизняних наукових бібліотек щодо створення таких видань.

Під ІАВ бібліотеки автором статті пропонується вважати створений у бібліотеці на основі аналізу та синтезу документної, документографічної, фактографічної, концептографічної, бібліографічної та реферативної інформації аналітичний текстовий документ (огляд, записка, звіт, довідка тощо), який пройшов редакційно-видавниче опрацювання і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо його видавничого оформлення. Такі видання, на думку М. Сороки, є «інформаційною моделлю не первинного документа, а моделлю проблеми, містять вивідне знання у вигляді висновків, рекомендацій, прогнозів» [8].

Створення ІАВ науковими бібліотеками базується, по-перше, на вже напрацьованих значних обсягах власних документальних інформаційних ресурсів, що зосереджені в їхніх фондах, доступі до документальних інформаційних ресурсів бібліотек інших типів та видів, з якими наукова бібліотека кооперує свою діяльність, інформаційних потоках та масивах електронної інформації, що продукується різними як вітчизняними, так і зарубіжними інформаційними установами, і по-друге, доступі і зростаючих можливостях бібліотек як координаційних центрів у керуванні світовими масивами електронної інформації. Для ознайомлення широкого загалу користувачів з наявним резервом загального документального інформаційного ресурсу оптимальним є об'єднання ІАВ наукових бібліотек в єдину систему, яка з використанням бібліотеками інформаційно-комунікаційних технологій та електронних форм представлення інформації буде органічним складником загальної електронної бібліотечної системи.

Реалізація можливостей системи ІАВ щодо ознайомлення користувачів із загальним документальним інформаційним ресурсом проявляється через її функції. Так, об'єднання зазначених видань в єдину систему є оптимальним засобом упорядкування сучасного документального інформаційного потоку (у цьому проявляється *організаційна функція* системи ІАВ); інформування користувача про різноманітні інформаційні потоки, масиви інформації, склад та структуру фондів наукових бібліотек (*інформаційна функція*); формування активного фонду науки, суми знань, за Сухотіним (*кумулятивна функція*); як наслідок, відбувається стимулювання творчих можливостей спеціалістів для створення нової інформації (знань) (*евристична функція*) [1]; орієнтування користувача в загальному документальному інформаційному ресурсі (*навігаційна функція*) [6]; забезпечення ціленаправленого керування інформаційними потребами користувачів у процесі суспільно-практичної діяльності (*управлінська функція*) [3]. Крім того, із впровадженням електронних технологій та Інтернету в усі сфери діяльності, зокрема й бібліотечну, зазначена

система отримує сьогодні новий виток розвитку, пов'язаний з розширенням її *комунікативної функції* [5, 2]. Реалізуючи комунікативну функцію, система ІАВ наукових бібліотек виконує роль своєрідної координаційної ланки між низхідними та висхідними інформаційними документальними потоками на різних рівнях соціальної комунікації, забезпечуючи як прямий, так і зворотний комунікативний дискурс у суспільстві за принципом «кожному користувачу – необхідну йому інформацію». При цьому система ІАВ спрямована на подолання інформаційних бар'єрів, що виникають між користувачем та документальним інформаційним ресурсом, – часового, методичного, мовного та ін. Така багатофункціональність системи ІАВ дає змогу повніше використовувати резерви документальної інформації в процесі інформаційного забезпечення користувачів.

Під системою інформаційно-аналітичних видань наукових бібліотек розуміється документальна підсистема соціальної комунікації, що призначена для забезпечення інформаційних потреб користувачів у процесі суспільно-практичної діяльності. У цьому зв'язку вся система документальної комунікації має вигляд двох взаємопов'язаних інформаційних підсистем: 1) першоджерел – усієї сукупності наукових, науково-технічних, суспільно-політичних та інших видів видань як відображення результату суспільно-практичної діяльності; 2) інформації як засобу організації й керування першоджерелами, ефективного використання їхнього інформаційного змісту в подальшому процесі суспільно-практичної діяльності. Діалектичний зв'язок зазначених підсистем проявляється, з одного боку, у тому, що система, використовуючи першоджерела, не може без них існувати, а з іншого боку, використовуючи їхній інформаційний зміст, керує ними. Бібліотека в цьому зв'язку виступає як організаційна єдність двох зазначених підсистем, визначаючи новий рівень інтеграції необхідного суспільству наукового знання, а система інформаційно-аналітичних видань – як інтеграційний засіб уведення його в суспільний обіг.

Як новий інтеграційний елемент, система ІАВ наукових бібліотек розвивається відповідно до еволюційних процесів системи соціальної комунікації і формується під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. *Зовнішні фактори впливу* – інформаційна політика держави, належне фінансування, створення глобальних комп'ютерних мереж, досягнення в галузі новітніх інформаційних технологій, розвиток корпоративних бібліотечних зв'язків – впливають на модернізацію системи, розширення можливостей для задоволення інформаційних потреб користувачів, підвищення рівня якості виконання функціонально-технологічних операцій, посилення інтеграційних тенденцій, що прискорюють об'єднання

бібліотек та інших інституцій, які беруть участь у створенні інформаційно-аналітичних продуктів, в інфополісі. Такі інфополіси, як стверджує В. Ільганаєва, «поседають гібридний простір документальної та інформаційно-комунікативної діяльності, мають високий рівень автоматизації на всіх ланках виробничо-господарської діяльності, стають суб'єктом інформаційно-ринкових відносин на партнерських засадах з комерційними структурами; відрізняються від бібліотеки професійно-спеціальним розподілом праці фахівців, головним предметом діяльності яких стає саме інформація, а не форма її носія» [4].

Система ІАВ складається із сукупності інформаційно-аналітичних документів, що об'єднані єдиною метою, завданнями, об'єктами аналітико-синтетичної переробки, теоретико-методологічними підходами до створення синтезованої інформації. Ця система відкрита та динамічна, оскільки пов'язана з мінливими потребами суспільства, наявним потоком первинних документів; її розвиток зумовлений загальними тенденціями інформатизації суспільства та соціокомунікативної практики. Система ІАВ бібліотек регулярно поповнюється новими видами. Якщо будь-яке з видань втрачає значущість для користувача, його випуск завершують і, навпаки, створення нового виду обумовлюється суспільною затребуваністю. Таким чином, орієнтованість на інформаційні потреби користувача стає тим фактором, що впливає на розвиток системи ІАВ зсередини – *внутрішнім фактором розвитку системи*. У зв'язку з цим бібліотеками актуалізується завдання з вивчення попиту на бібліотечну інформаційно-аналітичну продукцію, для вирішення якого досліджуються інформаційні потреби та запити користувачів. Такі дослідження, по-перше, дають можливість підвищувати якісний рівень ІАВ, розширювати їхній асортиментний ряд, створювати нові, трансформаційні види ІАВ та формувати розгалужену, направлену на різні категорії/групи користувачів систему науково-інформаційного супроводу їхньої діяльності, що, у свою чергу, визначає успіх проведення користувачами їхньої базової діяльності, сприяє самореалізації особистості на різних рівнях професіоналізації і розвитку їхньої інформаційної культури.

Сьогодні, незважаючи на достатньо значні обсяги інформації, що циркулює в суспільстві, практичний досвід інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек показує, що інформаційні потреби користувачів обумовлені дефіцитом саме необхідної для розвитку суспільства інформації в загальних продуктованих інформаційних масивах дуже невеликої якості. При цьому потребують задоволення інформаційні потреби двох рівнів. Залежно від форми подання, згоргання інформації виділяють

потреби в отриманні різноманітної фактографічної інформації за визначеною темою, галуззю чи суміжними галузям знань – фактографічні інформаційні потреби (загальні і спеціальні, поточні, ретроспективні, перспективні, багатогалузеві, галузеві, тематичні, проблемно-комплексні, персональні тощо) та концептографічної інформації – концептографічні інформаційні потреби (вужькотематичні, широкотематичні, галузеві, міжгалузеві, проблемно-комплексні, краєзнавчі, країнознавчі, поточні, ретроспективні тощо). Отже, дослідження особливостей інформаційних потреб розглядаються як основа формування системи ІАВ.

Зумовлена, з одного боку, взаємодією з зовнішнім середовищем, а з іншого – постійно змінюваними інформаційними потребами користувачів відкритість та динамічність системи ІАВ унеможливує упорядкованість її видового асортименту, що створює певні труднощі під час його дослідження.

Аналіз сайтів вітчизняних бібліотек [загалом було проаналізовано сайти бібліотек загальнодержавного значення, республіканських та обласних універсальних бібліотек (<http://www.nbu.gov.ua/portal/libukr.html>)] дав змогу визначити найбільш затребувані серед замовників види ІАВ і показав, що система ІАВ бібліотек формується головним чином за рахунок діяльності національних, універсальних та академічних бібліотек, що мають у своїй структурі спеціалізовані аналітичні чи дослідницькі структури, якими створюється необхідний видовий асортимент інформаційно-аналітичної продукції, зокрема ІАВ. Разом з тим такий аналіз продемонстрував відсутність серед вітчизняних бібліотек єдиного розуміння процесу створення ІАВ та здійснення інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеках. Наслідком такої ситуації стає те, що сьогодні реферування першоджерел та створення бібліографічних покажчиків є чи не головним інформаційно-аналітичним продуктом ряду регіональних (універсальних наукових), великих муніципальних, вузівських бібліотек та їхніх об'єднань. Однак при цьому необхідно зазначити, що такі бібліотеки проводять достатньо активну підготовку неопублікованої і незначної за обсягом науково-інформаційної продукції: щорічні доповіді про діяльність бібліотек, методичні та методико-бібліографічні розробки, матеріали науково-практичних конференцій, результати науково-дослідних робіт, інформаційно-аналітичні бюлетені оглядового чи реферативного характеру тощо. Незважаючи на обмежену (бібліотечну) сферу застосування, ці матеріали разом з публікаціями в наукових збірниках є унікальним джерелом інформації про стан і перспективи розвитку бібліотечної діяльності, накопичений досвід і його методичне осмислення.

Більшість із досліджуваних бібліотек мають у своїй структурі спеціальні інформаційно-аналітичні чи інформаційно-бібліографічні підрозділи, що проводять роботу з забезпечення інформаційної підтримки базової діяльності користувачів інформації та створення ІАВ. Найбільш налагоджено така робота проводиться Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національною юридичною бібліотекою (НЮБ), Фондом Президентів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; відділом інформаційного забезпечення Верховної Ради України Національної парламентської бібліотеки; науково-інформаційним відділом Національної наукової медичної бібліотеки; відділом науково-аналітичної обробки та поширення інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського; відділом бібліографічної і довідково-інформаційної роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного; центром бібліотечно-інформаційних технологій та наукової обробки документів Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук; інформаційно-бібліографічним відділом Державної науково-технічної бібліотеки України; сектором інформаційного забезпечення з питань екології Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького; відділом наукової організації та методики бібліотечної справи Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки та ін.

ІАВ, створювані дослідницькими та аналітичними структурами наукових бібліотек, можна умовно розділити на дві групи. До *першої групи* необхідно віднести видання, що оперативно надають довідкову інформацію для будь-якої сфери суспільної діяльності, зокрема при прийнятті управлінських рішень, під час наукових досліджень чи виробництва, економічної, політичної діяльності тощо. Такі видання надають не просто фактографічні дані, а опрацьований відповідним чином матеріал, який відрізняється від традиційних інформаційних видань довідкового характеру оперативністю, динамізмом, індивідуалізацією підходу до виробництва при збереженні достатньої надійності повідомлень. Завданням таких видань є орієнтування користувача в документальних потоках з метою забезпечення якісного проведення діяльності суб'єктами управління в умовах дефіциту часу, прискорення темпів виробництва і пов'язаною з цим оперативністю у прийнятті рішень, необхідності врахування великої кількості взаємопов'язаних фактів, обов'язковості ознайомлення з новими явищами, процесами, методами стосовно різних галузей знань тощо. Видовий асортимент таких видань представлений різноманітними за методикою створення

інформаційно-аналітичними *довідками* (оглядові, ситуативні, моніторингові, експрес-довідки, бізнес-довідки та ін.), що дають змогу отримати чіткі уявлення про стан проблеми і висвітлення основних результатів досліджень у певній галузі, орієнтуватися в сукупності фактів, отриманих ученими та фахівцями; *досьє*, що містять не тільки біографічні, статистичні, економічні та інші дані, але й інформацію про сфери інтересів та впливу, політичні інтереси та лобі, зв'язки з політичними та бізнес-групами, вплив чи зв'язки з медіа-ресурсами, та в аналітичному обслуговуванні стають основою для підготовки таких продуктів, як бази даних, лістинги, різноманітні бізнес-довідки тощо; *дайджестами*, що в аналітичному обслуговуванні передбачають певне авторство. Таке авторство проявляється в «панорамному» баченні проблеми, яка на початковому етапі може бути нечітко окреслена; у пошуку інформації; у витягу необхідних фрагментів тексту; у групуванні матеріалів, тобто у створенні нового матеріалу під потреби замовника, завдання, рішення, що приймається керівником. Вибір саме таких видових форм цієї групи видань обумовлений необхідністю викладу інформації в стислій формі, що усуває надмірну деталізацію, «інформаційні шуми» та сприяє таким чином її оперативному сприйняттю та кращому розумінню.

До *другої групи* необхідно віднести видання, які є результатом інформаційно-логічного аналізу документів і містять оцінку повідомлень, ідей, концепцій, прогнозів, рекомендацій тощо. На відміну від ІАВ першої групи, такі видання звільняють користувача від самостійного перегляду документів з метою виявлення необхідних відомостей. ІАВ видання другої групи створюються в результаті інформаційно-логічного та концептографічного аналізу певної сукупності опублікованих та неопублікованих документів, повідомлень та доводять інформацію до користувача у вигляді «нового знання». Такі видання не просто орієнтують користувача в документальних потоках, спрощуючи до них доступ, а надають допомогу в розумінні інформації на більш вищому рівні, створюючи так звану знанневу інформацію. Серед таких видань – аналітичні огляди (огляди-висновки, огляди-прогнози), рекомендаційна та проблемна записки, прогнози, звіти, аналітичні доповіді тощо. Вибір зазначених видових форм цієї групи обумовлений необхідністю вмістити у відповідне ІАВ матеріали різного характеру аналітичні, реферативні, незначною мірою бібліографічні, доповнивши їх коментарями, висновками, прогнозами фахівців-аналітиків, що створює у наслідку синтетичне інформаційно-аналітичне видання, яке забезпечує панорамне бачення досліджуваного питання чи проблеми. Крім того, такі інфор-

маційні форми дають змогу синтезувати в одному виданні дані з різних галузей знань.

Тематичний діапазон системи інформаційно-аналітичних видань бібліотек визначається контекстом діяльності різноманітних груп користувачів, у зв'язку з чим дослідницькими та аналітичними підрозділами бібліотек проводяться аналітичні дослідження та створюються відповідні тематичні матеріали за такими напрямками:

- розроблення науково- та інформаційно-аналітичних і оглядових матеріалів з проблем сучасної економічної, соціальної та гуманітарної політики;

- підготовка аналітично-експертних оцінок, висновків, оглядів, прогнозів, коментарів та довідок, що стосуються найбільш важливих і складних за змістом рішень, які регулюють економічну, правову, соціальну, фінансову, освітню сфери держави;

- узагальнення теоретичного та практичного досвіду інших держав у галузі законодавчого забезпечення трансформаційних процесів і соціально-економічного розвитку держави, створення та вдосконалення правової інфраструктури, необхідної для забезпечення ефективного функціонування економіки на ринкових засадах;

- постійний моніторинг соціально-економічного стану держави та підготовка на його основі аналітико-статистичних та інформаційних матеріалів про економічний, політичний, соціальний тощо стан розвитку України;

- моніторинг інформаційного супроводу ЗМІ економічних, політичних, соціальних перетворень у державі;

- огляди результатів діяльності наукових установ країни тощо.

Узагальнюючи тенденції формування системи інформаційно-аналітичних видань наукових бібліотек, можна констатувати таке: система ІАВ є документальною підсистемою соціальної комунікації, що призначена для забезпечення інформаційних потреб користувачів у процесі їхньої базової діяльності. Формування системи ІАВ обумовлюється як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, що визначають її динамічність та відкритість. Відкритість та динамічність системи створює можливості для наповнення її різноманітним видовим асортиментом відповідно до інформаційних потреб користувачів.

Перспективність розвитку системи ІАВ обумовлюється ціленаправленою інформаційною державною політикою та необхідним фінансуванням. Крім того, її розвиток тісно пов'язаний зі світовими тенденціями створення глобальних комп'ютерних мереж і технологічними досягненнями в галузі новітніх інформаційних технологій, що прискорюють інтеграційні тенденції

та приводять до корпоративних об'єднання бібліотек та інших інституцій, які беруть участь у створенні інформаційних ресурсів, в інфополіси. В їхніх рамках здійснюються не лише традиційні для бібліотек процеси кумуляції, обробки та використання наукової, технічної, економічної та іншої інформації, отриманої в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності суспільства, а продукування на базі цієї інформації нових знань, що доводяться до користувача через систему ІАВ, забезпечуючи тим самим різні рівні комунікативного дискурсу в суспільстві та комунікативну взаємодію на рівні сучасний користувач – загальний документальний інформаційний ресурс.

Список використаних джерел

1. *Блюменау Д. И.* Информационный анализ/синтез для формирования вторичного потока документов : учеб.-практ. пособие / Д. И. Блюменау. – СПб. : Профессия, 2002. – 240 с.
2. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація / Гранчак Тетяна : монографія ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 484 с.
3. *Гречихин А. А.* Развитие системы информационных изданий: историко-книговедческий анализ / А. А. Гречихин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.abfarida.narod.ru/grechihin.htm>. – Загл. с экрана.
4. *Ільганаєва В.* Резерви розвитку бібліотек: питання та відповіді [Електронний ресурс] / В. Ільганаєва // Бібл. форум України. – 2005. – № 4. – Режим доступу: www.idea.com.ua/forum. – Назва з екрана.
5. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 290 с.
6. *Кузнецова Т. Я.* Информационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции [Электронный ресурс] / Т. Я. Кузнецова. – Режим доступа: http://www.bgunb.ru/links/master/school/doc_2001/kuznesova1.html. – Загл. с экрана.
7. *Нордстрем К. А.* Бизнес в стиле фанк. Капитал пляшет под дудку таланта / К. А. Нордстрем, Й. Риддерстрале. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге. – 2003. – 280 с.
8. *Сорока М. Б.* Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока // НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – 209 с.

УДК 026[(410)+(73)]:340.136:331.45

Володимир Зуб,

в. о. мол. наук. співроб. Фонду Президентів України НБУВ

ДОКУМЕНТАЛЬНІ РЕСУРСИ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ В СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕК ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА США

У статті висвітлюються питання стану, особливостей та пропозицій законодавчих актів з питань охорони праці у Великобританії та США, його застосування в законодавчій базі України й бібліотечних установах зокрема.

Ключові слова: закони, підзаконні акти, охорона праці, бібліотека.

Аналіз міжнародного досвіду показує, що, починаючи із 70-х років ХХ ст., від використання компенсаційного механізму шляхом надання пільг та компенсацій за роботу в небезпечних і шкідливих умовах праці поступово відійшли. Йому було протиставлено забезпечення економічної зацікавленості роботодавця в створенні безпечних і здорових умов праці. Захист робітників від конкретних небезпек вирішується за допомогою розробки й впровадження норм і стандартів. Головним чином вони використовуються в найбільш небезпечних видах діяльності.

В усіх країнах Західної Європи метою перших трудових законів, установлених майже 100 років тому, був захист здоров'я робітників. З роками заходи з охорони праці в країнах Європи значно змінились. На сьогодні завданням охорони праці є не тільки підтримка здоров'я робітників, обмеження робочого часу для роботи за шкідливих умов праці, заборона використання праці дітей, молоді й жінок на деяких видах діяльності, а й привертання уваги на психологічні аспекти та психічний стан людей на робочих місцях.

Спільною ознакою багатьох систем керування охороною праці є наявність державних органів урядування, спеціальних служб (організацій) на підприємствах, громадських формувань з охорони праці [8, с. 47].

Державні органи управління охороною праці створені у всіх країнах: Австрія – комісія з охорони праці при Міністерстві соціального управління; Іспанія – Вища рада з безпеки та гігієни праці; США – Національне управління з безпеки праці та управління з охорони праці;

Франція – Вища рада з запобігання нещасним випадкам; Фінляндія – Міністерство соціального забезпечення та охорони здоров'я; Японія – Департамент норм праці. Керування охороною праці здійснюють комітети, центри, фонди та інші спеціальні організації [6, 10, с. 35–37; 15, с. 20–29; 18, 21, с. 31–33].

Питання охорони праці й здоров'я працівників є невід'ємною частиною стратегій країн Євросоюзу, США.

Найцікавішим є досвід Великобританії, США.

Аналіз фахових видань Росії, України з бібліотечної справи, зокрема в бібліотекознавстві, книгознавстві, історіографії, джерелознавстві, документознавстві та архівознавстві таких відомих фахівців, як: Л. Б. Хавкіна, С. О. Добрусина, Ю. П. Ньюкша, О. І. Пермінова, Ю. М. Столяров, Г. М. Новікова, О. М. Гальченко, В. С. Пашкова, С. Г. Кулешов, М. С. Слободяник, О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. Ю. Омельчук, Т. І. Ківшар, І. Б. Матяш, В. М. Горовий дає підстави говорити про те, що в них мало уваги приділяється висвітленню питань з охорони праці, умов праці читачів, бібліотечних працівників та їх соціальний захист [22, 4, 13, 17, 20, 12, 2, 16, 9, 19, 5, 14, 7, 11, 3].

На підтвердження вищесказаного можна навести працю Б. Ф. Володіна «Всемирная история библиотек», де висвітлюються питання розвитку бібліотечної справи, збереження книжкових фондів, елементи поліпшення сприятливих умов для читачів та забезпечення безпечних, здорових умов праці бібліотечних працівників на прикладі розглянутих бібліотек Європи, Азії, США в історичному аспекті [1].

З точки зору придатності бібліотечних будівель для безпечної праці бібліотечних працівників та читачів, найбільш оригінальним є напрацювання такої держави, як Великобританія.

Ще в XIX ст. під час будівництва нового будинку найбільшої наукової Бібліотеки Британського музею в Лондоні вперше у світі було використано рішення бібліотечного простору у вигляді ротонди. Вона являла собою читальний зал, оточений полицями з книгами, які розташовувалися уздовж стін на двох ярусах [1, с. 112].

Усе це дало змогу успішно вирішувати завдання функціонування Бібліотеки Британського музею як центральної наукової бібліотеки країни з найбільш повним за складом універсальним фондом та забезпечувати гарантію певного рівня обслуговування мешканців країни. При цьому бібліотека почала виконувати й ширші завдання, що мали значення й для громадян інших країн Європи. Настільки якісний склад фондів, повнота репертуару книжкової продукції як Великобританії, так і інших держав

Європи, дедалі більшою мірою залучали до Лондона читачів з інших країн, які займалися науковою роботою. Бібліотека Британського музею стала настільки популярною, що з нею не могла конкурувати жодна бібліотека Європи.

Для обслуговування читачів, які займалися науковою роботою, тут були створені ідеальні для свого часу умови. Величезний читальний зал (ротонда) був побудований на місці двору, який був перекритий куполом і обнесений колонадою, тобто була відокремлена зона обслуговування від зони зберігання книг. Тим самим покращилася виробнича санітарія та гігієна обслуговування читачів [1, с. 168].

Гордістю бібліотеки стала й так звана «залізна бібліотека», що розташовувалася навколо ротонди, де фонди були відокремлені від читального залу спеціальною залізною протипожежною конструкцією, тим самим набагато збільшилась імовірність збереження книжкових фондів.

Величезне значення надавалося підвищенню професійного рівня співробітників бібліотеки. Керівництво бібліотеки прагнуло залучити професіоналів найвищого класу шляхом високої оплати їхньої праці. Турбота директора бібліотеки А. Паніцці про бібліотекарів не обмежувалася тільки рамками ввіреній йому бібліотеки. Неодноразово А. Паніцці виступав у парламенті з заявами про необхідність збільшення зарплати й пенсій бібліотекарів країни [23]. Великобританія у 2004 р. прийняла Стратегію безпеки здоров'я на робочих місцях на період до 2010 р. і надалі (далі – Стратегія). Стратегія заснована на тому, що безпечна праця і здоров'я працівника є наріжним каменем цивілізованого суспільства і ставить за мету зниження у 2010 р. рівня смертності і важких травм на виробництві на 10 %, рівня професійної захворюваності на 20 %; втрат робочого часу внаслідок захворюваності на 30 %.

Стратегія виходить з того, що з часу прийняття в 1974 р. закону про охорону здоров'я працівників і безпеки праці у світі сталися серйозні зміни, відповідно до яких необхідно модернізувати систему керування ризиками. У Великобританії стало менше великих фірм (менше половини робочої сили країни зайнята у великих організаціях), і значно збільшилася кількість дрібних підприємств – на більш ніж 90 % з 3,5 млн підприємств, чисельність яких менше ніж 10 осіб; але натомість збільшилася кількість працівників, зайнятих неповний робочий день, де жінки нині становлять половину робочої сили.

У Великобританії роботодавець зобов'язаний забезпечити дотримання вимог охорони праці на робочих місцях, використовувати тільки справне обладнання, призначити відповідального за техніку безпеки під час

експлуатації та ремонту виробничих приміщень, проводити інструктаж з техніки безпеки, надавати інформацію робітникам про виробничі ризики [18].

Також, відповідно до згаданого закону, необхідно дотримуватися вимог охорони праці під час проектування та будівництва виробничих споруд, розроблення технологічних процесів, конструювання машин та обладнання. Господар повинен проводити випробування обладнання, яке виробляє, для підтвердження рівня його безпечності, а також надавати інформацію щодо правил безпечного використання.

Особливе місце приділене бюджетному сектору, який, за задумом Стратегії, повинен стати зразком безпечної й здорової праці для приватного сектору. Виконання Стратегії покладене на комісію з охорони і безпеки праці, підвідомчу Міністерству праці і пенсій Великобританії. Велика увага в Стратегії приділяється розвитку соціального діалогу, соціального партнерства (з профспілками, діловими асоціаціями, НКО), а також встановленню тісної співпраці й партнерських відносин з регіонами, місцевою владою. Великобританія виділяє чотири стратегічні сфери:

1. Розвиток тісного партнерства.

2. Допомога людям у здобутті переваг від ефективного керування охороною й безпекою праці, розвиток культури безпечної праці й відповідальності за своє здоров'я.

3. Фокусування на основній роботі комісії з охорони й безпеки праці та інтервенцій, спрямованих на зниження травматизму і втрату здоров'я на робочому місці.

4. Поширення стратегічного бачення (встановлення надійних двосторонніх комунікацій з основними зацікавленими сторонами).

У Стратегії зазначено, що її метою не є досягнення суспільства без ризиків, але досягнення суспільства, у якому ризики правильно оцінюються, усвідомлюються та управляються. Згідно з документом, має бути зрозуміло, що керування здоров'ям і безпекою є колективною відповідальністю, у якій самому працівнику відводиться значна роль.

Основні елементи Стратегії безпеки здоров'я на робочих місцях на період до 2010 р. впроваджені та впроваджуються в усі бібліотеки Британського Королівства.

Щодо досвіду США з питань розроблення та впровадження законодавчих документів для ефективної роботи бібліотек, то необхідно зазначити, що процес створення системи приватних бібліотек завер-

шився організацією парламентської бібліотеки – Бібліотека Конгресу у Вашингтоні.

Будівлю було відкрито 1 листопада 1897 р. Її було визнано сучасниками як найбільшу, найдорожчу в плані витрачених на її будівництво коштів і водночас найбезпечнішу з огляду захищеності від стихійних лих серед бібліотечних будівель у світі, а в 1980 р. цей будинок стали називати будівлею Т. Джефферсона (Thomas Jefferson Building).

У 1899 р. директором Бібліотеки Конгресу стає колишній директор Бостонської публічної бібліотеки Г. Патнем (H. Putnam). Він був однією з найяскравіших особистостей в історії американської бібліотечної справи.

Саме при Г. Патнемі Бібліотека Конгресу остаточно утверджується як один з найважливіших державних інститутів США, як національна бібліотека, що володіє найповнішим фондом друкованих документів, опублікованих у країні, як найбільша в країні наукова бібліотека універсального профілю і, нарешті, як бібліотека, яка посідає особливе місце серед бібліотек країни і бібліотек усього світу.

Розвиток ініціатив у галузі кооперації призвів до порушення питання щодо кооперованого комплектування бібліотек, що й було здійснено в США, де не існує централізованої національної інформаційної системи, але почала складатися національна інформаційна система, що позв'язує велику кількість систем і баз даних.

У 70-ті роки ХХ ст. поліпшенню діяльності бібліографічних служб бібліотек США сприяло використання бібліографічних даних на магнітних стрічках. Основними бібліографічними службами стали Автоматизований бібліотечний центр з інтерактивним доступом (On-line Computer Library Center – OCLC). OCLC перетворився на головне загальнонаціональне джерело даних і центральну ланку національної бібліотечної мережі. У середині 90-х років цей центр обслуговував 10 тис. бібліотек різних типів і видів [1, с. 192].

Активне впровадження нових інформаційних технологій у практику роботи бібліотек розпочато в 80-ті роки з автоматизації рутинних операцій, наприклад, ведення записів на абонементі, контролю періодики, складання звітів. Поступово масштаби цієї роботи розширилися, і бібліотекар отримав оперативний доступ до інформаційних ресурсів, які були відсутні у власній бібліотеці.

З 1982 р. термінали впроваджуються в США не тільки в наукових бібліотеках, а й у публічних. Ця робота була націлена на надання користувачу можливості оперативного доступу до віддалених джерел.

У 1983 р. американський журнал *Wilson Library Bulletin* оголосив у грудневому номері про те, що протягом 1984 р. Філадельфійська бібліотечна система буде повністю автоматизована [1, с. 186].

У США Стратегія охорони праці і безпеки робочих місць є частиною Стратегічного плану Міністерства праці Сполучених Штатів на фінансовий період 2006–2011 рр.

У вказаному документі окреслені основні напрями роботи федерального відомства, що відповідає за політику у сфері праці у відповідь на виклики XXI ст. План складений за класичними правилами стратегічного менеджменту, тобто відображає місію, бачення, організацію виконання Стратегії, чотири коротко і чітко сформульовані стратегічні цілі, блоки основних індикаторів результативності, пов'язаних з кожною метою (два–три, максимум шість показників у кожному блоці), і принципи оцінювання цільових програм. Сприяння безпечним, здоровим і захищеним робочим місцям є третім із чотирьох стратегічних цілей уряду США у сфері праці. Для досягнення цієї мети Мінпраці США має намір розробити нові інноваційні підходи виконання законів і програм, спрямованих на захист здоров'я і трудових прав працівників.

У документі наголошується, що з часом прийняття в 1970 р. федерального закону про охорону праці і професійного здоров'я працівників США в частині досягнення третьої стратегічної мети виникають нові виклики, пов'язані з демографічними змінами, тероризмом і попитом на природні ресурси.

Одним з показників результативності роботи адміністрації є щорічне зниження на 15 % нещасних випадків на виробництві і скорочення за п'ять років на 50 % утрат робочих днів унаслідок аварій. Поряд з жорсткими санкціями за порушення трудового законодавства з охорони праці (штрафи за перше порушення 250 тис. дол., за повторне – до 50 тис. дол.), у країні діють спеціальні федеральні програми у сфері охорони праці й здоров'я працівників (галузеві програми в небезпечних секторах, програми стратегічного партнерства, програми консультацій, освітні, тренінгові, грантові програми тощо).

Після прийняття в 1970 р. федерального закону про охорону праці й професійного здоров'я працівників значно поліпшився захист бібліотекарів, а саме: збільшилося державне й приватне фінансування на бібліотечні витрати (вентиляцію, кондиціонування, впровадження нових інформаційних технологій), виробничу санітарію, гігієну, безпеку праці та протипожежну безпеку, підвищення зарплат, пенсій. Посилився контроль за охороною та гігієною праці, а також за правами робіт-

ників після прийняття Закону про відповідальність у 1995 р., згідно з яким незалежне агентство управління відповідності повинно постійно проводити перевірки дотримання законодавчих норм з охорони праці на підприємствах та установах. Так, у 2011–2012 рр. управлінням було перевірено функціонування системи пожежогасіння та пожежної безпеки в Бібліотеці Конгресу США [24].

Підсумовуючи викладене щодо зарубіжного досвіду із забезпечення здорових та безпечних умов праці й поліпшення санітарно-технічних та гігієнічних заходів та його часткове впровадження в законодавчу базу (законів, підзаконних актів та нормативно-правових актів) України, можна констатувати, що вже давно постала проблема в розробці стратегії розвитку охорони праці й безпеки робочих місць в Україні, зокрема складової її частини – Правил охорони праці для працівників бібліотек. Останні актуальні сьогодні, оскільки поряд з удосконаленням технологій, автоматизацією процесів і застосуванням інших напрямів, що полегшують працю, практично на кожному робочому місці існують негативні фактори, що створюють загрозу здоров'ю, а в деяких випадках і життю працюючої людини. Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, робота машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного й індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Ці фактори безпосередньо стосуються і виробничих умов, що формується під час виконання робіт у бібліотечних установах України.

У зв'язку з цим постало завдання для фахівців провести наукове дослідження щодо аналізу нормативної бази з питань охорони праці для працівників бібліотек та створення основних вимог та умов безпечного використання різних систем: вентиляції та кондиціонування повітря, освітлення, а також вимог безпечної експлуатації приміщень, перебування в читальних залах, механізмів, ліфтів, електрообладнання, електроустановок, експлуатації стележного обладнання, безпечного використання каталогів, виробничої санітарії та ін.

Список використаних джерел

1. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек / Б. Ф. Володин. – 2-е изд., доп. – СПб. : Профессия, 2004. – 432 с.
2. *Гальченко О. М.* Завдання і методи контролю та аналізу збереження фондів рукописних книг / О. М. Гальченко // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1993. – Вип. 1. – 121 с.

3. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечного інформаційного потенціалу (1991–2006 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.08 / Горовий Валерій Микитович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 35 с.

4. *Добрусина С. А.* Стратегия сохранности фондов в библиотеках России: приоритеты и их реализация / С. А. Добрусина // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 3. – 75 с.

5. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 1998 ; *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1941–1964 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2003. – 373 с.

6. Закон о безопасности и гигиене труда США / пер. с англ. – М. : МИОТ, 1993. – 56 с.

7. *Ківшар Т. І.* Невідомі документи про заснування Національної бібліотеки Української держави / Т. І. Ківшар // Історія бібліотечної справи в Україні. – К., 1995. – 130 с.

8. *Котов Є. В.* Механізм формування та реалізації державного управління охороною праці : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.03 / Є. В. Котов // НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2002. – 200 с.

9. *Кулешов С. Г.* Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов. – К., 2000. – 162 с.

10. *Матти Тохка.* Инспекция в области безопасности и гигиены труда / Тохка Матти // Охрана труда : информ.-аналит. бюл. ВЦОПТ. – 1997. – № 4. – С. 35–37.

11. *Матяш І. Б.* Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років / І. Б. Матяш. – К., 2000. – 591 с.

12. *Новікова Г. М.* Стратегія збереження документальних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Г. М. Новікова // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – 153 с.

13. *Нюкша Ю. П.* Обеспечение сохранности документов в библиотеках: анализ достигнутого и тенденции развития / Ю. П. Нюкша // Теория и практика сохранения книг в библиотеке : сб. науч. тр. ГПБ. – Л., 1988. – Вып. 14. – 233 с.

14. *Омельчук В. Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки / В. Ю. Омельчук // Бібл. вісн. – 1995. – № 5. – 10–17 с.

15. Организация и управление в области охраны труда в Японии // Охрана труда : информ.-аналит. бюл. ВЦОПТ. – 1997. – № 2. – С. 20–29.

16. *Пашкова В. С.* Національні бібліотечні асоціації: виникнення та еволюція діяльності / В. С. Пашкова. – К., 1997. – 184 с.

17. *Перминова О. И.* Сохранность документов – ответственность перед будущим / О. И. Перминова, Т. В. Ершова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : материалы 3-й Междунар. конф. «Крым-96». – Судак, 1996. – Т. 1. – С. 102–114.

18. *Роик В. Д.* Социальная защита: управление условиями и охраной труда (опыт зарубежных стран) / В. Д. Роик. – М. : Наука, 1992. – 240 с.

19. *Слободяник М. С.* Структура сучасного документознавства / М. С. Слободяник // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 4. – С. 32–45.

20. *Столяров Ю. Н.* Защита библиотечного фонда : учеб. пособие / Ю. Н. Столяров. – М. : ФАИР-Пресс, 2006. – 504 с. – (Серия «Специальный издательский проект для библиотек»).

21. *Теро-Юока Кивихарью.* Практический опыт по организации охраны труда на уровне предприятия Финляндии / Кивихарью Теро-Юока // Охрана труда : информ.-аналит. бюл. ВЦОПТ. – 1997. – № 4. – С. 31–33.

22. *Хавкина Л. Б.* Нью-Йоркская публичная библиотека / Л. Б. Хавкина. – М., 1914. – 114 с.

23. *Miller E.* That noble cabinet: A history of the British museum / E. Miller. – London, 1973. – 80 с.

24. Survey of the Library's Fire Suppression Systems, January 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.loc.gov/about/oig/reports/2012/rpt2012_janFireSuppressionSystems.pdf. – Title from the screen.

УДК 004.775:[021:005.921](94)

Платон Стоян,
аспірант НБУВ

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛОТЕЧНІ ТА АРХІВНІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ РЕСУРСИ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ АВСТРАЛІЇ

У статті розглянуто проекти основних архівних установ та Національної бібліотеки Австралії зі створення електронних ресурсів документальної спадщини на колекційному та документальному рівні (архівні джерела та рукописи), у тому числі управлінської документації, охарактеризовано основні підходи, принципи уніфікації опису архівних джерел, організації доступу до архівних електронних ресурсів, подано їх огляд.

Ключові слова: архівні електронні ресурси Австралії, ресурси документальної спадщини, цифрові ресурси, архівні документи.

Документальні ресурси державних архівних установ Австралії не висвітлювалися в спеціальних публікаціях українських архівістів та документознавців. Разом з тим досвід опису та формування документальних ресурсів різних країн, зокрема англомовних, які першими почали опрацьовувати спільні підходи до принципів уніфікації каталогізації або опису бібліотечних та архівних джерел, організації доступу до них, є необхідним для української архівної справи та усвідомлення ролі й значення української національної спадщини у світових мережах, для створення позитивного іміджу України. Це дає змогу забезпечити не лише збереження інтелектуальної та духовної пам'яті народу, а й включення цих джерел у світову інформаційну культуру. Джерельною базою вивчення цього ресурсу є, безумовно, онлайн-публікації, бази даних та цифровий ресурс, який з винятковою повнотою репрезентує австралійську архівну систему та рукописну й архівну спадщину Австралії, розкриває історію та сучасний стан електронного ресурсу.

Метою та завданнями статті є розкриття основних засад створення системи електронних архівних ресурсів Австралії, державних та урядових ресурсів документальної спадщини, складу й змісту колекцій, що репрезентують Австралію у світовій мережі. Перші спроби дескриптивного опису архівних фондів та створення єдиного

реєстру архівної спадщини Австралії були започатковані у 90-х роках ХХ ст. Основними завданнями, які в той час розглядались архівами Австралії, відповідно до публікації Х. Кріса, координатора комітету з освіти Австралійського товариства архівістів, були: 1) впровадження стандартів архівних даних, ініційованих Міжнародною радою архівів (*International Council on Archives, ICA*) – з'явилася перша тестова версія ISAD(G) (*General International Standard Archival Description*) Загального міжнародного стандарту архівного опису 1993/1994 [11]; 2) розробка та конкретизація австралійських норм архівного опису [3]. Вирішення цих завдань вбачалося на шляху вироблення єдиної технології описування, уніфікованої методики формування описових даних, стандартизованого формату архівного опису (набір необхідних елементів), єдиних правил подання інформації про архіви та створення стислого реєстру архівних установ Австралії [7]. Ці першочергові завдання започаткували різноманітні архівні проекти, реалізацію яких було покладено в основу сучасних архівних інформаційних сервісів. Розглянемо більш детально головні архівні установи та організації Австралії, які були ініціаторами та виконавцями цих проектів, а також створені ними ресурси.

Австралійське товариство архівістів (*Australian Society of Archivists, ASA*) є головним професійним органом архівістів у Австралії. Воно було створено в 1975 р. у відповідь на зростаючу кількість архівістів у Австралії та зростаючий попит на архівну професію. Керівництво товариством здійснюється радою, обраною на національному рівні. Основними цілями Австралійського товариства архівістів є: сприяння професійним стандартам серед архівістів; підтримка та заохочення досліджень і розробок у всіх галузях архівної справи; сприяння відповідальному використанню архівів; заохочення спілкування та співробітництва між архівістами, їх установами й користувачами архівів; публікація та поширення інформації, що належить до архівної професії [5].

Основним ресурсом, створеним товариством, є онлайнвий «Путівник архівами Австралії» (*Directory of Archives in Australia*) [9], який постійно підтримується та оновлюється. Основою для створення інтернет-версії путівника в 1995 р. став друкований каталог «Наша спадщина: путівник рукописними та архівними фондами Австралії» (*Our Heritage: A Directory to Archives and Manuscript Repositories in Australia*) 1983 р. видання. В електронному «Путівнику» є можливість пошуку за ключовими словами або перегляду алфавітного списку архівних установ (понад 300 позицій). Структура опису архівної установи має такі основні елементи:

відповідальні особи, часи роботи і послуги, профіль архіву, основні фонди, путівники й довідники, контактна інформація, дата останнього оновлення інформації. Обравши необхідний профіль архівних фондів, можна відшукати установи, де ці фонди зберігаються.

Перелік рукописних та архівних колекцій був великим здобутком для користувачів архівів для орієнтації в ресурсах національної спадщини Австралії. Однак найбільший користувацький інтерес має інформація не про те, «де» зберігаються необхідні документальні джерела, а все ж таки «що» саме є в цих архівних фондах. Тому наступним кроком після створення опису архівних фондів є їх подокументне представлення. Одним з перших проєктів, здійснених у цьому напрямі, був зведений каталог друкованих документів та рукописів Національної бібліотеки Австралії. В основу опису рукописних документів було покладено архівний MARC-формат (*MARC-AMC, Machine Readable Cataloguing – Archive and Manuscript Control*), прийнятий в англomовних країнах, які об'єднали свою архівну мережу (США, Канада, Велика Британія, Голландія) [8].

Національна бібліотека Австралії (*National Library of Australia*) – найбільша в країні бібліотека, розташована в її столиці м. Канберра. Національна бібліотека Австралії (НБА) була створена в 1960 р. на основі Бібліотеки парламенту (*Parliamentary Library*). У сучасній будівлі бібліотека працює, починаючи з 1968 р. Національна бібліотека утримує одну з найбільших колекцій рукописів Австралії, яка містить близько 2 млн од. зберігання (за статистикою Ради австралійських архівів, *Australian Council of Archives*) [1]. Колекція походить переважно з Австралії, але в ній також є важливі документи, пов'язані з Папуа-Новою Гвінеєю, Новою Зеландією та Тихоокеанським регіоном. Австралійські рукописи датуються періодом морських відкриттів і поселення XVIII ст. до сьогодні. У колекції широко представлено коло осіб та сімей, пов'язаних з такими сферами діяльності, як політика, державне керування, дипломатія, театр, мистецтво, література, промисловість та пастирська робота. Рукописні матеріали представлено різними видами документів: листи, щоденники, книги проєкти, креслення, журнали та карти [14].

На сайті Національної бібліотеки Австралії (<http://www.nla.gov.au/>) є можливість пошуку рукописних матеріалів у зведеному електронному онлайн-каталозі бібліотеки. Каталогні записи мають стислий інформаційний формат (назва, автор, дати), їх супроводжує коментар та інтуїтивно зрозуміла піктограма щодо виду документа (книга, рукопис, карта тощо). Найбільш цінні колекції документів презентують оцифровані

рукописні матеріали: «Журнал першої подорожі Дж. Кука до Австралії», «Роботи першого прем'єр-міністра Австралії Е. Бартона» тощо. Журнал Д. Кука *The Endeavour Journal of James Cook* був внесений до реєстру «Пам'яті Світу» (*Memory of the World*) [4].

НБА підтримує проект «Реєстр австралійських архівів та рукописів» (*Register of Australian Archives and Manuscripts, RAAM*), який є путівником колекціями особових фондів та неурядових організацій, які зберігаються в австралійських бібліотеках та архівах. RAAM є продовженням проекту «Путівник колекціями австралійських рукописів», який було опубліковано Національною бібліотекою Австралії з 1965 до 1995 р. [10]. У 2001 р. було ініційовано корпоративний проект під кураторством НБА перетворення RAAM у загальнодоступну онлайн-базу даних [17, 18].

Одним з найбільших архівних проектів Національної бібліотеки Австралії є колекція звукозаписів усної історії, які мають відношення до історії Австралії, *Australia's Oral History Collections*. Колекцію було організовано на основі однойменного друкованого видання, опублікованого в 1997 р. База даних дає змогу здійснювати пошук у 10-ти тис. год. усного мовлення. Це зібрання документів із австралійського життя, звичаїв, традицій, політики тощо. У базі даних реалізовано багатоаспектний пошук: за ключовими словами, за предметними заголовками, датами. Для обрання предметного заголовка надається алфавітний список контрольованих форм предметних рубрик (антропологія, мистецтво, література, музеї тощо) [6].

За запитом «український» (*ukrainian*) можна відшукати дві історичні колекції усної історії: *J. D. Somerville Oral History Collection* (*State Library of South Australia*), *State Library of Victoria Collection*, у яких зберігаються записи українською мовою. Під час детального перегляду опису колекцій є можливість отримати інформацію про контакти, основні засади формування колекції, адресу сайту архівної установи, розмір колекції, супровідну документацію, часи роботи, науково-довідковий апарат, місце та мову звукозаписів, тему, інші пов'язані колекції.

Національний архів Австралії (*National Archives of Australia*) створений урядом Австралії з метою збереження урядової документації. Додатково до функцій зберігання колекції Національний архів розробляє тури і виставки, видає книги й довідники з інформацією про фонди колекції, забезпечує освітні програми. Він також консулює інші державні відомства та агентства щодо керування документацією (*Records Management*). Національний архів Австралії був заснований у 1920 р.

Едуардом, принцом Уельським, у Канберрі й перебував під юрисдикцією Національної бібліотеки Австралії.

У березні 1961 р. урядовий архів було офіційно відокремлено від Національної бібліотеки Австралії, а офіси розподілено по декількох передмістях Канберри. Цю організацію було перейменовано в Австралійські архіви (Australian Archives) у 1975 р. Офіційно Австралійські архіви отримали законодавчий мандат на зберігання урядових матеріалів у 1983 р. У лютому 1998 р. урядове архівне агентство було перейменовано в Національний архів Австралії (NAA) [12].

Сьогодні NAA має найбільш розвинуті у світі онлайнві архівні інформаційні ресурси. У 2011 р. головній урядовій архівній установі Австралії було присуджено всесвітню премію ЮНЕСКО «Пам'ять світу» за поширення результатів своїх досліджень і розробок, вільного програмного забезпечення для зберігання цифрової документації всього світового співтовариства архівістів. Національний архів Австралії також накопичив досвід світового класу у вирішенні одного з ключових завдань ери комп'ютерів: адаптації архівів державних установ до завдань їх зберігання з метою забезпечення стійкого доступу до документів, що стосуються діяльності системи державного урядування. NAA також продемонстрував новизну в підході до спільної роботи щодо збереження документів, у яких використано чорнила з додаванням солей заліза (застосовуються у Європі вже протягом багатьох століть) [1].

Для опису урядових документів у 1960-х роках П. Скоттом було розроблено спеціалізовану систему «Серії документів уряду Австралійської співдружності» (Commonwealth Record Series, CRS). У рамках CRS-системи, установи (державні відомства й органи влади) створюють ряди (групи пов'язаних документів, утворених цією агенцією), які складаються з елементів (документів будь-якого виду) [11]. Основними структурними елементами CRS системи є:

- *Організація* (уряд, наукове товариство, церква або компанія, яка є незалежною або автономною). Присвоюється позначення CO (*Commonwealth Organisation*).

- *Агенство* (агентства різних органів, які несуть відповідальність за виконання адміністративних функцій, можуть належати головним, державним або місцевим органам Співдружності). Присвоюється позначення CA (*Commonwealth Agency*).

- *Особа* (документи осіб, які мали тісні зв'язки із Співдружністю, такі, як прем'єр-міністри, вищі державні службовці і генерал-губернатори). Присвоюється позначення CP (*Commonwealth Person*).

- *Серія* (установи та особи, створюють серії документів). Серія являє собою групу документів, які є результатом одного процесу або які мають аналогічний формат та інформаційний зміст, серія може складатися з одного або кількох документів.

- *Документ*. Документи – це окремі одиниці зберігання: папки, томи, карти, фільми або інші одиниці зберігання, що утворюють серію.

Ця схема опису урядових документів була покладена в основу організації інформаційно-пошукової системи Національного архіву Австралії (див. *рис. 1*).

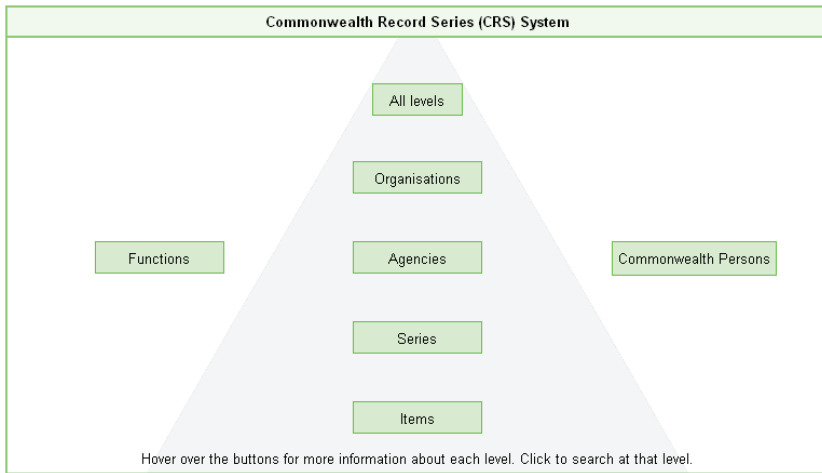

Рис. 1. Користувачський інтерфейс пошукової системи Національного архіву Австралії

Система пошуку документів (*RecordSearch*) має багатоаспектні можливості: пошук за ключовими словами, розширений пошук за елементами CRS-схеми, пошук імен, пошук фотоматеріалів.

За запитом «Україна» (Ukraine) знаходимо 174 документи, пов'язані з взаємовідносинами України та українців з урядом Австралійської співдружності. У форматі детального перегляду інформації про документ, опис укладено за схемою: назва (title), діапазон дат (date range), номер серії (series number), код документа (control symbol), штрих-код (item barcode), місце створення (location), фізичні характеристики (physical format), дата реєстрації (date registered).

Аналогічно налаштований пошук та опис фотодокументів із фондів

НАА. Практично всі фотоматеріали можуть бути детально переглянуті в збільшеному форматі. Для кожного зображення вказано права на його використання, більшість зображень можна використовувати для особистих інформаційних некомерційних потреб, вказавши НАА як джерело інформації та номер зображення в архіві.

Назва: Immigration – Ethnic festivals, arts and crafts in Australia – Adelaide Festival of Arts (*Імміграція – Етнічні фестивалі, декоративно-прикладне мистецтво в Австралії – фестиваль мистецтв Аделаїди*)

№ зображення : A12111, 1/1969/17/16

Дата: 1964

Місцезнаходження: Canberra (Канберра)

Однією з проблем, що постала перед сучасними архівами, є зберігання електронних документів різних категорій: створених за допомогою систем електронного документообігу, проектами електронного уряду (*E-Government*), архівування онлайн-ресурсів, цифрових аудіо-та відеоресурсів. У зв'язку з цим Національний архів Австралії розгортає проекти збереження цифрових ресурсів (*digital preservation*). НАА ініціював ще в 1999 р. проект розробки метаданих для опису цифрових колекцій та ресурсів [15], у 2008 р. було розроблено стандарт метаданих ведення документації для агентств уряду Австралійської співдружності [16]. Ці самі питання стосовно архівів України висвітлено в публікації С. Г. Кулешова, вони стали актуальними у зв'язку з прийняттям законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронний цифровий підпис» [1].

Найбільшим сховищем відеопам'яті Австралії є Національний архів

фото- та аудіодокументів, який має загальнодоступний розвинутий пошуковий апарат своїх колекцій.

Національний архів кінофото- та аудіодокументів (National Film and Sound Archive) – австралійський аудіовізуальний архів, покликаний зберігати, розвивати і надавати доступ до національної колекції аудіовізуальних матеріалів. Колекція містить широкий спектр документів від створених наприкінці XIX ст., коли звукозапис і фотографія перебували в зародковому стані, до записаних у наші дні. Як організація архів веде свою історію з моменту заснування в 1935 р. як Національної історичної бібліотеки кіно- і звукозаписів у складі Національної бібліотеки Австралії. Свій нинішній статус відокремленого державного органу архів отримав у 2008 р. Розташований у столиці Австралії місті Канберра. Це привело систему управління архівом у відповідність до системи управління багатьма іншими найбільшими культурними організаціями Австралії, такими як Національна бібліотека Австралії, Національна галерея Австралії і Національний музей Австралії. Національна відео- та аудіоколекція містить понад 1,3 млн документів. На додаток до дисків, кіноплівок, відео-, аудіозаписів, циліндрів фонографів і радіозаписів колекція містить супровідні документи та артефакти, такі як плакати, флаєри, рекламні проспекти, сценарії, костюми, реквізит, пам'ятні предмети та звуко-, відео- і кінообладнання [13].

Серед важливих колекцій можна виділити колекцію австралійської кінохроніки, 1929–1975: велика колекція з 4 тис. кіножурналів та документальних фільмів, що розповідають про всі найбільші події австралійської історії, спорту й розваг. У 2003 р. колекція була внесена до Австралійського реєстру «Пам'ять світу» [4].

На офіційному сайті Національного архіву кіно-, фото- та аудіодокументів реалізовано розвинутий пошуковий апарат архівних документів. Усі колекції згруповано в такі основні розділи: фільми, звук, телебачення, документи та артефакти, фільми австралійської колекції, колекція культури корінного населення. Про кожну з цих груп наведено детальну інформацію з інформаційним описом змісту накопичених ресурсів. Оновлена архівна система управління колекціями дає змогу реалізувати зручний пошук необхідних матеріалів, обмежити діапазон пошуку необхідними атрибутами (звук, відео, телебачення, радіо, мультимедіа, документ, артефакт).

За запитом «український» (ukrainian) отримуємо список звукозаписів та фільмів, які стосуються України: гра на баяні та бандурі, танці, українська полька, фольклорні фільми тощо.

Детальний опис ресурсу містить такі елементи: фонд зберігання, номер одиниці зберігання, назву, альтернативну назву, дату виробництва, спосіб виробництва, вид ресурсу, тематичну категорію, країну походження, місце, дату виробництва, мову, анотацію.

Крім пошуку за ключовими словами є можливість перегляду списків мультимедійних ресурсів за різними параметрами: алфавітом, видом ресурсу, способом виробництва (музика, усне мовлення, кліп, п'єса, рукопис), жанром (біографічні матеріали, історія, спорт, етнографія, еротика, новини, драма, детектив, танці, опера, пропаганда тощо), форматом (цифровий ресурс, компакт-диски, фотоплівка, касети), роками, країнами.

Крім того, інформаційний ресурс мультимедійного архіву презентує наукові публікації, методичні та навчальні матеріали щодо забезпечення збереження відео- та аудіоматеріалів.

Отже, електронні архівні ресурси австралійських державних відомств і органів влади та управління посідають важливе місце в національному електронному просторі Австралії. Вони відрізняються різноманітністю, уніфікованістю, турботою про збереження документальної пам'яті Австралії. Дуже показовим є те, що Національному архіву Австралії присуджена Всесвітня премія ЮНЕСКО «Пам'ять світу» за якісний ресурс [2]. Важливо відзначити єдність підходів щодо стандартизації опису архівного опису та формату обміну, який надає можливість австралійській колекційній спадщині існувати в єдиній світовій мережі.

Список використаних джерел

1. *Кулешов С. Г.* Документаційні ресурси інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень у місцевому органі державної влади / С. Г. Кулешов // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 302–310.

2. Національному архіву Австралії присуджена Всемирная премия ЮНЕСКО «Память мира» [Електронний ресурс] : веб-сайт / UNESCO. – Режим доступа: http://www.unesco.org/new/ru/media-services/single-view/news/national_archives_of_australia_to_receiveunescojikji_memory_of_the_world_prize/. – Зарл. с екрана.

3. Australian Common Practice Manual (ACPM): documentation (description of records) Australian Society of Archivists. – ASA–ACPM–DER–995–01, version 30 May 1995.

4. Australian Memory of the World Register [Electronic resource] : web-cite // Australian National Commission for UNESCO. – Mode of access: <http://www.amw.org.au/content/australian-register>. – Title from the screen.

5. Australian Society of Archivists Inc (ASA) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archivists.org.au/>. – Title from the screen.
6. Australia's Oral History Collections [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nla.gov.au/ohdir/about.html>. – Title from the screen.
7. *Chris H. Data, Systems, Mangement and Standardisation / H. Chris // Archives & Manuscripts*. – 1994. – Vol. 22, № 2. – P. 338–359.
8. *Describing Archival Materials: The Use of the MARC AMC Format*; Ed. Richard P. Smiraglia. – New York : Haworth. Press, 1990. – 228 p.
9. *Directory of Archives in Australia* [Electronic resource] : web-cite // Australian Society of Archivists. – Mode of access: <http://directory.archivists.org.au/>. – Title from the screen.
10. *Golder H. Documenting a nation: Australian Archives, the first fifty years / H. Golder*. – Canberra : Australian Govt. Pub. Service edition, 1994. – 76 p.
11. *Guide to Collections of Manuscripts Relating to Australia: A Selective Union List // National Library of Australia*. – Supplements were issued in 1990, 1992, 1994 and 1995.
12. *National Archives of Australia* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.naa.gov.au/>. – Title from the screen.
13. *National Film and Sound Archive* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://nfsa.gov.au/>. – Title from the screen.
14. *National Library of Australia* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nla.gov.au/>. – Title from the screen.
15. *Our heritage : a directory to archives and manuscript repositories in Australia / Australian Society of Archivists ; Ed. Olga White, Anne-Marie Schwirtlich, Jennifer Nash*. – [1983]. – 301 p.
16. *Preservation Metadata for Digital Collections // National Library of Australia* [Electronic resource]. – 1999. – Mode of access: <http://www.nla.gov.au/preserve/pmeta.html>. – Title from the screen.
17. *Recordkeeping Metadata Standard for Commonwealth Agencies* [Electronic resource]. – 2008. – Mode of access: www.naa.gov.au/record-keeping/control/rkms/summary.htm. – Title from the screen.
18. *Toll D. Towards a National Infrastructure for Access to Australia's Documentary Information Resources in Electronic Formats : Strategic Developments at the National Library of Australia* [Electronic resource] / D. Toll // National Library of Australia Staff Papers. – Melbourne, 2002. – Mode of access: <http://www.nla.gov.au/openpublish/index.php/nlasp/article/viewArticle/1284/1572>. – Title from the screen.

УДК 004.774:025.22

Ольга Коночкіна,

провід. бібліограф НЮБ НБУВ

АНАЛІЗ КОНТЕНТУ РЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ ЯК ДЖЕРЕЛА БІБЛОТЕЧНОГО КОМПЛЕКТУВАННЯ

У статті висвітлюється рівень інформаційного наповнення регіональних веб-сайтів, розглядаються основні проблеми виробництва інформаційної продукції регіональних ЗМІ, аналізується контент обласних інтернет-видань.

Ключові слова: регіональні інтернет-видання, веб-сайти, контент.

У контексті розвитку Інтернету електронні засоби масової інформації міцно утримують лідерські позиції серед інших суб'єктів інформаційного простору стосовно надання щоденної оперативної інформації про події в країні й світі. Вони є потужним інструментом впливу на політичне життя й ситуацію в країні, на громадську свідомість, джерелом отримання інформації. Повною мірою це стосується регіональних інтернет-ЗМІ [4].

Різні аспекти функціонування інтернет-ЗМІ є предметом вивчення багатьох українських дослідників. І їхні наукові розвідки мають суттєве значення для сучасної бібліотеки з огляду збагачення джерельної бази для комплектування новим інформаційним ресурсом. У перші роки функціонування мережі значення Інтернету для вітчизняної системи засобів масової інформації проаналізували В. Іванов і О. Мелешенко, вказуючи, з одного боку, на перспективи, які він відкриває, а з іншого – на пов'язані з ним специфічні проблеми. Зокрема, В. Іванов приділив багато уваги питанню правового врегулювання мас-медійної діяльності в Інтернеті, О. Мелешенко – питанню медіавзаємодій. Філософські ідеї, висунуті західними науковими школами у зв'язку з глобалізацією інформаційних потоків, що посилилась із запровадженням Інтернету, суттєво розвинув Б. Потятиник. Дослідження, пов'язані з різноманітними аспектами інтернет-журналістики, сьогодні знайшли відображення в цілій низці наукових робіт. Правовий аспект вивчали Ю. Бурило, Л. Городенко, В. Наумов, П. Салига, М. Черкес, мовний – М. Рудик, О. Штурнак. Інтернет як засіб інтеграції всіх ЗМІ розглядав А. Данилюк, типолого-технологічні особливості нових медіа – Н. Штанько. Активну роль інтернет-журналістики

в українських політичних процесах довів І. Балинський. Питання форматів комерційної інтернет-реклами розкрила Н. Фурманкевич. Спробу комплексного дослідження вітчизняного медіа-сектору в Інтернеті здійснила І. Артамонова, яка запропонувала власний спосіб класифікації інтернет-ЗМІ. Українські дослідники часто спираються на роботи російських науковців – таких як О. Калмиков, Л. Коханова, М. Лукіна, С. Машкова, В. Монахов, М. Раскладкіна, П. Сухов, І. Фомічова, О. Шеремет. Орієнтуватися в загальносвітових тенденціях стосовно розвитку інтернет-ЗМІ допомагають висновки й узагальнення західних учених, зокрема К. Гарпера, М. Дезе, К. Кені, М. Кюнка та ін.

Інтерес до діяльності регіональних засобів масової інформації в українській науці зародився нещодавно. У світлі постійних змін в українському соціумі відбулось усвідомлення ЗМІ як потужного засобу впливу на суспільне життя загалом і окремі його аспекти.

З одного боку, регіональні ЗМІ продовжують виконувати свої основні функції: інформування та формування громадської думки. З іншого – вони є каналом трансляції інтересів населення конкретного регіону.

Незважаючи на суттєві недоліки в діяльності регіональних ЗМІ (заполітизованість, заангажованість, економічна залежність), населення довіряє їм більше, ніж іншим джерелам суспільного інформування.

До особливостей розвитку інтернет-видань України слід віднести те, що вони виникли на кілька років пізніше, ніж на Заході, але в цілому завжди йшли в контексті загальносвітових тенденцій. Протягом усього часу існування вітчизняних інтернет-ЗМІ характер представленої ними журналістської роботи змінювався таким чином: переваги інформаційного простору мережі – гіпертекстуальність, інтерактивність та мультимедійність – спочатку застосовувалися недостатньо, у першій половині 2000-х років – дедалі ширше й різноманітніше, у другій половині 2000-х років вони знаходять вираження в певних встановлених прийомах роботи з інформацією, сформованих на основі накопиченого досвіду (кожна публікація має заголовки та вказівки на джерела, оформлені у вигляді гіперпосилань, і супроводжується коментарями; текстові матеріали подаються поряд з аудіо- та відеоматеріалами; меті анонсування свіжих повідомлень служать слайд-шоу; інтернет-видання, зазвичай, мають модулі форумів та опитувань; не рідкістю є блоги журналістів поряд із блогами користувачів).

На думку дослідників, в історії становлення та розвитку вітчизняного медіа-сектору в Інтернеті можна виділити три періоди:

Перший період – друга половина 1990-х років (створення окремих веб-сторінок, що представляли продукцію традиційних мас-медіа;

заснування цілих веб-сайтів редакціями традиційних ЗМІ; поява перших винятково мережевих видань; загальна кількість інтернет-ЗМІ ще незначна, їх аудиторія обмежена, веб-дизайн примітивний; переваги інформаційного простору мережі застосовуються досить слабо);

Другий період – перша половина 2000-х років (вибухоподібне зростання кількості інтернет-видань, захоплення складним дизайном; час ентузіазму й помилок, віри в те, що Інтернет здатен суттєво відтіснити традиційні мас-медіа; зростання обсягів інтернет-реклами та інвестицій у веб-проекти; початок розквіту блогосфери; поява інтернет-радіо);

Третій період – друга половина 2000-х років (успішне використання накопиченого досвіду; мода на простий веб-дизайн поряд з технічним удосконаленням веб-сайтів і розширенням спектра інформаційних сервісів; усвідомлення переваг інформаційного простору Інтернету, бурхливий розвиток застосування мультимедіа, гіпертекстуальності та інтерактивного спілкування з аудиторією; посилення конвергенції медіапродукту різних ЗМІ в мережі; поява підкреслено мультимедійних проєктів і таких, що представляють універсальну журналістику) [6].

В інформаційному полі регіонів України Інтернет відіграє вже досить значну роль. Кількість користувачів мережі поступово зростає, що свідчить не лише про інтернетизацію периферії, а й про збільшення споживачів інтернет-послуг, що мають чітку територіальну прив'язку до місцевості. Це призводить до поступового формування ринків регіональних інтернет-ЗМІ, кожен з яких має власну організаційну структуру у вигляді регіональних порталів, інформаційних агентств, регіональних банерних мереж, що поєднують місцеві сайти. Контент значної кількості цих ресурсів складається з суто регіональної інформації, дає змогу аналітику побачити події та процеси крізь призму оцінок місцевої влади, журналістів, політиків та громадських діячів. Така інформація не тільки відображує окремі події, а й створює цілісну картину політичного, економічного та соціального розвитку регіону. Усе це робить місцеві електронні ресурси цінними джерелами для інформаційно-аналітичної роботи.

Важливі критерії контенту – доступність, актуальність, достовірність розміщуваних даних тощо. Унікальний контент не має аналогів (ексклюзивний) на сайтах схожої тематики або розміщується на сайті з дозволу правовласника, охороняється законом про авторські права [1].

За цільовим призначенням регіональні інтернет-ресурси є інформаційними або інформаційно-пізнавальними, загальносоціальної спрямованості з рекламно-інформаційними елементами, що відображають практичну діяльність різних галузей.

Обсяг інформаційної наповнюваності цих ресурсів залежить від того, чи є вони суто мережевими чи інтернет-версіями друкованих видань. У перших цей обсяг є значно більшим: періодичність відновлення мережових ЗМІ відбувається в режимі онлайн, веб-версії друкованих газет залежать від випуску номера.

Практика роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дала змогу виявити в організації роботи цього сегмента веб-ресурсів певні недоліки, серед яких: відсутність оперативної інформації або наявність інформації без дат на багатьох сайтах; наявність інформації, правдивість якої вимагає ретельної перевірки.

У процесі роботи виявлено також слабкий гіперзв'язок між регіональними інтернет-ресурсами та сайтами офіційних регіональних органів влади, що також негативно впливає на якість контенту перших. Просування офіційних ресурсів в інформаційному середовищі є важливим завданням державної інформаційної політики. Цього вимагають сьогоднішні реалії, пов'язані з необхідністю введення в обіг суспільно значущої інформації, виконання вимог Закону України «Про інформацію» [ст 9. «Право на інформацію» (розділ I.)], Закону України «Про доступ до інформації» [ст 2. «Мета і сфера дії Закону» (розділ I.)]. Крім того, однією з головних переваг Інтернету як рекламного майданчика, є можливість фокусування інформації на конкретну цільову аудиторію. Отже, за допомогою розміщення на своїх веб-сайтах гіперпосилань на сайти органів регіональної влади інші електронні ресурси отримують можливість розширення інформаційної присутності у світовій інформаційній мережі.

Інформативність регіональних сайтів може бути підвищена також шляхом розміщення найбільш цікавих для віртуальних відвідувачів правових актів, більш широкого висвітлення виконання різноманітних регіональних програм, звітів регіональних відомств, докладним розглядом виступів депутатів місцевих рад на сесіях тощо. При цьому акцент має бути зробленим на конкретних проблемах та шляхах їхнього вирішення в кожному регіоні, а не на виграшних з точки зору тактики, але програшних з точки зору стратегії розвитку темах стосовно аварій, катаклізмів та криміналу.

Сприяє інформативності веб-ресурсу також список гіперпосилань на найбільш змістовні в інформаційному плані джерела: сайти центральних органів державної влади, електронні аналоги відомих видань, скомпоновані за темами чи проблематикою. У конкурентному середовищі Інтернету кожен веб-ресурс має бути міні-порталом, оскільки

сучасна людина з метою економії часу в першу чергу шукає в мережі систематизовані знання.

На думку багатьох експертів, процес комерціалізації інтелектуального продукту в електронному просторі звужує його аудиторію, гальмує процес його використання, а отже, суперечить суспільним потребам, зокрема, вирішенню питання комплектування бібліотечних установ сучасною високоякісною інформацією з джерельної бази Інтернету, використанню її для суспільно значущої інформаційно-аналітичної роботи [5].

На прикладі двох областей – Івано-Франківської та Закарпатської – розглянемо якість контенту регіональних інтернет-видань. Насамперед слід зазначити, що івано-франківські видання дещо вищі рівнем закарпатських. Тобто у них міститься якісніша, оперативніша інформація. Переважна більшість сайтів мають більше рубрик, відео- та фотоматеріалів з динамічним оновленням контенту 24 години на добу.

Практично всі з проаналізованих сайтів (12 інтернет-видань Івано-Франківської області та 11 – Закарпатської) подають інформацію за рубриками: політика і влада, економіка, туризм, соціум, освіта, здоров'я, кримінал, надзвичайні ситуації та ін. Також міститься контактна та правова інформація. Редакційна політика переважно така: використання матеріалів і новин дозволено за умови посилання на сайти. Для інтернет-видань – обов'язкове пряме відкрите для пошукових систем гіперпосилання. Матеріали, відзначені терміном «реклама», PR, публікуються на правах реклами. Практично всі редакції інтернет-видань дотримуються таких принципів, як довіра і достовірність інформації.

На веб-сайтах органів виконавчої влади (Івано-Франківська та Закарпатська ОДА) подається загальна інформація про сам орган, його структуру, повноваження, нормативно-правову базу. Використовуються електронні адреси для зворотного зв'язку, гостьові книги, поштовий сервіс для зареєстрованих користувачів (електронні розсилки), електронні форми для звернень до посадових осіб з конкретними питаннями (інколи підтримується розділ «Питання – відповіді», де й публікуються всі запитання громадян і відповіді державних органів влади), що інколи працюють як «Громадські (інтернет-) приймальні». На окремих сторінках працюють «гарячі лінії», графік проведення яких подається завчасно на сайтах для ознайомлення. Проводяться форуми для обговорення актуальних питань, що стосуються діяльності певного органу, проводиться соціологічне опитування відвідувачів сайту про роботу веб-сайтів, його дизайн, структуру тощо, після чого результати аналізуються протягом певних проміжків часу і виводяться для загального

ознайомлення. На веб-сайтах ОДА оперативно подається інформація про наради та зустрічі, проведені Президентом України, урядові засідання, важливі події регіону тощо.

За результатами моніторингу Державного комітету телебачення і радіомовлення України веб-сайтів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, найвищий показник наявності інформації ($P_n = 1,00$) мають веб-сайти Волинської, Кіровоградської, Івано-Франківської, Рівненської та Тернопільської ОДА. Веб-сайт Закарпатської ОДА має менший показник – 0,93. Показник якості інформаційного наповнення становить відповідно 0,95 та 0,98 [6].

Проте, як зауважується в моніторингу сайтів та спеціалізованих рубрик органів державної влади Івано-Франківщини, що проводив Центр громадської адвокатури, досліджуючи проблеми впровадження Закону України «Про доступ до публічної інформації» в області ⁶¹, веб-сайти органів публічної влади (ОПВ) Івано-Франківщини здебільшого застарілі та нефункціональні, а створення рубрик з питань доступу до публічної інформації здебільшого мають формальний характер.

Згідно з моніторингом, 91 % веб-сайтів органів публічної влади працюють, у 9 % немає сайту як такого. Часто сайти ОПВ містяться на безкоштовних хостингах, що істотно знижує авторитет та довіру до органів публічної влади. Крім того, веб-сайти, що є найдешевшим та найзручнішим методом оприлюднення інформації, використовуються не повною мірою та не ефективно [3].

Доповнюючи дослідження й порівнюючи веб-ресурси органів виконавчої влади Івано-Франківської та Закарпатської областей, слід зауважити, що в Закарпатті інформація подається з відставанням у часі, не всім подіям державного масштабу приділяється увага, виклад її має ознаки

⁶¹ Довідка: метою дослідження було вивчення практик здійснення заходів організації доступу до публічної інформації в запровадженні в дію Закону України «Про доступ до публічної інформації» місцевими органами державної влади та місцевого самоврядування. У дослідженні брали участь місцеві державні адміністрації, районні ради, міста обласного значення Івано-Франківської області. Моніторинг проходив у рамках проекту «Підвищення прозорості та покращення доступу до нормативно-правових актів, актів індивідуальної дії, проектів нормативно-правових актів, рішень органів місцевого самоврядування» за підтримки програми «Верховенство права» Міжнародного фонду «Відродження». Проаналізовано 14 веб-сайтів районних державних адміністрацій та 14 сайтів районних рад, сайти п'ятьох міст, а також сайти Івано-Франківської облдержадміністрації та облради. Дослідження тривало протягом серпня – вересня 2011 р.

«периферійності». Зазвичай значно більша увага приділяється подіям регіональної та місцевої ваги. Так, на інформацію Закарпаття певним чином впливає близькість кордонів з Угорщиною та Словаччиною – міститься багато інформації про порушення митного законодавства та кордону. Багатонаціональність Закарпатського краю також відіграє не останню роль у місцевих новинах: щоденно є інформація про культурні події осередків, фестивалі, взаємовідносини різних етносів із владою. Інформація, як правило, подається в спокійному тоні, зважено й толерантно.

Дещо інакше висвітлюють події краю прикарпатські інтернет-ЗМІ. Значний досвід роботи з веб-ресурсами Івано-Франківської області дає підстави стверджувати про значну заполітизованість журналістів. Тобто у відстоюванні національних інтересів має місце певна нетерпимість до всього іноземного.

Що стосується неофіційних інформаційно-аналітичних сайтів, фінансованих не за рахунок бюджетів будь-якого рівня, то слід наголосити, що вони краще функціонують, мають привабливіший дизайн, регулярно оновлюють інформацію, а на деяких сайтах контент оновлюється 24 години на добу. Щоправда, не на всіх сайтах зручна пошукова система, хоча всі вони зберігають архів, що дає можливість у разі необхідності віднайти необхідну інформацію. Серед найбільш привабливих і функціональних можна виділити такі: NEWS.IF.UA, «Коломия ВЕБ Портал», Агенція новин Firtka.if.ua, «ВІКНА», «Паралелі» (Івано-Франківська область); Первое информационное интернет-издание UA-Reporter.com, Закарпаття online, «Час Закарпаття», «Вся закарпатська правда», Мукачєво.net (Закарпатська область). Є сайти, що подають лише новини, проте нерідко вони бувають ексклюзивними. Наприклад, стрічка новин: MALAKAVA.COM, БРІЗ (Івано-Франківська область), ClipNews.info (Закарпатська область).

Оцінюючи функціонування цих та інших регіональних інтернет-видань, слід зазначити, що сучасні регіональні мас-медіа, у цілому, добре виконують функцію інформування населення, формують громадську думку та наголошують на проблемах регіону. Водночас регіональні ЗМІ незначною мірою зосереджуються на таких важливих моментах, як об'єднання суспільства, захист інтересів населення регіону, виховання молоді тощо [7].

Регіональним інтернет-виданням притаманний також ряд дисфункцій: нав'язування точок зору, приховування або «заговорювання» інформації, провокування напруженості та конфліктів.

Очевидно, що для поліпшення діяльності інтернет-видань у політичному житті необхідні спільні дії різних груп експертів, які

належать до різноманітних аспектів функціонування ЗМІ регіону. Тільки в цьому випадку можливо здійснювати ефективну державну політику щодо засобів масової інформації регіону як на місцевому, так і на загальнонаціональному рівнях.

Список використаних джерел

1. Вміст // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82>. – Назва з екрана.

2. Аналітична довідка за результатами проведення моніторингу інформаційного наповнення веб-сайтів органів виконавчої влади у II півріччі 2011 р. // Державний комітет телебачення і радіомовлення України. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=89763&cat_id=79518. – Назва з екрана.

3. Більшість сайтів влади Івано-Франківщини застарілі та нефункціональні // NEWS.IF.UA. – 2012. – 21 бер. – Режим доступу: <http://news.if.ua/news/21799.html>. – Назва з екрана.

4. Шевченко А. Роль регіональних ЗМІ у соціокультурній, економічній та політичній системах суспільства / А. Шевченко // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1381>. – Назва з екрана.

5. Вітушко Н. Джерельна база формування сучасного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту: регіональний інтернет-аспект [Текст] / Н. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 32. – НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2011. – С. 199.

6. Чабаненко М. Інтернет-видання України: становлення та особливості розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій / М. Чабаненко // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=briefwebr&S21ALL=\(%3C%3EU%3D%D0%A762%20%D1%8151%3C%3E\)&Z21ID=&S21SRW=&S21SRD=&S21STN=1-&S21REF=10&S21CNR=20&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=briefwebr&S21ALL=(%3C%3EU%3D%D0%A762%20%D1%8151%3C%3E)&Z21ID=&S21SRW=&S21SRD=&S21STN=1-&S21REF=10&S21CNR=20&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=). – Назва з екрана.

7. Змій Л. Аналіз деяких аспектів функціонування регіональних ЗМІ України (за результатами експертного опитування) / Л. Змій. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2010_16/Zmij.pdf. – Назва з екрана.

УДК 004.774:004.775

Галина Покровська,
голов. бібліограф НЮБ НБУВ

РОЗШИРЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ЯК ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У публікації порушуються проблеми пошуку нових джерел інформації для наповнення тематичних баз даних з метою піднесення рівня бібліотечних інформаційно-аналітичних досліджень, необхідності адекватного ставлення до пошуків нових джерел в умовах стрімкого збільшення інформації в Інтернеті.

Ключові слова: інтернет-ресурси, джерела інформації, пошук нових джерел.

Проблема пошуку і використання інформації – одна з найактуальніших у сучасній науці. Розумова праця в будь-якій її формі завжди пов'язана з інформаційним пошуком. Той факт, що цей пошук стає дедалі складнішим, доказів не потребує. Ускладнюється безпосередньо система пошуку, повільно вона перетворюється на спеціальну галузь знань [1]. Цілі, можливості й характер пошуку завжди залежали від наявності інформації, її важливості й досяжності, а також засобів організації пошуку. ХХІ ст. характеризується величезними масивами постійно зростаючої різноманітної інформації, яка є досяжною й цікавою для найширших верств суспільства.

Спонукальною причиною інформаційного пошуку є інформаційна потреба, висловлена у формі інформаційного запиту. Наявність чітко сформульованого соціального запиту на інформацію стала важливим чинником перебудови бібліотечної роботи, розвитком її інформаційно-аналітичного аспекту, що сприяє ефективному використанню інформаційних ресурсів бібліотек [2]. Завданням інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек є створення спеціальних інформаційних ресурсів відповідно до запитів певної категорії користувачів. Будь-яке дослідження розпочинається з аналізу інформаційних матеріалів з обраної теми. Знання опублікованої інформації дає змогу глибше осмислити науковий і практичний матеріал інших учених, дослідників, виявити рівень дослідженості конкретної теми, підготувати

огляд літератури з певної теми. Методи наповнення інформаційних баз підпорядковуються головній меті: забезпеченню необхідною інформацією існування й розвитку соціальної структури.

Доступ до Інтернету кардинально розширив джерельну базу бібліотек, оскільки надав широкі можливості використання всіх представлених у мережі матеріалів, проте все-таки інформаційна насиченість кіберпростору створює певні труднощі в ефективному пошуку необхідної інформації. Уміти швидко і вірно шукати в Інтернеті означає економити час, володіти достовірною й актуальною інформацією, а відтак робити правильні висновки й приймати правильні рішення. Нові тенденції вимагають від фахівців інноваційного підходу до своєї діяльності. Вагомий внесок у теоретичні засади інноваційної складової інформаційно-аналітичної роботи зробили науковці НБУВ В. М. Горювий, А. О. Чекмарьов, Т. П. Павлуша.

Поповнення інформаційних ресурсів Інтернету відбувається дуже високими темпами, і знайти необхідну інформацію стає дедалі важче.

Надійним засобом пошуку інформації досі залишається використання різноманітних пошукових систем, які постійно відслідковують зміни інформації в мережі. Чисельність та різноманітність існуючих систем інформаційного пошуку створюють проблему їх першочергового вибору.

Існує думка, що в Інтернеті є все. Об'єднуючи локальні, національні та глобальні мережі, він став величезним інформаційним ресурсом, найдинамічнішим з усіх існуючих сьогодні. Однак матеріали для розміщення в мережі готують звичайні люди, тому там можна віднайти лише те, що вони вважають за потрібне. Завдяки їхній творчості в мережі утворилося понад 2 млрд веб-сторінок. Виникає дедалі більше веб-послуг та веб-сайтів, що дає змогу якнайшвидше знаходити потрібну для роботи інформацію.

За оцінкою фахівців, в Інтернеті працює понад 30 млн користувачів. Десятки тисяч з них у режимі онлайн (англ. on-line – інтерактивний доступ у будь-який момент часу), і кількість таких користувачів постійно зростає. Це робить важчим організацію оперативного пошуку та знаходження потрібної такої кількості користувачів інформації.

Зокрема, про темпи зростання сторінок в Інтернеті (лише в Україні) говорять дані, оприлюднені 1 березня цього року виконавчим директором організації «Вікіпедія Україна» Ю. Пероганичем. «У середньому в україномовній “Вікіпедії” щотижня з'являється 1351 нова стаття, щоденно 193 статті. За цим показником сайт посів восьме місце серед інших версій сайту Wikipedia. У цілому, за темпами наповнюваності

українська версія посідає 13-те місце у світі», – зазначив Ю. Пероганич. За його словами, кожен секунду на україномовну версію порталу заходить 20 осіб. За цим показником сайт посідає 20-те місце у світі. (Українська «Вікіпедія» посіла 13-те місце у світі за наповненістю).

Швидке зростання й динамічний розвиток інформаційних ресурсів (насамперед представлених у мережі Інтернет) зобов'язує кожного мати різноманітні навички складного пошуку.

За даними компанії Gesus, яка досліджує інтернет-ринок, на листопад 2011 р. кількість користувачів мережі в Україні становила 13,6 млн осіб... Порівняно з листопадом 2010 р. інтернет-аудиторія України зросла на 19,3%, або 2,6 млн. Загалом у світі Інтернетом користується понад 2 млрд людей [3].

Отже, одним із завдань інформаційно-аналітичних служб бібліотек є збирання й обробка всього комплексу важливої для процесу суспільного реформування інформації, включаючи оперативні місцеві новини.

Однією з важливих складових джерельної бази СІАЗ є електронні ЗМІ, інтернет-видання, які оперативно реагують на сучасні процеси в суспільстві. Процес інформаційного виробництва СІАЗ складається з кількох етапів: аналізу масивів інформації глобального інформаційного простору, пошуку, відокремлення та структурування інформації, відбору необхідних ресурсів в інтересах користувачів. Джерельна база служби постійно розширюється. Важливими її складовими є інтернет-видання, електронні версії друкованих ЗМІ, спеціальні інтернет-проекти, галузеві інтернет-ресурси, які найоперативніше відображають зміни в українському суспільстві [4, с. 25]. Вибір джерел інформації, стратегії її пошуку, засобів перевірки достовірності і відповідності вже відомим даним, методи оцінки корисності знайденої інформації для вирішення проблем – усі ці фактори є характеристиками інформаційної поведінки людини.

Загальний моніторинг інтернет-видань проводиться щоденно з метою накопичення інформаційної бази, матеріали якої можуть бути використані для задоволення різних запитів. Однією з важливих складових цього комплексу є аналіз матеріалів ЗМІ, який може забезпечити постійне спостереження, збирання, обробку, передачу, збереження та аналіз інформації про стан і перспективи розвитку суспільства.

На основі відібраних та систематизованих матеріалів формуються бази даних, що характеризують стан, умови, особливості та перспективи всіх напрямів соціального життя в Україні. Такі бази даних допомагають управлінським структурам у комплексному аналізі рівня розвитку еконо-

міки, виробленню доцільних й обґрунтованих пропозицій для прийняття рішень щодо розвитку в усіх сферах державного управління.

У зв'язку з великою швидкістю появи нової інформації виникає потреба не лише в тому, щоб знайти відомості, які відповідають потрібній темі, а й у постійному одержанні нових даних. Для забезпечення такої доставки інформації з веб-ресурсів необхідно вирішити завдання періодичного тематичного пошуку. При цьому розшуковуються не лише оновлення на вже відомих сайтах, а й нові сайти. В умовах настільки стрімкого зростання веб-ресурсів виникає потреба більш уважного ставлення до появи й перевірки нової інформації, бо, на жаль, не завжди вона є точною. Нечастими є випадки публікації «оперативної» інформації, яка потім виявляється не зовсім достовірною й може кваліфікуватися, скоріше, за категорією «чутки».

Для вдосконалення процесу отримання достовірної й об'єктивної інформації джерельна база постійно розширюється за рахунок новостворених інтернет-видань.

Розвиток джерельної бази інформаційно-аналітичного процесу СІАЗ гальмує той факт, що в Інтернеті існує чималий обсяг інформації, доступ до якої обмежений авторським правом [5]. Значна кількість електронних інформаційних ресурсів контролює й обмежує процес використання своїх матеріалів.

Практично всі друковані й електронні ЗМІ мають сайт в Інтернеті, де можна знайти надруковані матеріали або ж ті, що вийшли в ефір. Однак світова тенденція переходу аудиторії газет та журналів в Інтернет у поєднанні з фінансовою кризою призвели до переформатування українського ринку друкованих видань у 2011 р. Лише за минулий рік у результаті економічних негараздів припинили видавати друковану версію або ж закрилися повністю такі видання, як «Профіль», «Газета по-киевски», «Главред», «Киевский телеграф», «Блик», «Левый берег» и «Дело». Закрилися кілька галузевих ЗМІ, значно скоротилася й кількість регіональних видань [6].

Ураховуючи той факт, що багато інтернет-ресурсів переходять на більш комерційний шлях діяльності і змінюють умови посилання, забороняючи передрук авторських матеріалів та деяких інших джерел, виникає необхідність пошуку нових, більш доступних ресурсів. Нові інформаційні джерела розшуковуються різними шляхами. Зокрема, працюючи з такими веб-джерелами, як Ukr.net та Glavport, переглядаючи вміщені на них регіональні новини, знаходимо там посилання на нові джерела інформації.

Наприклад, під час аналізу стрічки новин на сайті ukr.net знаходимо матеріали з різних джерел, які в подальшому можна використовувати для аналітичної роботи. Таким чином були знайдені такі сайти:

- інтернет-журнал «Биржевой лидер» (<http://www.profi-forex.org/>);
- наймасовіший ілюстрований безплатний інтернет-портал трейдерів та інвесторів, який одержує щоденно ексклюзивну інформацію й висвітлює серед іншого новини бізнесу й політики;
- «Провінція» – інформаційно-аналітичне видання. (<http://pro-vincia.com.ua/>). «Провінція» задумана як видання підкреслено суб'єктивне. Це – майданчик для суперечок, для матеріалів авторів, які мають свій погляд на те, що бачать;
- «ХЕРСОН Онлайн» (<http://khersonline.net>) – суспільно-політичне інтернет-видання;
- «Все новости Одессы» Odessit.ua (www.odessit.ua) – унікальний медіапроект, спрямований на висвітлення й аналіз подій в інформаційному просторі країни, регіону, міста. Odessit.ua пропонує громадській думці альтернативний погляд на події, що відбуваються, з урахуванням усіх сучасних інформаційних технологій; створення позитивного й привабливого іміджу Одеси й формування в мешканців сталої громадянської самоідентифікації «Я – громадянин мого міста»;
- інформаційний портал «Ірта-FAХ» (<http://irtafax.com.ua>) надає відвідувачам сайту новини Луганської області й України;
- інформаційне агентство «Таврія-Ньюс» (<http://www.tnua.info>) спеціалізується на новинах політичного, економічного й громадського життя України й Херсонського регіону зокрема. «Таврія-Ньюс» – це завжди актуальні новини, що транслюються в режимі реального часу, аналітичні коментарі до політичних, економічних та культурних подій в Україні, власні аналітичні матеріали, авторські журналістські розслідування, ексклюзивні інтерв'ю.

Інформаційний портал KorrDon.info позиціонує себе як ЗМІ нового покоління, це насамперед сайт про Донбас та його людей.

Збагачення джерельної бази новими інформаційними джерелами слугує інформаційній насиченості баз, удосконаленню асортименту послуг в умовах розвитку вітчизняного ринку інформаційних послуг, підвищенню рівня бібліотечних інформаційно-аналітичних досліджень.

Значна кількість аналітичних матеріалів готується на базі аналізу регіональної періодичної преси. Робота з регіональними сайтами надає значну допомогу в збереженні необхідного рівня оперативності інформації. Результатом роботи СІАЗ з вивчення регіональних джерел

електронної інформації стала електронна карта регіонів України, що регулярно оновлюється [4, с. 26]. У свою чергу, регіональні ЗМІ модернізують свою роботу відповідно до вимог часу. Наприклад, у Кіровоградській області на початку поточного року розпочав роботу єдиний веб-портал районних газет, створений як джерело економічного піднесення, соціального й духовного розвитку регіону.

Події, що відбуваються в повсякденному житті, спричиняють нові соціальні запити, потребують нової інформації, а відтак і нових її джерел. Зокрема, ускладнення міждержавних відносин України з Росією викликали суспільний інтерес до цієї проблеми, запит на інформацію з цієї теми, а отже, створення бази даних з публікацій на цю тему.

Загострення останнім часом конфліктних ситуацій у суспільстві викликало цікавість до діяльності правоохоронних структур, а відтак і попит на відповідну інформацію. Виникає потреба в пошуку нових джерел, які вміщують потрібні матеріали. Одним з нових інтернет-видань виявилось миколаївське обласне видання «Преступности НЕТ» (<http://rp.mk.ua/>), що відповідає потребам сьогодення.

Таким чином, в умовах існування значної кількості різноманітних інформаційних джерел і масивів інформації перед фахівцями виникає завдання визначення відносної цінності різних джерел інформації з точки зору їх використання в діючих системах інформаційного забезпечення. Ефективне використання інформаційних ресурсів сьогодні потребує постійного пошуку нових джерел інформації для забезпечення найрізноманітніших суспільних запитів і піднесення рівня інформаційно-аналітичних досліджень.

Список використаних джерел

1. Информация: сбор, защита, анализ : учеб. по информационно-аналитической работе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://fictionbook.ru/author/kuznecov_igor_nikolaevich/informaciya_sbor_zashita_analiz_uchebnik/read_online.html?page=5. – Загл. с экрана.

2. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – № 23. – С. 7–25.

3. Лівий берег [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://economics.lb.ua/telecom/2012/01/27/133989_v_ukraine_internetom_polzuyutsya.html). – Назва з екрана.

4. *Вітушко Н.* Бібліотека як центр інформаційно-аналітичного

виробництва / Н. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – № 26. – С. 22–28.

5. *Вітушко Н.* Авторське право та обмеження інформаційної бази аналітичної діяльності бібліотек: інтернет-аспект / Н. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – № 30. – С. 123–133.

6. Печатные СМИ сократили доходы от рекламы в 2011 году, а Интернет увеличил [Электронный ресурс] // Украина сегодня. – 2012. – 11.03. – Режим доступа: (http://www.ua-today.com/modules/myarticles/article_storyid_48835.html). – Загл. с экрана.

УДК 028:004.775

Любов Степченко,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ЧИТАННЯ В ЕПОХУ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ: КНИГА ЧИ ІНТЕРНЕТ?

У статті розглядаються позиції друкованої, електронної літератури та Інтернету в сучасному суспільстві. Досліджуються та аналізуються переваги кожної з форм подачі інформації.

Ключові слова: Інтернет, джерела інформації, читання, друковані видання, електронні бібліотеки, традиційне читання.

Ученими доведено, що активне й продуктивне читання – невід’ємна частина життя цивілізованої людини, що розвиває її образне мислення і творчі здібності в будь-якій сфері діяльності. Читання як незамінний засіб трансляції та засвоєння цінностей, створених людством, сприяє розумінню Всесвіту, підготовці до життя в умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства. На думку вчених, читання сьогодні є єдиною інтелектуальною технологією освоєння накопиченого людством знання.

Дослідники читання традиційно розглядають його як духовний процес; як пізнавальну діяльність, що супроводжує процес навчання й отримання освіти; як заняття, що благотворно впливає на розвиток моральних та інтелектуальних якостей особистості; як один із засобів комунікації. Наприклад, Ю. Мелентьева, доктор педагогічних наук, професор, визначає читання як єдину технологію освоєння писемної культури, накопиченої людством, що і є, на її думку, сутнісною характеристикою читання [8].

Останнім часом досить поширеною в різноманітних ЗМІ стала теза про «кризу» читання, втрату інтересу до книги, яка протягом століть була основою інтелектуального і духовного розвитку. Так, за повідомленням ТСН з посиланням на дослідницьку компанію GfK Ukraine, для 73 % населення України читання не є сферою інтересів, а кожен четвертий українець узагалі не читає. Щодня або майже весь тиждень читають 15,3 % українців. Хоча б один раз на тиждень – 18,2 %, один раз на місяць – 19 %. Рідше ніж раз на місяць читають 21,5 %. За даними соціологів, саме в молодих українців знижується інтерес до книжок. Щодо причин

зменшення в українців інтересу до читання експерти вказують на розвал галузі друкарства, старіння бібліотечних фондів і відсутність моди або навіть потреби бути освіченим. Експерти зазначають, що новинки в бібліотеках – рідкість. Водночас сама книга стає рідкісним товаром через розвал ще в пострадянські роки мережі книжкових спецмагазинів. Ця ситуація викликає занепокоєння в суспільстві, і зокрема – у професійному середовищі бібліотечних працівників і освітян [4].

Проблемою читання переймаються також видавці і книгарі, які особливо гостро відчувають негативні тенденції в цій соціокультурній сфері діяльності – адже прямим наслідком падіння інтересу до читання є зниження тиражів і прибутків, що уповільнює розвиток книжкового ринку. Тому підтримка і стимулювання читацької активності, акцентування уваги на важливості проблеми читання, популяризація книги та читання серед усіх верств населення, особливо в молодіжному середовищі, є нагальною потребою соціокультурного поступу України. Спеціалісти переконані, що повернення до книги та грамотного читання сприятиме розвитку внутрішнього світу особистості, підвищенню інтелектуального потенціалу суспільства.

Поширеною є думка, що інтенсивний розвиток новітніх технологій, посилення впливу інтернет-культури і телебачення призвели до різкого падіння інтересу до високохудожньої літератури і до друкованого слова загалом.

Однак не всі дослідники поділяють таку точку зору. Відома російська дослідниця читання В. Чудінова розмірковує: «Думка про те, що комп'ютер та Інтернет є засобами, що тиснуть на читання (особливо художньої літератури), не зовсім правильна. Реальність набагато складніша – від того, як читач читає і наскільки критично він сприймає інформацію на різних носіях, залежить ефективність і якість використання медіа-середовища й Інтернету. Ті, хто любить читати, краще орієнтуються в інформаційному середовищі. Їхній вибір більш осмислений і диференційований – вони більш грамотні і як читачі, і як глядачі, і як слухачі» [10].

Генеральний директор видавництва «Рід груп» І. Федисова озвучила свої спостереження: «Я не можу сказати, що люди стали менше читати, урахувавши той факт, що саме поняття “читання” останнім часом розширило свої межі. Читають не лише книги і навіть значною мірою не книги, люди активно використовують альтернативні джерела інформації, Інтернет. Але книги теж, як і раніше, цікавлять людей як джерело знань» [9].

Тема «читання і комп'ютер», «читання та Інтернет» перебуває сьогодні в полі зору багатьох дослідників. Інтернет на сучасному етапі існування

експерти відносять переважно до «текстових» технологій (на відміну від телебачення), тому що в основному людина в Інтернеті і пише, і читає. Тому проблеми вивчення читання в електронному середовищі, формування читацької культури й читацької компетенції є сьогодні особливо актуальними.

Питання «Чи витіснить книгу Інтернет?» хвилює людей в усьому світі вже не один рік. Остаточного, найточнішого прогнозу поки не дав ще ніхто. Газета «Літературна Росія» на своїх сторінках провела опитування «Чи замінить Інтернет книгу?» й отримала відповіді відомих російських літературознавців, письменників. Так, популярний російський автор Б. Акунін розмірковує: «Я думаю, що в найближчому майбутньому паперова книга стане об'єктом колекціонування, а нормальною формою існування буде книга безпаперова, тобто електронна. І це, по-моєму, правильно. По-перше, шкода переводити ліси на целюлозу. По-друге, електронна книга дає масу додаткових можливостей».

Однак більшість літературознавців дотримується іншої точки зору. Так, С. Лесневський зазначає: «Книга й Інтернет – два самостійні види культури. До того ж треба враховувати, що книга – давній вид культури, а Інтернету всього лиш декілька десятків років. Тому Інтернет не лише не витіснить, але й навпаки, на мою думку, посилить, поверне інтерес до книги. Хоча, безумовно, якась частина людей тепер читає літературу тільки з екрана».

Таку думку підтримує В. Панов: «Найімовірніше, книга й Інтернет існуватимуть разом, доповнюючи один одного. Інше питання, чого буде більше – цифрової чи паперової літератури. Мені здається, книга збереже свої позиції. Тут усе залежить від сприйняття текстів. Суджу по собі. Читати тексти з екрана в мене не виходить: не можу повністю зануритися в художній світ; екран відволікає, не дає зосередитись» [1].

Кандидат філософських наук Л. Матвеева вважає, що «книга змушена потіснитися, щоб дати місце новим інформаційним формам культури. Водночас письмовий текст був і залишається (і, певно, ще довго залишиться) незамінним там, де справа стосується переважно раціонального, логічного засвоєння людиною світу. Кожна форма передачі інформації – від живого слова і письмового тексту до радіо чи відеоповідомлення й Інтернету – має свою функцію і роль, яку вони повинні відіграти в історії» [7].

Українські дослідники теж висловлюють свою думку з приводу читання традиційного й «екранного». Так, бібліотекознавець, завсектору просвітницької роботи Наукової бібліотеки Хмельницького національного

університету Л. Іщенко говорить: «Позитивна властивість електронної книги полягає, по-перше, в тому, що вона компактніша за звичайну книгу і може вмістити на одному диску інформацію багатотомної енциклопедії. По-друге, її можна використовувати для прискорення пошуку необхідного матеріалу, організації вибіркового читання. По-третє, вона не потребує паперу для свого виготовлення. Незважаючи на це, книгу в її традиційній формі найближчим часом навряд чи буде витіснено з ужитку. Насамперед тому, що нею можна користуватися безпосередньо, без будь-яких технічних пристосувань» [2].

У Луганську в рамках акції «Читати престижно» відбулися дебати на тему: «Книжковий том чи Інтернет?» Акція відбувалася не стільки з метою знайти однозначну відповідь на поставлене запитання, скільки почути аргументи «за» і «проти». В акції взяли участь студенти інституту й коледжу різних курсів зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». Учасники дебатів дійшли висновків, що, з одного боку, електронна книга може бути дуже корисною і зручною у використанні. Однак, з іншого боку, її можна розглядати як спробу синтезу традиційної книги з елементами технічного прогресу, який призводить до зниження інтересу до книги в представників різних поколінь. Ураховали учасники акції й таке поняття, як довговічність. Якщо кожен носій інформації має певний термін функціонування, оскільки зазнає електромагнітного опромінення, то книга, у свою чергу, може зберігатися тисячоліттями.

В Україні дослідженню питання функціонування книжкової комунікації в добу Інтернету минулого року була присвячена робота В. А. Маркової «Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку», у якій дослідниця переконливо доводить можливість гармонійного співіснування і взаємодоповнення друкованої книги та її електронного аналога. Як наголошує В. А. Маркова, книжкова комунікація завдяки своїм унікальним комунікативним властивостям здатна інтегрувати в новий електронний комунікаційний простір, активно впливаючи на конфігурацію інших видів соціальної комунікації, при цьому спостерігається розвиток структури книжкової комунікації та функцій її головних компонентів (автора, читача, посередників, книги) [6].

Узагальнюючи, можна виокремити такі основні аргументами на користь як книги, так і Інтернету (див. табл.)

Переваги на користь Інтернету/книги

Переваги Інтернету	Переваги книги
Інформацію в Інтернеті можна отримати безкоштовно.	Книгу набагато зручніше читати: її можна взяти з собою на кухню, на прогулянку, не побоюючись при цьому, що вона буде пошкоджена чи вкрадена (книга коштує набагато менше, ніж комп'ютер чи ноутбук).
Пошук текстів в Інтернеті здійснюється набагато простіше, ніж пошук книг у магазинах.	Читання з екрана комп'ютера псує зір; книга – набагато безпечніший спосіб отримання інформації.
Книгу, скачану в Інтернеті, можна читати на будь-якому комп'ютері (дома, на роботі, дорогою – якщо є ПК), а ще можна переслати друзям поштою.	Книга матеріальна, а тому як подарунок набагато цінніша.
Тексти в електронному вигляді зручно використовувати в роботі – цитувати, копіюючи і вставляючи за необхідності, використовуючи просте поєднання клавіш Ctrl+C, Ctrl+V.	Інформація в Інтернеті нестабільна – вона в будь-який момент може бути змінена чи стерта. Під час написання наукової роботи краще посилатися на книгу, в якій є індивідуальний код ISBN. Книга має 100-відсотковий захист від хакерів, які завжди видаляють найціннішу інформацію.
Публікація в Інтернеті значно простіша, ніж видання паперової книги.	Видавництва ніколи не публікують книжкові новинки в Інтернеті, а якість піратських текстів залишає бажати кращого.

<p>В Інтернеті можуть публікуватися автори-початківці. Крім того, у мережі публікуються вузько-спеціальні тексти, які не можуть мати комерційного успіху на книжковому ринку, але дуже потрібні певному колу професіоналів.</p>	<p>Коли з'явився кінематограф, багато хто теж говорив про «смерть театру». Однак сьогодні, через 100 років, театр живий. Так і книга: вона продовжує жити і у своїй новій формі – електронній [3].</p>
---	--

Отже, сьогодні і книга, і Інтернет однаково необхідні. Інтернет – справді могутнє знаряддя пошуку нової, популярної, оперативної інформації. Книга ж залишається класичним прикладом для роботи розуму і просто для душевного задоволення. Звичайно, молоде покоління надає перевагу новітнім технологіям. Сучасна молодь вважає електронні ресурси зручними, мобільними, легкими у використанні, такими, що відкривають нові можливості пошуку і доступу до великих обсягів інформації. Серед переваг електронного читання молоді люди називають швидкість отримання інформації, великий вибір літератури на будь-який смак, широкі можливості пошуку однодумців, коментування й обговорення прочитаного на літературних форумах.

Важливо відзначити, що в мережевому середовищі подаються такі сервіси, як рекомендації книг за інтересами, обмін думками, що значно підвищує активність оцінки прочитаних творів. В Інтернеті існує своє літературне життя: тут є і книжкові магазини, і журнали, і бібліотеки. Ще однією важливою особливістю Інтернету як джерела інформації є наявність великої кількості сайтів, що відкривають можливості для самопублікації. Навколо цих сайтів формуються своєрідні клуби за інтересами.

Крім електронних бібліотек, важливим ресурсом є блоги та «живі журнали». У «живому журналі» існує велика кількість співтовариств, присвячених читанню, обговоренню прочитаних книг, творчості письменників, окремим видам і жанрам літератури, тому вони особливо цікавлять дослідників читання і «життя» читачів в Інтернеті. Великою популярністю в молоді користується блог «Що читати?» Це цікавий і дуже популярний блог, який оновлюється щоденно. У ньому може міститися рецензія на книгу, пропозиція обговорити конкретну тему, пов'язану з читанням, прохання підказати, що можна прочитати. Найчастіше

в цьому блозі розміщується досить емоційний відгук про книгу того блогера, який щойно прочитав її і хоче поділитися враженнями.

Учасники читацьких співтовариств, відвідувачі форумів обговорюють, коментують, аналізують прочитане, запитують один в одного, що прочитати, і самі дають відповіді. Рекомендують іншим те, що прочитали самі. Бесіди про кращі книги нерідко супроводжуються роздумами й дискусіями про користь читання, про роль і місце читання в житті людини, про те, що треба й чого не треба читати.

На персональних сайтах письменників, де збираються їхні прихильники, проводяться обговорення окремих творів, персонажів, перипетій сюжету. Говорять і на більш загальні теми – про причини популярності того чи іншого автора, про актуальність його ідей і змісту його творів, на деяких сайтах у відвідувачів є змога поставити автору запитання.

На форумах і співтовариствах обговорюються й інші різноманітні теми, наприклад, про взаємовідносини письменника з читачем, літератури з державою. Учасники форумів діляться своїми роздумами про те, чи будуть читати їхні нащадки і що саме.

Отже, сьогодні спостерігається інтенсивний процес трансформації читання. Традиційне читання книги поступово доповнюється читанням електронним і спілкуванням навколо прочитаного. Багато творів почали виходити у двох варіантах – у друкованому й електронному. Деякі видання взагалі припиняють своє існування в друкованому вигляді. Нещодавно в засобах масової інформації з'явилися повідомлення про те, що нові видання найстарішої енциклопедії англійською мовою Encyclopaedia Britannica після 244 років будуть доступні виключно через електронні носії. Видавці енциклопедії мотивують своє рішення економічними міркуваннями.

Відмова від друкованої версії, за словами видавців, обговорювалась давно і зумовлена дедалі більшою популярністю електронного варіанта енциклопедії. Britannica зосередить зусилля на розширенні своєї присутності в режимі онлайн на тлі зростання конкуренції з боку таких відомих веб-сайтів, як Wikipedia. Нещодавно Britannica запустила цифрову версію для планшетних носіїв.

Напряму пов'язані з читанням, активно адаптуються до нових умов читання і бібліотеки. Бібліотечні працівники мають впливати на зміст й організацію читання підрастаючого покоління в інтересах особистісного розвитку кожного індивіда. Враховуючи реальну ситуацію, бібліотеки мають цілеспрямовано проводити роботу з формування

інформаційної культури і культури читання: складати програми виховання читацької культури, упроваджувати диференційований, індивідуальний підхід до роботи з читачем. Бібліотеки мають активно освоювати електронний простір, створювати власні електронні ресурси для підтримки книги, читання. Бібліотечні спеціалісти розуміють, що без координації своєї діяльності, встановлення партнерських відносин з державними, громадськими, творчими організаціями неможливо якісно проводити заходи, спрямовані на підтримку й розвиток читання.

Вплив комп'ютерів та електронної інформації торкнувся практично всіх аспектів бібліотечної діяльності. Змінилася сама роль бібліотекаря – тепер вона полягає в допомозі користувачам орієнтуватися у світі електронної інформації, знаходити її в будь-якому місці, а не лише в конкретній бібліотеці. Трансформуються ідеологія і технологія формування фондів бібліотек. Також еволюціонують і всі процеси обслуговування: уже сьогодні віддалений доступ починає конкурувати з фізичним приходом читача в бібліотеку.

У цьому контексті слушним є висновок французького історика Р. Шартъє, який вважає, що «найближчі десятиріччя, скоріше за все, стануть часом співіснування двох видів книг (традиційної та електронної) та трьох способів запису і поширення текстів (рукопису, друкованого видання й електронного тексту). Тому бібліотека має стати тим місцем, де користувачеві допоможуть знайти свій шлях у цифровому світі, відіграти вирішальну роль в оволодінні ним інструментами і техніками, властивими новим формам писемності» [12].

З усього сказаного можна зробити висновок, що, незважаючи на те, що більшість досліджень дійсно спостерігають скорочення простору книжкової комунікації, сьогодні очевидно, що високий статус книги зберігається. Про те, що українська книга живе і буде жити, що українська продукція цікавить не лише українців, говорить і той факт, що Україна в поточному році офіційно презентована у Франції в рамках Паризького книжкового салону. Один з найбільших книжкових ярмарків відбувся 16–19 березня 2012 р. Щороку в ньому беруть участь близько 3 тис. письменників і понад 1 тис. видавців з багатьох країн світу, а відвідувачами стають майже 200 тис. прихильників книжки. Цього року вперше за його історію Україна потрапила в каталог виставки як країна-учасниця.

Презентація сучасної української літератури відбулася за участі семи українських письменників: М. Матіос, Т. Гаврилів, Л. Денисенко, Є. Кононенко, А. Кушніра, І. Ликович та Є. Положія. Під час презен-

тації було представлено франкомовний «Альманах української сучасної літератури». Це видання – спроба ознайомити французьких видавців та літературних агентів з таким феноменом, як літературний процес у сьогодишній Україні і дати їм можливість відчутти «на смак» твори не тільки відомих авторів, а й молодих, які роблять перші творчі кроки, але вже отримали відзнаки на престижних вітчизняних літературних конкурсах.

Під час поїздки у Францію українські письменники також узяли участь у засіданні «Літературного клубу» в українській бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі. У поточному році в паризькій книгарні «Глоб» відкритється відділ української літератури, де всі бажаючі матимуть можливість купувати українські книжки [11].

Суспільство увійшло в нову культурну епоху (яку деякі вчені називають «культурною катастрофою»), де на зміну логоцентристському приходиться новий тип культурно-інформаційного простору, і центральне місце посідає електронна культура. Читання змінюється: сучасна молода людина має володіти мовами двох культур – книжкової та екранної. Нові «правила гри» для бібліотек визначають і державні реформи. Колишні засоби культурно-просвітницької діяльності в нових умовах неефективні, тому що не можуть відповісти на всі виклики часу. Водночас теоретики і практики з проблем читання дійшли висновку: високе соціальне і педагогічне значення читання як для особи, так і для суспільства в цілому потребує створення державної підтримки читання.

У багатьох країнах світу розробляються різноманітні цільові програми щодо підтримки читання. Наприклад, у Великобританії проблема читання молоді введена в ранг національної. У цій країні у 2003 р. прийнято перший національний проєкт стратегічного розвитку публічних бібліотек під назвою «Стратегія майбутнього». Показовим є те, що для участі в проєктах залучається молодь. Це участь у створенні бібліотечних сайтів, креативних клубів, ігрових класів тощо.

Високий авторитет бібліотек у США. Президент Б. Обама підкреслив, що бібліотеки відіграють важливу роль в американській економіці, оскільки 73% публічних бібліотек є єдиним інститутом місцевої громади. Бібліотеки допомагають своїм відвідувачам знайти роботу, скласти резюме, навчають користуватися новітніми технологіями тощо.

Цікавий досвід бібліотек Фінляндії. Вони не ставлять за мету зробити всіх читачами, хоча це й дуже престижно. Головне – привчити користувача приходити в бібліотеку для вирішення всіх своїх проблем (у т. ч. проблем дозвілля). Бібліотеки сповідують девіз: «Бібліотека має посилювати задоволення відвідувача від життя».

У Норвегії діє державна програма «Культурний рюкзак». Російська Федерація прийняла Національну програму підтримки і розвитку читання на період до 2020 р., яка передбачає моду на читання.

В Україні теж звернули увагу на проблему з читанням. У вересні 2009 р. Кабінетом Міністрів України було розглянуто пакет нормативних актів, спрямованих на підтримку бібліотечної сфери, у т. ч. і розробку Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р. Метою такої програми є підтримка читання, як духовного потенціалу суспільства, одного з головних засобів розвитку, виховання і здобуття освіти молодю людиною. Реалізацію програми планувалося провести у два етапи. Зокрема, протягом 2010–2011 рр. передбачалося вдосконалити законодавчу базу бібліотечної галузі, а також створити умови для рівного доступу дітей та молоді до книжок та джерел інформації. Протягом 2012–2015 рр. планується проведення різноманітних заходів з популяризації української та світової літератури, розробку систем державної та громадської підтримки видавництва та письменників, які створюють літературу для молоді. Крім того, передбачається розробити довготривалу Державну програму щодо придбання та поширення книжкових видань для дітей та юнацтва. Міністерству культури доручено розробити державну програму з інформатизації бібліотек.

Необхідно відзначити, що порівняно з роботою зарубіжних бібліотек у напрямі підтримки читання поза увагою багатьох вітчизняних бібліотечних фахівців залишаються такі гострі проблеми, як, наприклад, популяризація читання серед солдатів термінової служби, етнічних меншин; надання допомоги в розвитку базових навиків писемності дітям-сиротам [5].

Для того щоб підтримати молодіжне читання і зберегти читаюче покоління, необхідно змінити ставлення до читання дітей і дорослих, а також до бібліотек – його основи і головного ресурсу. Очевидно, що нам потрібні проекти, направлені на створення позитивного іміджу бібліотеки як відкритої, доброзичливої системи, на поширення ідеї про цінність читання, на подолання культурної ізоляції проблемних соціальних груп, на відродження класичної традиції сімейного читання.

Список використаних джерел

1. Заменит ли Интернет книгу? // Литературная Россия. – 2006. – № 48.
2. *Ищенко Л. І.* Книга на тлі доби [Електронний ресурс] / Л. І. Іщенко // Б-ка в освітньому просторі. – 2012. – № 13. – Режим доступу: http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/2012/isc_kny.htm. – Назва з екрана.

3. Интернет против книги: 6:6 [Электронный ресурс] // Интер-Новости. – Режим доступа: www.internovosti.ru/text/?id=16486. – Загл. с экрана.

4. Кожен четвертий українець взагалі не читає книжок // Свобода. – 2012. – № 143 (14). – С. 12.

5. *Кравченко С.* Читання як соціокультурний феномен в епоху глобалізації: спроба осмислення та програмно-цільові підходи [Електронний ресурс] / С. Кравченко. – Режим доступу: http://yunilibr.rv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=360&Itemid=140. – Назва з екрана.

6. *Маркова В. А.* Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / В. А. Маркова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2011. – 36 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>. – Назва з екрана.

7. *Матвеева Л.* Мы стали меньше читать [Электронный ресурс] Л. Матвеева // 2000. – 2005. –12.08. – Режим доступа: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/19299>. – Загл. с экрана.

8. *Мелентьева Ю. П.* От нации читателей к нации зрителей. Эволюция чтения и его изучение / Ю. П. Мелентьева // Библиотечное дело. – 2006. – № 10 – С. 2–6.

9. Чтение книг ушло в Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.ru/economics/prognoses/19-09-2010/1049947-knigi-0/>. – Загл. с экрана.

10. *Чудинова В. П.* Дети и библиотеки в меняющейся медиасреде / В. П. Чудинова, Е. Н. Голубева, И. А. Михайлова // Школьная б-ка. – 2004. – 335 с.

11. Україна вперше буде представлена на Паризькому Книжковому Салоні 16–19 березня 2012 року // День. – 2012. – №. 46–47. – 16 бер.

12. *Шартье Р.* Читатель в постоянно меняющемся мире / Р. Шартье // Иностранная литература. – 2009. – № 7. – С.184–191.

УДК 001:004.65:004.738.1

Андрій Жабін,
аспірант НБУВ

НАУКОВА МЕРЕЖЕВА КОМУНІКАЦІЯ ТА ЮЗАБІЛІТІ

У статті розглянуто особливості юзабіліті в науковій мережевій комунікації, існуючі проблеми юзабіліті в стандартах ISO, етапи переходу від Веб 1.0 до Веб 2.0 у розвитку наукової комунікації та зони спілкування користувачів на веб-сайті.

Ключові слова: наукова мережева комунікація, юзабіліті, ISO, Edge, інтерфейс сайту, Веб 2.0, зони ієрархічного спілкування з користувачем.

Наукова мережева комунікація в інформаційному суспільстві стає основним засобом висвітлення результатів наукової діяльності вчених і фахівців. Це робить її не тільки важливим інструментом поширення інформації, а й актуальним об'єктом дослідження.

В останні роки про ідею Відкритого Доступу в науковій комунікації голосно заговорили такі провідні міжнародні бібліотечні організації як Спеціальна асоціація бібліотек (SLA) та Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій (IFLA). Та існує чимало труднощів із практичною реалізацією цієї ідеї. Зокрема існуючі проблеми відкритого доступу в науковій комунікації досліджували Т. О. Ярошенко [1–3], О. Бруй [4], С. О. Костишин [5] та ін.

Крім проблематики відкритого доступу, ще одним з головних питань на сучасному етапі розвитку наукової комунікації стало впровадження **юзабіліті** – інструменту покращення зручності спілкування в умовах розвитку інформаційного суспільства. У країнах Західної Європи і Північної Америки класичними стали вважатися праці Я. Нільсена [6, 7].

Стрімкий розвиток ІТ-технологій дедалі більше впливає на сучасне суспільство, зокрема розширює можливості поширення й обміну інформацією. Почали публікуватися різноманітні електронні видання, що не мають друкованих аналогів, а поява так званого «інформаційного простору» стала наріжним каменем у переході від традиційних до високо-технологічних засобів комунікації.

Усе це призвело до того, що значна кількість учених, зокрема молоді науковці, стали використовувати різноманітні ІТ-технології як гідну

альтернативу традиційним засобам, а іноді чи не єдино можливими інструментом у комунікації.

Яскравим прикладом розвитку наукової комунікації в Інтернеті є мережеве співтовариство учених Edge. Їхній девіз: «Щоб досягти переднього краю світових знань, знайдіть найкращі й оригінальні розуми, зберіть їх разом, і нехай вони поставлять один одному ті питання, які зазвичай задають самим собі» [8]. Ідеї, представлені на сайті Edge, гіпотетичні, вони знайомлять з новими галузями еволюційної біології, генетики, комп'ютерних наук, нейрофізіології, психології та фізики [9]. Володіння *copyright* за вільною ліцензією [10] учасниками на свої публікації вирішує проблему вільного використання матеріалів і ідей, які містяться в них.

Однією з важливих складових проекту є практичне впровадження юзабіліті в розвитку сайту, зокрема через постійний моніторинг поведінки користувачів веб-ресурсу, їх бачення майбутнього веб-сайту.

Зокрема, значної популярності, як серед учених, так і загальної аудиторії користувачів ресурсу, набула практика формулювання «щорічних» питань і пошуку відповідей на них. Так, у 2005 р. ведучий в ефірі радіостанції BBC Radio 4 зазначив: «Це фантастично стимулююче... Одного разу почавши, ти не можеш перестати думати про те питання» [11].

Проект став одним із прикладів процесу утвердження сучасного веб-сайту як одного з найбільш поширених засобів обміну інформацією. Це стало можливим завдяки його безперервній еволюції від інформаційної сторінки для читання (покоління Веб 1.0) до сучасних блогів та соціальних мереж (покоління Веб 2.0).

Метою даної статті є визначення підходів до адаптації рекомендацій Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) щодо використання юзабіліті під час створення та розвитку веб-ресурсів.

У розвитку наукової комунікації можна виділити декілька основних етапів цього процесу:

- початкове впровадження різноманітних веб-сторінок наукових і навчальних установ. Це був час бібліографічних довідок та списків посилань, не рідко хаотично поєднаних у тілі сайту;
- поширення електронної пошти, технічної підтримки та інших засобів зворотного зв'язку. Це дало змогу значно спростити пошук інформації, але вимагало певного часу на отримання відповіді на запит;
- поява і розвиток баз даних наукової літератури та інструментів пошуку в них. Це значно автоматизувало пошук інформації;
- посилення міжрегіональної та міжнародної взаємодії, що призвело до часткової інтеграції веб-ресурсів певного фаху.

В умовах інтернет-буму майже зразу постали питання по виробленню нових правил обміну, що регламентуватимуть обмін інформацією, та створення єдиної стандартизації нових засобів спілкування в межах взаємодії «людина – комп'ютер». Так термін «юзабіліті» ввійшов в офіційні стандарти.

Зокрема, ISO розробила низку стандартів про юзабіліті. Так, згідно з ISO 9241–11:1998 юзабіліті – це ступінь ефективності, продуктивності та задоволеності, з якою продукт може використовуватися певними користувачами для досягнення визначених завдань у певному контексті [12]. Інакше кажучи, це певний ступінь зручності в користуванні продуктів ІТ-технологій, що дає змогу нам отримувати якісну послугу за мінімальних затрат часу й зусиль. ISO розглядає проблематику юзабіліті комплексно й, зокрема, наводить вимоги до офісного обладнання в ISO 9241–11:1998. Тут описуються різноманітні метрики, що допомагають проектувати зручні інтерфейси для користувачів.

Групи метрик згідно з ISO 9241–11:

- ефективність (точність і повнота, з якою користувачі досягають цілей);
- економічність (міра економічності використаних ресурсів);
- задоволеність (комфорт і прийнятність використання).

Однак з часу затвердження цих стандартів пройшло багато років. Вони створювалися в умовах домінування в Інтернеті технологій Веб 1.0. Наразі ж Інтернет перейшов до Веб 2.0. Ця застарілість проявляється:

- у частковій розмитості юзабіліті-метрик через значну узагальненість, без подальшої специфікації;
- у недостатній увазі до психологічних особливостей діяльності сучасного користувача.

Зростає дистанція між офіційними рекомендаціями, які більше тяготіють до технологічних аспектів, і реаліями ринку ІТ-технологій, який, переживши бум технологічних удосконалень кінця 90-х – початку 2000 років, дедалі більше орієнтується на психологію масового користувача, якого вже не задовольнити одними технічними характеристиками.

Зважаючи на те що участь користувачів ресурсу в його подальшому розвитку є однією з основних особливостей Веб 2.0, саме розподілення метрик у кожній групі на технологічні і психологічні підгрупи може бути значним кроком уперед. Це допоможе підвищити не тільки їхню точність і змістовність, а й дасть новий поштовх у подальшому розвитку поняття «юзабіліті».

Одним з головних питань на сучасному етапі розвитку наукової комунікації стало впровадження юзабіліті як інструменту поліпшення зручності

спілкування в умовах розвитку інформаційного суспільства. Відомий датський учений, дослідник юзабіліті у веб-середовищі Я. Нільсен [6] неодноразово підкреслював: «Юзабіліті править в Інтернеті. Простіше кажучи, якщо клієнт не може знайти продукт, то він або вона не буде купувати». «Можливо, розробники і зможуть змиритися на якийсь час з вадами свого сайту, але чи будуть користувачі з цим миритися?» [13].

Цікавим є те, що найбільш значні зміни відбулися в розумінні інтерфейсу сайту, його загальної зручності. Найбільшої популярності досягли веб-сайти, розробники яких ставили за мету не стільки надання певної кількості послуг, скільки якості цих послуг, у тому числі спрощенню навігації. Дональд Хоффман, професор когнітивних наук, філософії, інформаційних і комп'ютерних наук Каліфорнійського університету в Ірвайні, писав у своїх працях: «Інтерфейс... повинен бути зручним і простим у користуванні... Вимоги еволюції диктують, щоб інтерфейс, властивий нашому виду – світу нашого повсякденного досвіду – сам був радикальним спрощенням» [9].

Юзабіліті інтерфейсу проявилось у тому, що розробники сайтів застосовували принцип від «простого до складного», розбиваючи сайт на певні зони спілкування з користувачем. Так, у першій або «зовнішній» зоні можна було отримати короткі загальні відомості про об'єкт пошуку. Користувач міг легко зорієнтуватися на головній сторінці і вибрати те, що його цікавило. Потім навігація сайту приводила відвідувача до другої зони (внутрішні сторінки сайту), де інформація була вже більше вузькоспеціалізована. Емпірично було виявлено, що оптимальним було застосування трьох–чотирьох зон, адже кожна нова зона потребувала ознайомлення з додатковою інформацією і це могло призвести до розсіювання уваги читача, перевищення надмірності над інформаційною складовою сайту.

Хоча інтернет-технології зразу набули поширення саме в науковому середовищі, як швидкий інструмент обміну даними, вони дали змогу працювати з інформацією в неформальній обстановці. Якщо до того часу, для обміну думками вчені, наприклад, збиралися на конференції, то з появою Інтернету з'явилися е-конференції. Людина стала проводити багато часу за комп'ютером.

Так Веб сприяв професійній соціалізації вчених, створенню віртуальних клубів за інтересами, спочатку в науковому середовищі, а згодом і в інших сферах людської діяльності.

Таким чином, збільшення виробництва інформації та полегшення доступу до неї у світі зумовлює проблему суб'єктивного відбору

необхідних даних. Тому сучасна наукова комунікація повинна бути орієнтована не тільки на поширення актуальної інформації, а й на забезпечення комунікативної ефективності та комфортності її учасників, а також спрощення пошуку джерел інформації.

З вищенаведеного можна зробити висновки, що:

– адаптування юзабіліті-метрик стандартів ISO до Веб 2.0 є необхідною існуючих реалій;

– під час застосування юзабіліті-методів у роботі з веб-ресурсами слід брати до уваги загальну тенденцію переходу технологій сайтобудування від Веб 1.0 до Веб 2.0;

– на веб-сайті доцільно застосовувати не більше трьох–чотирьох зон ієрархічного спілкування з користувачем.

Список використаних джерел

1. *Ярошенко Т. О.* Відкритий доступ – шлях до присутності України у світовій науковій спільноті / Т. О. Ярошенко // Вища шк. – 2011. – № 3. – С. 47–51.

2. *Ярошенко Т. О.* Відкритий Доступ до наукової інформації: філософія, політика та практика. Проекти Відкритого Доступу в Україні [Електронний ресурс] / Т. О. Ярошенко. – Режим доступу: URL: <http://www.library.ukma.kiev.ua/dspace/handle/123456789/215> – Назва з екрана.

3. *Ярошенко Т. О.* Університетські бібліотеки України підтримують Ініціативу відкритого доступу до наукової інформації / Т. О. Ярошенко // Вища шк. – 2009. – № 7. – С. 64–75.

4. *Бруй О.* Відкритий доступ до наукової інформації: університетські відкриті архіви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/99> – Назва з екрана.

5. *Костишин С. О.* Відкритий доступ у світі: сучасний стан і напрямки розвитку / С. Костишин // Науково-практичний семінар «Українські репозитарії відкритого доступу: проблеми, досвід, перспективи», ТНТУ, 18 листоп. 2010 р. : презентація доповіді. – Тернопіль, 2010. – С. 1–26.

6. *Jakob Nielsen.* Designing Web Usability: The Practice of Simplicity / *Nielsen Jakob.* New Riders Publishing, Indianapolis, 1999. – 432 p.

7. *Jakob Nielsen.* Usablity Enginnering / *Nielsen Jakob,* Morgan Kaufmann, San Francisco, 1993. – 432 p.

8. About Edge.org [Electronic resource]. – Mode of access: <http://edge.org/about-us>. – Title from the screen.

9. *Брокман Дж.* Во что мы верим, но не можем доказать:

Интеллектуалы XXI века о современной науке / Дж. Брокман ; пер. с англ. – Альпина нон-фикшн. – 336 с.

10. *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів інтернету : [монографія] / НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

11. Broadcasting House. Sunday, January 9. 20050900–1000 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://edge.org/documents/press/bbc4.html> – Title from the screen.

12. ISO TC 159/SC 4/WG 5. ISO 9241–11:1998, Ergonomic requirements for office work with visual display terminals (VDTs) – Part 11: Guidance on usability.

13. *Круг С.* Как сделать сайт удобным. Юзабилити по методу Стива Круга / С. Круг. – СПб. : Питер, 2010. – 207 с.

Розділ V

**ІНФОРМАЦІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК НОВИЙ
ЧИННИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 004.77:02

Леонід Чуприна,
заввідділу СІАЗ НБУВ

ОПЕРАТИВНА ІНФОРМАЦІЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ОСОБЛИВОСТІ ОБІГУ ТА ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕКАМИ

У статті розглядаються особливості обігу оперативної інформації в соціальних мережах та її використання інформаційно-аналітичними структурами бібліотек. Зокрема, досліджуються основні напрями взаємодії бібліотек і соціальних мереж, проблеми представлення бібліотек у соціальних мережах, активного використання соціальних мереж як засобу інтернаціонального обміну оперативною науковою інформацією. Значна увага приділяється розгляду соціальних мереж як джерела економічної, політичної інформації, чинника формування суспільних зв'язків нового виду, використанню їх як каналу інформаційно-психологічних впливів.

Ключові слова: оперативна інформація, соціальні мережі, взаємодія бібліотек і соцмереж, блоги, обмін оперативною науковою інформацією.

Принципово нові можливості поширення оперативної інформації і її використання інформаційно-аналітичними підрозділами бібліотек зумовлені досягненнями науково-технічного прогресу, зокрема, пов'язані зі становленням нових соціальних структур з функціонуванням на базі технології Web.2, до яких належать віртуальні співтовариства, блогосфера, соціальні мережі на кшталт Facebook, «Живий журнал», «ВКонтакте» тощо. (Під оперативною розуміється інформація про поточний стан об'єктів, подій і явищ, якою оперує людина [1]).

Питання актуалізується з огляду на те, що в умовах інформаційного суспільства домінуючі функції і процеси дедалі більше виявляються організованими за принципом мереж. На думку одного із сучасних теоретиків суспільства мережевих структур (network society) М. Кастельса, саме мережі становлять нову соціальну морфологію розвинутих суспільств, а поширення «мережевої» логіки значною мірою позначається на ході й результатах процесів, пов'язаних з виробництвом, повсякденним життям, культурою та владою [2].

Мережева структура є комплексом взаємопов'язаних вузлів. Конкретний зміст кожного вузла залежить від характеру тієї конкретної

мережевої структури, про яку йде мова. Це можуть бути ринки цінних паперів, коли йдеться про мережі глобальних фінансових потоків, ради міністрів різних європейських держав, коли йдеться про політичні мережеві структури управління Європейським Союзом чи телевізійні канали, коли йдеться про глобальні мережі нових засобів інформації, складову основу для вираження культурних форм і громадської думки в сучасному інформаційному світі.

Розглянемо можливості мережевих структур, що функціонують в інтернет-середовищі і за якими закріпилася назва «соціальні мережі», «соціальні медіа», як джерела оперативної інформації.

Соціальні мережі (СМ) виникли як результат еволюції віртуального спілкування між користувачами. Першим етапом еволюції цього спілкування можна назвати електронну пошту. Вона була принципово значуща тим, що показала саму можливість спілкування за допомогою Всесвітньої мережі. Призначена спочатку для обміну повідомленнями між двома абонентами, з розвитком технологій вона дала змогу обмінюватися інформацією групам людей. Так з'явилися списки розсилки. Поступово дедалі більша потреба користувачів працювати в Інтернеті в режимі реального часу та стрімкий технологічний прогрес сприяють виникненню сервісів, що надають можливості для інтерактивного спілкування, зокрема чати, форуми.

Найрозвинутіші форуми вже мали перші ознаки соціальних мереж – між учасниками могли бути встановлені інтерактивні професійні, особисті зв'язки. Наступним трендом Інтернету стали блоги (від англ. web log – мережевий журнал) – веб-сайти (особисті або групові), які складаються із записів, що регулярно додаються, зображень і мультимедіа. Запозичивши окремі риси названих способів віртуального спілкування, почали виникати соціальні мережі. У 2004 р. була створена найбільша у світі соціальна мережа Facebook.

Уперше термін «соціальні мережі» (від англ. social network) запропоновано в 1954 р. Дж. А. Барнесом (у праці *Class and Committees in a Norwegian Island Parish*). Спочатку термін використовувався лише в науці, і його сенс відрізнявся від того, якого він набув у широкому вживанні сьогодні.

У наш час соціальні мережі асоціюються з особливим видом структур, які є інтернет-платформою для створення і підтримки особистих й професійних зв'язків між людьми.

Отже, соціальна мережа – це інтерактивний найбільш використовуваний веб-сайт, контент якого наповнюється самими учасниками мережі. Сайт

являє собою автоматизоване соціальне середовище, що дає змогу спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільним інтересом. Зв'язок здійснюється за допомогою веб-сервісу внутрішньої пошти або миттєвого обміну повідомленнями [3].

Під терміном «віртуальні співтовариства», запровадженим у 1993 р. Г. Рейнгольдом, сьогодні розуміються не лише соціальні об'єднання з метою формування мережі особистих стосунків у кіберпросторі, а й програми оперативного доступу до віддалених матеріальних і інтелектуальних ресурсів, розподілених по всьому світу, для вирішення особливо складних питань у науці, економіці, державному управлінні й інших сферах діяльності суспільства. Цей напрям розвитку професійних зв'язків видається особливо перспективним. Уже сьогодні функціонують віртуальні мережеві підприємства, альянси ТНК і т. ін. У науковій сфері багато прикладів функціонування мережевих структур на базі грид-технологій (наприклад, європейський проект DataGrid – інфраструктура обчислень та обміну даними для потреб європейських науковців, що набув подальшого розвитку в мережі EGEE (Enabling Grids for E-sciens) під керівництвом Європейського центру ядерних досліджень (ЦЕРН, Женева).

У межах цієї праці під соціальними мережами, крім власне них самих, будемо розуміти також і блогосферу, і віртуальні співтовариства, оскільки всі вони базуються на технології, що перетворює користувача на автора, творця інформації, дає змогу налагоджувати особисті, професійні зв'язки.

Соціальні мережі можна умовно поділяти на типи:

за рівнем розвитку – Web 1.0 – перші соціальні мережі з базовими функціями, Web 2.0 – сучасні соціальні мережі із широким функціоналом для спілкування і на базі технології Web 3.0 – соціальні мережі майбутнього, які вирішуватимуть конкретні проблеми;

за географічним охопленням – світові (FaceBook, MySpace) і регіональні, охоплення яких обмежується ментальністю користувачів, мовою тощо;

за призначенням – наприклад, для пошуку людей («Однокласники.ру»), розваг («ВКонтакте»), роботи і бізнесу («МойКруг»), розповсюдження новин (news2.ru), відео (YouTube), аудіо (Last.fm), фото (FiXX.RU), нішеві (Хабрахабр, drugme, geni та ін.) тощо;

за відкритістю інформації – відкриті (FaceBook), змішані, з частково відкритою інформацією для не зареєстрованих у них (ПРО2) та закриті.

Темпи зростання популярності СМ демонструють високу затребуваність саме такого сервісу в усьому світі: для завоювання уваги

50 млн користувачів радіо знадобилося 38 років, телебаченню – 13, Інтернету – 4 роки, а одному лише Facebook – менше року для досягнення показника 200 млн користувачів.

На кінець 2011 р. близько 86 % жителів розвинутих країн уже користувалися соціальними мережами. У Канаді цей показник становив 88 %, у Польщі – 95 %, в урбанізованих районах Китаю – 97 % [4]. В Україні цей показник за різними оцінками не перевищує 35 %. Однак темпи зростання кількості користувачів соцмереж у країні високі. Так, кількість українських користувачів соціальної мережі Facebook за 2,5 роки (з квітня 2009 по грудень 2011) зросла на 2700 % [5], а в лютому 2012 р. досягла 2 млн, продовжуючи зростати.

Крім того, відповідно до опублікованого у 2011 р. дослідження медіа-агентства Universal McCann, за популярністю віртуальних спільнот серед інтернет-користувачів Україна посідає п'яте місце у світі, поступаючись лише Філіппінам, Чилі, Еквадору та ПАР. Понад 80 % активних вітчизняних користувачів Інтернету регулярно перебувають у соціальних мережах.

Принциповим визнанням блогерських заслуг в оперативному висвітленні подій стало рішення деяких провідних агенцій щодо цитування та посилання на блоги як джерело інформації. Зокрема, агенція Associated Press (AP) внесла доповнення до переліку посилань у публікаціях. Згідно з новими правилами, AP у новинному контенті має посилатися на блоги, якщо вони виявилися першоджерелом інформації. Раніше агентство посилалося лише на друковані ЗМІ, веб-сайти й телерадіокомпанії. Активно розвивається й українська блогосфера. За результатами дослідження компанії «Яндекс», кількість українських блогів на різних платформах у 2010 р. становила 700 тис., а у 2011 р. – близько 1,1 млн, хоча активними з них є тільки 100 тис. Крім того, українські користувачі створили близько 23 тис. спільнот [6].

СМ дедалі глибше входять у життя суспільства. Водночас і життя суспільства значною мірою проєкціюється на соціальні мережі. Структура, контент соціальних мереж, тематика спілкування користувачів відображають актуальні проблеми суспільного життя. Насамперед мова йде про творчу самореалізацію особистості, її самовираження через спілкування, налагоджування професійних та особистісних зв'язків, розвиток соціальної журналістики.

Водночас цікавих форм набуває практична реалізація потреб й інтересів людей у СМ. У них здійснюють вплив на суспільні настрої, пропонують і шукають роботу, звертаються до політичних та державних

діячів з різноманітних питань, ведуть бізнес тощо. Усі ці процеси супроводжуються потоками оперативної інформації, частина якої становить значний інтерес для науковців, органів державної влади, інформаційних структур.

На наш погляд, **тенденції розвитку соціальних мереж уже нині дають підстави говорити про кілька напрямів взаємодії бібліотек і СМ.**

Один з них пов'язаний із взаємною інтеграцією їхніх сервісів, що дає, зокрема бібліотеці, ряд переваг. Насамперед – можливість заявити про себе величезній аудиторії, спілкуватися безпосередньо з колегами і читачами (реальними й потенційними), миттєво повідомляти бібліотечні новини. Можна оперативно дізнаватися про думку користувачів з приводу акції, що проходить, або зміни режиму роботи, з'ясувати їхні побажання й потреби.

Крім того, соцмережі можна використовувати як платформу для організації обговорення бібліотечних проєктів. Так, у НБУВ Службою інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) організовуються обговорення наукових праць, збірників, монографій співробітників на базі сервісу Live Journal. Це зручно як з погляду економії сил і ресурсів, так і безпеки сайту бібліотеки.

Представлення бібліотеки в СМ дає змогу оперативно повідомити великій аудиторії про надходження нових видань, заплановані заходи та поширити цю інформацію далі. Це майданчик для реклами бібліотек і послуг.

Американські колеги із Social Networking Librarians радять 10 речей, які можна розмістити на сторінці бібліотеки у Facebook:

1. Фото вашої бібліотеки.
2. Відео про бібліотеку або інше важливе для бібліотеки відео.
3. Календар бібліотечних подій.
4. Стрічку rss feed на ваш бібліотечний блог.
5. Контакти бібліотеки.
6. Години роботи бібліотеки.
7. Віджет – путівник бібліотекою.
8. Онлайн-опитування користувачів щодо послуг бібліотеки.
9. Інформацію про нові надходження в бібліотеку.
10. Посилання на популярні бази даних та інші електронні ресурси бібліотеки.

У Facebook, «Однокласниках», «ВКонтакте» представлено кілька десятків українських бібліотек: від національних і державних (наприклад,

НБУВ, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки, Odessa National Research M. Gorky Library, Державна бібліотека України для юнацтва), провідних ВНЗ (Library of Kyiv Mohyla Academy) і обласних (Херсонська ОУНБ ім. Олесь Гончара, Тернопільська обласна бібліотека для молоді, Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської, Луганська обласна універсальна наукова бібліотека ім. А. М. Горького) до міських і сільських. Створені також бібліотечні групи, у яких бібліотекарі обговорюють спільні професійні проблеми, діляться враженнями про конференції, обговорюють останні новини в бібліотечному світі.

Бібліотечні блоги та тематичні персональні сайти дають можливість просувати інформаційні продукти і послуги, стають популярним інструментом поширення інформації з питань бібліотекознавства, розвитку інформаційно-бібліотечних технологій. Серед таких українських ресурсів можна виокремити:

- «Бібліотечний гопак» (http://bibliote4_nyj-gopak.blogspot.com);
- «Пан бібліотекар» – блог про бібліотечну справу та інформаційні технології (<http://panbibliotekar.blogspot.com>);
- «Бібліотечний автобан» (http://bibliote4_nyj-autoban.blogspot.com/2011/12/blog-post_14.html);
- «Могилянська Бібліотекарка» – цікавинки зі світу бібліотек та бібліотечних технологій, ресурсів, сервісів, ідей від Тетяни Ярошенко (<http://kmalibrary.blogspot.com>);
- «Творчість та інновації в українських бібліотеках» – блог Української бібліотечної асоціації та Центру інформаційних ресурсів Посольства США в Україні (<http://libinnovate.wordpress.com>);
- «Библиотека без барьеров» – блог Центру з обслуговування людей зі спеціальними потребами Херсонської обласної бібліотеки (<http://om222.blogspot.com>);
- «Слово молодих» – блог Долинської ЦРБ (<http://biblio-dcrb.blogspot.com>);
- «Неофіційний вісник ОУНБ ім. Д. І. Чижевського» – блог Кіровоградської ОУНБ (<http://blog.library.kr.ua>);
- «У світі прекрасного» – блог Тернопільської обласної бібліотеки для молоді (відділ мистецтв) (<http://ylibedu.blogspot.com>);
- «Блог Тульчинської ЦРБ» (<http://tulchlb.blogspot.com>);
- «Блог Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара» (<http://www.blog.lib.kherson.ua>);
- «Веб-спілкування, нетикет» – блог Державної бібліотеки України для юнацтва (м. Київ) (http://netiquette4_uth.blogspot.com);

– BIBLIOMISTOK – «Блог Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва» (<http://blog.library.vn.ua>) та багато інших.

Необхідно зауважити, деякі ресурси, що названі блогом, за змістом своєї діяльності є чимось середнім між колективним щоденником і тематичним сайтом, залишаючись, утім, джерелом оперативної інформації про бібліотечне життя.

Ще одним актуальним напрямом взаємодії бібліотек і СМ, а також розвитку інформаційно-аналітичної діяльності універсальних інформаційних центрів, на які перетворюються великі бібліотеки, є активне використання соціальних мереж як джерела інформації.

Як показує досвід останніх років, соціальні мережі стають одним з основних, а головне, найшвидшим розповсюджувачем новин. При цьому відкриваються широкі можливості щодо їх розповсюдження саме в трактуванні користувачів мереж. Дослідження компанії CNN, яка проаналізувала поведінку міжнародних читачів щодо вибору каналів отримання новин в Інтернеті, показало – 43 % новин поширюються через соціальні сайти, зокрема Facebook, Twitter, MySpace і YouTube. Решта способів доставки новинного контенту – використання електронної пошти – 30 %, SMS – 15 % і миттєвих повідомлень (ICQ тощо).

Останнім часом пошукові сервіси соціальних мереж становлять конкуренцію традиційним пошуковим системам, на зразок Google, Yahoo, Yandex. Колишній глава представництва корпорації Google в Південній Африці С. Мейсі висловив думку, що соціальні мережі, які стали дуже популярними, буквально руйнують традиційні пошукові сервіси. У соціальних мережах, з урахуванням сучасного рівня їхнього розвитку, можна знайти відповідь майже на будь-яке питання та майже будь-яку необхідну інформацію. А оскільки ці мережі складаються зі сторінок реальних людей, то отримані відповіді і відомості завжди будуть актуальні саме на момент пошуку.

Крім того, такий спосіб пошуку по праву вважається динамічнішим – соціальні мережі оновлюються швидше, ніж сторінки, посилання на які виводяться в пошуковому запиті в тому ж Google. Соціальні мережі формують великі масиви контенту. Створені умови для поширення посилань, текстових та мультимедійних матеріалів. Крім того, у соціальних мережах формуються кластери користувачів, які взаємно довіряють один одному, з'являються авторитетні користувачі. Відповідно, рекомендації конкретних користувачів стають у деяких ситуаціях прийнятнішими для пересічного користувача, ніж результати пошукових запитів, що видаються машинами. В умовах збільшення потоку

інформації такий користувач не в змозі, навіть користуючись сучасними пошуковими системами, виокремлювати потрібні новини, відсіюючи другорядні. Відповідно, підвищується роль авторитетних користувачів, здатних самостійно працювати з інформацією. Таким чином, соціальні мережі стають ще й рекомендаційними сервісами з особистісним елементом, які генерують величезну кількість переходів на медійні ресурси. Часто на запит у Twitter можна отримати більше інформації від його користувачів і швидше, ніж користуючись пошуковими сервісами.

Крім того, технологія Web 2.0 у поєднанні з можливостями соціального зв'язку дає змогу користувачеві соцмережі виступити як джерелу оперативної інформації щодо подій, учасником яких він став.

Спостерігається також дедалі тісніша взаємоінтеграція окремих елементів соцмереж та інтернет-видань, що сприяє оперативнішому поширенню новин. Є багато прикладів миттєвого поширення новин у соціальних мережах, що значно випереджають повідомлення традиційних ЗМІ, як українських, так і світових (результати важливих самітів, виборів, наслідки стихійних лих та аварій тощо).

Ці тенденції дають підстави говорити про поширення новинної інформації в соціальних мережах як один з функціональних напрямів їхнього розвитку й, відповідно, оцінювати соцмережі як джерело оперативної інформації в українському інтернет-середовищі.

Зокрема, серед оперативної інформації, поширюваної в соціальних мережах, для інформаційно-аналітичних структур бібліотек значний інтерес становлять новини політики, економіки, соціальної та гуманітарної сфери, особливо з питань науки, культури.

СМ стають засобом інтернаціонального обміну оперативною науковою інформацією. Наприклад, одним з багатьох джерел такої інформації є соціальні мережі науковців – Scientific Social Community, Ukrainian Scientists Worldwide, Academia.edu, ResearchGate, ScienceStage, Scispace.net, Українська наукова інтернет-спільнота та ін.

Ведення наукових блогів саме в соціальних мережах є досить популярною практикою. Зокрема, серед найвдаліших прикладів – блогосервіс <http://blogs.nature.com> при журналі Nature, що має один з найвищих імпакт-факторів у світі.

Ще один із провідних наукових інтернет-ресурсів – PhysOrg.com, що охоплює широкий спектр тем (фізика, медицина, нанотехнології, електроніка, космос, біологія, хімія, комп'ютерні науки, техніка, математика). Серед користувачів 1 750 000 учених, дослідників і інженерів щомісяця. Публікується близько 100 статей щодня.

Рейтинг російських наукових блогів проводить електронне видання «Наука і технології Росії – STRF.ru». Підбірку й рейтинг 4 тис. російських блогів, зокрема й наукових, можна переглянути за адресою: <http://www.blogmemes.ru/index.php?cat=&start=3901>.

Українська наукова блогосфера широко представлена в Scientific Social Community, Ukrainian Scientists Worldwide, популярні також наукові блоги на «ЛІГА: Блоги», НаУ «Острозька академія» та ін.

Дослідження контенту деяких популярних наукових сторінок у Facebook показало, що їх здебільшого можна об'єднати в такі групи:

– Представництво наукового часопису, телевізійної чи радіопроеграми: Popular Science, Science Channel, Science Daily, Science Friday, Science News Magazin, Science Careers.

– Представництво урядових чи громадських дослідницьких організацій, об'єднань: California Science Center, International Association for Political Science Students, National Science Foundation (NSF).

– Сторінки-інформатори з усіх галузей наук, своєрідні розсилки відомостей про нові винаходи, анонси подій: A Moment of Science, Science & Technology, Science and Technology, Science/Technology.

Соціальні мережі є також потужним джерелом економічної інформації, куди переміщується боротьба великих компаній і роздрібних торговців за споживачів.

«Соціальні медіа є двигуном розвитку світової економіки, створення робочих місць», – упевнена Ш. Сандберг, головний операційний директор компанії Facebook [7]. Додамо, що це й одне з найоперативніших джерел економічної інформації.

Згідно з розрахунками компанії Deloitte, Facebook інвестував у європейську економіку 15,3 млрд дол. за 2011 р. У пов'язаному з компанією бізнесі зайнято 232 тис. осіб у Європі. Багато хто з них зайнятий в індустрії написання додатків для роботи з цією соціальною мережею, вендори постачають найрізноманітніше устаткування для користувачів і компаній. Крім того, опосередковано соціальні мережі створюють нові можливості для бізнесу по всьому світу, даючи йому можливість виходити безпосередньо на споживача, проводити рекламні кампанії і створювати власні бренди.

Як вважає Д. Мітчел, президент компанії Twist Image, безпосередні взаємини між компаніями й споживачем будуть основним трендом, якому варто приділити особливу увагу в найближчі п'ять років. Бренди й роздрібні торговці активно змагаються один з одним у соціальних

медіа, намагаючись налагодити з кінцевим споживачем безпосередній зв'язок, не вдаючись до послуг посередників [7].

Як мінімум 35 % українських користувачів соцмереж залучені в бренд-спільноти. Практично всі великі FMCG-компанії (виробники товарів повсякденного попиту) узяли сьогодні курс на освоєння соціальних мереж (social media marketing, SMM) і відстежують статус свого бренда за кількістю користувачів, що нагискають на кнопку «мені подобається». У 2011 р. деякі рекламодавці витратили на нові медіа по 100–150 тис. дол. Це більше ніж серйозні бюджети, якщо врахувати, що весь обсяг інтернет-реклами у 2011 р. становив, за даними Всеукраїнської рекламної коаліції, усього 55 млн дол.

Активно взаємодіє із СМ і банківська сфера. Лише за осінні місяці 2011 р. банки на 22 % збільшили кількість користувачів на своїх сторінках у соціальних мережах, повідомили дослідники з Frank Research Group. Наприклад, максимальний приріст відвідувачів на 28 % продемонстрували сторінки банків у мережі «ВКонтакте».

Американська компанія Cisco Systems, Inc на своєму прикладі довела ефективність таких інструментів, як соціальні мережі в різних бізнес-процесах. Фахівці цієї компанії працюють у різних країнах світу, що неминуче викликало проблеми комунікації. У результаті в межах ініціативи cisco 3.0 було створено внутрішню корпоративну соціальну мережу, у якій містилася вся необхідна інформація й були закладені різні способи комунікації всередині компанії, що було особливо зручно співробітникам з різних країн. У цій соціальній мережі є внутрішні корпоративні блоги, навчальні матеріали, відеозв'язок, енциклопедії та інші елементи соціальних мереж. Крім вирішення проблеми комунікації, соціальна мережа вирішує ще багато інших проблем. Наприклад, з її допомогою співробітники активно спілкуються між собою, дізнаються про успіхи один одного, добре відбувається процес створення команд й об'єднання колективу.

Бізнесові кола в Україні також починають розуміти важливість присутності в соціальних мережах і використання оперативної інформації СМ. Наприклад, сьогодні використовуються програмні продукти (такі як Sprout Social, CoTweet тощо), які допомагають компаніям відстежувати думку своїх клієнтів, спілкуватися з ними та потенційними клієнтами. Є приклади взаємointegraції сервісів деяких українських банків і СМ.

Отже, за допомогою СМ ефективніше представляються інтереси цілих соціальних прошарків – працедавців, найнятих робітників, споживачів та ін. Створюються умови для прозорості економічних процесів і ухвалення управлінських рішень. Підвищується ефектив-

ність керування організаціями й процесами будь-якого рівня за рахунок взаємного контролю всіх учасників суспільного життя. Увесь комплекс взаємних впливів мереж і бізнесу супроводжується значними обсягами оперативної інформації, яка становить інтерес для аналітичних структур.

Обіг політичної інформації в соціальних мережах пов'язаний з рядом функцій, що притаманні СМ у системі політичної комунікації. Зокрема, *інформування, обмін новинами*. Одна з важливих особливостей соціальних медіа: контент передається від користувача до користувача. Як у будь-якому публічному просторі там з'являються свої лідери громадської думки, і безпосередньо довкола них формуються нові інформаційні поля, до яких з боку користувачів виявляється часом більша довіра, ніж до ЗМІ.

Дискусійні майданчики. Можливість особисто обговорювати актуальні питання політичного життя, у тому числі з відомими, авторитетними особами, відчутти власну причетність до обговорення й прийняття управлінського рішення, законодавчого документа тощо.

Об'єднання користувачів в асоціації. Ще одна важлива роль соц-мереж полягає в тому, що вони дають змогу особі відчутти себе частиною колективу, який вирішує певні завдання, відчутти свою індивідуальність на фоні спільноти.

Останнім часом активно виявляється *мобілізаційна* функція СМ, коли цей сервіс використовується з метою мобілізації однодумців, прихильників на практичні політичні заходи та для координації їхніх дій.

Водночас СМ слід розглядати і як чинник формування суспільних зв'язків нового виду. Соціальні мережі стають одним з інструментів горизонтального структурування суспільства, даючи підстави ідентифікувати це як один з виявів формування громадянського суспільства. Мережева форма соціальної організації існувала і в інший час, проте парадигма розвитку нової інформаційної технології забезпечує матеріальну основу для всестороннього проникнення такої форми в структуру суспільства. М. Кастельс стверджує, що така мережева логіка спричиняє появу соціальної детермінанти вищого рівня, ніж конкретні інтереси, які виражені у формуванні подібних мереж: влада структури виявляється сильнішою за структуру влади. Належність до тієї або іншої мережі або її відсутність поряд з динамікою одних мереж щодо інших виступають як найважливіші джерела влади та змін у суспільстві [2]. Новітні горизонтальні зв'язки – віртуальні соціальні мережі – набагато вільніші від будь-якої вертикалі влади, хоча поки що менш впливові політично й економічно.

Політичний істеблішмент, представники влади (від монарших осіб, президентів, канцлерів і до мерів міст) присутні в соціальних мережах, спілкуються в блогах, переписуються в Twitter. Для деякого з них це спосіб швидко отримати певний зріз думок з теми, що цікавить, відчутти електрально настрої, публічно висловити свою позицію з певного питання. Чиновникові СМ дає можливість отримувати об'єктивну інформацію з перших рук, яка не пройшла фільтр адміністративних бар'єрів.

Однак визначальною особливістю спілкування в соціальних мережах представників влади й пересічних громадян є перехід з рівня ієрархічної вертикалі на рівень горизонтальний, мережевий. Це змінює засади, стиль спілкування, створює додатковий, до певної міри альтернативний комунікаційний канал між державним апаратом і громадянами. У наш час СМ стають важливим елементом розвитку електронного врядування як складової формування громадянського суспільства. Хоча для активізації цього напрямку їх функціонування, як видається, бракує концептуального бачення та мотивації з боку владних структур.

Соціальні ж мережі дедалі активніше використовуються в роботі органів державної влади в різних країнах світу. Одна з причин такого інтересу до СМ полягає в тому, що вони зарекомендували себе ефективним інструментом політичних, політтехнологічних впливів на суспільне життя, відкриваючи водночас нові можливості впливу особи на суспільство. Вони активно використовуються у виборчих кампаніях. Через соціальні мережі координується діяльність політичних рухів і партій, проведення протестних акцій, інформаційних атак на сайти опонентів та органів державної влади тощо.

Наприклад, у нинішній президентській кампанії в США кандидати – і демократи, і республіканці – найактивніше використовують саме соціальні мережі. І Б. Обама, і Х. Клінтон ведуть блоги, розміщують відеоматеріали, а виборці, що підтримують їх, виставляють у тому ж YouTube свої ролики на підтримку певного кандидата. Республіканець Р. Пів завдяки одному з таких роликів і лише за один день зібрав через Інтернет 10 млн дол.

Поступово ця практика набуває популярності й на просторах СНД. Наприклад, політична еліта Росії захопилася Twitter. Акаунти в цій соціальній мережі, крім президента Д. Медведєва, завели близько 80 % глав регіонів, а також співробітники федеральних міністерств, мери й депутати. З'явилися й нові формати спілкування з аудиторією: репортаж із засідань, опитування користувачів і приймання скарг населення через Twitter. Так, з 2011 р. у громадян Росії з'явилася можливість за допомогою електронних засобів комунікації брати участь у підготовці засідань

Комісії при президентові РФ з питань модернізації й технологічного розвитку економіки Росії. У найбільш «просунутих» регіонах РФ Twitter поступово стає технологією оперативного вирішення побутових проблем.

Українські політики та урядовці також масово стають користувачами соціальних мереж. Найактивнішим з урядовців у Facebook виявився Прем'єр М. Азаров. Його сторінка – серед лідерів і налічує понад 5 тис. друзів. Персональні сторінки мають віце-прем'єр-міністри Б. Колесніков та С. Тігіпко, а також Міністерства економічного розвитку та торгівлі, закордонних справ, внутрішніх справ, оборони, культури та фінансів.

Можливості Web.2 поступово впроваджуються в роботу міністерств і відомств. Наприклад, Укрзалізниця відкрила сторінку в соціальній мережі Facebook і звертається до своїх пасажирів із проханням інформувати керівництво про якість обслуговування і комфорт подорожей залізницею. За повідомленням прес-служби Державного комітету телебачення і радіомовлення, з метою обміну досвідом у сфері доступу до публічної інформації для держслужбовців створено соціальну мережу «Спільнота практиків з організації доступу до публічної інформації у органах виконавчої влади» тощо.

Слід зауважити, що формальна присутність політика у Facebook чи іншій мережі не надто впливає на його популярність, тоді як активна позиція, відкритість, готовність до діалогу сприяє зростанню рейтингів політика, урядовця серед користувачів СМ. Найкращий результат дає його прагнення використати одержану від людей інформацію, щоб разом з ними формувати державну політику в певній сфері. Фактично, це робота державного органу з громадянським сектором. Крім того, це ще й платформа для публікації вимог користувачів до влади, форма громадського контролю за ефективністю діяльності влади.

Розвиток соціальних мереж змінює пропорційний розподіл деяких інформаційних інтересів та пріоритетів у суспільстві. За словами генерального секретаря Міжнародної конфедерації журналістських союзів А. Джазояна, блоги і соціальні мережі сьогодні мають більший вплив на формування громадської думки і в багатьох випадках користуються більшою довірою в суспільства, ніж традиційні ЗМІ [8]. Попри недостатню обґрунтованість такого твердження, не можна не погодитись, що рівень цього впливу постійно зростає. Серед іншого це пояснюється й природою СМ.

Одним із законів функціонування соціальних мереж є так зване «домінування слабких зв'язків». Сенс цієї тенденції полягає в тому, що інформація поширюється швидше через малознайомих, або зовсім незнайомих людей. Тому в разі поширення певної ідеї, наповненої емоційною складовою, соціальні мережі завдяки силі слабких зв'язків

за короткий проміжок часу формують великі маси її прихильників. У об'єкта ж впливу спостерігається зниження здатності блокувати інформацію, оскільки вона надходить через емоційне сприйняття та впливає на несвідоме мислення.

Тож закономірним є використання СМ як каналу інформаційно-психологічних впливів. (Варто зазначити, що створення окремих соцмереж правомірно розглядати як політтехнологічний захід). Події в арабському світі довели ефективність і перспективність соціальних мереж як інструменту інформаційно-психологічних впливів і на індивідів, і на державні та суспільні структури.

СМ як потенційних суб'єктів інформаційно-психологічних впливів характеризують:

- висока мобільність сил та засобів, використовуваних для здійснення інформаційних кампаній;

- висока здатність поповнювати сили, засоби, втрати інтелектуальних та матеріальних ресурсів, беручи їх безпосередньо з ресурсів держав з розвинутою інформаційно-комунікаційною інфраструктурою, що до цього не брали участі в конкретній інформаційній кампанії;

- здатність швидко повністю змінити свій вигляд та форму існування в інформаційному просторі, структуру та методи діяльності;

- юридична складність встановлення зв'язків між елементами віртуальної спільноти, що створює певні труднощі для притягнення до відповідальності учасників та організаторів такої спільноти.

Комплекс цих проблем ставить перед органами державної влади в Україні завдання забезпечити моніторинг проблем у сфері інформаційної безпеки, пов'язаних з розвитком соціальних мережевих структур, та розробку шляхів їх вирішення; розробити стратегію поведінки державних органів у нових умовах; широко використовувати у своїй діяльності нові можливості, що їх надають соціальні мережі.

Досвід використання органами державної влади інформаційно-аналітичних матеріалів на базі інформації соцмереж (підготовлених СІАЗ НБУВ) показав практичну значущість інформаційного супроводу мережевих процесів для усвідомлення їх ролі як одного з індикаторів суспільних настроїв та вироблення відповідних моделей реагування. Зокрема, бюлетені «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» та «Соціальні мережі: резонансні теми тижня» висвітлюють питання розвитку та перспективи соціальних мереж, функціонування їх як вияву формування громадянського суспільства, проблеми інформаційної

безпеки в соціальних мережах, вплив соціальних мереж на економічну, управлінську діяльність, морально-психологічний стан суспільства.

Популярністю у відвідувачів веб-порталу НБУВ користується й електронна версія бюлетеня оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», який випускає Національна юридична бібліотека НБУВ. Це демонструє кількість завантажень цього бюлетеня читачами. Разом з аналітичними, прогностичними матеріалами значний інтерес становить рубрика «Щоденник блогера», куди відбираються ґрунтовні, серйозні коментарі з відповідної тематики.

Отже, особливості обігу оперативної інформації в соціальних мережах зумовлені рядом чинників. Насамперед СМ як автоматизоване електронне соціальне середовище є платформою для створення і підтримки особистих і професійних зв'язків між людьми, контент якого наповнюється самими учасниками мережі. Наукова, економічна, політична та інша оперативна інформація в СМ має ту особливість і цінність, що відображена крізь призму особистісного сприйняття користувачів, що є, з одного боку, додатковим індикатором важливості, актуальності події, про яку йдеться, а з іншого – одним з показників, що характеризує стан суспільства чи його певної частини. Технології цього середовища дають можливості концентрувати віддалені матеріальні та інтелектуальні ресурси для вирішення надскладних завдань у різних сферах науки й економіки.

При цьому в розвитку СМ спостерігаються тенденції, що мають визначальний вплив на організацію суспільних відносин, а, відповідно, й на шляхи вдосконалення інформаційної функції бібліотек:

- значний соціальний попит на цей сервіс, темпи зростання кількості користувачів і монетизації;
- високий рівень залучення в СМ ключових фігур світової політики й економіки;
- поєднання в СМ ділових інтересів багатьох світових економічних суб'єктів;
- постійне вдосконалення технологій, які відкривають широкі можливості для організації особистих і професійних зв'язків;
- горизонтальна структуризація професійних і економічних зв'язків та відносин з владою.

Однією з цікавих тенденцій подальшого розвитку соціальних мереж є універсальна ідентифікація користувачів. Тобто в майбутньому кожен з них матиме тільки один акаунт, за допомогою якого зможе увійти в різні соціальні мережі. Це можна розглядати як крок до створення у світовій мережі Інтернет світової соціальної мережі з глибокою структуризацією,

але об'єднаної спільними взаємоінтегрованими сервісами. Уже сьогодні спостерігається потреба і зацікавленість користувачів у поєднанні в СМ безлічі сервісів. Приміром, людина, не виходячи з мережі, бере участь в обговоренні реформ, ухваленні управлінських рішень, спілкується з друзями, надсилає статтю в науковий журнал (представлений у мережі), замовляє собі одяг, поповнює рахунки тощо.

Видається дуже важливим як для користувача СМ, так і для бібліотек, щоб серед того набору соціальних сервісів, який користувач налаштовуватиме для своїх потреб, була бібліотека. Із цією метою бібліотека має активно позиціонувати себе в СМ, виконуючи, серед іншого, свою традиційну роль інформаційного навігатора в сучасних ресурсах, наприклад, надаючи на своєму сайті посилання на найважливіші з них, готуючи тематичні підбірки найпопулярніших наукових та бібліотечних мереж, блогів, а також розвиваючи свою інформаційну функцію, зокрема, трансформуючи її в інформаційно-аналітичну, з виробництвом власної інформаційної продукції, наданням сучасних дистанційних послуг.

Ряд напрямів взаємодії бібліотек і СМ розширюють можливості обох сервісів, але при цьому бібліотека отримує додатковий канал реалізації своїх стратегій, популяризації послуг бібліотеки, особливо дистанційних, і інструмент поширення інформації з бібліотекознавства, розвитку бібліотечно-інформаційних технологій. Насамперед постійних маркетингових, організаційних зусиль потребує реалізація потенціалу інтеграції бібліотек у світовий інформаційний простір через СМ. При цьому важливо організувати вивчення тенденцій розвитку ринку інформаційних послуг, можливості впровадження їх у бібліотеці.

Поширення оперативної інформації є складовою природного механізму функціонування СМ, і використання цього джерела в роботі інформаційно-аналітичних структур пов'язане з рядом факторів, які можна використати як переваги, наприклад, оперативність поширення інформації в СМ, особистісне трактування подій, форми колективного креативу, відбиток соціального настрою тощо. Водночас саме особистісний елемент у системі комунікацій ставить перед аналітиком додаткові завдання при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів щодо перевірки достовірності, неупередженості інформації. З іншого боку, і упередженість інформації може бути показником певних процесів, настроїв у суспільстві. Важливо, щоб аналітик знав основні принципи роботи з такою інформацією і захисту від маніпулятивних впливів під час використання оперативної інтернет-інформації.

Практика роботи НБУВ з використання оперативної інформації соціальних мереж та інформації про СМ показала як важливість і значущість вивчення тенденцій розвитку СМ, моніторингу швидкоплинних суспільних процесів, що знаходять відбиток у мережах, так і наявність соціального попиту на таку інформацію, потреби різних державних і наукових інституцій у моделюванні розвитку суспільних настроїв на базі дослідження інформації соціальних мереж.

Список використаних джерел

1. Чупрына Л. А. О возрастании роли оперативной информации в системе социальных коммуникаций / Л. А. Чупрына // Библиотека национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – Вып. 8 / НАН Украины. Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского, МААН, Совет директоров научн. б-к и информ. центров ; редкол. : А. С. Онищенко (пред.) [и др.] – К., 2010. – С. 168–176.

2. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М. : Academia, 1999. – С. 494–505; Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс. – М., ГУ ВШЭ, 2000.

3. Социальная сеть (Интернет) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>. – Загл. с экрана.

4. Социальные сети скоро исчезнут – мнение [Электронный ресурс] // Минфин.com.ua. – Режим доступа: (<http://minfin.com.ua/2011/1-2/09/508493/>). – Дата доступа: 9.12.2011. – Загл. с экрана.

5. У Facebook налічили близько двох мільйонів українців // Ранок-Україна. – Режим доступу: (http://www.utro.ua/ru/zhizn/v_facebook_naschitali_okolo_dvuh_millionov_ukraintsev1323858787). – Дата доступу: 14.12.2011. – Назва з екрана.

6. Microsoft Blogfest 2011: Звіт про українську блогосферу. – Режим доступу: <http://twitter.in.ua/page/no-title-3#cut>. – Дата доступу: 24.11.2011. – Назва з екрана.

7. Нестеров Д. Социальные сети движут миром [Электронный ресурс] / Д. Нестеров // МинПром – информация бизнес-класса. – Режим доступа: (<http://minprom.ua/digest/86915.html>). – Дата доступа: 27.01.2012. – Загл. с экрана.

8. Блоги оказывают большее влияние на общественное мнение, чем традиционные СМИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://neva-press.com/?p=88639>.12.2010. – Загл. с экрана.

УДК 004.774.6БЛОГ:329

Юрій Якименко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА СОЦІАЛЬНІ РУХИ

У статті розглядаються альтернативні форми масової комунікації (соціальні мережі), їх інтеграція до загальної системи політичних та бізнес-комунікацій; перспективи розвитку соціальних мереж у зв'язку з функціонуванням та трансформацією громадських рухів; проблеми впливу інформації соціальних мереж на окремих індивідуумів та соціальні групи, аспекти побудови системи об'єктивної оцінки інформації соціальних мереж, роль у цих процесах інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек.

Ключові слова: соціальні мережі, соціальні рухи, політичні комунікації, блогосфера.

Соціальні мережі стають одним з найважливіших комунікаційних інструментів сьогодення. Потенціал цього інструменту визначається насамперед тим, що соціальні мережі – не просто нова форма ЗМІ або форма пошуку та фільтрації контенту – це нова форма масової та публічної комунікації, головна особливість якої – інтерактивність (на відміну від інших форм масової та публічної комунікації ролі адресата та адресанта доступні кожному з учасників комунікації). Ефективність використання соціальних мереж і перспективність подальшого розвитку цієї форми суспільної комунікації підтверджується як її активною інтеграцією до загальної системи політичних комунікацій (соціальні мережі використовуються органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями, окремими соціальними активістами тощо), так і використанням їх в економічній сфері (автоматизація менеджменту тощо).

Сьогодні в бізнес-сфері за допомогою соціальних мереж створюються та популяризуються джерела оперативної інформації для клієнтів та потенційних клієнтів; стимулюються продажі; привертається увага більшої кількості потенційних клієнтів до бренду або теми з чіткою прив'язкою до цільової аудиторії за різними ознаками (віком, статтю, інтересами, статусом, освітою тощо); забезпечується зворотний зв'язок з аудиторією, що дає змогу підвищувати лояльність споживачів; нейтралізується негативна інформація про бренд; збільшується обсяг

трафіку на корпоративних сайтах і т. д. Однак у цьому контексті функціонування соціальних мереж ще не виглядає як принципово новий інструмент творення суспільної дійсності, оскільки не виходить за межі логіки існуючого способу виробництва й розподілу та відповідного соціально-політичного устрою. У цій площині використання соціальних мереж обумовлює швидше кількісні зміни, ніж набуття нової якості традиційними інструментами виробничої та комерційної діяльності. У перспективі, з цієї точки зору, прогрес у розвитку соціальних мереж може звестися до автоматизації менеджменту, скорочення витрат на управління з одночасною консолідацією бюджетів «у одних руках» та децентралізацією безпосереднього виконання.

Зрозуміло, що перспективи розвитку нових комунікаційних засобів «інформаційної» епохи перебувають у тісному взаємозв'язку з економічними процесами, глобалізованим індустріальним виробництвом і відповідною політичною практикою як визначальним чинником творення «портрету» сучасного суспільства. Проте цей зв'язок виявляється не так у використанні «мережі» в комерційних цілях, як у тому, що соціальні мережі стають засобом зворотного зв'язку між владою й суспільством, яке з розвитком комунікаційних мереж отримує додаткові важелі впливу на перебіг політичних та економічних процесів.

З огляду на це перед бібліотечними структурами актуалізується завдання з дослідження контенту соціальних мереж, вивчення можливостей його використання у своїй інформаційно-аналітичній діяльності для підвищення якості своїх інформаційних продуктів. Для дослідника має велике значення можливість оперативної та безпосередньої оцінки тенденцій трансформації громадської думки з актуальних соціально-політичних та економічних питань, що виражені у відображаючих світоглядні особливості різних соціальних груп коментарях користувачів. Вирішення проблеми адекватності та повноти відображення особливостей суспільної свідомості у зв'язку з політичною практикою певного історичного періоду тісно пов'язане з необхідністю багатосторонньої соціологічної оцінки складу мережевої спільноти. З іншого боку, дослідження контингенту соціальних мереж дасть змогу окреслити перспективні напрями розвитку інформаційно-аналітичних продуктів бібліотеки відповідно до сучасного попиту, інформаційних та інтерпретаційних потреб користувачів соціальних мереж. Крім того, опанування бібліотеками технологій мережевої комунікації сприятиме інтегруванню вже наявного бібліотечного ресурсу до комунікативного простору, що слугуватиме наповненню його науковою інформацією.

Можливості соціальних мереж привертають увагу багатьох дослідників. Питанням їх функціонування та використання присвячено праці Л. Гроссмана (*Grossman L. K.*) [11], Г. Фаррелла (*Farell H.*) [10], Д. Дрезнера (*Drezner D. W.*) [9], В. Горового [1], Л. Присяжної та багатьох інших дослідників.

Швидкі темпи розвитку й трансформації мережевих технологій та самої інтернет-спільноти ставлять перед дослідниками дедалі нові й нові питання стосовно особливостей їхнього суспільного функціонування, тим більше, що ця в недалекому минулому «віртуальна» спільнота сьогодні дедалі частіше демонструє волю й можливості до реальних суспільно-політичних дій. Це співтовариство, як зазначає В. Горовий, набуває «самоусвідомлення, відчуття реальної сили, реальних можливостей впливу на владу... Це співтовариство вже сьогодні може мобілізуватися без особливої трудовозатратної, тривалої підготовки, використувати будь-який сприятливий привід для організованого виступу» [1].

Таким чином, метою статті є окреслення перспектив розвитку соціальних мереж у зв'язку з функціонуванням та трансформацією громадських рухів та проблем побудови системи об'єктивної оцінки інформації соціальних мереж, у тому числі для підвищення ефективності діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек та зростання якості їхньої продукції.

Отже, у зв'язку із завоюванням сучасного світу інтернет-технологіями, що супроводжується «звуженням», формалізацією традиційних каналів політичної комунікації, зокрема ЗМІ, найбільш затребуваними на сьогодні формами мережевої самоорганізації стали різноманітні соціальні мережі, форуми, блоги і твітер.

Водночас, як констатують, зокрема, автори звіту «Соціальні зміни та мережеве співтовариство Росії» (*Social Change and the Russian Network Society*), редактор порталу *Global Voices* Г. Асмолов і глава організації «Інтерньюс» Д. Мачледер, зростаюча популярність соціальних мереж на медіа-ринку сприяє активному розвитку традиційних ЗМІ і громадянського суспільства, а зростаюча кількість блогерів та інтернет-користувачів стимулюють державні інституції до більш оперативного виконання своїх функцій відповідно до законодавчих норм [7].

Блогосфера й соціальні мережі, будучи доступними й поширеними, включають пересічних громадян сучасного суспільства, а отже, є своєрідним «барометром» суспільних відносин.

Як зазначає С. Туронок, у ХХ ст. у розвинутих країнах західної демократії під впливом розповсюдження електронних медіа виразною тенденцією став дрейф у бік більш плебісцитарної демократії. Техно-

логії масової комунікації зробили внесок у розширення бази демократичної участі, розвиток практики референдумів і громадських ініціатив, висунення кандидатів (праймеріз), опитувань громадської думки та інших інструментів прямої демократії. Феномен Інтернету додає новий значущий акцент в аргументацію більш ранніх концепцій технологічного детермінізму («теледемократія») – це уявлення про зниження ролі політичних еліт і інституційних посередників.

Політична функція глобальної мережі, відповідно до цієї концепції, полягає в забезпеченні постійного суспільно-політичного диспуту з можливістю електронного зворотного зв'язку в реальному часі між владою і громадянами [8, с. 56].

Саме розвиток альтернативних засобів комунікації, зокрема соціальних мереж та блогосфери, дає новий поштовх подальшому розвитку суспільних рухів різноманітної спрямованості.

Як зазначає М. Соколов, «соціальний рух – це практика, що являє собою визначення й перевизначення соціальної реальності відповідно до теорії, альтернативної тим, які становлять когнітивний порядок цього суспільства» [5]. Полегшуючи завдання мобілізації географічно, соціально й професійно «розпорошених» однодумців, що не мають у реальному житті ніяких інших зв'язків, крім Інтернету, радикально знижуючи організаційні та інформаційні витрати, надаючи безпрецедентні можливості відносно збору коштів, прямого маркетингу суспільно-політичних ідей і підтримки вільного неопосередкованого дискурсу, сучасні мережеві комунікації дійсно відкривають новий «віртуальний вимір» у практиці організаційного, партійного будівництва, самоорганізації громадянського суспільства. Характер розвитку політичних комунікацій у мережі Інтернет став поштовхом, що зумовив підвищення політичної активності громадян, давши змогу зайняти їм свою специфічну нішу в політико-комунікаційному процесі.

Соціальні рухи сьогодення фактично мають форму соціального протесту проти невирішеності й поглиблення старих і появи багатьох нових соціальних проблем (проблеми екології, мілітаризації, регіональних конфліктів, зниження якості життя тощо) на тлі кризи довіри до органів державної влади, традиційних профспілок, політичних партій та інших політичних інститутів. Усвідомлення громадянами недоліків представницької демократії, їхнє прагнення до прямої участі у вирішенні актуальних суспільних питань сприяє їх консолідації, а розвиток комунікаційних мереж є практичним інструментом реалізації цього прагнення. Такий стан речей спонукає дослідників звертатися, зокрема, до проблем вивчення тенденцій впливу соціальних

мереж на стабільність поведінки індивідуумів та груп населення. Більшість із них у своїх дослідженнях виходять із того, що популярність соціальних мереж може умовно використовуватись як у «негативному», так і «позитивному» сенсі. Зрозуміло, що у стратифікованому суспільстві поділ на «позитивні» й «негативні» впливи мережевої інформації на представників різних соціальних верств може мати лише умовний характер, оскільки їхні інтереси, залежно від займаного місця в системі суспільного виробництва, різняться. Такий напрям дискурсу на сьогодні обумовлений пануючою «неоліберальною» парадигмою, яка хоча внаслідок загострення глобальних кризових проявів у світовій економіці поступово втрачає своє майже монопольне положення, проте продовжує домінувати як ідеологічне забезпечення системи, що склалася у світі в останні десятиріччя [2]. Водночас принципи побудови системи, яка б протидіяла певним негативним проявам, пов'язаним із мережевою активністю й рухом інформації в мережі, видаються важливими не тільки з точки зору існуючої системи, а й у перспективі – при формуванні нових, альтернативних суспільних та економічних проектів. У процесі формування базових принципів оцінки та регулювання обігу інформації в мережах важливу роль можуть відіграти, зокрема, інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек, які мають бути зацікавлені в об'єктивній оцінці існуючого стану речей у цій сфері та можливості адекватного впливу на перебіг процесів.

Отже, дослідники, не применшуючи значення позитивного впливу інформації соціальних мереж, звертають увагу на використання інформаційних ресурсів з негативною метою [3]. Підтвердженням цього є неодноразово доведена можливість впливу такої інформації як на окремих особистостей, так і на певні групи й прошарки населення. До того ж можуть використовуватися наукові досягнення у сфері впливу на особисту й суспільну свідомість, психологічну стійкість людини, а також на сприйняття, перероблення інформації та прийняття рішень.

Сьогодні соціальні мережі являють собою, крім усього іншого, велетенську базу даних з різноманітною, хоча й слабоструктурованою інформацією про своїх користувачів, яка може стати доступною практично всім бажаним. Вплив інформаційних ресурсів на певні особистості та групи користувачів може підсилюватися у випадках їхньої реєстрації одночасно в кількох соціальних мережах. Додатковим інструментом впливу може стати об'єднання користувачів у різні групи, які між собою практично не перетинаються. Побудова системи протидії «негативному» впливу інформації соціальних мереж потребує прийняття до уваги цих особливостей. Також потрібно враховувати динаміку змін, характер сприй-

няття інформації різними групами населення, ступінь її впливу на певних індивідуумів і групи. Крім того, під час створення систем «протидії» на основі аналізу результатів впливу соціальних мереж необхідно брати до уваги певні соціальні зв'язки, що лежать в основі різних суспільних організацій і рухів, у тому числі формування так званого набору зв'язків критичної маси, необхідного для активізації спільних дій.

Проблема впливу різних інформаційних ресурсів на користувачів соціальних мереж поки що не досить структурована. У загальних рисах вона визначається орієнтацією різних соціальних груп на певні суспільні проблеми та перспективами вирішення цих проблем у межах існуючої соціально-політичної дійсності. Невідповідність очікувань певних соціальних груп або суспільства загалом діяльності певних державних структур слугує накопиченню соціального невдоволення, а соціальні мережі й мережеві інформаційні ресурси є інструментом зростання протестних настроїв та активізації політичної активності громадян. Один із прикладів такого використання соціальних мереж – локальні соціальні вибухи та революції в ряді країн, що відбувалися останнім часом [6].

Слід враховувати, що, як зазначають деякі дослідники, у цілому, глобальна мережа Інтернет контролюється певними структурами економічно розвинутих країн [3], які зацікавлені в побудові системи, яка б протидіяла певним негативним проявам, що передбачає подолання певних обмежень. Ці обставини, на думку деяких дослідників, можуть провокувати появу проблем при нейтралізації впливу різноаспектної негативної інформації, яка видається за цілком достовірну, справедливу та демократичну. Побудова системи об'єктивної оцінки інформації соціальних мереж та протидії її «негативним» аспектам потребує здійснення цілеспрямованого збору інформації та побудову на цій основі ефективного її моніторингу; ідентифікації та класифікації інформації на основі альтернативних джерел; здійснення оцінювання інформації, яка негативно впливає на певні об'єкти за багатьма критеріями; побудови системи вивчення ступеню впливу певних класів інформаційних ресурсів на різні соціальні структури; використання певних способів впливу з метою ослаблення негативних проявів.

Недостатнє структурування мережевої інформації призводить до проблем класифікації інформаційних ресурсів соціальних мереж дослідниками. Постає необхідність урахування відмінностей соціальних мереж від інших інтернет-ресурсів, яка полягає в тому, що користувачі соціальних мереж отримують цілеспрямовану й оперативну інформацію в онлайн-режимі, що дає змогу досить швидко й одночасно інформувати територіально-розподілених користувачів і знаходити узгоджені

рішення. Цьому сприяє створення спеціальних інформаційних структур – створення груп і співтовариств за інтересами, блогів, можливість ознайомлюватися й коментувати матеріали електронних ЗМІ, можливість пошуку й перегляду мультимедійних файлів тощо.

Про значну роль соціальних мереж – як альтернативних мас-медіа – свідчить і зацікавленість у вивченні особливостей їх функціонування владних структур та наукових установ різних країн. Соціальні мережі створюють реальні передумови використання інформаційних ресурсів як з метою підвищення інтелектуального рівня користувачів, так і для організації цілеспрямованої протидії їх негативному інформаційному впливу. Водночас деякі суспільні кола демонструють прагнення використовувати соціальні мережі з пропагандистською метою.

Так, роль соціальних медіа в системі стратегічних комунікацій вивчає оборонне наукове агентство DARPA (США), яке нещодавно започаткувало програму SMISC, покликану створити ефективний засіб виявлення й проведення пропагандистських кампаній у соціальних мережах. Заходи агентства мають допомагати американським військовим краще розуміти, що відбувається в соціальних мережах у режимі реального часу, особливо в районах, де розміщені американські війська. Також спеціалісти DARPA прагнуть використовувати SMISC у веденні пропаганди. Як зазначають оглядачі ЗМІ, Пентагон хоче дійти глибшого розуміння динаміки соціальних мереж, зокрема, створити алгоритми, які виявлятимуть та відстежуватимуть «формування, розвиток і поширення ідей та понять (мемів)» у соціальних мережах. Зацікавленість військових пов'язана з отриманням із соціальних медіа оперативної інформації, що впливає на проведення військових операцій. Зокрема, SMISC повинна швидко виявляти чутки й нові теми в соціальних медіа, визначати їх авторів, чи є вони випадковими, або ж є продуктом пропагандистської операції іншої держави або групи людей. Також SMISC повинна мати деякі засоби для ведення контрпропаганди. Проект ще не завершено. На сьогодні DARPA займається вивченням соціальних медіа з точки зору алгоритмів та програмного забезпечення, яке буде ідентифікувати користувачів, визначати їх місцезнаходження й соціальні тенденції ЗМІ. Деякі оглядачі констатують, що в разі успішної реалізації програми SMISC анонімність у соціальних мережах стане умовною, а самі соціальні мережеві медіа перетворяться на поля пропагандистських воєн [4].

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* ІТ-субкультури в структурі сучасного суспільства // *В. М. Горовий // Україна: події, факти, коментарі.* – 2012. – № 5. – С. 76–85.

2. Грук Л. Тема диссертации [Электронный ресурс] / Л. Грук. – Режим доступа: <http://www.liva.com.ua/latin-america-integration.html> – Загл. с экрана.

3. Жалнина Е. В. Тенденции селективного влияния социальных сетей на стабильность поведения индивидуумов и групп населения [Электронный ресурс] / Е. В. Жалнина, Н. Я. Смирнов // Современные тенденции технических наук : материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Уфа, окт. 2011 г.). / под общ. ред. Г. Д. Ахметовой. – Уфа : Лето, 2011. – С. 17–20. – Режим доступа: <http://moluch.ru/conf/tech/archive/5/1111/>. – Загл. с экрана.

4. Пентагон будет бороться с пропагандой в социальных сетях [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/useful/internet/14269628.html> – Загл. с экрана.

5. Соколов М. М. Субкультурное измерение социальных движений: когнитивный поход [Электронный ресурс] / М. М. Соколов // Молодежные движения и субкультуры Санкт-Петербурга / под ред. В. В. Костюшева. СПб. : Норма, – 1999. – С. 9–23. – Режим доступа: <http://subculture.narod.ru/texts/book2/sokolov.htm> – Загл. с экрана.

6. Социальные сети против диктаторов: Тунис сверг правительство «Цифровой революцией» [Электронный ресурс] // KyivPost. – 2011. – 28 янв. – Режим доступа: <http://www.kyivpost.ua/world/article/socialnye-seti-protiv-diktatorov-tunis-sverg-pravitelstvo-cifrovoj-revolyuciej.html>. – Загл. с экрана.

7. Сетевое сообщество Рунета становится все более влиятельным [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.voanews.com/russian/news/russia/russian-socialnetworks-2011-09-20-130229573.html> – Загл. с экрана.

8. Туронок С. Г. Интернет и политический процесс [Электронный ресурс] / С. Г. Туронок // Общественные науки и современность. – 2001. – № 2. – С. 51–63. – Режим доступа: <http://www.ict.edu.ru/ft/003982/006 tURONOK.pdf>. – Загл. с экрана.

9. Drezner D. W. Introduction: blogs, politics and power [Electronic resource] : a special issue of Public Choice / D. W. Drezner, H. Farrell // Springer Science+Business Media. – 2007. – Sept. 27. – Mode of access: <http://www.henryfarrell.net/publicchoice.pdf>. – Title from the screen.

10. Farrell H. The power and politics of blogs [Electronic resource] / H. Farrell, D. W. Drezner // Springer Science+Business Media. – 2007. – Sept. 12. – Mode of access: <http://www.danieldrezner.com/research/blogpaperfinal.pdf>. – Title from the screen.

11. Grossman L. K. The electronic republic: reshaping democracy in America / L. K. Grossman. – New York, 1995. – 304 p.

УДК 004.773.2:021.1

Михайло Самсонов,

провід. бібліотекар НЮБ НБУВ

РЕКЛАМА БІБЛІОТЕК В ОНЛАЙНОВИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У статті досліджується поняття соціальної мережі, історія розвитку в Інтернеті соціальних мереж, висвітлюється питання адаптації бібліотек до умов поширення й використання електронних технологій, а саме можливості їх діяльності і реклами в онлайн-ових соціальних мережах.

Ключові слова: бібліотека, реклама, соціальна мережа, онлайн-ові соціальні мережі, група (онлайн-ова соціальна мережа), віртуальні співтовариства, Twitter, «ВКонтакте», Facebook.

Важливу роль у сучасному світі відіграють соціальні мережі. Значна кількість користувачів Інтернету кожного дня заходить до соціальних мереж. Дослідницька компанія InSites Consulting опублікувала звіт про поточне використання сервісів соціальних мереж. У рамках дослідження було опитано понад 9 тис. користувачів віком старше 15 років, що мешкають у 35 різних країнах.

У результаті було встановлено, що близько 70 % усіх користувачів Інтернету активно використовують соціальні мережі. Таким чином, загальна кількість користувачів соціальних мереж становить більше 1 млрд осіб. При цьому найменш активними користувачами таких сервісів є європейці, кожен з яких зареєстрований, у середньому, в 1,9 % соціальних мережах. У США цей показник становить 2,1 %, у Бразилії – 3,1%. Найбільш активно використовують сервіси соціальних мереж в Індії, у середньому одна особа зареєстрована в 3,9 % соціальних мережах. Понад 50 % європейців зареєстровано лише в одній соціальній мережі, в основному на Facebook. Понад 600 млн користувачів відвідують соціальні мережі щодня, з них 400 млн щодня відвідують соціальну мережу Facebook. Середній час однієї сесії в цій соціальній мережі становить 37 хв, для Twitter цей показник становить 22 хв. При цьому близько 80 % користувачів обізнані про існування Twitter, але лише 16 % респондентів активно користуються цим сервісом. У Східній Європі особливою популярністю користується соціальна мережа «ВКонтакте».

про її існування знають 55 % опитаних, а 39 % є її постійними користувачами [1].

Зважаючи на зростання популярності соціальних мереж, особливості їхнього розвитку досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема Р. Данбор, К. Марлоу, І. В. Ейдман, А. Фріджері, Д. Баргроу, О. Прохоров, І. Головка. Детально проаналізував потоки інформації та активний зовнішній вплив у соціальних мережах Г. Каспаріс.

Дослідження проблеми максимального впливу властивостей мереж на динаміку поширення інформації провів В. Пресьядо (університет Пенсільванії).

Окремі аспекти діяльності бібліотек в електронному середовищі досліджували: А. Галімор, І. О. Давидова, М. Я. Дворкіна, В. Б. Дивинський, Н. В. Жадько, В. О. Ільганаєва, Л. Й. Костенко, В. М. Резонова, М. С. Слободяник, В. К. Степанова, М. Б. Сорока, І. М. Сулова, А. С. Чачко, Я. Л. Шрайберг, Т. В. Єршова.

Отже, тему соціальних мереж вивчали як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники, але питання використання можливостей соціальних мереж бібліотеками для просування своїх послуг досі спеціально не розглядалось, що й зумовило мету даної статті – проаналізувати питання адаптації бібліотек до умов поширення і використання електронних технологій, а саме – можливості їх діяльності і реклами в онлайн-ових соціальних мережах.

У першу чергу варто з'ясувати поняття соціальної мережі. Соціальна мережа – соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. Вона відображає різноманітні зв'язки між ними через різні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними вузами. Уперше термін було запропоновано в 1954 р. Дж. А. Барнесом (у роботі *Class and Committees in a Norwegian Island Parish, Human Relations*). Максимальний розмір соціальних мереж становить близько 150 осіб, а середній – 123 (гранична кількість стійких соціальних зв'язків, які може підтримувати індивідуум, вважають учені Хілл та Данбер) [2].

У віртуальному просторі ми маємо справу із службами соціальних мереж, інтернет-спільнотами, групами, віртуальними співтовариствами. Служба соціальних мереж (англ. *social networking service*) – веб-сайт або інша служба у Веб, яка дає змогу користувачам створювати публічну або напівпублічну анкету, скласти список користувачів, з якими вони мають зв'язок та переглядати власний список зв'язків і списки інших користувачів. Природа та номенклатура зв'язків може відрізнятися залежно від системи.

Слід розрізняти служби соціальних мереж та інтернет-групи або інтернет-спільноти. На відміну від служб соціальних мереж, в інтернет-спільнотах користувач не перебуває в центрі системи; відношення користувача до інших учасників спільноти – на другому плані. Основна увага інтернет-спільноти зосереджена на внеску користувача в досягнення спільних цілей, цінностей та спілкування.

У соціальних мережах користувач перебуває в центрі системи та може належати до декількох груп одночасно.

Вторинні зв'язки в соціальних мережах порівняно слабші за вторинні зв'язки в інтернет-спільнотах. Наприклад, якщо користувач А має в соціальній мережі декілька спільних зв'язків з користувачем Б, зв'язки з невідомими йому знайомими Б будуть слабшими за аналогічні зв'язки в інтернет-спільноті [5].

Що стосується інтернет-груп (онлайн-соціальних мереж, які часто називають також спільнотою, е-групою або клубом) – це спільнота людей зі схожими інтересами, які спілкуються один з одним усередині онлайн-соціальної мережі.

Групою також називають функціональну можливість багатьох соціальних мережевих служб, яка дає змогу користувачам створювати, коментувати й читати інформацію онлайн-форумів відповідно до власних специфічних інтересів, певної сфери діяльності, географічної прив'язки або інтересів (спорт, музика, професії тощо). Групи дають можливість відкритого чи закритого доступу, запрошень та/або приєднання до інших користувачів. Групи створюються з метою забезпечити міні-мережу учасників у рамках більш широкої та різноманітної соціальної мережевої служби. Якість і ранг групи насамперед оцінюється за кількістю учасників. Групу характеризують її назва, опис, відкритий або закритий статус кількості учасників тощо. Подібно до електронних списків розсилки, групи належать і підтримуються власниками, модераторами або менеджерами, які мають можливості редагування повідомлень в обговоренні теми і регулювання поведінки членів у рамках групи.

Модератор соціальної мережі – це учасник групи, що має право карати й заохочувати інших учасників групи, відповідальний за порядок на цьому форумі або його частини. Покарання, як правило, буває двох видів: попередження і заборона співпрацювати з групою.

Ознаками групи може бути так звана «стіна», чорний список, бан-лист, стрічка новин та стрічка активності [4].

Ще одне віртуальне об'єднання – соціальне співтовариство (англ. virtual communities, e-communities). Це новий тип співтовариств, які виникають

і функціонують в електронному просторі (насамперед за допомогою мережі Інтернет) з метою сприяння вирішенню своїх професійних, політичних завдань, задоволення своїх інтересів у мистецтві, дозволяючи тощо. Також об'єднання користувачів мережі в групи із спільними інтересами для роботи в електронному просторі з метою подальшого вдосконалення мережі.

Віртуальні співтовариства – це групи людей, які для взаємообміну інформацією використовують електронні засоби та мережі. У свою чергу такі співтовариства теж можуть об'єднуватись у мережеві структури на підставі спільних інтересів [6].

Складовими соціальних мереж називають також інтернет-програми, які допомагають друзям, бізнес-партнерам або іншим особам спілкуватись та встановлювати зв'язки між собою, використовуючи представлений набір інструментів. Ці програми, відомі як «Онлайнві соціальні мережі», стають дедалі популярнішими.

Першим інтернет-сайтом, що пропонував можливість роботи з соціальними мережами, був classmates.com, який з'явився в 1995 р. Слідом за ним, у 1997 р., з'явився SixDegrees.com. Починаючи з 2001 р., почали з'являтися сайти, у яких використовувалась технологія під назвою «Коло друзів». Ця форма соціальних мереж, яка широко використовується у віртуальних спільнотах, набула широкої популярності у 2002 р. та розквітнула з появою сайту [Friendster](http://Friendster.com). Наразі існує понад 200 сайтів з можливостями організації соціальних мереж. Популярність цих сайтів постійно зростала, і у 2005 р. було більше переглядів сторінок сайту [MySpace](http://MySpace.com), аніж сайту [Google](http://Google.com) [2]. У 2004 р. була створена найбільша на сьогодні соціальна мережа у світі [Facebook](http://Facebook.com). [Google](http://Google.com) також пропонує веб-сайт з можливостями роботи із соціальними мережами [orkut](http://orkut.com), який було запущено у 2004 р. Соціальні мережі почали розглядатись як складова інтернет-стратегії приблизно в той самий час: у березні 2005 р. [Yahoo](http://Yahoo.com) запустила [Yahoo! 360°](http://Yahoo!360.com), а в липні 2005 р. [News Corporation](http://News Corporation.com) запустила [MySpace](http://MySpace.com).

У цих спільнотах група перших користувачів спочатку надсилає запрошення членам власних соціальних мереж приєднатись до спільноти сайту. Нові члени повторюють цей процес, збільшуючи загальну кількість учасників та зв'язків у мережі. Сайти також пропонують такі можливості, як автоматичне оновлення адресних книг, перегляд особистої інформації один одного, утворення нових зв'язків за допомогою «служб знайомств» та інших форм соціальних зв'язків у мережі. Соціальні мережі також можуть організовуватись навколо ділових стосунків як, наприклад, у випадку [LinkedIn](http://LinkedIn.com).

Існує підхід до соціальних мереж, який комбінує особисті зустрічі та елементи комунікації в мережі. Такий підхід отримав назву змішаного. MySpace, наприклад, будується на основі незалежних музичних та святкових сцен, а Facebook віддзеркалює університетські спільноти. Нові соціальні мережі в Інтернеті дедалі зосереджуються на певних галузях, наприклад, на мистецтві, тенісі, футболі, автомобілях та навіть пластичній хірургії. Більшість із соціальних мереж в Інтернеті є публічними, надаючи можливість будь-кому приєднатись. Деякі організації, такі як великі корпорації, також мають доступ до приватних служб соціальних мереж, наприклад, Enterprise Relationship Management. Вони встановлюють ці програми на власних серверах та надають можливість працівникам оприлюднювати свої мережі контактів та відносин із зовнішніми особами та компаніями.

В Україні популярні такі соціальні мережі, як Folk – мережа для неформального спілкування, Connect.ua та «ВКонтакте» – молодіжні соціальні мережі, Profeo – ділова соціальна мережа для професіоналів, Українські науковці у світі – соціальна мережа для науковців, Ukrainci.org – неполітична блого-соціальна мережа «Ми – Українці!» [1].

Розглянемо найбільш використовувані соціальні мережі сьогодні.

Найпопулярнішими соціальними мережами у світі на сьогодні є Facebook, Twitter та «ВКонтакте» в СНД.

Facebook з-понад ніж 800 млн активних користувачів посіла лідируючу позицію в 127 із 136 країн, які досліджувались. З червня 2011 р. найбільша соціальна мережа у світі, нарешті, завоювала Нідерланди, а разом з тим усю Європу, Бразилію, після довгої боротьби з мережею Orkut і Японію.

Найбільш представленою на Facebook є Європа з 223 млн користувачів, на другому місці – Північна Америка з 219 млн, на третьому – Азія з 202 млн користувачів.

На грудень 2011 р. аудиторія Facebook становить 850 млн користувачів, багато з яких заходять на сайт за допомогою мобільних пристроїв. При цьому кількість унікальних відвідувачів сайту в жовтні 2011 р. становила 750 млн, а кількість переглядів сторінок – 1 тис. млрд. Виручка Facebook за 2011 р., за власною оцінкою компанії, становила 5 млрд дол. США.

Facebook дає змогу користувачу створити профіль з фотографією та інформацією про себе, запрошувати друзів, обмінюватися з ними повідомленнями, змінювати свій статус, залишати повідомлення на власній і чужій «стінах», завантажувати фото та відеозаписи, створювати групи (спільноти за інтересами).

У 2007 р. Facebook запропонував стороннім програмістам створювати додатки (ігри, засоби обміну музикою, фотографіями тощо) і заробляти на цьому. Завдяки цій можливості відвідуваність сайту зросла.

При цьому користувач може контролювати рівень доступу до інформації, опублікованої в його профілі, і визначати, хто має доступ до тієї чи іншої частини сторінки [9].

Twitter – це інформаційна мережа, яка працює в режимі реального часу і дає змогу отримати інформацію щодо останніх подій та коментарів про них. В основі Twitter лежать короткі інформаційні повідомлення, які називають твітами. Довжина твіту – не більше 140 символів, при цьому вони дають змогу переглядати фотографії, відео та листування.

На території Росії триває боротьба між двома основними місцевими гравцями: «ВКонтакте» і «Однокласники». За даними Google Trends для веб-сайтів, поки що «ВКонтакте» виграє [7].

«ВКонтакте» – це мережевий проект, який допомагає людям висловлюватися й знаходити слухачів, надає можливість спілкуватися з широким колом цікавих людей або підтримувати зв'язок з друзями і близькими. Мережа ставить перед собою завдання в кожен окремо взятий момент залишатися найбільш сучасним, швидким та естетичним способом спілкування в мережі. «ВКонтакте» – найбільш відвідуваний ресурс російськомовного сегменту мережі Інтернет (TNS Gallup). На частку сайту припадає більше половини інтернет-трафіку СНД (Liveinternet) [10].

Кожен бажаючий може створити «ВКонтакте» групу за інтересами для рекламування свого бізнесу, спілкування й обміну інформацією з однодумцями.

Для рекламодавців соціальні мережі надають унікальні можливості безпосереднього контакту зі споживачами. Щодня мільйони користувачів проводять бесіди про компанії, їхні товари та послуги, ділячись своєю думкою і враженнями. У результаті окремо взятий учасник мережевого співтовариства може зіпсувати (або навпаки – покращити) репутацію компанії з багатомільйонним оборотом.

Обсяг ринку реклами в соціальних мережах неухильно зростає. У 2007 р., за оцінками аналітичної компанії eMarketer, він досяг позначки в 1225 млн дол. Під час складання звіту експертами eMarketer урахувалися всі види реклами, розміщеної в соціальних мережах, включаючи медійну, контекстну і відеорекламу, а також витрати на маркетингові проекти, у яких маркетологи створюють профілі для своїх товарів і брендів у соціальних мережах. Крім того, у прогнозах уперше враховуються витрати на створення віджетів і додатків. Згідно з недавнім дослідженням

eMarketer, загальний дохід соціальних мереж від реклами за підсумками 2011 р. досягнув 5540 млн дол. За прогнозами eMarketer, до 2013 р. обсяг ринку реклами в соціальних мережах подвоїться [3]. Прикладом ефективності реклами в соціальній мережі є Twitter, за допомогою якого компаніям можна завжди залишатися на зв'язку зі своїми клієнтами. За допомогою Twitter компанії можуть швидко поширювати інформацію серед людей, зацікавлених у їх товарах і послугах, у реальному часі збирати відгуки і дані про ринок, а також налагодити відносини з новими клієнтами, партнерами і впливовими фігурами. Twitter пропонує компаніям легкий спосіб повернути потрібну аудиторію – від просування бренду та керування взаємовідносинами з клієнтами до безпосередніх продажів.

Такі програми, як Twitter Ads for Good дають некомерційним організаціям можливість розповідати про свою діяльність нарівні з великими корпораціями [8].

Розглянемо представлення в найпопулярніших онлайн-соціальних мережах бібліотек. Найбільше бібліотек представлено в соціальній мережі «ВКонтакте» – 3252, набагато менше їх представлено у Facebook – 262 і найменше у Twitter – близько 80.

В онлайн-соціальних мережах представлені різні бібліотеки:

– національні: наприклад, Національна бібліотека «Радислав Нікшевіч»; Національна бібліотека Республіки Комі; ЦНБ НАН Білорусі; НІБ України; НТБ МЕІ; Національна бібліотека України для дітей; група читачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ); Бібліотека НДУ ІТМО; РНБ. Бібліотека російської культури; Російська національна бібліотека та ін.;

– регіональні: Російська державна бібліотека для молоді (РДБМ); Бібліотека № 6; Черкаська обласна бібліотека для юнацтва ім. В. Симоненка; Бібліотека-філіал № 18 у Стрийському парку; Орловська обласна публічна бібліотека ім. І. А. Буніна; Волгоградська ОУНБ; ДПНТБ Росії; Наукова бібліотека ЧелДМА; Бібліотечний твіттер. Тамбовська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. С. Пушкіна; Presidential Library. Президентська бібліотека імені Б. М. Єльцина; Arkhangelsk library; Бібліотека ЮФ СПбДУ; «Міська бібліотека» Бібліотека року м. Софія; Хасавюртовська центральна міська бібліотека імені Расула Гамзатова тощо;

– релігійні: Islam House: Russia; Православна бібліотека – книги, журнали;

– дитячі: Дитяча бібліотека Ягодина; Мережева бібліотека народних казок; Дитячий відділ – Регіональна бібліотека – Ловче тощо;

– мистецькі: Музична академічна онлайн-бібліотека; Унікальна театральна бібліотека; Театральна бібліотека Сергія Єфімова та ін.;

– електронні та віртуальні: Електронна бібліотека; Бібліотека іноземних мов; Бібліотека «Куб»; Медична бібліотека; Bookont; Бібліотека машинобудівника; Бібліотека юриста; Всеукраїнська електронна бібліотека; Бібліотека Global-Mastab; Ділова бібліотека; BiblioFile.s; Українська вільна бібліотека (Ukrainian Free Library); Антична бібліотека; Руніверс; Сучасна бібліотека; Бібліотека «Галактика» та ін.

Усі бібліотеки по-різному рекламують свою діяльність через соціальні мережі. Однією з найбільш поширених форм популярної діяльності бібліотек є надання інформації про нові надходження книжок, журналів, фотокаталогів книг та періодики, унікальних текстових каталогів видань, колекцій аудіокниг і фільмів; новинки книговидавництва; книжкові ярмарки. Наприклад, у соціальній мережі Twitter Ісламська бібліотека рекламує книжку «Аид бин Абдулла аль-Карни. Не грусти». Російська державна бібліотека для молоді повідомляє про вісім сервісів для товариського книголюбця; про свіже повітря поезії і затхлості елітарного пияцтва; Ганна Гетцінгер в гостях у комікс-клубу; Вечір вокальної музики «Пам'яті О. С. Пушкіна». У соціальній мережі «ВКонтакте» Унікальна театральна бібліотека рекомендує переглянути відео: Фаина Раневская – фрагмент из спектакля «Шторм»; Э. Хемингуэй «Фиеста» – телеспектакль по роману «И восходит солнце»; «Культурный слой – “Фиеста”. История одного спектакля». Музична академічна онлайн-бібліотека активно залучає відвідувачів до обговорення таких тем: «Штраус. Вальси і польки для квартету»; «Каденції до скрипкових концертів Моцарта В. А. № № 1–4»; «Штраус Р. Вибрані пісні (для голосу з фортепіано)». Також активно обмінюється інформацією в пошуку музичних нот.

Досить часто трапляються повідомлення про проведення в бібліотеках виставок, переглядів. Наприклад, у соціальній мережі Facebook Орловська обласна публічна бібліотека ім. І. О. Буніна повідомляє, що в читальному залі відкрилася нова виставка, присвячена 75-річчю В. Г. Распутіна; У читальному залі триває цикл виставок, присвячених Вітчизняній війні 1812 р.; У відділі періодичних видань Орловської обласної наукової універсальної публічної бібліотеки ім. І. О. Буніна працює виставка «За нами Москва!» Нагадаємо, 20 квітня 1942 р. є датою закінчення битви за Москву. У соціальній мережі Twitter Національна історична бібліотека України повідомляє: 3 21.02.2012 у відділі стародрукованих, рідкісних та цінних книг експонується книжкова виставка «Дивосвіт мініатюрної книги».

Крім того, ряд бібліотек інформує про організацію конференцій, зустрічей, лекцій, семінарів, майстер-класів. Наприклад, у соціальній мережі Twitter Національна історична бібліотека України повідомляє: 28.02.2012 р. працівники НІБ України беруть участь у круглому столі «Інформаційна культура суспільства: роль бібліотек та преси» в @NBUV; 28.02.2012 р. співробітник НІБУ @gusanovsky взяв участь у студентській конференції з питань документознавства в НАКККіМ.

Також бібліотеки піклуються про розвиток молоді і літніх людей: відкривають центри сімейного типу, творчі та художні майстерні; інформаційно-аналітичні служби з молодіжних проблем; проводять заходи щодо розвитку дитини; психологічні послуги молоді; організовують безкоштовні навчання основам комп'ютерної грамотності для літніх читачів бібліотеки.

Бібліотеки не забувають звітувати про свою роботу: зміну робочого часу; співпрацю з іншими бібліотеками; відвідування бібліотеки іноземними читачами; випуск газети бібліотеки; упровадження новітніх технологій. Наприклад, у соціальній мережі Twitter Президентська бібліотека імені Б. М. Єльцина повідомляє: «Представники Тайваню відвідали Президентську бібліотеку (<http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=230>); 22 березня Президентська бібліотека підбила підсумки інтерактивної олімпіади «Росія в електронному світі» (<http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=224>); Президентська бібліотека розпочинає співпрацю з Національною бібліотекою КНР (<http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=222>).

Однією з найбільш затребуваних у користувачів форм діяльності бібліотек є надання можливості безкоштовного скачування електронних книжок або обміну книжками між користувачами. Найбільше мережевих користувачів у бібліотек з вільним доступом до скачування електронних книжок у соціальній мережі «ВКонтакте». Електронна бібліотека (<http://vk.com/vitanuova>) надає можливість завантажити безкоштовно і без реєстрації найкращі та найвідоміші книги всіх епох і жанрів – 87 838 користувачів; Медична бібліотека організувала продуктивний обмін електронною літературою; Бібліотека іноземних мов представила матеріали за 132 мовами – 9429 користувачів; Бібліотека «Куб» організувала активне спілкування з читачами для обговорення книг, авторів – 8845 користувачів; Бібліотека машинобудівника розмістила понад 1 тис. матеріалів для вільного користування – 8139 користувачів; Бібліотека юриста представила на розгляд новітні та раритетні роботи українських і російських учених-юристів, коментарі до кодексів, періодичні

видання в галузі права – 3919 користувачів; Ділова бібліотека організувала активний обмін цікавою літературою серед користувачів – 3140 користувачів; Всеукраїнська електронна бібліотека планує сконцентрувати в себе найбільшу кількість україномовних книжок – 1624 користувачів; Бібліотека Global-Mastab надала до перегляду бізнес-матеріали; інформацію щодо здорового способу життя та розвитку енергетики; фільми-шедеври, які змушують думати; книги, що змінюють життя – 1368 користувачів; Bookонтрекламує книжки з різноманітних рубрик і жанрів, які є у вільному доступі, в електронному вигляді – 1369 користувачів; Національна бібліотека «Радислав Niksevic» представила електронну базу даних – близько 100 тис. книг в усіх сферах людського знання і творчості – 1226 читачів.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) представлена в соціальній мережі «ВКонтакте» групою читачів НБУВ. Група надає адреси бібліотеки та її філій; пояснює, як записатися до бібліотеки, що можна носити, що є в бібліотеці і як користуватися нею. Бібліотека запрошує долучитися до практичної реалізації проекту «Світова цифрова бібліотека» (World Digital Library). Однак на сьогодні група має невелику кількість читачів.

Також Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) має свою сторінку в соціальній мережі Facebook, яку зареєструвала 6 лютого 2012 р. Бібліотека повідомляє про конференції, які відбудуться найближчим часом; пропонує ознайомитися з рейтингом науковців України за показниками наукометричних баз даних Web of Science та Scopus станом на лютий 2012 р.; активно рекламує сайт <http://www.nbuv.gov.ua>.

У соціальній мережі Twitter НБУВ також представлена. Перший твіт було створено 5 лютого 2012 р.

Аналізуючи розвиток активності бібліотек у соціальних мережах, уже сьогодні можна зробити висновок про те, що їх співпраця з мережами стає перспективним напрямом інформаційної діяльності, дає змогу налагодити діалог із сучасним користувачем Інтернету, якісно та змістовно рекламувати свою діяльність, нові надходження, проведення різноманітних заходів.

Список використаних джерел

1. InSites Consulting: кількість користувачів соціальних мереж перевищує 1 млрд [Електронний ресурс] // infia.net. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Віртуальне_співтовариство. – Назва з екрана.

2. Соціальна мережа [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа – Назва з екрана.

3. *Кветна И.* Маркетинг в социальных сетях – ставка на доверие // *И. Кветна* // Маркетинг и реклама. – 2009. – № 6. – С. 83–89.

4. Група (онлайнова соціальна мережа) [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Група_\(онлайн-ова_соціальна_мережа\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Група_(онлайн-ова_соціальна_мережа)) – Назва з екрана.

5. Соціальна мережа (інтернет-сервіс) [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа_\(інтернет-сервіс\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа_(інтернет-сервіс)) – Назва з екрана.

6. Віртуальне співтовариство // Вікіпедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Віртуальне_співтовариство – Назва з екрана.

7. World Map of Social Networks [Electronic resource] // Vincos Blog. – Mode of access: <http://vincos.it/2012/01/24/la-mappa-dei-social-network-nel-mondo-dicembre-2011/> – Title from the screen.

8. Twitter [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://twitter.com/about>. – Назва з екрана.

9. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.facebook.com/facebook> – Назва з екрана.

10. ВКонтакте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vk.com/help.php?page=about> – Назва з екрана.

УДК 613.45:004.77:32

Олександр Рябоконт,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

МАНІПУЛЯЦІЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ В ПОЛІТИЧНОМУ СЕГМЕНТІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

У статті розглядаються основні принципи і форми функціонування політичного сегменту соціальних мереж, їх зростаючий вплив на суспільну свідомість і способи маніпулювання масовою свідомістю. Відзначається зростаюча потреба сучасного суспільства в отриманні ефективних механізмів щодо контролю та запобігання маніпуляційній діяльності деструктивних угруповань у соціальних мережах, а також актуалізується необхідність розвитку суспільних інститутів сприяння підвищенню інформаційної, правової та психологічної культури громадян.

Ключові слова: соціальні мережі, новітні медіа, маніпуляція масовою свідомістю, сугестія, психотехнології, інформаційна війна, блоги, політичний вплив.

Аналіз процесів, які відбуваються в сучасному інформаційному середовищі, демонструє зростання впливу Інтернету і соціальних мереж на масову свідомість. З огляду на це також зростає ризик використання їх можливостей і специфіки з метою маніпуляції масовою свідомістю. Про небезпеку подальшого розвитку таких тенденцій свідчать події навколо відомого руху «Окупуй Уолл-Стріт» (Occupy Wall Street) у Сполучених Штатах, організаційні моменти в протестних акціях в Іспанії і Греції, «арабська весна» у країнах Північної Африки і Близького Сходу, передвиборні події в Російській Федерації, а також нещодавня протестна реакція українського сегменту мережі Інтернет у зв'язку з закриттям файлообмінника EX.UA.

Інтернет дослідники відносять до «нових медіа» (newmedia) [1] – термін, що поширився із середини 1990-х років і означав частину маркетингового поля задля поширення навчальних та розважальних програм на CD-носіях. Швидке й широке поширення Інтернету сприяло трансформації комунікаційних моделей від традиційної – «один для багатьох» до моделі так званої веб-комунікації – «багато для багатьох». На сьогодні термін «нові медіа» вживається в таких значеннях:

– усі цифрові медіа (інтернет-видання, презентації на CD, комп'ютерні ігри тощо);

– соціальні мережі – це медіа, інформація в яких створюється переважно загальною аудиторією (сайти, інтернет-форуми, блоги, чати, мережі LiveJournal, Facebook, Twitter тощо).

Аналіз нових медіа в розумінні соціальних мереж та їх маніпуляційних інструментів впливу на масову свідомість і є завданням цього дослідження.

Основні принципи і форми функціонування нових медіа в широкому розумінні, їх взаємодію з традиційними ЗМІ та вплив на масову свідомість передбачали і досліджували такі західні вчені, як М. Маклюен (Marshall McLuhan) [2], О. Тофлер (Alvin Toffler) [3], Д. Хеннінг (Jeffrey Henning) і К. Шіркі (Clay Shirky) [4], Д. Дрезнер (Daniel Drezner) і Г. Фарелл (Henry Farrell) [5] та ін. Значний внесок у наукові дослідження цієї теми і розгляд зростаючого впливу нових медіа на суспільство зробили такі російські й українські вчені: В. Волохонський, О. Зайцева, М. Соколов та І. Стечкін [6], А. Єфремова [7], Г. Почепцов [8], Я. Любивий [9], В. Горовий [10], О. Левченко [11] та ін.

Сучасні глобальні тенденції наблизили той час, коли Інтернет стає основним генератором світових макротенденцій, сприяючи трансформації ціннісних орієнтирів людства та його соціальних структур. Прогнозоване ще в середині ХХ ст. М. Маклюеном «глобальне село» [2], своєрідний інформаційний котел, сучасне суспільство частково вже отримало завдяки розвитку Інтернету. Закордонні та українські вчені сходяться на тому, що глобалізаційні процеси не оминули і традиційні медіа, адже процес комерціалізації радіо, телебачення та преси розвиває інстинкт споживацтва серед реципієнтів.

Як на Заході, так і на пострадянському просторі зростають дискусії про таблоїдизацію як процес спрощення інформації, втрати останньою ціннісних орієнтирів, зменшення аналітичної складової інформаційних матеріалів, переважання розважальних тенденцій.

О. Тофлер, попереджуючи в книзі «Футурошок» про наростання новизни і швидкості, які йдуть поряд зі зростаючим інформаційним вибухом, говорить про обмеженість людської психіки у сприйнятті всього масиву навколишньої інформації. Саме тому люди тяжіють до вступу в специфічні субкультурні групи-співтовариства [3]. Пост-індустріальне суспільство з його інтенсифікацією інформаційних і культурних співтовариств створює умови для «втєчі» чималої кількості своїх громадян у ті чи інші групи, які захищають рамками своїх простих,

але завершених і цілісних світоглядів, від дедалі наростаючого тиску зовнішньої інформації.

Ідеться про особливу форму групового психозахисту, яка може розглядатися як спроба конституціонально і культурно схожих індивідуумів спільно захиститися від соціокультурних впливів, що розмивають традиційні цінності і дезорієнтують суспільство.

Специфіку сучасної соціальної ситуації людського існування визначають такі чинники:

1. Існування сучасної людини в щільному інформаційному середовищі: агресія мас-медіа і безліч слабоконтрольованих контактів.

2. Дезорієнтованість сучасників в умовах футурошоку (наростаючий обвал традиційних проблем – екологічної, демографічної, сексуальної, соціотропної та ін. революції в умовах інформаційного вибуху).

3. Атавізми холодної війни, які матеріалізуються в різних формах геополітичного протистояння та ідеологічної агресії.

4. Психологічна вразливість соціуму як передумова для його відкритості професійному маніпуляційному впливу і навіть тиску сугестії зацікавлених осіб і груп.

5. Неможливість повноцінного забезпечення обмеженого доступу до вузькопрофесійних психотехнологій в умовах інформаційної відкритості.

6. Економічна зацікавленість як основний мотив будь-яких організаторів маніпуляційного інформаційного впливу.

7. Масоване фінансування маніпулятивних заходів зацікавленими кампаніями.

8. Відсутність реально діючих загальносоціальних інститутів інформаційної профілактики.

У контексті всіх вищезазначених процесів та тенденцій розвитку новітніх медіа особливої уваги потребують дослідження соціальних мереж і можливостей їх використання як інструментів і інформаційних каналів для маніпуляційного впливу на масову свідомість та їх використання в сучасній інформаційній війні. Благородність інформаційної війни полягає у фактичній відсутності жертв, беззбройному вирішенні питань, проте маніпуляційні ін'єкції інформації непомітно проникають у суспільну свідомість, примушуючи людей підсвідомо діяти за чітко спланованим кимось планом.

Інформаційну війну ведуть усі держави, які є суб'єктами світової політики заради забезпечення реалізації власних інтересів сьогодні і в майбутньому. За словами відомого дослідника інформаційних впливів

і технологій Г. Почепцова, країна, яка не створила власної моделі керування майбутнім, не може вважатися серйозним військовим супротивником чи економічним конкурентом, а власні інформаційні потоки країни є таким самим багатством, як і підземні надра [8].

Крім того, слід звернути увагу і на специфіку функціонування інформаційного середовища з точки зору пануючого суспільно-політичного устрою країни. На думку українських дослідників засобів масової комунікації та соціальної психології, зокрема О. Левченка, сучасне демократичне суспільство, якщо бажає залишитися саме таким, змушене балансувати між двома (як мінімум) крайнощами: з одного боку, без свободи слова немає демократії, з іншого – існує небезпека використання свободи слова для маніпулювання масовою свідомістю [11].

З погляду соціальної науки маніпулювання масовою свідомістю – це система засобів ідеологічного й соціально-політичного впливу з метою зміни мислення й поведінки людей усупереч їхнім інтересам. При цьому люди часто не усвідомлюють, що їхній світогляд, потреби та спосіб життя багато в чому залежать від тих, хто ними маніпулює. Виходячи з цього визначення, дослідник Я. Любивий у своїй праці «Сучасна масова свідомість: динаміка і тенденції» виділяє два основних види маніпуляції: оперативну маніпуляцію свідомістю й поведінкою людей та стратегічну маніпуляцію [9].

Оперативна (або ситуаційна) маніпуляція полягає в тому, що, використовуючи вже наявні у свідомості людей цінності, потреби, стереотипи, звички, маніпулятор змушує їх сприймати ту або іншу суспільно значущу інформацію так, як йому вигідно, й спрямовує їхні дії в потрібне для себе русло.

Стратегічна маніпуляція полягає в тому, що протягом багатьох років у свідомості суспільства формуються ті цінності, потреби, ідеї, стереотипи, звички, які й самі по собі сприяють підтримці стабільності вигідного маніпуляторіві політичного й економічного ладу й можуть бути використані в оперативній маніпуляції, якщо з'явиться така потреба. У будь-якому випадку влада тісно пов'язана з інформацією і спирається на неї у власній діяльності.

Основними етапами ведення інформаційної війни є:

- дискредитація й усунення пасіонарно налаштованої частини еліти країни, яка не підіграє ідеям супротивника;

- провокація суперечностей між групами різних поглядів релігійного чи етнічного походження задля дестабілізації внутрішнього становища. За існуючої системи міжнародного права це дає змогу звинувачувати

діючу владу в порушеннях фундаментальних прав людини і потім може стати виправданням для здійснення силової акції;

– коли внутрішня ситуація почала виходити з-під владного контролю – починається промоушен власної команди під загальним гаслом кампанії: «Усім – усе!», але, звичайно, пристосований до особливостей кожної країни зокрема;

– прихід до влади. У залежності від попередньо проведеної роботи визначається наявність чи відсутність так званого «силового варіанта» за допомогою сторонніх сил.

Вищезгадана тактика ведення інформаційної війни є надзвичайно актуальною в контексті українського сьогодення. По-перше, завдяки діяльності як традиційних ЗМІ, так і нових ЗМК ми маємо масове гіперспоживацтво як одну з основних тенденцій життєдіяльності суспільства, яка проявляється в аморфності і невиразності громадянських структур. По-друге, певні частини суспільства у вигляді віртуальних груп-співтовариств завдяки злагодженому і дозованому механізму провокацій та маніпуляцій можуть стати деструктивним елементом для функціонування як загальносуспільного, так і державного механізмів.

Як відомо, специфіка нових медіа полягає в тому, що вони надають можливість у спеціалізованому колі чи серед зацікавлених осіб обговорювати різноманітні теми, що стосуються як суспільства загалом, так і конкретної проблематики. Ще однією особливістю, яка істотно відрізняє соціальні мережі від звичних нам медіа, є створення віртуальної особистості й ІТ-субкультур. Якщо в звичайних медіа (преса, радіо, телебачення) завжди є автор матеріалу, джерело інформації як фізичні і юридичні суб'єкти, то віртуальна особистість не є суб'єктом географічних кордонів, чи, тим більше, юридичних законів. Звісно, під час реєстрації адміністратори таких соціальних мереж отримують про комунікатора певні дані (найчастіше – це ІР-адреса, але не завжди – прізвище, ім'я, вид діяльності тощо). У більшості випадків дослідники схиляються до думки про компенсаторний характер такої поведінки в мережі Інтернет, як створення «віртуальної особистості». Остання являє собою в цьому випадку максимально керовану самопрезентацію, покликану компенсувати ті чи інші складності, які відчувають користувачі в реальній взаємодії.

У контексті створення і розвитку ІТ-субкультур цікавою є оприлюднена у 2009 р. програма Департаменту США «Ініціатива громадянського суспільства 2.0», суть якої держсекретар Х. Клінтон описала так: «...Вибудувані за мережевими принципами автономні співтовариства солідарних членів, озброєних цифровими технологіями, які покликані ефективно

встановлювати власні правила життя, руйнуючи державну монополію на владу, інформацію і виховання громадян» [12].

Першою «ластівкою» цієї глобальної ініціативи в Україні можна вважати нещодавнє збурення інтернет-спільноти, викликане подіями навколо закриття правоохоронними структурами і пізнішого поновлення діяльності українського файлообмінника EX.UA, коли були атаковані електронні ресурси державних органів влади та деяких політичних партій. Досліджуючи це явище, В. Горовий акцентує увагу на тому, що ІТ-субкультури в сучасному суспільстві (як українському, так і глобальному) набувають певного самоусвідомлення, відчуття реальної сили і реальних можливостей інтернет-впливу на владні структури і суспільство за рахунок освоєння передових електронних технологій, водночас коли традиційні системи правового забезпечення і державного контролю за їх виконанням значно відстали в цьому сенсі.

Структура звичайного суспільства виглядає відносно однорідною і рівномірно розподіленою: у єдиному часовому і просторовому середовищі є люди багаті і бідні, щасливі і нещасні, активні і ледачі, і всі вони, так чи інакше, змішані між собою. Перемішування це досягається насамперед тим, що в повсякденному житті ми взаємодіємо не тільки з тими людьми, з якими бажаємо, але також і з тими, з ким нам доводиться контактувати з інших, не залежних від нашого бажання, причин. Наприклад, у будь-якому традиційному колективі завжди будуть люди різних політичних переконань, на батьківські збори в школі придуть різні за соціальним статусом батьки і т. д.

Як наслідок, навіть незважаючи на природне бажання будь-якої людини вважати, що її сприйняття реальності і є самою реальністю, вона постійно перебуває у взаємодії з людьми з іншим світосприйняттям, присутність яких не дає їй змоги замикатися у своїх переконаннях. У реальному житті будь-яка людина вимушена пропускати через себе альтернативні точки зору, бажає вона цього чи ні.

Інший стан справ у структурі суспільства у віртуальній реальності. Головною відмінністю є те, що порядок денний тут залежить тільки від самої людини і ні від кого більше. Тобто, якщо, наприклад, я маю певні політичні переконання й уподобання, то я шукатиму співтовариства інших людей, які розділятимуть мої переконання. Тобто у віртуальній реальності людина переважно читатиме тільки те, що вона сама забажає, що вважає цікавим і близьким для себе. Це призводить до того, що віртуальні мережеві співтовариства стають абсолютно нерівномірними у фокусуванні уваги на ті чи інші факти і явища реальної дійсності та їх

оцінюванні. Прикладом цього може бути технологія комунікації і процес отримання інформації за допомогою сторінки в мережі Facebook: уся інформація «фільтрується» або власними інтересами користувача, або уподобаннями його друзів. Якщо користувач отримуватиме інформацію повністю або переважно тільки з цього джерела, то вона, звісно, буде повністю відповідати його світогляду, але така «самофільтрація» буде працювати не гірше тоталітарної цензури.

Крім того, чимала частина віртуальних мережевих співтовариств мають пірамідальну форму, на вершині якої перебуває лідер (кілька лідерів). Лідер, як мінімум, спрямовує в певний бік діяльність усього співтовариства, координує його діяльність. Що далі від вершини віртуальна піраміда, дедалі більше розширюється в горизонтальній площині за рахунок дедалі більшої кількості новоприбулих зацікавлених користувачів, які, потрапивши на гачок власної зацікавленості, починають постійно моніторити його блог, і що далі, то більше починають сприймати будь-які події чи явища в задалегідь визначеному коридорі, поза яким немов і не відбувається нічого значущого. Такі умови створюють небезпеку виникнення залежності від сформованого шляхом сугестії віртуального колективного світогляду [13].

Не секрет, що процес людського мислення ділиться на сфери свідомості і підсвідомого. Досить часто підсвідоме може виявлятися сильнішим за конструктивний розумовий процес. У людини, яка перебуває в нормальному врівноваженому стані, підсвідомо перебуває під пильним захистом її критичного мислення, і доки воно працює, людині неможливо безборонно щось навіяти. Однак існує чимало психофізичних прийомів, завдяки яким можна дістати прямий доступ до підсвідомого людини всупереч її волі. Деякі методи дають короткочасний доступ на лічені секунди і хвилини, інші ж дають змогу тотально зруйнувати критичне мислення людини.

На просторах Інтернету й соціальних мереж, які стрімко політизуються, спостерігається використання прийомів, метою яких є більш довготривалий вплив на свідомість людини.

Тут процес навіювання найчастіше складається з декількох етапів:

1. Блокування критичного сприйняття людини для безперепонного сприймання нею того, що хоче навіяти сугестор.
2. Навіювання необхідних маніпулятору думок – по суті «промивання мізків».
3. Вторинне навіювання – коли сам сугеренд починає ретранслювати навіювання оточуючим.

Eman 1:

Отже, наприклад, у соціальній мережі вже є початкова група людей зі схожими переконаннями і спільними інтересами. Тому першим кроком для створення умов для майбутньої маніпуляції є завоювання авторитету в певної цільової аудиторії, а ще краще – і в максимальній кількості «нецільовиків».

Для досягнення цієї мети зацікавленою особою (групою) найчастіше використовується прийом «розриву шаблону» або «емоційна дестабілізація». Полягає він у тому, що людині підноситься певна неочікувана, але підтверджена безперечними фактами інформація, яка повністю ламає її звичне повсякденне мислення. Сприйняття такої інформації буквально перевертає з ніг на голову реальність багатьох читачів, а початкове повідомлення (серія повідомлень) автора поста миттєво розлітається новинними стрічками. З цієї миті автор-маніпулятор стає майже героєм, а критичне сприйняття всіх його подальших повідомлень читачами поступово знижується внаслідок завойованого авторитету.

Eman 2:

Оскільки підсвідомість цільового читача виявляється відкритою для маніпулятивного впливу, йому вже зовсім не обов'язково підбирати достовірні факти і демонструвати безліч документів. На цьому етапі все ще помітними є якість, адекватність дійсності і фактологічна підтвердженість запропонованої маніпулятором інформації, хоча й не в такій кількості, як раніше. Це робиться насамперед для запобігання швидкому відтоку адекватних читачів. Проте дедалі частіше зустрічається неперевірена і недостовірніа інформація. Крім того, серед різних читачів такого «авторитетного джерела» ропочинається чіткий розподіл за схемою «свій-чужий», а з часом відбувається і поступовий процес «відгороджування» лідера і «найближчого оточення» від навколишнього світу. Спроби об'єктивної критики сумнівних повідомлень починають зустрічати відсіч з боку новоявлених adeptів віртуальної «секти».

Eman 3:

Підвищена і сконцентрована увага до певних подій і явищ у блогах лідера і його оточення досягає критичного значення, що призводить до того, що розрив шаблону у випадкових читачів їхніх ресурсів починає відбуватися вже не під дією якоїсь шокуючої, але адекватної інформації, а через усвідомлення ними того факту, що «всі навколо вже в темі, а я один не знаю, що насправді відбувається», тобто під дією масованого тиску так званих «мережевих хом'ячків».

По-перше, адекватні пости лідера (лідерів) мережевої групи вже

практично не зустрічаються в масі чорного піару, спрямованого на подальше «промивання мізків». По-друге, процес сектантського «відго-роджування» досягає свого апогею – повідомлення і коментарі «хом'ячків» уже переважно вміщуються в короткі штаповані фрази (зрозумілі для «своїх»), а навіть найскромніша спроба конструктивної критики дій лідерів безапеляційно відкидається. По-третє, оскільки рівень «промитості мізків» основної маси «хом'ячків» уже зашкалює, лідер (лідери) у власних інтересах починає активно застосовувати пряму підміну понять. По-четверте, найголовніше, вербування нових adeptів до віртуальної «секти» відбувається вже переважно самими adeptами, лідери лише стимулюють і схвалюють таку діяльність.

Узагалі внутрішньосупільний діалог у політичному сегменті українських соціальних мереж (маємо на увазі саме спілкування пересічних громадян, адже в соціальних мережах ми спостерігаємо лише за віртуальною особистістю) відбувається в контексті як історико-політичних, так і сучасних суспільно-політичних міфів. І така практика виявляється досить поширеною, незважаючи на порівняно слабку розвинутість українського сегменту Інтернету і соціальних мереж. Дослідники Східно-Європейського інституту розвитку в рамках протидії проявам расизму і ксенофобії виокремили так звану «мову ворожнечі» в соціальних мережах [14].

У даному випадку піддослідними соціальними мережами були форуми при таких інтернет-виданнях: «Главред», «Корреспондент», «Українська правда», «Ура-інформ», «Телекритика». Відзначимо, що зазвичай на таких інтернет-форумах працюють модератори, які слідкують за темами обговорень, коментують їх, допомагають користувачам тематичним роз'ясненням, вводять певні обмеження проти вживання нецензурної лексики, висловлювань расистського характеру та ін. Однак насправді ці заходи майже не дають істотного ефекту проти більш тонко організованої практики впливу на світосприйняття мас.

Аналіз та узагальнення тем соціальних новітніх медіа з погляду відвідуваності та кількості дописувачів, дав змогу виокремити такі найбільш актуальні питання:

1. Мовне питання в Україні.
2. Сучасні взаємовідносини Україна – Росія і Україна – Європа.
3. Про приналежність визначних пам'яток історії та культури.
4. Неоднозначні історичні події, а також постаті української історії, здебільшого все, що стосується представників українського націоналізму, а також вождів радянського періоду.

5. Панслов'янізм.

У контексті виокремлених тем прослідковується специфічна мова, своєрідний сленг ворожості. Для прикладу наведемо короткий словник найбільш використовуваних інтернет-жаргонізмів:

- «недоєвропеец» – громадянин України з проєвропейським світоглядом;
- «оранжиroidь» – представники, або також прихильники так званих «помаранчевих» політичних сил і т. п.

На основі аналізу соціальних мереж вищезазначених видань зроблено висновок, що політизований сегмент віртуальної спільноти українських нових медіа дуже слабо налаштовано на взаєморозуміння і співпрацю задля вирішення важливих суспільних і державних завдань, більше того, маніпуляціями і провокаціями майже заблоковано міжсуспільний діалог у цьому секторі, що і призвело до утворення мови ворожечі. Хоча, можливо, ця проблема може здаватися не надто актуальною, проте створені ідеологами «образу ворога» у віртуальному секторі міжсуспільного діалогу мають великі можливості посісти значуще місце уже в секторі реальному. Актуальність суспільного, а також нормативного врегулювання певних видів діяльності соціальних мереж як новітнього засобу комунікації допоможе ліквідувати негативний вплив на суспільну свідомість, особливо молоді.

Альтернативою такій суспільній неузгодженості може бути створення сучасної і дієвої державної системи моніторингу, оцінки і правового забезпечення діяльності і розвитку Інтернету та соціальних мереж, ефективного механізму запобігання активній діяльності будь-якого з деструктивних угруповань і їх впливу на суспільну свідомість. З іншого боку, необхідним чинником можна визначити розвиток соціального інституту професійних практиків позитивного інформаційного репрограмування, які сприятимуть підвищенню інформаційної, правової та психологічної культури громадян, без якої ніяка реально діюча демократія просто неможлива. Важливу роль у цьому процесі мають відіграти і бібліотеки як сучасні інформаційно-комунікаційні центри з підвищення культури й інформаційної грамотності громадянського суспільства. Проте, для ефективного виконання цих завдань у сучасних умовах бібліотекам необхідно одержати технологічні можливості для обробки масивів суспільно значущої інформації (у тому числі і з новітніх джерел), розробити сучасні стратегії комплектування джерелами й освоїти передові технологічні напрацювання у сфері використання електронних інформаційних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Свободная энциклопедия Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Новые_медиа. – Загл. с экрана.

2. *Маклюэн М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова. – М., Жуковский : «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
3. *Тоффлер А.* Футурошок / А. Тоффлер. – СПб. : Лань, 1997. – 412 с.
4. Washington ProFile [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.washprofile.org/ru/node/6666>. – Title from the screen.
5. The Power and Politics of Blogs / Daniel W. Drezner, Henry Farrell. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.utsc.utoronto.ca/%7Efarrell/blogpaperfinal.pdf>. – Title from the screen.
6. Материалы сборника «Личность и межличностное взаимодействие в сети Internet» [Электронный ресурс] / под ред. В. Л. Волохонского, Ю. Е. Зайцевой, М. М. Соколова СПб. : СПбГУ, 2007. – Режим доступа: <http://volokhonsky.ru/internet/>. – Загл. с экрана.
7. Блоги как инструмент политической коммуникации [Электронный ресурс] / Ефремова А. // PR-технологии в информационном обществе : материалы IV Всероссийской науч.-практ. конф. Ч. I. СПб.: СПбГУ, 2007 – Режим доступа: <http://www.prpro.spb.ru/filez/sbornik2007 part1.pdf>. – Загл. с экрана.
8. *Почепцов Г.* Україна та її інформаційне майбутнє [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4474>. – Назва з екрана.
9. *Любимий Я. В.* Сучасна масова свідомість: динаміка і тенденції розвитку / Я. В. Любимий // АН України, Ін-т філософії. – К. : Наук. думка, 1993.
10. *Горовий В. М.* IT-субкультури в структурі сучасного суспільства / В. М. Горовий // Україна: події, факти, коментарі. – 2012. – № 5. – С. 76–85.
11. *Левченко О.* Масова політична свідомість перехідної доби: українські реалії та перспективи / О. Левченко // Нова політика. – 1999. – № 6. – С. 20–22.
12. Менеджмент от и до [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://managementzone.ru/archives/479>. – Загл. с экрана.
13. Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Сугестія>. – Назва з екрана.
14. Методичні рекомендації з протидії проявам нетерпимості, ксенофобії та расизму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.usipr.kiev.ua/files/.osce_recommendations_procuratura2011. – Назва з екрана.

УДК 021.6:004

Наталія Гриценко,

провід. бібліограф НЮБ НБУВ

ДИСТАНЦІЙНА ЗАЙНЯТІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ БІБЛОТЕК ЯК ОДИН ЗІ ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті розкриваються позитивні моменти дистанційної зайнятості бібліотечних працівників, які сприяють підвищенню ефективності виробництва інформаційної продукції.

Ключові слова: дистанційна зайнятість, фріланс, телеробота, інноваційна діяльність бібліотек.

Сучасні досягнення в розвитку інформаційних та комунікаційних технологій привели до формування глобальної електронної мережі, що відкрило нові можливості в зміні форм діяльності людини в багатьох сферах соціально-економічного життя.

Яскравою рисою сучасних нововведень є виникнення нової форми праці – дистанційної зайнятості.

Концепцію дистанційної роботи розробив американець Дж. Ніллес у 1972 р. Він висловив ідею, що не обов'язково тримати працівників у офісі, оскільки сучасні засоби зв'язку дають змогу підтримувати контакт між співробітниками на відстані.

Щоб перевірити свою теорію на практиці, було поставлено експерименти в Університеті Південної Каліфорнії. Економічна ефективність ідеї виявилася настільки очевидною, що отримала фінансування від американського Національного фонду науки (NFS–National Science Foundation) [1].

Періодом бурхливого розвитку дистанційної роботи можна вважати 1996 р. Практично одночасно було створено технічні, організаційні й фінансові умови для її широкомасштабного впровадження. У цьому ж році стартувала європейська ініціатива European Telework Development Initiative, спрямована на розвиток дистанційної роботи у всіх країнах Європейського Союзу. Назва програми – «Нові методи роботи та електронної комерції» (New Ways to Work and Electronic Commerce). Її мета – форсування використання дистанційної зайнятості в усіх секторах амери-

канської економіки: суспільному та приватному, з особливим акцентом широкого застосування у великих державних установах.

Кількість дистанційних працівників у всьому світі збільшується з кожним роком приблизно на 20–30 %. Лідерами в цій галузі є США, Канада, Фінляндія, Данія та Швеція. У Фінляндії кількість віддалених працівників становить приблизно третину всього працюючого населення.

Наприкінці 2011 р. кількість дистанційних співробітників в усьому світі становила 46,6 млн осіб [4].

Набувши широкого розповсюдження, така форма праці отримала велику кількість назв, не зійшовшись на одному визначенні. У різних літературних джерелах можна зустріти такі терміни як: дистанційна зайнятість, робота на відстані, електронні домашні промисли, фріланс, телеробота, надомна праця та ін. За винятком деяких розбіжностей усі ці означення мають на увазі одне й те саме явище – працю фахівця, що використовує для виконання своїх професійних обов'язків комп'ютерні технології та Інтернет, перебуваючи на віддаленні від того місця, де затребувані результати його праці, або від того робочого місця, де ця робота зазвичай виконується.

У даній статті для зручності оберемо термін «дистанційна зайнятість».

В Україні дистанційна зайнятість зародилась як надомна і поширена була серед соціально вразливого прошарку населення, який виконував фізичну, головним чином ручну і низькокваліфіковану роботу у сфері виробництва. Завдяки науково-технічному прогресу змінилися не тільки кількісні, а й якісні характеристики надомної праці. Останнім часом, крім традиційної надомної праці, виникли й дедалі більш розширюються так звані інформаційні домашні промисли. Зайняті в них, як правило, висококваліфіковані фахівці у сфері інформаційних технологій: програмісти, дизайнери, журналісти, редактори, перекладачі та ін.

Якщо спробувати уявити узагальнений портрет сучасного дистанційного працівника, то це буде кваліфікований фахівець, з вищою освітою, що володіє навичками роботи з комп'ютером та Інтернетом, до обов'язків якого головним чином входить робота з інформацією. До таких фахівців, без сумніву, належать і сучасні працівники бібліотечної сфери.

Звичайно, друкованим виданням у бібліотеці належить основне місце, проте зі стрімкою швидкістю нові інформаційні технології та використання інтернет-мережі завойовують дедалі більше місця в різних сферах діяльності бібліотечних установ. Сьогодні, щоб отримати потрібну інформацію, не обов'язково йти до бібліотеки, достатньо мати комп'ютер та доступ до світової мережі Інтернет. Ураховуючи цей фактор,

бібліотекам необхідно проявити неабияку гнучкість та винахідливість, щоб виявитись конкурентоспроможними в ринкових умовах.

Праця бібліотекаря нового покоління передбачає використання комп'ютерної техніки та володіння комп'ютерними технологіями, вона безпосередньо пов'язана з пошуком, обробкою, систематизацією інформації, складанням аналітичних оглядів, написанням статей і поєднує в собі одночасно декілька аспектів більш вузької професіоналізації. Виготовлення інформаційної продукції можна назвати творчим процесом, а робота творчих людей не може бути виміряною якимись конкретними одиницями, її неможливо нормувати, а процес їхньої діяльності складно контролювати. Практично втрачається сенс візуального спостереження за такими працівниками або занадто ретельного контролю виходу на роботу. Мотивація примусом відходить на другий план, а головною стає мотивація заохоченням, тобто в працівників повинно виникати внутрішнє, власне спонукання діяти результативно і цілеспрямовано. Завдання керівництва – уміло і делікатно формувати в працівників бажання до високої якості своєї праці.

Сьогодні дедалі більша кількість організацій виявляє бажання переглянути ідею формальної установи і намагається розвивати свою діяльність на основі глобальних мереж, в основному це підприємці, які мають передове мислення. Проте таку форму діяльності можна з успіхом застосовувати і в державному секторі бібліотечних установ, оскільки виготовлення інформаційного продукту здійснюється за допомогою використання сучасних комп'ютерних технологій та мережі Інтернет. Порівняно з приватним сектором тут є навіть деякі переваги, у частині офіційного оформлення працівника. Наймаючись згідно з трудовим договором, йому нараховується офіційний стаж, здійснюються пенсійні відрахування, декларуються доходи.

Дистанційне розміщення персоналу можна назвати гнучкою формою організації праці, яка сьогодні найбільш характерна для наукових установ України, та цілком може бути запозичена і для діяльності бібліотек. Такий вид роботи розглядається як перспективний, особливо в умовах, коли працівник пов'язаний за допомогою електронного пристрою з головним офісом [8].

На сьогодні в бібліотеках широко застосовуються такі методи роботи як: дистанційне обслуговування читачів, доступ до віддалених ресурсів і настав час використати другу сторону медалі – можливість дистанціювати від установи виробництво інформаційного продукту. Економічна та соціальна вигода такої форми роботи очевидна, як для бібліотечної установи та її працівників, так і для держави в цілому.

Взявши до уваги специфіку певної категорії бібліотечних фахівців, які безпосередньо не пов'язані з обслуговуванням читачів, а зайняті у сфері виробництва інформаційного продукту, розглянемо деякі позитивні моменти від застосування дистанційної зайнятості.

Насамперед враховуючи, що вітчизняні бібліотеки недостатньо фінансуються, крім пошуку додаткових позабюджетних джерел фінансування, актуальною є й економія та більш раціональне використання коштів. У цьому випадку дистанційне розміщення персоналу допоможе значно зекономити кошти на організації робочих місць у приміщенні бібліотеки.

Важливим моментом є «кадровий голод», від якого потерпають бібліотеки України. Це зумовлено рядом об'єктивних причин: низький рівень зарплат, застарілі засоби виробництва і непривабливі умови праці. Тому фахівці високого рівня знаходять більш достойне застосування своїх здібностей, а молодь відразу шукає інші перспективніші місця. У цьому контексті такий вид зайнятості можна розглядати як заохочувальний, що скоротить плінність кадрів та задовольнить інтереси працівників.

При застосуванні дистанційної зайнятості значно розширюється можливість пошуку висококваліфікованих фахівців, незалежно від їхнього місця проживання.

Дослідження показали, що під час переходу на надомну роботу продуктивність праці зростає на 15 %.

Виникає можливість формування віртуальних команд для виконання конкретних проектів. Це можуть бути команди зі змінним складом учасників, члени яких підключаються до роботи в міру необхідності, команди спеціального призначення, що працюють паралельно зі звичайними командами, або команди для оперативного вирішення питань. Досягнення певної гнучкості структури організації дасть змогу оперативніше реагувати на запити користувачів інформаційної продукції.

В умовах змінюваних інформаційних запитів, коли навантаження значно відрізняється протягом календарного року, цей механізм дає змогу зберегти контингент сталих висококваліфікованих працівників, стабілізувати колектив, що є хорошим показником професійного менеджменту керівництва.

Запровадження такої нестандартної форми зайнятості допомагає керівництву керувати кількістю та якістю робочої сили, що задіяна в організації, виходячи з потреб виробництва й економічної ситуації.

Дистанційність можна розглядати як своєрідний негрошовий метод стимулювання творчої активності й результативності працівників, який розширює свободу працівників у прийнятті рішень, тобто створює

ситуацію, коли сувора регламентація робочих годин недоцільна, оскільки співробітники з високим творчим потенціалом вирішують проблеми поза встановлених правил. Отже, реалізується принцип «чим більше свободи, тим більше простору для творчості». Застосування даної форми роботи можна використати в комбінованій схемі, при якій робочі місця в приміщенні бібліотеки використовуються не більше 20 % робочого часу, решту часу працівник працює вдома, економія для установи може бути істотною. Один з офісів фірми IBM у штаті Нью-Йорк має діюче правило «80–20», відповідно до якого 800 співробітників використовують тільки 200 робочих місць [6]. Для співробітника бібліотеки таку форму зайнятості можна назвати заохочувальною до самовдосконалення та підвищення рівня кваліфікації.

Опинившись у ситуації, коли самостійно доведеться розподіляти свій час, необхідно навчитися його раціонально використовувати, адже будучи вільним від жорсткого регламенту, працівник може не розрахувати реальної необхідності часу для виконання поставлених завдань, а це загрожує зривом термінів їх виконання. На сьогодні існує ціла наука, яка отримала назву тайм-менеджмент, оволодіння основними моментами цієї науки буде не зайвим під час переходу на дистанційну зайнятість. Потрібно навчитись правильно визначити пріоритети між завданнями першочергової та друго-рядної значущості. Визначити основних поглиначів свого часу і усунути їхній вплив. Привчитися складати план і слідувати йому. Організувавши себе таким чином, працівник найбільш ефективно скористається всіма перевагами роботи вдома і забезпечить бажаний баланс між роботою й особистим життям.

Можна з упевненістю сказати, що робота вдома викликає необхідність постійного підвищення професійної кваліфікації, оскільки результатом буде виграний вільний час. Вивчення нових комп'ютерних технологій дасть змогу виконати роботу більш якісно й отримати задоволення від отриманого результату.

За такої форми зайнятості створюється більше можливостей для прояву співробітниками своїх яскравих сторін, адже в ситуації довіри підвищується старанність, пробуджується натхнення, вони намагаються поділитися своїми ідеями, виділитися рівнем професійності.

Самостійно визначаючи свій робочий час, можна користуватись Інтернетом у години його найбільшої швидкості. Як правило, технічні засоби вдома є більш новими, ніж у бібліотеці, тому швидкість роботи значно прискорюється і полегшується. Виникає можливість розпочинати виконання завдань у часи найвищої трудової активності і творчого

натхнення, а не в чітко визначений період, як це відбувається під час регламентації робочого часу в установі.

Якщо співробітник працює вдома, а не в офісі, у нього зменшується час адаптації до певних виробничих умов, підвищується старанність і рівень лояльності до керівництва. Таких висновків дійшли дослідники з Університету Пенсильванії, які зібрали й проаналізували дані на 13-ти тис. дистанційних працівників з різних американських фірм [7].

Великим плюсом є економія часу та грошей, які співробітник витрачає на проїзд, а також відсутність психологічних стресів у переповненому транспорті та під час запізнь на роботу. Зникає ризик травматизму під час проїзду з місця проживання до місця роботи і навпаки. Знижується вплив на здоров'я несприятливих чинників навколишнього середовища, таких, як загазовані вулиці, «штучне» повітря й освітлення в приміщеннях. Рівень оплати праці бібліотечних працівників залишає бажати кращого, тому у працюючих удома виникає можливість додаткового заробітку.

Дистанційну зайнятість можна по праву назвати хорошим мотиваційним моментом, якщо взяти саме тих, кому цікава така можливість, їхня продуктивність праці буде значно вищою.

Робота поза установою дає змогу людині розвивати інші сторони свого життя, більше уваги приділяти дітям та іншим членам сім'ї, займатися спортом, зустрічатися з друзями, відвідувати курси, тренінги, семінари і т. д. І ще одна важлива обставина: підвищується інтелект, тому що розвиваються здібності в плануванні і в інших сферах, займатися якими за жорсткого графіку роботи ніколи [2].

Для держави виграш полягає в скороченні транспорту на дорогах, зменшенні заторів, що має економічний та екологічний позитивний ефект, а також успішне функціонування кожної окремо взятої установи є бажаною для держави в цілому.

Відзначати одні тільки переваги було б не зовсім правильно, звичайно ж, робота вдома має й деякі мінуси. Один із них – це технічні проблеми. Необхідно бути готовому до того, що будь-які поломки техніки чи системи доведеться вирішувати самотужки. А це витрачений час і затримка з виконанням завдання.

Можливі також відволікаючі моменти у вигляді членів сім'ї, які не завжди сприймають, що ви «на роботі», коли ви вдома. Вирішенням цього моменту може бути окремий кабінет або кімната та чіткі домовленості з рідними.

Суттєвою є самодисципліна в підтриманні чіткого порядку на своєму робочому місці вдома. Адже в домашньому безладі можуть загубитись

істотно важливі речі. Виникатимуть деякі додаткові витрати на окремі предмети: техніку, канцтовари, книги тощо.

Якщо для вас є важливим живе спілкування з колегами, то відсутність його теж можна вважати за мінус за такої форми роботи.

Не нагадуючи про себе керівництву постійною присутністю втрачається деякий шанс кар'єрного росту.

Проте позитивні моменти, очевидно, переважають, як для бібліотечної установи, так і для співробітника. У будь-якому разі, для керівництва вирішальними факторами в прийнятті рішення про використання дистанційної зайнятості є відповіді на питання: чи вигідно це в економічному та соціальному значенні. Кожна організація повинна сама для себе вирішити, чи варто їй кардинально міняти структуру своєї роботи, зробивши місцезнаходження працівника менш важливим. Очевидно одне – зважившись на такий крок, у програті така організація не залишиться.

Існують також деякі перешкоди та ускладнення, які виникають під час впровадження дистанційної форми зайнятості в діяльність бібліотек. Безумовно, перехід на такий формат зайнятості потребує певного психологічного настрою з боку керівництва, насамперед це внутрішні установки, які перешкоджають розширенню кордонів мислення керівника і їх готовність дати можливість людям працювати за межами установи. Існує бар'єр у визнанні співробітника, який працює вдома, таким же цінним, як і того, хто завжди «під рукою». На такі зміни можуть відважитися тільки керівники, які мають передове мислення.

Другим моментом є відсутність правової бази, яка регламентує такий спосіб трудової діяльності в сучасних умовах. На сьогодні в Україні практично відсутні законодавчі акти, які регулюють дистанційну зайнятість у нових економічних умовах. Конвенція МОП № 177 «Про надомну працю», яка прийнята ще в 1996 р., досі не ратифікована Україною, у Кодексі законів про працю відсутні статті, що повинні регулювати цей вид праці. Єдиний документ, яким можна користуватися за такої форми діяльності, є «Положення про умови праці надомників», затверджене постановою Держкомпраці СРСР і Секретаріату ВЦРПС від 29.09.81 № 275/17–99, за умови, що його норми не суперечать Конституції і законодавству України [3].

Тому врегулювання такого режиму роботи відбувається переважно локальними нормативно-правовими актами або залишається на рівні усних або письмових домовленостей між працівником і роботодавцем [5].

Незважаючи на всі очевидні переваги впровадження дистанційної

форми зайнятості в діяльність бібліотек, це питання поки що не знайшло свого висвітлення ні в літературі, ні в мережі Інтернет. Такий підхід можна назвати інноваційним, оскільки він приведе до певних структурних змін, які сприяють найбільш доцільній організації установи, підвищують ефективність виробництва інформаційної продукції та забезпечують найкраще поєднання економічних, соціальних і особистих інтересів працівників з інтересами виробництва та держави.

У зв'язку з цим, цю тему можна запропонувати для обговорення серед фахівців бібліотечної галузі, з метою подальшого широкого впровадження дистанційної зайнятості в діяльність бібліотек.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Телеробота>. – Назва з екрана.
2. Вільний графік роботи: корисний він для здоров'я? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhiv-statey.pp.ua/index.php?newsid=16503>. – Назва з екрана.
3. Кадровий потенціал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-5031-8.html>. – Назва з екрана.
4. Новожилова Л. В. Організаційно-економічний механізм стимулювання розвитку надомної праці [Електронний ресурс] / Л. В. Новожилова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76606.doc.htm. – Назва з екрана.
5. Режим робочого часу і порядок його встановлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaochka.net/catalog_p_6_p_4_p_33.html. – Назва з екрана.
6. Садов А. Новый способ выполнения работы – телерабочий [Электронный ресурс] / А. Садов. – Режим доступа: http://5ka.su/ref/management/0_object15368.html. – Загл. с экрана.
7. Удалённая работа повышает дух, уменьшает стресс [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://habrahabr.ru/post/16494/>. – Загл. с экрана.
8. Які перспективи гнучкого графіку роботи в наукових підрозділах? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coolreferat.com>. – Назва з екрана.

ЗМІСТ

Розділ І. СУЧАСНА БІБЛІОТЕКА В СОЦІОКОМУНІКАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ.....	5
Воскобойнікова-Гузєва О. Модернізаційні моделі розвитку бібліотечно-інформаційних установ у період глобалізації: визначення базових складових	7
Пальчук В. Сучасні інформаційно-аналітичні структури бібліотек як інтелектуально-комунікативні підсистеми бібліотечно-інформаційної інфраструктури	31
Соколова І. Тенденції розвитку наукових комунікацій (інформаційний аспект).....	42
Ворошилов О. Розвиток бібліотечних установ в Україні: тенденції та перспективи.....	54
Кулицький С. Дослідження фінансових комунікацій на базі ресурсів наукової бібліотеки	63
Медведєва В. Роль сучасних бібліотечних установ в інфотворчому процесі	80
Беззуб І. Бібліотека вищого навчального закладу у формуванні інформаційної культури студента	94
Кобєлев О. «Інформаційна аналітика» як дисципліна для підготовки магістрів зі спеціальності «книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство»	106
Желай О. Інформатизація як важливий чинник розвитку бібліотечної діяльності	112
Терещенко І. Маркетинговий підхід як засіб покращання якості обслуговування користувачів сучасної бібліотеки	122

Булахова Г. Реклама бібліотек як вид соціальної реклами.....	131
Матвійчук Л. Бібліографія шевченкіани: початок створення та основні віхи розвитку в працях академічних дослідників (1919–1990).....	138
Шлапак Ю. Формування інформаційної культури: особистість як користувач сучасної бібліотеки.....	148
Розділ II. УЧАСТЬ БІБЛІОТЕК У ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ	159
Іванова Н. Комунікативна діяльність сучасних інформаційних центрів у сфері правового інформування.....	161
Половинчак Ю. Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки.....	170
Гранчак Т. Формування бібліотечної традиції в системі політичної комунікації.....	179
Лобузін К. Технологія організації комплексних бібліотечних юридичних інформаційних ресурсів.....	190
Блажкевич А. Вплив правової інформації бібліотек на рівень правової культури громадян у контексті сучасного розвитку українського суспільства.....	200
Потіха А. Інформація партійних ЗМІ в системі комунікативного ресурсу бібліотек.....	211
Іванова М. Комплексні онлайн-ві юридичні інформаційні ресурси Національної юридичної бібліотеки.....	233
Шульга І. Шляхи забезпечення відкритого доступу до наукових ресурсів у галузі права.....	240

Семесько В. Питання реформування бібліотечного законодавства	250
Розділ III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	
257	
Удовик В. Представлення глави держави в сучасному інформаційному просторі: досвід провідних країн	259
Галаган Л. Специфіка інформаційно-аналітичних систем органів державної влади в контексті впровадження технології електронного урядування	268
Натаров О. Роль сучасних бібліотек у процесі забезпечення культурних прав та свобод в Україні	277
Чернявська Л. Інформаційно-аналітичний супровід гендерної політики як завдання бібліотеки в інформаційному суспільстві	286
Вітушко Н. Роль бібліотечних установ у створенні та підтримці електронного діалогу: влада – суспільство.....	303
Присяжна Л. Роль сучасної бібліотеки в інформаційному супроводі діяльності органів державної влади.....	312
Троїцька К. Інформаційне забезпечення веб-сайтів для висвітлення роботи органів державної влади Луганської області.....	321
Костенко М. Бібліографічні посібники в системі засобів інформаційного забезпечення художньої культури та мистецтва	329

Розділ IV. РОЗВИТОК РЕСУРСНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БАЗИ БІБЛІОТЕК ЯК ЧИННИК ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ЇХ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	339
Сербін О., Галицька С. Процеси систематизації в умовах адаптації до сучасних вимог інформаційного пошуку.....	341
Левченко Л. Методи вибіркової експертизи цінності документів для постійного зберігання в архівах Сполучених Штатів Америки	358
Дубас Т. Розвиток електронних інформаційно-аналітичних продуктів сучасної бібліотеки (з практичного досвіду СІАЗ НБУВ).....	371
Аксьонова Н. Бібліотечна практика формування електронних ресурсів газетних видань (зарубіжний досвід).....	379
Лиханова І. Бібліографічний показчик «Книга в Україні. 1861–1917: Матеріали до репертуару української книги» (з досвіду створення)	385
Пастушенко О. Питання історії українського державотворення та періодичної преси в сучасних дисертаційних дослідженнях в Україні	399
Вітушко А. Реалізація і формування інформаційно-моніторингових систем як ІТ-продукту на базі аналітичних служб	412
Тарасенко Н. Шляхи вдосконалення комплектування сучасної бібліотеки електронним ресурсом	423
Бондаренко В. Дистантне інформаційно-аналітичне забезпечення користувачів бібліотек у контексті розвитку національного інформаційного простору в умовах глобалізації.....	433
Автономова Н. Формування системи інформаційно-аналітичних видань вітчизняних наукових бібліотек	443

Зуб В. Документальні ресурси з питань охорони праці в системі безпеки функціонування бібліотек Великобританії та США 453

Стоян П. Електронні бібліотечні та архівні документальні ресурси національних державних установ та органів влади Австралії 462

Коночкіна О. Аналіз контенту регіональних інтернет-видань як джерела бібліотечного комплектування 472

Покровська Г. Розширення джерельної бази інтернет-ресурсів як шлях підвищення рівня бібліотечних інформаційно-аналітичних досліджень 480

Степченко Л. Читання в епоху розвитку електронних ресурсів: книга чи Інтернет? 487

Жабін А. Наукова мережева комунікація та юзабіліті 498

Розділ V. ІНФОРМАЦІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК НОВИЙ ЧИННИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 505

Чуприна Л. Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками 507

Якименко Ю. Соціальні мережі та соціальні рухи 524

Самсонов М. Реклама бібліотек в онлайн-ових соціальних мережах 532

Рябокоть О. Маніпуляції масовою свідомістю в політичному сегменті соціальних мереж 543

Гриценко Н. Дистанційна зайнятість працівників бібліотек як один зі шляхів підвищення ефективності інформаційно-аналітичного виробництва 554

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 33

Редактори *Н. Автономова, Т. Дубас,*

Л. Степченко, Ю. Шлапак

Технічні редактори *Н. Автономова, Т. Дубас*

Комп'ютерна верстка

Г. Булахова

Підп. до друку 22.06.2012. Формат 60x84/16.

Друк офс. Ум. друк. арк. 33,01. Обл.-вид. арк. 31,44.

Наклад 300 пр. Зам. № .

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського

03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 1390 від 11.06.2003 р.